

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA

Mokslinių straipsnių rinkinys (20)

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER

Scientific articles (20)

Kaunas

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO

VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETAS

**VISUOMENĖS SAUGUMAS IR
VIEŠOJI TVARKA (20)**

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (20)

Scientific articles

Kaunas 2018

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (20)

Mokslinių straipsnių r i n k i n y s

Redaktorių kolegija:

Prof. dr. Rūta Adamonienė - redaktorių kolegijos pirmininkė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)

Doc. dr. Algirdas Muliarčikas - atsakingas sekretorius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)

Prof. dr. Vaiva Zuzevičiūtė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)

Prof. dr. Saulius Greičius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)

Prof. dr. Petras Ancelis (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)

Prof. dr. Birutė Pranevičienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)

Prof. dr. Peteris Vucenlazdāns (Rezeknės aukštoji švietimo mokykla, Latvija)

Prof. dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėdos universitetas, Lietuva)

Prof. dr. Piotr Bogdalski (Ščyto aukštoji policijos mokykla, Lenkija)

Prof. dr. Saulė Petronienė (Kauno technologijos universitetas, Lietuva)

Prof. dr. Martina Blaškova (Žilinos universitetas, Slovakija)

Doc. dr. Andrej Sotlar (Mariboro universitetas, Slovėnija)

Doc. dr. Iluta Arbidāne (Rezeknės aukštoji švietimo mokykla, Latvija)

Doc. dr. Laima Ruibytė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)

Doc. dr. Aurelija Pūraitė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)

Doc. dr. Jekaterina Kartašova (Londono Middlesex universitetas, Didžioji Britanija)

Doc. dr. Darius Urbonas (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)

Doc. dr. Loreta Bukšnytė-Marmienė (Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Doc. dr. Gintaras Žilinskas (Kauno technologijos universitetas, Lietuva)

Dr. Laetitia Langlois (Angers universitetas, Prancūzija)

Dr. Jonas Jonušas (Kauno technologijos universitetas, Lietuva)

Dr. Rasa Dobržinskienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)

Dr. Violeta Vasiliauskienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)

Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Sienos apsaugos mokymo centras, Lenkija)

Dr. Paulo Fernando Violante de Oliveira (Humanitarinių mokslų ir technologijų Lusofonos universitetas, Portugalija)

Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan universitetas, Malaizija)

Lekt. Uno Traat (Estijos saugumo mokslų akademija, Estija)

Konze Andre (Vokietijos policijos akademija, Vokietija)

Redaktorių kolegija patvirtinta Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos posėdyje 2017-06-05.

Mokslinių straipsnių rinkinys leidžiamas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete nuo 2008 m.

Kiekvieną straipsnį recenzavo 2 atitinkamos srities mokslininkai, bent vienas jų vadovavosi anonimiškumo principu.

Autorių straipsnių kalba netaisyta.

Mokslo straipsnių rinkinio VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA

Redaktorių kolegijos 2018 m. birželio 15 d. posėdžio nutarimu leidinys rekomenduotas spausdinti.

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri nors jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Žurnalas referuojamas EBSCO Publishing [International Security & Counter Terrorism Reference Center], Index Copernicus tarptautinėse duomenų bazėse.

Adresas:

Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
El.paštas vsf@mruni.eu

Address:

Mykolas Romeris University
Faculty of Public Security
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
E-mail vsf@mruni.eu

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (20)

Scientific articles

Editorial Board

- Prof. Dr. Rūta Adamonienė - Editor in Chief (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Algirdas Muliarčikas - Executive Secretary (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Vaiva Zuzevičiūtė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Saulius Greičius (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Petras Ancelis (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Birutė Pranevičienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Peteris Vucenlzdans (Rezekne Higher Education Institution, Latvia)
Prof. Dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėda University, Lithuania)
Prof. Dr. Piotr Bogdalski (Police Academy in Szczytno, Poland)
Prof. Dr. Saulė Petronienė (Kaunas University of Technology, Lithuania)
Prof. Dr. Martina Blaškova (Žilina University, Slovakia)
Assoc. Prof. Dr. Andrej Sotlar (University of Maribor, Slovenia)
Assoc. Prof. Dr. Iluta Arbidane (Rezekne Higher Education Institution, Latvia)
Assoc. Prof. Dr. Laima Ruibytė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Aurelija Pūraitė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Jekaterina Kartašova (Middlesex University, London, Great Britain)
Assoc. Prof. Dr. Darius Urbonas (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Loreta Bukšnytė –Marmienė (Vytautas Magnus University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Gintaras Žilinskas (Kaunas University of Technology, Lithuania)
Dr. Laetitia Langlois (Angers University, France)
Dr. Jonas Jonušas (Kaunas University of Technology, Lithuania)
Dr. Rasa Dobrzinskienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Dr. Violeta Vasiliauskienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Border Guard Training Center, Poland)
Dr. Paulo Fernando Violante de Oliveira (Lusofona University of Humanities and Technologies, Portugal)
Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan University, Malaysia)
Lekt. Uno Traat (Estonian Academy of Security Sciences , Estonia)

Konze Andre (Police Academy of Germany, Germany)

Each article is reviewed by 2 scientists, at least one of them, following the principle of blind reviewing.

Scientific articles have been published since 2008.

Database

The journal is listed in the EBSCO Publishing [International Security & Counter-Terrorism Reference Center], Index Copernicus International.

© Mykolo Romerio universiteto

Viešojo saugumo fakultetas, 2018

TURINYS

<u>Mykhailo Akimov</u>	<u>9</u>
CRIMINAL LAW PROTECTION OF PERSON'S FREEDOM: PROBLEMS AND SOLUTIONS	
ASMENS LAISVĖS APSAUGA PASITELKUS KRIMINALINĘ TEISĘ: PROBLEMAS IR JŲ SPRENDIMO BŪDAI	
<u>Ganna Blakytė, Olena Matusova, Victoriya Andryeyeva</u>	<u>19</u>
THE ROLE OF FINANCIAL STRATEGY IN THE SYSTEM OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF TRADING ENTERPRISES	
FINANSINĖS STRATEGIJOS VAIDMUO PLĖTOJANT UŽTIKRINANČIOS EKONOMIKOS SISTEMĄ IR JOS SAUGUMĄ PREKYBOS ĮMONĖSE	
<u>Martina Blašková, Kristína Poláčková</u>	<u>32</u>
MANAGERIAL DECISION MAKING IN MOTIVATE AS SUPPORT FOR SAFE AND ETHICAL BEHAVIOUR AT PUBLIC UNIVERSITIES	
MOTYVUOTO VADOVO SPRENDIMO PRIĖMIMAS KAIP SAUGAUS IR ETIŠKO ELGESIO UŽTIKRINIMO BŪDAS VISUOMENINIUOSE UNIVERSITETUOSE	
<u>Ksenija Butorac, Irena Čajner Mraović, Mislav Stjepan Žebec</u>	<u>43</u>
FEAR OF VICTIMISATION IN RELATION TO THE KEY COMMUNITY POLICING COMPONENTS	
VIKTIMIZACIJOS BAIMĖS SAŠAJOS SU PAGRINDINIAIS BENDRUOMENĖS SAUGUMO KOMPONENTAIS	
<u>Patrik Ferenc, Michal Varmus</u>	<u>55</u>
PUBLIC SECURITY IN FIELD OF SPORT	
VIEŠOJO SAUGUMO PROBLEMATIKA SPORTO RENGINIUOSE	
<u>Wojciech M. Hrynicki</u>	<u>65</u>
THE NEED TO CREATE A COMMON EUROPEAN CENSUS SYSTEM IN ORDER TO PREVENT TERRORISM	
POREIKIS SUKURTI BENDRĄ EUROPOS GYVENTOJŲ SURAŠYMO SISTEMĄ SIEKiant UŽKIRSTI KELIĄ TERORIZMUI	
<u>Izmodenov Andrew Konstantinovich, Shaybakova Lyudmila Faritovna</u>	<u>77</u>
EXTERNAL STATE FINANCIAL CONTROL AS A FINANCIAL SECURITY ENSURING ELEMENT OF THE STATE	
IŠORINIO VALSRTYBĖS FINANSAVIMO KONTROLĖ KAIP VALSTYBĖS FINANSINĮ SAUGUMĄ UŽTIKRINANTIS ELEMENTAS	

<u>Jonas Jonušas.....</u>	<u>86</u>
KULTŪRINIO IDENTITETO PARIBIO KLAUSIMAS: VISUOMENINIAI-KULTŪRINIAI L.P. KARSAVINO PAŽIŪRŲ APMATAI QUESTION OF CULTURAL IDENTITY PERIPHERY: PUBLIC-CULTURAL VIEW SKETCH OF L. P. KARSAVIN	
<u>Viktorija Juodaitytė, Giedrė Paurienė</u>	<u>104</u>
POLICIJOS PAREIGŪNŲ PROFESINĖS ETIKOS PRINCIPŲ LAIKYMASIS PRAKTINĖJE VEIKLOJE OBSERVANCE OF PROFESSIONAL ETHICAL PRINCIPLES IN PRACTICAL ACTIVITIES OF POLICE OFFICERS	
<u>Gabor Kemeny</u>	<u>117</u>
THE PRESENT AND THE FUTURE OF CROSS BORDER POLICE AND CUSTOMS INFORMATION EXCHANGE BETWEEN THE EU AND THE WESTERN BALKAN REGION ES IR VAKARŲ BALKANŲ REGIONO KEITIMASIS INFORMACIJA PASIENIO POLICIJOS IR MUITINĖS VEIKLOS SRITYJE: DABARTIS IR ATEITIES PERSPEKTYVOS	
<u>Nataliia Kravchenko.....</u>	<u>134</u>
PUBLIC SAFETY AND ORDER ENSURING IN THE COURSE OF LAW ENFORCEMENT SYSTEM REFORMING IN UKRAINE VIEŠOJO SAUGUMO IR TVARKOS UŽTIKRINIMAS REFORMUOJANT UKRAINOS TEISĖSAUGOS SISTEMĄ	
<u>Aurelija Kustienė.....</u>	<u>142</u>
AUDITORIŲ ETIKOS PRINCIPŲ PAŽEIDIMŲ GRĖSMĖS THE THREAT OF VIOLATIONS OF THE ETHICALS PRINCIPLES OF AUDITORS	
<u>Anton Lednický, Ladislava Doležajová</u>	<u>159</u>
COORDINATION PERFORMANCE OF 11-15 YEARS OLD ATHLETES AND POPULATION 11-15 METŲ AMŽIAUS NESPORTUOJANČIŲJŲ IR SPORTININKŲ KOORDINACINIŲ GEBĖJIMŲ ANALIZĖ	
<u>Justyna Majchrzak-Lepczyk.....</u>	<u>171</u>
CREATING VALUES FOR THE CUSTOMER IN E-COMMERCE VERČIŲ KLIENTO PATOGUMUI KŪRIMAS E. PREKYBOJE	

<u>Nino Mikiashvili, Rusudan Seturidze</u>	<u>182</u>
THE GLOBALIZATION, NETWORK ECONOMY AND THE SECURITY OF SMALL ECONOMIES (CASE OF GEORGIA)	
GLOBALIZACIJA, TINKLO EKONOMIKA IR MAŽŲ EKONOMIKŲ SAUGUMAS (GRUZIJOS ATVEJIS)	
<u>Algirdas Muliarčikas</u>	<u>191</u>
ANALYSIS OF STUDENTS' PHYSICAL HEALTH MONITORING CHARACTERISTICS	
STUDENTŲ POŽIŪRIO Į SAVARANKIŠKĄ FIZINĮ AKTYVUMĄ ASPEKTAI	
<u>Žaneta Navickienė.....</u>	<u>208</u>
PAGARBOS ŽMOGUI REALIZAVIMO RAIŠKA LIETUVOS TEISĖJŲ VEIKLOJE	
EXPRESSION OF IMPLEMENTATION OF HUMAN RESPECT IN ACTIVITIES OF LITHUANIAN JUDGES	
<u>Giedrė Paurienė.....</u>	<u>223</u>
ZUR PROBLEMATIK VON BERUFSETHIKUNTERRICHT IM POLIZEILICHEN KONTEXT	
PROFESINĖS ETIKOS KURSO PROBLEMINIAI ASPEKTAI POLICIJOS PAREIGŪNŲ RENGIME	
<u>Nijolė Petkevičiūtė, Asta Balčiūnaitienė.....</u>	<u>232</u>
DARNUMO VYSTYMAS ORGANIZACIJOSE: PROBLEMOS IR IŠŠŪKIAI	
SUSTAINABILITY DEVELOPMENT IN ORGANIZATIONS: PROBLEMS AND CHALLENGES	
<u>Audronė Petrauskaitė, Rolanda Kazlauskaitė Markelienė</u>	<u>261</u>
KATEGORINIS IMPERATYVAS KAIP AKADEMINĖS ETIKOS PRINCIPAS IR KONSUMERISTINĖ VISUOMENĖ	
CATEGORICAL IMPERATIVE AS THE PRINCIPLE OF ACADEMIC ETHICS AND CONSUMER SOCIETY	
<u>Vytautas Šlapkauskas.....</u>	<u>275</u>
SOCIALINIO GYVENIMO PARADIGMOS KAITA KAIP IŠŠŪKIS VIEŠOJO SAUGUMO POLITIKAI	
THE CHANGE IN THE PARADIGM OF SOCIAL LIFE AS A CHALLENGE TO PUBLIC SECURITY POLICY	
<u>Eglė Štareikė, Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė.....</u>	<u>293</u>
PAGRINDINĖS DUOMENŲ SUBJEKTO TEISĖS IR JŲ UŽTIKRINIMAS PAGAL ES BENDRAJĄ DUOMENŲ APSAUGOS REGLAMENTĄ	
THE MAIN RIGHTS OF THE DATA SUBJECT AND THEIR ENFORCEMENT IN ACCORDANCE WITH THE EU GENERAL DATA PROTECTION REGULATION	

Robertas Vaitkus, Asta Vasiliauskaitė 313

FINANSINIO SAUGUMO KONCEPCIJOS VERTYBINIS ASPEKTAS

A VALUABLE ASPECT OF THE CONCEPT OF FINANCIAL SECURITY

Waldemar Zubrzycki 326

CRISIS COMMUNICATION WITH MEDIA

KOMUNIKACIJA SU ŽINIASKLAIDA KRIZINĖSE SITUACIJOSE

*„Mokytis – tai atrasti, ką jau seniai žinai.
Daryti yra parodyti, jog tai žinai.
Mokyti – tai priminti kitiems, ką jie žino taip pat gerai, kaip ir tu.
Mes visi esame mokiniai, atlikėjai, mokytojai“*

(Richard Bach)

Mieli žurnalo skaitytojai,

Šis, jubiliejinis, 20-asis numeris skiriamas žurnalo „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ 10 metų leidybos sukakčiai pažymėti.

Šiandienis mūsų kartos laikotarpis tūkstantmečių sandūroje, spartėjant mokslo ir technologijų pažangai, randantis naujoms socialinėms ir ekonominėms raidos galimybėms ir perspektyvoms, pasižymi radikalių pokyčių raiškomis ir įpareigoja suvokti kaitos strategiją kaip esminį žmogiškosios veiklos procesą, gamtos ir žmogaus veiklos pasaulių vienybę ir kompleksškumo būtinumą visuomenės raidoje ir pažangoje.

Šiuolaikinė situacija reikalauja ne tik žinių apie įvairius objektus, dėsningumus ar teorijas, bet ir žinojimo, gebėjimo ir mokėjimo realizuoti sumanymą.

Atsižvelgiant į šiandienės situacijos vertinimus ir galimas perspektyvas, žurnalo publikacijose pateikiama prielaida, kad žmogiškieji ištekliai formuojami sisteminio požiūrio suvokimu, veiklos organizavimu ir profesionalumo ugdymu žmonijos raidos ir pažangos evoliucijos procesų kaitoje.

Mykolo Romerio universitete 2006 m. buvo leidžiami trys leidiniai – „Jurisprudencija“, „Socialinis darbas“, „Viešoji politika ir administravimas“, – kuriuose savo mokslinius darbus galėjo publikuoti šio ir kitų universitetų darbuotojai. Šių žurnalų redakcinės kolegijos buvo Vilniuje.

Kaune, dar Mykolo Romerio universiteto Kauno policijos fakultete, vykdoma mokslinė veikla bei rengiamos publikacijos buvo ne tik teisės mokslų krypties. Mokslininkams kildavo tam tikrų keblumų siekiant publikuoti mokslinius straipsnius. Specialaus fizinio rengimo katedros vedėjas doc. dr. Algirdas Muliarčikas ėmėsi inicijuoti naujo mokslo darbų rinkinio steigimo galimybę. 2007 m. pradžioje, suderinus leidinio pavadinimą ir tematiką su tuometiniu fakulteto dekanu Antanu Butavičiumi, dekanato nariais, buvo gautas leidinio ISBN numeris, sudaryta redakcinė kolegija, pradėtas komplektuoti pirmasis mokslinių straipsnių rinkinio „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ (VSVT) numeris. Jis publikuotas 2007 m. pavasarį. Pirmojo numerio atsakingasis redaktorius – doc. dr. A. Muliarčikas, kuris, padedamas bendraminčių, parengė rinkinio formos šabloną, informacinę atmintinę būsimiems autoriams ir kitus būtinus dokumentus. 2007 m. rudenį įvykus tam tikriems pokyčiams – pakeitus fakulteto pavadinimą į Viešojo saugumo fakultetą ir jo dekanu tapus doc. dr. Sauliui Greičiui, esminiai

pokyčiai įvyko ir mokslo srityje. Leidinio redakcinės kolegijos pirmininku tapo prof. Petras Ancelis, atsakinguoju sekretoriumi – doc. dr. A. Muliarčikas. Rinkinio straipsnių tematika pradėta derinti su fakulteto mokslinių tyrimų temomis. 2008 m. prodekano pareigas užėmęs doc. dr. A. Muliarčikas ėmėsi iniciatyvos, kad mokslinių straipsnių žurnalui būtų suteiktas periodinio leidinio statusas bei atitinkamas ISSN numeris, kuriuo ir paženklintas išleistas antrasis mokslinių straipsnių VSVT numeris. Doc. dr. Darius Urbonas, būdamas nacionaliniu mokslo ir tyrimų korespondentu CEPOL organizacijoje, turėjo galimybę tam tikrus leidinio straipsnius įkelti į šios organizacijos duomenų bazę. Iki 2011 m. leidžiamas vienas, o vėliau – du VSVT žurnalo numeriai per metus: pavasarį ir rudenį. Mokslinių straipsnių rinkinys iki 2012 m. oficialiai buvo leidžiamas CD formatu, o nuo 2012 m. gautas ir ISSN *online* numeris. Tais pačiais metais atsakingą redakcinės kolegijos pirmininke išrinkus prof. Rūtą Adamonienę, įvyko žymūs kokybiniai leidinio formavimo bei turinio esmės pokyčiai: laipsniškai plečiama redakcinės kolegijos sudėtis kviečiant kompetentingus savo srities specialistus iš užsienio, paskirti atsakingi redakcinės kolegijos nariai už teisės, socialinių bei humanitarinių mokslų kryptių straipsnių publikavimo koordinavimą. Profesorės pastangų dėka VSVT žurnalas referuojamas *EBSCO Publishing* ir *Index Copernicus* tarptautinėse duomenų bazėse. Straipsnių rinkinį leidžiant visuomeniniais pagrindais, ypatingą indėlį jo kokybės aspektams įnešė dabartinė fakulteto prodekanė prof. Vaiva Zuzevičiūtė (plečiant leidinio tarptautiškumą, įdiegiant dvigubo „aklo“ recenzavimo ir kitus kokybinius aspektus), doc. dr. Violeta Vasiliauskienė, parengusi leidinio VSVT reglamentą ir kuruojanti teisės krypties publikacijas, dr. Rasa Dobržinskienė ir doc. dr. Jonas Jonušas, besirūpinantys humanitarinių ir socialinių mokslų kryptių straipsnių kokybiniu parengimu. Atsakingą žurnalo maketavimo darbą atliko referentės pareigas ėjusi Vidutė Sviščevskienė, vėliau – Nijolė Visminienė ir pastaruoju metu, žymiai patobulinęs žurnalo dizainą bei jo struktūrinius ypatumus, IT specialistas, kompiuterių technikos inžinierius Pavėl Lesko.

Šis – jubiliejinis – 20-asis dešimt metų gyvuojančio žurnalo „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ numeris atspindi Viešojo saugumo fakulteto, ateityje – Viešojo saugumo akademijos, mokslinio potencialo plėtros raidą.

Žurnalo redakcinė kolegija dėkoja visiems autoriams ir Viešojo saugumo akademijos darbuotojams už jų indėlį ir pastangas dalyvaujant ir leidžiant šį mokslinį žurnalą, tikėdamasi, kad tai padidins skaitytojų susidomėjimą teorinėmis ir praktinėmis visuomenės saugumo problemomis.

Žurnalo redakcinė kolegija

“Learning is finding out what you already know. Doing is demonstrating that you know it. Teaching is reminding others that they know just as well as you. You are all learners, doers, teachers.”

(Richard Bach)

Dear Journal readers,

This 20th anniversary issue is devoted to commemorate 10 years of the journal “Public Security and Public Order“ publication.

Being in the junction of millennia, advance of science and technologies increasing as well as new social and economic development possibilities and perspectives emerging, the current period of our generation is characterized by expression of radical changes and obliges one to perceive the change strategy as the essential process of human activity, unity of natural and human worlds, necessity of complexity in the development of the society and advance.

Contemporary situation requires not only knowledge about various objects, patterns or theories but also one’s ability to implement the idea.

Regarding evaluation of the current situation and potential perspectives, journal publications provide the assumption that human resources are developed by perception of systematic attitude, activity organization and development of professionalism in the change of human development and advance evolution processes.

Three publications, namely „Jurisprudencija“, „Socialinis darbas“, and „Viešoji politika ir administravimas“ were issued in 2006 where employees of this particular university and other higher education institutions could publish their works. Editorial board of these journals resided in Vilnius.

In Kaunas Mykolas Romeris University, Kaunas Police Faculty scientific activity was conducted and publications were prepared not only in the field of law. Scientists faced certain obstacles while trying to publish scientific articles. The head of special physical preparation Assoc. Prof.. Dr. Algirdas Muliarčikas started promoting the idea of establishing new collection of scientific works. At the beginning of 2007, having reached the agreement on the title and topics with Faculty Dean Antanas Butavičius and members of the dean office, ISBN number was obtained and editorial board was formed. The first issue of the scientific articles “Public Security and Public Order“ (PSPO) was started. It was published in spring of 2007. The responsible editor of the first issue was Assoc.Prof. Dr. Algirdas Muliarčikas. He and the team designed the pattern of the set, information guidelines for future authors and other necessary documents. After some changes in autumn of 2007, the name of the Faculty having changed into Public Security Faculty, Assoc. Prof. Dr. Saulius Greičius became its Dean. Essential changes occurred in the field of science. Prof. Petras Ancelis was appointed as the Editor-in-

chief of the publication while Assoc Prof. Dr. Algirdas Muliarčikas became the responsible secretary. The topics of the articles were in compliance with Faculty scientific research. Assoc. Prof. Dr. Algirdas Muliarčiakas, being the vice-dean in 2008, undertook the initiative to provide the scientific journal the status of periodical and corresponding ISSN number. The second PSPO issue received the new ISSN number. Assoc. Prof. Dr. Darius Urbonas, being national science and research correspondent in CEPOL organization, had the possibility to upload two articles onto the database of the organization. Up to 2011 one and later two issues of the journal PSPO were published a year: one in spring and the other in autumn. A set of scientific collections was officially published as a CD until 2012 whereas since 2012 ISSN online issue has been available. During the same year Prof. Rūta Adamonienė was elected as the Editor-in-chief and, subsequently, significant quality changes of designing the publication and the content occurred: the composition of the editorial board was gradually extended by inviting competent specialists of the field from abroad; members responsible for coordination of articles within the field of law, social sciences and humanities were appointed. Thanks to the Professor, PSPO journal has been referred to in EBSCO Publishing and Index Copernicus international data bases. While publishing the set of articles, the current vice-dean Prof. Vaiva Zuzevičiūtė has voluntarily made significant contribution to the quality of the journal by extending international status of the journal, installing blind reviewing and other aspects. Assoc. Prof. Dr. Violeta Vasiliauskienė has prepared Regulations of the journal and has been supervising publications of law whereas Dr. Rasa Dobržinskienė and Assoc Prof. Dr. Jonas Jonušas, deal with quality of the humanities and social science articles. Responsible work of designing was conducted by the reviewer Vidutė Sviščevskienė, and later by Nijolė Visminienė. Recently IT specialist, computer engineer Pavel Lesko has significantly improved the design of the publication and its structural peculiarities.

This anniversary 20th issue of the journal PSPO published for 10 years reflects the development of scientific potential in Public Security Faculty and in the future Public Security Academy.

The editorial board of the journal is grateful to all authors and the staff of Public Security Faculty for their input and efforts by participating and publishing the journal and hopes that it will increase readers' interest in theoretical and practical problems of public security.

Editorial board of the Journal

CRIMINAL LAW PROTECTION OF PERSON'S FREEDOM: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Mykhailo Akimov¹

¹*National Academy of Internal Affairs
1 Solomjanska Square, 03035, Kyiv
E-mail: mike_hedgehog@ukr.net
Phone: + 38 (044) 246 94 91*

Abstract. This article is concerning on problems of criminal law protection of person's freedom in Ukraine. This social value is among the most suffered in our country from negative changes of violent and economic crimes dynamics and structure. On author's opinion, it is doubtful that legal remedy provided for this type of social relationship proves to be efficient enough.

Some controversial issues of Articles 146 and 147 of Criminal Code of Ukraine have been analyzed in this research. It is worth noting that these crimes (illegal deprivation of freedom, kidnapping and hostage taking) are almost indistinguishable between themselves (current legal differences and scientific points of view of this matter are quite doubtful to be considered trouble proof). Moreover, coverage of identical social relation categories – personal (physical) freedom and personal inviolability – by two very similar regulations resulting in additional challenges related to its differentiation.

Solutions in the scope of applicable legislation amending have been suggested in order to eliminate the controversy in law enforcement practice and establish the grounds for separation of these crimes. Firstly, it is necessary to classify hostage taking as different crime category (other generic object). Secondly, amendments to Article 146 of Criminal Code of Ukraine with the aim to divide it in two parts (with differentiation of crime commission methodology) have been offered.

Keywords: freedom, illegal deprivation of freedom, kidnapping, hostage taking.

INTRODUCTION

Criminologists-researchers had long ago fixed the tendency for twofold increase of violent crimes number during heated social conflicts, primarily of the transitional period¹. Large-scale social and political transformations and armed conflict in the south-eastern part of Ukraine which started in 2014 resulted in substantial crime rate aggravation. Total impoverishment of citizens, massive internal migration of residents of Crimea, Luhansk and Donetsk regions, growth of radicalization, illegal weapon circulation, disappointment in authority's policy and actions, citizens' frustration and lack of trust to recently reformed law enforcement structures' capacity and competence, resulted in negative changes of violent and economic crimes dynamics and structure.

We must note that number of infringements upon person's freedom and inviolability has increased dramatically. Illegal deprivation of freedom with ransom demands – almost every

¹ Терроризм: психологические корни и правовые оценки (круглый стол журнала “Государство и право”) [Текст] // Государство и право. – 1995. – № 4. – С. 29.

day we get these horrible messages from the media. Therefore it is doubtful that legal remedy provided for this type of social relationship that was for the first time envisaged in separate chapter of Criminal Code's Special Part proves to be efficient enough. Law enforcement practices prove low efficiency of relevant regulations. We must note that numerous cases are known when identical actions are classified by law enforcement and courts with different articles of applicable criminal legislation (reclassification is performed during investigation).

We consider that latter can be explained with presence of substantial disadvantages (Articles 146 and 147 of Criminal Code of Ukraine). The key disadvantages, in our opinion, are:

- coverage of identical social relation categories – personal (physical) freedom and personal inviolability – by two very similar regulations resulting in additional challenges related to its differentiation;
- Article 146 envisages responsibility for two separate crimes – illegal deprivation of freedom and kidnapping;
- insufficient criminal law regulation of violence characterizing the abovementioned crimes.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Few Ukrainian legal researchers tried to make a complex analysis of criminal law protection of person's freedom so far. Nevertheless it is worth to mention scientific works by Volodymyr Antypenko, Nataliia Boiko, Volodymyr Lipkan, Sergii Mokhonchuk, Anna Politova and Oksana Volodina.

The aim of this article is to analyze applicable legislation regulating criminal responsibility for crimes against person's freedom in order to improve criminal law protection of these public relations and to simplify the criminal law qualification of such acts according to current Criminal Code of Ukraine.

METHODS OF RESEARCH

Different methods of research were used in this work. Dialectical method allowed to research different norms of current criminal legislation of Ukraine in its interconnection. Logical-semantic method permitted to examine terms and definitions analyzed in this article. Formal-juridical method enabled to establish content and meaning of these terms and definitions as well as justify suggestions and conclusions onto their changes and amendments. Method of analysis and synthesis was employed to characterize different elements of the crimes

according to Articles 146 and 147 of Criminal Code of Ukraine and their place at the structure of this Code's Special Part.

MAIN PART

We will start with the definition of object of criminal law protection. Many sources already stressed on incompliance of terms, namely the difference between constitutional definition of «freedom» and criminal law definition of crimes «against personal freedom»². Traditionally freedom is defined as subjective opportunity to take actions or refuse to act based on constitutional rights and freedoms while freedom is an ability to choose aim of activity and consolidate efforts required for its achievement. These definitions are not identical – though according to Article 8 of the Constitution of Ukraine all legislation must comply with it and must be developed on its basis. Taking the abovementioned into consideration and due to absence of regulations regarding attacks upon honor and dignity in Chapter III of Special Part (Criminal Code of Ukraine) we consider it appropriate to change the title of this chapter – «Crimes against personal freedom».

Current version of Articles 146 and 147 of the Criminal Code of Ukraine allows to specify these crimes only with its subjective features: person is held liable for illegal deprivation of freedom starting from the age of 16, for hostage taking – starting from the age of 14. Also one of essential features of hostage taking as a crime is its commission with aim to stimulate the targeted persons to perform or refuse to perform certain actions as conditions of hostage release; this aim is absent in case of illegal deprivation of freedom or kidnapping. But can we consider the abovementioned optimal for correct differentiation? Our answer is negative and we will explain why.

Firstly, statistical data indicate that minors rarely are involved in commission of these crimes. Therefore the percentage of persons aged 14-16 among suspects is even lower. Secondly, simple offense elements according to Articles 146 and 147 of the Criminal Code of Ukraine are structurally formal – considered to be completed from the moment of actual deprivation of victim's freedom of movement. At this stage the aim of crime may not be detected at all; therefore, perspective of separation of illegal deprivation of freedom, kidnapping and hostage taking seems to be doubtful. More sufficient and evident grounds are necessary to distinguish the abovementioned crimes.

² Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” [Текст] / О. О. Володіна. – Х., 2003. – С. 8.

If we refer to objective aspect of the abovementioned crime elements, unfortunately we will not find any definition of its *modus operandi* in relevant dispositions. Theory of criminal law provides traditional interpretations of:

- illegal deprivation of freedom – illegal isolation of person against his/her will in a place where he/she has already been located or came voluntarily with any limitation of freedom of movement³;
- kidnapping – illegal concealed or open, with use of force or trust abuse, extraction of person from his/her social environment against his/her will with further transportation to other place combined with any limitation of freedom of movement⁴;
- hostage taking – illegal active behavior resulting in seizure of a person against his/her will followed by threats of violence or use of force;
- hostage detention – illegal active or passive behavior resulting in obstructions created for the person to change his/her location followed by threats of violence or use of force.

Taking the abovementioned we may conclude that kidnapping itself is a special regulation related to illegal deprivation of freedom and hostage taking is a special regulation related to both. But this fact is not a ground for its mutual separation.

Position of some scholars who think that the very fact of persons being captured or isolated during hostage taking and content of relevant demands made are not considered to be a secret comparing to covert demands and isolation typical for kidnapping⁵ seems to be controversial. As it has already been proved by other experts, the abovementioned does not

³ Бойко Н.В. Ответственность за незаконное лишение свободы по советскому уголовному праву : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Уголовное право и криминология, исправительно-трудовое право” [Текст] / Н.В. Бойко. – Х., 1989. – С. 15; Гаухман Л. Об ответственности за захват заложников [Текст] / Лев Гаухман, Сергей Максимов, Светлана Сауляк // Законность. – 1994. – № 10. – С. 45; Лысов М. Ответственность за незаконное лишение свободы, похищение человека и захват заложников [Текст] / Михаил Лысов // Российская юстиция. – 1994. – № 5. – С. 40.

⁴ Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” [Текст] / О. О. Володіна. – Х., 2003. – С. 16; Габибова Г. Отграничение похищения человека от захвата заложника [Текст] / Гюльнара Габибова // Законность. – 2002. – № 11. – С. 50; Зубкова В. И. Ответственность за похищение человека по уголовному законодательству России [Текст] / В. И. Зубкова, И. М. Тяжкова // Вестник Московского университета. Серия 11 “Право”. – 1996. – № 2. – С. 55.

⁵ Зубкова В. И. Ответственность за похищение человека по уголовному законодательству России [Текст] / В. И. Зубкова, И. М. Тяжкова // Вестник Московского университета. Серия 11 “Право”. – 1996. – № 2. – С. 54.

stem from dispositions of mentioned regulations; therefore it extends the interpretation provided by criminal law and is not required for practical use⁶.

In order to eliminate the controversy in law enforcement practice a legislative solution is required to establish the grounds for separation of these offenses. In our opinion this solution must envisage:

- classify hostage taking as different crime category (other generic object);
- presenting amendments to Article 146 of Criminal Code of Ukraine by dividing it in two parts (with differentiation of crime commission methodology).

First proposal is justified with the statement that key feature of hostage taking as a crime is not the fact of victim's deprivation of freedom but stimulation of third parties to take any actions or refuse to act as a condition of victim's release. Therefore, the suspect simultaneously inflicts damage to relevant social relations in the area of personal and public safety. Legislative structure of regulation disposition, nature and recipients of suspect's demands, high risk for everyone staying at specific time in specific location to become a hostage proves that this type of criminal offence may inflict damage to extended scope of social relations ensuring protection of person, his/her rights, freedoms and legal interests, optimal functioning of state power bodies, local self-governance bodies, enterprises, agencies and organizations. We think that regulation on responsibility for hostage taking must be transferred to Chapter IX «Crimes against public security» of Special Part of Criminal Code of Ukraine (with the relevant number of the article – 258-6).

Another factor makes in favor of it. Illegal deprivation of freedom, kidnapping and hostage taking – these formally defined crimes are also characterized as continuous. Thus we should distinguish not only the moment of crime completion from the legal point of view but also the moment of actual crime completion. But in the case of illegal deprivation of freedom between the abovementioned moments the suspect mostly does not perform any socially dangerous acts related to the committed crime (if performs these acts, they are classified cumulatively). In the case of kidnapping and hostage taking situation is different – victim already deprived if his/her freedom still cannot be formally considered as kidnapped because he/she is not extracted and transferred to another location (according to suspect's intention). In the second case victim's freedom is limited but the aim of crime commission – intention to

⁶ Бриллиантов А. Похищение человека или захват заложника ? [Текст] / Александр Бриллиантов // Российская юстиция. – 1999. – № 6. – С. 43.

persuade third parties – is still not achieved and any single act hasn't been performed by the suspect yet.

The solution, in our opinion, may be presented as identifying prompting during hostage taking as distinctive feature (essential element) of crime objective part. Its presentation as disposition of divisible crime will enable separating hostage taking from other related actions and adequately assess the committed crime from the criminal law point of view. Taking this into consideration, we offer to amend the formulation of disposition this offence as «seizure or holding person in the status of a hostage combined with prompting...». Firstly, it will allow to classify the suspect's actions (actual hostage taking followed by demands to be met in order to release the victim) as single crime without artificially established cumulation (taking into consideration that sanction imposed in case of hostage taking compared to other crimes that may be committed with prompting is still more strict); secondly, it is more appropriate to identify the moment of its actual completion. In our opinion it is impossible to correctly identify the content of the mentioned action and separate it from illegal deprivation of freedom and kidnapping without clear differentiation of legal and actual moments of hostage seizure as continuous crime, without referring to the period of time between the abovementioned moments (which can affect the classification of crime committed). It would be more appropriate to consider the hostage taking as legally completed action from the moment of prompting at least one of addressees to act or stay inactive regarding specific actions (it conforms more to the crime essence) and actually completed from the moment of hostage (all hostages) captivity termination or his/her (their) death.

Our second offer is preconditioned by the wish to refer to logic of general and special criminal norms formulation which has been ignored by Ukrainian legislators in the course of specific illegal actions criminalization (illegal deprivation of freedom, kidnapping and hostage taking). We consider that Article 146 of Criminal Code of Ukraine must be separated in two articles (illegal deprivation of freedom apart from kidnapping).

These two crimes are characterized as formal in terms of their structure and must be considered as completed from the moment of actual deprivation of victim's freedom (freedom of movement, selection of location etc). But, as it was mentioned previously, these crimes are also continuous. In case of illegal deprivation of freedom between the moments of crime actual and legal completion the suspect mostly does not commit any socially dangerous acts related to this crime. In the case of kidnapping victim who is already deprived of freedom formally is still not considered to be kidnapped before he/she is transferred to another location (decision made by the suspect). This interpretation is traditional for criminal law theory; if we refer to

legislation, Part 1 of Article 146 of Criminal Code of Ukraine basically sets these acts as equal which is absolutely incorrect. Kidnapping is a much more complex crime and poses more serious threat to society than illegal deprivation of freedom.

We think that for appropriate criminal law evaluation of crimes against personal freedom these specific socially dangerous acts must be separated in different articles of Chapter III (Special Part of Criminal Code of Ukraine). The most optimal solution is to retain the provision on responsibility for illegal deprivation of freedom (under the title «Illegal deprivation of freedom») at Article 146 and present the responsibility for kidnapping at Article 147 (basically «released» in case if norm on responsibility for hostage taking is transferred to Chapter IX «Crimes against public security» of Special Part of Criminal Code of Ukraine). If disposition is presented as descriptive (in accordance with the abovementioned examples), separation of these acts will be facilitated by the objective elements.

Separate attention must be paid to issue of criminal law evaluation of violence in case of offences against the personal freedom. Part 2 of Article 146 of Criminal Code of Ukraine envisages specific circumstances of this crime commission – «in a way that poses threat to victim's life or health», «followed by physical suffering» and «during extended period of time». As the abovementioned definitions are absent in the law, it is unclear what the legislator's intention was by establishing the evaluation features and delegating the responsibility for definition of physical violence as suffering and specific period of time as extended to the court. The same situation is with the circumstance «using weapon»: does it pose any specific threat to victim's life or health in case of illegal deprivation of freedom and if it does, then is it possible to simultaneously accuse the suspect of two criminal offences with these duplicative features? In our opinion, in this case we can distinguish both aggravating and especially aggravating features. Therefore we need to systematize and modify it: «combined with violence which does not pose threat to life or health at the moment of infliction» is defined as aggravating, and «combined with violence posing threat to life or health at the moment of infliction» and «inflicted during extended period of time» – as especially aggravating. «Using weapon», in our opinion, should be excluded – these actions refer to another object of criminal law protection and classified cumulatively.

During the hostage taking with victims' isolation in specific cases suspects use violence against victims and any person attempting to obstruct the offence or terminate it. Some scholars consider that any type of violence goes beyond the limit of basic elements and requires

cumulative classification⁷. But we cannot agree with this opinion – why should the action taken by suspect who has deprived the victim of freedom (regardless of terms) be referred to basic elements, and any demonstration of violence – e.g. single strike – to be considered as separate crime and classified cumulatively?

In this case threat is posed to person's health requiring separate criminal law evaluation. But any violent actions which are not aimed at victim's homicide or to cause grievous bodily harm are covered by the definition of violence when person's actions are aimed at different objects but still essentially connected⁸. Hostage taking is a good example because the social aspect of this crime is not revealed in deprivation of freedom or posing threat to life or health.

In case of hostage taking suspects mostly threaten to kill the hostages responding to failure to meet one's demands (which defines the intimidation as classifying feature). But is there a proper justification for applicable legislative regulation of psychological violence as hostage taking classifying feature (limitation of violence by threatening to kill the victims)? It is obvious that there is no more dangerous threat than clear dependency of the suspect's aim from the intimidation intensity⁹ with immediate use of the most «efficient» means of addressees' persuasion. But if we classify the crime as hostage taking using the psychological violence as a feature if threat is posed to two or more persons, how can we evaluate the same offence if only one person is threatened? Or if there are few hostages and only one of them is subject to such threats?

It is optimal to simplify the classification of physical and mental violence during hostage seizure. It requires extension of Article 147 of the Criminal Code of Ukraine with classifying feature «...combined with violence posing threat to health or life or with threats to use such violence...» (simultaneously excluding the feature «...combined with threat of physical elimination...»). In this case trivial injuries which did not result in short-term health problems or short-term loss of labor capacity including punching or battery which did not pose threat to life or health at the moment of occurrence will be taken as features of simple crime elements. Trivial injuries which resulted in short-term health problems or short-term loss of labor capacity or other violent actions posing threat to life or health at the moment of occurrence but haven't

⁷ Афанасьев Н. Н. Международно-правовая база борьбы с терроризмом [Текст] / Н. Н. Афанасьев // Закон и право – 2001. – № 4 – С. 11; Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник [Текст] / Бажанов М. И. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – С. 114.

⁸ Антипенко В. Поняття тероризму (кримінально-правове визначення) [Текст] / Володимир Антипенко // Право України. – 1999. – № 2. – С. 93.

⁹ Александр Й. Терроризм в современном капиталистическом обществе [Текст] / Йозеф Александр. – М. : ИНИОН АН СССР, 1987. – С. 44

led to the abovementioned consequences (including threats to use violence) are proposed to be characterized as aggravating condition.

Finally, we would like to note that the issue of criminal law classification of crimes against personal freedom requires urgent improvement of relevant legislative base and proper judicial interpretation of law enforcement practice.

REFERENCES

1. Александр Й. Терроризм в современном капиталистическом обществе [Текст] / Йозеф Александр. – М. : ИНИОН АН СССР, 1987. – 65 с.
2. Антипенко В. Поняття тероризму (кримінально-правове визначення) [Текст] / Володимир Антипенко // Право України. – 1999. – № 2. – С. 92–95.
3. Афанасьев Н. Н. Международно-правовая база борьбы с терроризмом [Текст] / Н. Н. Афанасьев // Закон и право – 2001. – № 4 – С. 8–13.
4. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник [Текст] / Бажанов М. И. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 166 с.
5. Бойко Н.В. Ответственность за незаконное лишение свободы по советскому уголовному праву : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Уголовное право и криминология, исправительно-трудовое право” [Текст] / Н.В. Бойко. – Х., 1989. – 24 с.
6. Бриллиантов А. Похищение человека или захват заложника ? [Текст] / Александр Бриллиантов // Российская юстиция. – 1999. – № 6. – С. 43.
7. Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” [Текст] / О. О. Володіна. – Х., 2003. – 20 с.
8. Габибова Г. Отграничение похищения человека от захвата заложника [Текст] / Гюльнара Габибова // Законность. – 2002. – № 11. – С. 49–51.
9. Гаухман Л. Об ответственности за захват заложников [Текст] / Лев Гаухман, Сергей Максимов, Светлана Сауляк // Законность. – 1994. – № 10. – С. 43–46.
10. Зубкова В. И. Ответственность за похищение человека по уголовному законодательству России [Текст] / В. И. Зубкова, И. М. Тяжкова // Вестник Московского университета. Серия 11 “Право”. – 1996. – № 2. – С. 54–60.
11. Лысов М. Ответственность за незаконное лишение свободы, похищение человека и захват заложников [Текст] / Михаил Лысов // Российская юстиция. – 1994. – № 5. – С. 40–41.
12. Терроризм: психологические корни и правовые оценки (круглый стол журнала “Государство и право”) [Текст] // Государство и право. – 1995. – № 4. – С. 20–47.

ASMENS LAISVĖS APSAUGA PASITELKUS KRIMINALINĘ TEISĖ: PROBLEMOS IR JŲ SPRENDIMO BŪDAI

Mykhailo Akimov*

Tarptautinių santykių nacionalinė akademija

Santrauka

Straipsniu siekiama aptarti tai, kaip kriminalinės teisės priemonėmis užtikrinama asmens laisvė Ukrainoje. Ši socialinė vertybė yra viena iš labiausiai pažeidžiamų mūsų šalyje dėl neigiamų pokyčių,

sukeltų smurtinių ir ekonominių nusikaltimų dinamikos ir jų sudėties. Autoriaus nuomone, abejotina, kad teisinės priemonės, numatytos tokio tipo socialiniams santykiams, yra pakankamos.

Keli kontraversiški Ukrainos baudžiamojo kodekso straipsniai (146 ir 147) analizuojami šiame tyrime. Svarbu pažymėti, kad tokie nusikaltimai (neteisėtas laisvės atėmimas, pagrobimas, įkaitų laikymas) yra sunkiai diferencijuojami (šiuolaikiniai teisiniai skirtumai ir mokslinis požiūris šiuo klausimu abejotini, kad juos būtų galima laikyti pagrįstais). Be to, identiškų socialinių santykių kategorijų aprėptis (asmeninės, t. y. fizinės, laisvės ir asmeninės neliečiamybės), grindžiama dviem skirtingais reglamentavimo būdais, sukelia papildomų iššūkių dėl jų diferenciacijos.

Pasiūlyti sprendimai siekiant pagerinti taikomąją teisėkūrą padės išvengti prieštaravimų griežtinant įstatymus ir nustatant gaires, pagal kurias būtų diferencijuojami nusikaltimai. Pirma, svarbu išskirti įkaitų paėmimo atvejį kaip atskirą nusikaltimo kategoriją. Antra, pasiūlytos Ukrainos baudžiamojo kodekso 146 str. pataisos siekiant išskirti dvi dalis (pritaikius nusikaltimo įvykdymo diferencijavimo metodiką).

Raktiniai žodžiai: laisvė, nelegalus laisvės apribojimas, grobimas, įkaitų paėmimas.

Mykhailo Akimov*, PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of Criminal Law Branch, National Academy of Internal Affairs

Mykhailo Akimov*, PhD, docentas, kriminalinės teisės sritis, Nacionalinė tarptautinių santykių akademija. Tyrimo sritys: kriminalinė teisė (bendroji ir specialioji), nusikaltimų skirstymas, tarptautinė kriminalinė teisė, tarptautinė humanitarinė teisė

THE ROLE OF FINANCIAL STRATEGY IN THE SYSTEM OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF TRADING ENTERPRISES

Ganna Blakya¹

*¹Kyiv National University of Trade and Economics, Faculty of Economics, Management and Psychology
Kyoto 19, Kyiv, 02156, Ukraine
Phone (+380 66) 5124096
E-mail: gannablakya@gmail.com*

Olena Matusova²

*²Kyiv National University of Trade and Economics, Faculty of Economics, Management and Psychology
Kyoto 19, Kyiv, 02156, Ukraine
Phone (+380 66) 5124096
E-mail: matusova.yelena@gmail.com*

Victoriya Andryeyeva³

*³Kyiv National University of Trade and Economics, Faculty of Economics, Management and Psychology
Kyoto 19, Kyiv, 02156, Ukraine
Phone (+380 66) 5124096
E-mail: v.andryeyeva@gmail.com*

Abstract. The purpose of the research is to determine the meaning of financial strategy as an element of economic security system of trade companies taking into account the peculiarities of their financial and economic activity in current conditions of the Ukrainian economy. The concept of the financial strategy of an enterprise is based on the definition of the main parameters and features of the financial strategy. The peculiarities of financial and economic activity of trade enterprises in current conditions of economic development of Ukraine are analyzed according to the following points of view: investigating enterprises as subjects of financial and economic activity, from the point of view of their financial objects, structure of financial resources and the formation of financial result. As a result of the conducted research it was determined that the development of financial strategy allows: to transfer the enterprise to a higher level of management; to create conditions for the reliable development of all types of economic activity of the enterprise; to define the mechanism of realization of general and financial targets of strategic development of the enterprise; to create a basis for effective tactical management decisions during the strategic period; to identify and ensure the further development of the enterprise by maximizing the use of its internal financial potential; to reduce the level of uncertainty of the conditions of the enterprise development and ensure its adaptation to changes in environmental factors; to form a model of active behavior of the enterprise in the financial market and in separate segments of this market; to determine the conditions for the implementation of strategic changes in the organizational structure of enterprise management; to formulate the values of the main criteria assessments of investment and other management decisions; to create conditions for building an effective system of material incentives for financial managers.

Keywords: financial strategy, trade enterprise, economic security, company assets, capital structure, financial results.

INTRODUCTION

Modern conditions of economic activity require to perform complex tasks of protecting the economic interests of an enterprise from the subjects of entrepreneurial activity and to

ensure its stable development in a short and long term period. One of the directions is management of economic security that allows the company to provide a dynamic performance and ability to respond in a timely manner to the consequences of destabilizing effects of external and internal economic and political processes. A considerable part of the problems in the financial and economic activity of national enterprises is due to the "reactive" form of their solution, that is solving only current problems of an enterprise without taking into account long-term development prospects. Regarding to this point, the important instrument for ensuring enterprise economic security is its financial strategy.

The aim of the article is to define the role of financial strategy as a system-forming element of economic security taking into consideration the basic parameters and features of financial and economic activity of trade enterprises in current conditions of development of the Ukrainian economy.

In accordance with the goal, the main **tasks** are the following: to determine the main characteristics and features of the financial strategy; to analyze the main parameters of functioning of Ukrainian trade enterprises; to assess the main indicators of financial state of enterprises, which allow to determine the main features of financial and economic activity of Ukrainian trade enterprises; to determine the role of financial strategy as an instrument of economic security of trade enterprises, due to their parameters and features of financial and economic activity.

Methodology of the Research – methods of complex analysis of economic phenomena, identify and systematize the main features of financial and economic activity of trade enterprises in comparison with enterprises of Ukraine as a whole; methods of financial analysis for determining the objective dynamics of economic processes at enterprises; methods of logical generalization with the help of which a general system of characteristics and the role of financial strategy in ensuring the economic security of trade enterprises are synthesized.

The definition of the essence of financial strategy and its peculiarities are discussed in the research papers of a lot of national and foreign scholars (I. Blank, V. Bocharov, V. Ivanov, R. Kaplan, D. Norton, G. Kleiner, L. Kovalenko, V. Nemtsov, A. Poddyeryogin, O. Pavlovskaya, J. Hunger). The analysis of the results of their investigations shows that these scientists consider the most important content characteristics of the financial strategy concept, which characterize its modern paradigm in general.

THE MAIN CHARACTERISTICS OF THE FINANCIAL STRATEGY

Based on the research of certain scientists¹²³, the following main features of the financial strategy were determined:

- the financial strategy is allocated as an independent type of strategy according to the relevant field of economic activity of an enterprise;
- its financial strategy is subordinate to the corporate strategy and strategies of the business units of an enterprise, i.e., is aimed at the implementation of these strategies;
- as a strategy that has a subordinate character, a financial strategy within its sphere of activity should ensure the achievement of the overall corporate goals of enterprise development.

In addition to the revealed features of the financial strategy, we consider the necessity to identify some features that differ it from the other types of functional strategies of an enterprise⁴.

1. Financial activity is the sphere of economic activity of an enterprise, according to it the financial strategy is identified as an independent form of functional strategy. At the same time "financial activity is the main indicator of the company's success"⁵. These factors allow us to determine the financial strategy as one of the most important types of functional strategies of an enterprise.

2. The financial strategy of an enterprise is aimed at realization financial interests of its owners and doesn't take into account their complex interests. At the same time, in the system of financial interests, the main role belongs to the growth of enterprise's value. From this point of view, the financial strategy should also be considered as one of the most important types of functional strategies of an enterprise.

3. The search and realization of enterprise competencies to ensure achievement of its strategic goals in the process of financial strategy formation should take place with the effective use of enterprise's financial potential.

4. The areas of the financial strategy should provide the possibility of timely adaptation to changes in external financial environment, that is, factors that directly affect the financial performance of an enterprise.

¹ Blank, I.A. (2004). Financial strategy of an enterprise. Kyiv, Elga Press.

² Bocharov, V. (2006). Modern financial management. St. Petersburg, Piter.

³ Kovalenko, L. (2008). Financial management. Kiev, Znannia.

⁴ Blakytka, G. (2009). Financial activity of trade enterprises and the role of financial strategy in the ensuring their development. Scientific Journal of Poltava University of Consumer Cooperation in Ukraine, 6(37), 102-107.

⁵ Kaplan, R. S., Norton, D. P. (1992). The balanced scorecard – Measures that drive performance. Boston: Harvard Business School Press.

Based on the underlined features of the financial strategy, we propose the following formulation of the concept: "The financial strategy of an enterprise is one of the most important types of its functional strategies, aimed at ensuring the implementation of its corporate strategy and strategy of individual business units, which determines the system of coordinated areas for the long-term development of its financial activities under uncertainty; it is subordinate to long-term goals which take into account the financial interests of enterprise's owners. The financial strategy provides effective use of internal financial potential and the possibility of timely adaptation to changing conditions of the external financial environment"⁶.

ANALYSIS OF THE MAIN CHARACTERISTICS OF UKRAINIAN TRADE ENTERPRISES

A number of studies relates to the factors that influence the developing of financial strategy as an instrument for ensuring the enterprise's economic security⁷⁸⁹. At the same time, less attention is paid to the peculiarities of the implementation of this type of activity by trade enterprises.

In 2017 there were 50,208 trade enterprises in Ukraine. According to the data of the official statistical body, the share of trade enterprises is 26.8% in the total quantity of enterprises (trade enterprises have the largest share among enterprises of all types of economic activity - industry, agriculture, construction, transport and communications, etc.). In the general system of Ukrainian trade enterprises there are two main types of them: retail and wholesale enterprises. The specifics of the main operational activity of these two types of trade enterprises determine the different volumes and directions of their financial and economic activity, which should be taken into account in the process of forming their financial strategy. Characteristics of trade enterprises by the main types of trading activities are shown in Table. 1.

⁶ Blakya, G. (2009). Financial activity of trade enterprises and the role of financial strategy in the ensuring their development. *Scientific Journal of Poltava University of Consumer Cooperation in Ukraine*, 6(37), 102-107.

⁷ Vasiltsiv, T., Voloshin, O. (2012). *Financial and economic security of enterprises in Ukraine*. Lviv.

⁸ Poddierohin, A.M. (2005). *Financial management*. Kyiv, KNEU.

⁹ Klieinier, G.B., Tambovcev, V.L., Kachalov, R.M. (1997) *Enterprise in unstable economic environment: risks, strategy, security*. Moscow, Economics.

Table 1. Characteristics of trade enterprises in Ukraine by the main types of trading activity, January 1, 2017 *

The main types of trading activity	Number of enterprises		Number of hired workers		Volume of Sales	
	thous.	%	thous. people	%	mln. UAH	%
Wholesale and retail trade of motor vehicles and motorcycles	56984,0	6,3	135,1	6,2	174558,2	6,6
Wholesale trade, except trade in motor vehicles and motorcycles	178878,0	19,6	623,5	28,6	1820772,9	69,3
Retail trade, except trade in motor vehicles and motorcycles	674551,0	74,1	1423,7	65,2	633340,9	24,1
Total	910413,0	100,0	2182,3	100,0	2628672,0	100,0

* Calculated from the data of the State Statistic Service of Ukraine

In the total number of trade enterprises, almost three quarters are retail enterprises, which have the largest share by the number of employed workers – 65.2%, but in terms of sales volume, the largest share belongs to wholesale trade enterprises – 69.3%.

Such characteristic as a size also has a significant influence on the volumes and directions of financial activity of trade enterprises. According to this characteristic small, medium and large trade enterprises are allocated¹⁰. The comparative characteristic of trade enterprises and enterprises of other types of economic activity by the size is given in Table 2.

Table 2. Share of trade enterprises by size in comparison with other types of enterprises in Ukraine, January 1, 2017, % *

Indexes	Trade enterprises	Enterprises of all types of activities in Ukraine
1. Share of enterprises in the total number	100,0	100,0
- large enterprises	0,1	0,1
- medium-sized enterprises	3,2	4,9
- small enterprises	96,7	95,0
2. Share of enterprises by the total number of employed workers	100,0	100,0
- large enterprises	27,8	27,4
- medium-sized enterprises	34,4	45,2
- small enterprises	37,8	27,4
3. Share of enterprises by the volume of sales	100,0	100,0
- large enterprises	28,9	38,3
- medium-sized enterprises	47,1	42,8
- small enterprises	24,0	18,9

* Calculated from the data of the State Statistic Service of Ukraine

The structure of enterprises in trading type of activity is not significantly different from Ukrainian enterprises of all types of activities. The largest discrepancy is observed in the

¹⁰ Commercial Code of Ukraine. Accessed 27 March 2018: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

volume of sales of large and small enterprises. A leader among trade enterprises is such category as small enterprises, the share of which is up to 96.7% of total number of trade enterprises, and the share of employed workers is the largest (37.8%), but the share of sales volume is the smallest - 24.0%.

ESTIMATION OF THE MAIN INDICATORS OF FINANCIAL STATE OF TRADE ENTERPRISES

Taking into consideration the above-mentioned peculiarities of trade enterprises as subjects of financial and economic activity, it is necessary to define characteristics of objects of these activities. Thus, the financial activity of any enterprise should ensure its operational and investment activity. This provision has a specific manifestation in financing the necessary operational and investment assets of enterprises. Operating assets of enterprises of the real sector of economy (including trade enterprises) are their fixed assets, intangible and current assets. Investment assets are investment property, volumes of unfinished capital investments and portfolio of long-term and short-term financial investments. Characteristic of these objects of financing by trade enterprises compared to enterprises of Ukraine as a whole is given in Table. 3

Table 3. The ratio of operating and investment assets of trade enterprises in comparison with other types of enterprises in Ukraine, January 1, 2017 *

Indexes	Trade enterprises	Enterprises of all types of activities in Ukraine
1. Share of assets in their total amount,%	100,0	100,0
- operating assets;	92,6	85,6
- investment assets	7,4	14,4
The amount of assets per 1 UAH of sales:	0,68	1,45
- operating assets;	0,63	1,24
- investment assets	0,05	0,21

* Calculated from the data of the State Statistic Service of Ukraine

The main object of financing of trade enterprises is their operating assets – the share of operating assets was 92.6% in the total amount of assets, which is 7% more than the share of operating assets of enterprises of all types of activities. At the same time 0.68 UAH of assets amount is involved for 1 UAH volume of sales at trade enterprises, while at enterprises of all types of activities – 1.45 UAH (i.e. more than twice) of assets amount for 1 UAH volume of sales. This is due to the specifics of the operational activity of trade enterprises, which is mainly related to the sale of products produced by other enterprises.

An essential feature of the financing object is determined by the structure of assets. The share of current assets is 86.4% in the total assets of trade enterprises, while the share of noncurrent assets is 13.6%. At the same time these indicators are 57.8% and 42.2% at Ukrainian enterprises of all types of economic activity. More than half of all assets of trade enterprises is formed by accounts receivable - 56.9%, which is much higher than at Ukrainian enterprises of all types economic activity - 41.5%, and shows the expansion of commercial credit and low solvency of national enterprises (Figure 1).

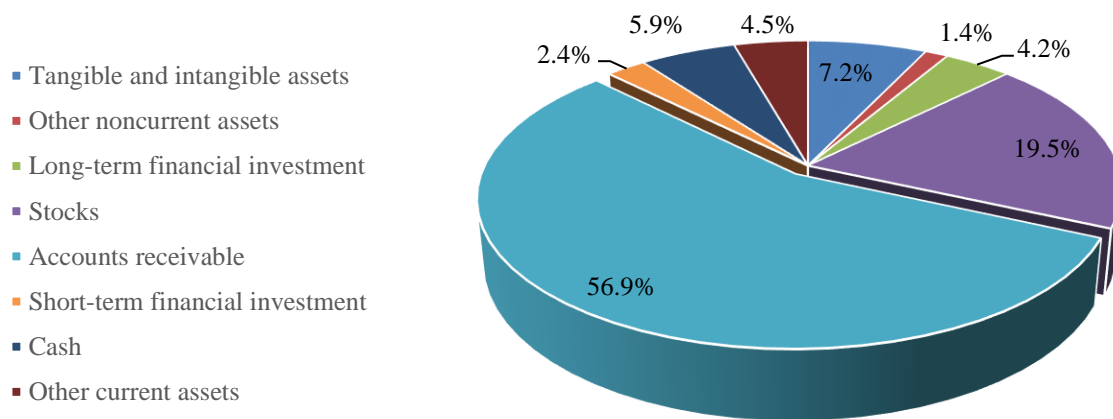

Figure 1. Structure of assets of trade enterprises in Ukraine, 2016, %¹¹

The share of stocks is 19.5% and it is higher as well in comparison with Ukrainian enterprises of all types of economic activity (11.0%). This feature in the formation of assets is due to the specifics of the main operational activities of trade enterprises and determines not only the volume but also the structure of attracting financial resources by the period of time (long and short-term financial resources) and their specific types. It also determines the structural directions of strategic formation of these resources by individual sources.

One of the main structural features of trade enterprises is the formation of the ratio between equity and borrowed capital. The main problem of the current state of trade enterprises is the negative value of equity, which is due to uncovered losses in recent years. According to these data, we can conclude that trade enterprises rely solely on borrowed capital in their financial activity (Table 4).

¹¹ State Statistics Service of Ukraine. Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Table 4. Characteristics of own and borrowed capital of trade enterprises in Ukraine in comparison with other types of enterprises, January 1, 2017, mln. UAH*

Indexes	Trade enterprises	Enterprises of all types of activities in Ukraine
Equity	-27173,6	2445803,7
Total liabilities of enterprises, including:	1817417,1	7543559,3
- long-term liabilities and collateral;	274372,8	1696870,6
- current liabilities and collateral.	1543044,3	5846688,7
The share of certain types of liabilities of enterprises in their total amount - in general (%), including:	100	100
- long-term liabilities;	15,1	22,5
- short-term liabilities.	84,9	77,5

* Calculated from the data of the State Statistic Service of Ukraine

Although economic activity of enterprises of all types of activities in Ukraine involves mainly short-term borrowed financial resources, their share in the total volume of borrowed capital is significantly higher (77.5% and 84.9% respectively) at trade enterprises. It can be concluded that one of the peculiarities of financial activity of trade enterprises is low proportion of long-term borrowed capital in the total amount of capital. The main factor determining this feature of the financial activity of trade enterprises is lower amount of financing needs for irreversible operational and investment assets of these enterprises in comparison with enterprises of all types of activities in Ukraine.

The peculiarities of the financial activity of trade enterprises include the formation of financial results of their economic activity (Table. 5).

Trade enterprises received net loss in 2016 while enterprises of all types of activities in Ukraine received profit: 1 UAH of assets accounted 0.27 UAH of net loss at trade enterprises, and 0.30 UAH of net profit at enterprises of all types of activities in Ukraine. It should be noted that the level of profitability of operating activity of trade enterprises is considerably higher than of enterprises of all types of activities in Ukraine (15.8% and 7.4% respectively), but significant expenses from financial and investment activity caused a negative net financial result.

Table 5. Characteristics of financial results of trade enterprises in Ukraine in comparison with other types of enterprises, January 1, 2017*

Indexes	Trade enterprises	Enterprises of all types of activities in Ukraine
Net profit (loss), mln. UAH	-4841,8	29705,0
Share of enterprises received net profit, % of the total number of enterprises	75,4	73,0
Share of enterprises received net loss, % of the total number of enterprises	24,6	27,0
The level of profitability (loss) of operating activity, %	15,8	7,4
Level of profitability (loss) of assets (by net financial result), %	-0,27	0,30

* Calculated from the data of the State Statistic Service of Ukraine

As net profit is the main internal source for the formation of own financial resources of enterprise, the net losses of trade enterprises during 2015-2016 caused the negative value of equity capital, which poses a serious threat to their economic security (Figure 2).

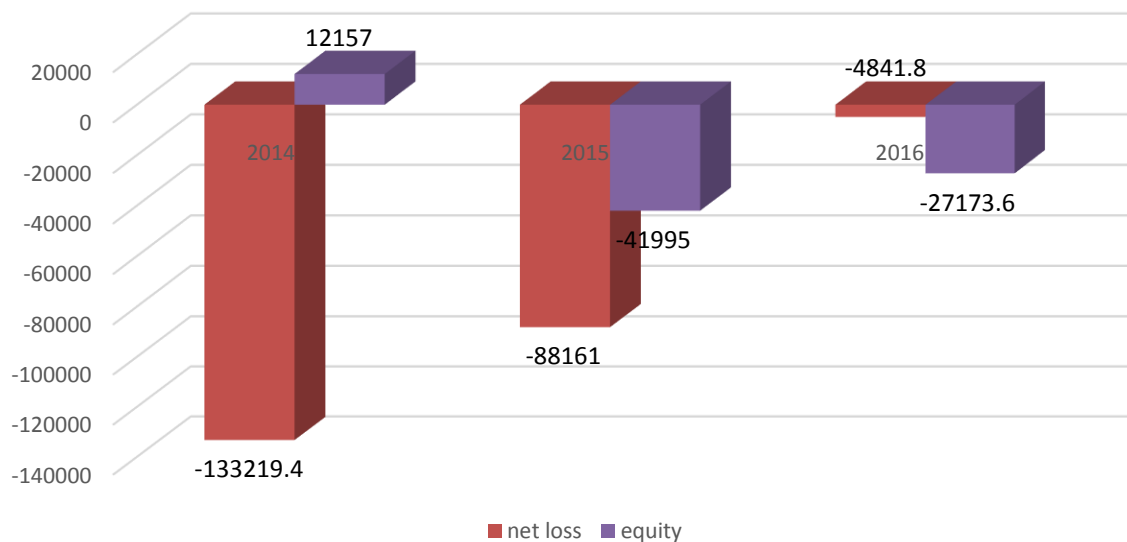

Figure 2. Dynamics of net loss and equity of trade enterprises in Ukraine, 2014-2016, mln. UAH*

The data shown in the figure 2 indicate a significant reduction in the absolute amount of net loss in 2016 compared to 2015 (18.2 times) and a reduction in the negative value of equity to -27173.6 million UAH (1.5 times), which is definitely a positive trend and allows to make optimistic forecasts for the results of 2017. But according to the level of its influence on the financial and property status, profitability and other indicators of economic activity, this threat to the economic security of trade enterprises is the most significant.

SYSTEMATIZATION OF THE MAIN FEATURES OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINIAN TRADE ENTERPRISES IN TERMS OF ENSURING THEIR ECONOMIC SECURITY

The conducted research allows to determine the main features of the functioning of trade enterprises as subjects of financial and economic activity, as follows:

- almost three quarters of total trade enterprises are retailers and they have the largest number of employees;
- the largest share of the sales volume is in wholesale trade;
- the share of small enterprises is the largest in the total number of trade enterprises and they have the largest share in the total number of employed workers, but at the same time they have the smallest sales volume.

Features of financing objects at trade enterprises:

- financial activity is directed to special types of operations: purchase and sale of goods;
- they need a significantly lower amount of operating and investment assets for business;
- there is a significant excess of current assets over non-current;
- the share of accounts receivable is the highest in the current assets;
- the share of stocks is higher than at enterprises of all types of activities in Ukraine;
- there is a lower ratio of real and long-term financial investment assets.

Features of the internal structure of capital of trade enterprises:

- negative value of equity, which is caused by uncovered losses, which have tendency to decrease;
- it is used to finance economic activity by borrowed capital;
- there is the highest proportion of short-term borrowed capital in its total amount;
- there is a significant proportion of capital invested in accounts receivable in the total working capital.

Features of the formation of financial results of trade companies:

- there is significant higher profitability of operating activity;
- there is higher proportion of enterprises receiving net income in their total number;
- trade enterprises obtain net losses due to significant expenses of financial and investment activity.

Certain features of trade enterprises as subjects of financial and economic activity, their objects of financing, the structure of capital and the formation of financial results should be taken into account in the process of developing their financial strategy.

DETERMINING THE ROLE OF FINANCIAL STRATEGY AS AN INSTRUMENT OF ECONOMIC SECURITY OF TRADE ENTERPRISES TAKING INTO ACCOUNT THE PECULIARITIES OF THEIR FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY

Summarizing the results of the research, it can be determined that the development of a financial strategy of trade enterprises allows:

- to transfer an enterprise to a higher level of management with the protection of its economic interests;
- to create conditions for the reliable development of all types of economic activity of an enterprise and to provide protection against all kinds of economic crimes;
- to determine the mechanism of realization of general and financial goals of the strategic development of an enterprise;
- to ensure control of all business processes of an enterprise;
- to create a basis for effective tactical administrative decisions during the strategic period;
- to ensure the efficient use of all kinds of resources;
- to identify and ensure the further development of competitive advantages of an enterprise by maximizing the use of its internal financial potential;
- to systematize and structure the problems of an enterprise for their complex and preventive solution;
- to reduce the level of uncertainty in the conditions of enterprise development and ensure its protection from internal and external threats;
- to form a model of active behavior of an enterprise in the financial market and in separate segments of this market;
- to determine the conditions for the implementation of strategic changes in the organizational structure of enterprise management;
- to formulate the values of the main criterion assessments of investment and other management decisions;
- to ensure high effectiveness of an enterprise, its financial stability and independence;
- to create conditions for building an effective system of financial incentives for financial managers;
- to determine the preconditions for optimizing the information support system of an enterprise and providing commercial secrets.

CONCLUSION

The financial strategy of trade enterprises is an element of their economic security. The financial strategy of an enterprise is one of the most important types of its functional strategies, aimed at ensuring the implementation of its corporate strategy and strategy of individual business units. It defines a system of coordinated areas for the long-term development of its financial activity under uncertainty. It is subordinated to long-term goals which take into account financial interests of its owners, ensure the effective use of internal financial capacity and the possibility of timely adaptation to changes and conditions of the external financial environment. During the developing a financial strategy, it is necessary to take into account the peculiarities of trade enterprises: as subjects of financial and economic activity, their financing objects, the financial structure of capital and the formation of financial results. Determining the role of the financial strategy can ensure the economic security of trade enterprises and their effective development in the long term period.

REFERENCES

1. Blank, I.A. (2004). Financial strategy of an enterprise. Kyiv, Elga Press.
2. Bocharov, V. (2006). Modern financial management. St. Petersburg, Piter.
3. Ivanov, I., Baranov, V. (2008). Financial management. Cost approach. Moscow, Alpina.
4. Kaplan, R. S., Norton, D. P. (1992). The balanced scorecard – Measures that drive performance. Boston: Harvard Business School Press.
5. Klieinier, G.B., Tambovcev, V.L., Kachalov, R.M. (1997) Enterprise in unstable economic environment: risks, strategy, security. Moscow, Economics.
6. Kovalenko, L. (2008). Financial management. Kiev, Znannia.
7. Nemcov, V. (2001). Strategic management. Kiev.
8. Poddierohin, A.M. (2005). Financial management. Kyiv, KNEU.
9. Hunnger, J., Wheelan, T. (1998). Strategic management and business policy. Addison-Wesley Longman, Limited.
10. Blakyt, G. (2009). Financial activity of trade enterprises and the role of financial strategy in the ensuring their development. Scientific Journal of Poltava University of Consumer Cooperation in Ukraine, 6(37), 102-107.
11. Vasiltiv, T., Voloshin, O. (2012). Financial and economic security of enterprises in Ukraine. Lviv.
12. State Statistics Service of Ukraine. Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Activity of large, middle-size, small and micro-enterepreneurship entities. Statistical publication 2016. State Statistics Service of Ukraine. Accessed 27 March 2018: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm.
14. Activity of business entities. Statistical publication 2016. State Statistics Service of Ukraine Accessed 27 March 2018: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm.
15. Commercial Code of Ukraine. Accessed 27 March 2018: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

FINANSINĖS STRATEGIJOS VAIDMUO PLĖTOJANT UŽTIKRINANČIOS EKONOMIKOS SISTEMĄ IR JOS SAUGUMĄ PREKYBOS ĮMONĖSE

Ganna Blakya*

Kijevo nacionalinis prekybos ir ekonomikos universitetas

Olena Matusova**

Kijevo nacionalinis prekybos ir ekonomikos universitetas

Victoriya Andryeyeva***

Kijevo nacionalinis prekybos ir ekonomikos universitetas

Santrauka

Tyrimo tikslas apibrėžti finansinės strategijos, kaip prekybos kompanijų ekonominio saugumo elemento, reikšmę atsižvelgiant į įmonių finansinį ir ekonominį aktyvumą dabartinėmis Ukrainos ekonomikos sąlygomis. Įmonės finansinės strategijos koncepcija grindžiama esminiais finansinės strategijos parametrais. Prekybos įmonių finansinės ir ekonominės veiklos ypatybės dabartinėmis Ukrainos ekonominėmis sąlygomis analizuojamos laikantis tokio požiūrio: įmonės tiriamos kaip finansinės ir ekonominės veiklos subjektai, siekiantys tam tikrų ekonominių tikslų, turintys tam tikrus finansinius išteklius. Tyrimo rezultatai parodė, kad finansinės strategijos vystymas leidžia įdiegti įmonėje aukštesnio lygio vadybą, sukurti patikimas vystymo sąlygas visoms įmonės ekonominės veiklos rūšims, apibrėžti įmonės strateginio vystymo bendrųjų ir finansinių tikslų realizavimo mechanizmą, sukurti efektyvios vadybos sprendimų strateginiu laikotarpiu pagrindą, nustatyti ir užtikrinti tolimesnę įmonės plėtotę padidinant vidinio finansinio potencialo panaudojimo galimybes, sumažinti sąlygų, kurioms esant vystoma įmonė, nepatikimumo lygį, ir užtikrinti jos prisitaikymą prie aplinkos faktorių, sudaryti įmonės aktyvaus elgesio modelį bendrame finansiniame sektoriuje ir atskiruose jo segmentuose, apibrėžti įmonės vadybos organizacinės struktūros ypatybes, suformuluoti vertybes ir kriterijus, kuriais remiantis priimami vadybiniai sprendimai, sudaryti sąlygas efektyviai materialinių paskatų sistemai.

Reikšminiai žodžiai: finansinė strategija, prekybos įmonė, ekonominis saugumas, kapitalo struktūra, finansiniai rezultatai.

Ganna Blakya*, Kyiv National University of Trade and Economics, Faculty of Management, Economics and Psychology, Head of the Economics and Finance of Enterprise Department, professor. Research interests: financial management, economic security, trade enterprises.

Ganna Blakya*, Kijevo nacionalinis prekybos ir ekonomikos universitetas, Vadybos, ekonomikos ir psichologijos fakultetas, Ekonomikos ir įmonės finansų katedros vedėja, profesorė. Mokslinių interesų sritys: finansų vadyba, ekonominis saugumas, prekybos įmonės.

Olena Matusova**, Kyiv National University of Trade and Economics, Faculty of Management, Economics and Psychology, Economics and Finance of Enterprise Department, Associate professor. Research interests: small business, economic security, trade enterprises, rural areas.

Olena Matusova**, Kijevo nacionalinis prekybos ir ekonomikos universitetas, Vadybos, ekonomikos ir psichologijos fakultetas, Ekonomikos ir įmonės finansų katedra, docentė. Mokslinių interesų sritys: smulkusis verslas, ekonominis saugumas, verslo įmonės, žemės ūkio sritis.

Victoriya Andryeyeva***, Kyiv National University of Trade and Economics, Faculty of Management, Economics and Psychology, Economics and Finance of Enterprise Department, Associate professor. Research interests: small business, economic security, trade enterprises, rural areas.

Victoriya Andryeyeva***, Kijevo nacionalinis prekybos ir ekonomikos universitetas, Vadybos, ekonomikos ir psichologijos fakultetas, Ekonomikos ir įmonės finansų katedra, docentė. Mokslinių interesų sritys: smulkusis verslas, ekonominis saugumas, verslo įmonės, žemės ūkio sritis.

MANAGERIAL DECISION MAKING IN MOTIVATE AS SUPPORT FOR SAFE AND ETHICAL BEHAVIOUR AT PUBLIC UNIVERSITIES

Martina Blašková¹

*¹University of Žilina, Faculty of Management Science and Informatics
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, Slovak Republic
Phone (+421 41) 5134455
E-mail: martina.blaskova@fri.uniza.sk*

Kristína Poláčková²

*²University of Žilina, Faculty of Management Science and Informatics
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, Slovak Republic
Phone (+421 41) 5134455
E-mail: kristina.trskova@fri.uniza.sk*

Abstract. Paper deals with creating conditions for building a safe and ethical work environment and behaviour at public universities in Slovak Republic through the quality managerial decision-making in motivating employees/academicians. An assumption is that only motivated teachers and managers are able and willing to maintain all policies and security features that are necessary for good functioning of the universities. The examination of this issue was carried out through a content analysis of the documentation capturing the managerial decisions of 20 public universities in Slovak Republic. The documentation examined was focused on the ethical behaviour of employees, the quality of higher education, and strategic management and development of human potential. It is these three areas or perspectives that unify a comprehensive view on management decisions in motivational processes. Results of the analysis confirm our assumption that the management systems of universities show some imperfections. These include, in particular, inadequate interpersonal (motivational, communication, leadership) competencies of university managers.

Keywords: content analysis, public universities, managerial decision making, motivation, motivating, university teachers, ethical code.

INTRODUCTION

Security at public higher education institutions in the Slovak Republic is ensured through their employees, namely university teachers, managers, as well as other administrative staff. On the one hand, it is the safety of students (ensuring the quality of their education) and, on the other hand, the safety of the university teachers themselves and the managers. To ensure that all university staff are motivated to maintain such security, it is necessary for university managers to make good and effective decisions, particularly in the field of employee motivation. Moreover, in order for these processes to be performed and implemented in a binding way, it is necessary for public higher education institutions to have detailed documentation that regulates the motivation processes and improves relevant managerial decision-making.

The aim of this article is to analyse the level and application of managerial decision-making in motivation at public higher education institutions in Slovak Republic through a content analysis of documentation focused on the management and development of human potential. It is in the selected documentation of universities that it is possible to reveal whether managerial decisions are made in the motivational process and whether other management decisions are also made that do not directly derive from the motivation process, but influence the motivation of academicians and the development of their potential.

Methodology of the Research. The basic set of surveys consists of all documents of public universities regulating the employment relationship of employees and universities, codes of ethics, strategic management and development of human potential, documents describing university culture, rules of safe behavior, and so on. The actual analysis is performed in the selected samples of documents that constitute a representative sample of the basic set.

Three analytical categories were created for a closer look, namely the perspective focused on the quality of higher education, the code of ethics, and the area of strategic development of human potential. In each perspective, we have defined specific indicators that are a semantic unit of each analytical category.

DECISION MAKING IN MOTIVATING

Decision-making in motivate is the complex process of implementation of a series of successive steps by which the manager searches, compares and selects appropriate solutions, through which it will be possible to do motivational process really interesting and beneficial for all employees.¹ These are the decisions about their own behaviour and influence on others, decisions on how to lead their subordinate employees and choose motivational tools to motivate them to be their motivation harmonized with growth trend and beneficial for meet the needs of all stakeholders and increase the success of the organisation. All decisions must be carefully considered in view of the unique personality and individuality of each employee.²

Decision-making is an important cross-cutting management process, a managerial function, a priority of the manager's activities in all organizations and at all levels of management. It is overwhelmed by the entire management process, all management functions and all the executive functions of organizations.^{3, 4, 5}

¹ Burstein F., Holsapple, W. Handbook on decision support systems 1. Berlin: Springer-Verlag, 2008

² Alexy, J. Knowledge management and organisation behaviour. Bratislava: Ekonom, 2011

³ Mišún, J., Mišúnová, K., Hudáková, I. Management control. Bratislava: Kartprint, 2017

⁴ Bajcura, A. Management. Organisation management. Bratislava: Kasico, 2012

⁵ Organ, D. W., Bateman, T. S. Organizational Behavior. 4th ed. Irwin, 1991

When the public universities carry out decisions involving complex issues – issues and decisions concerning the motivation, it is necessary that the decisions involve all decision-making skills and opportunities. Therefore, it is necessary for such decisions to make effective use of the attributes of a comprehensive decision-making process to improve the quality of all decisions taken.^{6, 7} The complexity and completeness of decision-making predetermines the achievement of long-term excellent results: strong enough and properly targeted motivation, and thus the sustained success of the organisation. It is a principle that the decision-maker must have at least some knowledge on the given phenomenon because otherwise s/he is not able to make reasonable and justifiable decisions.^{8, 9}

Nowadays it is possible to see how the decision-making in organisations changes from an instinctive ‘art’ to a decisions driven by data, facts, and information^{10, 11, 12, 13} using different methods, analyses, and computational techniques. As people are getting more and more demanding, not only from the viewpoint of customers but also from the viewpoint of employees, their demands are becoming more and more challenging and changing rapidly. If the employer cannot meet the needs, desires and needs of its management and executive employees, their motivation quickly drops and thus also decrease their total (dispositive) performance. The decreasing motivation of employees as well as managers suggests an ineffective motivation process. *Inappropriate managerial decisions may, in particular, result in the failure of process of motivate.* Managerial decisions made in the motivation process can be seen and analysed within the university environment from the *relevant documentation*. These include, especially, the code of ethics, documents on the quality improvement of higher education, and documents on strategic management and the development of human potential.

The *code of ethics* is a set of generally accepted and generally applied moral norms, ideals and principles of the public higher education institution which they are intended for. These elements go beyond the legally regulated laws. It is one of the most important ways of

⁶ Broggi, G. Decision Modeling in Policy Management: An introduction to the analytic concepts. Boston: Kluwer Academic Publishers, 1999

⁷ Klein, D. Decision-analytic intelligent systems: Automated explanation and knowledge acquisition. Lawrence Erlbaum, 1994

⁸ Thierauf, R. Creative computer software for strategic thinking and decision making: A guide for senior management and MIS professionals. Quorum Books, 1993

⁹ Chako, G. K. Decision making under uncertainty: An applied statistics approach. New York: Praeger, 1991

¹⁰ Brynjolfsson, E., Hitt, L. M., Kim, H. H. Strength in numbers: How does data-driven decisionmaking affect firm performance? Online, 2011

¹¹ Davenport, T. H. BI and organizational decisions. International Journal of Business Intelligence Research, 2010, 1(1), 1–12

¹² May, T. The new know: innovation powered by analytics. Hoboken: Wiley & Sons, 2009

¹³ Majtán, M. Management. 2nd ed. Bratislava: Sprint, 2005

introducing ethics into everyday life and guiding the behaviour of members of a particular organisation. It should also reflect the specifics of the organisations and be based on the needs of the organisation/institution for which it was established.¹⁴

The documents aimed at enhancing the quality of higher education are focused on practical and research modelling the process of improving the quality of higher education by defining and verifying the quality indicators in the context of a diversified approach which includes the identification of barriers (institutional, national and supranational), including defining options for their removal in compliance with the existing quality assurance legislation (in the country concerned).¹⁵

The strategic management and development of highly qualified human potential is mostly at universities included in long-term plans as a separate part. It mostly focuses on raising the qualification level of teachers, matching the number and qualifications of the staff so that each job is filled by qualified candidates, and so on.¹⁶

CONTENT ANALYSIS

Content analysis of texts is a method that is applied to all research procedures in which it is working with the word (analysis of questionnaires, transcripts of interviews, observation protocol, etc.). But also it represents a particular research method for the analysis of text documents. By analogy with the content analysis of verbal text page, there is also an analysis of nonverbal products – pictures, diagrams, graphs and so on.¹⁷ Content analysis of texts consists of determining a research sample, choosing a meaningful content unit, determining analytical categories, quantifying analytical categories, and interpreting the observed frequencies.^{18, 19} Reliability of content analysis is usually determined by the degree of matched analysis results of two or more trained people. This match level is determined for each analytical category and for all categories in a set.²⁰ Content analysis has been used in our research to

¹⁴ Sičáková, E., Zemanovičová, D. Conflict of interests, ethics and code of ethics in public administration. Prešov: Róbert Vico, 2000

¹⁵ Hašková, A. et al. Information and internal quality assurance in European and Slovak higher education institutions. Drivers and barriers to achieving quality in higher education. Rotterdam: Springer, 2014, 99–107

¹⁶ Ondek, P. et al. Designing a strategy for the development of Slovak higher education. Bratislava, 2017

¹⁷ Gavora, P. Introduction to pedagogical research. 2nd ed. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999

¹⁸ Charmaz, K. Qualitative interviewing and grounded theory analysis. In J. F. Gubrium and J. A. Holstein (Eds.). Handbook of interview research: Context method. Thousand Oaks, CA: Sage, 2002, 675–694

¹⁹ Charmaz, K. Grounded theory in the 21st century: Applications for advancing social justice studies. In N. K. Denzin and Y. S. Lincoln (Eds.). The Sage handbook of qualitative reesearch Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, 507–535

²⁰ Proška, Hedl et al. Methodology of pedagogical research and its application in didactic natural sciences. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2008

analyse documents of public universities and its results were being compared with the opinion of other two independent researchers.

In this regard, a great advantage of the content analysis is its *independence* from time and space. Therefore, it can help investigate the events that have been done, as well as motions at all public higher education institutions, without the research being deprived of being absent from the scene.²¹ The main advantage is an independence from the presence of persons other than the researcher. It is therefore a simple interaction between the researcher and the researched object. This is also the method that is ethically neutral because it does not directly explore the behaviour of individuals but the subsequent artefacts of that behaviour.²² Another advantage of the content analysis is its combinability with other methods which makes it possible to predict the consequences of the phenomena studied.

RESEARCH

In our previous related surveys, the tertiary education segment clearly showed a lack of motivation from university management and a strong need for motivation from employees. In particular, universities are staffed with high and permanently upgraded qualifications, i.e. highly qualified human potential work here. This human potential is very specific and needs to be intensively motivated.

Through the content analysis, it is possible to obtain a relevant background material for assessing the current situation regarding managerial decision-making in employee motivation, as these documents has been selected to include individual management decisions regarding employees and the development of their potential.

The content analysis is based on the theoretical knowledge of the studied subject; a qualitative analysis of the content of documentation focused on the management and development of human potential, which public higher education institutions have been prepared and published on their website, has been chosen for a closer examination. In the documents, the dichotomy of indicators in the individual analytical categories and the frequency of analytical category are monitored in an absolute and relative frequency. In this way, the qualitative and content (verbal) side of the dossier is translated into the quantitative measure.²³

²¹ Beck, S. E., Manuel. K. Practical research methods for librarians and information professionals. New York: Neal-Schuman Publishers, 2008

²² Wildemuth, B. M. Applications of social research methods to questions in information and library science. Westport, Conn: Libraries Unlimited, 2009

²³ Amis. J. Interviewing for case study research. In D. L. Andrews, D. S. Mason, M. L. Silk. (Eds.). Qualitative methods in sports studies. Oxford: Berg, 2005, 104–138

The perspective focused on the quality of higher education was determined by the pre-existing knowledge that employees and managers are motivated to quality work (despite considerable problems in the motivational behaviour of superiors), and on the basis of a university law which instructs universities to ensure the quality of higher education by improving the quality of individual processes. Focus on the perspective of ethics code was chosen because of the importance of ensuring ethical behavior, fairness, trust and support of ethics, and integrity in the academic world. Its goal is to encourage and assist employees in the best and safer performance of their work. The third perspective was focused on the strategic development of human potential, because especially in the strategic management and development are reflected managerial decisions that directly affect employee motivation.

For a closer look at the documentation, we define in each category the appropriate **identifiers** that best describe the specific perspective. Identifiers of the first analytical category for documents focusing on the *quality of higher education* (perspective A) are as follows:

- Defined mission and vision;
- Defined quality objectives;
- Competence and main tasks of the Quality Council;
- Measurable quality indicators;
- Distribution of competencies and responsibilities for the creation, maintenance and use of subsystems;
- Ensuring the quality of higher education teachers;
- Mechanism for the use of teacher and employee evaluation results;
- Monitoring staff satisfaction;
- Evaluation of surveys.

Identifiers of the second analytical category for documents focusing on the *ethics code* (perspective B) are as follows:

- Ethical behaviour of employees – expected standards of action and behaviour;
- Key values of the profession, general and specific values of the profession;
- Values and principles relating to the mission of higher education institution;
- Relationship of managers to employees;
- Relationship of teachers to students;
- Relation of employees and executives to the public;
- Relation to the social environment;
- Possible conflict situations and their solutions;
- Indication of the name of person responsible for the code creation;
- Method of control and sanction for a violation of code requirements/ethical behaviour.

As identifiers of the third analytical category for documents focused on the *strategic development of human potential* (perspective C), we determined the following:

- Defining objectives for the development of human potential;
- Organizational structure – definition of functions;
- Definition of relationships and competencies within the university;
- Principles of selection procedure;
- Career growth opportunities;
- Training opportunities for employees;
- Employee benefits;
- Support for publishing activities;
- Support for international cooperation;
- Getting feedback from students;
- Psychological support for employees and students.

Table 1 shows the occurrence of individual analytical categories in documents of all public universities in Slovakia. It contains the relative frequency and absolute occurrence of each perspective for every university individually and the average occurrence of concrete perspective globally for all schools together.

CONCLUSION

From the content analysis of the documentation of public universities in Slovak Republic, the following knowledge arises: in a global point of view on all public higher education institutions, we can state that most of universities have mastered defined perspectives only partially. Individual documentation showed that there absent major components focused on management decisions in motivational processes. If we want to build a ranking of universities that have the most successful interpersonal processes, we can include the Prešov University in Prešov, Trnava University of Trnava, Comenius University in Bratislava, and University in Žilina. The documentation of these four universities demonstrates positive elements of managerial decision-making. The documentation of other public higher education institutions shows significant shortcomings and gaps in this area. It follows that in order to ensure the smooth running of universities and their continuous development, public higher education institutions in Slovakia must improve the motivation processes through the advanced managerial decision-making.

Table 1. Occurrence of individual categories in documents of public universities in Slovakia

Public universities	Perspective A		Perspective B		Perspective C		Together	
	%	Absolute frequency	%	Absolute frequency	%	Absolute frequency	%	Absolute frequency
AKU	55.55	5/9	30	3/10	72.72	8/11	53.33	16/30
EUBA	44.44	4/9	30	3/10	54.54	6/11	45.33	13/30
KU	22.22	2/9	30	3/10	63.63	7/11	40	12/30
UNIPO	100	9/9	100	10/10	100	11/11	100	30/30
UNIAG	66.66	6/9	70	7/10	36.36	4/11	56.66	17/30
STUBA	33.33	3/9	60	6/10	36.36	4/11	45.33	13/30
TUKE	33.33	3/9	0	0/10	72.72	8/11	36.66	11/30
TUZVO	22.22	2/9	90	9/10	9.09	1/11	40	12/30
TNUNI	33.33	3/9	60	6/10	45.45	5/11	46.66	14/30
TRUNI	100	9/9	100	10/10	54.54	6/11	83.33	25/30
UJS	0	0/9	0	0/10	9.09	1/11	3.33	1/30
UNIBA	66.66	6/9	90	9/10	81.81	9/11	80	24/30
UKF	100	9/9	70	7/10	36.36	4/11	66.66	20/30
UMB	77.77	7/9	90	9/10	36.36	4/11	66.66	20/30
UPJS	55.55	5/9	80	8/10	18.18	2/11	50	15/30
UCM	66.66	6/9	0	0/10	18.18	2/11	26.66	8/30
UVLF	11.11	1/9	80	8/10	45.45	5/11	46.66	14/30
VŠMU	0	0/9	0	0/10	45.45	5/11	16.66	5/30
VŠVU	1.11	1/9	10	1/10	9.09	1/11	10	3/30
UNIZA	100	9/9	30	3/10	90.9	10/11	73.33	22/30
Average	49.49		51		46.81		49.36	

Academy of Arts in Banská Bystrica – AKU; University of Economics in Bratislava – EUBA; Catholic University of Ružomberok – KU; Prešov University in Prešov – UNIPO; Slovak University of Agriculture in Nitra – UNIAG; Slovak University of Technology in

Bratislava – STUBA; Technical University of Košice – TUKE; Technical University of Zvolen – TUZVO; Alexander Dubcek University in Trenčín – TNUNI; Trnava University of Trnava – TRUNI; J. Selye University, Komárno – UJS; Comenius University in Bratislava – UNIBA; University of Constantine the Philosopher in Nitra – UKF; Matej Bel University in Banská Bystrica – UMB; Pavol Jozef Šafárik University in Košice – UPJS; University of St. Cyril and Method in Trnava – UCM; University of Veterinary Medicine and Pharmacy in Košice – UVLF; Academy of Performing Arts in Bratislava – VŠMU; Academy of Fine Arts in Bratislava – VŠVU; University of Žilina – UNIZA.

Based on this result, we can recommend to public higher education institutions in Slovakia that their effort in the field of progress be more actively devoted to managerial decision making, in particular by ensuring the *development of interpersonal skills of all managers*. Indeed, in most cases on management positions at universities, they are experts specialized in different vocational skills than skills of leading and motivating people. Even the development of soft skills not only of managers but also of teachers and administrative staff is crucial for the continuous success of the whole university. This area of knowledge and skills is gradually over the years even proved to be essential for the successful operation of the organization.^{24, 25, 26} The ability of senior managers (rectors, vice-rectors, deans, vice-deans, heads of departments, etc.) to mobilize and involve their followers at all organizational levels in development and strengthen their motivation, expected behavior, and satisfaction of their aspirations and needs,²⁷ while at the same time flexibly and proactively solve the emerging managerial issues,²⁸ is widely recognized as critical to the successful management of the organization and its constituents.²⁹

ACKNOWLEDGEMENT

Paper was conducted in project KEGA 041ŽU-4/2017 Experimental mathematics accessible for all.

²⁴ Hyvari, I. Project management effectiveness in project-oriented business organizations. *International Journal of Project Management*, 2006, 24(3), 216

²⁵ Turner, J. R., Muller, R. The project manager's leadership style as a success factor on projects: A literature review. *Project Management Journal*, 2005, 36(2), 49–61

²⁶ Thamhain, H. Team leadership effectiveness in technology-based project environments. *Project Management Journal*, 2004, 35(4), 35–46

²⁷ Homrig, C. M. A. Transformational leadership. *US Airforce Center for Strategic Leadership Studies*, 2006

²⁸ Bass, B. M., Avolio, B. J., Jung, D. I., Berson, Y. Predicting unit performance by assessing transformational and transactional leadership. *Journal of Applied Psychology*, 2003, 88(2), 207–218

²⁹ Prabhakar, G. P. Switch leadership in projects: An empirical study reflecting the importance of transformational leadership on project success across twenty-eight nations. *Project Management Journal*, 2005, 36(2), 53–60

REFERENCES

1. Beck, S. E., Manuel, K. Practical Research Methods for Librarians and Information Professionals. New York: Neal-Schuman Publishers, 2008.
2. Gavora, P. Úvod do pedagogického výskumu (Introduction to Pedagogical Research). 2nd ed. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999.
3. Charmaz, K. Qualitative Interviewing and Grounded Theory Analysis. In J. F. Gubrium and J. A. Holstein (Eds.). Handbook of Interview Research: Context Method. Thousand Oaks. CA: Sage, 2002. 675–694.
4. Charmaz, K. Grounded Theory in the 21st Century: Applications for Advancing Social Justice Studies. In N. K. Denzin and Y. S. Lincoln (Eds.). The Sage Handbook of Qualitative Research. Thousand Oaks. CA: Sage, 2005. 507–535.
5. Proška, Hedl a kol. Metodológia pedagogického výskumu a jeho aplikácia v didaktických prírodných vied (Methodology of Pedagogical Research and Its Application in Didactic Natural Sciences). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2008.
6. Amis, J. Interviewing for Case Study Research. In D. L. Andrews, D. S. Mason, M. L. Silk. (Eds.). Qualitative Methods in Sports Studies. Oxford: Berg, 2005. 104–138.
7. Wildemuth, B. M. Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science. Westport, Conn: Libraries Unlimited, 2009.
8. Hašková, A. et al. Information and Internal Quality Assurance in European and Slovak Higher Education Institutions. Drivers and Barriers to Achieving Quality in Higher Education. Rotterdam: Springer, 2014. 99–107.
9. Sičáková, E., Zemanovičová, D. Konflikt záujmov, etika a etický kódex vo verejnej správe (Conflict of Interests, Ethics and Code Of Ethics in Public Administration). Róbert Vico: Prešov, 2000.
10. Ondek, P. et al. Návrh stratégie rozvoja slovenského vysokého školstva (Designing a Strategy for the Development of Slovak Higher Education). Bratislava, 2017. (online). [cit. 28.3.2018]. Available at: https://www.ozpsav.sk/files/rozvoj%20vs_ozpsav_2017.pdf.
11. Burstein, F., Holsapple, W. Handbook on Decision Support Systems 1. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2008.
12. Alexy, J. Manažment znalostí a organizačné správanie (Knowledge Management and Organizational Behaviour). Bratislava: EKONÓM, 2011.
13. Mišún, J., Mišúnová, K., Hudáková, I. Kontrolovanie v manažmente (Management Control). Bratislava: Kartprint, 2017.
14. Broggi, G. Decision Modeling in Policy Management: An introduction to the Analytic Concepts. Boston: Kluwer Academic Publishers, 1999.
15. Klein, D. Decision-analytic Intelligent Systems: Automated Explanation and Knowledge Acquisition. Lawrence Erlbaum Pub., 1994
16. Thierauf, R. Creative Computer Software for Strategic Thinking and Decision Making: A Guide for Senior Management and MIS Professionals. Quorum Books, 1993.
17. Chako, G. K. Decision Making Under Uncertainty: An Applied Statistics Approach. New York: Praeger, 1991.
18. Bajcura, A. Manažment. Riadenie organizácií (Management. Organisation Management). 1st ed. Bratislava: KASICO, a. s., 2012
19. Organ, D. W., Bateman, T. S. Organizational Behavior. 4th ed. USA: IRWIN, 1991.
20. Brynjolfsson, E., Hitt, L. M., Kim, H. H. Strength in Numbers: How Does Data-Driven Decision Making Affect Firm Performance? 2011. (online). [cit. 17.1.2016]. Available at: <http://ssrn.com/abstract=1819486>.
21. Davenport, T. H. BI and Organizational Decisions. International Journal of Business Intelligence Research, 2010, 1(1), 1–12.
22. May, T. The New Know: Innovation Powered by Analytics. Hoboken: Wiley & Sons, 2009.

23. Majtán, M. Manažment (Management). 2nd ed. Bratislava: SPRINT, 2005.
24. Hyvari, I. Project Management Effectiveness in Project-oriented Business Organizations. *International Journal of Project Management*, 2006, 24(3), 216.
25. Turner, J. R., Muller, R. The Project Manager's Leadership Style As a Success Factor on Projects: A Literature Review. *Project Management Journal*, 2005, 36(2), 49–61.
26. Thamhain, H. Team Leadership Effectiveness in Technology-based Project Environments. *Project Management Journal*, 2004, 35(4), 35–46.
27. Homrig, C. M. A. Transformational Leadership. US Airforce Center for Strategic Leadership Studies. 2006. (online). [cit. 6.1.2018]. Available at: <http://leadership.au.af.mil/documents/homrig.htm>.
28. Bass, B. M., Avolio, B. J., Jung, D. I., Berson, Y. Predicting Unit Performance by Assessing Transformational And Transactional Leadership. *Journal of Applied Psychology*, 2003, 88(2), 207–218.
29. Prabhakar, G. P. Switch Leadership in Projects: An Empirical Study Reflecting the Importance of Transformational Leadership on Project Success Across Twenty-eight Nations. *Project Management Journal*, 2005, 36(2), 53–60.
30. Websites of searched universities. (online). 2018.

MOTYVUOTO VADOVO SPRENDIMO PRIĖMIMAS KAIP SAUGAUS IR ETIŠKO ELGESIO UŽTIKRINIMO BŪDAS VISUOMENINIUOSE UNIVERSITETUOSE

Martina Blašková*, **Kristína Poláčková****
Žilinos universitetas, Slovakijos Respublika

Santrauka

Straipsnyje analizuojama, kaip sukurti sąlygas saugiam ir etiškam darbui Slovakijos visuomeniniuose universitetuose priimant kvalifikuotus ir motyvuojančius vadovo sprendimus, kurie paskatintų akademinį darbuotojų. Suformuluota prielaida, kad tik motyvuoti vadybininkai ir mokytojai geba išlaikyti ir išsaugoti tuos saugumo požymius, kurie svarbūs universitetų funkcionavimui. Šios problemos tyrimas buvo atliktas remiantis dokumentų turinio analize, apimančia vadovavimo 20 Slovakijos viešųjų universitetų praktiką. Analizuota dokumentacija apima etinį darbuotojų elgesio aspektą, aukštojo mokslo kokybę, strateginį valdymą ir žmogiškojo potencialo vystymą. Šie aspektai apima esminius motyvavimo procesus vadovybei priimant sprendimus. Analizės rezultatai patvirtino prielaidą, kad universitetų valdymo Sistema turi tam tikrų trūkumų. Ypač tai pasakytina apie neadekvačias tarpasmenines universitetų vadovų kompetencijas.

Raktiniai žodžiai: apžvalginė analizė, vadovų motyvacija, vadovų sprendimo priėmimas, etinis kodas, universiteto dėstytojas.

Martina Blašková *, PhD., University of Zilina, Slovak Republic, Professor, Faculty of Management and Informatics, Bachelor's degree in Management Studies. Scientific interests: Development of human potential, Motivation, Decision-making, Organizational behaviour, Management.

Martina Blašková*, PhD., Žilinos universitetas, Slovakijos Respublika, profesorė, Vadybos ir informatikos fakultetas, bakalauro vadybos studijų vadovė. Moksliniai interesai: žmogiškojo potencialo vystymas, motyvacija, sprendimų priėmimas, organizacijos elgesys, vadyba.

Kristína Poláčková**, PhD., University of Zilina, Slovak Republic, PhD. Faculty of Management and Informatics. Scientific interests: Development of human potential, Motivation, Decision-making, Organizational behaviour, Management.

Kristína Poláčková**, PhD., Žilinos universitetas, Slovakijos Respublika, PhD. Vadybos ir informatikos fakultetas. Moksliniai interesai: žmogiškojo potencialo vystymas, motyvacija, sprendimų priėmimas, organizacijos elgesys, vadyba.

FEAR OF VICTIMISATION IN RELATION TO THE KEY COMMUNITY POLICING COMPONENTS

Ksenija Butorac¹

*¹Police College, Ministry of the Interior Avenija Gojka Šuška 10,
10 000 Zagreb, Republic of Croatia*

Tel. +3851242634, e-mail: ksenija.butorac@gmail.com, kbutorac@fkz.hr

Irena Cajner Mraović²

*²Center for Croatian Studies, University of Zagreb, Borongajska cesta 83d,
10 000 Zagreb, Republic of Croatia*

Tel.: +38512457618, e-mail: icajner@hrstud.hr

Mislav Stjepan Žebec³

*³Center for Croatian Studies, University of Zagreb, Borongajska cesta 83d,
10 000 Zagreb, Republic of Croatia*

Tel.: +38512457661, e-mail: mzebec@hrstud.hr

Abstract. The fear of victimization (FOV) has been explored in relation to quality of police contacts, citizens' perception of crime and disorder and social cohesion as three key community policing constructs in the Croatian local communities. The related data have been collected in a convenience sample of 2,749 Croatian citizens using the Community Policing Evaluation Survey scale (McKee, 2001), and analysed carrying out linear regression. Citizens' perception of crime has been the best, and quality of police contacts the worst predictor of the FOV. There have been different age trends of the respective predictors' relevance in males and females.

Keywords: fear of victimization, quality of police contacts, citizens' perception of crime and disorder, social cohesion, Croatia

INTRODUCTION

Policing is a fundamental component of the police job and a prerequisite for ensuring the rule of law regarding prevention and suppression of crime. Still, policing also involves a purely societal dimension consisting of various aspects which are directly related to major concerns of citizens regarding their personal safety, property, individual legal rights, human and social rights and many others. Therefore, involvement of the community is directly linked to the implementation of policing, both on individual and collective level. Nowadays, the police need to implement policies that are primarily aimed to understand the cultural aspects and values of diversity in order to be able to handle problems that may arise in the performance of their tasks. Sincere understanding, constant and interactive contact between the police and various minority groups (Stergioulis, 2017), as well as the unconditional respect for human dignity and individual rights are major factors contributing to building a climate of mutual trust and

constructive cooperation absolutely necessary for an efficient and effective community policing. The results of relevant surveys on community policing have shown that close cooperation between the community and the police increases the level of citizen's satisfaction with the police work, reduces the fear of crime and generally improves the level of community life (Kappeler & Gaines, 2015).

A variety of empirical researches has been conducted on different aspects of community policing, like its effects on crime, fear of crime, citizen satisfaction with police, police officers' job satisfaction. Most researches showed that citizens who are satisfied with the police are less likely to fear victimization, more likely to cooperate with the police, and even less likely to commit crime (Tyler, 2003). Feeling of safety is important determinant of citizen satisfaction studied by many researchers. Warr (2000, 453-454) differentiates between fear of crime and perception of risk by defining fear of crime as 'an emotion, a feeling of alarm or dread caused by an awareness or expectation of danger.' It involves a variety of emotional states, attitudes or perceptions. The fear is a reaction to the perceived environment or to the immediate threats, not a perception of that environment. Warr considers perceived risk of harm a proximate cause of fear of crime. Most researches suggested that people who have a great sense of safety and who rate their neighborhoods favorably hold a higher opinion of police controlling for individual characteristics such as race and age (Hwang, McGarrell & Benson, 2006). In compatible with these findings, satisfaction with police and fear of crime were found to be negatively related with one another (Scheider, Rowell & Bezdikian, 2003). Fear of crime is a serious individual- and community-level problem in urban and suburban areas, influencing how freely people move about the places where they live (Liska, Sanchirico & Reed, 1988). It is related with people's emotional responses and feelings of vulnerability in the case of dangerous conditions or the possibility of victimization. Fear of crime might only shadow the actual incidence of crime, but it certainly seems to damage psychological wellbeing and decrease collective trust and cohesion (Jackson & Stafford, 2009).

Victimization is also found to be a significant factor that changes the individual's perception of safety feeling and fear of crime, leading a change in their attitudes towards police (Tewksbury & West, 2001). It has also been found that victimization experience is related to dysfunctional worry (an experience that in and of itself erodes quality of life), but not with functional worry (an experience that motivates vigilance and routine precaution), and that social concerns about neighbourhood disorder and levels of social cohesion or collective efficacy are strongly associated with both functional and dysfunctional worry about crime (Jackson & Gray, 2010). Namely, previous research on the fear of crime has focused almost exclusively on the

negative, demaging face of public anxieties and public perceptions of risk on health and well being. In this regard Sacco (1993) and Ditton & Innes (2005) pointed out, hardly any attention has been given to the motivational aspects of emotion and to the valuable capacity of fear and its potential to motivate, problem solve, and alert the individual to potential threat.

It used to be common in the literature to refer that some socio-demographic characteristics were independently associated with citizen satisfaction with police. Current studies focus more on the analysis of neighborhood context, police contact, victimization, and other safety issues which are mediated or moderated by socio-demographic characteristics (Yuksel & Tepe, 2013). In general, there are more consistent findings for race than most other demographic characteristics such as sex, age, or socioeconomic status (Nofziger & Williams, 2005). Sex is the most consistent predictor of personal fear of crime and remained so during decades of research. Namely, women are almost always more afraid of crime, no matter how, when or where the measurement was performed. Studies in the United States, England, as well as in some European countries have found women to be more afraid of crime (Adu-Mireku, 2002; Goodey, 1997; Softas-Nall, Bardos & Fakinis, 1995; see also Warr, 1994, for a review). This applies to all racial and ethnic groups as well as to social classes. Early research on fear has revealed that despite the fact that women are less likely to be victimized by street crime, they and the elderly were the most fearful, and this became known as the paradox of fear (Warr, 1994). After these early findings, researchers focused on finding the reasons why women and the elderly might be more afraid. Much of the criticism of this early work focused on the poor measures of fear used in most studies, including their inability to distinguish the emotional feeling of fear from the cognitive component of perceived risk and the fact that measures did not make distinction among fears of different offenses (Kenneth Ferraro and Randy LaGrange). Although findings on age differences in fear became inconsistent as measures improved, sex differences in fear consistently remains.

One of the most basic and straightforward arguments for greater fear among women is that they are physically more vulnerable to being victimized and consequently wounded in case of victimization, due to their generally smaller and weaker statures compared to their male counterparts (Skogan & Maxfield, 1981). Moreover, vulnerability, especially to violence, was considered as one of the main feminine characteristics while being dangerous as one of the main characteristics of masculinity. Hollander (2001) asserted that women might be more likely to express more fear than they felt and men to express less fear than they felt, specifically as a way of meeting society's expectations of how they should behave (see also Sutton & Farrall, 2005 who, based on work in Scotland, argue that this is more true for men). In support of the

socialization argument, a study conducted in Belgium (Cops & Pleysier, 2011) found that it was not the sex of the respondent but their gender identity that mattered most. Both, males and females who had more masculine attitudes and behaviors were less afraid. Most explanations for the lack of expressed fear of crime among men also points to the importance of societal expectations of how men and women should act. Specifically, as Goodey (1997) who conducted research in England has argued, the existence of “hegemonic masculinity,” in which young, strong, heterosexual, white men are valued more and males who are older, weaker, homosexual, and/or minority are valued less, is a primary factor in the lack of expressed fear among adult men. In other words, expressing fear of crime is a sign of weakness, and being considered “weak” is not desirable for those who want to be considered masculine. Consequently, some consider that many men are really afraid of crime, but studies are unable to adequately measure their personal fear because even fearful men may not admit it to a researcher. May (2001, 167) has named this fear, related to physical weakness and feelings of inadequate personal power among some men, “the shadow of powerlessness.” Others consider that men are not actually very afraid of crime as long as they feel in control of the situation (e.g., if they know well the areas they are in and if they can avoid altercations with others, by hanging in groups and being prepared to react aggressively if negative interactions arise) (see Brownlow, 2005; Rader, 2010).

Although community policing efforts have been evident across the world for decades, its implementation and evaluation in post-socialist countries like Croatia have received insufficient attention. Nevertheless the fact remains that a lot of individual enthusiasm, as compensation for system deficiencies, has been invested and lot of good work has been done during almost fifteen years, which has resulted in many positive changes in the police and in the community (Butorac & Cajner Mraović, 2017).

This paper attempts to shed light on citizen fear of victimization (PFV) which has been explored in relation to quality of police contacts (QPC), citizens’ perception of crime and disorder (PCD) and community cohesion (CC) which are representing the main components of the community policing model in the Croatian local communities. Our hypothesis is that those who feel fear of crime and disorder express more personal fear of victimization and less citizen satisfaction with police followed by decline of social cohesion in the community.

1. METHODOLOGY

1. 1. SAMPLE DESCRIPTION

The research was conducted in 21 counties in Croatia in 2017. The related data have been collected in a convenience sample of 2,749 Croatian citizens using Likert-scale items in the *Community Policing Evaluation Survey scale* (McKee, 2001) across sex and age. Data was collected from citizens on a voluntarily basis in public places. The response rate for the citizen survey was 97%. The sample characteristics are generally close to census data demographics in these regions. Linear regression analysis has been performed.

1.2. INSTRUMENT

The Community Policing Evaluation Survey scale contained interrelated four sets of variables. These were (a) quality of contact between the police and local residents, (b) the perception of the level of crime and disorder, (c) fear of victimization, and (d) level of community cohesion. The first part of the questionnaire consists of questions referring to the quality of contacts between the police and citizens. The second part of the questionnaire includes questions on the perception of crime and disorder, and the third part refers to fear of victimization. The fourth set consists of questions on community integration. The last part of the questionnaire refers to demographic data. In this regard, gender and age were examined. Respondents rated their satisfaction with community policing using a Likert scale from 1 to 5. The claims made by the authors were adjusted to suit Croatian cultural environment.

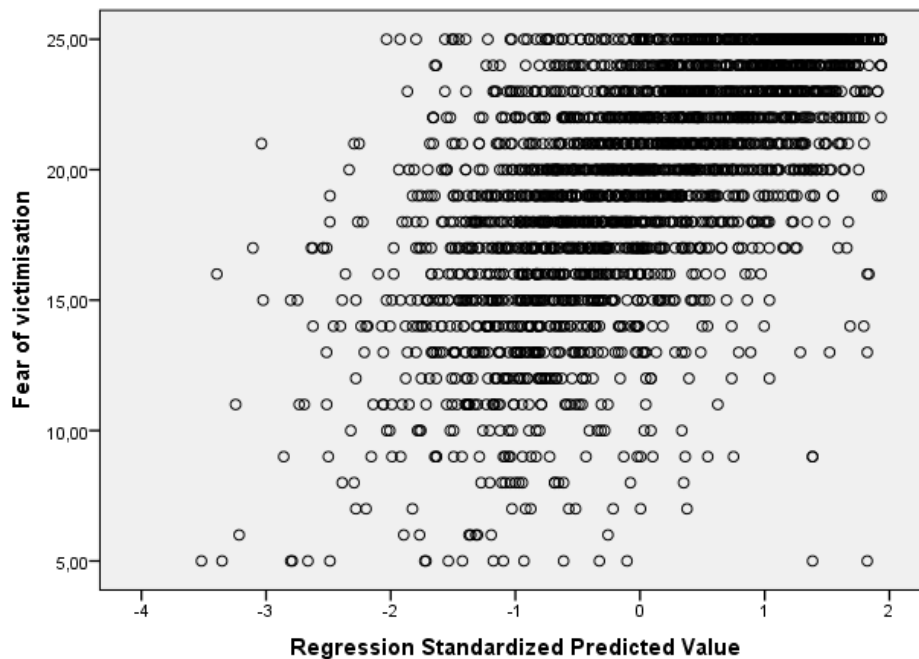
2. RESULTS AND DISCUSSION

2.3. FEAR OF VICTIMISATION IN RELATION TO THE KEY COMMUNITY POLICING COMPONENTS

The previous work (e.g. Franklin & Franklin, 2008, Kanan & Pruitt, 2002, Silverman & Della-Giustina, 2001) suggests that the personal fear of victimization (PFV) should be significantly determined with three components of community policing - (1) quality of police contacts (QPC), (2) perception of crime and disorder (PCD), and (3) community cohesion (CC).

This study hypothesizes a relation between perception of crime and disorder (PCD), quality of police contacts with citizens (QPC), community cohesion (CC), and personal fear of crime (PFV) across sex and age. In the sample of 2,671 participants who had the results in all 4 observed variables, it was established that PCD, CC and QPC significantly determine PFV ($F=$

524,8; $df_1=3$; $df_2=2667$; $p<0,001$) explaining nearly 40% of the variation of all SOV results (adjusted $R^2 = 0,370$).

Graph 1. Scatterplot: FOV vs regression standardized predicted value of PFV

Certain differences in the values of the descriptive statistics and the significant interrelationship of the predictors requires relevant β -ponders to be considered in order to evaluate the importance of each predictor.

Table 1 Mutual correlations and descriptive statistics of dependent variable and predictors with related standardized regression coefficients (β) calculated on the whole sample of 2,749 participants

Variables	Descriptive statistics			Pearson r			Linear regression		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>min-max</i>	<i>PCD</i>	<i>CC</i>	<i>QPC</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
PFV	19,5	4,40	5 -25	0,571	0,396	0,322			
PCD	18,0	4,33	5 -25		0,361	0,382	0,473	27,499	<0,001
CC	18,3	4,78	5 -25			0,366	0,2	11,725	<0,001
QPC	17,3	4,06	5 -25				0,068	3,961	<0,001

Considering that the PFV and PCD scales are counter-orientated to CC and QPC scales, Table 1 shows that in Croatia:

- PFV and PCD are below, and CC and QPC above the theoretical average (which is 15),

- Results of all observed variables are optimally dispersed variability coefficient ranged from 22.6% to 26.2%),
- Distribution of all 4 observed variables is negative asymmetric,
- Correlations among all variables are of the expected direction;
- Correlations between the predictors are generally low
- Correlation of criteria with predictors ranges from low to medium high

PCD, CC and QPC are of different importance for prediction of PFV because PCD is 2.4 times more important than CC, and CC is 2.9 times more important predictor than QPC.

Earlier analysis of QPC correlation with PCD and PFV on different age-and-sexr sub-samples showed that the relationship between these components of police functioning in the community depends on age and sexr. Therefore, it was justified to consider whether and how the regression forecast of PCD, CC and QPC depends on the age and sexgroup of citizens of the Republic of Croatia. Considering that the entire sample of participants was balanced by sex (49.4% of female sex) and involved the age range of 8 to 91 years, it was distributed into 6 age-and-sexgroups.

Table 2 Participants' distribution into 6 sex-age groups of the examined sample

		age (years)		
		younger than 31	31 to 50	older than 50
sex	female	501	530	271
	male	558	517	264

Table 3 Linear regression outcomes of personal fear of victimization (PFV) prediction by citizens' perception of crime and disorder (PCD), community cohesion (CC) and quality of police contacts (QPC) in 6 sex-age groups of the examined sample.

	younger than 31	31 to 50	older than 50
male	$R^2=0,334$; $F= 94,2$; $p<0,001$	$R^2=0,370$; $F= 102,1$; $p<0,001$	$R^2=0,31$; $F= 39,6$; $p<0,001$
	$\beta_{CPOC}=0,475$; $t=12,8$; $p<0,001$	$\beta_{CPOC}=0,487$; $t=12,7$; $p<0,001$	$\beta_{CPOC}=0,488$; $t=8,4$; $p<0,001$
	$B_{CC}=0,147$; $t=3,9$; $p<0,001$	$\beta_{CC}=0,231$; $t=6,0$; $p<0,001$	$\beta_{CC}=0,135$; $t=2,3$; $p<0,05$
	$B_{QOPC}=0,107$, $t=2,9$; $p<0,01$	$\beta_{QOPC}=0,01$, $t=0,3$; $p>0,05$	$\beta_{QOPC}=0,02$, $t=0,4$; $p>0,05$
female	$R^2=0,411$; $F= 117,4$; $p<0,001$	$R^2=0,393$; $F= 115,3$; $p<0,001$	$R^2=0,423$; $F= 67,1$; $p<0,001$
	$\beta_{CPOC}=0,498$; $t=12,6$; $p<0,001$	$\beta_{CPOC}=0,460$; $t=11,9$; $p<0,001$	$\beta_{CPOC}=0,355$; $t=6,5$; $p<0,001$
	$B_{CC}=0,195$; $t=5,0$; $p<0,001$	$\beta_{CC}=0,203$; $t=5,5$; $p<0,001$	$\beta_{CC}=0,337$; $t=6,2$; $p<0,001$
	$\beta_{QOPC}=0,073$, $t=1,9$; $p>0,05$	$\beta_{QOPC}=0,122$; $t=3,1$; $p<0,01$	$\beta_{QOPC}=0,117$, $t=2,1$; $p<0,05$

Table 3 clearly shows that on the observed sample of citizens of the Republic of Croatia:

a) PFV with PCD, CC and QPC are systematically better predicted on female participants (7% more variants than on male participants are explained) and the best similarities in prediction success are in the middle age;

b) Success of prediction of PFV with PCD, CC and QPC shows no systematic change in age, but it is indicative that this success is lowest on older men, and the highest on older women;

c) Besides QPC, which in the 50% sex-age groups is not statistically significant, the remaining predictors are statistically significant in all sex-age groups;

d) In all sex-age groups - except for older women, where it's slightly better - PCD is more than twice the better predictor than CC;

e) In all sex-age groups - except for young men and middle-aged women, where it's slightly better - the CC is more than twice the better predictor than QPC;

f) For male participants, the difference in importance of three predictors is on average higher than for female participants;

g) For female participants, the predictive importance of PCD with the age decreases, while the predictive importance of CC and QPC increases; For male participants, the predictive importance of PCD with the age increases and the importance of QPC decreases, while the predictive importance of the CC does not show systematic changes.

To sum up, the correlation of personal fear of crime (PFV) and three predictors: perception of crime and disorder (PCD), quality of police contacts with citizens (QPC) and community cohesion (CC) across sex and age is statistically significant. Citizens' PCD has been the best, and QPC the worst predictor of the PFV. Consequently, PFV is most affected by PCD, followed by CC and significantly and multiply less by QPC. There were a different age trends of the respective predictors' relevance in males and females. This is particularly distinctive for older men and women of younger age. Police contacts with certain categories of citizens, especially with younger men and older women, are unworthy regarding fear of citizen victimization.

It is obvious in our study that safety feeling in Croatia is a strong indicator of citizens' (dis)satisfaction with police encounters. The analysis confirmed the previously mentioned findings that those who feel unsafe express more personal fear of victimization and less citizen satisfaction with police due to the great lack of contact with the police, respectively general decrease of citizen confidence in the police. Evidently there is a communication scarcity in this regard and apparently community policing barely exists. On the other hand, feeling of safety in the local communities might not be related directly with the real crime rates or safety problems.

It might be result of erosion on the quality of life, culture of violence, media attention on crime misinformation, and so forth.

According to characteristics typically associated with older man and younger women facilitators of fear may include factors such as increased vulnerability and/or disorderly local surroundings that would lead a rational individual to be more or less fearful. In addition, fear of crime is understood through characteristics that inhibit or reduce the grounds for fear. Physical vulnerability operationalized as decreased strength and mobility relates to the perception of increased risk to physical assault. In particular, older individuals are typically less mobile and, as a result, may be less able to run away from threat and/or resist physical attack. Similarly, women are typically physically weaker (in part because of socialized passivity) in terms of biological differences in strength and muscular capacity compared with males (e.g., Bale, 1992).

Furthermore, a quite low level of citizens' bonding, both among themselves and with the police, and related incivilities in the Croatian local communities might be the manifestations of physical and social disorder that threaten individual residents more than the actual experience of crime (Worrall, 2006). The physical decay and deterioration of a neighborhood signify a lack of local concern and the absence of informal social controls, leading to citizen perceptions of neighborhood disorder. Perception of disorder is likely translated into environmental uncertainty and perceived threats to personal safety. The findings also indicate that citizens feel weak connection with their neighborhood. Social integration may differentially influence female fear when compared with male fear as a result of the relational and interdependent nature of feminine gender role socialization. Disorderly neighborhood surroundings thus may engender increased feelings of fear for women, compared with their male counterparts, as a result of definitions of danger and perceptions of threatening situations. Perceptions of disorder and incivility may also differentially affect feelings of fear among women as a result of differences in gender role socialization.

CONCLUSION

This survey is limited to just three community policing components in relation to citizens' fear of victimization, but we believe these components are crucial for community policing assessment from the citizens' point of view. The current analysis fills this gap in the literature by testing "mainstream" fear of crime theory on separate female and male samples with the intent of gaining insight into the potential differential effect of traditional models across female and male populations. Our analysis in this particular study still relies on basically to self-report

in survey responses. This reliance raises questions about common method bias and the accuracy of respondents' perceptions and their willingness to respond honestly. It is accepted that self-report studies are weak in proving causal relationships. In fact, this original research needs to be supplemented with data from alternate sources such as systematic observation, personal interviews, telephone interviews, administrative records etc.

Additionally, research could benefit from testing the intersecting relationships between age and fear of victimization as mediated by other independent variables (e.g., income, education, profession) across both female and male samples, because it is possible that certain women and men of varying age groups may be more fearful than others and taking into consideration community-level factors such as crime rate, economic threat, cultural diversity, degree of urbanization, geographic location and so forth. Clearly support for the association between socio-demographic characteristics and citizen satisfaction with police is limited at best. Today, much more research takes into account neighborhood characteristics, which are claimed to be associated with citizen satisfaction with police.

Community policing provides valuable insights to improve feeling of safety and provide first hand information on local problems. Overall, whether perceived or real, as consistently supported by the current literature and this study, fear of victimization makes a difference in terms of citizen satisfaction with the police. In this respect, the police may focus their attention to find ways how to decrease fear of crime in terms of community policing activities. In addition, victimization was another important predictor of citizen satisfaction which has to be considered by the police organization. Police may contribute overall satisfaction of citizens by the way they handle the problem of victims although victimization *per se* is not a significant correlate of perceptions of crime, fear of victimization, or evaluations of police performance (Thomas & Hyman, 1977, 316).

REFERENCES

1. Adu-Mireku, S. (2002). Fear of crime among residents of three communities in Accra, Ghana. *International Journal of Comparative Sociology*, 43, 153–68.
2. Bale, P. (1992). Biological and performance variables in relation to age in male and female adolescent athletes. *Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 32, 142-148.
3. Butorac, K., Cajner-Mraović, I. (2017). The Community Policing Evaluation in the Croatian Urban and Rural Communities. *European Police Science and Research Bulletin*, 15, 35-41, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
4. Brownlow, A. (2005). A geography of men's fear. *Geoforum*, 36, 581–92.
5. Cops, D., Pleysier, S. (2011). "Doing gender" in fear of crime: The impact of gender identity on reported levels of fear of crime in adolescents and young adults. *British Journal of Criminology*, 51, 58–74.

7. Ditton, J., Innes, M. (2005). The Role of Perceptual Intervention in the Management of
8. Crime Fear. In N. Tilly, ed., *Handbook of Crime Prevention and Community Safety* Collumpton: Willan Publishing.
9. Ferraro, K. (1996). Women's fear of victimization: Shadow of sexual Assault? *Social Forces*, 75(2), 667-690.
10. Franklin, T., Franklin, C., & Fearn, N. (2008). A multilevel analysis of the vulnerability, disorder, and social integration models of fear of crime. *Social Justice Research*, 21, 204-227.
11. Goodey, J. (1997). Boys don't cry: Masculinities, fear of crime, and fearlessness. *British Journal of Criminology*, 37, 401-18.
12. Hollander, J. A. (2001). Vulnerability and dangerousness: The construction of gender through conversation about violence. *Gender & Society*, 15, 83-109.
13. Hwang, E., McGarell, E.F., Benson, B.L.(2006). Public satisfaction with the South Korean Police: The effect of residential location in a rapidly industrializing nation. *Journal of Criminal Justice*, 33, 585-599.
14. Jackson, J., Gray, E. (2010). Functional fear and public insecurities. *British Journal of Criminology*, 50(1), 1-22.
15. Jackson, J., Bradford, B. (2009). Crime, Policing and Social Order: On the Expressive Nature of Public Confidence in Policing. *British Journal of Sociology*, 60(3), 493-521.
16. Jackson, J., Stafford, M. (2009). Public Health and Fear of Crime: A Prospective Cohort
17. Study. *British Journal of Criminology*, 49(6), 832-847.
18. Kanan, J., & Pruitt, M. (2002). Modeling fear of crime and perceived victimization risk: (In)significance of neighborhood integration. *Sociological Inquiry*, 72, 527-548.
19. Kappeler, V., Gaines, L. (2015). *Community Policing: A contemporary Perspective*, NY & London: Routledge.
20. May, D. C. (2001). The effect of fear of sexual victimization on adolescent fear of crime.
21. *Sociological Spectrum*, 21, 141-74.
22. McKee, A. J. (2001). The Community Policing Evaluation Survey: Reliability, Validity and Structure. *American Journal of Criminal Justice*, 25(2), 199-209.
23. Rader, N. E. (2010). Until death do us part? Husband perceptions and responses to fear of crime. *Deviant Behavior*, 31, 33-59.
24. Sacco. V. (1993). Social Support and the Fear of Crime. *Canadian Journal of Criminology*, 35, 187-196.
25. Softas-Nall, B., Bardos, A. and Fakinos, M. (1995). Fear of rape: Its perceived seriousness and likelihood among young Greek women. *Violence Against Women*, 1, 174-86.
26. Scheider, M. C., Rowell, T. & Bezdikian, V. (2003). The impact of citizen perceptions of community policing on fear of crime: Findings from twelve cities. *Police Quarterly*, 6, 363- 386.
27. Silverman, Eli B., Della-Giustina, Jo-Ann (2001). Urban policing and the fear of crime. *Urban Studies*, 38(5-6), 941-957.
28. Skogan, W., Maxfield, M. (1981), *Coping with Crime*, Beverly Hills: Sage.
29. Stergioulis, E. (2017). Police and Diversity, *The Police Journal: Theory, Practice and Principles*, Sage Journals, at: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0032258X17721136>
30. Sutton, R.M., Farrall, S. (2005). Gender, socially desirable responding and the fear of crime: Are women really more anxious about crime? *British Journal of Criminology*, 45, 212-224.
31. Tewksbury, R. West, A. (2001). Crime victims' satisfaction with police services: An assessment in one urban community. *Justice Professional*, 14, 271-285.
32. Thomas, C. W., Hyman, J. F. (1977). Perceptions of crime, fear of victimization and public perceptions of police performance, *Journal of Police Science and Administration*, 5, 305- 317.
33. Tyler, T. (2003). *Process based regulation: procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law*. Chicago: University of Chicago Press.

34. Warr, M. (2000). Fear of crime in the United States: avenue for research and policy, In: D. Duffee (Ed.), Measurement and analyses of crime and justice, 451-489. Washington DC: National Institute of Justice.
35. Warr, M. (1994). Public perceptions and reactions to violent offending and victimization. In: A. J. Reiss and J. A. Roth (Ed), Understanding and preventing violence: Consequences and control, 4, 1-66, Washington, DC: National Academy Press.
36. Worrall, J. L. (2006). The discriminant validity of perceptual incivility measures. Justice Quarterly, 23, 360-383.
37. Yuksel, Y., Tepe, F. (2013). Citizen satisfaction with police and community policing. European Scientific Journal, 9(14), 29-48.

VIKTIMIZACIJOS BAIMĖS SAŠAJOS SU PAGRINDINIAIS BENDRUOMENĖS SAUGUMO KOMPONENTAIS

Ksenija Butorac*, Irena Cajner Mraović, Mislav Stjepan Žebec*****

Policijos kolegija, Vidaus reikalų ministerijos Kriminologijos departamentas, Zagrebo universiteto Kroatijos studijų centras

Santrauka

Viktimizacijos baimė (FOV) buvo ištirta atsižvelgiant į tris pagrindinius bendruomenės konstruktus Kroatijos vietos bendruomenėse: policijos bendravimo kokybę, piliečių suvokimą apie nusikalstamumą ir sutrikimų bei socialinę sanglaudą. Duomenys buvo surinkti iš 2749 Kroatijos gyventojų naudojant Bendruomenės saugumo vertinimo apklausos skalę (McKee, 2001) ir išanalizuoti atliekant linijinę regresiją. Gyventojų suvokimas apie nusikalstamumą buvo geriausias, o policijos ryšių kokybė – blogiausias FOV rodiklis. Buvo nustatytas atitinkamų rodiklių ryšys skirtingose amžiaus grupėse tarp vyrų ir moterų.

Pagrindiniai žodžiai: viktimizacijos baimė, policijos bendravimo kokybė, gyventojų suvokimas apie nusikalstamumą, socialinė sanglauda, Kroatija.

Ksenija Butorac*, Policijos kolegija, Vidaus reikalų ministerijos Kriminologijos departamentas, docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: šiuolaikinio nusikalstamumo ir nusikaltėlio profilio fenomenologija ir etiologija, su narkotikais susiję nusikaltimai, terorizmas, neapykantos nusikaltimai, bendruomenės policija.

Ksenija Butorac*, Police College, Department of Criminology Ministry of the Interior, Assoc. Prof. Research interests: phenomenology and etiology of the modern crime and perpetrator's profile, drug related crime, terrorism, hate crime, community policing.

Irena Cajner Mraović**, Zagrebo universiteto Kroatijos studijų centro docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: socialinė patologija, kroatų visuomenės sociologija, vietos bendruomenių sociologija.

Irena Cajner Mraović**, Center for Croatian Studies, University of Zagreb, Assoc. Prof. Research interests: Social Pathology, Sociology of Croatian Society, Sociology of Local Communities.

Mislav Stjepan Žebec***, Zagrebo universiteto Kroatijos studijų centro docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: aprašomoji statistika, inferencinė statistika, kognityvinė psichologija.

Mislav Stjepan Žebec***, Center for Croatian Studies, University of Zagreb, Assoc. Prof. Research interests: Descriptive Statistics, Inferential Statistics, Cognitive Psychology.

PUBLIC SECURITY IN FIELD OF SPORT

Patrik Ferenc¹

*¹University of Žilina, Faculty of Management and Informatics, Department of Managerial Theories
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, Slovakia
Telephone (+421) 41 513 4025
E-mail: patrik.ferenc@fri.uniza.sk*

Michal Varmus²

*²University of Žilina, Faculty of Management and Informatics, Department of Managerial Theories
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, Slovakia
Telephone (+421) 41 513 4025
E-mail: michal.varmus@fri.uniza.sk*

Abstract. Sports managers now face up a rapidly changing environment. The main change over the past is that they have to take care of the most valuable in sporting organizations - about people, but not only just inside the club. Nowadays, sports managers are also under pressure from the outside environment - from the public (community). People demand that their club provide security for organized events, demonstrating their social responsibility towards the community. It can be said that sports managers are facing a challenge that they must done, not only to meet the requirements of laws and standards, but also meet the requirements of the public, and to meet the social expectations under the guarantee of social responsibility. In this paper, based on concrete examples of practice and theoretical background, we show the base requirements that sports managers must now provide for public safety at their events.

Keywords: public security, sport management, social responsibility, fans, sports clubs

INTRODUCTION

The social responsibility of sports organizations is becoming more and more important. Its greatest increase can be seen in the last 20 to 30 years. Clarke¹ argues that this not only puts pressure on the accountability and transparency of the management of sports organizations, but also a greater emphasis on meeting the short-term goals of sports organizations. Considering people in field of sport starts gradually more and more aware the importance of social responsibility, not only as a charity or philanthropic activity, but also as a key element of an organization's management strategy that protects the company's reputation, promotes competitive differentiation, brand development or also a competitive advantage, begins sport

¹Clarke, T. (2004). Cycles of crisis and regulation: The enduring agency and stewardship problems of corporate governance, *Corporate Governance: An International Review* 12(2): 153-161.

managers in their work, use more managerial skills such as communication skills, decision making, work with technology, as well as creative leadership and motivation of employees.^{2,3,4,5}

Sports managers in Europe are aware of the importance of social responsibility and are starting to use it as one of the strategic tools to increase the number of spectators at the stadiums. This issue also affects Slovakia because the Slovak society perceives spectator violence for longer than a real problem, not only from television screens, printed or electronic media, but also through the concrete negative experiences of fans, players, officials, policemen, organizers or citizens, young people, women, children during risky sporting events. It is therefore important that sports managers also in Slovakia incorporate social responsibility into their activities in addressing public safety at organized events.

The aim of the paper is to highlight the importance of ensuring the safety of fans, the public and other stakeholders in sporting events.

Methodology of the Research- Several scientific methods have been used to create this paper. They were used to get information, ideas, knowledge, and new facts about the topic and then create the suggested solution. Gradually, paper developed through scientific methods such as literary search, analysis, creativity, logic, and synthesis. The content of the theoretical background of this paper is based on the analysis of domestic and foreign literature. Expertise and knowledge were the basis for creating the proposed solution at the end of the contribution.

THEORETICAL BACKGROUND

Spectator (fans) violence is mainly seen at football matches, but experiences from other countries say that the phenomenon of fans violence may also occur in other public sports or cultural events (concerts, festivals) or may move to public assemblies of citizens.⁶

Sports clubs are the driving force behind sport, especially with regard to collective sports. After the socio-political changes in Slovakia in 1989, the sports clubs have undergone a major transformation. This was related both to the professionalization of sports and sports

² Chalip, L. (2006). Towards a distinctive sport management discipline. *Journal of Sport Management*, 20 (1): 1-22.

³ Mahony, D.F. (2008). *No one can whistle a symphony: Working together for sport management's future*. *Journal of Sport Management*, 22: 1-10.

⁴ Olafson, G.A. (1995). *Sport Management Research: Ordered Change*. *Journal of Sport Management*. 9: 338-345.

⁵ Parks, J.B. (1992). *Scholarship: The Other "Bottom Line" in Sport Management*. *Journal of Sport Management*. 6: 220-229.

⁶ Sepeši, P., Letko, J. (2013). *Odborná verejná diskusia / Informačný systém o bezpečnosti na športových podujatiach, základný nástroj prevencie diváckeho násilia, alebo príspevok SFZ k dosiahnutiu spoločného cieľa*. (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <http://www.epi.sk/odborny-clanok/Odborna-verejna-diskusia-Info-macny-system-o-bezpecnosti-na-sportovych-podujatiach-zakladny-nastroj-prevencie-divackeho-nasilia.htm>

competitions, but also to the implementation of new forms of legal entities into private law, as well as the implementation of licensing rules or rules of financial fair play for participants in some sports competitions. Changes that have been made to sports clubs in practical life have also been partially addressed by legislation. In 2008, a law on the organization and promotion of sport was adopted, which represents the first comprehensive legal regulation in the field of sport within the Slovak legal order.⁷

Based on the fact that each sport is covered by a sports federation which, in order to protect the rules and development of the relevant sport, supervises the proper conduct of sporting events with the knowledge of their rules and internal rules of the relevant sports federation or the rules of the international sports organization, independent professional control over the organization of events shall lay down the rules and procedures for the exercise of such supervision, to be performed on a compulsory basis in events with a special scheme. At the same time, the position and tasks of a delegate of a union are regulated, which is obliged to notify the organizer of the event of deficiencies in the observance of the law without delay after their findings and require the implementation of measures for their removal.⁸

The organization of a sports event must not incite participants to inappropriate behavior. The organizer must take care to ensure effective control of all participants in the sporting event. The organization of sports facilities and sports facilities, including access to the venue, must allow the intervention of the order service, the fire brigade and the emergency health service.⁹

If the organizer of a sporting event organizes a risky event, it is its duty to provide a camera system at the entrances and exits of the sports facility and at the premises of the sports facility. The CCTV system will ensure continuous monitoring of the premises and eventual identification of a physical person or other risk / dangerous subject during the event and ensure the digital recording. In Slovakia, such an obligation is the organizer of the event for the football event and the hockey event of the highest national competition in the adult category and, if stipulated by the requirements of an international sports organization or a national sports association.

For help in maintaining security, a methodological guideline was created for security managers of football clubs. It is designed to unify the procedures for the preparation, management, implementation and evaluation of security measures under Act No. 1/2014 Z. z.

⁷ Čorba, J. (2015). *Športové kluby v návrhu zákona o športe*. (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: http://www.ucps.sk/SPORTOVE_KLUBY_V_NAVRHU_ZAKONA_O_SPORTE#InsertNoteID_37

⁸ Gábriš, T. (2011). *Športové právo*. Eurokódex, ISBN 9788089447527, 544 s.

⁹ Mesároš, M. (2010). *Bezpečnosť, bezpečnostná veda a vzdelávanie v procese globalizácie*. VŠBM Košice. ISBN : 978-80-89282-45-6, 165 s.

on the organization of public sports events and on the amendment and supplementation of some laws during football meetings in the Slovak Republic. This is processed for the needs of security managers of football clubs (or main organizers if the security manager is not designated under the law) but can also be used as a learning aid for the needs of other responsible persons involved in the preparation and implementation of security measures during sporting football events. The methodological guideline contains information and comments based on valid Slovak and European legislation. At the same time, it provides advice and instructions from experienced professionals in football and security practice. Readers of this recommendation will learn what is necessary and what to do.¹⁰

The organizer of a sports event (such as a sports club) designates a security manager, whose role during the event is to cooperate with the main organizer when preparing the event. In addition, it has the task of managing, implementing and evaluating security measures at the sporting event venue. The Security Manager cooperates with all necessary stakeholders on security measures and ensures cooperation not only with the sports manager of the club, but also with the police corps and general police.¹¹

For the security manager, each organization must be provided with a clearly defined competence, its position within the organizational structure, in order to make clear to whom it is governed and to whom the regulations are subject. In addition, a proper security manager identification and authoritarian status must be ensured.¹²

In order to be as effective as a security manager, it is advisable to have skills in the preparation and management of security measures, to have real experience of cooperation with police authorities and, of course, to have all the knowledge gained in organizing sporting events, securing safety and supervising fans. In order for the security manager to effectively prepare a plan for the supervision of the sporting event, it must identify all the inherent risks and ensure interaction with relevant stakeholders such as police, alert and other state authorities.¹³

Evaluate the risks that may arise in organizing a sporting event is not easy, but there are certain assumptions from which the Safety Manager may proceed to identify the risks of an organized sporting event:

¹⁰ *Metodické odporúčanie pre bezpečnostných manažérov futbalových klubov.* (2014). (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <http://www.futbalbfz.sk/wp-content/uploads/dokumenty/Prirucka-BM-WEB.pdf>

¹¹ Rattner, D. (2010). *"Internal & External Threats."* Security Management. Northeastern University, Boston. Lecture.

¹² Wylder, J. (2004). *Strategic Information Security.* CRC Press. p. 172. ISBN 9780849320415

¹³ Bayuk, J.L. (2007). *Stepping Through the InfoSec Program.* ISACA. p. 97.

- the number of risky fans interested in the sporting event (ULTRAS, Hooligans),
- the number of risky fans from neighboring countries (for Slovakia for example there are Czech Republic, Hungary, Poland, Austria, and others, if information on support and participation is known),
- the total number of viewers per event,
- current national, ethnic or historical disputes (eg use of state barracks on club matches that may provoke fan),
- natural rivalry between clubs (historical, fan-based, right-wing or left-handed risk fans, national problem, etc.),
- previous incidents of club fans (stadium or off-campus problems),
- identified fan violence against previous events (aggressive behavior, damage to property, burning of shawls, flags, banners, riots from previous meetings),
- racist expressions, including the use of banners, symbols, pledges, signs, or verbal sketches and expressions aimed at suppressing the fundamental rights and freedoms of citizens,
- current political tensions in the country,
- creating false tickets for illegal entry to a sporting event, which brings together risky fans,
- other possible threats.^{14,15,16}

If the manager identifies these threats correctly and takes adequate action, it will reduce the risk associated with the event. It can be said that elimination of risks is one of the most important tasks of the security manager, to ensure public safety in sporting events.

Security manager has his / her role after the end of the sporting event, when he / she mainly cooperates with the bodies of the league. He is required to evaluate all extraordinary incidents that have been recorded either before or after the sport event. Such incidents need to be reported to the organizer of the sporting event. Based on the assessed incidents, it is mandatory (including in cooperation with the stakeholders involved - the union, the club, the police) to evaluate the security measures. Finally, after the event, it will prepare a report on the

¹⁴Mareš, M. (2013). Rozpoznávanie politického extrémizmu na Slovensku, CENNA Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy, Bratislava

¹⁵Parent, M.M., Smith-Swan, S. (2013). Managing Major Sports Events: Theory and Practice, Routledge, 409 s.

¹⁶Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. (2013). Príručka pre identifikáciu symbolov spojených s extrémizmom, Bratislava

overall assessment of security measures, the positives and shortcomings of the event, and prepare recommendations for the leadership of the club.¹⁷

PRACTICE EXAMPLES

There are several examples when the organizer of the sporting event has failed. These incidents are a good example for sports managers to learn from mistakes that have arisen in the past. Such incidents include, for example, the conflict between English and Russian fans in Marseilles and Lille as part of the 2016 European Football Championship. The conflict of some 200 Russian hooligans with English fans had due the disqualification of the Russian team. However, not all guilt is only on the side of Russian fans. English fans came into conflicts with rival fans, local residents and the police on the streets of Marseille. The English hooligans have a bad reputation in their history. In the 1985 European Cup final, fans of Liverpool came into conflict with Juventus fans at the Heysel National Stadium in Belgium. The result was 39 dead and a ban on running in European competitions for five years. Similar incidents were repeated in 1998 between English and Tunisian fans, or in Belgium in 2000, where 500 fans were arrested in Brussels on the 2000 EURO 2000 event.¹⁸

Unsustainability of English fans on the islands resulted aggravation their behavior in Europe. There are a number of examples of English hooligans. In 1982 he was killed by a fan at the London derby.¹⁹ Other unrest continued in 1985, culminating in the incident at the Heysel Stadium.^{20,21} Even disengagement from European competitions did not help to hurt English hooligans and their behavior on the islands continued, and in 1989 there was one of the biggest catastrophes in English football. During the 1988-89 FA Cup semi-final game between Liverpool and Nottingham Forest, 96 fans were killed and 766 injured.^{22,23}

¹⁷ Halibozek, E., Kovacich, G.L. (2005). *Mergers and Acquisitions Security: Corporate Restructuring and Security*, Elsevier, 272 s

¹⁸ Ames., N. (2016). Why the Ugly Spectacle of Fan Violence Has Returned to Soccer. (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <http://time.com/4371606/euro-2016-fan-violence-hooligan-england/>

¹⁹ Davies, N. (1983). "The Anatomy of a Soccer Slaying". *The Sydney Morning Herald*. p. 7. (online). Retrieved March 13, 2018. Available at:

<https://news.google.com/newspapers?id=u4ZWAAAAIBAJ&sjid=ruYDAAAAIBAJ&pg=2907%2C2536904>

²⁰ Fact Sheet 2: Football Stadia After Taylor. (2002). (online). Retrieved March 13, 2018. Available at:

[www.web.archive.org/web/20061011210333/ http://www.le.ac.uk/footballresearch/resources/factsheets/fs2.html](http://www.web.archive.org/web/20061011210333/http://www.le.ac.uk/footballresearch/resources/factsheets/fs2.html)

²¹ Disasters in soccer stadiums. (2001). (online). Retrieved March 13, 2018. Available at:

<http://edition.cnn.com/2001/WORLD/africa/05/09/soccer.chronology/>

²² Football fans crushed at Hillsborough. (1989). (online). Retrieved March 13, 2018. Available at:

http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/april/15/newsid_2491000/2491195.stm

²³ Turner, R. (2016). Five Hillsborough myths dispelled by inquests jury. (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <http://www.bbc.com/news/uk-england-merseyside-35473732>

English managers wanted solve this situation and since 2000 they have begun to use camera systems to identify hooligans who have subsequently banned entry to stadiums. In addition, the English federation also sought to improve the reputation of its fans in international tournaments as well. This resulted, for example, in the preventive arrest of 200 fans at the 2006 FIFA World Cup in Germany, with only three being subsequently charged with a crime.^{24,25}

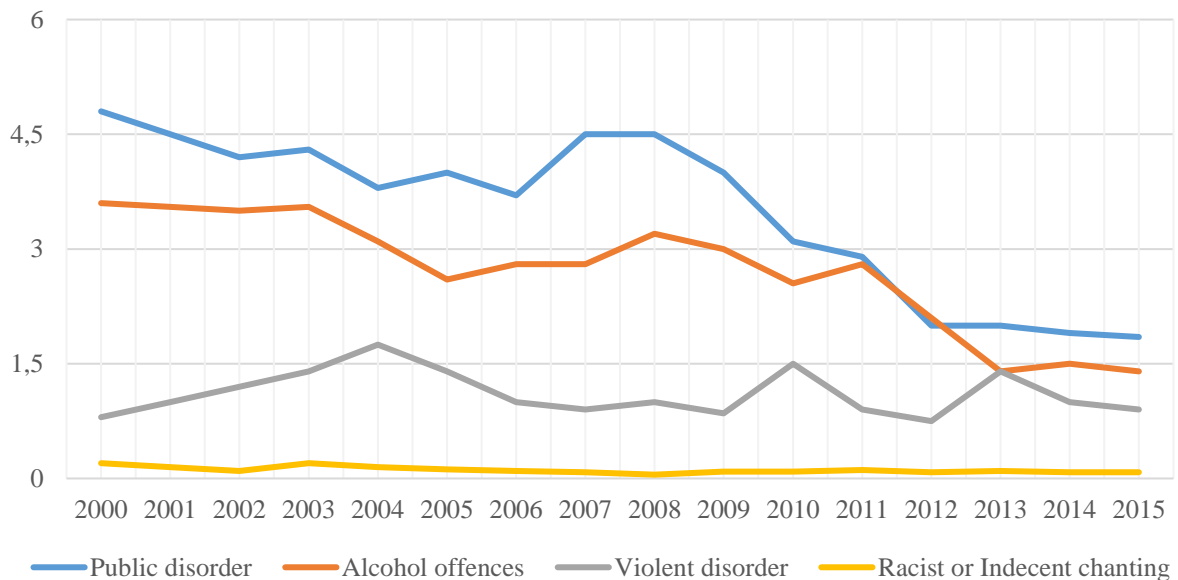

Figure 1. Arrests per 100K Attendees in England²⁶

As can be seen from the statistics processed by 888sport, showed in Figure 1, the number of people arrested in the stadiums has decreased in English as well, especially with regard to public disorder and alcohol use. It can therefore be said that sports clubs have recognized the importance of the public as one of the key stakeholders. Reducing riots can be seen as a step towards improving public relations, increasing public security at the stadiums, and thus gradually building up reputation and social responsibility towards the public.

CONCLUSION

From the information obtained, it can be said that ensure of public security is very important in organizing sporting events. It is important that the public is not afraid to take part in organized events. This can be ensured by individual sports clubs by promoting public safety,

²⁴Sean, I. (2002). "Fan fears grow ahead of England match". The Guardian. (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <https://www.theguardian.com/football/2006/jun/25/worldcup2006.sport21>

²⁵Hooligans. (2006). (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/panorama/5219906.stm>

²⁶Whos Who of Hooligans. (2016). (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <https://www.888sport.com/blog/football/news/whos-who-of-hooligans/>

which will have a positive impact on the perception of the club by the community. Building positive community awareness is also a good step in the long-term development of social responsibility. This is a must for sports clubs nowadays, because sports clubs are becoming more and more integrated into society.

The sports club as an organizer must be accepted requirements of the main organizer (association). Therefore, coordination of work and overall cooperation between club sports managers and security managers are important for the smooth running of the event. Overall, the sports club has several options to ensure a smooth running of the event. They are for example:

- provide sufficient organizational staff together with their training,
- identify the risks that may arise during an event,
- the division of powers and responsibilities between the organizers and the consequent confidence in their use,
- obstruction of the mark by the organizer, for example, by special jackets or vests.
- emphasis on good communication between stakeholders,
- secure fan clubs from home club fans,
- allow only the number of participants to participate in the event, corresponding to the projected capacity of the premises,
- thoroughly check that the fans do not have a gun or pyrotechnics with them,
- ensuring the interruption of the event in the event of threatening public threats,

If the organizer follows all the security policies responsibly, he will reduce the risk of public threats.

ACKNOWLEDGEMENTS

The paper was supported by the project VEGA 1/0617/16 - Diagnosis of Specifics and Determinants in Strategic Management of Sporting Organizations.

REFERENCES

1. Sepeši, P., Letko, J. (2013). Odborná verejná diskusia / Informačný systém o bezpečnosti na športových podujatiach, základný nástroj prevencie diváckeho násillia, alebo príspevok SFZ k dosiahnutiu spoločného cieľa. (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <http://www.epi.sk/odborny-clanok/Odborna-verejna-diskusja-Infomacny-system-o-bezpecnosti-na-sportovych-podujatiach-zakladny-nastroj-prevencie-divackeho-nasillia.htm>

2. Čorba, J. (2015). Športové kluby v návrhu zákona o športe. (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: http://www.ucps.sk/SPORTOVE_KLUBY_V_NAVRHU_ZAKONA_O_SPORTE#InsertNoteID_37
3. Gábriš, T. (2011). Športové právo. Eurokódex, ISBN 9788089447527, 544 s.
4. Mesároš, M. (2010). Bezpečnosť, bezpečnostná veda a vzdelávanie v procese globalizácie. VŠBM Košice. ISBN : 978-80-89282-45-6, 165 s
5. Miller, G. P. (2017). The Law of Governance, Risk Management and Compliance. Wolters Kluwer Law & Business, 840 s.
6. Metodické odporúčanie pre bezpečnostných manažérov futbalových klubov.(2014). (online). Retrieved March 13, 2018. Available at:<http://www.futbalbfz.sk/wp-content/uploads/dokumenty/Prirucka-BM-WEB.pdf>
7. Rattner, D. (2010). "Internal & External Threats." Security Management. Northeastern University, Boston. Lecture.
8. Wylder, J. (2004). Strategic Information Security. CRC Press. p. 172. ISBN 9780849320415.
9. Bayuk, J.L. (2007). Stepping Through the InfoSec Program. ISACA. p. 97.
10. Mareš, M. (2013). Rozpoznávanie politického extrémizmu na Slovensku, CENNA Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy, Bratislava
11. Parent, M.M., Smith-Swan, S. (2013). Managing Major Sports Events: Theory and Practice, Routledge, 409 s.
12. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky.(2013). Príručka pre identifikáciu symbolov spojených s extrémizmom, Bratislava
13. Halibozek, E., Kovacich, G.L. (2005). Mergers and Acquisitions Security: Corporate Restructuring and Security, Elsevier, 272 s.
14. Sean, I. (2002). "Fan fears grow ahead of England match". The Guardian. (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <https://www.theguardian.com/football/2006/jun/25/worldcup2006.sport21>
15. Hooligans. (2006). (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/panorama/5219906.stm>
16. Whos Who of Hooligans. (2016). (online).Retrieved March 13, 2018. Available at: <https://www.888sport.com/blog/football/news/whos-who-of-hooligans/>
17. Hooligans face up to smart cameras. (1999). (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: http://news.bbc.co.uk/2/hi/special_report/1999/11/99/battle_of_britain/524594.stm
18. Football fans crushed at Hillsborough. (1989). (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/april/15/newsid_2491000/2491195.stm
19. Turner, R. (2016). Five Hillsborough myths dispelled by inquests jury. (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <http://www.bbc.com/news/uk-england-merseyside-35473732>
20. Fact Sheet 2: Football Stadia After Taylor. (2002). (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: www.web.archive.org/web/20061011210333/http://www.le.ac.uk/footballresearch/resources/factsheets/fs2.html
21. Disasters in soccer stadiums. (2001). (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <http://edition.cnn.com/2001/WORLD/africa/05/09/soccer.chronology/>
22. Davies, N. (1983). "The Anatomy of a Soccer Slaying". The Sydney Morning Herald. p. 7. (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <https://news.google.com/newspapers?id=u4ZWAAAIBAJ&sjid=ruYDAAAIBAJ&pg=2907%2C2536904>
23. Ames., N. (2016). Why the Ugly Spectacle of Fan Violence Has Returned to Soccer. (online). Retrieved March 13, 2018. Available at: <http://time.com/4371606/euro-2016-fan-violence-hooligan-england/>
24. Clarke, T. (2004). Cycles of crisis and regulation: The enduring agency and stewardship problems of corporate governance, Corporate Governance: An International Review 12(2): 153-161.

25. Porter, M.E., Kramer M.R. (2006). Strategy and society: The link between competitive advantage and corporate social responsibility, Harvard Business Review. December: 78-92.
26. Dean, D.H. (2003). Associating the cooperation with a charitable event through sponsorship: Measuring the effects on corporate-community relations, Journal of Advertising, 31(4): 77-88.
27. Mullen, J. (1997) Performance-based corporate philanthropy: How “giving smart” can further corporate goals, Public Relations Quarterly, 42(2): 42-49.
28. Chalip, L. (2006). Towards a distinctive sport management discipline. Journal of Sport Management, 20 (1): 1-22.
29. Mahony, D.F. (2008). No one can whistle a symphony: Working together for sport management's future. Journal of Sport Management, 22: 1-10.
30. Olafson, G.A. (1995). Sport Management Research: Ordered Change. Journal of Sport Management, 9: 338-345.
31. Parks, J.B. (1992). Scholarship: The Other “Bottom Line” in Sport Management. Journal of Sport Management, 6: 220-229.
32. Walters, G., Tacon, R. (2010). Corporate social responsibility in sport: Stakeholder management in the UK football industry. Journal of Management & Organization, 16(4), 566–586.

VIEŠOJO SAUGUMO PROBLEMATIKA SPORTO RENGINIUOSE

Patrik Ferenc*, Michal Varmus**

Žilinos universitetas, Slovakija

Santrauka

Sporto vadovai dabar susiduria su sparčiai besikeičiančia aplinka. Pagrindinis pokytis yra tas, kad jie turi rūpintis labiausiai vertinga sporto dalimi – žmonėmis, ir ne tik klubo viduje. Šiandien sporto vadovai taip pat patiria spaudimą iš išorės – iš visuomenės (bendruomenės). Žmonės reikalauja, kad jų klubas užtikrintų organizuojamų renginių saugumą parodydamas savo socialinę atsakomybę už bendruomenę. Galima sakyti, kad sporto vadovai susiduria su iššūkiu, kad jie turi ne tik laikytis įstatymų ir standartų, bet ir įgyvendinti visuomenės reikalavimus bei patenkinti jų socialinius lūkesčius. Remiantis konkrečiais praktikos pavyzdžiais ir teoriniais pagrindais, šiame straipsnyje aptariami pagrindiniai reikalavimai, kuriuos sporto vadovai turi numatyti visuomenės saugumui užtikrinti savo renginiuose.

Pagrindiniai žodžiai: viešasis saugumas, sporto vadyba, socialinė atsakomybė, sirgaliai, sporto klubai.

Patrik Ferenc* Žilinos universiteto Vadybos ir informatikos fakulteto doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: sporto tarpininkų veikla, sporto vadyba.

Patrik Ferenc* University of Žilina, Faculty of Management Science and Informatics, PhD student. Research interests: stakeholders engagement, sport management.

Michal Varmus** Žilinos universiteto Vadybos ir informatikos fakulteto docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: sporto vadyba, inovacijos, rinkodara, valdymo rinkodara.

Michal Varmus** University of Žilina, Faculty of Management Science and Informatics, assoc. professor. Research interests: sport management, innovations, marketing, management marketing

THE NEED TO CREATE A COMMON EUROPEAN CENSUS SYSTEM IN ORDER TO PREVENT TERRORISM

Wojciech M. Hrynicki¹

*¹University of Public and Individual Security „Apeiron” in Cracow
Faculty of Security and Socio-Legal Studies
Krupnicza St. 3, 31-123 Cracow, Poland
Phone +48 12 422-30-68
E-mail: wojciech.hrynicki@onet.pl*

Abstract. The beginning of the 21st century has brought the world an escalation of terrorism, which has particularly affected the seemingly safe Europe. In the recent years the Old Continent has seen the influx of both refugees and economic immigrants at an unprecedented scale, and the conflicts in the Middle East which have not been resolved for years and the widely understood poverty in Africa are conducive to terrorism. It all gives rise to the urgent need to strengthen the systems of population flow in Europe, which can be done by developing a common census system, common national and European or temporary identity card for residents of Europe, and by strengthening population control in this respect.

Keywords: terrorism, common census system, common European identity card, common census zone.

INTRODUCTION

A lack of security can take many different forms, but no other form of armed activities exploits the feeling of our own weakness and helplessness as much as terrorism¹. Terrorism is a phenomenon that has been paralysing people's minds for many years, by arousing fear and filling our imagination with gory scenes. In the human consciousness, such images have been compounded for years by the increasingly common terrorist attacks made with increasingly more primitive methods, and recently even by means of tools and resources available to the average person. Terrorism is a phenomenon that threatens the security of the contemporary civilised world, penetrating into people's daily life with increasing frequency. We are increasingly confronted with sad information about cruel acts of terror that take miscellaneous forms.

There is also a constant growth in the world population (currently at ca. 7.5 billion), and the related poverty in some regions of the world, such as Africa, along with the unending conflicts in the Middle East, result in streams of people searching for a better life for themselves. The destination of many people's dreams is Europe, enshrouded in the mythical richness and alluring people not only with a series of freedoms and liberties, but primarily with its economic

¹ Townshend Ch., *Terroryzm*, Łódź: Uniwersytet Łódzki, 2017, p. 19.

reality in the form of social minima, benefits and allowances. Even though the system of social benefits is a vital necessity from the perspective of an average European, for people fleeing famine, natural disasters, wars and plagues it seems to ensure unbelievably good living conditions which remain only a dream in such countries as Zimbabwe, the Democratic Republic of the Congo, Burundi, Liberia, Eritrea, Syria or Afghanistan. The relative proximity of Europe and its controversial immigration policy dictated, amongst others, by the diminishing native European population, along with the desire to increase economic profits in large financial and commercial corporations, are conducive to the migration of poor people to Europe – the paradise of their dreams.

Amongst those who arrive in the Old Continent and are in genuine need of help, it is increasingly more common to find persons of unknown identity who may be criminals, escaped convicts or fighters of the so-called Islamic State. The lack of documents, or counterfeited documents held by immigrants and refugees aggravate the identification problems, and Europe seems unable to cope with the influx of people from the south which is reaching record numbers. For this purpose, it seems necessary to strengthen the systems of population flow in Europe, which can be achieved by creating a common European census system, a common national and European or temporary identity card for residents of Europe, and by strengthening population control in this respect, or – briefly speaking – a common census zone.

The purpose of the paper is to demonstrate the necessity to strengthen the population identification systems in Europe as part of terrorism prevention measures.

This will be made possible by creating a common population register system and a common uniform identity card for residents of Europe. Keeping track of the literature on terrorism as well as population registers and identity cards, use was made of the so-called critical source analysis method. Having concrete legal solutions at hand, the dogmatic-legal method was applied. The comparison of the population register systems in selected countries was done by means of the comparative method, and the presentation of selected statistical data was carried out by the empirical-statistical method.

TERRORISM AND THE NEED TO PREVENT IT IN THE ASPECT OF INCREASING MIGRATION TO EUROPE

Terrorism involves deliberate creation and exploitation of fear through violence or the threat of violence in order to create power where there is none or to consolidate power where

there is very little². It is increasingly common for terrorists to try to justify their violence by appeals to religious motives, claiming that the object for their attack threatened the well-being of their faith or ideology. Therefore, it must be assumed that contemporary terrorism is a phenomenon which, through various ideologies and violent acts on an unprecedented scale, is trying to force an action that is intended to result in the opponent's self-destruction³.

Security is one of the most important values necessary for existence and normal functioning of both an individual and a particular social group. It is defined as a state of certainty, peace, protection, absence of threats and safeguards against them⁴, as well as the guarantee of inviolable survival of a given entity and the freedom of its development⁵. At the same time, security is a term which gives hope to individuals, upon which they build their future prospects for themselves and their relatives. It is not a homogeneous state or a condition relating exclusively to the existence of an individual or human collectivities⁶. A special category of security is public security, which is the desired state in a given country and results from effective counteraction of all determinants of threats by state authorities and other bodies governed by law, as well as from implementation of tasks that prevent all acts against the well-being of a country, its public law and order, and the life, health and property of its citizens⁷.

The migrations of the 21st century, which are gradually transforming into political-economic population movements and the recent numerous terrorist attacks in Europe and North America, by undermining the sense of security, have exposed a series of mistakes in the functioning of the systems of public security and control. Therefore, it is necessary to strengthen the population register system, which – in the age of large-scale migrations of people – will make it possible to improve security also in the aspect of preventing terrorism.

According to the official EUROSTAT data, 2.7 million people from non-EU countries arrived in Europe in 2015, with 1.9 million of them moving from one EU Member State to another⁸. It is also estimated that in 2015 Europe was flooded by over a million refugees, the majority of whom can actually be classified as economic migrants from countries and regions, which are poor, undemocratic and largely unaffected by armed conflicts. On January 1, 2016, the EU Member States were populated by 35.1 million people born outside the EU and 19.3

² Hoffman B., *Oblicza terroryzmu*, Warszawa: Politeja – Świat Książki, 1999, p. 42.

³ Kosta R. A., *Terroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa cywilizacji zachodniej XXI wieku*, Toruń: Adam Marszałek, 2012, p. 14.

⁴ Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa: Scholar, 2004, p. 27.

⁵ Stańczyk J., *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, Warszawa: ISP PAN, 1996, p. 19.

⁶ Piwowarski J., *Fenomen bezpieczeństwa*, Kraków: WSBPI Apeiron, 2014, p. 71.

⁷ Czop A., *Udział firm ochrony osób i mienia w zapewnianiu bezpieczeństwa publicznego w Polsce*, Katowice: WSBPI Apeiron, 2014, p. 267.

⁸ <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained> (1.04.2018)

million people born in a Member State other than their current state of residence. In Hungary, Ireland, Luxembourg, Slovakia and Cyprus, the number of inhabitants born in another EU Member State was higher than the number of individuals born outside the EU⁹. Although in 2017, thanks to the agreements with Turkey and Libya, the number of refugees and economic migrants started to decrease, Europe must deal with the problem of family reunification amongst the migrants, as more than a half of them are young men, as well as with the integration which, given the origin of the migrants, will not be easy. At the same time, it cannot be ignored that the current terrorism problem spreading across Europe and North America is associated with Islam. Despite the fact that true Islam condemns terrorism and understands jihad differently to how it is currently presented by the mass media, Islamic fundamentalists justify their abominable acts on religious grounds. For example, such motives drove a 24-year-old Tunisian terrorist refugee, Anis Amri, to stage a terrorist attack at the Christmas market in Berlin at Breitscheidplatz on December 19, 2016. Religious motives were also the reason behind the attacks in Paris (including the Bataclan theatre) and Saint-Denis on November 13, 2015, which had been inspired by Muslims born and raised in Europe. Both attacks were claimed by the so-called Islamic State which made jihad the core driving principle of their bloodiest activities. However, as rightly reminded by E. Capan, staging suicide attacks in time of peace is a serious sin. Such cold-blooded murders have absolutely no acceptance in Islam¹⁰.

Contemporary terrorism may not be considered in isolation, but needs to be examined in the context of the challenges of today's world and the changes taking place in our life¹¹. There is no doubt that a significant role in the development of terrorism is played by the processes of globalisation, including the rapid growth of technology, especially the mass media. This is significantly related to a serious blurring of cultural differences. A favourable environment for international terrorisms is therefore created by the processes of globalisation¹². Globalisation, as the process of strengthening the spatial and temporal relationships between the states and peoples as well as the process of blurring the differences between what is intra-state and what is international, is particularly leaving its imprint on culture¹³. One even speaks of time and space compression which is the consequence of such phenomena as de-territorialisation, transnational social space, shaping the vision of the world as one place, mutual conditionality

⁹ Ibidem.

¹⁰ Capan E., *Terroryzm i zamachy samobójcze. Muzułmański punkt widzenia*, Warszawa: Dialog, 2007, p. 137.

¹¹ Bukowski S. Z., *Terroryzm europejski. Geneza i współczesne zagrożenia*, Słupsk: Akademia Pomorska, 2010, p. 15.

¹² Koziński M., *O bezpieczeństwie narodowym w Polsce*, Słupsk: Fundacja Pro Pomerania, 2008, p. 14.

¹³ Hrynicki W. M., *Potrzeba działań na rzecz bezpieczeństwa kulturowego w aspekcie jego współczesnych zagrożeń*, Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje Nr 20/2015, p. 226.

of all things global, irrespective of the location in space¹⁴. In our times, as never before in history, there are processes of mutual dependency and interactions on a worldwide scale, thereby making the activities of terrorists a global problem where no country can feel secure from them¹⁵. New information technologies and the world, which has become the so-called global village, boost the globalisation of terrorism¹⁶.

Globalisation makes people more willing and flexible to change their location, and the progressing migration – especially on the European continent with its many countries – significantly hinders the identification of people. This is because Europeans sometimes alternate between two or more locations (states), use two or more identity cards and have a few identification numbers. On the other hand, non-European refugees and economic migrants often have no identity documents or want to conceal their identity, thus making it highly problematic for administrative bodies to determine who they really are. These circumstances are particularly significant in affecting the public security and the need for terrorism prevention. This is because it is no secret that many of the suicide bombers have recently entered Europe with the wave of refugees.

THE POPULATION REGISTER IN EUROPE AND THE NECESSITY TO STRENGTHEN IT

Given the above considerations, it seems necessary to create a common system of transnational population register so that the administrations of the particular states regain control over who arrives in their territory and where this person actually comes from, and hence what potential threats s/he may pose. To this end, several legal solutions should be implemented on the European continent to create a common register system for people permanently residing in Europe and those arriving for non-tourist purposes for longer periods. The best tools to create this would be the following: 1) a common census zone, 2) a common national and European identity card for residents of Europe, 3) a temporary identity card for those wishing to settle in Europe and 4) strengthening population control in terms of holding and using an identity document.

It should be pointed out that population registers have always underpinned the administrative policy, and their degree of detail has varied significantly – from rare censuses to

¹⁴ Pietraś M. (red.), *Oblicza procesów globalizacji*, Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2002, p. 37-38.

¹⁵ Małkiewicz A., *Terroryzm – wybrane zagadnienia*, Nysa: Oficyna Wydawnicza PWSZ, 2014, p. 7.

¹⁶ Lisowski G., *Terroryzm – próba sprecyzowania pojęcia* [in:] Jakubczak R., Radziejewski R. (red.), *Terroryzm a bezpieczeństwo państwa w erze globalizmu*, Warszawa: Wojskowa Akademia Techniczna, 2011, p. 101.

regular records of population movement and flow of travellers¹⁷. A population register is as important as giving names and surnames to individuals, which it related to the functions of both¹⁸. As also rightly stated by W. Maciejko, the very meaning of the term “population register” indicates roughly a kind of authoritarian intervention by public administrative bodies in the realm of the rights and freedoms of every citizen related to his/her residence and movement. The essence behind maintaining a population register is the creation, recording and updating of data concerning individuals that make up a group referred to as population, inhabiting a specific territory¹⁹. The territory in the case at hand must be the area of Europe and, more specifically, of the European countries that would like to (or even should) enter into the project.

Population registers also play a service role in many areas of state activity and social life. For instance, they make it possible to determine the current number of residents in the particular localities and the population movement, which is of major importance for the broadly-conceived socio-economic planning, enable the drafting of various lists of persons, such as voters’ registers or records of persons liable for military service, facilitate the protection of public security, law and order, by counteracting the hiding of criminals and individuals dodging their responsibilities specified by the law or acts of the individual state authorities and, lastly, make it possible to provide information about the addresses of wanted or missing persons²⁰. It is important to note that the possibility of a versatile use of the population register system (including the identification number) is very common in some of the European countries.

Finally, it must be highlighted that the population register system should be constructed in a manner ensuring constant updating of the information gathered. Oriented to a great extent towards the perception of migration, it also acts as a tool for obtaining a series of other data used in the particular state structures for the achievement of their relevant objectives²¹. The fundamental desired characteristic of the system must be its ongoing pertinence. Otherwise, the existence of this system for the purpose of terrorism prevention would make no sense, especially in the light of such a rapid movement of people, as is the case in today's Europe.

¹⁷ Lipowicz I., *Ewidencja ludności i dowody osobiste* [in:] Lipowicz I., Niewiadomski Z., Strzyczkowski K., Szpor G. (red.), *Prawo administracyjne. Część materialna*, Warszawa: LexisNexis, 2004, p. 47.

¹⁸ Hrynicki W., *Nadawanie oraz zmiana imion i nazwisk. Komentarz*, Wrocław: Gaskor, 2010, p. 47-49.

¹⁹ Maciejko W., *Osobowe prawo administracyjne*, Warszawa: C.H. Beck, 2008, p. 3.

²⁰ Smoktunowicz E., *Administracyjne prawo osobowe* [in:] Smoktunowicz E. (red.), *Administracyjne prawo materialne. Zagadnienia wybrane*, Białystok: Pro Veritate, 2003, p. 44-45.

²¹ Wilczyński P., *Ewidencja ludności* [in:] Stahl M. (red.), *Materialne prawo administracyjne. Pojęcia instytucje, zasady*, Warszawa: Difin, 2002, p. 85.

The common census zone in Europe could be similar to the Polish Universal Electronic System for Registration of the Population (PESEL)²², but it might also be used on a wider scale than for state-related purposes alone, as is the case in some European countries. The PESEL system in Poland was developed in the years 1970-1974 and implemented in 1976 by the Act of 10 April 1974 on registration of population and identity cards²³, subsequently replaced with the Population Register Act of 24 September 2010²⁴. The Polish citizen identification number (PESEL number) is given to all children of Polish nationality upon birth as well as to adults after obtaining the Polish citizenship in order to unambiguously identify a given natural person. The unique PESEL number consists of eleven digits, with the first six representing the code of one's date of birth, the penultimate encoding one's sex (odd numbers specify males, while zero and even number – females), and the final one acting as the so-called check digit. The PESEL register is a source of data on the place of residence, births, changes in marital/partnership status, citizenship, names and surnames, and deaths²⁵.

The Lithuanian identification number, referred to as Asmenskodas, like in Poland consists of eleven digits encoding the sex and date of birth. The first digit signifies the sex, the subsequent six – the date of birth, whereas the next three – a serial number. The last one is a check digit as well. The application of the Lithuanian identification number is similar to that in Poland.

In Norway, the identification number (Fødselsnummer), like in Poland, has eleven digits that encode the date of birth and sex of a given person. However, it has a wider range of applications, because it is not merely limited to the public-legal realm, but also commonly used in the realm of private relations (such as employment, bank account agreements, and commercial insurance). The Swedish Personnummer has a similarly wide range of applications. It consists of ten digits, which also encode the date of birth and sex of a given citizen²⁶.

On the other hand, the Czech identification number (rodné číslo) is automatically given not only to babies born in the territory of the Czech Republic and foreigners who register for permanent or temporary residence in the Czech Republic, but also to entrepreneurs (along with cooperating family members), company managers and employees commuting from abroad who

²² The acronym of the initial name for the Polish Universal Electronic System for Registration of the Population.

²³ Dz. U. z 2016 r. nr 139, poz. 993 ze zm.

²⁴ Dz. U. z 2017 r. poz. 657 ze zm.

²⁵ Kopacz Z., *Administracyjnoprawna sytuacja osób fizycznych* [in:] Bednarek W. (red.), *Wybrane zagadnienia administracyjnego prawa materialnego*, Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2000, p. 28.

²⁶ Ludvigsson J. F., Otterblad-Olausson P., Pettersson B. U., Ekblom A., *The Swedish personal identity number: Possibilities and pitfalls in healthcare and medical research*, *European Journal of Epidemiology* Nr 24(11)/2009, p. 659–667.

are not residents of the Czech Republic, but are registered for the mandatory pension and health insurance²⁷.

The situation is completely different for the identification number in Croatia. Even though its osobni identifikacijski broj (OIB) consists of eleven digits like in Poland, but unlike its predecessor (the identification number in force in the former Yugoslavia), it contains no personal data. It consists of a random string of 8 digits and a check digit at the end²⁸.

The existence of identification numbers in Germany and Italy is or was related to tax obligations. The German Steuernummer, which is typically used for tax purposes and varies across the particular German Bundesländer, was replaced with the Identifikationsnummer (IdNr) in 2008 for non-tax purposes. The latter consists of eleven digits and is issued by the Federal Central Tax Office for each citizen. This number does not encode an individual's date of birth and sex²⁹. On the other hand, the complicated Italian number (codicefiscale) contains both letters and digits encoding not only the date of birth and sex, but also the name and surname, place of birth and a check digit. This number is primarily used for tax purposes³⁰.

As can be seen, the population register systems in Europe vary significantly, yet share a common goal for which they have been established. Their second common feature is that they are useless outside the country where they have been issued, which by no means can pave the way for the construction of a common European administration, especially in the EU structures. It should be added that it is also the identity documents that differ in the particular European states – including the elements that include, their physical features, the rules for issuing and recognising them in the public space. This is why there is no effective system of population register in Europe, and hence no effective and efficient control measures for the flow of people can exist on the Old Continent, which makes it vulnerable to terrorism. The idea behind building common values, which undoubtedly also include security, should be the common provisions of law implementing uniform principles and rules in this area. The regulation of population registers should skilfully combine the interests of individuals and groups with the legal system of a given state, its economic and civilisational level as well as its specific internal and international situations³¹.

In the first place, the changes should encompass the particular EU Member States, before being further extended to cover non-EU European countries. It seems reasonable to agree with

²⁷<https://www.firmawczechach.pl> (1.04.2018).

²⁸<https://narodne-novine.nn.hr> (1.04.2018).

²⁹<https://www.bzst.de> (1.04.2018).

³⁰<http://www.agenziaentrate.gov.it> (1.04.2018).

³¹Szreniawski J. (red.), *Prawo administracyjne. Część szczegółowa*, Bydgoszcz: Branta, 1997, p. 21.

the statement that Community law basically takes priority over national laws, which results from both the founding Treaties and the general principle of the EU³². An important objective of the regulations within the Community administrative law is to secure its effective enforcement throughout the Community. This objective, besides numerous practical legal regulations, is served by the judge-made law's principles of direct effect, priority and uniformity of Community law³³.

It is therefore proposed that each European inhabitant, immediately after birth or taking residence, be assigned an unalterable common European number of population register, which would encode the necessary identification data, such as sex and date of birth. This system should be managed electronically in a uniform database containing the personal data of each individual. After all, administration is obtaining more and more information which must be processed, and the traditional methods which were used in the past are costly due to high labour intensiveness³⁴. This database should be initially created within the area of the European Union only to be gradually extended to other European countries, irrespective of their integration with the EU (in the first place to states associated with the EU, such as Switzerland, Norway, Island, Ukraine, Serbia, Macedonia, Montenegro, Moldova, but also to Belarus and Kosovo). This number would serve all administrative purposes, including tax, insurance and banking, which would be essential to avoid duplicating identification numbers in various cases. Besides, this number would finally prevent the same individual from being counted twice in two European countries as is currently the case. It must be emphasised that a particular role in the administrative cooperation is played by information exchange, which is at the core of these activities. Because of its fundamentals alone, the law of cooperation is consequently an administrative law of information³⁵.

The common European identity card should be held by all EU citizens once they have reached the age of preliminary independence (e.g. 13/15 years). Nevertheless, age is a matter of debate in this regard, requiring further agreements and a compromise. It would be desirable for such a uniform identity card to include, besides personal data and a photograph and the above-mentioned common European number of population register, also biometric data and a

³²Maurer H., *Ogólne prawo administracyjne. Allgemeines Verwaltungsrecht* (translated Nowacki K.), Wrocław: Kolonia Limited, 2003, p. 73.

³³Schmidt-Aßmann E., *Das allgemeine Verwaltungsrecht als Ordnungsidee. Grundlagen und Aufgaben der verwaltungsrechtlichen Systembildung*, Berlin: Verlag Springer, 2006 (translated Wasilewski A., *Ogólne prawo administracyjne jako idea porządku. Założenia i zadania tworzenia systemu prawnoadministracyjnego*, Warszawa: C.H. Beck, 2011, p. 493.).

³⁴Knosala E., *Zarys nauki administracji*, Warszawa: Wolters Kluwer business, 2010, p. 258-259.

³⁵Hatje A., *Informationsaustausch und Datenschutz in der Europäischen Union*[in:] Magiera S., Sommermann K. P. (red.), *Verwaltung in der Europäischen Union*, Berlin: Duncker & Humblot, 2001, p. 193 and n.

blood group. Similarly to the identification number, the uniform identity document should be initially introduced in the territory of the European Union and then gradually extended to other European countries, which would (as in the case of the identification number) form a common European census zone.

On the other hand, the temporary identity card with parameters similar to those of the identity card issued for European residents could be issued to all individuals wishing to settle in the EU (and subsequently the common European census zone). This would make it possible for the administrative bodies of the particular European countries to regain control over people entering Europe with a view to living here. The borderline between the identity card issued to a European citizen and the temporary identity card could be the status of citizenship. Citizenship of one of the countries from the common European census zone would be related to the obligation to hold a common European identity card issued permanently.

Lastly, in order for the population register system in Europe to be able to prevent terrorism, it must be reinforced by strengthening population control in terms of holding and using an identity document. This competence should be given to all state authorities under the common census zone and to public service institutions, with primary emphasis being placed on introducing the option of detaining a person who fails to produce the European identity card and imposing a financial penalty in an efficient manner. However, account should be taken of the fact that the essence of control is to examine whether administrative activities correspond to the requested (legally required) state of affairs and formulate conclusions in case of deviation from this state of affairs (...)³⁶. Control in the public sphere is an indispensable component of security, as well as a factor preventing terrorism. Taking account of both the controlling areas and the types of control, it must be assumed that the purpose of control is, as a matter of fact, the security (improvement of security) of the controlled area³⁷.

CONCLUSIONS

Recapitulating, it is important to point out that the increasing terrorism, especially on the European continent, calls for the creation of a common population register system in Europe, which would be linked to the common European identity card issued for European residents and those wishing to settle here temporarily. The need to build a common census zone along with an effective control system is determined not only by the necessity to ensure security on

³⁶Zimmermann J., *Prawo administracyjne*, Warszawa: Wolters Kluwer business, 2010, p. 408.

³⁷Hrynicky W. M., Morozewicz E., *Kontrola jako nieodzowny element bezpieczeństwa na przykładzie Regionalnego Centrum Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa w Krakowie*, Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje Nr 25/2017, p. 93.

the Old Continent, but also by the need to prevent the abominable terrorist acts which have recently become more widespread across Europe, as well as by the existing diversity of (national) identification systems, which are not uniform or compatible, and by the lack of a common European personal identity card.

REFERENCES

1. Bednarek W. (red.), *Wybrane zagadnienia administracyjnego prawa materialnego*, Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2000
2. Bukowski S. Z., *Terroryzm europejski. Geneza i współczesne zagrożenia*, Słupsk 2010
3. Capan E., *Terroryzm i zamachy samobójcze. Muzulmański punkt widzenia*, Warszawa: Dialog, 2007
4. Czop A., *Udział firm ochrony osób i mienia w zapewnianiu bezpieczeństwa publicznego w Polsce*, Katowice: WSBPI Apeiron, 2014
5. Hoffman B., *Oblicza terroryzmu*, Warszawa: Politeja – Świat Książki, 1999
6. Hrynicki W. M., Morozewicz E., *Kontrola i bezpieczeństwo – element bezpieczeństwa na przykładzie Regionalnego Centrum Krwi i dawstwa i Krwiolecznictwa w Krakowie*, Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje Nr 25/2017
7. Hrynicki W., *Potrza badza i a n n a r z e c z b e z p i e c z e n s t w a k u l t u r o w e g o w a s p e k t e j e g o w s p o l c z e s n y c h z a g r o z e n i*, Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje Nr 20/2015
8. Hrynicki W., *Nadawanie i oznaczanie imion i nazwisk. Komentarz*, Wrocław: Gaskor, 2010
9. Jakubczak R., Radziejewski R. (red.), *Terroryzm a bezpieczeństwo państwa w erze globalizmu*, Warszawa: Wojskowa Akademia Techniczna, 2011
10. Knosala E., *Zarys nauki administracji*, Warszawa: Wolters Kluwer business, 2010
11. Kosta R. A., *Terroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa cywilizacji zachodniej XXI wieku*, Toruń: Adam Marszałek, 2012
12. Koziński M., *O bezpieczeństwie narodowym w Polsce*, Słupsk: Fundacja Pro Pomerania, 2008
13. Lipowicz I., Niewiadomski Z., Strzyczkowski K., Szpor G. (red.), *Prawo administracyjne. Część materialna*, Warszawa: LexisNexis, 2004
14. Ludvigsson J. F., Otterblad-Olausson P., Pettersson B. U., Ekblom A., *The Swedish personal identity number: Possibilities and pitfalls in healthcare and medical research*, European Journal of Epidemiology Nr 24(11)/2009
15. Maciejko W., *Osobowe prawo administracyjne*, Warszawa: C.H. Beck, 2008
16. Magiera S., Sommermann K. P. (red.), *Verwaltung in der Europäischen Union*, Berlin: Duncker & Humblot, 2001
17. Małkiewicz A., *Terroryzm – wybrane zagadnienia*, Nysa: Oficyna Wydawnicza PWSZ, 2014
18. Maurer H., *Ogólne prawo administracyjne. Allgemeines Verwaltungsrecht* (translated Nowacki K.), Wrocław: Kolonia Limited, 2003
19. Pietraś M. (red.), *Oblicza procesów globalizacji*, Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2002
20. Piwowarski J., *Fenomen bezpieczeństwa*, Kraków: WSBPI Apeiron, 2014
21. Schmidt-Abmann E., *Das allgemeine Verwaltungsrecht als Ordnungsidee. Grundlagen und Aufgaben der verwaltungsrechtlichen Systembildung*, Berlin: Verlag Springer, 2006
22. Smoktunowicz E. (red.), *Administracyjne prawo materialne. Zagadnienia wybrane*, Białystok: Pro Veritate, 2003
23. Stahl M. (red.), *Materialne prawo administracyjne. Pojęcia i instytucje, zasady*, Warszawa: Difin, 2002

24. Stańczyk J., *Współczesnepostrzeżeniebezpieczeństwa*, Warszawa: ISP PAN, 1996
25. Szreniawski J. (red.), *Prawoadministracyjne. Częśćszczegółowa*, Bydgoszcz: Branta, 1997
26. Townshend Ch., *Terroryzm*, Łódź: UniwersytetŁódzki, 2017
27. Zięba R., *Instytucjonalizacjabezpieczeństwaeuropejskiego*, Warszawa: Scholar, 2004
28. Zimmermann J., *Prawoadministracyjne*, Warszawa: Wolters Kluwer business, 2010

WEBSITES

<http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained>

<https://www.firmawczzechach.pl>

<https://www.bzst.de>

<https://narodne-novine.nn.hr>

<http://www.agenziaentrate.gov.it>

POREIKIS SUKURTI BENDRĄ EUROPOS GYVENTOJŲ SURAŠYMO SISTEMĄ SIEKIANŲ UŽKIRSTI KELIĄ TERORIZMUI

Wojciech M. Hrynicky*

Viešojo ir individualaus saugumo universitetas „Apeiron“

Santrauka

XXI a. pradžioje pasaulyje suaktyvėjo terorizmas, kuris ypač paveikė iki tol saugiai atrodančią Europą. Pastaraisiais metais Senasis žemynas patyrė precedentu neturintį pabėgėlių ir ekonominių imigrantų antplūdį, o daugelį metų neišspręsti konfliktai Vidurio Rytuose ir skurdas plačiaja prasme Afrikoje prisideda prie terorizmo plitimo. Visa tai rodo esant neatidėliotiną poreikį fiksuoti Europos gyventojų srautus kuriant bendrą gyventojų surašymo sistemą, bendrą Europos gyventojams skirtą nacionalinę ir europinę ar laikiną asmens tapatybės kortelę, taip pat stiprinant gyventojų populiacijos kontrolę.

Pagrindiniai žodžiai: terorizmas, bendra gyventojų surašymo sistema, bendra europinė asmens tapatybės kortelė, bendra gyventojų surašymo teritorija.

Wojciech M. Hrynicky*, University of Public and Individual Security „Apeiron“, Faculty of Security and Socio-Legal Studies, PhD. Research interests: administrative law, names and surnames, inspection, cultural security, human rights.

Wojciech M. Hrynicky*, Viešojo ir individualaus saugumo universiteto „Apeiron“ Saugumo ir socio-teisės studijų fakulteto lektorius, daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, vardai ir pavardės, apžiūra, kultūrinis saugumas, žmogaus teisės.

EXTERNAL STATE FINANCIAL CONTROL AS A FINANCIAL SECURITY ENSURING ELEMENT OF THE STATE

Izmodenov Andrew Konstantinovich¹

¹*Ural state University of Economics*
620144, Russian Federation, Ekaterinburg, 8 Marta St./Narodnoy voli St., 62/45
tel: 7 (343) 221-27-17
E-mail: izmodenov52@yandex.ru

Shaybakova Lyudmila Faritovna²

²*Ural state University of Economics*
620144, Russian Federation, Ekaterinburg, 8 Marta St./Narodnoy voli St., 62/45,
tel: 7 (343) 221-27-17,
E-mail: econlaw@mail.ru

Abstract. One of the elements of economic security of the state is financial security. In many respects, it is ensured by the efficiency of the budget, tax and monetary policy. Financial security is provided by various state bodies – the Ministry of Finance of the Russian Federation, the Central Bank of the Russian Federation, the Federal tax service, the Federal customs service and others. The bodies of external and internal state financial control are involved in ensuring budgetary security, which is an integral part of financial security. The accounts chamber of the Russian Federation as the Supreme body of external state financial control plays a decisive role in this process. The study is devoted to the assessment of the sufficiency of powers of the accounts chamber of the Russian Federation to perform the function of ensuring the financial security of the state.

The results of the study showed that the powers of the accounts chamber of the Russian Federation, established by Federal law, allow it to participate sufficiently in ensuring the budgetary security of the country.

Keywords: financial security, fiscal security, the external state financial control, audit chamber of the Russian Federation.

INTRODUCTION

The problem of the Russian financial security improvement is of particular importance at the present time, which is characterized by the negative impact of the global financial crises, the economic sanctions against the Russian economy, the energy prices instability, which causes risks to the effective operating of the state financial system. The goal of research was to study the concept of financial security and the influence of external state financial control on the Russian financial security. The object of research was the accounts chamber of the Russian Federation is the supreme body of external state financial control (audit) in the state, authorized by Federal legislation to execute certain powers, allowing to play a significant role in ensuring the Russian financial security. In the process of research, such methods of scientific study as a systematic approach, analysis and synthesis, including analysis of the norms of Russian legislation were used.

1. FINANCIAL SECURITY AS AN ELEMENT OF NATIONAL SECURITY

For any state, the priority is to ensure national security, which is characterized by many factors – economic, political, social, environmental and others. At the same time, the economic factor can be considered the material basis of national security. An important element of the economic security of the state is its financial security, which is provided by the ability of state bodies to conduct independent financial policy, to form sufficient financial resources to ensure the stability of the financial system, to solve urgent social and economic problems.

The state Financial security is a status of the financial and credit sphere characterized by a balance, stability to internal and external negative influences, the ability to ensure the effective operation of the national economic system and stimulate economic growth in the country¹. A broader definition is given by E. V. Karanina: «Financial security is the protection of the financial interests of the state at all levels of financial relations, a certain level of independence, stability of the financial system of the country under the influence of external and internal destabilizing factors that constitute a threat to financial security; the ability of the financial system of the state to ensure the effective functioning of the national economic system and constant economic growth»².

Financial security is largely ensured by the stability of the financial system of the state, which must be able to respond in a timely and effective manner to emerging threats.

We can distinguish two groups of threats to financial security – internal and external. Internal threats arise from a lack of effective governance failures on the part of public authorities, violations of financial discipline and abuses in the management of public finances. External threats are manifested as a result of the growth of a huge mass of capital, high mobility and interconnectedness of financial markets, dependence of national economies on world Finance, increased competition between States for spheres of influence in the world economic space, dependence of the national currency rate and budget occupancy on energy prices³.

State financial security is the main condition of its ability to carry out independent financial and economic policy in accordance with its national interests. The state financial security consists in the ability:

¹ Gaponenko V. F. Economic and financial security as the most important function of the state in modern conditions / V. F. Gaponenko, Z. V. Margiev // «Vestnik» of Moscow Russia MIA university. - 2013 - № 12. – S. 165-169.

² Karanina E. V. Financial security (at the level of the state, region, organization, personality) – Monograph. – Kirov: FSBEI VO «VyatSU», 2015.

³ Vorobyov U. N., Vorobyeva E. I., Masheva S. A. Financial safety of the state // Scientific Bulletin: Finance, banks, investments. – 2016 – No. 2. – S. 14-17.

- to ensure the stability of the development of the state, its payment system and the main financial and economic parameters;

- to neutralize the impact of the global financial crises and the deliberate actions of other States on the national economy and socio-political system;

- to prevent the flight of capital abroad;

- prevent conflicts between authorities at different levels in the allocation and use of budgetary resources;

- to ensure the optimal attraction and use of foreign borrowings;

- to prevent financial irregularities in the use of national resources.

State financial security includes the following types of security: budgetary, tax, security of the credit and banking system and financial and monetary circulation, investment, inflation and price, safety of the insurance and stock market and currency security⁴.

2. INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR ENSURING STATE FINANCIAL SECURITY

Various state bodies – the Ministry of Finance of the Russian Federation, the Central Bank of the Russian Federation, the Federal tax service, the Federal customs service and others-participate in ensuring financial security. In the financial security system, state financial control is essential. An effective system of state financial control is capable, in addition to its direct control function, of providing analysis of problems arising in the financial system of the state, and the adoption of means of countering threats arising in the financial sphere. Thus, the state financial control becomes a means by which the government regulates the economy and social sphere. In this process, financial, legal, administrative and criminal law mechanisms of influence on the subjects of financial and economic relations in order to ensure financial security are used⁵.

An important component of financial security is ensuring the security of the budget system, since it acts as a key lever of the influence of authorities on the processes of filling and spending of budgets of all levels, is a tool for the implementation of social and economic policy of the state. Budgetary security is largely determined by the ability of public authorities to generate sufficient financial resources to meet the challenges facing the state, as well as to ensure the effective use of these resources. Budgetary security of the state is to be ensured by

⁴ Karanina E. V. Financial security (at the level of the state, region, organization, personality) – Monograph. – Kirov: FSBEI VO «VyatSU», 2015.

⁵ Kondrat E. N. The importance of financial control and financial security in the national security state // Law and governance for the XXI century. - 2012 - № 1 (22).

the state authorities, the Ministry of Finance of the Russian Federation taking the leading place among them. The bodies established for external and internal state financial control also play a significant role in ensuring budgetary security.

The internal state financial control is organized by the Executive bodies of state power at the Federal and regional levels. At the Federal level, the Federal Treasury has been created for this purpose, in the Russian Federation subjects these powers are exercised by financial bodies or specially created bodies of internal financial control. The main powers of these bodies the Budget code of the Russian Federation defined control of observance of the budget legislation of the Russian Federation, and control of completeness and reliability of the reporting on implementation of the state programs⁶. It is obvious that these powers are of a tactical nature and cannot fully ensure the budgetary security of the state.

The Russian Federation Accounts chamber exercises external state financial control in the sphere of budget legal relations at the Federal level. It is a state body with special status and has wide powers. At the regional level, control and accounting bodies of the Russian Federation subjects have been created (their activities are not considered in this study). The mechanism of state audit is the subject of study of many foreign researchers. For example, Alexandra Otetea, Cristina Maria Tita (Batusaru), Mihai Aristotel Ungureanu are working on tools to assess the financial impact of the state audit on the national budgets of Great Britain and Romania⁷. David Hay, Carolyn Cordery explores the historical stages of the formation of public audit and its impact on the development of the public sector⁸. Deniz A. Appelbaum, Alex Kogan, Miklos A. Vasarhelyi in their research systematize more than 300 publications devoted to the study of problems of state audit and external state financial control⁹. Manuel Pedro Rodríguez Bolívar and colleagues point to the need for public policy to strengthen the processes of internationalization with the dissemination of best practices in public financial control to national public audit mechanisms¹⁰.

⁶ The Budget Code of the Russian Federation., p. 265.

⁷ Alexandra Otetea, Cristina Maria Tita (Batusaru), Mihai Aristotel Ungureanu. The Performance Impact of the Supreme Audit Institutions on National Budgets. Great Britain and Romania Case – Comparative Study// *Procedia Economics and Finance*, Volume 27, 2015, Pages 621.

⁸ David Hay, Carolyn Cordery. The value of public sector audit: Literature and history// *Journal of Accounting Literature*, Volume 40, 2018, Pages 1.

⁹ Deniz A. Appelbaum, Alex Kogan, Miklos A. Vasarhelyi. Analytical procedures in external auditing: A comprehensive literature survey and framework for external audit analytics// *Journal of Accounting Literature*, Volume 40, 2018, Pages 83.

¹⁰ Manuel Pedro Rodríguez Bolívar, Andrés Navarro Galera, Laura Alcaide Muñoz. Governance, transparency and accountability: An international comparison// *Journal of Policy Modeling*, Volume 37, Issue 1, 2015, Pages 136.

3. THE INSTITUTIONS OF THE STATE AUDIT OF RUSSIA

In recent years, Russia has adopted a number of Federal laws regulating state financial control in the public sector, specifying the powers of external state financial control bodies, expanding the powers of the Russian Federation Accounts chamber¹¹.

What is the peculiarity of the Russian Federation Accounts chamber and why it has a significant impact on the state financial security?

Firstly, the accounts chamber is a constitutional body of financial control established by the Federal Assembly of the Russian Federation and accountable to it¹².

Secondly, it is the Supreme body of external financial control, that is, a body functioning outside the Executive power and designed to exercise control by the legislature over how lawfully and effectively the Executive bodies of state power manage the state public resources.

Thirdly, the activities of the Russian Federation Accounts chamber as an external financial control body can be regulated only by the laws of the Russian Federation.

Fourthly, the Russian Federation Accounts chamber has organizational, functional and financial independence, plans and organizes its activities independently, which ensures the objectivity and independence of the results of its work.

Fifthly, the Russian Federation Accounts chamber is authorized to carry out preliminary, current and subsequent financial control, ensuring its continuity at all stages of the budget process.

Sixthly, the Russian Federation Accounts chamber is not only a financial control body, but also a body of state audit, which gives it special powers in terms of ensuring the state financial security. Thus, the Federal law defines the powers of the Russian Federation Accounts chamber to conduct financial audit, efficiency audit, strategic audit, audit of state programs and Federal investment projects, audit of the financial settlement system, audit of Federal information systems, and other powers in the field of state audit¹³.

Using its status and powers, the Russian Federation Accounts chamber makes a significant contribution to ensuring the state financial security, applying the full range of measures aimed at this. Control measures carried out by the accounts chamber, allow to identify financial irregularities, to return to the budget a significant part of illegally used budget funds, to bring to justice the perpetrators. Therefore, in 2016, the Russian Federation Accounts

¹¹ Ponomarenko K. S. Financial and legal regulation of the system of state audit (control) in the Russian Federation // Society: Politics, Economics, Law – 2016 – № 1. – S. 64-68.

¹² Russian Constitution, p. 101.

¹³ Federal law № 41-FZ of 05.04.2013 «About the Russian Federation Accounts chamber», p. 265.

chamber held 321 events, which covered 3211 object. 3845 revealed violations in the amount of 965, 8 billion. In the course of carrying out control actions and by their results 8, 8 billion rubles are compensated in the income of the Federal budget. According to the materials of the audit chamber, law enforcement and security agencies opened 45 criminal cases. According to the results of consideration of materials of the accounts chamber, the Prosecutor General's office issued 264 submissions on elimination of violations of the law, 150 people were brought to disciplinary responsibility. Inspectors of the accounts chamber initiated 411 cases of administrative offenses, in the income of the Federal budget collected 33.6 million rubles¹⁴. These activities are carried out within the framework of subsequent control, that is, after the budget has already been used.

No less important role in ensuring the state financial security is played by the preliminary control, which is carried out by the accounts chamber in the planning of budget expenditures. It makes it possible to forecast Federal budget expenditures in an optimal way and to minimize the possibility of committing financial irregularities. In the course of preliminary control, the accounts chamber shall carry out an examination of draft Federal laws on the Federal budget and budgets of state extra-budgetary funds of the Russian Federation, an examination of draft Federal laws relating to expenditure obligations of the state, an examination of state programs, international treaties of the Russian Federation, strategic planning documents. Preliminary control allows analyzing and assessing the quality of forecasting budget revenues and expenditures, investment and debt policies, forming and using a system of targets based on the priorities of socio-economic development of the state in the development and implementation of strategic planning documents.

In the process of ongoing monitoring, the accounts chamber monitors budget execution, which allows assessing the impact of internal and external conditions on the actual level of achievement of the goals of socio-economic development of the Russian Federation, the effectiveness of the formation, management and disposal of Federal resources in order to ensure security and socio-economic development of the state. Based on the results of the monitoring, the accounts chamber prepares quarterly operational reports on the Federal budget execution and quarterly operational information on the implementation of the budgets of the state off-budget funds of the Russian Federation and submits them to the chambers of the Federal Assembly. The Russian Federation Accounts chamber has the authority to carry out state audit, during which it has the opportunity to conduct an in-depth analysis of the financial situation, to

¹⁴ Golikova T. A. the accounts chamber returned almost nine billion rubles to the Federal budget in 2016 // «Vestnik» AKSOR – 2017 – № 2. - P. 26-30.

assess the impact of various factors on the achievement of the goals of socio-economic development of the state, to develop proposals to improve the functioning of the state mechanism and to submit them to the Supreme legislative body of the state¹⁵.

As the Supreme body of state audit, the accounts chamber is authorized to conduct:

- audit of financial settlement systems to facilitate the formation of an effective national payment system;
- audit of the state of internal and external debt of the Russian Federation, the debt of foreign States to the Russian Federation, budget loans provided from the Federal budget;
- audit of realizability and efficiency of achievement of strategic goals of social and economic development of the Russian Federation;
- financial audit to be used for documentary verification of the reliability of financial transactions, budget accounting, budget and other reporting;
- efficiency audit carried out in order to determine the effectiveness of the use of Federal resources obtained by the objects of the audit to achieve the planned goals, to solve the socio-economic problems of state development;
- strategic audit which is carried out for the purpose of assessment of feasibility, risks and results of achievement of the goals of social and economic development of the Russian Federation provided by documents of strategic planning;
- audit of state programs of the Russian Federation, used to assess the quality of their formation and implementation;
- audit of state and international investment projects carried out to assess the validity of the investment and the efficiency of the use of public resources;
- audit of Federal information systems and projects;
- audit in the field of procurement of goods, works and services for state needs, which aims to assess the validity of procurement planning, their feasibility, effectiveness and efficiency of the use of public funds for procurement;
- audit of the banking system, during which the accounts chamber assesses the activities of the Central Bank of the Russian Federation in terms of servicing the Federal budget, budgets of state off-budget funds of the Russian Federation, public debt service of the Russian Federation.

¹⁵ Izmodenov A. K., Frants O. B., L. F. Shaybakova «Control, supervision and audit in the public administration» [Electronic resource] // Regional problems of transformation of the economy, No. 9 (83), 2017. – Mode of access: <http://www.rppe.ru/wp-content/uploads/2018/02/LIST-ARTICLE-9-2017-BASES-ok-1.pdf>

These powers in the field of state audit allow the Russian Federation Accounts chamber to perform not only control functions, but to become a major analytical center, which has a significant impact on the efficiency of the financial system of the state, the entire state mechanism.

CONCLUSION

The analysis of the Russian Federation Accounts chamber powers, established by Federal legislation, allows for the conclusion that the Accounts chamber, as the supreme body of external state control and audit, has sufficient opportunities for effective participation in ensuring the budgetary security of the country. Thus, external state financial control becomes an essential element of the state financial security ensuring system.

INFORMATION ABOUT SPONSORSHIP

The reported study was funded by RFBR according to the research project № 18-010-01109 «A comprehensive assessment of the institutional environment of innovation activity in Russia and its impact on competitiveness and innovation activity of industrial structures»

REFERENCES

1. Russian Constitution.
2. The Budget Code of the Russian Federation.
3. Federal law № 41-FZ of 05.04.2013 «About the Russian Federation Accounts chamber».
4. Vorobyov U. N., Vorobyeva E. I., Masheva S. A. Financial safety of the state // Scientific Bulletin: Finance, banks, investments. – 2016 – No. 2. – S. 14-17.
5. Gaponenko V. F. Economic and financial security as the most important function of the state in modern conditions / V. F. Gaponenko, Z. V. Margiev // «Vestnik» of Moscow Russia MIA university. - 2013 - № 12. – S. 165-169.
6. Gafurova E. R., Prokhorov, L. M. State financial security // Economics and society. - 2017 - № 4 (35).
7. Golikova T. A. the accounts chamber returned almost nine billion rubles to the Federal budget in 2016 // «Vestnik» AKSOR – 2017 – № 2. - P. 26-30.
8. Izmodenov A. K., Frants O. B., L. F. Shaybakova «Control, supervision and audit in the public administration» [Electronic resource] // Regional problems of transformation of the economy, No. 9 (83), 2017. – Mode of access: <http://www.rppe.ru/wp-content/uploads/2018/02/LIST-ARTICLE-9-2017-BASES-ok-1.pdf>
9. Karanina E. V. Financial security (at the level of the state, region, organization, personality) – Monograph. – Kirov: FSBEI VO «VyatSU», 2015.
10. Kondrat E. N. The importance of financial control and financial security in the national security state // Law and governance for the XXI century. - 2012 - № 1 (22).
11. Ponomarenko K. S. Financial and legal regulation of the system of state audit (control) in the Russian Federation // Society: Politics, Economics, Law – 2016 – № 1. – S. 64-68.
12. Alexandra Otetea, Cristina Maria Tita (Batusaru), Mihai Aristotel Ungureanu. The Performance Impact of the Supreme Audit Institutions on National Budgets. Great Britain and Romania Case

- Comparative Study//Procedia Economics and Finance, Volume 27, 2015, Pages 621-628. ISSN 2212-5671.
13. David Hay, Carolyn Cordery. The value of public sector audit: Literature and history// Journal of Accounting Literature, Volume 40, 2018, Pages 1-15.
 14. Deniz A. Appelbaum, Alex Kogan, Miklos A. Vasarhelyi. Analytical procedures in external auditing: a comprehensive literature survey and framework for external audit analytics// Journal of Accounting Literature, Volume 40, 2018, Pages 83-101. ISSN 0737-4607.
 15. Manuel Pedro Rodríguez Bolívar, Andrés Navarro Galera, Laura Alcaid Muñoz. Governance, transparency and accountability: an international comparison// Journal of Policy Modeling, Volume 37, Issue 1, 2015, Pages 136 -- 174. ISSN 0161-8938.

IŠORINIO VALSRITYBĖS FINANSAVIMO KONTROLĖ KAIP VALSTYBĖS FINANSINIŲ SAUGUMĄ UŽTIKRINANTIS ELEMENTAS

Izmodenov Andrew Konstantinovich*, Shaybakova Lyudmila Faritovna**

¹Uralo valstybinis ekonomikos universitetas

S a n t r a u k a

Vienas iš valstybės ekonominio saugumo elementų yra ekonominis saugumas. Daugeliu atvejų tai užtikrinama pakankamu biudžetu, mokesčiais ir monetarine politika. Finansinis saugumas yra užtikrinamas įvairių valstybės įstaigų pastangomis – Rusijos Federacijos finansų ministerijos, Rusijos Federacijos centrinio banko, Federalinės mokesčių inspekcijos, Federalinės muitinės ir kitų. Šalies vidinės ir išorinės kontrolės įstaigos užtikrina biudžeto saugumą, o tai yra integrali finansinio saugumo dalis. Rusijos Federacijos ataskaitų tarnyba kaip svarbiausia išorinės finansų kontrolės institucija vaidina lemiamą vaidmenį šio proceso metu. Straipsnis skirtas aptarti Rusijos Federacijos ataskaitų tarnybos svarbą, taip pat parodyti akivaizdžias sąsajas su šalies finansinio saugumo užtikrinimu.

Straipsnio analizės rezultatai parodė, kad Ataskaitų tarnybos įgaliojimai, apibrėžti federalinės teisės, yra pakankami, kad būtų užtikrintas šalies biudžeto saugumas.

Raktiniai žodžiai: finansinis saugumas, fiskalinis saugumas, šalies išorinė finansų kontrolė, Rusijos Federacijos audito tarnyba.

* **Izmodenov Andrew Konstantinovich.** Ural State Economic University, Department of Competence and Antimonopoly Law, candidate of economic sciences, associate professor. Fields of research: Public finance control, State audit, Financial law.

***Izmodenov Andrew Konstantinovich.** Uralo valstybinis ekonomikos universitetas, Kompetencinės teisės ir antimonopolinių įstatymų katedra, ekonomikos mokslų kandidatas, docentas. Mokslinių tyrimų sritys: valstybės finansų kontrolė, valstybės auditas, finansų teisė.

** **Shaybakova Lyudmila Faritovna.** Ural State Economics University, Department of Competence and Antimonopoly Law, Doctor of Economics, Professor. Research Areas: Innovation development, Innovation policy, Innovation infrastructure, Innovation management.

****Shaybakova Lyudmila Faritovna.** Uralo valstybinis ekonomikos universitetas, Kompetencinės teisės ir antimonopolinių įstatymų katedra, ekonomikos mokslų daktarė, profesorė. Mokslinių tyrimų sritys: inovacijų vystymas, inovatyvumo politika, inovacijų infrastruktūra, inovacijų vadyba.

KULTŪRINIO IDENTITETO PARIBIO KLAUSIMAS: VISUOMENINIAI-KULTŪRINIAI L.P. KARSAVINO PAŽIŪRŲ APMATAI

Jonas Jonušas¹

¹*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas
Adresas: Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
El. paštas: jonas.jonusas@mrui.eu*

Anotacija. Straipsnyje aptariama aplinka, dariusi poveikį L. P. Karsavinui (1882-1952), jo gyvenimo Kaune laikotarpiu. Siekta atsižvelgti į kūrybinę filosofo savimonę, pokario metais paveiktą lagerio atmosferos ir padariusią tiesioginę įtaką traktato Apie tobulybę tematikai, susijusiai su egzistenciniais ir asmeninio išlikimo klausimais. L. P. Karsavinas žymus religijos filosofas, kultūros istorikas, dėstęs Lietuvos universitete, nuo 1930 m. VDU. L. P. Karsavinas drauge su M. Romeriu, V. Sezemanu priskirtini iškiliausiems to laikotarpio humanitarinės minties atstovams. Po revoliucijos išsiųstas iš Rusijos, L. P. Karsavinas sugebėjo rusiškąją kalbinę savimonę papildyti lietuviškąja, puikiai abi jas suderindamas. Traktatas Apie tobulybę parašytas 1952 m. Abezės lageryje. Minėtame traktate, kaip ir kitame jo nepublikuotame traktate Apie laiką (1950), įprasminamos jo svarbiausios metafizinės idėjos. Filosofo itin mėgstamas ir dažnai vartojamas graikiškas žodis *μετάνοια*, kuriam lietuvišką atitikmenį protausena sugalvojo pats L. P. Karsavinas. Tyrimo tikslas buvo apibrėžti, koku laipsniu ir kaip skirtingų kultūrų elementai (įgimti ir įgyti) paveikė filosofo mąstymo būdą, kalbinę pasaulėžiūrą, vertybių išgryninimą. Apibendrinus galima teigti, kad lietuvių kalba parašytame traktate Apie tobulybę L. P. Karsavinas sėkmingai įveikė kalbinį ribotumą, sėkmingai pavartojo ne vieną neologizmą siekdamas kuo adekvačiau išreikšti abstrakčią mintį.

Pagrindinės sąvokos: kultūrinės vertybės, kalbinė savimonė, laikinumo samprata, lingvistinė pasaulėžiūra, dvasinis saugumas.

ĮVADAS

Lietuvos visuomeninės filosofinės minties istorijoje XX a. 3-4 dešimtmetis yra vienas turtingiausių ir sudėtingiausių laikotarpių. Tuo metu nacionalinė savimonė pasiekė gana aukštą lygį, formavosi profesionali idealistinės-religinės filosofijos kryptis (S. Šalkauskis, A. Dambrauskas-Jakštas, L. Karsavinas, A. Maceina ir kt.). Tai labai prieštaringas laikotarpis, palikęs daugiasluoksnią dvasinę kultūrą, įvairias ideologines sroves ir filosofines koncepcijas. Šis turtingas etapas domina Lietuvos kultūrinio palikimo tyrinėtojus.^{1,2,3}

Minėtu laikotarpiu susidomėta anksti. Jau prieškarinio filosofai pradėjo tyrinėti 3-4 dešimtmečio dvasines vertybes. Tačiau daugiausia dėmesio buvo skiriama Lietuvos istorijos ir literatūros istorijos klausimams, iš dalies kultūrinių vertybių kūrėjų pasaulėžiūrai. Tuo tarpu

¹ Rūta Rickevičiūtė, Sezemano filosofijos samprata, *Filosofija. Sociologija*, 1, 1990, 53.

² Ališanka E., *Vaidijantis žmogus: sacrum sklaida kultūroje*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.

³ Donskis L., *Moderniosios sąmonės konfigūracijos: Kultūra tarp mito ir diskurso*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 153-167.

visuomeninės filosofinės minties raidos analizės beveik nebuvo. S. Šalkauskis, A. Dambrauskas-Jakštas, I. Tamošaitis ir kt. daugiausia dirbo, kurdami teorinį-filosofinį nacionalinio pobūdžio lietuvių pasaulėžiūros pagrindą. Į šį kultūrinį kontekstą integravosi ir jį praturtino į Lietuvą persikėlusio gyventi L. Karsavino savimonės aspektai⁴.

Kultūrinis palikimas daugeliu atžvilgių dabartį veikia aktyviai, įsipina į dabarties žmonių gyvenimą, darbą bei santykius ir tam tikru mastu sąlygoja ateities pasiekimus. Žinoma, įvairių laikotarpių kultūra, vieni ar kiti jos reiškiniai nevienodai veikia dabartį, bet tai nepaneigia fakto, jog tarp dabarties ir praeities visada esama gyvo ir veiksmingo kultūrinio sąlyčio⁵. Prie išsamesnio L. Karsavino kultūrinio palikimo pristatymo visuomenei prisidėjo literatūros istorijos tyrinėtojai^{6,7}. Tačiau minėtų tyrinėtojų laiko samprata buvo paliesta tik iš dalies.

Išsamiau atlikti produktyviausio L. Karsavino laikotarpio, t. y. 3-4 dešimtmečio, filosofijos bei visuomeninės minties analizę dėl ribotos apimties negalima. Viena tik aišku, kad siekiant suprasti L. Karsavino vertybių sistemą svarbu išanalizuoti įvairias filosofines sroves, kryptis, koncepcijas, paveikusias mąstytoją, ne tik išskiriant teorines koncepcijas, bet ir nustatant atskirų mąstytojų pozityvų poveikį bendroje L. Karsavino vertybių sistemoje. Jis buvo produktyvus europinio lygio krikščioniškosios filosofijos, eklektiškai sujungusios Rytų ir Vakarų vertybes, populiarintojas ir įtakingas idealistinės filosofijos tarpukario Lietuvoje autoritetas, vienas pirmųjų pasiūlęs lietuviškus sąvokų atitikmenis, pradėjęs kurti filosofijos terminiją. Vis dėlto nepaisant didelio L. P. Karsavino pritaipimo Vakarų kultūroje (ypač gyvenimo Lietuvoje laikotarpiu), negalima jo laikyti pastarosios apologetu. „Šiandieninėje ortodoksų teologijoje yra nemažai mąstytojų, teigiančių, jog Rytų ir Vakarų krikščionybės sampratos yra nesuderinamos ir esmingai skirtingos. <...> Graikijoje šią poziciją gina žymus filosofas ir teologas Christos Yannaras, kuris, remdamasis Heideggerio Vakarų metafizikos destrukcija teigia, esą scholastinėje filosofijoje prasideda tikroji būties užmarštis, tapusi atramos tašku sekuliarizmui ir modernizmui, besireiškianti visose Vakarų dvasinės būties formose. Tai - susvetimėjimas tarp Dievo ir žmogaus, subjekto ir objekto, techninis požiūris į supantį pasaulį, kuris svetimas Rytų krikščionių kultūroje dėl mokymo apie Dievo pasiekiamumą imanencijoje, mokymo apie Dievo Nesukurtąsias Energijas, persmelkiančias

⁴ Eretas J., Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. LKMA Suvažiavimo darbai, VII, Roma, 1972, p. 23.

⁵ Lotmanas J., Peterburgo simbolika ir miesto semiotikos problemos in: Kultūros semiotika: straipsnių rinktinė (vertė D. Mitaitė), Vilnius: Baltos lankos, 2004, p.337.

⁶ Tamošiūnienė I., L. Karsavino etinių pažiūrų ontologiniai pagrindai / Problemos, 1982, Nr. 27

⁷ Greimas A.J., L. Karsavino aktualumas / Baltos lankos, 1991, Nr.1

visą būtį ir patį žmogų⁸. L. P. Karsavinas, turėjęs neabejotinai slaviškas šaknis, naudodamasis klasikinių kalbų (graikų ir lotynų) žiniomis helenistinį elementą ortodoksijoje jautė kaip labai savą, kultūriškai artimą.

Aiškiau suvokti L. Karsavino vertybių sistemą padeda *lingvistinės kultūrologijos* terminas, kaip į žmogų orientuotos paradigmos produktas. Lingvistinė kultūrologija mokslininkų jau senokai traktuojama kaip kompleksinė mokslinė disciplina su jai būdinga sintetinančia prigimtimi. Pasitelkiama kalbos funkcionavimo ir kultūros tarpusavio sąveika, atspindinti kaip vientisas kalbinis ir nekalbinis (kultūrinis) turinys, pastaruoju metu analizuojamas sisteminiiais metodais. Straipsnyje lingvistinės kultūrologijos terminas siejamas su platesne pastarųjų metų rusų kultūros refleksija, įvertinimu⁹¹⁰¹¹¹².

Tyrimo aktualumas. Šiuolaikinė kultūrologinė situacija ypatinga tuo, kad kalbininkai ieško dvasinio pamato kalboje, bandoma panaudojant kalbą kaip priemonę įvertinti tautos dabartį ir praeitį. Kaip vienas iš galimų lingvistinės kultūrologijos objektų įvardijamas tikslesnis rusiškosios tapatybės apibrėžimas, į kurį įeina kalba ir kultūra¹³.

Pačia plačiausia prasme lingvistinės kultūrologijos metodologiniai pagrindai sudaryti iš tam tikrų konceptologijos elementų, hermeneutikos ir bendrosios filologijos teiginių. Yra nuomonių, kad kalbos ir kultūros elementų tarpusavio sąveikos tyrinėjimo metu yra nagrinėjami atskiri kalbos ir kultūros komponentai. Šiuo atveju svarbiausia nustatyti, pirma, adekvačias kalbines priemones, kuriomis išreiškiamas kultūrinis vienetas diskurse, antra, kokios yra pragmatinės apeliavimo funkcijos į kultūrinį vienetą skirtingose komunikacinėse situacijose¹⁴.

Tyrimo objektas. Straipsniu siekiama aptarti kultūriškai konotuosus L. Karsavino filosofinio traktato *Apie tobulybę* vienetus originaliame lietuviškame ir išverstame į rusų kalbą variantuose, taip pat įsigilinti į lageryje parašyto teksto *Apie laiką* religinėje (ortodoksinėje) perspektyvoje matomą / nujaučiamą gyvenimo baigtį.

⁸ Sungaila. G. Kuo skiriasi ortodoksų ir katalikų dvasingumas? (Ortodoksų perspektyva)

<http://www.ortodoksas.lt/2014/11/kuo-skiriasi-ortodoksu-ir-kataliku.html> [žiūrėta 2018-01-29]

⁹ Степанов Ю. С. Контакты. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов.- Москва: Школа << Языки русской культуры>>, 1997.-824 с.

¹⁰ Воробьев В. В. Лингвокультурология (Теория и методы): монография / В. В. Воробьев.- М.: РУНД, 2008.-340 с.

¹¹ Телия В. Н. Основные постулаты лингвокультурологии / В. Н. Телия // Филология и культура: материалы второй Межднар. конф.-ТГУ им. Г. Р. Державина, 1999.- С. 45-47.

¹² Алефиренко Н. Ф. Синергетика лингвокультурологии как методологическая проблема/ Н. Ф.

Алефиренко // Русское слово в центре Европы: сегодня и завтра.- Братислава, 2005. – С. 75-79.

¹³ Воробьев В. В. Лингвокультурология (Теория и методы): монография / В. В. Воробьев.- М.: РУНД, 2008.-С. 3-5.

¹⁴ Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин.- Москва: Academia, 2000.- 8 (128) с.

Tikslas. Gilinantis į tautinės kultūros pasireiškimus, įsitvirtinusių kalboje, lingvistinės kultūrologijos koncepcija padeda geriau suvokti kalbos ženklų kultūrinę semantiką, kuri susiformuoja sąveikaujant dviem skirtingiems kodams (vykstant komunikacijos procesui, įskaitant ir tarpkultūrinę komunikaciją) – kalbos ir kultūros.

TAUTIŠKAI KONOTUOTŲ VEIKSNIŲ SISTEMA TARPKULTŪRINĖJE KOMUNIKACIJOJE

Vykstant dviejų ar daugiau kultūrų sąlyčiui, kiekviena kultūra visų pirma pasireiškia kaip objektas, kurį turi suvokti kitos kultūros atstovas, veikiamas savos kultūrinės terpės dinaminių sistemų, kurias sudaro įvairūs ženklai. Tokiu atveju sąveika tarp kultūrų negali būti lygiavertė, sudaryta paritetiniais pagrindais.

O. Leontovičius sudarė veiksnių sistemą, pagal kurią galima apibrėžti tarpkultūrinės komunikacijos lingvistinę specifiką tautiniu-kultūriniu aspektu:

1. Veiksniai, susiję su tautos kultūrine tradicija: draudimai, tabu, bendravimo stereotipai, etiketo ypatybės, nuo kurių priklauso visuomenės specifinė vidinių santykių sistema.

2. Veiksniai, susiję su socialine padėtimi ir bendravimo socialinėmis funkcijomis. Tai funkciniai dialektai ir etiketo šablonai.

3. Veiksniai, apimantys socialinę situaciją siaurąja prasme. Tada svarbūs psichinių procesų ypatumai, pasireiškiantys skirtingose veiklos sferose: kalbinės veiklos psicholingvistinė sąranga, ekstralingvistiniai reiškiniai.

4. Veiksniai, nulemti konkrečios bendruomenės kalbos specifikos, suvokiami kaip kultūros simboliai¹⁵.

SIMBOLIO KAIP TARPKULTŪRINĖS KOMUNIKACIJOS VEIKSNIO MOTYVACIJA

Svarbiausia simbolio, kaip kultūros produkto, ypatybė motyvacija. Motyvavimas atsiranda sąveikaujant abstraktiems ir konkretiems simbolinio turinio elementams. Tai pagrindinis simbolio ir ženklo skirtumas. Ženklo atveju ryšys tarp to, kas reiškama, ir reiškiančiojo, yra spontaniškas ir sąlyginis. Simbolio motyvacija grindžiama analogija, kuri sudaro sąlygas semantinei transpozicijai (reikšmės perkėlimui), pvz., metaforai, metonimijai ir sinekdochai. Motyvacija jungia simbolį su metafora ir metonimija. E. Kasireris pabrėžė

¹⁵ Леонтович О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения: Монография / О. А. Леонтович. – Волгоград: Перемена, 2002.-435с. (191-192)

metaforos reikšmę konstruojant realybę iš simbolių¹⁶. Mitologinės analogijos paremtos metaforomis; simbolio abstraktus ir konkretus turinys siejamas metaforos pagrindu.

Simbolis ir ženklas labai svarbūs semiotiniame diskurse: jie abu konvencionalūs ir grindžiami trijų komponentų modeliu (tai, kas reiškama, tai, kas reiškia, ir semiotinė jungtis). Semiosfera apima visus ženklus, kurie priklauso kultūrinei sistemai. Jie yra tarsi kultūrinės informacijos inskripcija¹⁷. N. D. Ariutiunovos nuomone, ženklai yra sąlyginiai ir sutartiniai, o simboliai – kanoniški, bet skirtingai nei ženklas simbolis neišreiškia tiesioginės nuorodos į denotatą¹⁸. Ženklas tampa simboliu tik tada, kai jo naudojimas sąlygoja ne vien požiūrį į simbolizuojamą objektą, bet ir santykį su plačiu spektru antrinių konvencionalių reikšmių. Ženklą užtenka suprasti, o simbolis reikalauja interpretacijos.

Iš to, kas pasakyta, galima daryti prielaidą, kad simboliui būdinga ženklo prigimtis, nors simbolis tiesiogiai nenurodo denotato. Vis dėlto išorinis ar vidinis sutapimas su simbolizuojamu objektu gali išlikti. Dažnu atveju tautos kultūriniu simboliu gali būti vertėjas, tam tikri jo asmenybės komunikaciniai bruožai. Komunikaciniai asmenybės įgūdžiai, kaip lingvistinio tyrimo objektas, apibūdina vertėją kaip turintį tam tikrus kultūrinius-kalbinius ir komunikacinius sugebėjimus, žinias, nuostatas, elgesio modelius¹⁹.

VERTĖJO KALBINĖS NUOSTATOS

Komunikacinės vertėjo asmenybės savybės visą tarpkultūrinio dialogo procesą padaro sistemingą. Jis yra daugiasluoksnis ir įvairiaaspektis. Tradiciškai kalbinė asmenybė suvokiama kaip duotybė, išimtį sudaro tie atvejai, kai meninis pavidalas pats savaime yra kalbinės asmenybės dalis, kuri neegzistuoja atskirai, o visų pirma priklauso nuo autoriaus, o verčiant yra veikiamas vertimo kalbos ypatybių ir vertėjo interpretacijos²⁰. Tačiau labai svarbios „atraminės“ sąvokos, kurioms L. P. Karsavinas suteikė didelį semantinį krūvį, tekste vertėjo perteikiamos originalo kalba. Viena tokių svarbių sąvokų graikiškas žodis *metanoia*. Jis Rytų krikščioniui reiškia sąmonės būvio pasikeitimą peržengus šventyklos slenkstį, egzistencijos

¹⁶ Cassirer E. The philosophy of symbolic forms / E. Cassirer.-Vol. 2. Mythical thought.- New Haven; London, 1970.-298 p.

¹⁷ Kourdis E. The Semiotic School of Tartu-Moscow: The Cultural „Circuit“ of Translation / Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation Studies / Larisa Schippel / Cornelia Zwischenberger (eds.): Frank and Timme , p. 149-169.

¹⁸ Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры: Сб. науч. тр. - М., 1990.- 256 с.

¹⁹ Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов / Г. И. Богин.- Л., 1984.-256 с.

²⁰ Сорокин Ю. А. Чем художественный перевод отличается от нехудожественного? (Предварительные и априорные рассуждения) / Ю. А. Сорокин // Социокультурные проблемы перевода: Сб. науч. тр. – Вып. 8. – Воронеж:Изд-полиграф. центр Воронеж. гос. ун-та, 2008.- С. 44-49.

matmens pasikeitimą iš žemiškojo į transcendentinį. Vertimo tekste į rusų kalbą išlaikoma originali rašyba graikiškais rašmenimis (*μετάνοια*), kad būtų kuo adekvačiau perteikta originali mintis, būdinga Rytų krikščionybei. Veiksmažodinė šio žodžio forma verčiama junginiu, perfrazuojant šv. Joną Krikštytoją, *pakeiskite savo mąstymą, proto (protavimo) kryptį*²¹. L. P. Karsavino pasiūlytas naujadaras lietuvių kalboje *protausena*, kuris atitiktų rusų kalbos žodžius *одумайтесь, опомнитесь*. Dėl nepakankamai ištobulintos XX a. 3-4 dešimtmečio lietuvių mokslo kalbos ir terminijos autorius šalia lietuviškų sąvokų pateikia ir jų atitikmenis graikų, lotynų, rusų, prancūzų kalbomis. Persimainymas apima ir žmogų, ir visą pasaulį. Galutinis persimainymas įvyks atėjus Viešpaties Dienai, o kol jis neįvyko žmogus turi kęsti netobulą egzistenciją²². Kitas svarbus graikiškas terminas, vartojamas artima mąstymo pakeitimo reikšme, *μέθεξις*. Rusiškame tekste jis verčiamas kaip bendradarbiavimas, participacijos principas²³. Vakaruose ortodoksijos ideologų analogiškos problemos buvo svarstomos praėjus nemažai laiko po Antrojo pasaulinio karo. Vienas žymiausių teorinės minties atstovų, savo gausiuose darbuose reflektavusių Rytų krikščionybę, britų kilmės dvasininkas Kallistos Ware. Jis remdamasis žymiais rusų mąstytojais G. Florovskiu, V. Loskiu, V. Rozanovu savaip interpretuoja graikiškos sąvokos *metanoia* semantiką, joje išvelgdamas papildomų niuansų, kurie dar labiau praplečia karsaviniškąją sampratą²⁴.

Asmenybės kalbinė-komunikacinė saviraiška apima lingvistines priemones ir kompetencijas, kurios tekste realizuojamos dviem kalbos aspektais – autorine ir veikėjų kalba. Versdamas tekstą vertėjas neišvengiamai jį savaip suvokia, o kartais net perkoduoja kai kuriuos simbolius. Perkoduoti religinius simbolius, turinčius tūkstančio ar daugiau metų reikšmės, kaip konstantos, tradiciją, sudėtingiausia. Vienas žymiausių rusų religinių mąstytojų V. N. Loskis (1903-1958) palaiko poziciją, kad Tėvo, kaip vienintelio tikrojo prado, dieviškumo šaltinio ir Trejybės ištakų, interpretavimas organiškai Rytų tėvams, kurie brėžia savą Trejybės perspektyvą. Jų ontologinis Trejybės matymas – konkretesnis, asmeniškasis. Todėl iš Vakarų krikščionybės ateinančius simbolius, verbalizuotus sąvokomis *filioque, spiratio*, tenka perkoduoti ortodoksijai artimomis sampratomis. Rytų tradicija remiasi graikų teologija, todėl neatitikimą įvardija sąvoka aporija (gr. *απορία*), kuri reiškia trūkumą, nesupratimą, dvasinę

²¹ А. П. Карсавин. О совершенстве (пер. А. Ковтун, предисл. и коммент. С. С. Хоружего) // Московская патпаирхия. Богословские труды, сборник 39, издательский совет русской православной церкви, Москва, 2004, с. 294-295.

²² L. Karsavinas, Apie tobulybę // Iš rankraštinių palikimo. Publikaciją ir komentarus parengė T. Raudeliūnas // Problemos. No. 46. 1994. p. 143.

²³ А. П. Карсавин. О совершенстве (пер. А. Ковтун, предисл. и коммент. С. С. Хоружего) // Московская патпаирхия. Богословские труды, сборник 39, издательский совет русской православной церкви, Москва, 2004, с. 278.

²⁴ Kallistos Ware, *The Orthodox Way*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY 10707, 1986, p.17.

mirtį²⁵. Šiuo atveju vertėjas yra ir interpretatorius, įgijęs daug kultūrologinės patirties, Rytų ir Vakarų kultūros sintezė turi būti persmelkusi jo sąmonę.

Sudėtingas įvairių tautų psichinių-fiziologinių, socialinių, nacionalinių-kultūrinių ir kalbinių skirtumų kompleksas lemia tai, kad tarpkultūrinės komunikacijos lygmeniu lingvistinė diferenciacija sąlygoja skirtingų kultūrų dialogo sėkmę. Verta atkreipti dėmesį, kad ankstyvuoją laikotarpiu slavų tautų mentalitetui buvo būdingas mitologinis mąstymas, tam tikra prasme išlikęs iki šiol. Slavų kultūros ištakos mitinės-archetipinės. Jos davė pradžią rusų kultūrai, iš graikų perėmusiai ortodoksiją ir joje organiškai įsišaknijusiai.

Rusų kultūros samprata apima tris segmentus: pagoniškąją slaviškąją, Bizantijos ir vakarų. Iš šių dedamųjų susiformavo viena turtingiausių pasaulio nacionalinių kultūrų, jungianti Rytus ir Vakarus, taip pat turinti daug bendro su XX a. pradžioje atgimusia lietuvių tautine kultūra. Pasak V. N. Loskio, pasaulio suvokimo skirtumai gali diferencijuotis kartu suartėdami, supanašėdami ir transcendentinėje perspektyvoje sukurdami fenomeną, kuris gali būti suvokiamas kaip vienybė, užgimstanti skirtumuose²⁶. Panašios nuomonės laikosi ir J. M. Lotmanas teigdamas, kad „tarpusavio susipažinimo, praturtinimo procesas, neišvengiamai įtraukiantis į unifikuoją kultūrinį pasaulį, sąlygoja ne tik tautų suartėjimą, bet ir jų mentaliteto specializaciją. Kultūros, patekusios į svetimą jai kultūrinį lauką, autentiškumas tampa ryškesnis ir akivaizdesnis“²⁷.

Tai, koks bus vertėjo požiūris į kalbą, lemia šie komponentai:

1. *vertybinis komponentas* – vertėjo kompetencija, jo, kaip asmenybės, vertybių sistema, požiūris į gyvenimo prasmės klausimą. Vertybinio komponento buvimas leidžia turėti pirminį ir drauge pamatinį pasaulėvaizdį, kalbinį pasaulio paveikslą, dvasinių vertybių hierarchiją. Visa tai labai svarbu nacionalinio charakterio formavimuisi ir gali būti realizuojama lingvistinės-dialoginės komunikacijos metu;

2. *kultūrologinis komponentas* sąlygoja kultūros įsisavinimą, verbalinio ir neverbalinio elgesio taisykles;

3. *asmenybės komponentas* nusako tai, kas individualu, asmeniškai kiekviename žmoguje²⁸.

²⁵ В. Н. Лосский, Очерк мистического богословия восточной церкви. Догматическое богословие, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2012, с. 93-94.

²⁶ В. Н. Лосский, Очерк мистического богословия восточной церкви. Догматическое богословие, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2012, с. 103.

²⁷ Лотман Ю. М. О семиосфере / Ю. М. Лотман // Труды по знаковым системам. - Тарту, 1984. - С. 22.

²⁸ Ioannis Petrou and Christos Tsironis, Orthodoxy and Cultural Identification in Modern Greece // Orthodox Christianity and Contemporary Europe. Ed. by Jonathan Sutton, Wil van den Bercken, Leuven, Paris, Dudley, MA, 2003, p. 503-517(514)

Asmens kalbiniai-komunikaciniai gebėjimai susiformuoja disponuojant tam tikru lingvistiniu arsenalu, kuris suteikia galimybę mintį perteikti kita kalba. Kalbiniai-komunikaciniai gebėjimai yra esminis tiek tiesioginės, tiek netiesioginės komunikacijos komponentas, leidžiantis teksto autoriui perteikti kultūrinius elementus, kurie gal būti lyginami su kitoms kultūroms būdingais elementais, sąlygojamais tautinio mentaliteto²⁹. Asmens (vertėjo) kalbinių gebėjimų individualumą lemia vidinis santykis su kalba, sugebėjimas išvelgti išskirtines teksto kalbines prasmes ir niuansus.

KŪRYBINĖS SAVIMONĖS BRUOŽAI

Levo Karsavino (1882—1952) kūrybinę savimonę galima atkurti remiantis jo biografiniais duomenimis, publicistika, kur reflektuojamas gyvenimo ir kūrybos laikas (kiek tai buvo įmanoma atskirais mąstytojo gyvenimo etapais), rašoma apie kūrybos sampratą ir impulsus, atskleidžiama konkrečių kūrinių genezė. L. Karsavino gyvenimo ir kūrybos situacija nuolat keitėsi.

Svarbiausias L. Karsavino kūrybinės savimonės akcentas — net sunkiausiose gyvenimo situacijose savęs kaip kuriančio žmogaus suvokimas. Filosofo tekstuose nuolat brėžiama ryški biografijos ir kūrybos paralelė: „Netobulybė yra neužbaigtumas, tame tarpe ir asmenybės neužbaigtumas laike, kai ji egzistuoja dabartyje, bet nežino, kas bus ateityje“³⁰. Atkreiptinas dėmesys, kad taip L. Karsavinas mąstė įkalintas lageryje, nujausdamas, kad čia pasitiks ir gyvenimo saulėlydį. Anot E. Lubytės, „Pastangos išlikti prieštarybių apsuptyje atmeta didžiamperinį kategoriškumą. Sovietmečio meninėje kalboje tai suformavo savitą poetinių metaforų, neišsakymų, užuominų kalbą“³¹. Traktate „Apie laiką“ pastebima autentiška gyvenimo ir kūrybos pastanga. Negalėjimas kurti L. Karsavinui kėlė depresiją, jis bijojo tuščių tarpų be rašymo, todėl beprasmė kalėjimo kasdienybė buvo užpildoma filosofinio traktato rašymu, gerai permąstant kiekvieną žodį, nes popieriaus gauti buvo nelengva. L. Karsavino jautrumą, galima sakyti,— net keliamus aukštus kriterijus žodžiui, liudija išlikę rankraščiai. Jie subraukyti, ieškant tinkamo žodžio, kartais susirašant paraštėje ilgas sinonimų eiles lietuvių, rusų, lotynų, prancūzų ir kitomis kalbomis. Pasak A. Kovtun, L. Karsavino tekstuose ypač dažni paaiškinimai, patikslinimai lotynų ir graikų kalbomis. Jie svarbūs konteksto semantikai suvokti.

²⁹ Ковтун, А.И. Чеслав Милош о языке : (деконструкция представлений в эссе "Придорожная собачонка") / Актуальные проблемы современного литературоведения и фольклористики. Алмата : Казахский национальный университет им. Ал-Фараби, 2006, с. 63-72.

³⁰ Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 138

³¹ Tylusis modernizmas (sud. E. Lubytė), Vilnius: Tyto alba, 1997, p.4.

Filosofiniai ir teologiniai terminai dažnai plačiau aiškinami lotyniškai. L. Karsavino tekstuose ne kartą yra pasireiškusi kalbų sąveika, nors ji gnostinės prasmės niekada nepakeitė/neiškrepė — filosofas visada buvo labai atidus kontekstinei prasmei³².

L. Karsavinui, kaip filosofui, buvo svarbi kalbos, apskritai žodžio samprata. Jis žodį, įvardijantį sąvoką, neretai tikslindavo, keisdavo kitu, jo nuomone, geriau atspindinčiu tą ar kitą sąvoką. Pavyzdžiui, netobulybei pavadinti L. Karsavinas pateikia net keturis atitikmenis rusų kalba: *несовершенство, незавершенность, неполная осуществленность, неполная актуальность*³³. Viena iš esminių filosofo nuostatų — atvirumas kasdienybei, jos ontologinio vertingumo pajauta. „Aš“ kaip asmenybė save tobulina ontologine prasme per nuolatinį nykimo-atsiradimo/tapimo (rus. *погибание-становление*) procesą³⁴. Sielai būdingas transcendentinis „alkis“, nepasisotinimas gyvenimiškąją egzistencija. Graikų kalboje tai apibrėžiama terminu *epektasis*³⁵. Būtis atnaujinama per kintančio pasaulio pavidalus, užfiksuojant, sustabdant akimirką. Galutinis taškas, kuriame užbaigiamas būties ciklas, - mirtis. Prisiminimų reikšmė didžiulė, tačiau juos svarstant nesusitelkiama ties smulkmenomis, svarbesnis pats laiko patyrimas, akimirkos reikšmingumas, o ne materialios detalės. Kasdienybė, kaip būties pamatas, yra kintanti, keičianti ir aplinką, ir žmones. Karsavino tobulumo samprata turi egzistencinį pobūdį, jai būdingas tikrosios būties pojūtis, neištirpstantis materialiuose daiktuose: „Tobulybė yra viso to, kas yra, buvo, bus ar gali būti, pilnatis. <...> Nėra nieko, kas nebūtų tobulybėje“³⁶.

L. Karsavino mąstymas apie egzistenciją gyvenant Abezės lageryje — nuolatinis, įvairus, kasdien patiriamas. Egzistencija yra buvimo šioje žemėje pasireiškimas, suvokiamas istorijos, tautų, kartų grūstyje. Gyvenimas siejamas su istorija jau gyvenusių žmonių. Ypač ryški L. Karsavino raštuose Antikos trauka — krikščioniškieji tekstai taip pat sudaro ženklų filosofo palikimo dalį, tačiau juose išradingai persipina antikiniai motyvai su ortodoksinei krikščionybei būdingomis nuostatomis. Ypač subjektyvus santykis su tuo, kas gyvenimiška, pasireiškia poezijoje. Filosofui prieš akis iškyla visapusiškas gyvenimo vaizdas; eiliuodamas jis laikėsi ir sonetų rašymo tradicijos, ir aprėpė literatūrinį bei kultūrinį kontekstą³⁷.

³² Ковтун А., Многоязычие как константа языкового сознания Л.П. Карсавина. О переводе трактата Л.П. Карсавина << О совершенстве >> // Kalbų studijos, Nr.13, 2008, p.41(38-43), Kaunas: Technologija, ISSN 1648-2824

³³ Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 138

³⁴ Ibid.

³⁵ Kallistos Ware, *The Orthodox Way*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY 10707, 1986, p. 185.

³⁶ L. Karsavinas, *Apie tobulybę // Iš rankraščinio palikimo. Publikaciją ir komentarus parengė T. Raudeliūnas // Problemos. No. 46. 1994, p.120*

³⁷ Ты все один: что будет и что было, /И есть всегда чрез Смерть. Так отчего /В темнице я, отторжен от всего /И рабствую, бессильный и унылый? (Венок сонетов, XIV) // Архив Л. П. Карсавина // Семейная

L. Karsavino mokslinės ir kūrybinės veiklos kelias ilgas, prasidėjęs dirbant Petrogrado universitete ir trukęs beveik keturiasdešimt metų, kai buvo parašyti paskutiniai nepublikuoti traktatai, pateikiami leidinyje *Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса.*

Neretai L. Karsavino filosofinė mintis vertinama kaip vientisa, pasikartojanti. Iš tiesų, joje yra svarbiausių temų grupės — gyvenimo prasmės, pasaulio (gamtos ir visuomenės) vienumo su Dievu, visuotinybės kaip dinaminio esamybės prado,— kurios išryškėja jau ankstyvuose tekstuose ir plėtojamos iki gyvenimo pabaigos. Jos kartojasi, bet kartu kinta, įgydamos vis naujų niuansų.

Svarbiausi L. Karsavino tekstų analizės aspektai yra: problematikos formavimasis, semantinio centro ir periferijos išryškėjimas, egzistencijos dramatinio suvokimo pobūdis, pati filosofinio pasaulėvaizdžio kaita. Traktate *Apie laiką* svarbūs gyvenimo laiko ir mirties laiko suvokimo modeliai.

L. Karsavino palikimą galima suskirstyti į tris laikotarpius:

ankstyvasis — apimantis jo, kaip jauno Petrogrado universiteto dėstytojo, pirmąjį darbo dešimtmetį;

vidurinysis laikotarpis — pats produktyviausias, prasidėjęs po prievartinės tremties 1922 m. iš bolševikinės Rusijos. Jo metu parašė penkių tomų apimties *Europos kultūros istoriją*;

vėlyvasis — tekstai, parašyti tremtyje, Komijos Abezės lageryje. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama šiam laikotarpiui, nes būtent jo metu buvo parašytas traktatas *Apie laiką*. Jame pasireiškia jau brandi L. Karsavino filosofinė sistema, išryškėja semantiniai centrai, kuriuose vyrauja su laikinum, artėjančia pabaiga susijusi leksika ir transcendentinės intonacijos, išplaukiančios iš ortodoksinės pasaulėjautos.

VĒLYVASIS LAIKOTARPIS

Paskutiniaisiais gyvenimo metais parašyti tekstai publikuoti anksčiau minėtame 2002 m. išleistame rinkinyje *Архив Л. П. Карсавина*. Filosofo vartojamos metaforos kelia kitokias asociacijas nei produktyviausiu tarpukario laikotarpiu: laiko, šiaurės, gyvenimo ir mirties nuolatinės kaitos, prislopintos šviesos. Ypač traktate *Apie laiką* dažna mirties tema. Ji tarsi sujungia ir užbaigia, sustabdo ir įrėmina visa tai, dėl ko gyventa. Nelaisvėje kasdienybė tampa

корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 110

išgyvenimai ir ontologinė vienatvė, kurią Sartre'as aprašo *Būtyje ir nebūtyje*: be ryšių, be jokių su kitais siejančių bendrumų³⁸.

Įeiti į traktato *Apie laiką* atmosferą nėra lengva. Jį galima lyginti su ankstyvojo laikotarpio tekstuose atsiskleidžiančia optimistine jausena, su pilnatvės nuojauta brandžiuoju (viduriniuoju) laikotarpiu. Ryškėja didelė, kartais kontrastinga kaita. Ankstesnį mąstymo būdą primena gerai pažįstamos egzistencinės temos ir pomėgis jomis grįsti teksto organizavimą. Tačiau minties raiška melancholiška, ne tokia ekspresyvi. Joje atsispindi stalinizmo pasmaugtos kultūros maištas, jos vergavimo terorui ir biurokratijai ženklas³⁹. Maištauti trukdo išsekusios fizinės jėgos, nors intelektualinė galia nuo to tik sustiprėja. Tačiau realių galimybių pakeisti esamą situaciją nematymas verčia egzistencinę prasmę išvelgti temporalume. Istorinė atmintis ir istorinės situacijos suvokimas sudaro prielaidas jį geriau suvokti, nei gyvenant laivės ir saugumo sąlygomis. Subjekto mąstymas tampa subjektyvus, nukreiptas į asmeninius išgyvenimus, drauge jis ekstensyvus, nes intensyviai pasireiškimui neturi fizinių galimybių (pvz., okupacijos, nelaisvės sąlygomis): „Manau, jog praeities patirtis, jos atmintis ir ypač Antrojo pasaulinio karo, holokausto ir komunizmo žlugimo atmintis turėtų mus priversti būti dėmesingiems savo kultūros tradicijai, kuri išaukštino žmogaus *subjekto* mąstymą ir meninę patirtį. Šis subjektyvumas yra koekstensyvus *laikui*: asmens laikas, istorijos laikas, būties laikas — niekur kitur atviriau ir aiškiau apie tai nekalbama. *Mes esame subjektai, ir yra laikas*. Mūsų laikų kultūroje nuo Bergsono iki Heideggerio, nuo Prousto iki Artaud, Aragono, Sartre'o, Barthes'o apmąstomos ir žodžiais arba forma išreiškiamos įvairios *subjektyvumo formos*. Lygiai taip pat ir įvairūs *laiko modalumai*, ir tai neleido mums svaičioti apie istorijos pabaigą (kaip tai buvo daroma Jungtinėse Valstijose ar Japonijoje), o skatino atkreipti dėmesį į naujas temporalumo formas⁴⁰.

Jei viduriniuoju laikotarpiu L. Karsavinas didesnę dėmesį skyrė lietuvių kalbai, dar nesusiformavusios terminijos tobulinimui⁴¹, tai vėlyvuoju laikotarpiu pasitelkiamos filosofinės sąvokos rusų kalba, tarsi suvokiant, kad į tą aplinką, kurioje gyventa, daugiau nebegrįš. Filosofas tarsi nujautė, kad jo labai gerai išmokta lietuvių kalba, įsisavinta terminija (o kartais ir paties sukurti terminai) nebus reikalingi. Per visą tarybinį laikotarpį Karsavino darbai nebuvo publikuojami, galbūt mąstyta dėl *Europos kultūros istorijos* (5 t.) perleidimo reikalingumo,

³⁸ J. Kristeva, *Maišto prasmė ir beprasmybė. Psichoanalizės galios ir ribos* (vertė G. Baužytė-Čepinskienė), Vilnius: Charibdė, 2003, p. 186.

³⁹ J. Kristeva, *Maišto prasmė ir beprasmybė. Psichoanalizės galios ir ribos* (vertė G. Baužytė-Čepinskienė), Vilnius: Charibdė, 2003, p. 12.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 13-14.

⁴¹ Greimas, A. (1991) . Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis. Vilnius, p.20.

tačiau dėl krikščioniškų motyvų to buvo atsisakyta. 2002 m. išleistame rinkinyje sudėti darbai anksčiau negalėjo būti publikuojami dėl depresyvos, pesimistinės nuotaikos, ateities perspektyvos nebuvimo. Pasaulis, atsiskleidžiantis traktate *Apie laiką*, dvejojasi: skurdus, apleistas, nykstantis ir kartu sakralus — suvokiant transcendentinę mirties perspektyvą.

Traktate *Apie laiką* išryškėja būties ribotumas, kuris remiasi trimis poliais — praeitimi, dabartimi ir ateitimi. Ateitis visada sugrįžta į praeitį, nes toks yra egzistencinis ciklas, kurio pakeisti neįmanoma⁴². Traktato subjektas nuolat patiria būties stokos jausmą. Kaip atsvara tam — atidus įsižiūrėjimas į kasdienybės laiką kaip savosios egzistencijos paliudijimą. Didelė praeities laiko, prisiminimų svarba, nors jie kitaip traktuojami nei M. Prousto, taip pat svetima ir H. Bergsono laiko samprata. H. Bergsono laiko kaip trukmės (*durée*) koncepcija gali būti priešpastatoma L. Karsavino laiko kaip amžinybės sampratai. Būties, laiko, pabaigos motyvai interpretuojami neperžengiant nuo mažumės įskiepytos Šv. Jono Auksaburnio ortodoksinės tradicijos ribų. Mirtis pagal L. Karsaviną taip pat yra laiko dalis⁴³. Traktate *Apie laiką* filosofo pasaulėvaizdis perdėm religinis. Religiniai motyvai sudaro filosofo pasaulėvaizdį, įprasmina egzistencijos pradžią ir pabaigą. Imama gyventi lyg ir religinės ekstazės ritmu ir nuotaikomis, primenančiomis V. Solovjovo mesianizmo idėjas⁴⁴. Religiniai jausmai sudaro subjekto gyvenimo dalį, neretai svarbiausią. Traktate *Apie laiką* filosofinė mintis įgyja tarsi maldos prasmę, padedančią įveikti liūdesį ir depresiją, žadinančią šviesių gyvenimo valandų ilgesį⁴⁵. Svarbus yra dangus, kosmoso pasaulis — jis turi akivaizdžią transcendentinę kryptį. Traktate juntama pasaulio disharmonija, suirutė, reflektuojamas laikas. Subjekto „aš“ laikinumas pasireiškia tuo, kad jis visada yra jau praėjęs, o kartu ir dar būsimas⁴⁶. „Aš“ pagal J. Lotmano minimą veidrodinio atspindžio principą tampa savo paties antrininku⁴⁷.

„Aš“ kaip subjekto buvimas traktate *Apie laiką* kuklus, santūrus, beveik asketiškas vienišojų buvimas nelaisvės sąlygomis. Kartojasi atsisveikinimo, gedulo motyvai, nujaučiant, kad gyvenimo pabaiga nebetoli⁴⁸. *Sacrum* sferą sąmoningai bandoma plėsti, nevengiant

⁴² <<Жизни без смерти нет. <...> Жизни без смерти нет и быть не может. Это значит, что нет и не может быть неизменного, недвижимого конкретного настоящего >> // Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 135-136.

⁴³ Ibid., p. 149.

⁴⁴ Ibid., p. 7.

⁴⁵ Gyvenimas suvokiamas pagal tokią schemą:

Dievas → asmenybė → amžinybė → visata → mirtis → atkūrimas/atstatymas

⁴⁶ Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 149.

⁴⁷ Lotman, J. Kultūros semiotika. Straipsnių rinkinė. Vilnius: Baltos lankos, p. 222-223.

⁴⁸ <<Сколько бы мы не сжимали свое настоящее, как бы глубоко в него ни погружались, везде, в самом пределе мы находим только жизнь через смерть >> // Архив Л. П. Карсавина // Семейная

apokaliptinės nuotaikos, būdingos M. Bulgakovo kūrybai⁴⁹. Vis dėlto traktate *Apie laiką* vyrauja depresyvi nuotaika, ryški mirties nuojauta, vis sprendžiami ontologiniai klausimai, tarsi siekiant, kad neliktų spragų, nesudėliotų taškų. Laikas suvokiamas kaip substancija, kuri leidžia įvykti metamorfozei, nes visa, kas vyksta aplink, yra cikliška. Mirtis išlaisvina nuo žemiškos būties ir buities,— užbaigia gyvenimo kelią. Egzistencija įprasmina mirtį — tai svarbiausias vertybinis sprendimas, išryškėjantis traktate *Apie laiką*. Traktato kalboje, minčių dėstymo dėsningume nėra ypatingų permainų, kurios būtų buvusios nebūdingos ankstesniems L. Karsavino veikalams, pastebėtinai meninės išraiškos priemonių minimalumas, taupumas, žodžio, atskiros frazės lakoniškumas.

BŪTIES KAIP PRARANDAMO LAIKO SAMPRATA

Idėjoms, reiškiamoms L. Karsavino traktate, aptarti pasirinkti aktualiausi aspektai — būties ir laiko transformacijos, intertekstualieji ryšiai, atveriantys filosofinės minties sąsajas su menu ir kultūra; kalbama apie L. Karsavino ontologijos interpretavimo sąsaukas su kitų autorių pažiūromis. Ypač pabrėžiamas laikinumo, praeinamumo pojūtis, užvaldęs filosofą įkalinimo lageryje metais. Temporalumas suvokiamas kaip vyraujanti meninės saviraiškos forma. Svarbu įžvelgti L. P. Karsavino mąstymui būdingą subjektyvią asociacijų seką, ieškoti joje pasikartojančių vaizdinių. Ta iki šiol patrauklumo nepraradusi metodika leidžia išryškinti kūrybinės savimonės dėmenis, apskritai priartėti prie subjektyvaus būties apmąstymo.

Traktate *Apie laiką* dominuoja trys laiko fazės — praeitis, dabartis ir ateitis, nors ne visos jos vienodai aktyvuojamos filosofinėje refleksijoje. Filosofo pasaulėvokoje ryški dabarties, esamybės projekcija. Kaip sukuriamas meninė erdvė, leidžianti praeitį išgyventi dabartyje? Koks yra „prarasto laiko“ atradimo „mechanizmas“? Minėto „mechanizmo“ pagrindinis elementas yra dabartis. Subjektas, L. Karsavino įvardijamas kaip „aš“, realiu laiku jaučiasi laisviausias savo egzistencijoje. Pasak filosofo, „aš dabartinis aktualus ir laisvas, aš būsimas dar neaktualus, aš būsimas dar tapsiu aš dabartiniu. Aš praėjęs dabarties požiūriu jau neaktualus“⁵⁰. Ypač kontraversiškai šiame kontekste atrodo aš kaip *laisvo* subjekto motyvas. Toks mąstymo, o tiksliau tikrovės transformavimo, būdas (nelaisvė→laisvė) būdingas autoriams, kūrusiems Pirmojo pasaulinio karo metais. Autoriai, „kiekvienas savaip laisvindami ar išvis tirpdydami išorinę tikrovę, mėgino pasiekti turtingesnę ir prasmingesnę jos

корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 135-136.

⁴⁹ Lotman, J. Kultūros semiotika. Straipsnių rinkinys. Vilnius: Baltos lankos, p. 224.

⁵⁰ Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 132.

interpretaciją⁵¹. Interpretuojant tikrovę jaustasi laisviau, nei fiziškai ją išgyvenant įkalinimo sąlygomis.

Europinėje tradicijoje „prarasto laiko“ atradimo mechanizmas ryškiausiai atskleistas Marcelio Prousto romanų cikle *Prarasto laiko beiėškant*. Proustui išorinė, objektyvi tikrovė nėra svarbi (nes ji dabartinei egzistencijai nekelia pavojaus), o „visas svarumas tenka tiems dalykams, kuriuos ši tikrovė pažadina, kurie regimi ne tiesiogiai, bet kaip atspindys, ir kurie nėra susiję su stimulą duodančio rėminančio įvykio dabartimi“⁵². Anot Ericho Auerbacho, „jo visas metodas susijęs su prarastos tikrovės atradimu dabartyje, kuriam stimulą suteikia išoriškai nereikšmingas ir neva atsitiktinis įvykis“⁵³. Tą patvirtino ir pats Marcelis Proustas: „Taip ir mūsų praeitis. Veltui bandytume ją prikelti, visos mūsų proto pastangos būtų bergždžios. Praeitis slypi ten, kur nebesiekia proto galia,- kokiame nors materialiam daikte (pojūtyje, kurį mums sukelia tas materialus daiktas), nors mes to net nenumanome“⁵⁴.

Arbatoje pamirkyto pyragaičio (*petite Madeleine*) skonis žvarbų žiemos vakarą pasakotojui pažadina palaimos jausmą. Jis bando suprasti tos palaimos priežastį ir išsiaiškina, kad palaimos pagrindas yra *pakartotinis atradimas*. Čia ypač išryškėja nevalingosios atminties svarba ir jos kūrybinės galios, leidžiančios iš naujo išgyventi praeitį. Tikroji būtis, ištirpstanti daiktuose, padeda atsiskleisti L. Karsavino laikinumo sampratai. Pastaroji gali būti vertinama kaip atsimenančios sąmonės, kad viskas dingsta laike, atspindys. Praėjusio laiko reflektavimas susijęs su tapatumo paieškomis: kokia būtybė yra žmogus, kokia jo paskirtis šioje žemėje ir pan. Manydamas, kad laikinoje egzistencijoje žmogus praranda savąjį „aš“, paprastoje įkalinto žmogaus kasdienybėje filosofas įžvelgia prasmingesnės būties ženklų, vidinio laiko cikliškumą. Ryškiausiuose traktato *Apie laiką* epizoduose dabarties pojūtis koreliuoja su praeities prisiminimais.

Ta atsimenanti sąmonė, kurią traktate taip eksploatuoja L. Karsavinas, yra daugiaklodė, „atitrūkusi nuo ano meto kintančių priklausomybių, <...> savo pačios praeities sluoksnius ir jų turinį ji regi perspektyviškai, nuolat juos vieną su kitu priešina, išlaisvina ir nuo išorinės laiko sekos, ir nuo tos siauresniosios, su akimirkos dabartimi susijusios reikšmės“⁵⁵. L.

⁵¹ Auerbach E., *Mimezis. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje*, (vertė A. Gailius), Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 579.

⁵² *Ibid.*, p. 575.

⁵³ *Ibid.*, p. 575-576.

⁵⁴ Proustas M., *Prarasto laiko beiėškant*. Svano pusėje, (vertė A. Merkytė), Vilnius: Vaga, 1979, p.40.

⁵⁵ Auerbach E., *Mimezis. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje*, (vertė A. Gailius), Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 577.

Karsavinas rašė: „<...> tampa visa savastimi praėjusiu ir visa savastimi darausi — būsimu; visa — konkreti vienybė savasties dvilypumo ir dvilypumas savasties vienybės“⁵⁶.

KAI KURIŲ KALBINIŲ REALIJŲ PERTEIKIMO BŪDAI

Kalbinių realiųjų perteikimas neišvengiamai susijęs su jų semantiniu perkodavimu, kuris nusako perduodamos informacijos istorinį ir kultūrinį savitumą. Atskirų kalbinių vienetų tiesioginis ar su transformacijomis perteikimas labai svarbus, nes nuo to, kaip tiksliai kita kalba atspindima teksto reikšmė, priklauso nacionalinį-kultūrinį ir bendražmogišką koloritą apibrėžiančių sąvokų santykis.

Tekstas yra kultūros dalis, jame gausu kultūrinių kodų priklausomai nuo žanro, kuriuo jis parašytas, istorinės-politinės situacijos, laikmečio tendencijų ir pan. Kai kuriais atvejais kultūrinis kontekstas gali sustiprinti arba susilpninti kultūrinį signalą vertimo kalboje. Lietuviškame L. P. Karsavino traktate „Apie tobulybę“ vartojami kai kurie neįprasti lietuviški žodžiai (galbūt juos galima traktuoti kaip Karsavino sudarytus naujadarus), pateikiamos kai kurių žodžių formos graikų ir rusų kalbomis: „Žmogaus protausenos pasikeitimas (metanoia) – apie jį kalbėjo jau Jonas Krikštytojas: „Metanoette, nes prisiartino dangaus karalystė“, vadinasi, „pakeiskite jūsų protausena, jūsų proto linkmę“ (ne – „darykite atgailą“, kaip paprastai verčiama, turbūt būtų galima versti dar: „apsigalvokite“, „одумайтесь“, „опомнитесь“) – yra tik vienas žmogaus persimainymo, transformavimosi, naujo gimimo iš Dievo Kristuje, reiškiny⁵⁷. Vertimo į rusų kalbą tekste naujadaras „protausena“ (vėliau neprigijęs lietuvių filosofinėje kalboje) verčiamas žodžiu *умопермена*, kuris rusų kalboje neturi tokio neįprasto darybinio atspalvio kaip lietuvių kalboje, ir rusiški žodžiai autoriaus vartoti originalo tekste nepabraukiami, kitaip grafiškai tekste neišskiriami⁵⁸. Tai gali būti vertinama kaip vertėjo pasirinktas laisvesnis teksto interpretavimo būdas.

Vertėjui pavyko sėkmingai adaptuoti informaciją rusakalbiui skaitytojui. Turint galvoje tą aplinkybę, kad L. P. Karsavino gimtoji kalba buvo rusų, informacijos perteikimas palengvėjo, pavyko išvengti didelio atotrūkio tarp kultūrinių realiųjų derinant originalo ir vertimo kalbą.

L. P. Karsavino tekste išryškėja kultūrema-neologizmas: *protausena* (pranc.. *mentalite*). Žodis *protausena* vartosenoje nepaplito, tačiau autorius, paveiktas tarpukario Lietuvoje

⁵⁶ Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 134.

⁵⁷ L. Karsavinas, Apie tobulybę // Iš rankraštinio palikimo. Publikaciją ir komentarus parengė T. Raudeliūnas // Problemos. No. 46. 1994. p. 143.

⁵⁸ А. П. Карсавин. О совершенстве (пер. А. Ковтун, предисл. и коммент. С. С. Хоружего) // Московская патриархия. Богословские труды, сборник 39, издательский совет русской православной церкви, Москва, 2004, с. 294-295

populiarios tendencijos lietuvinėti svetimų kilmės žodžius, sukūrė naują, atspindintį jaunos tautos siekį mentalinius procesus įvardyti savais žodžiais. Vertime pasirinktas labai natūralus rusų kalbai sudurtinis žodis *умоперемена*, kitur žodžių junginys *новое осмысление*, visi šie atitikmenys kildinami iš graikiško *μετάνοια*⁵⁹.

IŠVADOS

Atlikus gretinamąją tekstų analizę galima teigti, kad lietuvišką žodį *protausena* verčiant į rusų kalbą buvo stilistiškai perkoduota reikšmė parenkant neutralesnį ekvivalentą. Taigi, teksto kultūrologinių realiųjų semantika, susidariusi dviejų sąveikaujančių komponentų – kalbos ir kultūros – pagrindu, sąlygoja originalaus teksto ir jo vertimo kultūrinės-nacionalinės erdvės nesutapimo lygį. Galimi tokie atvejai, kai žodžiai, simbolizuojantys kitos kultūros realijas, gali nesukelti jokių asociacijų skaitytojui, todėl tik nuo vertėjo kompetencijos priklauso, kaip perkoduojami kultūrologiniai motyvuoti leksiniai vienetai. Perkodavimo sėkmę užtikrina kiek galima labiau adekvatus turinio perteikimas vertimo kalboje.

L. P. Karsavino traktate *Apie laiką* tęstinumas yra aktualizuojamas kaip praeinantis fenomenas. Tokia samprata labai artima ortodoksinei krikščionybei (G. Florovskis, V. Loskis, V. Rozanovas), dariusiai didelę įtaką visai Karsavino pasaulėžiūrai. Tobulumo „mechanizmas“ atrandamas ne kasdieninėje gyvenimo ir kūrybos pastangoje, o tobulybės kaip uždaro ciklo sampratoje, kai mirtį keičia atkūrimas / atstatymas ir atvirkščiai – tai, kas buvo atkurta / atstatyta, neišvengiamai sunyks.

Traktatų *Apie tobulybę* ir *Apie laiką* vaizdų-asociacijų laukas neišvengiamai sąlygojamas L. P. Karsavino tuometinės situacijos – įkalinimo Abezės lageryje. Kognityvinės-mentalinės filosofo įžvalgos, nors ir paveiktos tam tikrų fizinės egzistencijos niuansų, išliko nepakitusios lyginant su produktyviausiu jo gyvenimo laikotarpiu – XX a. 3-uoju ir 4-uoju dešimtmečiais. Esminės etnopsichologinės nuostatos atskleistose traktatuose *Apie tobulybę* ir *Apie laiką*, joms būdingas L. P. Karsavino konceptualus mąstymo būdas.

Straipsnyje iškelta egzistencijos cikliškumo koncepcija (Dievas→asmenybė→amžinybė→visata→mirtis→atkūrimas/atstatymas), būdinga traktatams *Apie tobulybę* ir *Apie laiką*, yra esminė norint konceptualiai suvokti filosofo vertybių sistemą, sudėtingą asociacijų lauką.

⁵⁹ Ibid., c.289

LITERATŪRA

1. Ališanka E. Vaizdijantis žmogus: sacrum sklaida kultūroje. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998. 157 p.
2. Auerbach E. Mimezis. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje (vertė A. Gailius). Vilnius: Baltos lankos, 2003, 577 p.
3. Donskis L. Moderniosios sąmonės konfigūracijos: Kultūra tarp mito ir diskurso. Vilnius: Baltos lankos, 1994. 267 p.
4. Eretas J. Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. Roma: LKMA Suvažiavimo darbai. No. VII. 1972. P. 3-54.
5. Greimas A.J. L. Karsavino aktualumas // Baltos lankos. No. 1. 1991. P. 40-42.
6. Greimas A. Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis. Vilnius: Vaga, 1991. P. 525.
7. Kallistos Ware. The Orthodox Way. NY: St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, 1986, 206 p.
8. Karsavinas L. Apie tobulybę. Iš rankraštinio palikimo. Publikaciją ir komentarus parengė T. Raudeliūnas // Problemos. No. 46. 1994. P. 120-143.
9. Kassirer E. The philosophy of symbolic forms. Vol. 2. London: Mythical thought.- New Haven, 1970. 298 p.
10. Kourdis E. The Semiotic School of Tartu-Moscow: The Cultural „Circuit“ of Translation // Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation Studies / ed. L. Schippel, C. Zwischenberger. Berlin: Frank and Timme, 2017. P. 149-169.
11. Kristeva J. Maišto prasmė ir beprasmybė. Psichoanalizės galios ir ribos (vertė G. Baužytė-Čepinskienė). Vilnius: Charibdė, 2003. 256 p.
12. Lotmanas J. Peterburgo simbolika ir miesto semiotikos problemos // Kultūros semiotika: straipsnių rinktinė (vertė D. Mitaitė). Vilnius: Baltos lankos, 2004. 337 p.
13. Petrou I., Tsironis Ch. Orthodoxy and Cultural Identification in Modern Greece // Orthodox Christianity and Contemporary Europe / ed. by Jonathan Sutton, Wil van den Bercken. Leuven, Paris: Dudley, MA, 2003. P. 503-517.
14. Proustas M. Prarasto laiko beieškant. Svano pusėje (vertė A. Merkytė). Vilnius: Vaga, 1979. 328 p.
15. Rickevičiūtė R. Sezemano filosofijos samprata // Filosofija. Sociologija. No. 1. 1990. P. 48-53.
16. Sungaila G. Kuo skiriasi ortodoksų ir katalikų dvasingumas? (Ortodoksų perspektyva). URL: <http://www.ortodoksas.lt/2014/11/kuo-skiriasi-ortodoksu-ir-kataliku.html> (žiūrėta: 2018-01-29).
17. Tamošiūnienė I. L. Karsavino etinių pažiūrų ontologiniai pagrindai // Problemos. No. 27. 1982. P. 65-71.
18. Tylusis modernizmas (sud. E. Lubytė). Vilnius: Tyto alba, 1997. 151 p.
19. Алефиренко Н. Ф. Синергетика лингвокультурологии как методологическая проблема // Русское слово в центре Европы: сегодня и завтра. Братислава, 2005. С. 75-79 с.
20. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры: Сб. науч. тр. М.: Прогресс, 1990. 256 с.
21. Архив Л. П. Карсавина. Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — Ивинский П. И. Вильнюс: Издательство Университета Вильнюса, 2002. 238 с.
22. Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов. Л., 1984. 256 с.
23. Воробьев В. В. Лингвокультурология (Теория и методы): монография. М.: РУНД, 2008. 340 с.
24. Карсавин Л. П. О совершенстве (пер. А. Ковтун, предисл. и коммент. С. С. Хоружего)// Московская патриархия. Богословские труды. Сборник 39. М.: Издательский совет русской православной церкви, 2004. 401 с.
25. Ковтун А.И. Чеслав Милош о языке : (деконструкция представлений в эссе <<Придорожная собачонка>>) // Актуальные проблемы современного литературоведения

- и фольклористики. Алмата: Казахский национальный университет им. Ал-Фараби, 2006. С. 63-72.
26. Ковтун А. И. Многоязычие как константа языкового сознания Л.П. Карсавина. О переводе трактата Л.П. Карсавина << О совершенстве>> // Kalbų studijos. Nr.13. 2008. С. 38-43.
 27. Леонтович О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения. Волгоград: Перемена, 2002. С.435.
 28. Лосский В. Н. Очерк мистического богословия восточной церкви. Догматическое богословие. Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2012. С.586.
 29. Лотман Ю. М. О семиосфере / Лотман Ю. М. Труды по знаковым системам. Тарту, 1984. С. 20-29.
 30. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. М.: Academia, 2000. С.128.
 31. Сорокин Ю. А. Чем художественный перевод отличается от нехудожественного? (Предварительные и априорные рассуждения) // Социокультурные проблемы перевода: Сб. науч. тр. Вып. 8. Воронеж: Изд-полиграф. центр Воронеж. гос. ун-та, 2008. С. 44-49.
 32. Степанов Ю. С. Контакты. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М.: Школа << Языки русской культуры>>, 1997. С. 824.
 33. Телия В. Н. Основные постулаты лингвокультурологии // Филология и культура: материалы второй Межднар. конф. ТГУ им. Г. Р. Державина, 1999. С. 45-47.

QUESTION OF CULTURAL IDENTITY PERIPHERY: PUBLIC-CULTURAL VIEW SKETCH OF L. P. KARSAVIN

Jonas Jonušas*
Mykolas Romeris University

Summary

The article considers the environment which affected L.P. Karsavinas (1882-1952), especially during the period of his life in Kaunas. It is attempted to reconstruct a creative self-awareness of the philosopher, which has been already affected by camp atmosphere and the raised in the treatise About perfection ideas, which gained bright existential nuance as well as interfaces of his personal destiny are analyzed in detail. L.P. Karsavinas is a famous religious philosopher, culture historian, who lectured in the University of Lithuania in the forties – fifties of the 20th century, and later in Vytautas Magnus University together with his internationally recognized colleagues lawyer M. Romeris and a philosopher V. Sezemanas. Deported from Russia, he easily transformed linguistic self-awareness from Russian to Lithuanian. Treatise ‘About perfection’ was written in 1952 in Abeze camp. The most important metaphysics ideas of L.P. Karsavinas are included in this work as well as in his another work On Time (1950). Very popular concept is given in Greek μετάνοια (in Lithuanian neologism created by L.P. Karsavin protausena). The aim of analysis is to determine, how many and how elements of different cultures (inherited and obtained) affected the way of philosopher’s thinking, linguistic worldview, values purification. When making conclusions, it can be stated that in his treatise About perfection L.P.Karsavinas gets free from language limitations, uses neologisms in order to express a certain abstract thought.

Keywords: cultural value, language consciousness, temporality, linguistic worldview, spiritual security.

Jonas Jonušas*, humanitarinių mokslų daktaras, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: tarpkultūrinė komunikacija, kultūrologija, specialybės kalba.

Jonas Jonušas*, PhD in humanities, assoc. Prof. Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security. Research interests: intercultural communication, culturology, language for special purposes

POLICIJOS PAREIGŪNŲ PROFESINĖS ETIKOS PRINCIPŲ LAIKYMASIS PRAKTINĖJE VEIKLOJE

Viktorija Juodaitytė¹

¹Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto alumnė
El. paštas: vijuodaity@stud.mruni.eu

Giedrė Paurienė²

²Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303664
El. paštas: pauriene@mruni.eu

Anotacija. Šiame straipsnyje akcentuojamas policijos pareigūnų profesinės etikos principų laikymasis kasdienėje praktinėje veikloje. Tyrimo esmę sudarė būsimų policijos pareigūnų, atlikusių bent vieną mokomąją praktiką, nuomonė į tai, kaip policijos pareigūnai tarnybos metu laikosi etikos kodekse numatytų principų. Straipsnio tikslas – analizuoti policijos pareigūnų profesinės etikos principų laikymąsi praktinėje veikloje, atskleidžiant jo raišką būsimų policijos pareigūnų nuostatomis. Duomenys tyrimui rinkti naudojant kiekybinio tyrimo metodą – anketavimą, atlikta statistinė duomenų analizė, tyrimo duomenis apdorojant Microsoft Excel 2010 versijos programa. Tyrimo rezultatai rodo, kad aukščiausius įvertinimus surinko atsakingumo principas, t. y. pareigūno asmeninės atsakomybės prisiėmimas už priimtus sprendimus ir informacijos, gautos tarnybos metu, neviešinimas ir neperdavimas kitiems asmenims. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad policijos pareigūnai tarnybos metu nepakankamai laikosi padarumo ir teisingumo principų, uniformos dėvėjimo taisyklių, o įvairūs asmens faktoriai (lytis, turima profesinė informacija (studijų kursas), artima aplinka) daro reikšmingą įtaką vertinant policijos pareigūnų elgesį pagal etikos principus.

Pagrindinės sąvokos: profesinė etika, etikos principai, etikos principų laikymasis, policijos pareigūnų praktinė veikla.

ĮVADAS

Šių dienų policija, kaip paslaugų teikėja visuomenei, susiduria su įvairiomis etinėmis problemomis. Norint, kad policijos pareigūnų darbas būtų kuo efektyvesnis, vis labiau yra plečiama pareigūnų diskrecinė teisė. Be to, technologijų ir informacijos amžiuje žiniasklaida stebi ir informuoja apie policijos pareigūnų veiksmus. Todėl pareigūnai turi išlaikyti ypač aukštą moralaus elgesio kartelę ir „nepaslysti“, nes kiekvienas amoralus pareigūno poelgis turi stiprų atgarsį visuomenėje ir nuo to nukenčia visos policijos reputacija bei pasitikėjimas šia institucija. Svarbu įsitikinti, kad policijos pareigūnai yra pakankamai etiškai priimti teisingus ir moralius sprendimus. Mokslininkai tyrinėjo policijos diskrecinės valdžios įgyvendinimo

problemas¹, policijos veiklos kontrolę ir jos problemas², analizavo etikos svarbą valstybės tarnyboje, valstybės tarnautojų etines problemas³, aptarė administravimo pareigūnų etiką⁴ bei atskiras etikos dilemas, su kuriomis susiduria policijos pareigūnai skaitmeniniame pasaulyje⁵. Tačiau nėra atlikta pakankamai mokslinių tyrimų, kurie analizuotų policijos pareigūno etikos kodekso nuostatų įgyvendinimą praktinėje pareigūnų veikloje, ir įvertintų, ar policijos pareigūnai yra pasiruošę priimti etiškus ir visuomenės vertybes atitinkančius sprendimus. Policijos pareigūnų etikos kodeksas yra priemonė, užtikrinanti policijos etikos laikymąsi. Taigi yra aktualu žinoti, kurių etikos principų pareigūnai laikosi, o kuriems etikos principams reikėtų skirti daugiau dėmesio ugdant būsimus pareigūnus.

Tyrimo objektu pasirinktas policijos pareigūnų profesinės etikos principų laikymasis.

Straipsnio tikslas – analizuoti policijos pareigūnų profesinės etikos principų laikymąsi praktinėje veikloje, atskleidžiant jo raišką būsimų policijos pareigūnų nuostatomis.

Tiksliui pasiekti išskelti šie **uždaviniai**:

1. Atskleisti būsimų pareigūnų nuostatas į esamą policijos pareigūnų profesinės etikos principų realizavimo situaciją praktinėje veikloje.

2. Išanalizuoti, kaip įvairūs asmens faktoriai (lytis, turima profesinė informacija (studijų kursas), artima aplinka) daro įtaką vertinant policijos pareigūnų elgesį pagal etikos principus.

Tyrimo metodas: kiekybinio tyrimo metodas – anketavimas, statistinė analizė, tyrimo duomenis apdorojant Microsoft Excel 2010 versijos programa.

TYRIMO METODIKA

Tyrimo instrumentas. Empiriniam tyrimui atlikti pasirinkta anoniminė anketos rūšis, kuri dėl mažų tyrimo atlikimo kaštų, efektyvumo, greitumo ir rezultatų apdorojimo bei duomenų palyginimo paprastumo laikoma vienu tinkamiausių būdų respondentų nuostatos išsiaiškinimui⁶. Tyrimo instrumentas - anketa, sudaryta iš 34 teiginių, kurie buvo vertinami

¹ Laurinavičius, A. Policijos diskrecinės valdžios įgyvendinimo problemos. *Jurisprudencija*. 1998, 9(1), p. 138-144.

² Mečkauskas, V. Policijos veiklos kontrolės turinio problemos: struktūrinis aspektas. *Jurisprudencija*. 2005, 76(68), p. 77-89.

³ Palidaukaitė, J. *Etikos svarba valstybės tarnyboje. Įvadas į viešąjį valdymą.* (red. A. Raipa). Kaunas: Technologija, 2009, p. 203-217.; Palidaukaitė, J. *Etika valstybės tarnyboje.* Kaunas: Technologija, 2010; Palidaukaitė, J. Retrospektyvus žvilgsnis į etikos problemas Lietuvos valstybės tarnyboje: naujos problemos, jų turinys ar raiškos formos? *Politologija*. 2011, Nr. 4, p. 39-73.

⁴ Laurinavičius, A. *Administravimo pareigūnų etika.* Kaunas: Kauno kolegijos Leidybos centras, 2001.

⁵ Rozenberg, J. Police face new ethical dilemma in increasingly digital world. *The Guardian*, 2015. internetinė prieiga: <https://www.theguardian.com/law/guardian-law-blog/2015/jan/12/police-ethics-digital-internet-technology>

⁶ Kardelis, K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai.* Šiauliai: Liucijus, 2007, p. 57.; Liuobikienė, I. *Socialinių tyrimų metodika.* Kaunas: Technologija, 2005, p. 91.

skalėje: „*visiškai nesutinku, nesutinku, iš dalies sutinku, sutinku, visiškai sutinku*“. Visi 34 teiginiai buvo paimti iš Policijos pareigūno etikos kodekso 3-iojo „Policijos pareigūno elgesys tarnybos metu“ ir 4-tojo „Policijos pareigūnų tarpusavio santykiai“ skyrių. Anketos idėja pasiskolinta iš viešosios įstaigos „PVC“ (projekto vad. V. Stankevičius) 2016 m. atliktos apklausos „Etiška organizacijos kultūra“⁷. Ši studija-tyrimas atskleidė, kad valstybės tarnautojai savo veiklą yra linkę vertinti geriau, nei jų veiklą vertinantys gyventojai, žurnalistai, politikai, socialinių mokslų srities atstovai ar verslo atstovai. Todėl remiantis minėtomis išvadamis šiame straipsnyje pristatomame tyrime buvo nuspręsta apklausti ne pačius policijos pareigūnus, o Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentus. Didžioji dalis apklausiamųjų buvo atlikę dvi mokomąsias praktikas, likusioji dalis keturias mokomąsias praktikas, todėl studentai yra pakankamai laiko bendravę su policijos pareigūnais, stebėję jų veiklą, elgesį ir priimamus sprendimus, todėl gali objektyviai ir tikslingai įvertinti pateiktus teiginius.

Straipsnio autorių sudarytoje anketoje išskiriami klausimų sandai grupuojant teiginius pagal etinius principus (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Tyrimo instrumentas (sud. aut.)

Bendros žinios apie respondentus:	Lytis; kursas; komisariatas, kuriame buvo atlikta mokomoji praktika; informacija apie esamus pareigūnus artimoje aplinkoje.
Pagarbos žmogaus teisėms ir valstybei principas:	1. Policijos pareigūnas gerbia ir gina kiekvieno žmogaus orumą bei pagrindines teises ir laisves; 2. Policijos pareigūnas elgiasi pagal teisės aktus ir procedūras nagrinėdamas prašymus, skundus ir pareiškimus; 3. Policijos pareigūnas neatlieka, neskatina ir kitaip netoleruoja jokių kankinimo, nežmogiško ar žeminančio orumą elgesio aktų; 4. Policijos pareigūnas vengia asmens žeminimo ar įžeidinėjimų; 18. Užtikrina kiekvieno sulaikyto asmens teisių ir laisvių apsaugą.
Teisingumo principas:	5. Naudoja jėgą tik tuo atveju, kai tai neišvengiama ir būtina; 6. Policijos pareigūnas informuoja kolegas apie pastebėtas jų padarytas klaidas; 7. Gina savo kolegas nuo nepagrįstos kritikos, tačiau netoleruoja kolegų vykdomų teisės aktų pažeidimų;
Sąžiningumo principas:	Policijos pareigūnas veikia sąžiningai, su pagarba visuomenei, įvertina situacijas, kai susiduriama su labiausiai pažeidžiamų asmenų grupėmis; 9. Neskelbia informacijos, kuri policijos pareigūnui patikima tarnybos metu, jos neatskleidžia, nepraranda ir neperduoda asmenims, neįgalotiems jos sužinoti; 17. Policijos pareigūnas teisės pažeidimo vietoje yra dėmesingas ir paslaugus nukentėjusiesiems.
Nesavanaudiškumo principas:	10. Nesinaudoja savo tarnybine padėtimi siekdami naudos sau, savo šeimai ar artimiesiems; 11. Policijos pareigūnas yra teisingas, nešališkas, užtikrina, kad jo priimami sprendimai būtų teisėti ir objektyvūs, be savanaudiškų paskatų; 12. Policijos pareigūnas vengia viešų ir privačių interesų konflikto.

⁷ Stankevičius, V. *Pasitikėjimo valstybės tarnyba veiksmų analizė, ir pasitikėjimo valstybės tarnyba didinimo galimybės*. LRV, 2016. Internetinė prieiga: https://vtd.lrv.lt/uploads/vtd/documents/files/TEISIN%C4%96%20INFORMACIJA/Tyrimai_ir_analiz%C4%97s/Pasitikėjimo_valstybes_tarnyba_veiksniu_analize.pdf

Padorumo principas:	13. Vengia piktybiškai sakyti netiesą; 14. Vengia viešo kito policijos pareigūno charakterio ir jam būdingų savybių aptarimo; 15. Neskleidžia apkalbų ir šmeižto; 16. Policijos pareigūnas su asmenimis bendrauja mandagiai ir dalykiškai, visose situacijose išlieka santūrus ir taktiškas.
Nešališkumo principas:	19. Besąlygiškai gerbia visus asmenis, neatsižvelgiant į jų tautybę ar kilmę, socialinę padėtį, politinius, religinius, filosofinius įsitikinimus; 20. Policijos pareigūnas vengia bet kokių viešų komentarų apie nusikalstamos veikos atskleidimo perspektyvas, galimą kaltę ir kitus tik tyrimo metu spręstinus klausimus; 21. Viešai nereiškia politinių pažiūrų.
Atsakomybės principas:	22. Policijos pareigūnas atsakingai priima sprendimus; 23. Policijos pareigūnas asmeniškai atsako už savo poelgius; 24. Laiku ir tiksliai vykdo savo tiesioginio vadovo nurodymus ir pavedimus.
Viešumo principas:	25. Paprastai policijos pareigūnas suteikia išsamią informaciją asmenis dominančiais klausimais; 26. Paprastai policijos pareigūnas suteikia aiškią informaciją; 27. Policijos įstaigos tinklapyje lengvai randu klausimus į man rūpinčius atsakymus; 28. Policijos pareigūnas skatina gerus santykius su bendruomene, nevyriausybinėmis organizacijomis ir kitais visuomenės atstovais.
Pavyzdingumo principas:	29. Saugo profesinę garbę, savo gerą vardą ir elgiasi taip, kad savo veiksmais ar elgesiu nežemintų policijos pareigūno vardo; 30. Nepiktinaudžiauja psichiką veikiančiomis medžiagomis; 31. Policijos pareigūnas dėvėdamas uniformą atrodo tvarkingai; 32. Vadovaujasi visuotinai priimtomis moralės normomis, savo elgesiu stengiasi būti pavyzdžiu kitiems asmenims; 33. Rūpinasi, kad darbo vieta būtų tvarkinga; 34. Nedemonstruoja neigiamų emocijų.

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo 166 Mykolo Romerio universiteto, Viešojo saugumo fakulteto studentai (žr. 2 lentelę). Pasirinktų tiriamųjų kriterijai: Policijos veiklos ir Teisės ir policijos veiklos nuolatinių studijų programų studentai, atlikę bent vieną mokomąją praktiką policijos įstaigoje.⁸ Tyrimo imtis nustatyta remiantis Paniotto formule. Generalinis visumos dydis 278 studentai, imties paklaidos dydis (0,05; 5 %).

2 lentelė. Duomenys apie respondentus.

Respondentai:	Iš viso: 166
Vyrai	69 (41,57%)
Moterys	97 (58,43%)
Antro kurso	71 (42,77%)
Trečio kurso	80 (48,19%)
Ketvirto kurso	15 (9,04%)
Turintys policijos pareigūnų artimoje aplinkoje	46 (27,71%)
Neturintys policijos pareigūnų artimoje aplinkoje	120 (72,29%)
Praktiką atlikę apskrities vyriausiuose policijos komisariatuose	111 (66,87%)
Praktiką atlikę rajonų policijos komisariatuose	55 (33,13%)

Tyrimo organizavimas ir etika. Apklausa buvo vykdoma 2017 m. kovo – balandžio mėnesiais. Anketos studentams buvo įteiktos asmeniškai Viešojo saugumo fakultete. Tyrimo dalyviai buvo informuoti, kad atsakymai išliks konfidencialūs ir bus naudojami tik šio tyrimo

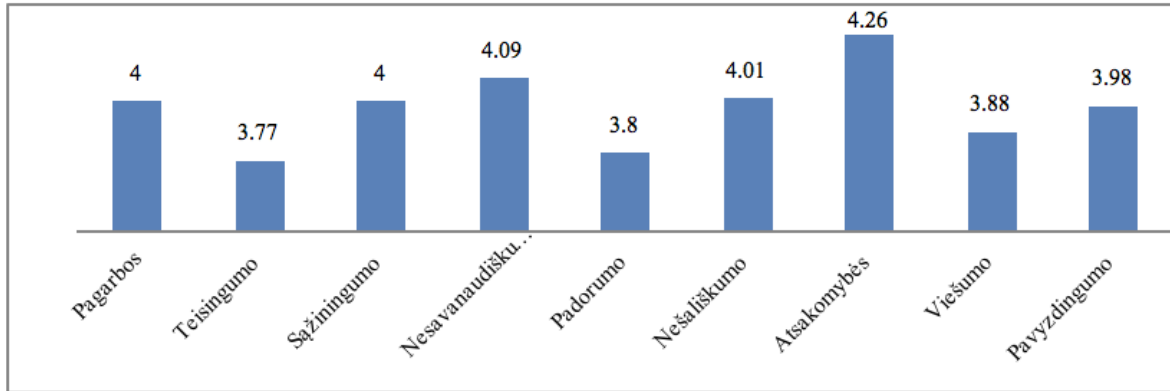
⁸ Pirmojo kurso studentai tyrime nedalyvavo, nes tyrimo metu dar nebuvo atlikę mokomosios praktikos.

tikslams. Tyrimas buvo vykdomas ir jo rezultatai aptarti laikantis mokslininko etikos kodekso principų⁹: sąžiningumo, objektyvumo, respondentų savanoriškumo, anonimiškumo.

TYRIMO REZULTATAI

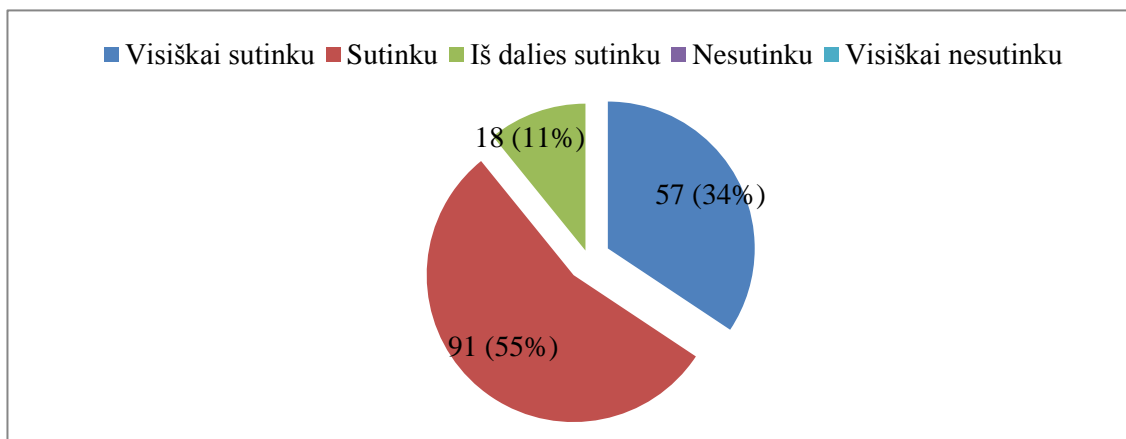
Siekiant nustatyti, kurie policijos pareigūnų etikos kodekse nurodyti etikos principai praktinėje veikloje yra realizuojami, o kuriems principams reikėtų skirti daugiau dėmesio ugdant būsimus pareigūnus, buvo skaičiuota teiginių MODA. Teiginių modos reikšmė lygi 5 rodo, kad teiginiai daugiausia kartų buvo įvertinti „*visiškai sutinku*“, moda lygi 4 rodo, kad teiginiai buvo daugiausia kartų įvertinti „*sutinku*“, teiginių moda lygi 3 rodo, kad tokie teiginiai daugiausia kartų buvo įvertinti kaip „*iš dalies sutinku*“. Rezultatai parodė, kad 30 (88%) vertintų teiginių moda lygi 4, vadinasi daugumos teiginių vertinimai yra teigiami. Trijų (9%) teiginių moda lygi 5. „*Visiškai sutinku*“ daugiausia kartų buvo įvertinti teiginiai: Nr. 9 - neskelbia informacijos asmenims neįgalotiems jos sužinoti, Nr. 23 - asmeniškai prisiima atsakomybę už savo poelgius ir Nr. 30 - nepiktinaudžiauja psichiką veikiančiomis medžiagomis. Vieno teiginio moda lygi 3, šio teiginio vertinimas - „*iš dalies sutinku*“, tai yra teiginys Nr. 27, kalbantis apie policijos įstaigos internetinio puslapio aiškumą ir galimybę rasti atsakymus į kylančius klausimus. Norint sužinoti, kurie teiginiai buvo įvertinti aukščiausiai, o kurie – žemiausiai, Microsoft Excel programa buvo apskaičiuoti visų teiginių bendri vidurkiai, tada atsižvelgiant į kiekvieno teiginio priskyrimą etiniam principui (žr. 1 lentelė), buvo apskaičiuoti kiekvieno etinio principo bendri vidurkiai. Rezultatai parodė, kad, studentų nuomone, policijos pareigūnai labiausiai laikosi atsakomybės principo: visų teiginių apie atsakomybės principą bendras vidurkis 4,26 iš 5. Žemiausiai buvo įvertinti teiginiai, apibūdinantys teisingumo, padarumo ir viešumo principus (žr. 1 paveikslą).

⁹ Lietuvos mokslininkų asociacija. *Lietuvos mokslininko etikos kodeksas*. Lietuvos mokslo akademinės žinios. 2012, 4(62), p. 2; Creswell, J. W. *Research Design– Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles: SAGE Publications, 2013, p. 95-99.

1 pav. Policijos etikos principų įvertinimas

Respondentai *atsakomybės principą* vertino aukščiausiai. Atsakomybės principui ištirti respondentams buvo pateikti trys teiginiai (žr. 1 lentelė). Didžiausias vidurkis yra teiginio Nr. 23 - policijos pareigūnas asmeniškai atsako už savo poelgius, net 57 (34%) respondentai su šiuo teiginiu „*visiškai sutiko*“ (žr. 2 paveikslą).

2 pav. Pareigūnų asmeninės atsakomybės prisiėmimo už savo poelgius vertinimas (teiginys, kurio vidurkis aukščiausias)

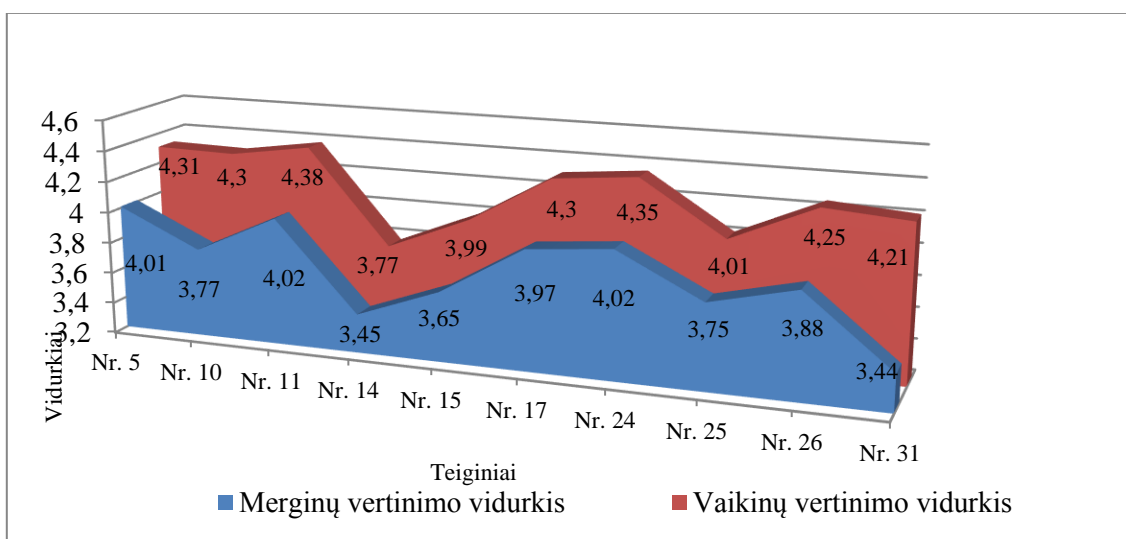
Taip pat aukščiausiai įvertinti teiginiai buvo Nr. 9 - policijos pareigūnas neskelbia informacijos, kuri policijos pareigūnui patikima tarnybos metu, jos neatskleidžia, nepraranda ir neperduoda asmenims, negaliojantiems jos sužinoti. Šį teiginį, atliepiantį sąžiningumo principą, 80 (48,12%) respondentų įvertino aukščiausiu balu. Net 77 (46,39%) respondentai visiškai sutiko su teiginiu Nr. 30 – policijos pareigūnai nepiktnaudžiauja psichiką veikiančiomis medžiagomis, kuris atliepia pavyzdingumo principą (žr. 1 lentelę).

„*Visiškai nesutinku*“ ir „*nesutinku*“ daugiausia vertinimų susilaukė šie teiginiai: Nr. 27 - policijos įstaigos tinklapyje lengvai randu atsakymus į man rūpimus klausimus (viešumo principas) - 21 (11,61%) respondentas; Nr. 31 - policijos pareigūnas dėvėdamas uniformą ar

kitus drabužius visada atrodo tvarkingai (pavyzdingumo principas) - 13 (7,81%); Nr. 15 - neskleidžia apkalbų ir šmeižto (padorumo principas) - 22 (13,25%) respondentai. Tarp daugiausiai neigiamų vertinimų surinkusių teiginių, yra teiginiai atspindintys viešumo, pavyzdingumo ir padorumo principus (žr. 1 lentelę). Galima pastebėti, kad pavyzdingumo principą apibūdinantys teiginiai atsidūrė ir tarp aukščiausiai, ir tarp žemiausiai vertintų teiginių.

Apibendrinus visų respondentų atsakymus, galima teigti, kad policijos pareigūnų praktinėje veikloje respondentai akcentuoja pareigūnų atsakomybės ir nešališkumo principų laikymąsi. Rezultatų analizė parodė, kad pareigūnams trūksta padorumo ir teisingumo principais paremtų sprendimų ir veiksmų praktikos metu, nes teiginiai apibūdinantys šiuos principus buvo vertinti prasčiau.

Norint atskleisti, kokią įtaką vertinant pareigūnų etikos principų laikymąsi praktinėje veikloje daro respondento lytis, buvo pasitelkta Microsoft Excel AVERAGE formulė ir apskaičiuoti atskirai merginų ir vaikinų teiginių vidurkiai. Merginų teiginių vertinimų vidurkis yra 3,89, tuo tarpu vaikinų – 4,16. Labiausiai nuomonės išsiskyrė vertinant teiginius: Nr. 10 - teiginys dėl tarnybinės padėties išnaudojimo - vaikinų vertinimo vidurkis yra 4,3, merginų - 3,77, teiginys Nr. 31 – tvarkingas uniformos dėvėjimas - respondentų vaikinų vertinimo vidurkis yra 4,26, merginų – 3,69. Taip pat dideli vidurkio skirtumai buvo vertinant teiginius Nr. 5 - dėl jėgos naudojimo, Nr. 11 - sprendimų teisėtumas ir nešališkumas, Nr. 14 - kito policijos pareigūno aptarimo, Nr. 15 - apkalbos ir šmeižtas, Nr. 17 - elgesys teisės pažeidimo vietoje, Nr. 24 - vadovo nurodymų vykdymas, Nr. 25 - suteikiamos informacijos išsamumas, Nr. 26 - suteikiamos informacijos aiškumas (žr. 1 lentelę). Vaikinų respondentų ir merginų respondenčių policijos etikos vertinimo skirtumus pateikiame 3 paveiksle.

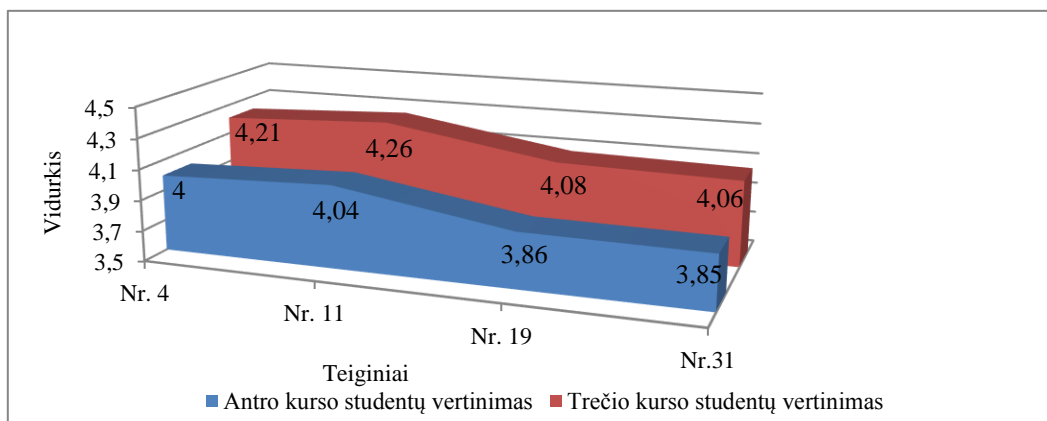

3 pav. Vaikinų ir merginų nuostatų skirtumai vertinant policijos pareigūnų elgesį pagal etikos principus

Respondentės pastebėjo daugiau etikos principų taikymo trūkumų pareigūnų praktinėje veikloje nei vaikinai. Merginos žemiausiai vertino teiginį apie pareigūnų gebėjimą tvarkingai dėvėti uniformą, o vaikinai atkreipė dėmesį į pareigūnų netinkamų emocijų demonstravimą. Išsamesnis šio skirtumo paaiškinimas laikytinas tolimesnių tyrimų klausimu.

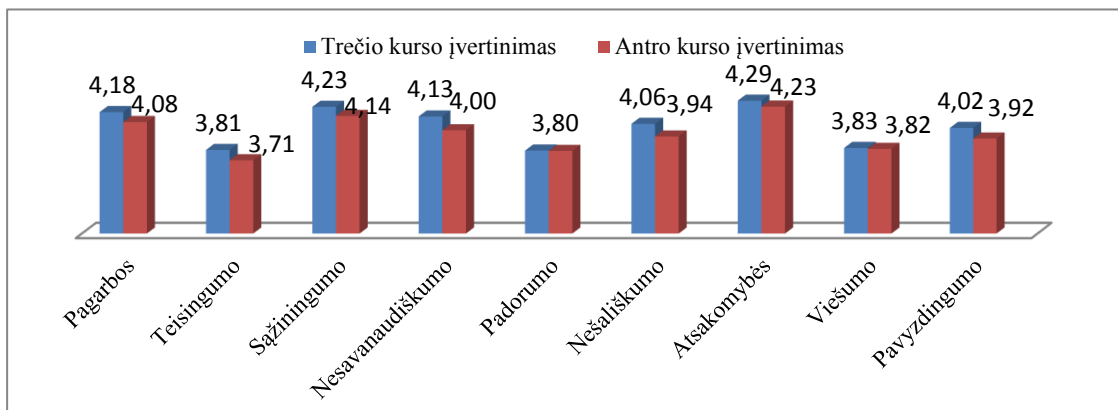
Norint atskleisti, kokią įtaką vertinant policijos pareigūnų etikos principų laikymąsi praktinėje veikloje daro turimos respondento profesinės žinios, buvo pasitelkta Microsoft Excel AVERAGE formulė ir apskaičiuotas trečio plus ketvirto kurso (dėl mažo studentų skaičiaus kursai buvo apjungti) ir antro kurso vertinimo vidurkis. Didesnis aukštesnio kurso studentų skaičius daro įtaką visų teiginių bendro vidurkio didėjimui. Antro kurso studentų visų teiginių bendras vidurkis yra 3,96 iš 5, trečio kurso - 4,03 iš 5. Nuomonės išsiskyrė vertinant teiginius Nr. 4 - pareigūnas nežemina asmens, Nr. 11- pareigūno sprendimų objektyvumas ir nešališkumas, Nr. 19 - policijos pareigūnas nešališkai gerbia visus asmenis, Nr. 31- uniformos dėvėjimas, teiginius (žr. 4 paveikslą).

Atsižvelgiant į apklausiamąjį kursą, buvo analizuota, kuriuos etikos principus respondentų nuomone labiausiai praktikoje pažeidžia policijos pareigūnai ir kurių etikos principų pareigūnai savo praktinės veiklos metu yra linkę laikytis. Buvo apskaičiuoti visų teiginių vidurkiai, kiekvienas teiginys priskirtas etikos principui (žr. 1 lentelėje).

4 pav. Respondentų studijų kurso ryšys su policijos etikos vertinimu

Etikos principų analizė atsižvelgiant į apklausiamąjį kursą parodė, kad padorumo ir viešumo principus labai panašiai vertina abiejų kursų studentai (žr. 5 paveikslą). Žemesnio kurso studentai yra linkę prasčiau vertinti policijos pareigūnų darbą etikos aspektu.

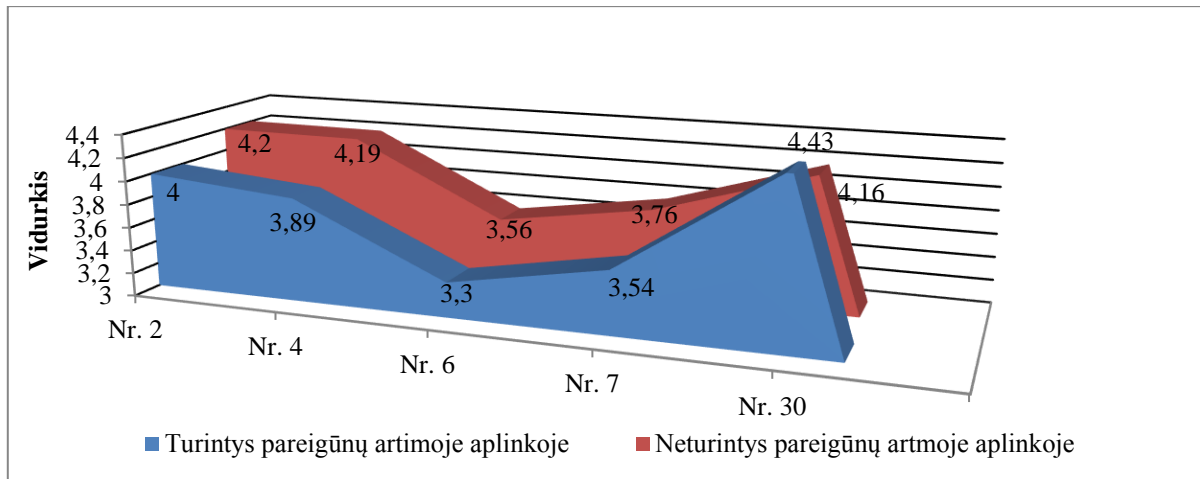

5 pav. Respondentų studijų kurso ryšys su policijos pareigūnų etikos principų vertinimu

Teigtina, kad neturėjimas pakankamai tam tikrų specialių žinių, neleidžia objektyviai vertinti pareigūno praktikos metu atliekamų veiksmų. Matomas skirtumas teisingumo, pagarbos, nešališkumo, pavyzdingumo ir nesavanaudiško principų vertinime. Manytina, kad tai sąlygoja vyresniuose kursuose įgytos teisinės ir psichologinės žinios (išklausti civilinės teisės, baudžiamojo proceso teisės, kriminalinės žvalgybos, pareigūno psichologinės reabilitacijos problemų dalykiniai kursai), kurios įgalino respondentus priimtus policijos pareigūnų sprendimus ar poelgius vertinti palankiau, atsižvelgiant ne tik į bendrosios, tačiau ir į profesinės moralės normas.

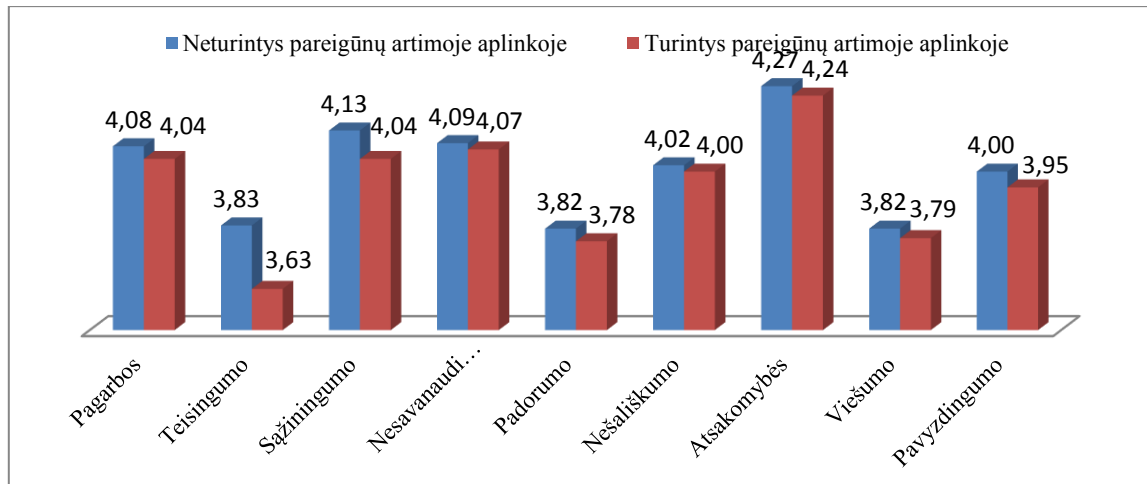
Artimųjų aplinka taip pat šiame tyrime laikyta faktoriumi, formuojančiu respondentų nuostatas į tiriamąjį reiškinį – policijos pareigūnų etinių principų laikymąsi praktinėje veikloje. Manytina, kad tikslinga ištirti, ar policijos pareigūnų buvimas artimoje aplinkoje sąlygoja policijos pareigūnų darbo vertinimą etikos aspektu. Naudojant Microsoft Excel AVERAGE formulę, apskaičiuoti bendri teiginių vidurkiai (žr. 1 lentelę) tarp respondentų atsakymų, turinčiųjų policijos pareigūnų artimoje aplinkoje, ir neturinčiųjų. Vidurkių palyginimas parodė, kad respondentai, turintys policijos pareigūnų artimoje aplinkoje, teiginius apie etikos principų realizavimą yra linkę vertinti prasčiau, jų bendras visų teiginių vertinimo vidurkis yra 3,86 iš 5, o respondentų, kurie neturi policijos pareigūnų artimoje aplinkoje, vertinimo vidurkis yra 4,12.

Respondentų nuomonės labiausiai išsiskyrė vertinant teiginius, policijos pareigūnas: Nr. 2 - nagrinėdamas prašymus, elgiasi pagal teisės aktus, Nr. 4 - vengia asmens žeminimo, Nr. 6 – informuoja kolegas apie pastebėtas jų klaidas, Nr. 7 - gina kolegas nuo kritikos, Nr. 30 - nepiktnaudžiauja psichiką veikiančiomis medžiagomis. Teiginių palyginimas pristatomas 6 paveiksle.

6 pav. Policijos etikos vertinimas atsižvelgiant į respondento artimoje aplinkoje esančius policijos pareigūnus

Rezultatų analizė rodo, kad respondentai, turintys artimoje aplinkoje policijos pareigūnų, teiginius vertino prasčiau, tačiau teiginį, kuris kalba apie nepiktnaudžiavimą psichotropinėmis medžiagomis, respondentai linkę vertinti geriau. Atkreiptinas dėmesys, kad tik šis teiginys iš visų 34 teiginių buvo įvertintas aukščiau tų respondentų, kuriuos artimoje aplinkoje supa policijos pareigūnai. Žemiausias vertinimų vidurkis, kai teiginius vertino respondentai, artimoje aplinkoje turintys policijos pareigūnų, - tai teiginys Nr. 6 - pareigūnas informuoja kolegas apie pastebėtas klaidas. Šio teiginio vidurkis siekia vos 3,3 iš 5. Respondentai, kurie artimoje aplinkoje neturi policijos pareigūnų aukščiausiai įvertino teiginį Nr. 23 - pareigūnas prisiima asmeninę atsakomybę už savo sprendimus. Pastebėtina, kad lyginant rezultatus pagal respondentų lytį ir studijų kursą (turimas profesinės žinias) aukščiausiai vertintas teiginys nesiskyrė, tai buvo teiginys Nr. 23 (žr. 1 lentelę), tik respondentai, kurie savo artimoje aplinkoje turi policijos pareigūnų, vertino kitą teiginį, t. y. teiginį Nr. 30, aukštesniu balu. Respondentai, kurie artimoje aplinkoje neturi policijos pareigūnų, žemiausius balus skyrė teiginiui Nr. 27 - policijos įstaigos tinklalapio aiškumas ir naudingumas. Šio teiginio vidurkis - 3,49 iš 5. Tyrimo analizė atskleidžia, kad būsimi policijos pareigūnai vadovaujasi nuostata, jog policijos pareigūnai nepiktnaudžiauja psichotropinėmis medžiagomis. Teigtina, kad respondentai, turintys policijos pareigūnų artimoje aplinkoje, objektyviausiai tai gali įvertinti, nes policijos pareigūnais yra jų artimoje aplinkoje. Respondentai, neturintys policijos pareigūnų artimoje aplinkoje, pastebėjo, kad policijos internetinis tinklalapis nėra pakankamai gera priemonė ieškant reikiamos informacijos, o tai prieštarauja policijos viešumo principui.

7 pav. Policijos etikos principų vertinimas atsižvelgiant į tai, ar respondentas turi policijos pareigūnų savo artimoje aplinkoje

Atsižvelgiant į tai, ar respondento artimoje aplinkoje yra policijos pareigūnų, buvo analizuota (žr. 7 paveikslą), kurių etikos principų, respondentų nuomone, yra rečiau laikomasi praktinėje veikloje, o kuriais policijos pareigūnai nuosekliai vadovaujasi savo darbe. Rezultatai, pateikti 7 paveiksle, rodo, kad respondentų nuostata nežymiai skiriasi vertinant nesavanaudiškumo, nešališkumo, atsakomybės ir viešumo principus. Didžiausias skirtumas pastebimas vertinant teisingumo principą, šio principo bendras įvertis skiriasi 0,21 balu. Skirtumai stebimi vertinant sąžiningumo, padorumo ir pavyzdingumo principus. Akivaizdu, kad respondentai, turintys policijos pareigūnų artimoje aplinkoje, visus etikos principus vertino žemesniu balu nei respondentai, kurie neturi policijos pareigūnų artimųjų tarpe. Darytina prielaida, kad tai nulėmė pačių policijos pareigūnų gebėjimas matyti trūkumus savo darbe ir noras apie tai kalbėtis su artimaisiais, todėl studentai, turintys artimoje aplinkoje pareigūnų, turi daugiau informacijos apie policijos pareigūnų veiklos trūkumus etiniu aspektu, disponuoja įvairesne informacija apie profesinės etikos problemas, sutinkamas kasdienėje pareigūnų tarnyboje.

Apibendrinant atliktą tyrimą, galima teigti, kad būsimi policijos pareigūnai laikosi nuostatos: policijos pareigūnai savo praktinėje veikloje užtikrina atsakomybės kaip etinio principo realizavimą. Tarnybos metu didžiausios problemos kyla įgyvendinant teisingumo, padorumo ir viešumo principus. Darytina prielaida, kad respondentų lytis, profesinės žinios ir artima aplinka sąlygoja policijos pareigūnų etinio elgesio vertinimą.

IŠVADOS

Policijos pareigūnų veikloje vertinant etikos principų realizavimą didžiausi trūkumai pastebėti padorumo ir teisingumo principų įgyvendinime. Policijos pareigūnai neinformuoja

kolegų apie pastebėtas jų padarytas klaidas, to pasekmės yra apkalbos ir šmeižtas. Šios būsimų policijos pareigūnų nuostatos į etinių principų realizavimą policijos pareigūnų praktinėje veikloje sąlygojo menkesnį padorumo ir teisingumo principo vertinimą. Aukščiausiai vertinamas policijos pareigūnų darbe realizuojamas atsakingumo principas. Policijos pareigūnai asmeniškai prisiima atsakomybę už savo poelgius, šis teiginys buvo įvertintas aukščiausiais balais.

Pavyzdingumo principas buvo įvertintas dvejopai. Nuostata, kad policijos pareigūnas nepiktinaudžiauja psichiką veikiančiomis medžiagomis, buvo įvertinta aukštais balais, tai rodo, kad policijos pareigūnai nevartoja psichotropinių medžiagų, gerbia viešąją tvarką ir rodo pavyzdį kitiems. Tačiau nuostata apie policijos uniformos dėvėjimą buvo įvertinta žemiausiai. Tyrimas parodė, kad merginos, būsimos pareigūnės, šiuo klausimu pasisakė daug griežčiau nei vaikinai. Vaikinai policijos pareigūno tvarkingumo neakcentavo, tačiau jie daug žemiau vertino taip pat pavyzdingumo principui priskirtą nuostatą, dėl neigiamų policijos pareigūno emocijų demonstravimo.

Respondentai, kuriuos supa policijos pareigūnai, dažniau pastebi etikos trūkumus, todėl vertindami, kaip policijos pareigūnai laikosi etikos kodekso etinių principų, skyrė žemesnius balus nei respondentai, neturintys policijos pareigūnų artimoje aplinkoje. Respondentai, studijuojantys aukštesniame kurse bei disponuojantys platesnėmis profesinėmis žiniomis, policijos pareigūnų etikos principų laikymąsi kasdienėje tarnyboje vertina aukščiau nei žemesnio studijų kurso studentai.

LITERATŪRA

1. Creswell, J. W. *Research Design– Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles: SAGE Publications, 2013.
2. Kardelis, K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Liucijus, 2007.
3. Laurinavičius, A. *Administravimo pareigūnų etika*. Kaunas: Kauno kolegijos Leidybos centras, 2001.
4. Laurinavičius, A. Policijos diskrecinės valdžios įgyvendinimo problemos. *Jurisprudencija*. 9(1), 1998.
5. Lietuvos mokslininkų asociacija. Lietuvos mokslininko etikos kodeksas. *Lietuvos mokslo akademinės žinios*. 4(62), 2012.
6. Liuobikienė, I. *Socialinių tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija, 2005.
7. Mečkauskas, V. Policijos veiklos kontrolės turinio problemos: struktūrinis aspektas. *Jurisprudencija*. 76(68), 2005.
8. Palidaukaitė, J. *Etika valstybės tarnyboje*. Kaunas: Technologija, 2010
9. Palidaukaitė, J. Retrospektyvus žvilgsnis į etikos problemas Lietuvos valstybės tarnyboje: naujos problemos, jų turinys ar raiškos formos? *Politologija*. Nr. 4, 2011.
10. Palidaukaitė, J. *Etikos svarba valstybės tarnyboje. Įvadas į viešąjį valdymą*. (red. A. Raipa). Kaunas: Technologija, 2009.

11. Rozenberg, J. Police face new ethical dilemma in increasingly digital world. *theguardian*, 2015. internetinė prieiga: <https://www.theguardian.com/law/guardian-law-blog/2015/jan/12/police-ethics-digital-internet-technology>
12. Stankevičius, V. *Pasitikėjimo valstybės tarnyba veiksmų analizė, ir pasitikėjimo valstybės tarnyba didinimo galimybės*. LRV, 2016. Internetinė prieiga: https://vtd.lrv.lt/uploads/vtd/documents/files/TEISIN%C4%96%20INFORMACIJA/Tyrimai_ir_analiz%C4%97s/Pasitikėjimo_valstybes_tarnyba_veiksniu_analize.pdf

OBSERVANCE OF PROFESSIONAL ETHICAL PRINCIPLES IN PRACTICAL ACTIVITIES OF POLICE OFFICERS

Viktorija Juodaitytė*

Mykolas Romeris University, Lithuania

Giedrė Paurienė**

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

This article focuses on the observance of the professional ethics principles in day-to-day practical activities of police officers. The essence of the survey was the opinion of prospective police officers who had completed at least one traineeship practice on how police officers adhere to the principles of the Code of Ethics during their service. The subject of the research is the observance of the principles of professional ethics of police officers. The aim of the article is to analyze the observance of the principles of professional ethics of police officers in practical activities, justifying his expression as a provision of a future police officer. To achieve the goal, the following research objectives have been raised: 1) to reveal the provisions of future officials to the current situation of implementation of the principles of professional ethics of police officers in practical activities and 2) to analyze how various personal factors (sex, available professional information (study course), close environment) influence the assessment of the behavior of police officers according to ethical principles. The data was collected using a quantitative survey method - a questionnaire, a statistical analysis of the data, and the processing of the study data using the Microsoft Excel 2010 version program.

The results of the research show that the highest ratings were collected by the principle of responsibility, i.e. by assuming the official's personal responsibility for the decisions taken and the disclosure and transfer of information received during the service to other persons. The results of the research revealed that during the service the police officers do not adequately observe the principles of decency and justice, rules of wearing uniforms, and various personal factors (sex, available professional information (study course), close environment) have a significant influence on the assessment of the behavior of police officers according to ethical principles.

Keywords: professional ethics, ethical principles, observance of ethical principles, practical activities of police officers.

Viktorija Juodaitytė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Police Study Programs program alumna.

Viktorija Juodaitytė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Police Study Programs alumna.

Giedrė Paurienė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, (PhD) lecturer. Research interests: problems of teaching/learning ESP, competence and informal learning, development of intercultural competence.

Giedrė Paurienė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, (PhD) lecturer.

Research interests: problems of teaching/learning ESP, competence and informal learning, development of intercultural competence.

THE PRESENT AND THE FUTURE OF CROSS BORDER POLICE AND CUSTOMS INFORMATION EXCHANGE BETWEEN THE EU AND THE WESTERN BALKAN REGION

Pol. Lt. Gabor Kemeny¹

¹*Law Enforcement School of Szeged*
Address: Bajai u. 14, H-6728 Szeged, Hungary
Phone (+36 62) 559579
E-mail: kemeny.gabor@szrszg.hu

Annotation. International police cooperation is facing a new and serious challenge, as the fight against current emerging security threats (terrorism, foreign fighters, radicalization and extremism) in the world and in Europe requires a real time, non-bureaucratic information exchange among all countries' Law Enforcement Agencies (LEA) without geographical limitation.

The report aims to introduce briefly the methods of international police cooperation, focusing on the advantages and disadvantages of information exchange conducted by PCCCs within the European Union (EU) and in the Western Balkan region.

The main objective of the document is to ascertain, whether the current situation in the field of PCCCs in the Western Balkans fulfils the requirement of the above-mentioned criteria, such as the capability to conduct real time data exchange without geographical limits. To find this out, we will analyse the state of play, reveal strengths and weaknesses of the system, and will elaborate a way forward to an enhanced and effective information exchange, that can ensure the overall goal; to increase the efficiency of LEAs in their fight against terrorism and Transnational Threats (TNT).

Keywords: Cross-border information exchange, EU, Western Balkans, PCCC, SIENA, terrorism, transnational threat.

INTRODUCTION

The report aims to introduce briefly the methods of international police cooperation, focusing on the advantages and disadvantages of information exchange conducted by Police and Customs Cooperation Centres within the European Union and in the Western Balkan region. The main objective of the document is to ascertain, whether the current situation in the field of Police and Customs Cooperation Centres in the Western Balkans fulfils the requirement of the above-mentioned criteria, such as the capability to conduct real time data exchange without geographical limits. To find this out, we are analysing the state of play, revealing the strengths and the weaknesses of the system, and are elaborating a way forward to an enhanced and effective information exchange, that can ensure the overall goal; to increase the efficiency of Law Enforcement Agencies in their fight against terrorism and Transnational Threats.

This report provides an analysis and evaluation of the current situation and future directions of international police information exchange conducted by Police and Customs

Cooperation Centres (PCCC) in the Western Balkans (WB). The methods used to conduct the analyses were the capabilities analysis and the PMESII¹ methodology.

The results of the analysis show that the operational environment is adequate to conduct real time (within 3 hours) information exchange in the WB, although current trends and security threats require conducting real time data exchange also with non-neighbouring countries, ergo without geographical limitation. Analysis of the legal environment has led to one of the key findings: the current environment is not in favour of promoting real time data exchange without geographical limitation. A further key finding of the document, deriving from the analysis of the current legal background and existing Information and Communication Technology (ICT) systems is the following: with minor legislative modifications and with the installation of a secured communication channel the current environment will also be appropriate for conducting international information exchange with non-neighbouring countries.

The report additionally formulates recommendations. The most relevant ones are:

- Organizing training courses for the staff,
- Organizing a staff exchange program,
- Increasing the use of internal and external communication channels to promote the tasks of PCCCs,
- Elaborating the amendment of the current legal background,
- Installing a secured communication channel.

I. INTERNATIONAL POLICE INFORMATION EXCHANGE IN GENERAL

Cooperation and coordination are some of the key elements of the EU Integrated Border Management (IBM) concept², which is a concept that is also widely used outside of the EU. Levels of cooperation and coordination follow the three IBM pillars; therefore, we can speak about intraservice, inter-agency and international cooperation. One of the crucial and indispensable elements of this cooperation is; communication and information exchange, without which IBM cannot be efficient.

Effective information exchange requires an adequate institutional and legal framework, procedures, human resources and infrastructure at each level, in each pillar. This background will assist police officers to exchange data among themselves, with other national LEAs (such

¹ The PMESII method takes into consideration the following variables: Political, Military, Economic, Social, Infrastructure and Information.

² European Union, Justice and Home Affairs, 2768th Council Meeting, 4-5 December 2006, 15801/06, available at: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-06-341_en.htm?locale=en [accessed 14 October 2017]

as customs) and with other countries' law enforcement agencies. Legal and institutional frameworks, human resources and infrastructures vary by country, even within the EU, which results in different procedures, different institutional structure and authority. The variety of legal backgrounds, procedures and institutional authority seriously affect international information exchange and cooperation. It makes cross-border police cooperation more difficult, which leads to an inefficient fight against cross border criminality and TNT.

As a result of these differences, several channels are currently used for international police information exchange. Traditionally most of the players are conducting police related international information exchange with the help of International Police Cooperation Departments operated by the central level of the national LEA (eg.: National Police Headquarters) or Ministry of Internal Affairs (MoIA). Depending on the subject of the information exchange, these departments are divided into several units, such as SELEC³-, SIRENE⁴ office, Europol/Interpol National Central Bureau etc. Our intention is not to decrease or even to question the importance of these channels, but we have to accept that speed is the greatest disadvantage, as information exchange can take weeks, sometimes months, due to the highly bureaucratic regulations, the strict and multiple level chain of command and overwhelmed staff.

II. PCCCS WITHIN THE EU

Although PCCCs within the EU are not the main topic of this report, we would like to provide some general information that will help to familiarise the concept of PCCC information exchange.

New challenges, such as the abolition of (border) controls at the internal borders between Member States within the Schengen area (began in 1995), and the continuously changing environment gave rise to the need for a less-bureaucratic and quick information exchange channel at the end of the 20th century.

In response to the increased demand for real time and non-bureaucratic information exchange, "Police and Customs Cooperation Centres (PCCCs) have been established throughout the Schengen area as an important institution reinforcing mechanisms and

³ SELEC: Southeast European Law Enforcement Center, more information is available at: <http://www.selec.org>

⁴ SIRENE: Supplementary Information Request at the National Entries, available at: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/borders-and-visas/schengen-information-system/sirene-cooperation_en

procedures of cross-border law enforcement cooperation”⁵ in the border regions, within neighbouring countries in 1999. Since then, 59 PCCCs are operating within the European Union (EU).

PCCCs became an important local tool in direct cross-border cooperation, information exchange by bringing together, in one place, all relevant security authorities of the countries and by using a simple procedure that ensures quick replies for the request. As the European Best Practice Guidelines for Police and Customs Cooperation Centres states: “As a tool of local collaboration PCCCs are thus ideally suited to the day-to-day needs of cross-border cooperation. [...] PCCCs bring together staff from the authorities responsible for security in a single location. The fact that staff from the agencies of different States work side by side with common objectives contributes to narrowing the gap between methods and administrative cultures and to a better understanding of the working procedures of each.”⁶

Within the European Union, “the PCCCs are established on the basis of bi- or multilateral agreements in accordance with Article 39(4) of the Convention implementing the Schengen Agreement (CISA). In these agreements, the contracting parties define the basis for their cross-border cooperation, including the tasks, legal framework, and procedures for establishing and operating the centres. PCCCs bring together staff from neighbouring countries and are closely linked to national bodies dealing with international cooperation”⁷.

The EU Council adopted [Hague Programme](#)⁸ introduced the principle of "availability" as the guiding concept for law enforcement information exchange, which served as a push factor in the recognition of the PCCCs in the area of information exchange. This concept emphasizes that, if information is available to a Member State's (MS) LEA, it should also be accessible to other MS LEAs.

The so called Swedish Initiative⁹, an EU Council Framework Decision, provides a common legal framework and creates the rules for the effective and quick exchange of existing

⁵ Gruszczak, A. Police and Customs Cooperation Centres and their Role in EU Internal Security. In: Bossong, Raphael & Carrapico, Helena (eds.), *EU Borders and Shifting Internal Security*. Heidelberg u.a.: Springer, 2016, pp. 157-175.

⁶ European Union, *Best Practice Guidelines for Police and Customs Cooperation Centres*, 15 April 2011, 9105/1, available at: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%209105%202011%20INIT> [accessed 14 October 2017]

⁷ European Union, *Manual on Law Enforcement Information Exchange*, 23 April 2015, 7779/15, available at: <http://www.statewatch.org/news/2015/may/eu-council-manual-law-enforcement-information-exchange-7779-15.pdf> [accessed 14 October 2017]

⁸ European Union, *The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union*, 13 December 2004, 2005/C 53/01, available at: <http://www.refworld.org/docid/41e6a854c.html> [accessed 14 October 2017]

⁹ European Union, *Council Framework Decision on simplifying the exchange of information and intelligence between law enforcement authorities of the Member States of the European Union*, 18 December 2006,

criminal and intelligence information between EU Member States' LEAs, ensuring procedures for cross-border data exchanges are not stricter than those applying to exchanges at the national level. By 2015 all but three MSs had notified the transposition of the legal obligations into national law.¹⁰

The High Level Advisory Group on EU Internal Security (the so called Future Group) also paid special attention to the importance of PCCC in its report in 2008. The final findings of the report are as follows: “Instituted by bilateral or multilateral agreements between the States concerned, Police and Customs Cooperation Centres (PCCC) are support tools for direct cross-border cooperation that bring together in the same place officers of two, three or even four concerned countries. They represent an innovative approach to cross-border information exchange in crime fighting”¹¹.

The Hague Programme and findings of the Future Group were later reiterated in the EU Council adopted [Stockholm Programme](#)¹² (2010-2015), which highlighted the need for coherence and consolidation in developing further law enforcement cooperation instruments in the EU.

Despite the above-mentioned programs, regulations and initiatives, PCCCs cannot be considered as a perfect solution, as information exchange is geographically limited to the neighbouring countries (in some cases limited just to the border area, e.g.: Germany), therefore currently it cannot ensure the achievement of the overall goal; to properly increase the efficiency of LEAs in their fight against Transnational Threats.

III. PCCCS IN THE WESTERN BALKANS

1. Background

Western Balkans countries¹³ identified the need for a non-bureaucratic and quick international police data exchange channel soon after the creation of the first PCCCs in the EU. The necessary legal background was created quite quickly by the so-called Vienna convention,

2006/960/JHA of (OJEU L 386), available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:386:0089:0100:EN:PDF> [accessed 14 October 2017]

¹⁰ European Union https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/police-cooperation/information-exchange/eixm_en

¹¹ Future Group: Police cooperation - French contribution, 28 March 2008. available at: <http://www.statewatch.org/news/2008/jul/eu-futures-apr-police-cooperation-2008.pdf> [accessed 14 October 2017]

¹² European Union, The Stockholm programme: an open and secure Europe serving and protecting citizens, 04 May 2010, 2010/C 115/0, available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:EN:PDF> [accessed 14 October 2017]

¹³ WB countries: Albania, Bosnia and Herzegovina, the former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia

the Police Cooperation Convention for Southeast Europe (PCC-SEE)¹⁴. Article 29. of the convention stipulates:

“(1) Common centres can be established to facilitate information exchange and cooperation between the law enforcement authorities of the Contracting Parties in the framework of this Convention.

(2) In the common centres, officers of the Contracting Parties shall cooperate side-by side in the framework of their respective competencies, in order to exchange, analyse, and pass on information, and also to play a supportive role in the coordination or cross-border cooperation as laid down in this Convention, irrespective of the official contacts, correspondence and exchange of intelligence through the National Central Units.”¹⁴

WB countries, Bulgaria and Romania ratified the convention in 2007 and in 2008¹⁵, while some EU countries (Austria, Hungary, Slovenia) joined between 2011 and 2012. From then on, Article 29 serves as a legal framework for the bi-, and multilateral governmental agreements. In these agreements, such as those we saw in the EU, the countries defined the basis for their cross-border cooperation, including the tasks, and procedures to be followed during PCCC information exchange. Therefore, the intergovernmental agreements are more detailed and more explicit in terms of defining the acceptable reasons for information exchange (exchangeable data, used databases, required forms, deadlines etc. Since the signing of the convention 28 PCCC were established in the PCC-SEE area, 12 of which can be found in the WB region.

The uniqueness of the Vienna convention comes from the variety of contracting countries. Some of them are EU Schengen Member states (Austria, Hungary and Slovenia). Some are EU non-Schengen Member states (Bulgaria and Romania), while others are non-EU member states (Moldavia and the WB countries). This serves as a connection point between the EU and the WB countries.

As we concluded before: the PCCCs within the EU cannot cope with the emerging need for information exchange, to conduct real time data exchange without geographical limitation. In this paper, we would like to find the answer, what is the situation in the WB region, whether the region is in a much more advanced (if at all) position comparing to the EU, whether the current legal framework and operational environment can ensure effective, real time, non-bureaucratic data exchange without geographical limitation.

¹⁴ Convention and its ratification available at:
<http://www.pccseesecretariat.si/index.php?page=documentspcc&item=35>

¹⁵ List of ratifications are available at: <http://www.pccseesecretariat.si/index.php?page=documentspcc&item=35>

2. Brief analysis of the current situation

The author of this report conducted field visits in the WB countries between March and April 2017, to elaborate a proper analysis regarding the current operational environment focusing on the internal and external situation. Questionnaires, interviews and empirical experience helped to analyse the internal situation. The analysis of the external situation is based on the outcome of a regional PCCC conference and workshop¹⁶ which was organized prior to the field visit, with the participation of the representatives of PCC-SEE and WB LEAs, EU, Europol, German Federal Police and international organizations. The conducted analysis will help to find the answers to the before mentioned questions.

2.1 Short analysis of the internal situation

With the help of the capabilities analysis method¹⁷ we identified the following main internal (within the police) factors:

Human resources environment

- (+) There are allocated staff who are capable for data, information exchange.
Direct, personal contact with foreign law enforcement officers (incentive to conduct data exchange).
- (-) The number of staff is not adequate in PCCCs operating 24/7.
Some of the staff have not received training in the field of information exchange.

Communication environment

- (+) Communication channels within the organization are established.
- (-) Lack of knowledge within the organization about the existence and using methods of PCCCs. (This results in a low number of information exchange requests.)
Lack of communication among national PCCCs.

Legal environment

- (+) Appropriate legal environment is established (Vienna convention, intergovernmental agreements, Standard Operating Procedures).
- (-) Legal environment is not considered to be adequate for data exchange with non-neighbouring countries by some governments.

Financial environment

- (+) Budget for the staff and equipment is allocated by the respected ministries.
- (-) No allocated money for increasing the staff (to ensure operation 24/7).

¹⁶ More information is available at: <https://polis.osce.org/node/2016>

¹⁷ Boyne, GA and Walker RM, Strategy content and public service organisations. *Journal of Public Administration Research and Theory* 14(2), 2004, pp. 231–252

ICT environment

- (+) ICT system is operating appropriately.

Databases are available to the staff, therefore the ability to provide information exchange in real-time is ensured.

- (-) Most of the IT equipment are donations, therefore no spare parts in case of breakdown.

No case management system is in use.

No secured communication channel is in use.

2.2 Short analysis of the external situation

Using the PMESII1 methodology the following main external (outside of the police) factors were identified and examined:

Political factor

- (+) EU Member States and EU Institutional support is strong to develop PCCCs in the WB region.

Full political support and commitment from the governments from the region.

Timing is appropriate.

- (-) Political situation changes regularly which results in variable relationships.

Economical factor

- (+) PCCC (customs) data exchange contributes to the economic growth of the country.

- (-) Cooperation between police and customs is not adequate.

Social factor

- (+) Social environment is supportive, as citizens benefit from information exchange.

- (-) A possible threat derives from the misuse of information exchange, which can lead to losing civil reputation.

Infrastructure

- (+) There is a will to cooperate with PCCCs from the private sector.

Europol developed secured communication system is available.

- (-) Not available databases from authorities, agencies, associations, companies etc. outside of the police.

Information

- (+) Network for sharing information about the work and function of the PCCCs exists.

- (-) Lack of communication among different PCCC on an international level.

Inadequate information about the work and existence of PCCC outside of the police/custom family.

3. Detailed situation in the Western Balkans

3.1. Staff and training

Both the allocated **staff** and the established infrastructure associated with the allocated budget provide the necessary sustainability and ensure the long-term functioning of the operation of PCCCs in the WB region.

As a main rule, the number of staff is adequate to fulfil the primary task, to exchange information, albeit, in some places, where the data exchange does not require full engagement, staff are used to conduct regular border police activities (e.g.: passport control, second line control etc.).

We only met with a lack of staff in the case of PCCCs operating 24/7. Implementation of a new, national rotational system can serve as a solution to this problem. National PCCCs can share the operational hours among each other, informing their counterparts, which PCCC is on duty during a certain period of time. This system provides the opportunity to cover the country 24/7 with PCCCs operating 8-12 hours.

As a general rule, **training** on information exchange was not provided to the staff, staff learnt to conduct their tasks on an autodidact way. The evaluation showed that the lack of training has not had a serious impact on the quality of the work, albeit that it has led to delays in some cases. The lack of training has a negative impact primarily on the staff, as they are not fully aware of the aim of their job, their role in the organization and within the PCCC family. As a result of this, they cannot properly identify their personal goals, which can result in conflicts with the organizational goals. This can lead to lethargy and apathy, which can jeopardize the effectiveness of the data exchange at a later stage.

During the conducted interviews, training needs on data protection, information exchange, EU and national legislation were identified. As staff are working together with foreign colleagues, coming from different cultural backgrounds, cultural awareness and stress management training courses were also among the identified training needs.

To ensure real time data exchange, staff should understand the goals, and the reasons behind an information request. To help this common understanding, **staff exchange** and study visit programs were also identified as a need. They can help to understand the differences between various legal and working environments, police organization structures, the nature of the request and contribute to building networks. This could have a positive impact on the information exchange process.

3.2. Communication

Established internal (intranet, circulars) and external (coordination meetings, homepage, Focal Point system, established channels) communication channels are considered to be a significant advantage. Unfortunately, these channels are not used for the promotion of PCCC activity, which results in a lack of awareness among regular police officers and governmental entities (outside of the police) about the existence and advantages of the PCCCs. This, in turn, leads to the humble number of information exchange requests. To increase the number of information exchange requests requires the effective use of the above-mentioned communication channels for promotional purposes. The staff of PCCC Trebinje initiated and conducted an awareness raising campaign in 2016, which could serve as a best practice. The number of information exchanges significantly increased, as a result of the awareness raising activity.

Table 1. Number of conducted information exchange at PCCC Trebinje
(Source: Regional PCCC Workshop, Mavrovo, 2017.¹⁸)

Member of the Centre	2015	2016	2017 (till 01 st of June)
Bosnia and Herzegovina	25	102	112
Montenegro	17	61	37
Serbia	0	74	106
TOTAL	42	237	255

During the evaluation of the communication environment, the lack of internal communication among national PCCCs was identified as a gap, staff have no information about the activity, results, problems and successes of other PCCCs in the country. It causes isolation and deprives the staff of the opportunity to learn best practices, to improve their activities learning from others. The use of already existing internal communication tools and the creation of new ones, such as newsletters (like the EU PCCC newsletter¹⁹) was identified as an urgent need to solve this internal communication problem.

3.3 Legal background

An advantage is that an appropriate legislative background to conduct real-time information exchange has been adopted in each country. This background (Vienna Convention, intergovernmental agreements, internal regulations, SOPs and directives) is adequate for real

¹⁸ More information is available at <https://www.linkedin.com/pulse/regional-workshop-real-time-data-exchange-gabor-kemeny-ll-m->

[inkedin.com/pulse/regional-workshop-real-](https://www.linkedin.com/pulse/regional-workshop-real-time-data-exchange-gabor-kemeny-ll-m-)

¹⁹ A sample of PCCC Newsletter No 6. is available at: http://www.anvutrentino.it/wp-content/uploads/2015/11/2015_55_articolo-polizia-estera-ANVU-Newsletter-No-6_UK.pdf

time data exchange, as it ensures the possibility of an immediate answer (in 3 hours) if it is requested. SOPs are regulating the process of data exchange, although it was not the aim, the established SOPs are quite identical, which can later help the non-neighbouring data exchange too.

Different national interpretations of the Vienna Convention were identified as a hindrance for non-neighbouring information exchange. According to some interpretations, such as in Slovenia, the convention itself is adequate to conduct information exchange without further legislative acts (ratifying bi-, trilateral agreements), therefore the current situation allows the PCCCs to exchange information within the PCC-SEE region regardless of the geographical position. Other countries (e.g.: Serbia, former Yugoslav Republic of Macedonia) emphasize: the Vienna Convention is not detailed enough, the national parliament ratified text is vague and only partially mentioning the PCCC information exchange, therefore an amendment of the convention is required, which must be ratified by the national legislative authority.

Although this gap was identified, all parties agree that, the proper amendment of the Vienna convention can solve the problem, and it can help to facilitate real time information exchange without geographical limitation within the PCC-SEE region. The countries and Secretariat of PCC-SEE agree on the need for amendment, however it is not currently on the agenda.

3.4 Technical background

The provided infrastructure, available police and national databases and most of all the advantages provided by a common workplace (personal, direct relationship between the law enforcement officers from different countries) are helping to facilitate data exchange in real time.

The analysis found that **Information and Communications Technology** is appropriate at the PCCCs. Offices are equipped with the necessary (although not new) ICT devices, necessary databases are available, all of which are ensuring real-time data exchange. Several IT devices have been donated; therefore, the equipment is not systematized resulting in a lack of spare parts. It can lead to longer term breakdowns, which could affect the information exchange.

Getting access to, and using **databases outside of the LEAs** was identified as an essential need too. Interest from the private sector (e.g.: logistic and transportation companies) to share databases with PCCCs was also identified, as shared databases result in quicker and smoother border crossings for public transportation, cargo and logistic companies. On the other hand, governmental organizations, institutions (hospitals, transportation ministry etc.) are reluctant to

share their databases with police, which slows down the speed of information exchange. Effective coordination and the before mentioned awareness raising activity can enhance the cooperation between LEAs and governmental entities.

Lack of a **secured communication channel** among foreign LEAs was also identified as a gap. Although information exchange is currently conducted on paper, this method will be inadequate during information exchange between non-neighbouring countries. Countries are in favour of using the Europol developed and maintained Secure Information Exchange Network Application (SIENA), which ensures secured, end-to-end encryption during information exchange. Providing access to the SIENA system for PCCCs in the EU and in the WB is in the interest of Europol²⁰, since at the end of 2016, “more than 30% of SIENA cases and up to 10% of SIENA messages are [...] generated by PCCCs, showing the huge potential of SIENA for PCCCs in Europe. In addition, an OSCE led project is focusing on the use of SIENA by PCCCs in the Western Balkan area.”²¹ Due to these circumstances no political or professional complications can be foreseen during the installation of the system. Sustainability is ensured, as Europol is providing the SIENA to the countries free of charge.

The lack of a **Case Management System (CMS)** was also identified, as a factor that slows down the administration of the information exchange. With the current number of requests, it is not endangering the real-time information exchange, however in case of an increasing number of requests, it can slow down the information exchange, as the staff has to deal with the complicated, paper-based administration. One sustainable solution can be provided by SIENA CMS, which is accessible for each SIENA end-user.

3.5 Political and social background, support

Our analysis corresponds with the final findings of N. Gerspacher: Today’s security-driven policy environment has an impact on international police cooperation, the “political dimension is once again on the rise, as police strategies are aimed at terrorist groups”²². This political influence was also articulated during the Western Balkan PCCC conference and workshop¹⁶ organized in October 2016. An outcome of the event was the significant **support from Germany, the EU and Europol** to help improve real-time information exchange in the

²⁰ European Union, Police and Customs Cooperation Centres (PCCC) - European Dimension (IMS V / action 7) 14 January 2016, 5131/16, available at: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5131-2016-INIT/en/pdf> [accessed 14 October 2017]

²¹ European Union, Renewed Information Management Strategy (IMS) - 5th action list - State of play, p11, 14 October 2016, 13258/16, available at: <http://www.statewatch.org/news/2016/oct/eu-council-ims-state-of-play-13258-16.pdf> [accessed 14 October 2017]

²² Gerspacher, N.. The history of international police cooperation: a 150-year evolution in trends and approaches. *Global Crime*, 9(1-2), 2008, pp.169-184.

region. As a proof of the commitment, Albania was involved in a German Federal Police led ISF²³ project, aimed at establishing a SIENA connection at the PCCCs to facilitate information exchange without geographical limitations. This and the previously mentioned Europol support shows; there is a certain need from EU Member States and EU Institutions to cooperate with WB countries, and to share information with them.

As a result of the field visit and conference, **national political support** from WB governments was expressed. There is political will to cooperate with the EU through the use of SIENA and conduct data exchange with non-neighbouring, PCC-SEE countries through PCCCs.

We must mention one of the most important political factors, the regularly changing regional political situation in the WB, which can jeopardize the international police information exchange. Relationships between the WB governments are frequently changing, friendly states become non-friendly and vice versa. As all of the countries are official candidates for accession to the European Union, EU policy and actions (EU progress reports, lobby, negotiations) in this field can monitor the situation and mitigate this risk.

Furthermore, looking back over the last two years, we can state, the **timing** for developing the capacities of PCCCs is perfect, as the current geo-political situation requires urgent action and information exchange to monitor the flow of migrants, screen returning foreign fighters, and exchange TNT related information as fast as possible to ensure the security of the state and of the region. As we learnt from this document, PCCCs serve as an effective tool to achieve this goal.

Members of the society are also supportive. As the final beneficiaries of the data exchange, the outcome of the information exchange is often tangible and visible to them (e.g.: use of PCCC information exchange on missing persons, family members, stolen cars etc. results quicker localization and effective police measures). Concerns were only raised in relation to the misuse of personal data. This must be monitored and excluded with proper legislation and effective internal oversight.

3.6. Customs data exchange

To discuss and analyse the utmost importance of police and customs cooperation is not the subject of this paper, however it must be mentioned briefly, since the positive effect was

²³ European Union, Outcome of the 6th Annual Conference on Police and Customs Cooperation Centres (PCCCs) on 7 and 8 September 2015, Europol, The Hague, The Netherlands, 23 October 2015, 13285/16, available at: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13285-2015-INIT/en/pdf> [accessed 14 October 2017]

identified during the analysis of the economic factor. We met with police-customs information exchange only on the border with Bulgaria, on the Bulgarian-Serbian Border (PCCC Kalotina) and on the Bulgarian - former Yugoslav Republic of Macedonia border (PCCC Deve Bair-Gyuesevo). Depending on the countries, customs information exchange is conducted in two ways: police and customs officers are sitting together in one office and exchanging information (PCCC Kalotina) and the other, where police officers are exchanging customs data when it is requested (PCCC Deve Bair-Gyuesevo). Although the first solution serves the inter-agency cooperation better, as an economic factor, both ways ensure economic growth (increase of revenue) to the respective country.

As PCCCs are contributing to one of the strategic goals of the governments, namely to increase revenue, the operation of the PCCCs are ensured, therefore sustainability is granted. This factor, increasing the revenue, will also soon contribute to enhancing the cooperation between customs and police authorities.

Although the economic effect of the police-customs cooperation is indisputable, we have to agree with Hobbing, who concludes in his study²⁴; effective fights against terrorism and organized criminal activities cannot be successfully conducted without the involvement of customs authorities, without police-customs information exchange.

CONCLUSION

Police and Customs Cooperation Centres are serving an important role in cross border information exchange within the EU and in the Western Balkans. The advantages of the PCCCs come from the non-bureaucratic procedure, which ensures quick and effective information exchange. Despite the multilateral, intergovernmental agreements, initiatives, directives and guidelines, the use of PCCCs are still limited geographically. Geographical limitation hampers effective information exchange, resulting in ineffective police measures during the fight against cross border criminality and Transnational Threats. This is neither the aim of the EU, nor the WB countries.

Although we believe the Vienna Convention provides the adequate legal background for PCCC data exchange without geographical limitations, as it does not restrict the information exchange to neighbouring countries but to Contracting Parties in Article 29.¹⁴, political will from some countries requires the amendment of the convention. This amendment can be

²⁴ Hobbing, P. Customs cooperation in the area of freedom, security and justice. Brussels, Belgium: Centre for European Policy Studies, 2011.

elaborated and accepted without serious complications using the well-tried decision-making mechanism of PCC-SEE.

When an adequate legislative background is in force, the Europol developed SIENA system can be installed and used for data exchange, thereby creating a quick, real time information exchange network in the whole PCC-SEE region.

Six EU countries will benefit from this network, while the other 22 will be kept out. This will be the time, when the excluded ones will have to decide between two alternatives if they want to provide effective security to their citizens. They can join the family of PCC-SEE, or start to push the EU to implement the same measures, not by creating numerous ineffective regulations, but an effective and operational one.

RECOMMENDATION FOR THE WB REGION

Concluding from the results of the above introduced analysis, we make the following recommendations on the field of **staff and training**:

Rotational system in the operational hours among national PCCCs shall be introduced.

Training courses for the staff of PCCCs on data protection, national-international information exchange, EU, regional and national legislation, cultural awareness and stress management shall be organized.

Staff exchange program and study visits shall be organized for the staff, to get familiar with different legal and working environments.

On the field of **communication and ICT** officials shall focus on:

To increase the use of internal and external communication channels to promote the tasks of the PCCCs and to organize awareness raising activities to increase the number of information exchange requests,

To organize joint meetings for the staff of national PCCCs, to publish newsletter about the successes, problems and solutions with the aim of creating personal contacts among the PCCCs.

To install the SIENA system to ensure secured communication during information exchange and to install the SIENA CMS to decrease the administrative workload of the staff.

To get access to important databases outside of the LEAs (e.g.: logistic and transportation companies, governmental organizations, institutions) to increase the efficiency of investigations.

On the field of **legislation** officials shall focus on to elaborate the amendment of the Vienna Convention, to create a legal background for information exchange without geographical limitation (within the PCC-SEE region).

Regarding to the **Police-Customs cooperation** authorities shall focus on to increase the cooperation between police and customs authorities, to ensure increased revenue and successful investigations in the field of returning foreign fighters, TNT and organized crime.

REFERENCES

1. Aden, H. *Police Cooperation in the EU before and after the Treaty of Lisbon – Continuity and Innovation*. In: Aden, Hartmut (ed.), *Police Cooperation in the European Union under the Treaty of Lisbon – Opportunities and Limitations*. Baden-Baden: Nomos, 2015, pp. 15-22.
2. Boyne, GA and Walker, RM. *Strategy content and public service organisations*. In: *Journal of Public Administration Research and Theory*, 2004, 14(2): 231–252
3. European Union, *Justice and Home Affairs, 2768th Council Meeting, 4-5 December 2006, 15801/06*, available at: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-06-341_en.htm?locale=en [accessed 14 October 2017]
4. European Union, *Best Practice Guidelines for Police and Customs Cooperation Centres*, 15 April 2011, 9105/1, available at: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%209105%202011%20INIT> [accessed 14 October 2017]
5. European Union, *Manual on Law Enforcement Information Exchange*, 23 April 2015, 7779/15, available at: <http://www.statewatch.org/news/2015/may/eu-council-manual-law-enforcement-information-exchange-7779-15.pdf> [accessed 14 October 2017]
6. European Union, *The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union*, 13 December 2004, 2005/C 53/01, available at: <http://www.refworld.org/docid/41e6a854c.html> [accessed 14 October 2017]
7. European Union, *Council Framework Decision on simplifying the exchange of information and intelligence between law enforcement authorities of the Member States of the European Union*, 18 December 2006, 2006/960/JHA of (OJEU L 386), available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:386:0089:0100:EN:PDF> [accessed 14 October 2017]
8. Future Group: *Police cooperation - French contribution*, 28 March 2008. available at: <http://www.statewatch.org/news/2008/jul/eu-futures-apr-police-cooperation-2008.pdf> [accessed 14 October 2017]
9. European Union, *The Stockholm programme: an open and secure Europe serving and protecting citizens*, 04 May 2010, 2010/C 115/0, available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:EN:PDF> [accessed 14 October 2017]
10. European Union, *Guidelines for Integrated Border Management in European Commission External Cooperation p.23*, November 2010, available at: <https://europa.eu/capacity4dev/file/21153/download?token=3IOSGDjF> [accessed 14 October 2017]
11. European Union, *Police and Customs Cooperation Centres (PCCC) - European Dimension (IMS V / action 7)* 14 January 2016, 5131/16, available at: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5131-2016-INIT/en/pdf> [accessed 14 October 2017]
12. European Union, *Renewed Information Management Strategy (IMS) - 5th action list - State of play*, p11, 14 October 2016, 13258/16, available at:

- <http://www.statewatch.org/news/2016/oct/eu-council-ims-state-of-play-13258-16.pdf> [accessed 14 October 2017]
13. European Union, *Outcome of the 6th Annual Conference on Police and Customs Cooperation Centres (PCCCs) on 7 and 8 September 2015*, Europol, The Hague, The Netherlands, 23 October 2015, 13285/16, available at: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13285-2015-INIT/en/pdf> [accessed 14 October 2017]
 14. Gerspacher, N. *The history of international police cooperation: a 150-year evolution in trends and approaches*. Global Crime, 2008, 9(1-2): 169-184.
 15. Gruszczak, A. *Police and Customs Cooperation Centres and their Role in EU Internal Security*. In: Bossong, Raphael & Carrapico, Helena (eds.), *EU Borders and Shifting Internal Security*. Heidelberg u.a.: Springer, 2016, pp. 157-175.
 16. Hobbing, P. *Customs cooperation in the area of freedom, security and justice*. Brussels, Belgium: Centre for European Policy Studies, 2011.

ES IR VAKARŲ BALKANŲ REGIONO KEITIMASIS INFORMACIJA PASIENIO POLICIJOS IR MUITINĖS VEIKLOS SRITYJE: DABARTIS IR ATEITIES PERSPEKTYVOS

Pol. Ltc. Gabor Kemeny*
Segedo teisėsaugos mokykla

Santrauka

Tarptautinis policijos bendradarbiavimas susiduria su nauju ir rimtu iššūkiu, nes kova su šiuo metu atsirandančiomis grėsmėmis saugumui pasaulyje ir Europoje reikalauja operatyvaus, biurokratiniais formalumais neapsunkinto keitimosi informacija tarp visų šalių teisėsaugos agentūrų be geografinių apribojimų.

Straipsnyje siekiama trumpai pristatyti tarptautinio policijos bendradarbiavimo metodus, daugiausia dėmesio skiriant Europos Sąjungos ir Vakarų Balkanų regiono policijos ir muitinės bendradarbiavimo centrų keitimosi informacija mechanizmo privalumams ir trūkumams.

Pagrindinis dokumento tikslas yra išsiaiškinti, ar dabartinė situacija Vakarų Balkanų policijos ir muitinės bendradarbiavimo centrų srityje atitinka pirmiau minėtų kriterijų reikalavimą, pavyzdžiui, gebėjimą keistis duomenimis realiuoju laiku be geografinių apribojimų. Norėdami tai sužinoti, mes analizuojame esamą padėtį, atskleidžiame sistemos pranašumus ir silpnybes ir siūlome būdus tolesniam ir efektyvesniam keitimuisi informacija, kuris gali užtikrinti bendrą tikslą; padidinti teisėtvarkos agentūrų veiksmingumą kovojant su terorizmu ir tarpvalstybinėmis grėsmėmis.

Raktiniai žodžiai: tarpvalstybinis keitimasis informacija, ES, Vakarų Balkanai, PCCC, SIENA, terorizmas, tarptautinė grėsmė.

Gabor Kemeny*, Law Enforcement School of Szeged, Further Professionalization Department, senior teacher
Research interests: international police cooperation, PCCC, security, trans-national threat, EU, Western Balkans
Gabor Kemeny *, Segedo teisėsaugos mokykla, Tęstinio mokymo departamentas, vyresnysis dėstytojas
Mokslinių interesų sritys: tarptautinis policijos bendradarbiavimas, PCCC, saugumas, tarpvalstybinė grėsmė, ES, Vakarų Balkanai

PUBLIC SAFETY AND ORDER ENSURING IN THE COURSE OF LAW ENFORCEMENT SYSTEM REFORMING IN UKRAINE

Nataliia Kravchenko¹

*¹National Academy of Internal Affairs
1 Solomjanska Square, 03035, Kyiv
E-mail: post@naiau.kiev.ua
Phone: + 38 (044) 246 94 91*

Abstract. Article provides analysis of legislative acts in the area of public safety and order maintenance by NPU. International practices of relevant legislative regulation are studied and systematized. Key problems of public safety and order maintenance are defined and optimal solutions are presented.

Keywords: public safety, public order, police units, legislative act, mass events.

PROBLEM STATEMENT

Current process of intensive reforming in political, social and economic areas in Ukraine affects the dynamics of social relations and shapes major trends of the state development as transitional period is essentially characterized with lack of social stability and aggravation of crime situation.

Therefore social-economic and political environment in our state is marked with such attribute as public order maintenance problems and law enforcement is tasked to develop and apply the most optimal solutions.

According to Decree of the President of Ukraine «Decision of Council of National Security and Defence of Ukraine dd. March 4, 2016 «On the Concept of National Security and Defence Sector Development» of March 14, 2016 № 92/2016, public safety and order maintenance by the Ministry of Interior of Ukraine and National Police of Ukraine is defined as one of the priority issues of national security and defence sector development in Ukraine [1].

Objective principles of amplification of relations in the area of public safety define specific requirements to its legislative regulation aimed at systematization of social processes in the abovementioned area with due consideration of existing threats. Accordingly, it is necessary to study the mechanisms of mentioned issues legislative regulation in EU Member States in the context of domestic laws adaptation.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Legislative regulation of public safety and order maintenance and the role of police in this process is still one of the most intensively studied issues – due attention to this research

area is paid by numerous Ukrainian theoreticians including V. Averianov, M. Anufriiev, O. Bandurka, O. Batrachenko, A. Vasylyshyn, M. Holub, S. Husariev, O. Dovhan, A. Dolynnyi, I. Zozulia, M. Kachynska, A. Kolodii, A. Kryshchenko, D. Muliavka, O. Panova, V. Sokurenko, V. Fathutdinov, V. Shakun, Y. Shemshuchenko etc.

Still, modified legislation regulating area of public safety and order maintenance by the National Police of Ukraine requires further theoretical study and the problems outlined in this paper are still the matter of topical interest.

The aim of this article is to analyze applicable legislation regulating area of public safety and order maintenance, systematize its enforcement practices along with foreign expertise, define the key problems of public safety and order ensuring by the National Police of Ukraine with optimal solutions formulation.

RESEARCH BACKGROUND

Ukraine along with other states is currently under strong influence of global democratization and social relations humanization – these trends promote deep qualitative transformations in the process of state development, its political, social and economic spheres also affecting the lawmaking and law enforcement processes.

The abovementioned reforms are naturally followed by revitalization of civic and activist movements aimed at expression of certain viewpoints and positions of different social categories targeting at raising awareness of specific problems and concerns with search for adequate solutions (demands on rights and freedoms protection, meeting their needs and consideration of interests) – often this objective is attempted to be accomplished in the format of mass event where dozens of voices are united as one bringing their messages more vividly and clearly.

The Constitution of Ukraine guarantees every citizen a right to take part in peaceful gathering or mass event held in strict adherence to the law but often different meetings, demonstrations, marches which have become a common way to express objection or disapproval by the citizens are organized with multiple violations of relevant requirements and procedures (mostly due to the fact that applicable legislation lacks consistency and full of discrepancies), with increased risk of violent acts commission and extremist involvement posing direct threat to public safety and order and, in some cases, threatening to the state security. Taking into account the specificity of current economic, political and social risks, public safety and order maintenance task delegated to National Police of Ukraine becomes even more important.

According to O. Panova mass disturbances in Ukraine are mostly characterized as deeply politicized and somewhat of platforms for the separatist groupings to demonstrate their intentions. Events that took place in 2013–2014 – all over Ukraine and in the centre of Kyiv – proved that any mass event held in accordance with international legislative acts may potentially turn into mass disorders due to extremist provocations resulting in tragedy [2, p. 42].

Currently due to high level of criminalization, economic instability and other negative factors we can claim that state power bodies fail to ensure public safety and order.

The Law of Ukraine «On National Police» dd. 02.07.2015 № 580-VIII envisages key legislative framework of NPU activity organization, status of police officers and relevant career programs [3]. For the first time Ukrainian legislator has incorporated the term «public safety» into provisions related to activities of law enforcement agencies and structures but traditional definitions of «civic security» and «civic order», still present in separate acts, lead to multiple discrepancies and misinterpretations. It leads to conflict of laws regulating public safety and order maintenance.

European and global legal practice justifies application of public security and order definition due to its positive perception by the international community. That is why research of public security and order maintenance during mass events as administrative-legal protection object should be followed by relevant amendments to applicable legislation with aim to harmonize it and eliminate existing discrepancies.

It should be noted that the Constitution of Ukraine never mentions definitions of «public safety» or «public order». Instead the term «civic order» is used. Thus, paragraph 17 of Article 92 of the Constitution of Ukraine defines foundations of national security, Armed Forces organization and public order maintenance. Also Article 34 of the Constitution of Ukraine, which envisages right for freedom of expression and speech, free expression of opinions and beliefs, mentions opportunity to restrict the abovementioned rights for the sake of national security, territorial integrity protection or public order maintenance. It is similar for Article 39 which envisages the right of citizens to participate in peaceful gatherings without weapons stating that any restriction regarding the enjoyment of this right may be established by the court in accordance to the law serving the interests of national security and public order [4]. It means that public order is given the same status by the constitution as the national security.

But the Law of Ukraine «On national security of Ukraine» dd. 19.06.2003 № 964-IV definitions of «public safety» and «public order» are not mentioned. Interpretation is provided only for the essence of «national security» by the legislator – protection of vitally important citizen's and human, society and state interests aimed at ensuring the sustainable social

development, due detection, prevention and neutralization of existing and potential threats posed to national interests in law enforcement area, corruption combating, border service and armed forces activity, migration policy, health care, education and science, innovations and technical progress, cultural development of society, informational security and freedom of speech, social policy and pension coverage, housing and utilities infrastructure, financial services market, proprietary rights protection, stock and security markets, tax, budget and customs policy, business activity, bank services market, investment policy, audit activity, monetary and currency police, data protection, licensing, industry and agriculture, transport and communication, IT, energy sector and energy efficiency policy, natural monopolies functioning, utilization of extractable resources (land and water), environmental protection and other sectors of public administration in case if any negative tendencies arise for the abovementioned threats to exist [5].

In our opinion this definition is too extended and complicated but after thorough analysis we conclude that public safety and order are essential elements of national security corresponding fully to the citizens' interests. Decree of the President of Ukraine «Decision of Council of National Security and Defence of Ukraine dd. March 4, 2016 «On the Concept of National Security and Defence Sector Development» of March 14, 2016 № 92/2016 envisages that one of the key concepts of security and defense sector is public safety maintenance along with 1) efficient execution of functions delegated to NPU as the central executive power body in the area of public safety maintenance and crime combating; 2) enhancement of National Guard capacity in terms of public safety and order tasks accomplishment [6].

We can see that legislator simultaneously uses definitions of civic safety and order and public safety and order without providing proper separation of these definitions and adequate explanations. If we refer to Decree of the President of Ukraine «Decision of Council of National Security and Defence of Ukraine dd. May 6, 2015 «On Strategy of National Security of Ukraine» dd. May 26, 2015 № 287/2015, we will find the information that National Police of Ukraine as the in the area of public safety maintenance and crime combating, subordinated to Minister of Interior of Ukraine, performs functions related to crime combating (including organized crime) and public order maintenance and that establishment of municipal police units by local self-governance bodies funded by the local budgets for performing the abovementioned functions is one of priorities in the framework of law enforcement system reforming[7]. At the same time the Law of Ukraine «On National Police» dd. July 2, 2015 № 580-VIII gives direct reference to the statement that National Police of Ukraine is a central

executive power body providing services to citizens on human rights and freedoms protection, crime combating, public safety and order maintenance [3].

The abovementioned also proves that legislator uses definitions of public (civic) safety and order as synonyms and sometimes as analogues – we consider this approach to be incorrect due to the lack of proper explanation and absence of these definitions in the text of Constitution which evidently results in additional legislative discrepancies.

We agree with opinion of V. Fatkhutdinov that definitions of «public safety» and «public order» started to appear in legislative acts and other documents during Soviet times, so the intention to update the terminology is clear. In the process of drafting the Law of Ukraine «On National Police» legislator used primarily foreign practices (the USA, France, Great Britain, Germany) which led to automatic transfer of relevant definitions [8, p. 49].

It is important to note that public safety and order maintenance during mass events is an essential object of administrative-legal protection with methods, forms, procedures, means envisaged by the law. Applicable legislation in the abovementioned area requires completion of terminology harmonization with official definitions of public safety and order to be established.

While defining the optimal ways of Ukrainian legislation improvement we must refer to specific foreign practices.

In Germany during mass events federal and local police may be involved (in Germany 2-level law enforcement system functions – federal police and local (land) police). Also in Germany public safety and order are maintained by special units subordinated to Federal Agency of the Ministry of Interior which perform some police functions. For example, Federal Border Protection Service is involved to public safety operations during different mass events. On the local level in federal lands function of public safety and order maintenance is performed by public safety police (patrol police) and readiness police (in case if any threat is posed, Federal Government may give direct orders to police forces of one or several lands) [9, p. 76]. As a rule, readiness police functions stipulate provision of support to public safety police and criminal police during mass events with use of «power-based» methods.

Also Ukrainian legislators must consider German experience in the area of communication – organizers must notify the police of any scheduled events (not the local self-governing bodies) responsible for processing of these requests and grants relevant permission or prohibits the event to take place [10, p. 58].

French law enforcement system is a complex structure – the majority of functions in the area of public safety and order are performed by the gendarmerie according to the Law «On

enhancement of personal safety and freedom protection» (1981) [11, p. 602]. Legislation envisages detailed regulation of police activity in the area of public safety and order maintenance.

In Britain these activities are regulated by the Law «On police» (1996). Key function of the British police is to ensure public safety while any measure regarding public order maintenance may be taken by any police officer regardless of his/her rank and position. At the same time the abovementioned functions in Great Britain are not defined as administrative activity [12, p. 8].

In Portugal according to the Law «On public safety police» (2007) special police units are established which mission is to ensure the legitimacy, internal security and protect citizens' rights according to Constitution and law. Public safety police is directly subordinated to the government official responsible for internal administration with unified structure nationwide [13, p. 202]. Portuguese legislation envisages functioning of autonomous extended law enforcement network responsible for public safety maintenance.

In Sweden organizers of mass events with records of previous violations registered (if a demonstration or meeting once organized by these people has already been marked as potentially troublesome or resulted in conflicts) get no permission to hold these events in future.

Analysis of foreign practices brought us to conclusion that in EU state non-lethal weapon is allowed for use by the law if any threat is posed during the riotous disturbances. Also violators arrested during mass events after demonstrations of improper behaviour may be kept in detention up to 8 hours and immediately taken to the court as in such cases judiciary is functional at any time of the day.

CONCLUSIONS

Taking the abovementioned into account we offer to interpret the public security and order maintenance during mass events as object of administrative-legal protection – an open system of public systematized social relations aimed at ensuring of appropriate conditions for the society existence and protection of national interests in case of natural and technological disasters, social, political or military conflicts, including prevention and elimination of any negative consequences resulting in damage by application of legislation.

Comprehensive analysis of best foreign practices in the area of public order maintenance by police proves that the following positive aspects may be implemented in Ukraine:

- establishment of specialized police agency to maintain public security and order with extended authority (including;

- enshrine in legislation certain provisions for terms of preliminary notification of law enforcement on mass event organization, grounds and procedure of holding the violators (both participants who violated the established rules of behaviour and organizers who violated the procedures) liable with clear identification of imposed sanctions, right to use non-lethal weapon to eliminate the detected violations;
- prohibit the permission granting for the mass event to be held in future if any violations/restrictions have been registered concerning specific facilitators or organizers;
- involve NGOs and civic formations to public order operations.

REFERENCES

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016.
2. Панова О. О. Організація діяльності органів поліції щодо підтримання публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів [Електронний ресурс] / О. О. Панова // S.P.A.C.E. – 2017. – Вип. 2. – С. 42-46. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7332/Panova%20SPACE%202017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Про Національну поліцію: Закон від 02.07.2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
6. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» від 14.03.2016 р. № 92/2016 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>
7. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 року № 287/2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran14#n14>
8. Фатхутдінов В. Г. Громадський vs публічний у дзеркалі правничої герменевтики / В. Г. Фатхутдінов // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 4. – Т. 1 – С. 45–50.
9. Конституції країн парламентської демократії / під ред. В. М. Кампо. – К.: Інститут державного управління і самоврядування при КМУ, 1994. – 93 с.
10. Заросило В. В. Досвід підготовки і проведення масових заходів у зарубіжних країнах, адміністративного забезпечення порядку під час їх підготовки і проведення та можливість його застосування в Україні / В. В. Заросило // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2016. – № 837. – С. 56–59.
11. Білоконь М.В. Державне управління у сфері охорони громадського порядку: монографія / М.В. Білоконь. – Х.: НУВС, 2004. – 680 с.
12. Заросило В.О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, Канади, США та Франції): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В.О. Заросило. – К., 2002. – 21 с.

13. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О.А. Банчука. – К.: О.М. Москаленко, 2013. – 588 с.

VIEŠOJO SAUGUMO IR TVARKOS UŽTIKRINIMAS REFORMUOJANT UKRAINOS TEISĖSAUGOS SISTEMĄ

Natalia Kravchenko*

Tarptautinių santykių nacionalinė akademija

Santrauka

Straipsnyje pateikiama visuomenės saugumo ir viešosios tvarkos priežiūros srities teisės aktų analizė. Išnagrinėta ir susiteminta atitinkamo teisinio reguliavimo tarptautinė praktika. Visuomenės saugumo ir viešosios tvarkos esminės problemos yra apibrėžtos ir pateikti optimalūs sprendimo būdai.

Raktiniai žodžiai: visuomenės saugumas, viešoji tvarka, policijos padaliniai, teisės aktas, masiniai renginiai.

Natalia Kravchenko*, PhD, vyresnioji specialistė, Doktorantų tobulinimosi institutas, Tarptautinių santykių nacionalinė akademija. Moksliniai interesai: baudžiamosios bylos, nusikaltimų tyrimo metodai ir taktika.

Natalia Kravchenko*, PhD., senior specialist, Doctoral Development Institute, National Academy of International Relations. Scientific interests: Criminal proceedings, Crime investigation techniques and tactics.

AUDITORIŲ ETIKOS PRINCIPŲ PAŽEIDIMŲ GRĖSMĖS

Aurelija Kustienė¹

¹*Aleksandro Stulginskio universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Ekonomikos, apskaitos ir finansų institutas
Universiteto g. 10 g., LT-53361 Akademija, Kauno raj.
Telefonas (8-37) 752259
El. paštas: aurelija.kustiene@asu.lt*

Anotacija. Audituotos finansinės ataskaitos yra vienas patikimiausių informacijos šaltinių ūkio subjektams priimant ekonominius sprendimus. Labai svarbu, kad auditorius, pareikšdamas savo nuomonę apie finansines ataskaitas, būtų nešališkas ir atstovautų visuomenės interesus. Dėl šios priežasties auditorių profesinė etika yra ne vien kiekvieno šios profesijos atstovo reikalas. Todėl auditoriams taikomi ypač griežti reikalavimai, susiję su profesine etika. Šiame straipsnyje keliamas tikslas – išanalizavus auditorių etikos reglamentavimą ir auditorių etikos principų esmę, identifikuoti auditorių etikos principų pažeidimų grėsmes ir pateikti jų prevencijos bei mažinimo iki priimtino lygio rekomendacijas. Naudojami tyrimo metodai: mokslinės ir norminės literatūros, teisės aktų analizė ir sintezė; loginė analizė. Atlikusi tyrimą straipsnio autorė pateikia auditorių etikos principų pažeidimo grėsmių prevencijos modelį, kurio pritaikymas leistų etikos principų pažeidimo grėsmes pašalinti arba sumažinti iki priimtino lygio. Straipsnyje atlikti auditorių etikos reglamentavimo, etikos principų ir jų pažeidimo grėsmių teoriniai tyrimai ir gauti tyrimo rezultatai suponuoja galimybę pritaikyti teoriją praktikoje, atskleidžiant auditorių etikos principų pažeidimus ir šių pažeidimų grėsmių prevencijos priemonių taikymo galimybes auditinėje veikloje.

Pagrindinės sąvokos: auditas, auditorius, etikos principai, pažeidimų grėsmės.

IVADAS

Rinkos dalyviams, priimantiems ekonominius sprendimus, svarbu vadovautis patikima informacija. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu „Dėl priemonių ekonominių nusikaltimų prevencijai ir kontrolei gerinti“¹ patvirtintoje ekonominių nusikaltimų kontrolės programoje teigiama, kad neteisingi sprendimai ne tik neigiamai atsiliepia pačiai įmonei, bet iškreipia ir rinkos ekonomiką – „trukdo numatyti ir vykdyti ekonominę politiką, sutrikdo kainų, gamybos ir vartojimo proporcijas, sąlygoja prastos kokybės produkcijos gamybą, superinfliaciją“. Kaip teigia J.Mackevičius ir R.Valkauskas², apie 70–80 proc. visos įmonės ekonominės informacijos sudaro finansinių ataskaitų teikiama informacija. Z.Rezaee³ nuomone, apgaulės – tai rimta grėsmė rinkos dalyvių pasitikėjimui finansine informacija, kainuojančios nemažus pinigus, parodančios nepriimtina, neteisėtą ir nelegalų įmonių elgesį.

¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. balandžio 15 d. nutarimas Nr. 255 Dėl priemonių ekonominių nusikaltimų prevencijai ir kontrolei gerinti [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-03-20].

<https://www.e-tar.lt/mobile/legalAct.html?documentId=TAR.657233622B90>

² Mackevičius, J., Valkauskas, R. Integruota įmonės finansinės būklės ir veiklos rezultatų analizės metodika. *Verslas: teorija ir praktika*. 2010, 12(3): 213–221.

³ Rezaee, Z. Causes, consequences, and deterrence of financial statement fraud. *Critical Perspectives on Accounting*. 2005, (16): 277–298.

Todėl įmonių veiklos skaidrumas yra aktualus daugeliui informacijos vartotojų, kadangi jie, investuodami į šias įmones, nori būti tikri dėl tinkamo ir saugaus savo pasirinkimo. A.Kustienės ir E.Vaičaitienės⁴ teigimu, „veiklos skaidrumą padeda užtikrinti įmonės finansinių ataskaitų auditas, kuris padidina vartotojams pateiktos informacijos patikimumą, padeda finansų rinkos dalyviams priimti teisingus ekonominius sprendimus, įvertinant galimą riziką ir tikėtiną naudą.“ Tarptautiniuose audito standartuose nurodyta, kad „audito tikslas – padidinti numatomų vartotojų pasitikėjimą finansinėmis ataskaitomis“⁵. Siekiant padidinti suinteresuotųjų subjektų pasitikėjimą audituojamos įmonės finansinėmis ataskaitomis ypač svarbu, kad audito vykdytojas, t.y. auditorius, būtų patikimas, nes pagrindinė auditoriaus sukuriama produkto savybė yra patikimumas. Netenkinant šios savybės auditoriaus darbas praranda prasmę. Ypač po 2008 m. prasidėjusios ekonominės krizės, kuomet visame pasaulyje įvyko daugybė didžiųjų bankų bei įmonių bankrotų, išryškėjo visuomenės nepasitikėjimo nepriklausomu auditu problema, tuo pačiu smuko pasitikėjimas auditoriaus profesija. Audito informacijos vartotojai gali pasitikėti auditorių objektyvumu ir sąžiningumu, jei auditoriai savo veikloje laikosi atsakomybės ir atstovavimo visuomenei principų. Auditorių funkcija atstovauti visuomenės interesams reiškia, kad jų atliekamo darbo kokybe pasikliauja visuomenė. Būtent dėl šios priežasties auditorių profesinė etika yra ne vien kiekvieno šios profesijos atstovo reikalas. Todėl auditoriams keliami ypač griežti reikalavimai, susiję su profesine etika. A. Kustienės ir I. Linkevičės⁶ nuomone, kokybišku auditu gali būti laikomas tik toks auditas, kuris buvo atliktas laikantis visų auditoriaus etikos reikalavimų.

Kaip rodo audito teorija ir praktika, auditorių profesinės etikos pažeidimai visą laiką buvo viena iš svarbiausių audito problemų. Visada ir visur atsiranda auditorių, kurie pažeidžia net paprasčiausias ir suprantamiausias etikos normas. Kaip teigia A.Ardelean⁷, sąžiningumas ir atsakingumas yra pagrindiniai principai, sudarantys bendrosios etikos sampratą. Taigi, bendroji etika ir yra profesinės etikos pradžia, kuri plačiau visuomenei yra suvokiama kaip moraliniai principai ir tinkamos elgesio taisyklės.

⁴ Kustienė, A., Vaičaitienės, E. Finansinių ataskaitų audito išvada: kaip patenkinti informacijos vartotojų lūkesčius? *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2017 (18): 404–419. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-03-20]. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15086/Kustien%C4%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁵ Tarptautiniai audito standartai [interaktyvus]. Lietuvos auditorių rūmai, 2009.[žiūrėta 2018-01-20] <http://lar.lt/www/new/page.php?326>

⁶ Kustienė, A., Linkevičė, I. Audito kokybės vertinimas auditorių etikos požiūriu. *Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos*. 2016, 10(1): 100-108.

⁷ Ardelean, A. Auditors' Ethics and their Impact on Public Trust. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2013, (92): 55–60 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-01-20]. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042813027687>

F. Jasevičienė⁸ ir J. Palidauskaitė⁹ nuomone, bendroji etika – tai visos visuomenės elgesio normos, kurios numato žmonių dvasines vertybes ir sampratas. Be bendrosios etikos yra nustatomos atskirų profesijų darbuotojų, taip pat ir auditorių, elgesio normos, kurios yra vadinamos profesinės etikos normomis, taisyklėmis arba kodeksais. Tokiomis aplinkybėmis iškyla poreikis viešai analizuoti ir supažindinti plačiąją visuomenę su auditorių profesijos teisėmis, darbuotojų pareigomis ir atsakomybėmis; nepakanka, jei tai žino vien tik tam tikros srities darbuotojai ir specialistai. Kartu tai skatina mokslinius tyrimus auditorių etikos tematika.

Praktika rodo, kad nei priesaikos, nei sudėtingi kvalifikaciniai egzaminai negali išaiškinti, kokios yra būsimo auditoriaus moralinės savybės. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, T.Campbell ir K. Houghton¹⁰ teigia, kad moksliniai tyrimai, skirti auditorių etikai, yra svarbūs siekiant paskatinti visuotinai pripažintų profesinio elgesio normų ir principų laikymąsi.

Pastebėta, jog Lietuvoje paskelbta nedaug mokslo darbų, kuriuose nagrinėjama auditorių profesinė etika. Be to, kaip pažymi R. Subačienė ir kt.¹¹, atskirai yra reglamentuota nepriklausomų auditorių ir vidaus auditorių profesinė etika. Šiame straipsnyje apsiribojama nepriklausomų auditorių profesinės etikos tyrimu. Pastarąjį dešimtmetį Lietuvos nepriklausomų auditorių profesinės etikos empirinius tyrimus atliko A.Kustienė¹², A.Kustienė ir I.Linkevičė¹³, kai tuo tarpu kiti lietuvių autoriai, tokie kaip D. Daujotaitė¹⁴, F. Jasevičienė¹⁵, V. Lakis¹⁶, G. Kalčinskas¹⁷, L. Kazlauskienė¹⁸, J. Mackevičius¹⁹, J. Palidauskaitė²⁰ analizavo auditorių etikos teorinius aspektus ir juos aptarė kartu su kitais audito ar kitų sričių etikos problematikos klausimais. Analizuojant užsienio šalių autorių (A. Ardelean²¹, J. Al-Ajmi, S.

⁸ Jasevičienė, F. *Finansų įstaigų veikla ir etika*. Vilnius, 2012.

⁹ Palidauskaitė, J. *Viešojo administravimo etika*. Kaunas, 2008.

¹⁰ Campbell, T., Houghton, K. 2013. *Ethics And Auditing*. The Australian National University.

¹¹ Subačienė, R. ir kt. *Apskaitos ir audito pagrindai*. Vilnius, 2015.

¹² Kustienė, A. Auditorių etikos problemos. *Vagos*. 2008, 79 (32): 128–136.

¹³ Kustienė, A., Linkevičė, I. Audito kokybės vertinimas auditorių etikos požiūriu. *Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos*. 2016, 10(1): 100-108.

¹⁴ Daujotaitė, D. *Finansinis auditas*. Vilnius, 2006.

¹⁵ Jasevičienė, F. *Supra* note 8.

¹⁶ Lakis, V. *Audito teorija ir praktika*: monografija. Vilnius, 2017.

¹⁷ Kalčinskas, G. Auditorių ir buhalterių profesinė etika: pagrindiniai principai. *Apskaitos ir mokesčių apžvalga*. 2008, 11: 16–17.

¹⁸ Kazlauskienė, L. Svarbiausia – atsakomybė visuomenei. *Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos*. 2005, 37(563).

¹⁹ Mackevičius, J. *Finansinių ataskaitų auditas ir analizė: procedūros, metodikos ir vertinimas*. Vilnius, 2009.

²⁰ Palidauskaitė, J. *Supra* note 9.

²¹ Ardelean, A. Auditors' Ethics and their Impact on Public Trust. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2013, (92): 55–60.

Saudagaran²²; Kaplan²³, M. Kaveh²⁴, M. Zakaria, H. Hasnah, I. Ishak²⁵, J. Svanberg, P. Öhman²⁶) publikacijos pastebėta, kad mokslininkai auditorių etiką nagrinėja įvairiais pjūviais, tačiau daugiausia dėmesio skiria etikos principų pažeidimams ir ypač problemoms, susijusioms su auditoriaus nepriklausomumu ir objektyvumu.

Straipsnyje keliama mokslinė problema – kaip/ar auditoriaus profesinės etikos principų žinojimas ir taikymas auditinėje veikloje gali sumažinti etikos principų pažeidimų grėsmes ?

Taigi, iškyla poreikis tyrinėti auditorių profesinę etiką, aiškintis elgesio normas ir taisykles, analizuoti etikos principų pažeidimo grėsmes ir ieškoti sprendimo būdų, kaip šių pažeidimų išvengti.

Tyrimo tikslas – išanalizavus auditorių etikos reglamentavimą ir auditorių etikos principų esmę, identifikuoti auditorių etikos principų pažeidimų grėsmes ir pateikti jų prevencijos bei mažinimo iki priimtino lygio rekomendacijas.

Tyrimo metodai. Tiriant auditorių etikos reglamentavimą, analizuojami teisės aktai ir kiti auditorių profesiniai reglamentai; siekiant iširti auditorių etikos principų esmę ir jų taikymo aplinkybes bei auditorių etikos principų pažeidimų grėsmes, naudota mokslinės ir norminės literatūros analizė ir sintezė, kokybinė ir loginė analizė, palyginimo metodas.

AUDITORIAUS PROFESINĖS ETIKOS SAMPRATA, REGLAMENTAVIMAS IR ETIKOS PRINCIPAI

Kiekvienos vykdomos veiklos sėkmę didžiąja dalimi apsprendžia etiniai dalykai. Auditoriams, kaip ir įvairių kitų profesijų atstovams etinis elgesys – tai teisingo sprendimo pasirinkimas iš kelių alternatyvų. Lietuvos mokslininkų (J. Palidaukaitė²⁷; F. Jasevičienė²⁸; G. Kalčinskas²⁹, A. Kustienė³⁰, J. Mackevičius³¹, V. Pruskus³²) nuomone, tiek bendrosios, tiek

²² Al-Ajmi, J., Saudagaran, S. Perceptions of Auditors and Financial-Statement Users Regarding Auditor Independence in Bahrain. *Managerial Auditing Journal*. 2011, 26(2): 130–160.

²³ Kaplan. *Auditor independence*. [interaktyvus]. UK, 2012. [žiūrėta 2018-03-10].

<http://kfknowledgebank.kaplan.co.uk/KFKB/Wiki%20Pages/Audit%20and%20compliance.aspx>

²⁴ Kaveh, M. ir kt. Professional Ethics in Accounting and Auditing. *World Essays Journal*. [interaktyvus] 2014, 1 (2): 85–93 [žiūrėta 2018-03-12]. http://worldessaysj.com/files_site/paperlist/r_84_150212160045.pdf

²⁵ Zakaria, M.; Hasnah, H.; Ishak, I. *Knowledge of Ethics, Perceived Ethical Problems and Ethical Judgments*. *Journal of Financial Reporting and Accounting*. 2010, 8 (1): 50–64.

²⁶ Svanberg, J., Öhman, P. Does Ethical Culture in Audit Firms Support Auditor Objectivity? *Accounting in Europe*. 2016, 13 (1): 65–79.

²⁷ Palidaukaitė, J. *Viešojo administravimo etika*. Kaunas, 2008.

²⁸ Jasevičienė, F. *Finansų įstaigų veikla ir etika*. Vilnius, 2012.

²⁹ Kalčinskas, G. Auditorių ir buhalterių profesinė etika: pagrindiniai principai. *Apskaitos ir mokesčių apžvalga*. 2008, 11: 16–17.

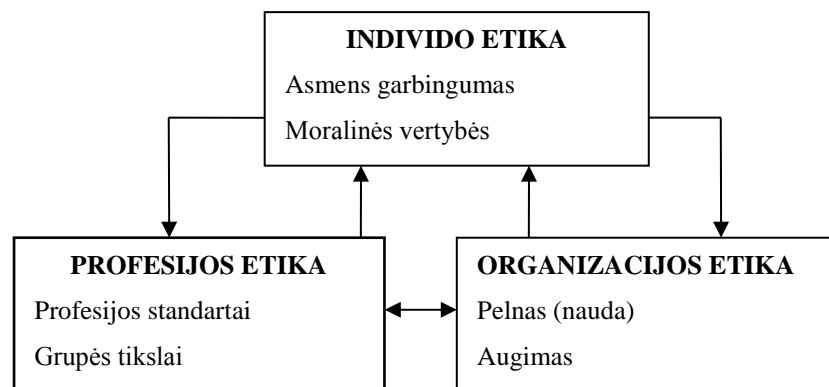
³⁰ Kustienė, A. Auditorių etikos problemos. *Vagos*. 2008, 79 (32): 128–136.

³¹ Mackevičius, J. *Finansinių ataskaitų auditas ir analizė: procedūros, metodikos ir vertinimas*. Vilnius, 2009.

³² Pruskus, V. *Verslo etika: laiko iššūkiai ir atsako galimybės*. Vilnius, 2003.

profesinės etikos normų pagrindą sudaro žmogaus vertybių samprata, moralinių ir kitų, visuotinai priimtinių, normų laikymasis. Be bendrųjų visuomenės moralės normų nustatomos konkrečios profesijos darbuotojų elgesio normos. G. Kalčinsko³³ nuomone, dorovinės kiekvienos profesijos nuostatos pirmiausia grindžiamos visuotinai pripažįstamomis etinėmis tam tikros visuomenės normomis. Auditorius, kaip ir kiekvienas visuomenės narys, pirmiausiai turi paklusti visuotinai pripažintiems moralės principams ir taisyklėms. A.Ardelean³⁴ teigimu, profesinės etikos normų suvaržymai gali būti suvokiami, kaip išoriniai suvaržymai elgtis etiškai, kad nekiltų pavojus nusizengti įstatymams.

A. Kustienė³⁵, V. Pruskus³⁶, M. Kaveh ir kt.³⁷ teigia, kad tarp auditoriaus kaip individo etikos, audito įmonės kaip organizacijos, kurioje jis dirba, etikos ir auditorių profesinės etikos egzistuoja glaudus ryšys ir tarpusavio sąveika (1 pav.).

1 pav. Individo, profesijos ir organizacijos etikos tarpusavio sąveika³⁸

Iš 1 paveikslo matyti, kad individo etika gali konfliktuoti tiek su organizacijos, tiek su profesijos etika, jos viena kitai daro įtaką. „Individo etiką lemia asmeninės savybės ir socialinė aplinka. Profesinė etika, skirtingai nuo individo etikos, pabrėžia kolektyvinį tos profesijos žmonių požiūrį į praktiką. Organizacijos etika nukreipta į naudos (pelno) siekimą, įmonės augimą ir plėtrą“³⁹. Konfliktas kyla, kai individas egoistinį etinį standartą iškelia virš organizacijos ir profesijos etikos reikalavimų. Kai individas tampa organizacijos nariu, jam tampa privalu laikytis organizacijos taisyklių. Tačiau tos taisyklės gali konfliktuoti ne tik su

³³ Kalčinskas, G. *Supra* note 29.

³⁴ Ardelean, A. Auditors' Ethics and their Impact on Public Trust. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2013, (92): 55–60.

³⁵ Kustienė, A. *Supra* note 30.

³⁶ Pruskus, V. *Supra* note 32.

³⁷ Kaveh, M. ir kt. Professional Ethics in Accounting and Auditing. *World Essays Journal*. [interaktyvus] 2014, 1 (2): 85-93 [žiūrėta 2018-03-12]. http://worldessaysj.com/files_site/paperlist/r_84_150212160045.pdf

³⁸ Pruskus, V. *Supra* note 32.

³⁹ Kustienė, A Auditorių etikos problemos. *Vagos*. 2008, 79 (32): 128–136.

individo etika, bet ir su profesine etika. J. Svanberg ir P. Öhman⁴⁰ atlikto tyrimo rezultatai liudija, kad organizacijos etinė kultūra gali daryti įtaką auditoriaus priimamiems profesiniams sprendimams, „tonas iš viršaus“ gali nulemti neetišką auditoriaus elgesį ir sumažinti audito kokybę. Taigi, galima teigti, kad tarp individo, profesinės bei organizacijos etikos gali kilti konfliktų. Straipsnio autorės nuomone, socialiai atsakinga organizacija visų pirma turėtų paklusti visuotinai pripažįstamoms moralės normoms. Etinę atsakomybę, kaip vieną iš aukščiausių organizacijos socialinės atsakomybės piramidės pakopų, įvardija A. Carroll ir A. K. Buchholtz⁴¹. S. Aqel⁴² ir L. Kazlauskienė⁴³ taip pat akcentuoja auditoriaus atsakomybę visuomenei kaip vieną iš pagrindinių auditoriaus etinių vertybių.

Auditorių etiką, kaip ir audito atlikimą, normina įvairaus lygio reglamentai: tarptautiniai ir valstybiniai teisės aktai, profesinių organizacijų bei audito įmonių vidaus reglamentai. Lietuvoje auditorių profesinę etiką reglamentuoja ne tik tarptautiniu mastu galiojantis Tarptautinės buhalterių federacijos (TBF) Buhalterių profesionalų etikos kodeksas⁴⁴, bet ir Lietuvos Respublikos finansinių ataskaitų audito įstatymas (aktuali redakcija 2017-03-01)⁴⁵ bei 1-asis tarptautinis kokybės kontrolės standartas (toliau – 1 TKKS)⁴⁶. Tai pagrindiniai dokumentai, norminantys svarbiausias auditorių veiklos sritis, apibrėžiantys jų nepriklausomybę ir atsakomybę, santykius su klientais bei etikos reikalavimus (1 lentelė). Pagal 1 TKKS kiekviena audito įmonė turi įsidiesti procedūras, skirtas suteikti pakankamą užtikrinimą, kad audito įmonė ir jos personalas atitinka etikos reikalavimus, nurodytus TBF Buhalterių profesionalų etikos kodekse.

⁴⁰ Svanberg, J., Öhman, P. Does Ethical Culture in Audit Firms Support Auditor Objectivity? *Accounting in Europe*. 2016, 13 (1): 65-79.

⁴¹ Carroll, A. B; Buchholtz, A. K. *Business and society: Ethics and Stakeholder Management*. 7th edition. Ohio, 2008.

⁴² Aqel, S. Independent Auditor's Report: Messages Conveyed and Implications. *Acta Universitatis Danubius (Economica)*. 2014, 10 (5): 5–17.

⁴³ Kazlauskienė, L. Svarbiausia – atsakomybė visuomenei. *Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos*. 2005, 37(563).

⁴⁴ *Buhalterių profesionalų etikos kodeksas*. [interaktyvus]. Tarptautinė buhalterių federacija, 2016. [žiūrėta 2018-01-08]. <http://lar.lt/www/new/page.php?733>

⁴⁵ Lietuvos Respublikos finansinių ataskaitų audito įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr.59-1916.

⁴⁶ *1-asis Tarptautinis kokybės kontrolės standartas* [interaktyvus]. Tarptautinė buhalterių federacija, 2009.[žiūrėta 2018-01-08] <http://lar.lt/www/new/page.php?204>

1 lentelė. Auditorių etikos principų išskyrimas ir apibūdinimas reglamentuose

Eil. Nr.	Auditorių etikos principai reglamentuose	
	TBF Buhalterių profesionalų etikos kodekse ⁴⁷ ir 1 TKKS ⁴⁸	Lietuvos Respublikos finansinių ataskaitų audito įstatyme ⁴⁹
1.	Sąžiningumas. Visuose profesiniuose ir verslo santykiuose auditorius privalo būti doras.	
2.	Objektyvumas. Auditorius neturi leisti, kad šališkumas, interesų konfliktas ar pernelyg didelė kitų asmenų įtaka paveiktų jo profesinius ar verslo sprendimus.	Objektyvumas ir nepriklausomumas. Auditorius ir audito įmonė atlikti finansinių ataskaitų auditą gali tik būdami nepriklausomi nuo audituojamos įmonės ir nedalyvaudami priimant joje sprendimus.
3.	Profesinė kompetencija ir reikiamas atidumas. Būtina išlaikyti tokį profesinių žinių ir kompetencijos lygį, kuris užtikrintų, kad klientui ar darbdaviui būtų teikiamos aukšto lygio profesinės paslaugos, pagrįstos šiuolaikine praktine patirtimi, įstatymais ir metodika, dirbti kruopščiai ir laikytis galiojančių specialiųjų ir profesinių standartų.	Profesinė kompetencija ir reikiamas atidumas. Auditorius privalo išlaikyti tokį profesinių žinių ir kompetencijos lygį, kuris užtikrintų kruopščiai teikiamas aukšto lygio profesines paslaugas, pagrįstas praktine patirtimi ir laikantis teisės aktų reikalavimų.
4.	Konfidencialumas. Auditorius privalo pasirūpinti profesinių ir verslo santykių metu gautos informacijos konfidencialumu ir be tinkamo ir specialaus leidimo neatskleisti šios informacijos trečiosioms šalims, išskyrus atvejus, kai ją atskleisti yra teisinė ar profesinė jo teisė arba pareiga, nenaudoti informacijos siekiant asmeninės buhalterio profesionalo arba trečiosios šalies naudos	Konfidencialumas ir profesinė paslaptis. Auditorius ir audito įmonė privalo laikyti paslapyje užsakovo ir (arba) audituojamos įmonės patikėtą informaciją ir jos neteikti tretiesiems asmenims, išskyrus šio įstatymo ir kitų įstatymų, reglamentuojančių privalomą informacijos teikimą, nustatytus atvejus, nenaudoti užsakovo ir (arba) audituojamos įmonės finansinių ataskaitų audito metu gautos informacijos audito įmonės ir (arba) trečiųjų asmenų interesams tenkinti.
5.	Profesionalus elgesys. Auditorius privalo laikytis atitinkamų įstatymų ir kitų teisės aktų bei vengti jo profesiją diskredituojančių veiksmų.	–
6.	–	Atsakomybė visuomenei. Auditorius ir audito įmonė privalo atlikti finansinių ataskaitų auditą, atsižvelgdami į tai, kad šio audito rezultatais naudojasi finansinių ataskaitų informacijos vartotojai (įmonių dalyviai, investuotojai, priežiūros ir kitos valstybės institucijos, kredito įstaigos, darbdaviai, darbuotojai ir kiti), priimdami ekonominius sprendimus. Jų pasitikėjimas auditoriaus objektyvumu ir sąžiningumu lemia auditoriaus atsakomybę visuomenei.

Palyginus 1 lentelėje pagal atskirus reglamentus pateiktus etikos principus matyti, kad jų įvardijimas šiuose reglamentuose šiek tiek skiriasi, tačiau esminių prieštaravimų nėra. Taigi, pagal pirmuosius du reglamentus auditoriai privalo laikytis tų pačių etikos principų. Be kitų nuostatų, minėtuose trijuose reglamentuose įvardinti šie etikos principai, kurių privalo laikytis auditorius Lietuvoje: sąžiningumas; objektyvumas ir nepriklausomumas; profesinė

⁴⁷ Buhalterių profesionalų etikos kodeksas. [interaktyvus]. Tarptautinė buhalterių federacija, 2016. [žiūrėta 2018-01-08]. <http://lar.lt/www/new/page.php?733>

⁴⁸ 1-asis tarptautinis kokybės kontrolės standartas [interaktyvus]. Tarptautinė buhalterių federacija, 2009. [žiūrėta 2018-01-08] <http://lar.lt/www/new/page.php?204>

⁴⁹ Lietuvos Respublikos finansinių ataskaitų audito įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr.59-1916.

kompetencija ir reikiamas atidumas; konfidencialumas; profesionalus elgesys; atsakomybė visuomenei. Nors kai kurių principų atskirai nėra įvardintų viename ar kitame iš minėtų reglamentų, tačiau jų esmė yra perteikta apibūdinant kitus principus arba aiškinamajame reglamentų tekste. Visuose audito reglamentuose yra minimas sąžiningumas, objektyvumas, profesinė kompetencija ir reikiamas atidumas bei konfidencialumas. LR finansinių ataskaitų audito įstatyme vieninteliame iš analizuojamų dokumentų yra aprašyta auditoriaus atsakomybė visuomenei. Šio principo aiškinimas persipina su objektyvumo ir sąžiningumo principais.

Sąžiningumo principas išskiriamas kaip esminis auditoriaus elgesio principas. Tačiau Al Qtaish, Baker, Othman⁵⁰ pažymi, kad sąžingumas priklauso nuo pagrindinių asmens etinių įsitikinimų ir elgesio, kuriam gali daryti įtaką įvairūs veiksniai. Straipsnio autorės nuomone, sąžingumas yra asmens moralės pagrindas, kurį sunku sugriauti. Jis arba yra, arba jo nėra. Auditorius negali išvengti poveikio savo sąžiningumui, tačiau privalo tam poveikiui atsispirti išvengdamas situacijų, kurios galėtų daryti įtaką jo sąžiningumui. Pagal TBF Buhalterių profesionalų etikos kodeksą sąžiningumas prilyginamas dorumui, t.y. pamatinei asmens moralės savybei.

Objektyvumo principo laikymasis auditoriaus veikloje yra svarbus tuo, kad auditoriai, vertindami finansines ataskaitas, turi nešališkai priimti sprendimus. Objektyvumui pagrindą suteikia nepriklausomumo principo laikymasis. Auditoriaus nešališkumą sąlygoja dvi svarbiausios aplinkybės: 1) pakankamos auditoriaus žinios – profesinė kompetencija; 2) auditoriaus nepriklausomybė nuo kliento ir auditoriaus nuomonės nešališkumas. Nuomonės nepriklausomumas yra nuostata, leidžianti pareikšti nuomonę be pašalinės įtakos, galinčios paveikti profesinį vertinimą. J. Mackevičius⁵¹ objektyvumą ir sąžiningumą, kaip ir nešališkumą, apibūdina kaip tendencingumo nebuvimą ir principingumą. Audito reglamentuose, kaip ir mokslinėje literatūroje, auditoriaus nepriklausomybės koncepcija nagrinėjama išskiriant dvi sritis. Pirma, nepriklausomybė *de facto*, kuri reiškia auditoriaus sugebėjimą išlaikyti objektyvų ir nepažeidžiamą požiūrį viso audito metu. Antra, menamoji nepriklausomybė, reiškianti, kad santykiai tarp auditoriaus ir kliento turi būti tokie, kad auditorius tretiesiems asmenims atrodytų nepriklausomas. LR finansinių ataskaitų audito įstatymas⁵² nustato konkrečius reikalavimus auditoriaus nepriklausomumui, tačiau, net ir juos patenkinus, auditoriaus nepriklausomumas gali

⁵⁰ Al Qtaish H.F.; Baker A.R.M.; Othman H.O. The Ethical Rules of Auditing and the Impact of Compliance with the Ethical Rules on Auditing Quality. [interaktyvus]. *International Journal of Research and Reviews in Applied Sciences*, 2014, 8(3): 248–262. [žiūrėta 2018-04-02].

http://www.arpapress.com/Volumes/Vol18Issue3/IJRRAS_18_3_06.pdf

⁵¹ Mackevičius, J. *Finansinių ataskaitų auditas ir analizė: procedūros, metodikos ir vertinimas*. Vilnius, 2009.

⁵² Lietuvos Respublikos finansinių ataskaitų audito įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr.59-1916.

būti pažeistas dėl asmeninių ar kitokių interesų, kurių akivaizdžiai išvelgti ar paprastai įrodyti neįmanoma. Pavyzdžiui, auditoriai, įsitraukdami į politinę veiklą, turi suvokti, kad kartais jie gali atsidurti dviprasmiškoje situacijoje – tai gali turėti įtakos jų nešališkumui ir sukelti interesų konfliktą. Auditoriai turi atsisakyti dovanų ar atlyginimo už siūlomus neskaidrius veiksmus, kurių prašo klientas, nes tokie veiksmai varžo auditoriaus nepriklausomumą ir gali pažeisti jo sąžiningumą. Be to, auditoriai turi vengti bet kokių ryšių, kurie galėtų juos kompromituoti. Auditoriai neturėtų naudotis tarnybine padėtimi, sprenddami savo privačius reikalus, ir vengti santykių, galinčių įtraukti juos į korupcinę veiklą ar sukelti abejonių dėl jų objektyvumo ir nepriklausomumo. Kartais galima suabejoti auditoriaus nepriklausomumu, kai didesnė dalis jo metinių pajamų yra užmokestis, gaunamas iš vieno kliento. Tokiu atveju galima įtarti, kad užmokestis priklauso nuo tam tikro rezultato ar išvados. Auditoriaus nepriklausomybei gali kelti grėsmę ir tas faktas, jei auditorius tikrina tą pačią įmonę daug kartų iš eilės. Kai klientas ar įmonės vadovas daro įtaką auditoriaus sprendimams, už tam tikrą atlygį prašo nuslėpti pajamas, daryti šališkas išvadas, auditoriui kyla grėsmė pasielgti neetiškai, pažeidžiant objektyvumo principą. Atlikdami auditą auditoriai susiduria ir su dokumentų slėpimu, klastojimu, įvairiais piktnaudžiavimo atvejais, kreditorių apgaudinėjimu, mokesčių nuslėpimu. Kaplan⁵³ nurodo aplinkybes ir jas įvardija kaip rizikas, kurios gali sukelti grėsmę auditoriaus nepriklausomumui ir objektyvumui: auditorius ignoruoja neatitikimus finansinėse ataskaitose, pateikia nepagrįstai teigiamą išvadą arba pateikia išvadą netikrinęs finansinių ataskaitų, tyčia nepastebi neetiško įmonės vadovybės elgesio, nepraneša vidaus kontrolės pažeidimų. Šios aplinkybės gali turėti įtakos auditoriaus sąžiningumui bei objektyvumui.

Apibendrinant auditoriaus etikos problemas, susijusias su nepriklausomumo ir objektyvumo principais, galima teigti, kad tik visiška auditoriaus nepriklausomybė suteikia jam galimybę sąžiningai atlikti užduotį ir pareikšti objektyvią nuomonę.

Profesinės kompetencijos ir pareigingumo principas įpareigoja auditorių teikti aukšto lygio paslaugas vadovaujantis specialiomis profesinėmis žiniomis. D. Daujotaitės⁵⁴ teigimu, tam auditorius privalo turėti profesinių žinių ir įgūdžių, suteikiančių galimybę profesionaliai teikti paslaugas. Auditorius privalo ne tik įgyti atitinkamą kvalifikaciją, bet ir nuolatos ją kelti, kaip įpareigoja LR finansinių ataskaitų audito įstatymas. Su profesinės kompetencijos principu yra glaudžiai susijęs profesionalaus elgesio principas, kuris reiškia, kad auditorius ne tik privalo turėti pakankamai savo srities žinių, bet ir tinkamai jas taikyti – laikytis atitinkamų įstatymų ir

⁵³ Kaplan. *Auditor independence*. [interaktyvus]. UK, 2012. [žiūrėta 2018-03-10].
<http://kfknowledgebank.kaplan.co.uk/KFKB/Wiki%20Pages/Audit%20and%20compliance.aspx>

⁵⁴ Daujotaitė, D. *Finansinis auditas*. Vilnius, 2006.

kitų teisės aktų. Grėsmių profesionaliam elgesiui arba sąžiningumui gali kilti dėl su kliento įmone (jos savininkais, vadovybe ir veikla) siejamų abejotinių dalykų, tokių kaip dalyvavimo neteisėtoje veikloje (pavyzdžiui, pinigų plovime, mokesčių slėpime, grobstyme).

Konfidencialumo principas auditorių įpareigoja laikyti paslapyje kliento patikėtą informaciją ir jos neteikti tretiesiems asmenims, dėl kurios jie gali įgyti pranašumą. Svarbu, kad auditoriai, teikdami įvairioms organizacijoms paslaugas, neperžengtų leistinos slaptos informacijos viešinimo apribojimų. Auditorius privalo būti budrus, kad neatskleistų informacijos socialinėje aplinkoje. Konfidencialumo privaloma laikytis net jeigu auditoriaus ir kliento santykiai yra pasibaigę. Galima pasinaudoti ankstesniąja patirtimi, bet negalima nei naudoti, nei atskleisti jokios profesinių ar verslo santykių metu gautos konfidencialios informacijos, išskyrus tą informaciją, kuri yra viešai skelbiama.

Išanalizavus auditorių etikos principus ir aptarus aplinkybes, kurioms susiklosčius kyla etikos principų pažeidimo grėsmės, kitas tyrimo žingsnis – pažeidimo grėsmių identifikavimas ir jų esmės atskleidimas; apsaugos priemonių nustatymas ir jų taikymo mechanizmo kūrimas.

ETIKOS PRINCIPŲ PAŽEIDIMO GRĖSMĖS IR APSAUGOS PRIEMONĖS

Įvairūs santykiai ar aplinkybės, susiklostančios audito metu ar netgi prieš rengiantis pasirašyti audito sutartį, gali sukelti grėsmes pažeisti auditoriaus etikos principus. Kai tokie santykiai ar aplinkybės sukelia grėsmę, dėl jos auditorius gali nusižengti arba būti laikomas nusižengusiu pagrindiniams etikos principams. Tam tikros aplinkybės ar santykiai gali sukelti daugiau nei vieną grėsmę ir grėsmė gali turėti įtakos daugiau nei vieno principo laikymuisi. Visas etikos principų pažeidimo grėsmes galima priskirti vienam ar keliems iš penkių tipų (2 lentelė).

2 lentelė. Auditoriaus etikos principų pažeidimo grėsmės⁵⁵

Eil. Nr.	Pažeidimo grėsmė tipas	Grėsmės apibūdinimas
1.	Savanaudiškų interesų grėsmė	Grėsmė, kad finansiniai ar kitokie interesai darys nederamą įtaką buhalterio profesionalo (toliau – auditoriaus) sprendimams ar elgsenai.
2.	Savikontrolės grėsmė	Grėsmė, kad auditorius netinkamai įvertins ankstesnio savo arba kito asmens, dirbančio toje pačioje audito įmonėje ar kitoje įmonėje, su kuria susijęs auditorius, sprendimo, veiklos ar suteiktų paslaugų rezultatus, kuriais jis remiasi priimdamas sprendimus, atlikdamas tokią veiklą ar teikdamas tokią paslaugą.
3.	Tarpininkavimo grėsmė	Grėsmė, kad auditorius palaikys kliento arba darbdavio poziciją taip, jog iškilus pavojus auditoriaus objektyvumui.

⁵⁵ *Buhalterių profesionalų etikos kodeksas*. [interaktyvus]. Tarptautinė buhalterių federacija, 2016. [žiūrėta 2018-01-08]. <http://lar.lt/www/new/page.php?733>

4.	Familiarumo grėsmė	Grėsmė, kad dėl ilgalaikių ar artimų ryšių su klientu arba darbdaviu, auditorius bus per daug palankus jų interesams ar pernelyg pasitikės jų darbu.
5.	Įbauginimo grėsmė	Grėsmė, kad dėl esamų arba numanomų grėsmių, įskaitant ir bandymus neteisėtai daryti įtaką auditoriaus veiklai, auditorius gali būti priverstas elgtis neobjektyviai.

Profesinėje auditoriaus veikloje kasdien gali pasitaikyti įvairių tipų grėsmės pažeisti etikos principus. Svarbu atpažinti aplinkybes, kurioms esant gali būti pažeisti etikos principai.

Savanaudiškų interesų grėsmė gali kilti dėl: per daug didelės audito įmonės priklausomybės nuo kliento mokamo atlygio; audito įmonės baimės prarasti svarbų klientą ar pelningą sandorį; audito įmonės derybų dėl neapibrėžto atlygio atliekant auditą. Šios aplinkybės gali daryti nederamą įtaką auditoriaus priimamiems sprendimams. Tokiu atveju, nesiimant jokių apsaugos priemonių grėsmei išvengti, gali būti pažeisti nepriklausomumo, objektyvumo, sąžiningumo, netgi profesinės kompetencijos ir reikiamo atidumo principai.

Savikontrolės grėsmė gali kilti audito įmonei teikiant klientui paslaugas, kurių rezultatus vėliau turės vertinti pats auditorius. Šios aplinkybės gali paveikti auditoriaus sprendimo priėmimą ir veiklos ar suteiktų paslaugų rezultatus. Taip gali būti pažeidžiamas nepriklausomumo ir objektyvumo principas.

Tarpininkavimo grėsmė gali kilti, kai: auditorius atstovauja audito paslaugų klientą teismo bylose ar ginčiuose su trečiosiomis šalimis; audito įmonė reklamuoja save audito kliento įmonėje. Tokiomis aplinkybėmis susidaro prielaidos auditoriui palaikyti kliento poziciją, o tai kelia pavojų auditoriaus objektyvumui.

Familiarumo grėsmė kyla dėl: giminystės ryšių; priimamų dovanų ar naudojimosi kliento teikiamomis lengvatomis; auditoriaus glaudžių ryšių su klientu. Tokios aplinkybės susiklosto dėl ilgalaikių ar artimų ryšių su klientu, auditorius tampa palankus klientų interesams. Tokiu atveju gali būti pažeidžiamas nepriklausomumo ir objektyvumo principas.

Įbauginimo grėsmė galima dėl: grasinimo nutraukti sutartį su klientu; audito kliento nenoro sutarti su audito įmone sudaryti kito audito sutarties, jei audito įmonė ir toliau nesutiks su konkrečios ūkinės operacijos apskaitymo tvarka; darbo apimčių ir atlygio sumažinimo; grasinimo pradėti teisminį bylinėjimąsi. Dėl esamų arba numanomų grėsmių, įskaitant ir bandymus neteisėtai daryti įtaką auditoriaus veiklai, auditorius iš baimės gali būti priverstas elgtis nesąžiningai ir neobjektyviai.

TBF Buhalterių profesionalų etikos kodeksas⁵⁶ siūlo auditoriaus etikos principų apsaugos priemonės – veiksmus, kuriais galima pašalinti grėsmes arba sumažinti jas iki priimtino lygio. Jos skirstomos į dvi dideles grupes:

1. Profesijos atstovų, įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytos apsaugos priemonės.
2. Darbo aplinkoje taikomos apsaugos priemonės gali būti dviejų tipų: a) visoje audito įmonėje ar b) konkrečiai užduočiai taikomos apsaugos priemonės. Jos skiriasi priklausomai nuo aplinkybių.

Auditorius gali pasitikėti audituojamos įmonės taikomomis apsaugos priemonėmis. Tačiau, siekiant sumažinti grėsmes iki priimtino lygio, naudotis vien tik šiomis apsaugos priemonėmis nepakanka.

Straipsnio autorės nuomone, taikant vienos ar kitos atskiros grupės apsaugos priemones, laukiamo efekto galima ir nepasiekti, todėl reikalinga gilesnė minėtų apsaugos priemonių analizė ir kompleksinis taikymas. Tuo tikslu priemonės siūloma suskirstyti į tokias grupes:

- 1 grupė: priemonės, kurias nustato įstatymai ar kiti teisės aktai;
- 2 grupė: priemonės, kurios taikomos darbo aplinkoje;
- 3 grupė: priemonės, kombinuojamos iš pirmosios ir antrosios grupės;
- 4 grupė: kliento taikomos apsaugos priemonės kartu su kitų grupių priemonėmis.

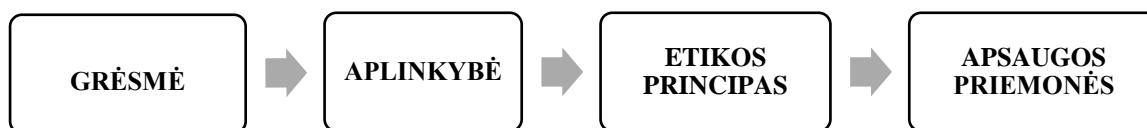
Nors audito reglamentuose išskiriamos tik dvi pirmosios priemonių grupės, tačiau praktikoje gali susiklostyti aplinkybės, kai būtina kombinuoti priemones, kurias nustato įstatymai, bei priemones, kurias nustato pati audito įmonė bei taiko klientas. Kompleksinis priemonių taikymas būtinas, pavyzdžiui, kai auditorius laikosi LR finansinių ataskaitų audito įstatyme nurodytų reikalavimų dėl rotacijos, tačiau per teisės akto leidžiamą darbo su klientu laikotarpį susiklosto per daug artimi ryšiai, palankumas kliento interesams ar pernelyg didelis pasitikėjimas kliento darbu, ir kyla familiarumo grėsmė, to pasekoje pažeidžiamas objektyvumo, profesionalaus elgesio bei atsakomybės visuomenei principai. Arba, pavyzdžiui, net jei auditorius gerai išmano audito standartus ir kitus teisės aktus, tačiau neturi ir negali įgyti būtinų žinių apie būsimo kliento veiklos specifiką, todėl negali tinkamai atlikti audito, tuomet profesinei kompetencijai ir reikiamam atidumui kyla savanaudiškų interesų grėsmė. Taigi, labai svarbu įvertinti etikos principo pažeidimo grėsmę sukeliančias aplinkybes ir pasirinkti tinkamas apsaugos priemones. „Auditorius, sprenddamas, ar sutikti atlikti auditą, taip pat ir audito metu, turi identifikuoti nepriklausomumui kylančias savikontrolės, savanaudiškų interesų, tarpininkavimo, familiarumo ar įbauginimo grėsmes, atsirandančias dėl ankstesnių ir

⁵⁶ *Buhalterių profesionalų etikos kodeksas*. [interaktyvus]. Tarptautinė buhalterių federacija, 2016. [žiūrėta 2018-01-08]. <http://lar.lt/www/new/page.php?733>

dabartinių finansinių, asmeninių, verslo, darbo ar kitų ryšių, interesų ir santykių tarp jų, asmenų, galinčių daryti tiesioginį ar netiesioginį poveikį audito rezultatams, ir audituojamos įmonės; įvertinti nurodytų grėsmių reikšmingumą; priimti sprendimus dėl apsaugos priemonių, kurios pašalintų nurodytas grėsmes arba sumažintų jas iki priimtino lygio ir tinkamai jas pritaikyti.⁵⁷

Išanalizavus auditorių etikos principus ir jų pažeidimo grėsmes bei jų apsaugos priemones, straipsnio autorė siūlo grėsmių prevencijos modelį (2 pav.). Šį modelį sudaro keturi elementai ir jų sąveika. Siekiant modelyje atkreipti dėmesį į pažeidimo grėsmes, jos įvardijamos pirmiausiai ir modelis pateikiamas tokiu nuoseklumu:

1. Nustatoma pažeidimo grėsmė;
2. Identifikuojamos grėsmę sukeliančios aplinkybės;
3. Atpažįstamas galimai pažeistinas vienas ar keli etikos principai;
4. Pritaikoma apsaugos priemonė.

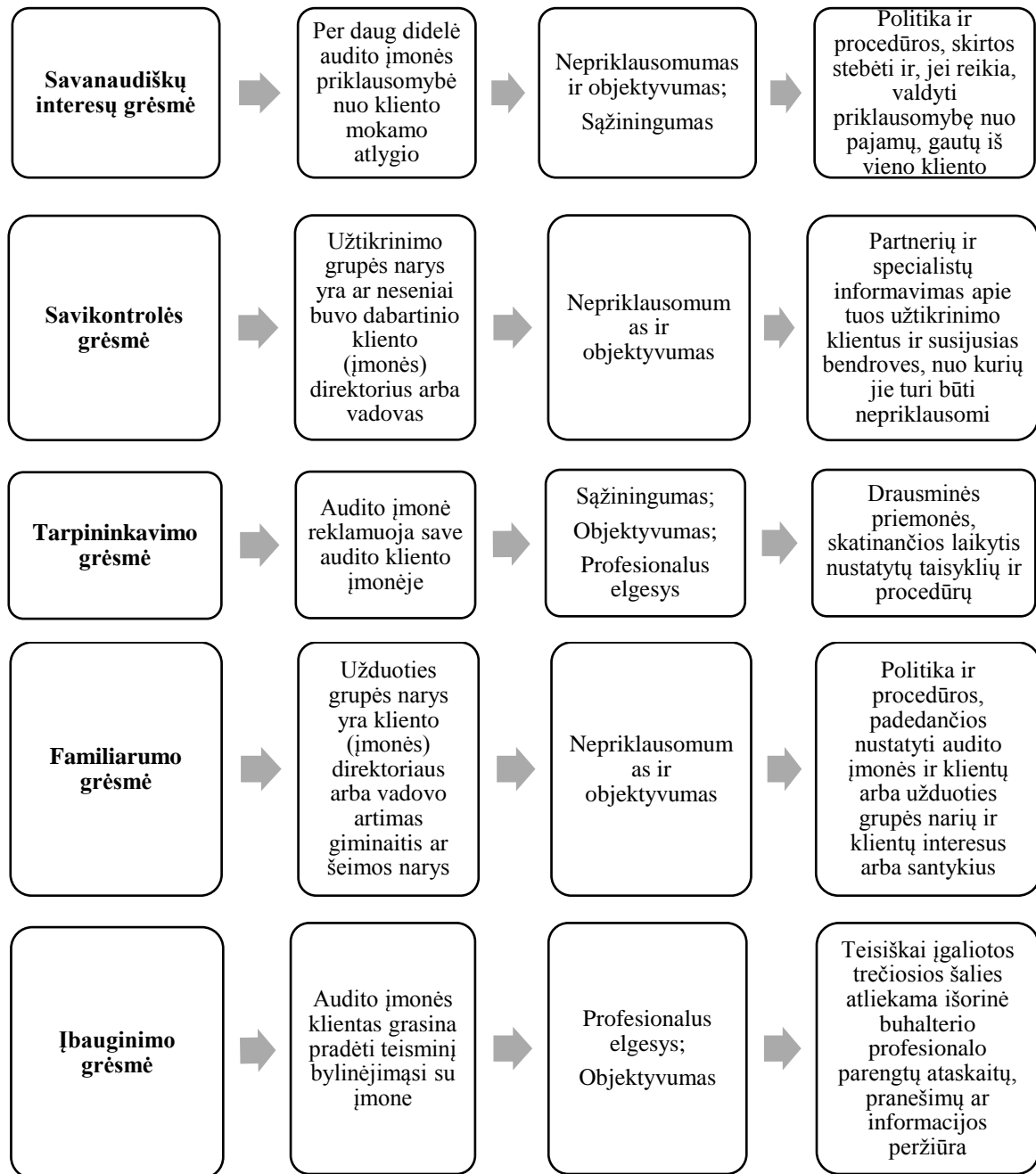

2 pav. Auditorių etikos principų pažeidimo grėsmių prevencijos modelis

Siekiant pademonstruoti etikos principų, jų pažeidimo grėsmių, jas sukėlusią aplinkybių bei apsaugos priemonių sąveikos mechanizmą, pateiktame modelyje pirmiausia įvardinta grėsmė (3 pav.). Po to pateikiami ją sukėlusią aplinkybių pavyzdžiai iš audito praktikos, toliau nurodomi konkrečiu atveju galimai pažeidžiami auditoriaus etikos principai ir pasirenkamos apsaugos priemonės grėsmės prevencijai arba mažinimui iki priimtino lygio.

⁵⁷ Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos direktoriaus 2017 m. vasario 9 d. įsakymas Nr. V3-4 Dėl nepriklausomumo nuo audituojamos įmonės, konfidencialumo ir profesinės paslapties principo laikymosi tvarkos aprašo patvirtinimo.[interaktyvus]. [Žiūrėta 2018-04-10].

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActPrint?documentId=73f9d7d0fa7511e68034be159a964f47>

3 pav. Auditorių etikos principų pažeidimo grėsmių prevencijos modelis praktiniam taikymui

Grėsmes sukeliančių aplinkybių ir apsaugos priemonių pavyzdžiai gali būti labai įvairūs, jų sąrašas nėra baigtinis. Susiklosčiusios aplinkybės sudaro sąlygas kilti grėsmei pažeisti vieną ar kelis etikos principus. Todėl auditorius, jas išanalizavęs ir įvertinęs etikos principo pažeidimo grėsmę, turi pritaikyti tinkamas apsaugos priemones, pasirinkdamas jas iš aptartų priemonių grupių. Pritaikius siūlomą modelį galima išvengti etikos principų pažeidimo grėsmės arba pažeidimo grėsmė gali būti sumažinta iki priimtino lygio. Jei grėsmių sumažinti iki priimtino lygio neįmanoma, auditorius turi atsisakyti užmegzti santykius su tokiu klientu.

Auditorių profesinės etikos principų taikymo praktikoje efektyvumas priklauso nuo to, ar jie bus suprasti, ar bus atpažintos jų pažeidimo grėsmės ir taikomos apsaugos priemonės. Auditorių profesinės etikos normų paisymas gali prisidėti prie audito kokybės ir efektyvumo didinimo, suteikti didesnę visuomenės pasitikėjimo garantiją, kad teikiamos audito paslaugos yra profesionalios ir tarnauja visuomenės interesams. Tačiau svarbu, kad tos normos būtų ne tik deklaruojamos, bet ir taptų kasdieninės auditorių veiklos orientyru.

Straipsnyje atlikti auditorių etikos reglamentavimo, etikos principų ir jų pažeidimo grėsmių teoriniai tyrimai ir gauti tyrimo rezultatai suponuoja galimybę pritaikyti teoriją praktikoje, t.y. panaudoti parengtą auditorių etikos principų pažeidimo grėsmių prevencijos modelį praktiniam taikymui.

IŠVADOS

Auditorių atliekamo darbo kokybė pasikliauja visuomene. Būtent dėl šios priežasties auditorių profesinė etika yra ne vien kiekvieno šios profesijos atstovo reikalas.

Reglamentuose, norminančiuose auditoriaus etikos reikalavimus Lietuvoje, nurodomi šie auditoriaus profesinės etikos principai: sąžiningumas; objektyvumas ir nepriklausomumas; profesinė kompetencija; konfidencialumas; profesionalus elgesys; atsakomybė visuomenei.

Įvairūs santykiai ar aplinkybės, susiklostančios audito metu ar netgi prieš pasirašant audito sutartį, gali sukelti grėsmes pažeisti auditoriaus etikos principus. Todėl svarbu atpažinti aplinkybes, kurioms esant gali būti pažeisti etikos principai, ir taikyti apsaugos priemones, kuriomis galima pašalinti grėsmes arba sumažinti jas iki priimtino lygio.

Siekiant palengvinti apsaugos priemonių pasirinkimą ir taikymą, jas siūloma suskirstyti į grupes: 1) priemonės, kurias nustato įstatymai ar kiti norminiai aktai; 2) priemonės, kurios taikomos darbo aplinkoje; 3) priemonės, kombinuojamos iš pirmosios ir antrosios grupės; 4) kliento taikomos apsaugos priemonės kartu su kitų grupių priemonėmis.

Siūlomas grėsmių prevencijos modelis, kurį sudaro keturi elementai, ir įgyvendinimas tokiu nuoseklumu: 1. Nustatoma pažeidimo grėsmė; 2. Identifikuojamos grėsmę sukeliančios aplinkybės; 3. Atpažįstamas galimai pažeistinas vienas ar keli etikos principai; 4. Pritaikoma apsaugos priemonė.

Auditorių profesinės etikos principų taikymo praktikoje efektyvumas priklauso nuo to, ar jie bus suprasti, ar bus atpažintos jų pažeidimo grėsmės ir, ar bus taikomos tinkamos apsaugos priemonės.

LITERATŪRA

1. *Buhalterijų profesionalų etikos kodeksas*. [interaktyvus]. Tarptautinė buhalterijų federacija, 2016. [žiūrėta 2018-01-08]. <http://lar.lt/www/new/page.php?733>
2. Lietuvos Respublikos finansinių ataskaitų audito įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 59-1916.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. balandžio 15 d. nutarimas Nr. 255 Dėl priemonių ekonominių nusikaltimų prevencijai ir kontrolei gerinti [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-03-20].
4. <https://www.e-tar.lt/mobile/legalAct.html?documentId=TAR.657233622B90>
5. *I-asis tarptautinis kokybės kontrolės standartas* [interaktyvus]. Tarptautinė buhalterijų federacija, 2009. [žiūrėta 2018-01-08]. <http://lar.lt/www/new/page.php?204>
6. Ardelean, A. Auditors' Ethics and their Impact on Public Trust. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2013, (92): 55–60.
7. Al-Ajmi, J., Saudagaran, S. Perceptions of Auditors and Financial-Statement Users Regarding Auditor Independence in Bahrain. *Managerial Auditing Journal*. 2011, 26 (2): 130–160.
8. Al Qtaish H.F.; Baker A.R.M.; Othman H.O. The Ethical Rules of Auditing and the Impact of Compliance with the Ethical Rules on Auditing Quality. [interaktyvus]. *International Journal of Research and Reviews in Applied Sciences*, 2014, 8(3): 248–262. [žiūrėta 2018-04-02]. http://www.arpapress.com/Volumes/Vol18Issue3/IJRRAS_18_3_06.pdf
9. Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos direktoriaus 2017 m. vasario 9 d. įsakymas Nr. V3-4 Dėl nepriklausomumo nuo audituojamos įmonės, konfidencialumo ir profesinės paslapties principo laikymosi tvarkos aprašo patvirtinimo. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018-04-10].
10. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActPrint?documentId=73f9d7d0fa7511e68034be159a964f47>
11. Aqel, S. Independent Auditor's Report: Messages Conveyed and Implications. *Acta Universitatis Danubius (Economica)*. 2014, 10 (5): 5–17.
12. Campbell, T., Houghton, K. *Ethics And Auditing*. The Australian National University, 2013.
13. Carroll, A. B; Buchholtz, A. K. *Business and society: Ethics and Stakeholder Management*. 7th edition. Ohio, 2008.
14. Daujotaitė, D. *Finansinis auditas*. Vilnius, 2006.
15. Jasevičienė, F. *Finansų įstaigų veikla ir etika*. Vilnius, 2012.
16. Kaveh, M. ir kt. Professional Ethics in Accounting and Auditing. *World Essays Journal*. [interaktyvus] 2014, 1 (2): 85–93. [žiūrėta 2018-03-12].
17. http://worldessaysj.com/files_site/paperlist/r_84_150212160045.pdf
18. Kaplan. *Auditor independence*. [interaktyvus]. UK, 2012. [žiūrėta 2018-03-10].
19. <http://kfknowledgebank.kaplan.co.uk/KFKB/Wiki%20Pages/Audit%20and%20compliance.aspx>
20. Kalčinskas, G. Auditorių ir buhalterijų profesinė etika: pagrindiniai principai. *Apskaitos ir mokesčių apžvalga*. 2008, 11: 16–17.
21. Kazlauskienė, L. Svarbiausia – atsakomybė visuomenei. *Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos*. 2005, 37(563).
22. Kustienė, A. Auditorių etikos problemos. *Vagos*. 2008, 79 (32): 128–136.
23. Kustienė, A., Linkevičė, I. Audito kokybės vertinimas auditorių etikos požiūriu. *Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos*. 2016, 10 (1): 100–108.
24. Kustienė, A., Vaičaitienė, E. Finansinių ataskaitų audito išvada: kaip patenkinti informacijos vartotojų lūkesčius? *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2017 (18): 404–419.
25. Lakis, V. *Audito teorija ir praktika*. Vilnius, 2017.
26. Mackevičius, J. *Finansinių ataskaitų auditas ir analizė: procedūros, metodikos ir vertinimas*. Vilnius, 2009.
27. Mackevičius, J., Valkauskas, R. Integruota įmonės finansinės būklės ir veiklos rezultatų analizės metodika. *Verslas: teorija ir praktika*. 2010, 12(3): 213–221.
28. Palidaskaitė, J. *Viešojo administravimo etika*. Kaunas, 2008.
29. Pruskus, V. *Verslo etika: laiko iššūkiai ir atsako galimybės*. Vilnius, 2003.

30. Rezaee, Z. Causes, consequences, and deterrence of financial statement fraud. *Critical Perspectives on Accounting*. 2005, (16): 277–298.
31. Subačienė, R. ir kt. *Apskaitos ir audito pagrindai*. Vilnius, 2015.
32. Svanberg, J., Öhman, P. Does Ethical Culture in Audit Firms Support Auditor Objectivity? *Accounting in Europe*. 2016, 13 (1): 65–79.
33. Tarptautiniai audito standartai [interaktyvus]. Lietuvos auditorių rūmai, 2009.[žiūrėta 2017-03-20] <http://lar.lt/www/new/page.php?326>
34. Zakaria, M., Haron, H., Ismail, I. Knowledge of Ethics, Perceived Ethical Problems and Ethical Judgments. *Journal of Financial Reporting and Accounting*. 2010, 8 (1): 50–64.

THE THREAT OF VIOLATIONS OF THE ETHICALS PRINCIPLES OF AUDITORS

Aurelija Kustienė

Aleksandras Stulginskis University

Summary

The audited financial statements are one of the most reliable sources of information for economic entities when making economic decisions. It is very important that the auditor, expressing his opinion on the financial statements, were impartial and would represent the public interest. Therefore, the auditors are the subject to particularly stringent requirements relating to professional ethics.

The main objective of the research is to analyse the ethics of auditors and the essence of the principles of ethics of auditors, to identify the threats of violations of ethical principles of auditors, and to provide recommendations for their avoidance and reduction to an acceptable level.

Research methods are as follows: analysis of scientific and normative literature, legal analysis and synthesis; logical analysis.

After having carried out the research the particular measures are recommended to remove or reduce threats to violation of ethical principles to an acceptable level, which are divided into legislative measures and measures applicable in the work environment.

The theoretical research on the ethical regulation, ethical principles and their violation was carried out and the results have been considered in the article. It allows apply the theory in practice, revealing the violations of auditors' ethical principles in audit work and the possibilities of applying the threat prevention measures to these violations.

Keywords: audit, auditor, ethical principles, threat of violations.

Aurelija Kustienė*, Aleksandro Stulginskio universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Ekonomikos, apskaitos ir finansų instituto docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: finansinis auditas, vidaus auditas, vidaus kontrolė.

Aurelija Kustienė*, Aleksandras Stulginskis University, Faculty of Economics and Management, Institute of Economics, Accounting and Finance, assoc. professor. Research interests: financial audit, internal audit, internal control.

COORDINATION PERFORMANCE OF 11-15 YEARS OLD ATHLETES AND POPULATION

Anton Lednický¹

*¹Comenius University Bratislava, Department of Athletics, Faculty of Physical Education and Sport, Slovakia
Nábr. arm. gen. L. Svobodu 9 str. 814 69 Bratislava
Tel.: +421 / 905 514 079
E-mail: anton.lednický@uniba.sk*

Ladislava Doležajová²

*²Comenius University Bratislava, Department of Athletics, Faculty of Physical Education and Sport, Slovakia
Nábr. arm. gen. L. Svobodu 9 str. 814 69 Bratislava
Tel.: +421 / 904 323 528
E-mail: ladislava.dolezajova@uniba.sk*

Abstract. Authors present the result of the cross-sectional testing of the coordination abilities of young athletes and population aged 11 – 15 years. The coordination performance of sets was created by the sum of acquired points in seven item battery tests of the coordination abilities. The starting point for the creation of points scale was the average performance of a set of 11 years old population. Results of the research proved higher entry level of the coordination performance in a set of sportspersons, and its dynamic growth at the age of 11 to 15 years. The growth of the coordination performance of sets had a gradually growing character.

Keywords: young athletes, population, testing, coordination abilities, coordination performance.

INTRODUCTION

Sports performance means the final product of the coach's and athlete's effort, and meanwhile it is a decisive criterion of the efficiency of sports training. We understand it as a complex expression of the athlete's personality. The performance of an individual is influenced by innate dispositions, surrounding and training impact. Together they form a unity, they intersect and add to each other, and therefore it is not possible to determine and precisely quantify their proportional impact on the sporting performance¹. Among the important factors that influence it are also coordination abilities. They create the basis for learning motion skills and the increase of their level is closely related to the process of improvement of sporting technique.

¹ Košťál J. Podiel faktorů kondícia na športovom výkone. In: Sedláček, J. a kol.: Kondičná atletická príprava a rekreačná atletika. Bratislava : UK, 2003.

In literature we encounter various approaches for expressing the proportion of particular factors, resp. their complexes at the level of competitive performance^{2,3,4,5}. Despite the various opinions of the authors, all consider the coordination abilities to be important. It is clear that coordination abilities are differentially interconnected with a complex of fitness abilities. Without an adequate level of fitness readiness, their further development is not possible.

Particular elements of preparation are represented in sports training in various proportions, depending on age, preparation phase, and period of annual training cycle. An opinion that one of the most important elements is fitness training prevails. However, recently the opinion^{6,7,8,9,10} that coordination training is an equal precondition of sportspersons for the achievement of high motion performance applies. The most intensive development of basic coordination abilities and phase of high motor docility (formation of wide range of skills, “skills basis”) takes place at the age of 7 – 10 (11), resp. 8 – 10 (11) years, and in the case of boys till 12 (13) years of age¹¹.

Targeted focus on their development must be done from the entry of children into sports training, it means from the stages of pre-preparation and basic sports training. From this point of view it is important to understand the meaning, and so to increase the representation of coordination preparation in training. It is necessary to bear in mind that a sufficiently high level of development of coordination abilities is a necessary precondition for achieving high sports performance.

Athletics^{12,13} offers a wide opportunity for the development of coordination abilities which, to a significant extent, influence the development of basic functions of human motion, resp. the acquiring and improvement of motion skills. Part of the basic motor demonstrations in athletics are elementary motion activities (run, jumps, throws), their combinations (run –

² Nabatnikovova M. J. *Osnovy upravlenija podgotovkoj junych sportsmenov*. Moskva : FiS, 1982.

³ Balandin V. I.; Bludov J. M.; Plachtijenko V. A. *Programirovanije v sporte*. Moskva : FiS, 1986.

⁴ Mangi R.; Jokl P.; Dayton A. W. *Sports Fitness and Training*. New York : Pantheon Books, 1987.

⁵ Jonath, V.; Krempel, R. *Konditionstraining*. Reinbeck bei Hamburg : Rewolt Sport Rororo, 1991.

⁶ Racz, J. Koordinative motorische Vervollkommnung und sportmotorische Lernerfolge im Sportunterricht und Nachwuchstraining. *Leistungssport*. 1990, (20)5: 4 – 9.

⁷ Zařková V. a kol.: Rozvoj koordinačných schopností v hádzanej. *Acta Fac. Educ. Phys. Univ. Comenianae*. XXXVII. Bratislava. 1995, p.205 – 210.

⁸ Šimonek, J. et al. Úroveň kondičnej pripravenosti mladých tenistov. *Tel. Vých. Šport*. 1997, (7) 1: 29-32

⁹ Perič T.; Lukáš V. Přínos koordinačně náročných cvičení pro trénink ledního hokeje. *Tel. Vých. Šport*. 2003, 13: 22-26.

¹⁰ Lehnert M. Stejskal P. Há, P. Vavák M. Load intensity in volleyball game like drills. *Gymnica - Acta Univ. Palackianae Olomucensis* 38. Olomouc : Palacky University, 2008

¹¹ Kohoutek M. a kol. *Koordinální schopnosti dětí*. Praha : FTVS UK, 2005

¹² Hirtz P. Koordinative Vervollkommnung in der Leichtathletik. *Körpererziehung*. 1986, (36)10: 427 – 432.

¹³ Hirtz P. Argumentationshilfen für die Leichtathletik als Einstiegssportart für Kinder aus bewegungswissenschaftlicher Sicht. *Kinder in der Leichtathletik*. Darmstadt : Deutscher Leichtathletik-Verband, 1997.

jumps), differentiated motor activities (reflections on one leg and both legs, distance and height jumps, target and distance throws) and leading coordination elements with emphasized attributes such as support, use of swing parts of body, etc.

Besides the basic demonstration of coordination abilities, such as reaction, rhythmic, orientation and kinaesthetic-differentiation ability, in athletics are also applied combined coordination abilities. They are characterized by close connection with muscle tension, as well as rhythmic and differentiation abilities. We define muscle tension as a relatively fixed and generalized performance precondition for the intentional relaxation of muscles. We prefer economic, relaxed performance of speed and speed-strength exercises. Inadequate muscle tension in particular phases leads to non-economic, slowing and spasmodic performance of movements, and thus to the deterioration of motion performance¹⁴.

As with each motion activity, also coordination abilities have their age dynamics of change which is closely related, especially, to the biological development of an organism. Researches^{15, 16, 17, 18} point out the fact that the development of coordination abilities is different than the development of fitness abilities. The authors are unified in the opinion that the optimal period for the development of coordination abilities is from 7 to 12 years. The age dynamics of coordination abilities, for a period of 10 – 17 years in total, notes an increasing tendency with the exception of the rhythmic and kinaesthetic-differentiation ability of upper limbs in the case of boys. Riegrová-Ulbrichová¹⁹ found out that in the period of adolescence there is a degradation of the coordination level. The most effected abilities in this period are balance and kinaesthetic-differentiation. After overcoming the period of boys' adolescence, it is possible to record again the favourable additions in the level of some coordination abilities, especially space-orientation, balance and reaction. Due to the complexity of the coordination abilities structure and complexity of their diagnosis, it is not easy to characterize their development curve lines. The results in the tests are not only dependent on the level of particular coordination ability, but also other motor abilities which participate in final performance²⁰.

¹⁴ Hirtz P., *supra* note 12

¹⁵ Hirtz P., *supra* note 11.

¹⁶ Hartmann Ch. Diagnose und das Training koordinativer Fähigkeiten unter handlungsorientierter Sicht. In: Leipziger Sportwissenschaftliche Beiträge, 33, 1992, 1: 7-13.

¹⁷ Ljach V. I.; Mynarski M.; Raczek J. Biopsychniczne predyspozycje koordynacyjnych zdolności motorycznych – przegląd badań w piśmiennictwie rosyjskojęzycznym. *Antropomotoryka*. 1995, (12)13: 83 – 103

¹⁸ Šimonek J., *supra* note 8.

¹⁹ Riegrová J.; Ulbrichová M. *Aplikace fyzické antropologie v tělesné výchově a sportu*. Olomouc. UP, 1998

²⁰ Šimonek J. ml. *Model rozvoja koordinačných schopností v dlhodobej športovej príprave v športových hrách*. Bratislava: Habilitačná práca, 2000.

According to the authors, Ljach V. et al.²¹, the level of coordination abilities is not significantly conditioned by physical development or by the somatotype of the trainee.

Hypothesis:

H1: we expect balanced entry level and dynamics of changes of physical development indicators in reference sets,

H2: we expect that the dynamics of the coordination performance will be smoother and the difference between the sets will gradually increase

The purpose of this paper - to identify the entry level and compare changes in the indicators of physical development and the coordination performance of the population and young athletes

Methodology. The set consisted of pupils of ES - population²² and athletes from various youth clubs in Slovakia aged 11 – 15 years who were members of talented youth units (SG, SC, sports clubs). Basic characteristics of sets – number, average values of decimal age (DA), physical height (PH), physical weight (PW) and BMI is provided in tab. 1 and the results of testing in seven tests of the coordination abilities (according to Šimonek J. et al.)²³ in tab. 2. Through tests targeted on particular coordination demonstrations, we assessed the level of balance (LAVOBR), reaction (LAVLOP), rhythmic (SWING), space-orientation (RUNM), kinaesthetic-differentiation ability of lower limbs (SDDP), kinaesthetic-differentiation ability of upper limbs (HLP), and time estimation (TIMEST).

The basis of the coordination performance assessment in particular age categories was the average performance of the 11-years old population in examined demonstrations of the coordination abilities. We rated the average performance of the population (x11) in this age category in each test with 5 points. One half of standard deviation (s) was the basis in determination of the points scale. For example, the points range 4.6 – 5.5 points was determined by the formula $x11 \pm 0.25s$, zone 5.6 – 6.5 points in the interval of performances from $x11 + 0,25s$ to $x11 + 0,75s$, etc. Sum of the points from all tests was the indicator of the coordination performance of the particular age groups sets..

RESULTS AND DISCUSSION

The majority of the respondents (87.2%) statistically reliably ($p < 0.001$) stated that they cared for their health. In terms of gender, there was no statistically significant difference

²¹ Ljach V., *supra* note 17

²² Šimonek J. *op. cit.*

²³ Šimonek J. *op. cit.*

between men (89.5%) and women (85%) caring about their health ($p > 0.05$). Most of students engaged in sports (94.8%) ($p < 0.001$) take care of their health in comparison with the students not engaged in sports (65%) .

In the assessment of the physical development indicators (tab. 1) between particular age categories, the gradual increase of physical height and physical weight indicators of probands in both groups is visible. Also due to this proportional addition, the BMI, which placed the population and athletes into the average zone, has not changed significantly. The average values of athletes' physical development are at a higher level in each age, which is a result of the specialization requirements in the selection of young sportspersons.

More objective evaluation of BMI changes would require finding out fat share, resp. active muscle mass of physical weight increase.

During the entry of children into sports classes around the age of 10 – 11 years, most have already completed the basic preparation phase²⁴. However, experience shows that currently it moves in certain specializations to lower age categories. Young athletes usually take their first athletic steps before entry into the sports unit. Therefore in this period we cannot talk about athletes, but rather children who would like to practice athletics.

Table 1. Indicators of physical development of population (P) and athletes (A)

age	n	Indicators				
		DA (years)	PH [cm]	PW [kg]	BMI (I)	
11-years old	P	108	10.52	143.50	36.35	17.65
	A	52	11.05	147.12	39.45	18.08
12-years old	P	186	11.62	150.40	40.85	18.06
	A	75	11.99	150.93	40.71	17.77
13-years old	P	327	12.50	154.90	44.00	18.34
	A	92	13.01	160.21	47.28	18.11
14-years old	P	235	13.50	163.10	50.43	18.96
	A	73	14.01	166.31	52.59	18.79
15-years old	P	530	14.50	170.20	57.31	19.78
	A	50	14.99	175.25	61.23	19.83

During the assessment of the coordination performance of the sets, we started from the assumption that the motion activity of sports children will positively occur at its higher level (sum of points) in comparison to population (tab.2). The results analysis proved H2 that 11-year old athletes exceeded the basic 35 points limit of the population (39.23). Athletics comprises a wide range of disciplines in which a large number of motion abilities is applied.

²⁴ Perič T. *Výběr sportovních talentů*. Praha: Grada, 2006.

We recorded the biggest differences of performance in tests which have hybrid (fitness-coordination) character (LAVLOP and RUNM), and in balance test (LAVOBR).

A test with the lowest score was the kinaesthetic-differentiation test of upper limbs where the beginning athletes achieved only 2.54 – 3.56 points. The results in the rhythmic test (SWING) and time estimation on stopwatch (TIMEST) did not significantly differ from the results of the population.

The score of general coordination performance showed that sports training does not have to ensure its higher level at the beginning, especially in tests of fine motor skills. However, it is a necessary basis and precondition of effective transfer from general coordination performance towards the learning of specific skills of concrete sports specialization.

Table 2. Coordination performance (points) of 11 - 15- years old population and athletes

Population	11-years old	12-years old	13-years old	14-years old	15-years old
LAVOBR	5	5.35	7.18	7.89	8.42
LAVLOP	5	7.09	8.85	8.88	9.50
SWING	5	4.95	4.81	4.35	4.53
RUNM	5	5.28	5.50	6.06	6.94
SDDP	5	4.12	5.75	5.22	5.13
HLP	5	2.65	2.25	0.84	0.85
TIMEST	5	5.37	5.18	5.35	5.83
Total (points)	35	34.81	39.52	38.59	41.20

Athletes	11-years old	12- years old	13- years old	14- years old	15- years old
LAVOBR	9.43	9.75	10.10	10.01	10.16
LAVLOP	5.92	5.84	6.90	7.18	8.43
SWING	2.94	3.13	3.82	3.23	4.64
RUNM	6.58	6.63	7.29	7.34	7.28
SDDP	5.47	6.51	6.36	6.10	6.36
HLP	3.56	3.53	3.34	2.54	3.09
TIMEST	5.33	5.36	5.70	5.80	6.23
Total (points)	39.23	40.75	43.51	42.20	46.19

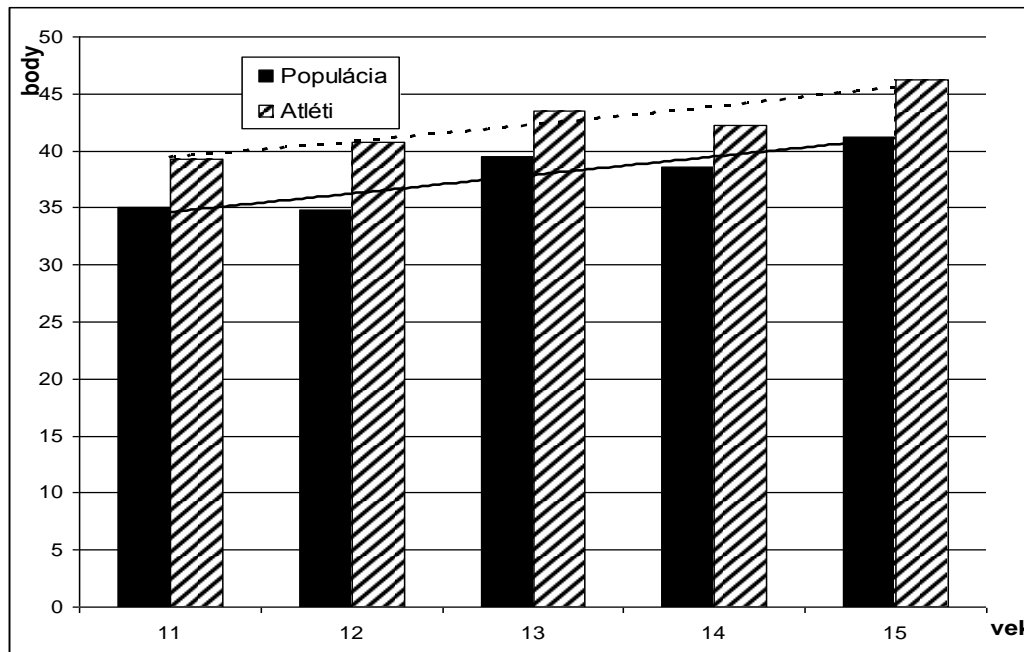
We understand the specifications of sports sectors as specific requirements for fitness condition, motion skills, as well as the level of realization of mental and tactical maturity in a particular sport²⁵. Each specialization puts specific requirements on the sportsperson from the

²⁵ Perič T., *supra* note 24.

beginning of sports training. Despite the fact that during sports training the structure of sports performance changes, its important part should also be the development of all basic coordination abilities. While during the selection for the coordination tests, the test of speed-coordination character (run for 10x5m), running to targets, or overcoming various hurdling tracks are used. However, in such case it is problematic to diagnose the representation of particular fitness and coordination abilities. Testing of fine motor skills during the selection of children for sports training is not being used so far.

The group of tests, which focuses on the assessment of particular coordination demonstrations, used by us could be applied as a starting point for the determination of the comprehensive assessment of motion preconditions of those interested in entry to sports training.

In hypothesis H1 we assumed that in the group of 11-years old children, beginning athletes, their motion activity will not significantly show up yet, in comparison to the population. As shown in Figure 1, the hypothesis was not confirmed. The athletes were already at this age category at a higher performance level. It proves that children who started to do sports were motion talented. In hypothesis H2, we assumed that by training process action the group of athletes will significantly differ in their performance from their peers. This tendency was proved, even though the increase in differences was not significant. The lowest scores were achieved by young sportspersons in tests of kinaesthetic-differentiation ability of upper limbs (HLP) and in the test of rhythmic ability (SWING). The reason may be the fact that young athletes enter sports training later than other specializations, and also that school physical education at first grade does not provide sufficient opportunity for children to master the basic motion skills and extend the range of motion experience.

*(body – points; populácia – population; atlėti – athletes; vek – age)

Figure 1. Points values and tendency of changes of population and athletes' coordination performance

Athletic training of the youth requires respecting a wide basis during the development of motion abilities, because in the period of 14-15 years athletes start to specialize according to disciplines (jumping, running-sprinting, resp. endurance, throwing).

Surprisingly, we recorded the best results of athletes in the test of balance ability (LAVOBR). Even though this ability does not significantly show at the level of sports performance, we suppose that this is due to the use of coordination exercises of a complex character, as in the test which assesses fine motor coordination. This result is a confirmation of the conclusions of Riegrovej-Ulbrichovej²⁶ that in adolescence boys have worse kinaesthetic-differentiation ability. The reason can be not only the lack of effective stimulus for development, but also testing conditions, motivation, and the concentration of probands may have an effect²⁷

²⁶ Riegrová J., *supra* note 19.

²⁷ Lednický A.; Doležalová L.; Košťál J. Skúsenosti a odporúčania z diagnostiky koordinačných schopností. *Telesná výchova, šport a výskum na univerzitách*. Bratislava: STU, 2005.

Table 3. Average performance of population (P) and athletes (A) in coordination tests

	Tests	Population (n=59)		Athletes (n=52)	
		x	s	x	s
		11-years old	LAVOBR	21.92	5.150
LAVLOP	134.7		13.60	184.65	30.00
SWING	0.850		0.584	1.708	1.990
RUNM	10.01		1.890	8.521	1.011
SDDP	6.940		3.500	6.112	2.979
HLP	55.75		21.04	70.93	30.87
TIMEST	0.856		0.566	0.763	0.629
12-years old	Tests		Population (n=47)		Athletes (n=75)
		x	s	x	s
	LAVOBR	21.02	7.900	9.640	2.508
	LAVLOP	120.5	24.62	185.50	24.082
	SWING	0.866	0.964	1.643	1.481
	RUNM.	9.750	1.510	8.465	0.982
	SDDP	8.480	6.090	4.305	2.548
	HLP	80.48	21.74	71.233	31.665
TIMEST	0.751	0.737	0.753	0.499	
13-years old	Tests	Population (n=60)		Athletes (n=92)	
		x	s	x	s
	LAVOBR	16.29	5.330	8.727	2.342
	LAVLOP	108.5	8.460	174.01	53.234
	SWING	0.905	0.765	1.408	1.155
	RUNM	9.540	1.670	7.847	0.876
	SDDP	5.630	3.370	4.565	2.629
	HLP	84.65	36.21	73.255	32.997
TIMEST	0.804	0.562	0.658	0.484	
14-years old	Tests	Population (n=48)		Athletes (n=73)	
		x	s	x	s
	LAVOBR	14.45	2.830	8.963	2.181
	LAVLOP	108.3	15.05	170.99	22.11
	SWING	1.040	1.081	1.610	1.410
	RUNM	9.010	0.850	7.796	0.862
	SDDP	6.550	3.670	5.014	2.767
	HLP	99.52	41.25	81.677	30.545
TIMEST	0.757	0.533	0.629	0.458	
15-years old	Tests	Population (n=47)		Athletes (n=50)	
		x	s	x	s
	LAVOBR	13.05	3.820	8.592	2.499
	LAVLOP	104.1	21.86	157.40	28.66
	SWING	0.988	0.796	1.129	0.998
	RUNM	8.180	0.760	7.851	0.876
	SDDP	6.720	4.770	4.554	2.428
	HLP	99.38	34.61	75.858	29.311
TIMEST	0.621	0.435	0.507	0.444	

CONCLUSIONS

In the training of young sportspersons the requirement to create general coordination basis, which should be followed by special coordination training, is often not respected. Their sufficiently high level is a precondition of effective learning and improvement of specific skills of the selected sports sector. Based on this, we recommend the trainers of the examined age period to focus on the creation of a wide coordination basis.

The precondition of the effective development of the coordination abilities is to focus on their versatile development over the sensitive period (phase of pre-preparation and basic sports training), as well as to respect the mutual conditionality of the development of fitness and coordination abilities.

During the diagnosing of coordination abilities, it is appropriate to focus on standardized tests, firstly of general and then specific character – such that will respond to the requirements of concrete sports performance in the best possible way. During their realization it is important to create such conditions that the motivation and concentration of probands attention is ensured, and the objectivity of testing results is not undermined.

REFERENCES

1. Balandin V. I.; Bludov J. M.; Plachtijenko V. A. *Programirovanije v sporte*. Moskva : FiS, 1986.
2. Hartmann Ch. Diagnose und das Training koordinativer Fähigkeiten unter handlungsorientierter Sicht. In: *Leipziger Sportwissenschaftliche Beiträge*, 33, 1992, 1: 7-13.
3. Hirtz P. Koordinative Vervollkommnung in der Leichtathletik. *Körpererziehung*. 1986, (36)10: 427 – 432.
4. Hirtz P. Argumentationshilfen für die Leichtathletik als Einstiegssportart für Kinder aus bewegungswissenschaftlicher Sicht. *Kinder in der Leichtathletik*. Darmstadt : Deutscher Leichtathletik-Verband. 1997.
5. Jonath V.; Krempel, R. *Konditionstraining*. Reinbeck bei Hamburg : Rewolt Sport Rororo, 1991.
6. Kohoutek M. a kol. *Koordinální schopnosti dětí*. Praha: FTVS UK, 2005.
7. Košťál J. *Podiel faktorů kondície na športovom výkone*. In: Sedláček, J. a kol.: *Kondičná atletická príprava a rekreačná atletika*. Bratislava: UK, 2003.
8. Lednický A.; Doležalová L.; Košťál J. Skúsenosti a odporúčania z diagnostiky koordináčnych schopností. *Telesná výchova, šport a výskum na univerzitách*. Bratislava: STU, 2005.
9. Lehnert M. Stejskal P. Háp P. Vavák M. Load intensity in volleyball game like drills. *Gymnica - Acta Univ. Palackiana Olomucensis* 38. Olomouc: Palacky University, 2008.
10. Ljach V. I.; Mynarski M.; Raczek J. Biopsychniczne predyspozycje koordynacyjnych zdolności motorycznych – przegląd badań w piśmiennictwie rosyjskojęzycznym. *Antropomotoryka*. 1995, (12)13: 83 – 103.
11. Mangi R.; Jokl P.; Dayton A. W. *Sports Fitness and Training*. New York: Pantheon Books, 1987.
12. Nabatnikovova, M. J. *Osnovy upravlenija podgotovkoj junych sportsmenov*. Moskva: FiS, 1982.

13. Perič T.; Lukáš V. Přínos koordinačně náročných cvičení pro trénink ledního hokeje. *Tel. Vých. Šport.* 2003, 13: 22-26.
14. Perič T. *Výběr sportovních talentů*. Praha: Grada, 2006.
15. Raczek J. Koordinative motorische Vervollkommnung und sportmotorische Lernerfolge im Sportunterricht und Nachwuchstraining. *Leistungssport.* 1990, (20)5: 4 – 9.
16. Riegrová J.; Ulbrichová M. *Aplikace fyzické antropologie v tělesné výchově a sportu*. Olomouc. UP, 1998.
17. Šimonek, J. et al. Úroveň kondičnej pripravenosti mladých tenistov. *Tel. Vých. Šport.* 1997, (7) 1: 29-32.
18. Šimonek J. ml. et al. *Hodnotenie a rozvoj koordinačných schopností 10 - 17-ročných chlapcov a dievčat*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998.
19. Šimonek J. ml. *Model rozvoja koordinačných schopností v dlhodobej športovej príprave v športových hrách*. Bratislava: Habilitačná práca, 2000.
20. Zaťková V. a kol.: Rozvoj koordinačných schopností v hádzanej. *Acta Fac. Educ. Phys. Univ. Comeniana. XXXVII. Bratislava.* 1995, p.205 – 210.

11-15 METŮ AMŽIAUS NESPORTUOJANČIŲJŲ IR SPORTININKŲ KOORDINACINIŲ GEBĖJIMŲ ANALIZĖ

Lednický Anton*

Komenskio Universitetas, Bratislava, Slovakija

Doležajová Ladislava**

Komenskio Universitetas, Bratislava, Slovakija

Santrauka

Straipsnyje analizuojami 11-15 metų amžiaus skirtingų sporto mokyklų lengvaatlečių ir nesportuojančių mokinių koordinacinių gebėjimų išugdymo lygio ypatumai. Tikslas - nustatyti mokinių ir jaunųjų sportininkų fizinio vystymosi ir koordinacinių gebėjimų rodiklių pradinį lygį bei palyginti pokyčius Tyrimo buvo naudojama 7 koordinacinių testų baterija (pusiausvyrai - LAVOBR; greitumui - LAVLOP; judesių ritmui - SWING; erdvinei orientacijai - RUNM; kojų kinematinei diferenciacijai - SDDP; rankų kinematinei diferenciacijai - HLP; laiko pojūčio tikslumo nustatymui - TIMEST. Kiekvienos amžiaus grupės judesių koordinacinis produktyvumas buvo vertinamas pagal atskirame pratime surinktų taškų sumą. Kiekvienos grupės vidutinis rezultatas (X) buvo nustatomas pagal 5 taškų lygį. Kvadratinio nuokrypio ketvirtis buvo orientyru į aukštesnį (pvz. 6 taškai= $x_{11}+0.25$ s) arba žemesnį (pvz. 4 taškai= $x_{11}-0.25$ s) lygį.

Tyrimo rezultatai parodė, kad somatiniai rodikliai laipsniškai, proporcingai didėjo visose amžiaus grupėse. KMI dėl to, praktiškai, nekito. Visų tiriamųjų KMI nenukrypo nuo tos amžiaus grupės vidurkio ribų. Buvo nustatyta, kad amžiaus grupėse nuo 12 iki 13 ir nuo 14 iki 15 metų koordinaciniai gebėjimai ženkliai pagerėjo, o grupėje nuo 13 iki 14 metų, pastebėta santykinė rezultatų stagnacija. Gauti tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad aktyviau sportuojančių vaikų ir paauglių koordinacinių gebėjimų pranašumas, lyginant su kitais tiriamaisiais, kas metai didėjo daug ženkliu. Remiantis gautais duomenimis autoriai rekomenduoja, pradiniam vaikų fizinio ugdymo etape, suformuoti bendrą koordinacinių gebėjimų pagrindą, kurio pagalba galima būtų toliau lavinti koordinacinius gebėjimus reikalingus konkrečiai sporto šakai. Šių gebėjimų ugdymo efektyvumą apsprendžia savalaikis, kryptingas sensitivityvinių periodų privalomų panaudojimas (parengiamajame ir pagrindiniame treniruočių periode). Testuojant koordinacinius gebėjimus būtina taikyti standartinius, informatyvius, patikimus - praktikoje patikrintus testus, kurie tampriai susiję su sportine specializacija.

Pagrindinės sąvokos: jauni sportininkai, gyventojai, testavimas, koordinaciniai gebėjimai, koordinacinių pratimų atlikimas.

Anton Lednický * Doc. dr. Komenskio universiteto Kūno kultūros ir sporto fakulteto Lengvosios atletikos katedra.
Mokslinių tyrimų kryptys: .Koordinaciniai gebėjimai, sąlyginiai gebėjimai sportiniuose žaidimuose (futbolas, futbolas
uždarose patalpose)

Anton Lednický * Assoc. prof. Dr. Comenius Universityin Bratislava, Faculty of Physical Education and Sports,
Department of Track and Field. Research interests: Coordination Abilities, Conditional Abilities in sports games (football,
futsal).

Doležajová Ladislava ** Dr. Komenskio universiteto Kūno kultūros ir sporto fakulteto Lengvosios atletikos katedra.
Mokslinių tyrimų kryptys: .Koordinaciniai gebėjimai, jaunųjų sportininkų treniravimo ypatumai.

Doležajová Ladislava ** Dr. Comenius Universityin Bratislava, Faculty of Physical Education and Sports, Department of
Track and Field. Research interests: Coordination Abilities, Sports Training of young Athletes.

CREATING VALUES FOR THE CUSTOMER IN E-COMMERCE

Justyna Majchrzak-Lepczyk¹

¹*Poznań University of Economics and Business Faculty of International Business and Economics*

Department of International Logistics

Al. Niepodległości 10

61-875 Poznań

phone +48 61 856 90 00

E-mail: justyna.majchrzak-lepczyk@ue.poznan.pl

Abstract. The globalization of markets and competition as well as the rapid development of the Internet generate increasing demands for companies, in terms of the ability to create and deliver value to clients, but also the ability to increase their value. Efficient service plays an increasingly important role, generating additional value for the customer. Creating them enables e-commerce for business to gain financial benefits and maintain an attractive image. The modern client smoothly transitions between different sales and distribution channels, deciding on the manner, time and place of delivery of the purchased product. Thus, the identification of valuable relationships with the customer can be a way to stand out in a competitive market, and the success of sales is governed by the quality of the relationship between the seller and the customer. The research makes it possible to draw interesting conclusions, among others, confirming the increase of consumer requirements with respect to the quality of communication and ways of delivering products. The greatest value of e-commerce for the customer is the speed and transparency of communication.

Keywords: e-commerce, value, customer, innovation.

INTRODUCTION

The globalization of markets and competition as well as the rapid development of the Internet generate increasing demands for companies, in terms of the ability to create and deliver value to clients, but also the ability to increase their value. E-commerce in Poland is growing remarkably year-on-year, which is determined by the increasing willingness of customers to make purchases this way. Consumer behaviour is evolving, and e-entities need to adapt to these changes. Efficient service plays an increasingly important role, generating additional value for the customer.

The aim of the study is to present the popularity of online shopping and the ability to create value for customers through e-commerce. The source basis of the study is the available literature on the subject and the author's own research conducted on e-commerce clients in Poland. Although research cannot be generalized to the entire population, their character decides about practical applicability. The value provided to clients enables e-businesses to gain financial and image benefits. The client, on the other hand, sees the increasing benefit of online shopping. Thus, establishing a valuable relationship with the customer can be a way to stand

out in a competitive market, and the success of the sale will be determined not only by the relationships themselves, but also by their quality.

1. THE ESSENCE AND MEANING OF VALUES FOR THE CLIENT

The term "value" is not unequivocal and can be defined in various ways, depending on the scientific discipline in which it will be considered. Value is one of the philosophical categories and means something valuable and desirable. For the first time in the literature it was defined by P. Drucker in 1954. It is defined as the goal of human endeavours and refers to ideas, people, things, phenomena, as well as their specific properties, but most often "value" is understood as an assessment of the usability of a product resulting from the ratio of what has been received to what has been given (Zeithaml 1988, p. 14) This concept in management sciences most often refers to the client and is therefore referred to as "value for the client." Ph. Kotler (1994) describes it as "the difference between the total value of the product for the customer and the cost to be incurred in connection with its acquisition. " In other words, it is the sum of benefits that the customer expects from the product being purchased. The perception of values is therefore individual in nature, which is noticed by M. Szymura-Tyc (2005, p. 74), claiming that "... the value for the client is the surplus of benefits perceived by the customer over the subjectively perceived costs related to the purchase and use of a given product". The author calls this dependence a bundle of values that includes benefits of a utilitarian, social, emotional and cognitive nature (Szymura-Tyc 2004, p. 208). In turn, J.C. Anderson, D.C. Jain and P.K. Chintagunta (1993, p. 5) indicate another dimension of economic, technical, service and social benefits. Thus, value is a capacious concept, without clearly delineated boundaries. When making the literature review, one can also find definitions that reduce the subject concept to a one-sided relationship. In this approach, "value" occurs as a combination of benefits such as: quality, price, convenience, timely delivery and service in the period before and after the sale. H.E. Butz Jr. and L.D. Goodstein (1996) believe that value is an emotional bond that arises between the recipient and the supplier and takes place after using the product and finding certain benefits in it. R.B. Woodruff (1997, p. 142) asserts that what is important for the customer is the moment of making the purchase decision, the period of using the product and the consequences of its use which make it easier or difficult to achieve their goals.

The author notes that the value for the customer may vary, depending on different periods, i.e.

when making a purchase decision, during the use of the product and after its use. The first stage focuses on the attributes of the product and the search for alternatives. The other two

periods are related to the consequences of using a given product. This approach is reflected in the presented hierarchical model of values for the customer (Diagram 1).

K. Monroe (1990, p. 46) is of the opinion that "value perceived by buyers is a relation between the quality or benefits perceived by them in a product, and perceived sacrifices that must be borne by the buyer by paying a given price".

An important feature of value is its universality. Customers can, to a greater or lesser extent, assess the benefits and costs associated with the purchase of a given product, which, however, can change over time and during the product use. For this reason, managers must take into account the life cycle of a product and the numerous external conditions that will affect the value for the client (Majchrzak-Lepczyk 2015, p. 72).

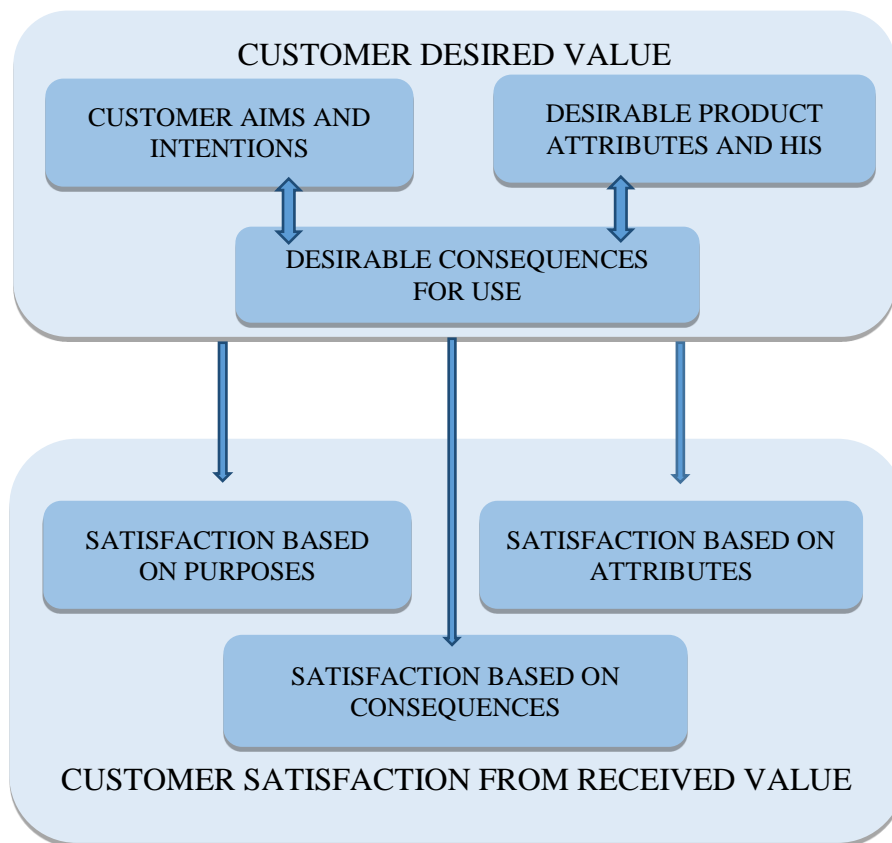

Diagram 1. Hierarchical value model for the customer R.B. Woodruff^a

Source: prepared on the basis of: M. Szymura-Tyc, Marketing in contemporary processes of creating value for the client and enterprise, AE Publishing House in Katowice, Katowice, 2005, pp. 76-77

There are different approaches to customer value management, which are characterized by different degrees of usability, understood as the ability to meet the needs of an economic entity in the scope of creating and implementing activities aimed at customer needs and creating company value (Chiu, Wang, Fong and Huang 2012; Yadav, Rai and Srivastava 2014).

Customers tend to pay more attention to price reductions than to a proportional increase in benefits. Thus, the objective features of the product will not be relevant to its determination, but the way they are perceived by the buyers. Apart from the features of the product itself, the relations established with the company are also assessed. Therefore, we can talk about customer's satisfaction when the results of purchase and use of the product exceed the expectations of the buyer.

2. THE DEVELOPMENT OF THE E-COMMERCE MARKET IN POLAND

E-commerce is currently one of the most dynamically developing areas of the economy in many countries, especially Poland. Polish entrepreneurship is evolving, and its impetus is the dynamic development of the Internet, as well as the opportunities brought by the digital revolution. The global e-commerce market is growing year by year at a rate of around 20 percent. The forecasts for Polish e-commerce are very optimistic, as they indicate an increase of around 23 percent year-on-year. The e-commerce segment in Poland is growing faster than in the world, and its value is estimated at PLN 40 billion in 2017 (Interaktywnie.com 2018). For entities already operating on the market, it generates new competitive opportunities, while for emerging enterprises, thanks to low barriers to entry, it offers a chance for rapid development. The growth of e-commerce is undoubtedly fostered by the increasing mobility of consumers, which is manifested by the huge popularity of portable devices, which, apart from standard communication, allow to order products at a time and place that is convenient for them. The growing number of Internet users, the introduction of the trading ban on selected Sundays, investments of enterprises in omnichannel¹, the increasingly common use of smartphones to perform online shopping are the main factors that will affect the dynamic development of e-commerce.

According to research carried out by Gemius for e-Commerce, in 2017 - 54 percent of Polish internet users made online purchases, up from 50 percent a year earlier, which gives around 15 million consumers. Analyses indicated that the strongest factor encouraging e-shopping is their availability around the clock (82 percent of indications). For 44 percent of Internet users, online shopping is convenient and uncomplicated (41 percent). 39 per cent of respondents believe that e-shopping takes less time than on-line stores, while 33 per cent of respondents perceive it is cheaper. A change is also observed in the case of the perception of e-shopping security. While in 2016, 43 per cent of respondents considered online shopping as

¹It's a multichannel, whose goals are to provide a consistent shopping experience to the consumer regardless of which channel or channels interact with the seller.

risky, in 2017 this opinion was shared only by 38 per cent of people (Gemius for e-Commerce Polska 2017). For people who shop online, the speed of delivery is very important, so the "day delivery" is getting stronger. With a very large volume of transactions and small parcels that characterize the segment of individual clients (B2C), an important role is played by logistic customer service, which obviously shapes competitive advantage. E-businesses also need to master the characteristic e-commerce returns service, as well as the option of giving back money to the buyer's account within 14 days to in accordance with the European Union regulations.

In business operations the Internet appeared as an additional sales channel and a new source of creating and strengthening relationships. Customers were offered access to widely understood information, with the ease of searching for offers and comparing them. The purchase is possible to be made at a convenient time and place. Due to the specificity of e-commerce and lack of physical contact with the product, a friendly environment should be created for the client to encourage shopping. It is also necessary to ensure a high level of security.

3. VALUE FOR THE CUSTOMER IN E-COMMERCE

In e-commerce, transactions of purchase and sale take place in computer networks. Goods or services are ordered electronically, while payment and delivery can be made in any form. Such orders can be placed by telephone, fax, television and internet. The most popular are internet transactions, which is why the attention was focused on them. Thus, the Internet has become an important medium and tool in creating value for the customer, changing the catalogue of benefits and costs for the customer.

The price of the product is one of the most important criteria in electronic purchases. Customers will look for products whose price is attractive to them, often lower than those offered in traditional stores. At the same time, customers incur certain non-financial costs, related primarily to the time of delivery, receiving the wrong product (size, colour, type), often not being able to try out or try on the goods before buying, etc. In e-commerce transactions are carried out at a distance, which implies both benefits and costs. From the customer's perspective, a lower price and convenience of purchase may be associated with lack of immediate access to the product and the risk of receiving a product that will not meet expectations. It should be remembered that clients are characterized by a large diversity of behaviours, which is why for a large number of them a wide range of products, prestige of the

brand, delivery speed or, for example, recommendations, may be more important than the price.

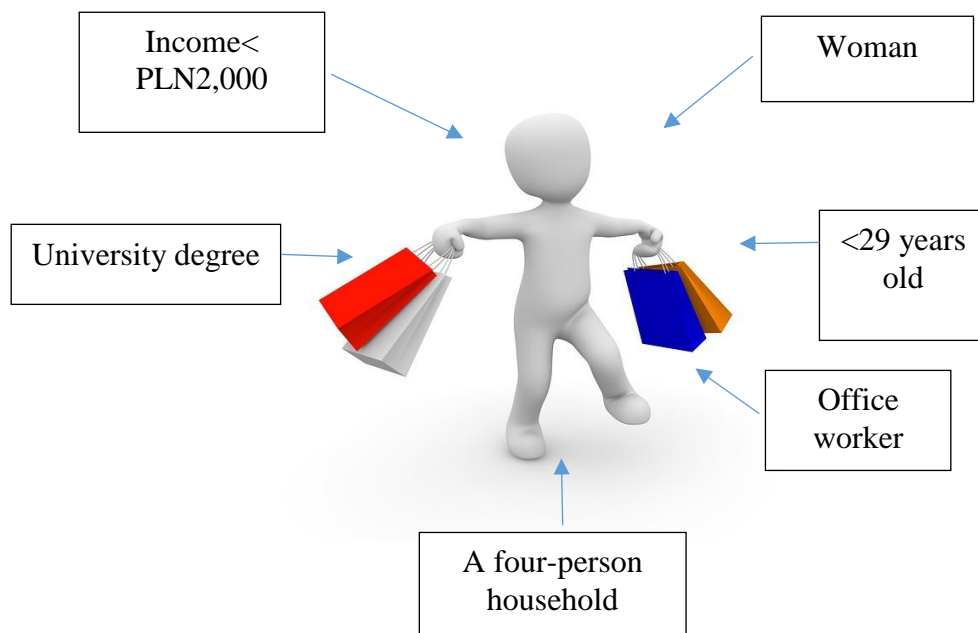
T. Doligalski (2013, p. 61) divided partial categories of values related to online sales:

1. **value of the goal** - it is the ability of internet sellers to meet customer needs;
2. **value of communication** - the way of contacting the client. Customers expect contact, giving them access to full information, they want quick answers to the questions asked. A third party in this communication is another customer expressing opinions about the company or its products, or the courier delivering the parcel;
3. **the value of convenience** - it refers to lack of the need for the customer to move to purchase products, and the ease and speed of choice at a convenient place and time, using any communication device;
4. **value of experience** - is related to the client's emotions and refers to lifestyle, fashion or trends. The experience is related to the purchase process, but also to what happened before and after the purchase;
5. **value of individualization** - it concerns the adaptation of the offer to the customer's preferences without its direct participation. The customization of offers may also take place through customization, in which the client co-creates value with the company;
6. **the value of belonging** - for many customers the role of belonging, or identifying with specific social groups is increasing, creating consumer communities;
7. **time value** - is of great importance in shaping the value for the client. This is the time for finding a product and information about it, answering customer questions and the duration of delivery of the ordered goods;
8. **value of security** - e-commerce is perceived as more risky than traditional trade. It is also about trusting the seller, about the payment and protection of personal data.

Competitive advantage is achieved by those enterprises that skilfully implement new logistics solutions tailored to the clients' expectations (Mentzer, Matthew and Cheung 2004). Logistics does not only support e-commerce, but also opens up new opportunities for it. Entities operating on the Internet are forced to guarantee customers the choice of delivery, the date of collection and its change and return of the product. Still, without proper support of marketing activities, it will be difficult to identify the clients' needs and prepare an offer for them (Geng and Chu 2012).

The study uses the results of research carried out using an online survey, based on a questionnaire in an electronic version, posted on the Webankieta.pl platform. The study lasted two months - from 24.XI.2016 to 24.01.2017. 247 correctly completed surveys were obtained, which were subjected to a further analytical procedure. The study was taken by adults who

declared making purchases in e-commerce. The selection was accidental, which means that the study is not generalizing. The analysis aimed, among other things, at showing how customers

in Poland perceive value in e-commerce and what it determines. The average profile of the person taking part in the study is presented in Diagram 2 below.

Diagram 2. The average profile of the e-consumer participating in the study

 Source: study based on own research

The majority of respondents were women - 67% and young people up to 29 years of age, with a nearly 59% share in the study. Almost 60% of clients had a university degree, 40% had secondary education. Respondents most often declared being a student - over 38%, while also often working. The most often mentioned profession was an office worker. The majority of respondents came from four-person households (almost 30%). Slightly more than 26% were represented by three-person households, over 20% - two-person households. Available income per one person was up to PLN 2,000 for almost 35% of respondents, 29% of them declared income up to PLN 3,000.

Qualitative features were assessed in the studies. The analysis of such data has its own specificity, based on the use of adequate statistical tools for comparisons. The structure indices (percentages) were calculated for variables measured in the rank and nominal scales.

The study participants were asked to determine their perception of the Internet (Figure 1). The obtained answers show that the Internet has very wide applications in the daily lives of respondents, and opinions about it are very favourable.

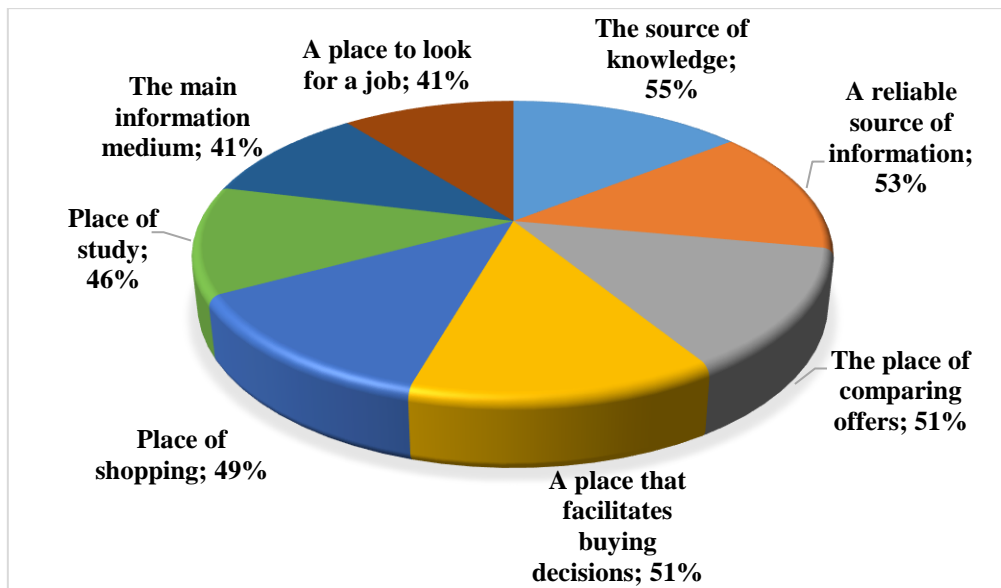

Figure 1. The perception of the Internet by customers

 Source: prepared on the basis of own research

More than half of people participating in the study perceive and treat the Internet as a source of knowledge and information. Another of the categories indicated it is a place where it is easy to compare the offers of competing businesses and make purchase decisions (a help tool when making purchase decisions). Respondents referred to the Internet as a shopping destination (49%), a place of study (46%), the main medium of information and a place to look for a job at 41%. As you can see the Internet is perceived comprehensively, and consumers perceive and use the advantages it offers.

The credibility of the website or online store is very important in the shopping process. When asked about the factors that affect and shape this credibility, Internet users most often indicated the accuracy of information about the terms of the order, possible complaint or refund process (68%). Thus, the form of the message and communication is very important here, often being a distinguishing feature among available offers. An attractive price came in second place (58%). A clear and functional website on which one can easily place an order is another factor affecting the credibility of the website or online store, where the customer expresses the desire to make a purchase. In other words, information, graphics, and photo quality are very important in shaping the competitive position of the e-business and, as you can see, they constitute a certain value for the consumer.

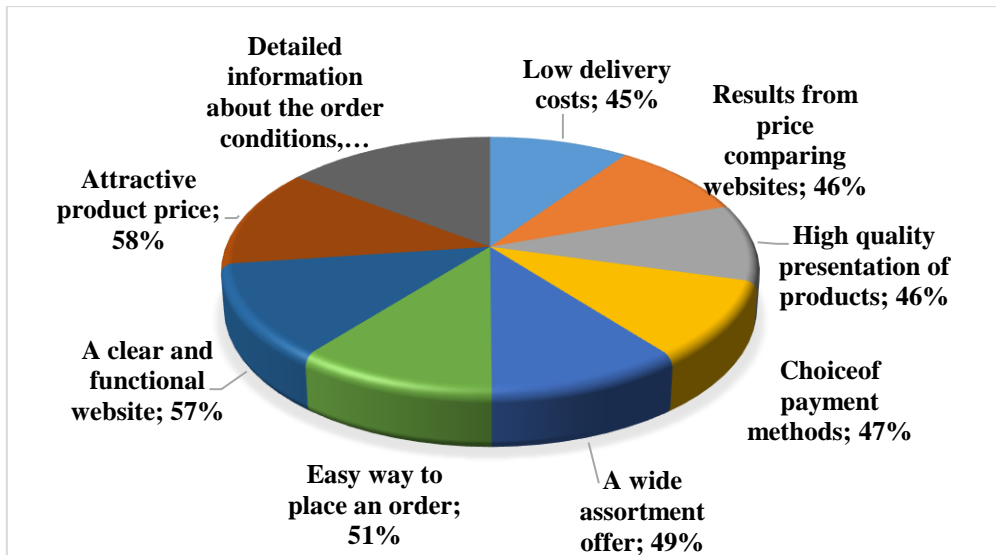

Figure 2. Factors affecting the credibility of the website / online store

 Source: prepared on the basis of own research

Logistics plays an increasingly important role in e-commerce (Bask, Lipponen and Tinnilä 2012), attracting new customers, but also maintaining relations with the existing ones through timely delivery, compliance of the goods with the order, lack of damage and losses, or complaints. For 45% of respondents also low delivery costs affect the perception of the credibility of the online store. Too high or too low fees may reduce this credibility.

Modernity determines the difficulty of surviving on a very competitive and globalizing market, at the same time enforcing changes in the understanding of the company and competition. The customer can choose a product from any market at a convenient time and place. Businesses, however, will look for ways to reach the customer and obtain information about them. Knowledge gained in this way may allow to individualize offers addressed to particular clients, leading them to satisfaction.

CONCLUSIONS

By means of globalization, the development of information technologies and the intensified competitive struggle, markets are becoming more and more saturated. Customers, on the other hand, thanks to the speed and comfort of access to the Internet, have gained a huge selection of products of similar quality. This allows them to freely use information and easily compare market offers. As a consequence, clients become more aware of their own rights, have a more rational attitude towards market offers, but they also have higher requirements. Enterprises are struggling with problems related to gaining new clients, as well as looking for ways to retain them in the long-term and shape their loyalty (Petrykowska 2013, p. 6). The

modern client smoothly transitions between different sales and distribution channels, deciding on the manner, time and place of delivery of the purchased product. In turn, apart from selling the products themselves companies, more and more often, also provide values that have different benefits.

The considerations contribute to a broad spectrum of issues related to value creation in e-commerce (Wu and Li 2018). The research makes it possible to draw interesting conclusions, among others, confirming the increase of consumer requirements with respect to the quality of communication and ways of delivering products. Undoubtedly, technological advances and innovations are conducive to the development of e-commerce. Also, mobile devices and applications as well as the expanding offer of non-cash payments constitute an incentive for transactions carried out on the Internet.

The application and implementation of new technologies is changing the standard of functioning of both consumers and enterprises. Internet reality is changing the approach to managing communication methods, concluding transactions and shaping relationships. Being connected to the Internet seven days a week, 24 hours a day is a fact that modern organizations must cope with. E-businesses are expected to respond quickly, efficiently and accurately to the needs reported by customers. Customers with almost unlimited and quick access to information are beginning to expect the business offer to be tailored to their individual requirements. The greatest value of e-commerce for the customer is the speed and transparency of communication.

REFERENCES

1. Anderson J.C., Jain D.C., Chintagunta P.K., 1993, Customer value assessment in business markets: A state-of-practice study, „Journal of Business to Business Marketing”, nr 1 (1), The Haworth Press, s. 5
2. Bask A., Lipponen M., Tinnilä M., 2012, E-commerce logistics: a literature research review and topics for future research, „International Journal of E-Services and Mobile Applications”, nr 4(3), s. 1-22
3. Butz H.E. Jr., Goodstein L.D., 1996, Measuring Customer Value: Gaining the Advantage, „Organizational Dynamics”, nr 24
4. Chiu Ch.M., Wang E.T.G., Fang Y.H., Huang H.Y., 2014, Understanding customers' repeat purchase intentions in B2C e-commerce: the roles of utilitarian value, hedonic value and perceived risk, „Info Systems J 24, pp. 85-114
5. Dobiała-Korona B., Doligalski T., 2004, Konkurowanie o klienta e-marketingiem, Wyd. Difin, Warszawa
6. Doligalski T., 2013, Internet w zarządzaniu wartością klienta, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa
7. Gemius dla e-Commerce Polska, 2017, E-commerce w Polsce 2017
8. Geng X., Chu X., 2012, A new importance-performance analysis approach for customer satisfaction evaluation supporting PSS design, „Expert Systems with Applications”, Vol. 39, No. 1., pp. 1492-1502

9. Interaktywnie.com, 2018, Raport E-commerce
10. Kotler P., 1994, Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola, Wydawnictwo Gebethner i Ska, Warszawa
11. Lewicki M., 2012, Instrumenty tworzenia wartości dla klienta w handlu elektronicznym. Rozprawa doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań
12. Majchrzak-Lepczyk J., 2015, Logistyczno-marketingowe aspekty w sieci tworzenia wartości, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 217, s. 72
13. Mentzer J.T., Myers M.B., Cheung M-S., 2004, Global market segmentation for Logistics services, „Industrial Marketing Management” 33, pp. 15-20
14. Monroe K., Pricing: Making Profitable Decisions, McGraw-Hill, New York 1990, s. 46).
15. Petrykowska J. 2013, Kształtowanie relacji z klientami jako podstawa budowania lojalności, (w:) Kształtowanie lojalności konsumenckiej, (red.) A. Wiśniewska, Wyższa Szkoła Promocji, Warszawa.
16. Szymura-Tyc M., Marketing we współczesnych procesach tworzenia i dostarczania wartości klientom, „Acta Universitatis Lodzianis” 2004, nr 179
17. Szymura-Tyc M., 2005, Marketing we współczesnych procesach tworzenia wartości dla klienta i przedsiębiorstwa, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice, s. 74
18. Woodruff R.B., 1997, Customer value: The next source for competitive advantage, „Journal of the Academy of Marketing Science”, vol. 25, nr 2, Academy of Marketing Science, s. 142
19. Yadav M.K., Rai A.K., Srivastava M., 2014 Exploring the Three- Path Mediation Model: A Study of Customer Perceived Value, Customer Satisfaction Service Quality and Behavioral Intention Relationship, „International Journal of Customer Relationship Marketing and Management” (IJCRMM) 5(2)
20. Zeithaml V.A., 1988, Consumer Perceptions of Price, Quality, and Value: A Means-End Model and Synthesis of Evidence, „Journal of Marketing”, vol. 52, nr 3, s. 14

VERČIŲ KLIENTO PATOGUMUI KŪRIMAS E. PREKYBOJE

Justyna Majchrzak-Lepczyk*

Poznanės ekonomikos ir verslo universitetas

Santrauka

Rinkų globalizacija ir konkurencija bei sparti interneto plėtra kelia didesnius reikalavimus įmonėms. Efektyvi paslauga atlieka vis svarbesnį vaidmenį sukurdamą papildomas vertes kliento patogumui. Jų kūrimas suteikia galimybę e. verslui gauti finansinę naudą ir išlaikyti patrauklų įvaizdį. Kita vertus, ir pats klientas mato didėjančią pirkimo internetu naudą. Šiuolaikinis klientas puikiai išmano pardavimo ir platinimo kanalus, sprendžia dėl įsigijamo produkto pristatymo būdų, laiko ir vietos. Taigi, vertingų santykių su klientais nustatymas gali būti būdas išsiskirti konkurencingoje rinkoje, o pardavimo sėkmę sprendžia pardavėjo ir kliento santykių kokybė. Atliktas tyrimas leidžia daryti įdomias išvadas, patvirtinančias vartotojų poreikių, susijusių su komunikacijos kokybe ir produktų pristatymo būdais, didėjimą. Didžiausia elektroninės komercijos vertė klientui yra komunikacijos greitis ir aiškumas.

Pagrindiniai žodžiai: e. prekyba, vertė, pirkėjas, inovacijos.

Justyna Majchrzak-Lepczyk*, Poznań University of Economics and Business, Faculty of International Business and Economics, Department of International Logistics. Research interests: distribution logistics, logistics and marketing strategies, logistic and marketing of customer service.

Justyna Majchrzak-Lepczyk*, Poznanės ekonomikos ir verslo universiteto Tarptautinio verslo ir ekonomikos fakulteto Tarptautinės logistikos katedros lektorė, daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: platinimo logistika, logistika ir rinkodaros strategijos, klientų aptarnavimo logistika ir rinkodara.

THE GLOBALIZATION, NETWORK ECONOMY AND THE SECURITY OF SMALL ECONOMIES (CASE OF GEORGIA)

Nino Mikiashvili¹

*¹Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Faculty of Economics and Business
University str.2, 0186, Tbilisi, Georgia
Telephone (+995 59) 8770489
E-mail: nino.mikiashvili@tsu.ge*

Rusudan Seturidze²

*²Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Faculty of Economics and Business
University str.2, 0186, Tbilisi, Georgia
Telephone (+995 59) 77970259
E-mail: rusudan.seturidze@tsu.ge*

Abstract. The introduction of modern technologies increases the competitiveness of firms and, consequently, the competitiveness and security of the country. Introduction of a “cloud” method in Georgia, one of the trends of the future of network economics becomes increasingly urgent in guaranteeing the successful performance of the Georgian companies. The work uses the methods of analysis, synthesis, and comparison.

In terms of globalization, the use of a “cloud method” gives absolutely new opportunities to the enterprises and organizations in reaching their strategic goals. The paper had considered a new concept of the “cloud method” and had studied the strategic goals.

Keywords: globalization, National security, Network economics, cloud method in Georgia

INTRODUCTION

The process of globalization necessitates understanding the issues of national independence and security in the new light. The better the national security is provided, the more independent the country is. Formal protection of the territorial borders and political declarations seem not to be sufficient any more. Rather, the main thing is to secure a position in the modern complex world system making it possible to prevent or transform global impacts following one’s national interests. Small economies even have certain advantages in this respect, as it is easier for them to realize a mobile and flexible policy if the focus of their governments is the development of the country.

National security has several components: political, economic, military, ecological, ethnic, safety, etc. Since the end of the past century, the issues of digital and software security have become particularly urgent, and the question as to how swiftly and adequately some or other state introduces digital and software novelties is also topical. It should be noted that it is impossible to consider some or other security component unless its economic aspect is taken into account. The economy is desirable to be proved efficient despite the degree of internal and

external threats. Clearly, it is impossible to introduce modern digital technologies without the relevant economic support.

The digital security of a country means creating terms supporting the stable and sustainable development of the country's economy, avoiding various threats (information outflow, access to personal information, insecurity of information systems and the like), or liquidating the negative outcomes with minimum losses¹.

Generally, following the national and state interests, all kinds of security must be identified and the policy of the country's development drafted. The network economy and "cloud" systems are worth consideration in this respect.

In recent decades, the topicality of the network economics has increased rapidly. Global flows have been a common thread in the economic growth for centuries. Today, the movement of goods, services, finance, and people has reached the previously unimagined levels. Global flows are creating new degrees of connectedness among the economies - and are playing an ever-larger role in determining the fate of nations, companies, and individuals; to be unconnected is to fall behind.²

The trend, like the so called "cloud model", has become particularly popular in the network economics. Many experts are much optimistic about the prospects of the "cloud model".

The term "cloud model" implies that the software services, computer resources and their location are a kind of abstraction for a user. Consequently, the cloud services are graphically shown as a cloud giving rise to the term "cloud service".

Unlike computer programs, the "cloud service" is not installed on a user's computer, but is located on a remote server, or group of servers. This is much convenient for the user, as any faulty operation of the software on the user's computer could lead to a number of problems, while it is the service administration fully responsible for the trouble-free operation of the "cloud service". For instance, a company often has to employ additional staff to ensure a trouble-free performance of different software on computers (while the software is quite expensive itself). On the other hand, the "cloud service" helps a company save sizable finances. The users of such services simultaneously use the network, and systemic and program resources, and they do not have to have powerful computers at all, but their major concern is to

¹ Mikiashvili, N.&Mekantsishvili, E. Some Aspects of Relationship Between National and Economical Safety, Paata Gugushvili Economic Institute, Scientific works. I, 2008

² Manyika, J., Bughin, J., Lund, S., Nottebohm, O., Poulter, D., Jauch, S.&Ramaswamy, S., Report "Global flows in a digital age", McKinsey Global Institute, April, 2014. Available: http://www.mckinsey.com/insights/globalization/global_flows_in_a_digital_age

have computers working trouble-free on the internet. This means that the companies do not need to purchase servers, create a suitable environment to operate them, be concerned with uninterruptible power supply, cooling system, appliance compatibility and the like, assign additional staff to operate the servers, etc. what significantly reduces the financial expenses of the companies and brings the project running time to minimum.

Despite the fact that the “cloud service” is located on the server distanced from a user and the service can be accessed only via the internet, a user uses the “cloud service” in the way as if it were installed on his/her computer. Owing to the above-listed favorable features of this technology, they have started to introduce it to Georgia.

In recent years, the conditions to develop the information-communication technology (ICT) has improved a lot in Georgia and the readiness of the business circles and state bodies to use ICT is obvious. In particular, this is evident by the perfection of the business and legal normative environment and regulation system for ICT, establishment of sound competitiveness, identification of the innovative potential, prospects to finance the necessary infrastructure and new projects, efforts to establish the state position about the IT development, transparency of the state expenses in this field, better access to the technologies for businesses, expansion of the internet network, better internet access, etc.

Many companies in different countries of the world have been effective at using cloud solutions to improve collaboration within their walls. Going forward, they will need to leverage cloud-based business networks to extend that capability not just to key partners, but to every company they work with in their end-to-end supply chains.³

METHODOLOGY

The paper was prepared by using general and specific research methods, in particular, analysis, synthesis, induction, deduction, scientific comparison, as well as expert assessment. We have studied the following issues: the questions of using the “cloud” model and services at Georgian companies, one of the trends of network economics, the situation at different Georgian companies in respect of “cloud” services and topicality of introducing “cloud” services in Georgia; we have identified the problems and made the conclusions and recommendations regarding a shift to the new model.

³ Leveraging Cloud-Based Business Networks for Collaboration, SAP Business Innovation, May 20, 2014, Available: <http://www.digitalistmag.com/cloud-computing/leveraging-cloud-based-business-networks-collaboration-01251933>.

DISCUSSION

As the McKinsey Global Institute data suggest, flows of goods, services, and finance reached \$26 trillion in 2012, or 36 percent of global GDP, 1.5 times the level in 1990. Global flows could reach \$54 trillion to \$85 trillion by 2025, more than double or triple of their current scale.⁴

The analysis of the performance of the successful companies reveals absolutely new opportunities in reaching the strategic goals by using the cloud technology. Organizations need to scrutinize what kind of impact the cloud will have on their business and how they consume information. They need to look at mobility and understand how it changes the way people interact. It is not about devices, but about interactions and engagement. They need to look at Big Data and understand where this information can surface up the right insights so people can take the right actions.

Georgia's position in the „The Networked Readiness Index “has improved by 23 points in one year, from the 88th to the 65th.^{5,6} The Networked Readiness Index is a complex indicator showing the degree of development of the information-communication technologies in the world countries. This rating has been published annually within the scope of the World Economic Forum since 2002.

The companies using the cloud technologies in their businesses have started operating in Georgia. Cloud solutions and processing of commercial information are particularly important and topical for the companies operating in the field of finances. For example, for sure, the banking sector does not lack the updated information, but permanent supervision and adequate representation of the innovations in the field of technology is necessary, as any minor delay may come expensive even for the successful companies both, financially and commercially. Despite this, some companies were quite pessimistic about the innovation considered above.

It is really interesting to give a brief task-oriented review of the businesses of some companies of Georgia using the cloud technologies.

In the banking sector, the TBC Bank has been the pioneer in choosing the “cloud” of an innovative Ukrainian company “De Novo”. At present, it is hard to decide whether other banks will wish to share TBC's experience in the near future.

⁴ Cloud Computing 2020 (Part 2), SAP Business Innovation, May 27, 2014, Available: <http://www.digitalistmag.com/cloud-computing/cloud-computing-2020-part-2-01251965>.

⁵ The Networked Readiness Index 2013, http://www3.weforum.org/docs/GITR/2013/GITR_OverallRankings_2013.pdf,

⁶ The Networked Readiness Index 2014, http://www3.weforum.org/docs/GITR/2014/GITR_OverallRanking_2014.pdf.

SOFTLINE GEORGIA LTD. on the IT market is one of the leading companies of the country, whose provider is “ActiveCloud”, a second leading company of Byelorussia in IT business. SOFTLINE GEORGIA LTD. has close partnership with it. Since 2013, “ActiveCloud” has been offering cloud solutions and hosting to its customers. It supports more than 15.000 users in 6 CIS countries. “ActiveCloud” is a part of the company “Softline”, which is a leading international company providing a full spectrum of licensed software and IT-services.⁷

The target of company “Softline”, unlike that of “De Novo” operating in public and large business sectors, is a medium business segment. However, as the IT experts assure us, there is no sector with future without a “cloud”. It is this model allowing transferring, processing, storing and reliably protecting a bulk of data.

Cloud technologies have been used by public services, as well. The Public Registry of the Ministry of Justice of Georgia started to work “on cloud” in August of 2013. The Agency was the first public body to use the open source to create cloud technology providing the users with a simple and swift server-based service. Migration from the technical infrastructure of the Agency to the “cloud” infrastructure is done by stages what significantly reduces the cost of the data storage systems and renders swift and flexible server-based service at no cost.

The National Agency of the Public Registry offers the new service to other state organizations, too. By transferring the data to the “cloud”, they will be secured against the lost or damage of the data. In addition, they will be able to manage the technical infrastructure from any location with the internet access.

The importance of “cloud” solutions for the private, governmental and public sectors was proved at the seminar “Cloud – a choiceless model of the future” held in December of 2011. The organizer of the seminar was a Ukrainian IT company “De Novo”, whose representative made a particular accent on the priorities of the cloud. Those priorities include compilation of the databases, infrastructure centralization and most importantly, gaining a great economic profit. The above-mentioned company offers the users an improved model, the Hyper-Cloud, allowing consolidating any kind of data and creating one’s own cloud, meaning improved security. In the final run, such a model will significantly reduce the costs.

At present, most of the Georgian companies have not enough finances to transfer their technical infrastructure to the cloud solutions. The innovations do need great expenses at the initial stage. Therefore, only few companies are engaged in the practical realization of the said

⁷ Professional hosting, SaaS, and cloud solutions in Georgia Company,
<http://www.activecloud.ge/ge/company/11reasons/>

model; some companies run pilot projects, while others are exploring the expediency of introducing this model (e.g. WISSOL). Introduction of the model means certain transformation of an infrastructure. The management team of successful company UGT, as that of the pioneering IT company in Georgia, supposes that a thorough transfer to the new model in Georgia must be accomplished by 2020.

It is particularly large and innovative companies best feeling the need for introducing the “cloud” model, as the situation with the data processing and storage in the technological field changes so swiftly that the moment when in terms of scarce human and physical resources, it becomes inevitable to “take the data out”.

To the companies without developed IT systems, basic capital or qualified staff and possibility to purchase expensive appliances, the “cloud” offers swift and flexible server-based service at no cost.

It should be noted that there is certain criticism of the cloud model in the world. For instance, the concept of the cloud model was criticized by the Free Software Public Model Association, namely by Richard Stallman. He thought that the use of web-programs by a third party with its details unknown to the user is not a bit different from using one’s own software in respect of the data control.

It is possible that in case of thorough spreading of the cloud technology it will become clear that the uncontrolled data stored for years by a user will cause problems. Besides, some parts of these data will not be possible to change. We can name Google services as an example, where a user cannot delete not used services or individual data created by Feedburner, Google Friend Connect or possibly, some other services.

In recent years, very interesting text-books were published^{8,9}, which offer a thorough and detailed description of cloud computing concepts, architectures, and technologies. It serves as a great reference for both newcomers and experts and is a must-read for any IT professional interested in cloud computing.

CONCLUSION

After studying the developmental process of network economics and peculiarities of its introduction in Georgia, we have made the following conclusions:

⁸ Heisterberg, R.&Verma, A. *Creating Business Agility: How Convergence of Cloud, Social, Mobile, Video, and Big Data Enables Competitive Advantage* (Wiley CIO), Hardcover, WILEY, August 25, 2014

⁹ Erl, T., Puttini, R.&Mahmood, Z. *Cloud Computing: Concepts, Technology&Architecture*, The Prentice Hall Service Technology Series from Thomas Erl, Hardcover, USA, May 20, 2013.

The trend, like so called “cloud model” has become particularly popular in the network economics. The theoretical and practical studies suggest that “cloud services” are highly perspective.

In recent years, the conditions to develop the information-communication technology (ICT) has improved a lot in Georgia and the readiness of the business circles and state bodies to use ICT is evident what is the precondition for successfully developing the cloud technologies.

Global flows suggest new prospects for coherence among economies and play an increasingly great role in determining the fate of the companies.

An outstanding advantage of the cloud model is that the companies without developed IT systems, sufficient amount of basic capital or qualified staff in the IT branch and with no possibility to purchase expensive appliances, the “cloud” offers swift and flexible server-based service at no cost.

Large companies do not complain about the shortage of informational technologies, but permanent activity and adequate representation of the innovations in the field of technology is necessary for them to be successful.

In terms of global communication systems with daily increasing volume of the information currents, a cloud model allows transferring, processing, storing and protecting particularly large amount of information. A similar kind of all-inclusive service is undoubtedly important for most of the companies what is proved by the analysis of the businesses of the companies. The cloud technologies offer the enterprises and organizations absolutely novel opportunities on their way to reach their strategic goals.

The importance of “cloud” solutions for the private, governmental and public sectors in Georgia is becoming more and more apparent. This is caused by the fact that the expansion of the ICT introduction area both, at the company (local) and country (global) levels shows significant economic efficiency, what on its turn, stimulates the private and public sectors to realize efficient measures in this direction.¹⁰

There is certain criticism about the spread of the cloud technology suggesting that the uncontrolled data stored for years by numerous users may cause problems. Besides, one must consider if it is be possible to simply edit the data stored “in cloud” for long.

One of the advantages of cloud transmission worth mentioning is that a user can achieve focused quick wins and then gradually scale up as he/she moves forward.

¹⁰ The Networked Readiness Index 2013,
http://www3.weforum.org/docs/GITR/2013/GITR_OverallRankings_2013.pdf

RECOMMENDATIONS

On the basis of the analysis and conclusions the following recommendations were elaborated:

- Sharing the practical experience in using the “cloud service” will be interesting for the Post-Soviet and Post-Socialist countries with more or less similar basic conditions and infrastructures.

- In a theoretical respect, it is two decades now, there have been polemics in the world about the new concept of the cloud model meaning that this field of the network economics is still a subject of study and the experience of different countries in this direction is much important.

- Introduction of the cloud services in Georgia has become topical in different directions, with the following ones being most important: existence of large information currents, protection of independent software against viruses, high cost of individual operation, etc. The work in this direction must continue even more intensely.

- For the Georgian companies and not only for them, a factor of trust is much important when using the cloud services. Improving the trust will result in trouble-free performance, perfect infrastructure and most importantly, in information security.

- A cloud model ensures continuous real-time data flow on the internet, but all these flows will cause problems in the future, in particular, speed limitation. Consequently, effective preventive measures are needed in this direction, too. The problem of a limited speed is desirable to solve by introducing new technologies.

- The dynamics of the development of events and study in some sectors evidence that the realization of the cloud model in Georgia in the future will become increasingly popular both, with private companies and public sector.

- Integration of Georgia with Europe will challenge the medium and small businesses. This, on its turn will promote expansion of the area of application of the cloud services and other innovation systems, and the relevant regulatory bodies must support the establishment of the relevant basic conditions.

- Users in Georgia facing the threat of losing the data for years, in order to avoid the numerous virus attacks, used to store the different parts of information in the mail boxes of different browsers what somehow resembles the use of a cloud model. Consequently, if the advantages of the “cloud” model are popularized and this model is provided to a user in an argued manner, this will increase the number of users of the said model what will result in a certain chain reaction for the economic growth and progress of the private and public sectors.

- As per the forecasts, the transition to the new model in Georgia must be complete by 2020 what needs planned, coordinated and well-organized actions of different services realizing the topicality of this issue.

- The steps taken in Georgia to introduce digital technologies have rendered a certain support to the development of innovative economy, formation of the industrial park, facilitation of business startup and other positive changes. The support of similar processes will give small open economies better prospects in the future to develop their economy and use intelligent policy based on the national interests to oppose the threats of globalization.

REFERENCES

1. Cloud Computing 2020 (Part 2), SAP Business Innovation, May 27, 2014, Available: <http://www.digitalistmag.com/cloud-computing/cloud-computing-2020-part-2-01251965>.
2. Erl, T., Puttini, R. & Mahmood, Z. Cloud Computing: Concepts, Technology & Architecture, The Prentice Hall Service Technology Series from Thomas Erl, Hardcover, USA, May 20, 2013.
3. Heisterberg, R. & Verma, A. Creating Business Agility: How Convergence of Cloud, Social, Mobile, Video, and Big Data Enables Competitive Advantage (Wiley CIO), Hardcover, WILEY, August 25, 2014
4. Leveraging Cloud-Based Business Networks for Collaboration, SAP Business Innovation, May 20, 2014, Available: <http://www.digitalistmag.com/cloud-computing/leveraging-cloud-based-business-networks-collaboration-01251933>.
5. Manyika, J., Bughin, J., Lund, S., Nottbohm, O., Poulter, D., Jauch, S. & Ramaswamy, S., Report "Global flows in a digital age", McKinsey Global Institute, April, 2014. Available: http://www.mckinsey.com/insights/globalization/global_flows_in_a_digital_age
6. Mikiashvili, N. & Mekantsishvili, E. Some Aspects of Relationship Between National and Economical Safety, Paata Gugushvili Economic Institute, Scientific works. I, 2008 (in Georgian).
7. Professional hosting, SaaS, and cloud solutions in Georgia Company, <http://www.activecloud.ge/ge/company/11reasons/>
8. The Networked Readiness Index 2013, http://www3.weforum.org/docs/GITR/2013/GITR_OverallRankings_2013.pdf,
9. The Networked Readiness Index 2014, http://www3.weforum.org/docs/GITR/2014/GITR_OverallRanking_2014.pdf.

GLOBALIZACIJA, TINKLO EKONOMIKA IR MAŽŲ EKONOMIKŲ SAUGUMAS (GRUZIJOS ATVEJIS)

Nino Mikiashvili*, Rusudan Seturidze**

Ivane Javakhishvili Tbilisio valstybinis universitetas

Santrauka

Supažindinimas su moderniomis technologijomis didina įmonių konkurencingumą ir pačios šalies konkurencingumą ir saugumą. Supažindinimas su Gruzijoje taikomu „debesų“ metodu, kaip viena iš svarbiausių ateities tinklo ekonomikos kryptimi, tampa ypač aktualiu siekiant užtikrinti Gruzijos kompanijų sėkmingą veiklą. Darbe pasitelkti analizės, sintezės ir lyginamasis metodai.

Įgyvendinant globalizacijos koncepciją, „debesų“ metodo pasitelkimas suteikia naujų galimybių organizacijoms ir įmonėms siekiant strateginių tikslų. Straipsnyje atsižvelgta į naują „debesų“ metodo koncepciją ir išanalizuoti strateginiai tikslai.

Raktiniai žodžiai: globalizacija, nacionalinis saugumas, tinklo ekonomika, „debesų“ metodas Gruzijoje

Nino Mikiashvili*, PhD., Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia, Associate Professor, Faculty of Economics and Business, Doctor of Economics. Scientific interests: Econometrics, Macroeconomics, Labour Economics, Research Methods.

Nino Mikiashvili*, PhD., Ivane Javakhishvili Tbilisio Valstybinis Universitetas, Gruzija, doc. dr., Ekonomikos ir verslo fakultetas. Moksliniai interesai: ekonometrija, makroekonomika, darbo ekonomika, tyrimo metodai.

Rusudan Seturidze**, PhD., Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia, Assistant Professor, Faculty of Economics and Business, Doctor of Economics. Scientific interests: Information Technology, Data Mining

Rusudan Seturidze**, PhD., Ivane Javakhishvili Tbilisio Valstybinis Universitetas, Gruzija, doc. dr., Ekonomikos ir verslo fakultetas. Moksliniai interesai: informacinės technologijos, duomenų paieškos

ANALYSIS OF STUDENTS' PHYSICAL HEALTH MONITORING CHARACTERISTICS

Algirdas Muliarcikas¹

¹*Mykolas Romeris University, the Faculty of Public Security, Department of State Border Guard
V. Putvinskis str. 70, LT-44211 Kaunas
Tel.:: (370 37) 303653
E-mail: a.muliarcikas@mruni.eu*

Abstract. Law enforcement officials need not only good practical skills of legal knowledge, but good health, adequate psychological and physical fitness as well. Regardless of the nature of the activity, officials often suffer from stressful situations that adversely affect their health. A sufficiently problematic circumstance that negatively affects the status of statutory officers is cardiovascular disease. It is likely that special knowledge, proper physical fitness, and a system for monitoring and controlling the status of officers could positively influence the personal commitment of statutory officers to maintain a good level of physical health. The article reviews the results of the questionnaire survey for the students of Mykolas Romeris University, Public Security Faculty and future statutory officials. The aim of the survey was to reveal how students evaluate their health, whether they control the state of their health with the help of elementary functional indicators, and what measures they will use to improve their physical health and general well-being. The questionnaire approved in 1999 was used to conduct the survey¹

Keywords: physical health, heart rate, blood pressure, health condition monitoring, future statutory officers.

INTRODUCTION

Citizens of the Republic of Lithuania willing to become statutory officers must have a good command of the state language, be of an appropriate age, have a good reputation, possess good health and, accordingly, be physically prepared.² The status of applicants for statutory officers and officials is assessed by the Central Commission of Medical Experts³, while physical preparation is evaluated by education institutions⁴ or physical fitness instructors⁵. Adequate physical fitness is also necessary for law enforcement officials in both the European

¹ Muliarcikas A., Kazlauskas V. Sportuojančiųjų ir nesportuojančiųjų Lietuvos veterinarijos akademijos studentų požiūrio į fizinį aktyvumą tendencijos. *Socialinių – humanitarinių mokslų vaidmuo universitetinio ugdymo sistemoje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas: LŽŪU, 2000, p. 350-353.

² Stok į policiją. Viskas ką reikia žinoti, jei nori tapti policijos pareigūnu. [interactive] [accessed 2018-04-19] <http://stokipolicija.lt/stojimas/pradzia/>.

³ [Specializuotos medicininės ekspertizės tvarka](https://cmek.vrm.lt/tvarka.php). [interactive] [accessed 2018-04-14] <https://cmek.vrm.lt/tvarka.php>

⁴ Atranka į mokymo įstaigą. [interactive] [accessed 2018-04-14] <http://stokipolicija.lt/stojimas/lpm/atranka-i-mokymo-istaiga/>

⁵ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2016 m. liepos 18 d. įsakymas Nr. 5-V-581 (Lietuvos policijos generalinio komisaro 2017 m. balandžio 25 d. įsakymo Nr. 5-V-374 redakcija) “Policijos pareigūnų papildomų reikalavimų, susijusių su fiziniais ir praktiniais gebėjimais eiti tam tikras pareigas, ir atitikties šiems reikalavimams tikrinimo bei profesinio taktinio, specialaus fizinio rengimo pratybų ir sportinės veiklos organizavimo tvarkos aprašas“.

and American continents^{6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17}. There are no unified requirements for the physical preparation of officials; therefore, there are relatively different requirements for the preparation of law enforcement representatives in each individual country, or even in the region of the¹⁸. The requirements for the statutory officers of our country are regulated by the standards of specialist training,^{19,20} as well as the relevant orders²¹.

In analyzing the peculiarities of work activity, it is necessary to pay attention to the fact that a significant part of the population, about a quarter of men and even more of women, remain

⁶ Fiziskās sagatavotības vērtēšanas metodika amatpersonām ar speciālajām dienesta pakāpēm. [interactive] [accessed 2018-02-15] <http://vsc.iem.gov.lv/wp-content/uploads/Metodika1.pdf>

⁷ Fiziskās sagatavotības prasības Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonām ar speciālajām dienesta pakāpēm. [interactive] [accessed 2018-02-15] <https://likumi.lv/doc.php?id=257102>

⁸ Politseiametniku ning Politsei- ja Piiirivalveameti kõrgema ametniku kutsesobivusnõuded, nende kontrollimise tingimused ja kord. [interactive] [accessed 2018-02-15] <https://www.riigiteataja.ee/akt/118042013016>.

⁹ Obwieszczenie Granicznej Ministra spraw wewnętrznych z dnia 13 lipca 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie testu sprawności fizycznej funkcjonariuszy Straży. [interactive] [accessed 2018-02-15] <http://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2015.152.0001121,rozporzadzenie-ministra-spraw-wewnetrznych-i-administracji-w-sprawie-testu-sprawnosci-fizycznej-funkcjonariuszy-strazy-granicznej.html>

¹⁰ Normy testu sprawności fizycznej dla policjantów w służbie [interactive] [accessed 2018-02-15] https://wspol.edu.pl/zws/index.php?option=com_content&view=article&id=50:normy-testu-sprawnopci-fizycznej-dla-policjant-w-ssuubie&catid=32:informator-dla-policjant

¹¹ Normy testu sprawności fizycznej dla policjantek w służbie. [interactive] [accessed 2018-02-15] https://www.wspol.edu.pl/zws/index.php?option=com_content&view=article&id=51:normy-testu-sprawnopci-fizycznej-dla-policjantek-w-ssuubie&catid=32:informator-dla-policjant

¹² Anforderungen des Auswahlverfahrens im Sporttest der Bundespolizei. [interactive] [accessed 2018-04-04] <http://www.sporttest-polizei.de/bundeslaender/bundespolizei/>.

¹³ Anforderungen beim Sporttest der Polizei. [interactive] [accessed 2018-02-19] <http://www.sporttest-polizei.de/bundeslaender/>

¹⁴ Povolanie policajta. [interactive] [accessed 2018-02-19] https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/prevencia/zakon_cest_a_odvaha/POVOLANIE%20POLICAJTA.pdf

¹⁵ Previerky fyzickej zdatnosti. [interactive] [accessed 2018-02-19] <https://www.akademiapz.sk/prijimacia-skuska-0>

¹⁶ Volanti J.M., Ma C.C., Fekedulegn D. et al. Associations Between Body Fat Percentage and Fitness among Police Officers: A Statewide Study. *Safety and Health at Work*. 2017, 8 (1): 36-41.

¹⁷ The 11 components of proper police fitness. [interactive] [accessed 2018-03-11] <https://www.policeone.com/police-products/fitness-health-wellness/articles/508738-The-11-components-of-proper-police-fitness/>

¹⁸ Anforderungen beim Sporttest der Polizei. *op. cit.*

¹⁹ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija Socialinės apsaugos ir darmo ministerija. Policininko rengimo standartas. [interactive] Vilnius 2008. [accessed 2018-02-14] <http://www.kpmc.lt/Skelbimai/PDFstandartai/Policininkas.LT.3.pdf>

²⁰ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija Socialinės apsaugos ir darmo ministerija. Pasienečio rengimo standartas. [interactive] Vilnius 2008. [accessed 2018-02-14] <http://www.kpmc.lt/Skelbimai/PDFstandartai/Pasienietis.LT.3.pdf>

²¹ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2016 m. liepos 18 d. įsakymas Nr. 5-V-581 (Lietuvos policijos generalinio komisaro 2017 m. balandžio 25 d. įsakymo Nr. 5-V-374 redakcija) *supra note 5*

sedentary at work.²² This is especially attributive to the police^{23, 24}, where about 80% of workers spend more time working a sedentary job. As a result of insufficient physical activity and other factors, the number of people with overweight increases significantly^{25 26}. Similar tendencies prevail not only in Lithuania but also in other countries^{27, 28}. This situation has a significant impact on human health and functional capacity. There is a decline in meeting the required standards for law enforcement officers in some countries. The physical fitness and state of health of US officials, in most cases investigated, are not in line with the desired level of preparation²⁹, , and in some cases even lower than the average level of physical fitness of civilians³⁰. The research performed with German law enforcement officers found that physiological characteristics that characterize their physical abilities³¹ were also lower than the desirable ones. Insufficient physical fitness, cardiovascular disease, overweight, frequent stressful situations negatively affect the physical health of law enforcement officers and frequently leads to death^{32, 33, 34}. It has been determined that the most common cause of death in Lithuania is cardiovascular disease³⁵. In order to prevent cardiovascular diseases, researchers recommend balanced nutrition, increase strength and aerobic capacity training, which have a very positive effect on the prevention process of cardiovascular disease, diabetes, bone thinning

²² Grabauskas V., Klumbienė J., Petkevičienė J ir kt. *Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenimo tyrimas, 2014*. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, 2015.

²³ Adams, J., Schneider, J., Hubbard, et. Al (2010). Measurement of functional capacity requirements of police officers. [interactive] *Baylor University Medical Center Proceedings* 2010, 23: 7-10 [accessed 2018-03-20] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2804486/#>.

²⁴ Boyce, R. W., Jones, G. R., Schendt, K. E. et.al. Longitudinal changes in strength of police officers with gender comparisons. *The Journal of Strength Conditioning Research* 2009, 23(8): 2411–2418.

²⁵ Grabauskas V., Klumbienė J., Petkevičienė J. ir kt. *Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenimo tyrimas 2012*. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, 2013

²⁶ Grabauskas V., Klumbienė J., Petkevičienė J ir kt. *op.cit.* p.20

²⁷ Hallal P.C., Andersen L.B., Bull F.C. et al. Global physical activity levels: surveillance progress, pitfalls, and prospects. *The Lancet*. 2012 Jul 21;380(9838):247-57

²⁸ Sport and physical activity. [interactive] *Report. Eurobarometer. 2014*. [accessed 2018-04-06] http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_412_en.pdf

²⁹ Williams J., Ramsey V. The Need for Law Enforcement Wellness Interventions: A Critical Review. [interactive] *The Sport Journal*. 2017 (57), September 5 [accessed 2018-03-12]

<http://thesportjournal.org/article/the-need-for-law-enforcement-wellness-interventions/>

³⁰ Varvarigou V., Farioli A., M. Korre et. al. Law enforcement duties and sudden cardiac death among police officers in United States: case distribution study. [interactive] *BMJ*. (Published 18 November 2014) [accessed 2018-03-12] <http://www.bmj.com/content/bmj/349/bmj.g6534.full.pdf>

³¹ Leischik R., r Foshag P., Strauß et. all. Aerobic Capacity, Physical Activity and Metabolic Risk Factors in Firefighters Compared with Police Officers and Sedentary Clerks. [interactive]. *PLOS*. 2015. [accessed 2018-03-13]. <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0133113#sec019>

³² Varvarigou V., Farioli A., M. Korre et. al. *op. cit.*

³³ Zimmerman FH. Cardiovascular disease and risk factors in law enforcement personnel: a comprehensive review. *Cardiol Rev* 2012;20:159-66.

³⁴ Kales SN, Tsismenakis AJ, Zhang C, Soteriades ES. Blood pressure in firefighters, police officers, and other emergency responders. *Am J Hypertens* 2009; 22:11-20.

³⁵ Mirties priežastys 2015. Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, Vilnius. 2016, p.7

and even cancer^{36, 37, 38, 39, 40}. According to K. Keith, who worked as a physical fitness instructor at the Atlanta Police Academy, the process of preparation of police officers comprises 11⁴¹ physical fitness components that would not only positively affect physical health but also would be advantageous in any physical confrontation.

The question may be implied from the gathered information: what is the attitude of students, future law enforcement officers and Bachelors of Laws towards the preservation of their health, its improvement and their body state monitoring focusing on cardiovascular system indicators?

The purpose of this paper - to find out the peculiarities of students' physical health monitoring based on basic parameters of their cardiovascular system and ways of maintaining and improving students' physical health.

Methodology. The sample comprised men (n = 76) and women (n = 80) who joined Mykolas Romeris University's Public Security Faculty in 2014. The average age of the participants in the study was 21 years. The respondents were selected by the method of convenience sampling. A questionnaire consisting of 40 questions was approved in the framework of the "Physical Activity" program of the Kaunas City Health Department⁴². The questionnaire data provided by the students was not directly related to their academic activity. The article analyzes the responses of 14 questionnaire questions reflecting the aspects of students' attitudes towards their physical health, its monitoring and preservation. All received data were assigned to relative groups and analyzed with respect to gender (groups of men and women) and physical activity of the students (engaged and not engaged in sports during leisure time).

The research methods of analysis, survey, abstraction, generalization, mathematical statistics (to determine the reliability of the data by χ^2 - chi square indicator) were used.

³⁶ The 11 components of proper police fitness, *supra note 17*

³⁷ Warburton D.E.R., Nicol C.W., Bredin S.S.D. Health benefits of physical activity: the evidence. [interactive] *Canadian Medical Association Journal*. 2014, 174(6): 801-809. [accessed 2018-04-06]. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1402378/>

³⁸ Fortenbery J. H. An Exploratory Study on Physical Fitness Policies Among Police Departments in North Carolina. [interactive]. *Nova Southeastern University*. 2016. [accessed 2018-04-018]. https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=cahss_jhs_etd

³⁹ Leischik R., r Foshag P., Strauß et. all. Aerobic Capacity, Physical Activity and Metabolic Risk Factors in Firefighters Compared with Police Officers and Sedentary Clerks. [interactive]. *PLOS*. (Published July17, 2015) [accessed 2018-03-13]. <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0133113#sec019>

⁴⁰ Taylor A.J., Watkins T., Bell D. et al. Physical activity and the presence and extent of calcified coronary atherosclerosis. *Medicine & Science in Sport & Exercise*. 2002, 34: 228 – 233.

⁴¹ The 11 components of proper police fitness. *Op.cit.*

⁴² Muliarčikas A., Stanislovaitytis A. Kauno miesto gyventojų požiūrio į sveikatą ir fizinį aktyvumą tendencijų aspektai. *Visuomenės sveikata*. 2003, 4 (23): 57-63.

ANALYSIS OF DATA

The majority of the respondents (87.2%) statistically reliably ($p < 0.001$) stated that they cared for their health. In terms of gender, there was no statistically significant difference between men (89.5%) and women (85%) caring about their health ($p > 0.05$). Most of students engaged in sports (94.8%) ($p < 0.001$) take care of their health in comparison with the students not engaged in sports (65%) .

Equally, the respondents consider their health status as "good" (48.7%) or "satisfactory" (48.7%). Significantly lower ($p < 0.001$) number of the respondents – "unsatisfactory" (1.3%) and "bad" (1.3%). Except for the fact that a part of the respondents (2.5% of women and 0% of men - $p < 0.05$) rated their health as "bad," there were no statistically significant differences between women and men in physical health assessment indicators ($p > 0.05$). 5% ($p < 0.01$) of not engaged in sports respondents rated their health as "bad". Only a statistically significant difference was found ($p < 0.01$) in the category "bad", in the health state assessment of engaged and not engaged in sports (5%) students.

The largest proportion of all respondents visited a doctor 1-2 times a year due to the illness ($p < 0.001$) referring to the respondents' groups (Table 1). Unlike men ($p < 0.001$), 17.5% of surveyed women noted that they visited doctors 3-5 times a year. 12% of the respondents who were engaged in sports indicated this answer as well.

In response to the question: "Do you control (count) the pulse rate?" 78.2% of the respondents ($p < 0.001$) noted the answer "No"; 19.2% - "Yes" and 2.6% ($p < 0.001$) - "Do not know how to measure it". There was no statistically significant difference between the results of the responses of men and women groups. The results of the responses are of significant difference only within the groups (Table 2).

A similar relationship was found between the responses of men and women and the respondent groups of engaged in sports and not engaged in sports (Table 2). The highest proportion of the respondents in each group noted the answer "No" ($p < 0.001$).

Table 1. The distribution of responses to the question “How often do you visit a doctor due to illness or ill-being a year?” (%)

	0 times (1)	1-2 times (2)	3-5 times (3)
ALL respondents	28,2% ^{***(2,3)}	62,8%	9% ^{***(1,2)}
MEN	36,8% ^{***(2,3)} +	63,2%	0
WOMEN	20%	62,5% ^{***(1,3)}	17,5%
ENGAGED IN SPORTS	25,9% ^{***(2)}	62,1%	12,0% ^{** (1)}
NOT ENGAGED IN SPORTS	35,0% ^{*(2,3)}	65,0%	0

* (P<0.05); ** (P<0.01); *** (P<0.001), in group- ^{***} between groups- ⁺⁺⁺

Table 2. The distribution of responses to the question “Do you control (count) your pulse rate? (%)”

	Yes (1)	No (2)	Do not know how (3)
ALL respondents	19,2% ^{***(2,3)}	78,2%	2,6% ^{***(1,2)}
MEN	15,8% ^{***(2,3)}	81,6%	2,6% ^{***(1,2)}
WOMEN	22,5% ^{***(2,3)}	75,0%	2,5% ^{***(1,2)}
ENGAGED IN SPORTS	20,7% ^{***(2,3)}	77,6%	1,7% ^{***(1,2)}
NOT ENGAGED IN SPORTS	15,0%	80,0% ^{***(1,3)}	5,0%

* (P<0.05); ** (P<0.01); *** (P<0.001), in group- ^{***} between groups- ⁺⁺⁺

Comparison of the results of responses between the groups did not reveal a statistically significant difference. Within all groups, except for the group "Not engaged in sports", the results of the responses were statistically significantly different (Table 2). In this group, there was no statistically significant difference between results of the answers "Yes" and "Do not know how" ($p > 0.05$).

Most of the students participating in the survey did not know their resting pulse rate ($p < 0.001$) (Table 3). The other answers to the question "What is your resting heart rate?" were not statistically significantly different both between groups and within groups ($p > 0.05$).

Table 3. The distribution of responses to the question “What is your resting heart rate” (%)

	60 (1) bpm	72 (2) bpm	84 (3) bpm	108 (4) bpm	(5) Do not know
ALL respondents	9%	14,1%	10,3%	2,6% ^{*(1-3)}	64,0% ^{***} (1-4)
MEN	7,9%	15,8%	8,9%	0	68,4% ^{***} (1-4)
WOMEN	10%	12,5%	12,5%	5,0%	60,0% ^{***} (1-4)
ENGAGED IN SPORTS	12,0%	13,8%	12,0%	0	62,0% ^{***} (1-4)
NOT ENGAGED IN SPORTS	-	15,0%	5,0%	10,0%	70,0% ^{***} (1-4)

* (P<0.05); ** (P<0.01); *** (P<0.001), in group-^{***}, between groups-⁺⁺⁺)

Only the response of all respondents is statistically reliable - the resting heart rate reaches 108 bpm and the results of other responses (Table 3) ($p < 0.05$).

Table 4 . The distribution of responses to the question “How long do you calculate the pulse rate? (%)

	10 s (1)	30 s (2)	60 s (3)	Do not calculate (4)
ALL respondents	2,6%	5,1%	24,3% ^{***(1,2)}	68,0% ^{***(1-3)}
MEN	5,3%	7,9%	15,8% ^{*(1)++}	71,0% ^{***(1-3)}
WOMEN	0	2,5%	32,5% ^{***(1,2)++}	65,0% ^{***(1-3)}
ENGAGED IN SPORTS	3,4%	5,2%	20,7% ^{***(1,2)+}	70,7% ^{***(1-3)}
NOT ENGAGED IN SPORTS	0	5,0% ^{***(3)}	35,0% ^{*(4)+}	60,0% ^{***(1-2)}

* (P<0.05); ** (P<0.01); *** (P<0.001), in group-^{***}, between groups-⁺⁺⁺)

Most respondents do not control, do not count their pulse rate. This tendency is evident in all groups ($p < 0.001$) (Table 4). The largest part of those who are controlling their pulse calculate it by 60 s ($p < 0.001$). The statistically significant difference was found between the students (Table 4):

- men measuring pulse during 10 and 60 s ($p < 0.05$), and women - 30 and 60 s ($p < 0.001$);

-engaged, not engaged in sports students who marked the answer 60 s ($p < 0.001$), 30 and 10s;

- men and women ($p < 0.01$) and those who were engaged and not engaged in sports ($p < 0.05$), marked the answer 60 s;

66.7% ($p < 0.001$) of all respondents answered "Yes" to the question "Does blood pressure reflect physical health status?" 57.9% of men, 75% of women, 65.5% of engaged and 70% of

not engaged in sports students responded analogously ($p < 0.001$). The rates of this response among men and women are statistically significantly different ($p < 0.05$).

The answers "No" (12.8%) and "I do not know" (20.5%) were statistically significantly indicated by ($p < 0.05$) the total number of respondents. The statistically significant differences between men (15.8% and 26.3%), women (10% and 15%), engaged in sports (13.8% and 20.7%), not engaged in sports (10% and 20%) groups were not found. There is no difference found between the groups as well. Two answers: "Yes" and "No" to the question "Do you measure blood pressure?" were given in the questionnaire. 30.8% of respondents, 28.9% of men, 32.5% of women, 34.5% of engaged and 20% of not engaged in sports respondents noted that they measure their blood pressure. In all groups, a statistically significant ($p < 0.001$) higher number of respondents did not measure their blood pressure. There was no significant difference in the reliability of the answers between the groups.

Table 5. The distribution of responses to the question "How often do you measure your blood pressure?"(%)

	(1) Once a week	(2) Once a month	(3) Once a year
ALL respondents	13,0% ^{***(2,3)}	56,5%	30,5% ^{** (2)}
MEN	0	50% ₊	50% ₊
WOMEN	23,1% ^{** (2)}	61,5%	15,4% ^{*** (2) ++}
ENGAGED IN SPORTS	5,3% ^{*** (2,3) +++}	57,9%	36,8% ₊₊
NOT ENGAGED IN SPORTS	50% ₊₊₊	50%	0

* ($P < 0.05$); ** ($P < 0.01$); *** ($P < 0.001$), in group- ^{***} between groups- ₊₊₊

The respondents who measured their blood pressure, in most cases, marked the answer "Once a month" (Table 5). More men (50%) than women (15.4%) measured blood pressure once a year ($p < 0.01$). The statistically significant difference was found between the responses ($p < 0.001$) of engaged in sports students (5.3%) and not engaged in sports (50%) students who measured their blood pressure once a week.

The statistically reliable ($p < 0.001$) majority of the respondents who did not measure their blood pressure substantiated such a decision by marking the answer "I feel well" - 75.5% of all respondents; 73.1% of men; 77.8% of women; 75.7% of engaged and 75% of not engaged in sports students. The answers to "No conditions" or "I do not care" were noted by a relatively similar number of the respondents. Accordingly, 7.7% and 19.2%, statistically significantly different were the answers given by the male group ($p < 0.05$). A reliable difference in the results of these answers among all students (9.4% and 15.1%) or individual groups (women -

11.1% and 11.1%, engaged 10.8% and 13.5%, not engaged in sports 6.3% and 18.8%) was not established. There was no statistically significant difference between the results of the groups.

In response to the question "What is your blood pressure?" the larger ($p < 0.001$) part of the respondents indicated "I do not know": 57.7% of all respondents, 60.5% of men, 55% of women, 58.6% of engaged and 55% of not engaged in sports students. There was no statistically significant difference between the results of the surveyed groups. By indicating their blood pressure, the students who participated in the survey selected the answer "120/80" most often (37.2%). The results of men (36.8%;) and women (37.5%), as in the case of engaged (39.7%) and not engaged in sports students (30%), did not statistically significantly differ ($p > 0.05$).

Students were able to give two answers to the question: "How would you try to get rid of overweight?" Compared to others ($p < 0.001$), the first two choices are the most popular responses - "Physical activity" and "Balanced nutrition". Accordingly, 92.3% and 79.5% of all respondents, 93.6% and 79% of men, 92% and 80% of women, 91.2% and 84.5% of engaged in sports students, 93.3% and 65% of not engaged in sports students. Other answers: "By starving", "Special diet", "Going to the sauna". Comparing the difference between the groups of women (12.5%) and men (0%) and not engaged in sports (20%) and engaged in sports students (1.8%), the proportion of women and not engaged in sports students would more likely choose starving ($p < 0.001$) as the way to decrease overweight. There was no statistically significant difference between the other responses.

39.8% of all the students who took part in the survey remained hard-working due to drinking coffee. The smaller number of respondents (25.6%, $p < 0.05$) noted that they were energized by physical exercise. Correspondingly, 29% and 26.3% of men and 50% and 25% ($p < 0.01$) of women and the majority (37.8% and 29.3%) of engaged and (45% and 15%) of not engaged in sports students marked these answers (Table 6).

Table 6. The distribution of responses to the question "I remain hard-working during the day when I..." (%)

	(1) Drink coffee	(2) Exercise	(3) Have rich breakfast	(4) Eat non animal-origin food
ALL respondents	39,8% ^{***(3)}	25,6% ^{*(1)}	12,8% ^{** (2)}	16,7% ^{***(1)}
MEN	29% ⁺⁺	26,3%	23,7% ⁺	15,8%
WOMEN	50% ^{** (2)} ₊₊	25,0% ^{** (3)}	7,5% ^{*** (1), ** (4)} ₊	17,5% ^{*** (1)}
ENGAGED IN SPORTS	37,8%	29,3% ^{*(3,4)} ₊	15,5% ^{*** (1)}	17,2% ^{*** (1)}
NOT ENGAGED IN SPORTS	45% ^{** (2-4)}	15,0% ₊	15,0%	15,0%

* ($P < 0.05$); ** ($P < 0.01$); *** ($P < 0.001$), in group- ***, between groups- +++

Comparing the choice of men and women, the latter ones gave statistically significantly higher priority ($p < 0.01$) to coffee while men to breakfast ($p < 0.05$). In the majority of respondents, men, women, engaged and not engaged in sports students consider that in order to improve their physical health, first of all, it is necessary to get rid of negative habits and choose physical activity performing exercises with doses ($p < 0.001$). The statistically significantly lower proportion of the respondents emphasized the importance of a special diet, vitamin use and lean food (Table 7). There was no statistically significant difference between the groups' response results.

Table 7. The distribution of responses to the question “Which three ways of improving physical health would you choose? (%)”

	(1) Exercises with dosed load	(2) Eliminate negative habits	(2) Special diet	(4) Vitamins	(5) Eat leaner food
ALL respondents	55,1%	66,7%	30,8% ^{***1,2}	26,9% ^{***1,2}	30,8% ^{***1,2}
MEN	60,5% ^{***3,5}	63,2% ^{***3,5}	29,0%	34,2% ^{**1,2}	23,7% ⁺
WOMEN	50,0% ^{*(3)}	70,0% ^{***3,5}	32,5%	20,0% ^{***1,2}	37,5% ⁺
ENGAGED IN SPORTS	56,9% ^{***3,5}	63,8% ^{***3,5}	31,0%	29,3%	24,1%
NOT ENGAGED IN SPORTS	50,0% ^{*(2)}	75,0% ^{***3,4}	30,0%	20,0% ^{*1,5}	50,0% ^{*2}

* ($P < 0.05$); ** ($P < 0.01$); *** ($P < 0.001$), in group-^{***}, between groups-⁺⁺⁺

DISCUSSION

When analyzing the survey data from a retrospective point of view^{43,44}, it can be stated that in the course of 12 years, the students' attitude to their physical health did not change. Scientists who perform similar surveys receive relatively different results. One study claims that almost half of the respondents⁴⁵, , while others⁴⁶ - - a higher proportion of respondents consider their health to be good, women worse than men. Our study did not identify such circumstances. Compared to previous year's studies^{47,48}, , there was a slight tendency to visit

⁴³ Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V. Būsimų pareigūnų – LTU studentų – požiūris į fizinės sveikatos būklės kontrolę ir valdymą. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2005, 2 (56): 21-27.

⁴⁴ Muliarčikas A., Veršinskas R., Stanislovaitis A. Studentų fizinės sveikatos tausojoimo, gerinimo, pulso bei kraujospūdžio kontrolės ir mankštinimosi laisvalaikio sąsajos analizė. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2006, 2(61): 32–38.

⁴⁵ Šulnienė R. Studenčių požiūris į fizinį aktyvumą ir sveikatą kaita. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2012, 5 (38): 57-61.

⁴⁶ Proškuvienė R., Černiauskiene M. Būsimų kūno kultūros specialistų sveikata ir gyvensena. *Visuomenės sveikata*. 2009, 2(45): 67-72.

⁴⁷ Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V. *op. cit.* p.22

⁴⁸ Muliarčikas A., Veršinskas R., Stanislovaitis A. *op. cit.* p. 34

doctors less often. Similarly to other authors' research,⁴⁹ , women are more likely to visit doctors than men.

There was a gradual decrease in the proportion of students who control their pulse rate and an increase in those who do not know the values of heart rate⁵⁰. Students' opinion that blood pressure reflects the state of physical health of a person has not changed statistically significantly since 2005. Comparing the results of the current survey and previous research^{51,52} , we can claim that a 3-8% higher proportion of respondents do not measure their blood pressure, and its values are not known by a relatively similar proportion of respondents. In the retrospective aspect, nearly 20% more current respondents stated that they did not measure the blood pressure due to their good condition. Other researchers^{53,54} highlight the fact that women measure blood pressure more often. We found only a similar trend, but not a statistically significant reliable fact.

As in previous studies^{55,56} , the students who participated in our research, in order to reduce or eliminate overweight, favored physical activity and a balanced diet. Researchers have identified that the number of people who eat fresh vegetables has increased recently⁵⁷. Attention should be drawn to the fact that a significantly higher proportion (about 40%) of the current study population emphasized the benefits of balanced nutrition. Such student responses are in line with other researchers' data^{58,59}. According to them the dietary habits of the population have changed - the quantity of fresh vegetable consuming people has increased.

When comparing students' answers about the ways of improving physical health and measures affecting their well-being throughout the day, physical activity prevails in the 1 to 2 responses. Similar opinions are followed by many other students who have participated in the

⁴⁹ Grabauskas V, Klumbienė J, Petkevičienė J ir kt. *Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenmenos tyrimas, 2014, supra note 22, p. 23.*

⁵⁰ Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V *op. cit.* p. 24

⁵¹ , Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V *op. cit.* p. 25

⁵² Muliarčikas A., Veršinskas R., Stanislovaitis A. *op. cit.* p. 36

⁵³ Grabauskas V., Klumbienė J., Petkevičienė J. ir kt. *Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenmenos tyrimas 2012. supra note 25, p. 21.*

⁵⁴ Grabauskas V, Klumbienė J, Petkevičienė J ir kt. *Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenmenos tyrimas, 2014. supra note 22, p. 26.*

⁵⁵ Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V. *supra note 43 p. 25.*

⁵⁶ Muliarčikas A., Veršinskas R., Stanislovaitis A. *supra note 44 p. 34.*

⁵⁷ Grabauskas V, Klumbienė J, Petkevičienė J ir kt. *Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenmenos tyrimas, 2014 supra note 22, p. 29.*

⁵⁸ Grabauskas V, Klumbienė J, Petkevičienė J ir kt. *op.cit.* p. 70-98.

⁵⁹ Studentų fizinio aktyvumo ir sveikatingumo ugdymo aukštojoje mokykloje analizė: studentų poreikiai ir galimybės. Tyrimo ataskaita. [interactive] Klaipėda, 2015. [accessed 2018-04-10] http://www.jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/informacija-apie-jaunima/tyrimai/student_fizinio_aktyvumo_ir_sveikatingumo_ugdymo_auktojoje_mokykloje_a....pdf

study^{60, 61, 62, 63}. In our research, women feel better when they drink coffee in the morning, while men – when they have breakfast. Daily breakfast in many respects has a positive effect on people's health⁶⁴. Compared to the previous investigations^{65, 66}, nowadays, significantly more students who participated in the survey emphasized the importance of abandoning harmful habits⁶⁷ to improve physical health.

Summing up the results, we can claim that some respondents are familiar with the information on the most basic indicators of the cardiovascular system and know the measures to maintain and improve physical health. Like many students⁶⁸, their knowledge in this area is not sufficient and poorly applied in practice. The cardiovascular system of young people can function to high physical activity⁶⁹, but the process of education without targeted monitoring and management can lead to negative consequences. The most common causes of death in Lithuania are diseases of the circulatory system⁷⁰, which occur at an earlier age. We believe that it is necessary to include study curriculum subjects which provide information on the aspects of health promotion^{71, 72} and improvement as well as encourage an interest in healthy lifestyle⁷³. Such measures are likely to facilitate the optimization, individualization and management of the self-development process⁷⁴ and avoid negative consequences.

⁶⁰ Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V. *op.cit.* p. 25

⁶¹ Muliarčikas A., Veršinskas R., Stanislovaitis A. *op. cit.* p. 34.

⁶² Karkockienė D. Medicinos ir sveikatos mokslų studentų patiriamo streso ypatumai ir jo įtaka miego kokybei. *Visuomenės sveikata*. 2011, 2(53): 83-92

⁶³ Studentų fizinio aktyvumo ir sveikatingumo ugdymo aukštojoje mokykloje analizė: studentų poreikiai ir galimybės. Tyrimo ataskaita. *op.cit.*

⁶⁴ Grabauskas V, Klumbienė J, Petkevičienė J ir kt. *op. cit.* p. 70.

⁶⁵ Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V. *op. cit.* p.24

⁶⁶ Muliarčikas A., Veršinskas R., Stanislovaitis A. *op. cit.* p 34.

⁶⁷ Moterys ir vyrai Lietuvos visuomenėje 2014. *Moteryų ir vyrų pokyčių visose srityse išplėstinis lyginamasis poveikio vertinimas. Poveikio vertinimo ataskaita, supra note 21.*

⁶⁸ Proškuvienė R., Černiauskienė M. Būsimų kūno kultūros specialistų sveikata ir gyvenama. *Supra note 46*, p. 67-72.

⁶⁹ Bartkevičienė A., Bakšienė D., Vainoras A. et al The Impact Of Regular Long Term Physical Load on Cardiovascular Functional Parameters in Children And Adolescent Athletes. *Sveikatos mokslai*. 2013, 1(86): 53-59

⁷⁰ Mirties priežastys 2015. Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, Vilnius. 2016

⁷¹ Šulnienė R. Studenčių požiūrio į fizinį aktyvumą ir sveikatą kaita. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2012, 5 (38): 57-61.

⁷² Zajančauskienė Z., E.Zajančauskas *Studentų požiūris į visuomenės senėjimo problemą bei sveiko senėjimo prevencines galimybes*. Šiauliai. 2012.

<https://www.google.lt/search?q=STUDENT%C5%B2+PO%C5%BDI%C5%AARIS+%C4%AE+VISUOMEN%C4%96S+SEN%C4%96JIMO+PROBLEM%C4%84+BEI+SVEIKO+SEN%C4%96JIMO+PREVENCINES+GALIMYBES&oq=STUDENT%C5%B2+PO%C5%BDI%C5%AARIS+%C4%AE+VISUOMEN%C4%96S+SEN%C4%96JIMO+PROBLEM%C4%84+BEI+SVEIKO+SEN%C4%96JIMO+PREVENCINES+GALIMYBES&aqs=chrome..69i57j69i60l3.5759j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8> [interactive] [accessed 2018-04-10]

⁷³ Moterys ir vyrai Lietuvos visuomenėje 2014. *Moteryų ir vyrų pokyčių visose srityse išplėstinis lyginamasis poveikio vertinimas. Poveikio vertinimo ataskaita, supra note 21.*

⁷⁴ Karkockienė D. Medicinos ir sveikatos mokslų studentų patiriamo streso ypatumai ir jo įtaka miego kokybei. *Visuomenės sveikata*. 2011, 2(53): 83-92

CONCLUSIONS

According to the respondents of our research, future statutory officials, they are taking care of their health. The results of the survey are partly confirmed by such a statement. However, the majority of respondents did not control the frequency of heartbeat and did not know the values of their pulse.

More than two thirds of the respondents did not measure their blood pressure and did not know their values. Taking into account the fact that students need to improve endurance, strength and speed themselves while they do not manage and use the most basic health monitoring measures, a risk of provoking certain cardiovascular diseases appears.

Students have a certain amount of knowledge about the peculiarities of healthy lifestyle. The results of the survey suggest that there is a lack of practical skills for the preservation and improvement of physical health.

Students need to gain more knowledge about the most basic indicators of monitoring the main body systems; to be able to use them practically in the process of physical preparation, to develop adequate levels of personal physical activity programs and realize the principles of healthy lifestyle.

REFERENCES

1. Adams, J., Schneider, J., Hubbard, et. Al (2010). Measurement of functional capacity requirements of police officers. *Baylor University Medical Center Proceedings* 2010, 23. 7-10. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2804486/#> [interactive] [accessed 2018-03-20].
2. Anforderungen des Auswahlverfahrens im Sporttest der Bundespolizei <http://www.sporttest-polizei.de/bundeslaender/bundespolizei/> (interaktyvus, žiūr. 2018-02-19)
3. Anforderungen beim Sporttest der Polizei <http://www.sporttest-polizei.de/bundeslaender/> [interactive] [accessed 2018-02-19]
4. Atranka į mokymo įstaigą. <http://stokipolicija.lt/stojimas/lpm/atranka-i-mokymo-istaiga/> [interactive] [accessed 2018-02-14]
5. Bartkevičienė A., Bakšienė D., Vainoras A. et al The Impact Of Regular Long Term Physical Load on Cardiovascular Functional Parameters in Children And Adolescent Athletes. *Sveikatos mokslai*. 2013, 1(86): 53-59
6. Boyce, R. W., Jones, G. R., Schendt, K. E. et.al. Longitudinal changes in strength of police officers with gender comparisons. *The Journal of Strength Conditioning Research* 2009, 23(8), 2411–2418.
7. Fiziskās sagatavotības vērtēšanas metodika amatpersonām ar speciālajām dienesta pakāpēm <http://vsc.iem.gov.lv/wp-content/uploads/Metodika1.pdf> [interactive] [accessed 2018-04-15]
8. Fiziskās sagatavotības prasības Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonām ar speciālajām dienesta pakāpēm <https://likumi.lv/doc.php?id=257102> [interactive] [accessed 2018-02-15]
9. Fortenbery J. H. An Exploratory Study on Physical Fitness Policies Among Police Departments in North Carolina. *Nova Southeastern University*. 2016. https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=cahss_jhs_etd [interactive] [accessed 2018-04-018].

10. *Global action plan for the prevention and control of NCDs 2013-2020*. WHO. 2013, p. 55
11. Grabauskas V., Klumbienė J., Petkevičienė J. ir kt. *Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenimo tyrimas 2012*. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, 2013.
12. Grabauskas V., Klumbienė J., Petkevičienė J. ir kt. *Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenimo tyrimas 2014*. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, 2015.
13. Hallal P.C., Andersen L.B., Bull F.C. et al. Global physical activity levels: surveillance progress, pitfalls, and prospects. *The Lancet*. 2012 Jul 21;380(9838):247-57
14. Kales SN, Tsismenakis AJ, Zhang C, Soteriades ES. Blood pressure in firefighters, police officers, and other emergency responders. *Am J Hypertens* 2009;22:11-20.
15. Karkockienė D. Medicinos ir sveikatos mokslų studentų patiriamo streso ypatumai ir jo įtaka miego kokybei. *Visuomenės sveikata*. 2011, 2 (53): 83 – 92.
16. Leischik R., r Foshag P., Strauß et. all. Aerobic Capacity, Physical Activity and Metabolic Risk Factors in Firefighters Compared with Police Officers and Sedentary Clerks. *PLOS*. 2015. <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0133113#sec019> [interactive] [accessed 2018-03-13].
17. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2016 m. liepos 18 d. įsakymas Nr. 5-V-581 (Lietuvos policijos generalinio komisaro 2017 m. balandžio 25 d. įsakymo Nr. 5-V-374 redakcija) “Policijos pareigūnų papildomų reikalavimų, susijusių su fiziniais ir praktiniais gebėjimais eiti tam tikras pareigas, ir atitikties šiems reikalavimams tikrinimo bei profesinio taktinio, specialaus fizinio rengimo pratybų ir sportinės veiklos organizavimo tvarkos aprašas“.
18. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija Socialinės apsaugos ir daro ministerija. Pasieniečio rengimo standartas. Vilnius 2008. <http://www.kpmc.lt/Skelbimai/PDFstandartai/Pasienietis.LT.3.pdf> [interactive] [accessed 2018-02-14].
19. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija Socialinės apsaugos ir daro ministerija. Policininko rengimo standartas. Vilnius 2008. <http://www.kpmc.lt/Skelbimai/PDFstandartai/Policininkas.LT.3.pdf> [interactive] [accessed 2018-02-14]
20. Mirties priežastys 2015. Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, Vilnius. 2016, p. 188
21. Moterų ir vyrai Lietuvos visuomenėje 2014. *Motery ir vyrų pokyčių visoje srityse išplėstinis lyginamasis poveikio vertinimas. Poveikio vertinimo ataskaita*. Parengta pagal Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2010-2014 metų programos priemonę Nr. 25.3. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Kaunas. 2014.
22. Muliarčikas A., Kazlauskas V. Sportuojančiųjų ir nesportuojančiųjų Lietuvos veterinarijos akademijos studentų požiūrio į fizinį aktyvumą tendencijos. *Socialinių – humanitarinių mokslų vaidmuo universitetinio ugdymo sistemoje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas: LŽŪU, 2000, p. 350-353.
23. Muliarčikas A., Stanislovaitis A. Kauno miesto gyventojų požiūrio į sveikatą ir fizinį aktyvumą tendencijų aspektai. *Visuomenės sveikata*. 2003, 4 (23): 57-63.
24. Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V. Būsimų pareigūnų – LTU studentų – požiūris į fizinės sveikatos būklės kontrolę ir valdymą. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2005, 2 (56): 21-27.
25. Muliarčikas A., Veršinskas R., Stanislovaitis A. Studentų fizinės sveikatos tausojoimo, gerinimo, pulso bei kraujospūdžio kontrolės ir mankštinimosi laisvalaikio sąsajos analizė. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2006, 2(61): 32–38.
26. Normy testu sprawności fizycznej dla policjantek w służbie https://www.wspol.edu.pl/zws/index.php?option=com_content&view=article&id=51:normy-testu-sprawnopei-fizycznej-dla-policjantek-w-ssuibie&catid=32:informatior-dla-policjant [interactive] [accessed 2018-02-15]
27. Normy testu sprawności fizycznej dla policjantów w służbie https://wspol.edu.pl/zws/index.php?option=com_content&view=article&id=50:normy-testu-

- [sprawnopci-fizycznej-dla-policjant-w-ssuobie&catid=32:informator-dla-policjant](#) [interactive] [accessed 2018-02-15]
28. Obwieszczenie Granicznej Ministra spraw wewnętrznych z dnia 13 lipca 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie testu sprawności fizycznej funkcjonariuszy Straży. <http://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2015.152.0001121,rozporzadzenie-ministra-spraw-wewnetrznych-i-administracji-w-sprawie-testu-sprawnosci-fizycznej-funkcjonariuszy-strazy-granicznej.html> [interactive] [accessed 2018-02-15]
 29. Politseiametniku ning Politsei- ja Piirivalveameti kõrgema ametniku kutsesobivusnõuded, nende kontrollimise tingimused ja kord <https://www.riigiteataja.ee/akt/118042013016> [interactive] [accessed 2018-02-15]
 30. Povolanie policajta https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/prevencia/zakon_cest_a_odvaha/POVOLANIE%20POLICAJTA.pdf [interactive] [accessed. 2018-02-19]
 31. **Previerky fyzickej zdatnosti** <https://www.akademiapz.sk/prijimacia-skuska-0> [interactive] [accessed 2018-02-19]
 32. Proškvienė R., Černiauskienė M. Būsimų kūno kultūros specialistų sveikata ir gyvensena. *Visuomenės sveikata*. 2009, 2(45): 67-72
 33. **Specializuotos medicininės ekspertizės tvarka.** <https://cmek.vrm.lt/tvarka.php> [interactive] [accessed 2018-02-14].
 34. Sport and physical activity. *Report. Eurobarometer. 2014.* http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_412_en.pdf [interactive] [accessed 2018-04-06].
 35. Stok į policiją. Viskas ką reikia žinoti, jei nori tapti policijos pareigūnu. <http://stokipolicija.lt/stojimas/pradzia/> [interactive] [accessed 2018-04-19].
 36. Studentų fizinio aktyvumo ir sveikatingumo ugdymo aukštojoje mokykloje analizė: studentų poreikiai ir galimybės. Tyrimo ataskaita. Klaipėda, 2015. http://www.jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/informacija-apie-jaunima/tyrimai/student_fizinio_aktyvumo_ir_sveikatingumo_ugdymo_auktojoje_mokykloje_a...pdf [interactive] [accessed 2018-04-10]
 37. Šulnienė R. Studenčių požiūrio į fizinį aktyvumą ir sveikatą kaita. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2012, 5 (38): 57-61.
 38. Taylor A.J., Watkins T., Bell D. et al. Physical activity and the presence and extent of calcified coronary atherosclerosis. *Medicine & Science in Sport & Exercise*. 2002, 34: 228 – 233.
 39. The 11 components of proper police fitness. <https://www.policeone.com/police-products/fitness-health-wellness/articles/508738-The-11-components-of-proper-police-fitness/> [interactive] [accessed 2018-03-11]
 40. Volanti J.M., Ma C.C., Fekedulegn D. et al. Associations Between Body Fat Percentage and Fitness among Police Officers: A Statewide Study. *Safety and Health at Work*. 2017, 8 (1): 36-41.
 41. Varvarigou V., Farioli A., M. Korre et. al. Law enforcement duties and sudden cardiac death among police officers in United States: case distribution study. *BMJ*. (Published 18 November 2014). <http://www.bmj.com/content/bmj/349/bmj.g6534.full.pdf> [interactive] [accessed 2018-03-12].
 42. Warburton D.E.R., Nicol C.W., Bredin S.S.D. Health benefits of physical activity: the evidence. *Canadian Medical Association Journal*. 2014, 174(6): 801-809. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1402378/> [interactive] [accessed 2018-04-06].
 43. Williams J., Ramsey V. The Need for Law Enforcement Wellness Interventions: A Critical Review. *The Sport Journal*. 2017 (57), September 5 <http://thesportjournal.org/article/the-need-for-law-enforcement-wellness-interventions/> [interactive] [accessed 2018-03-12]
 44. Zajančkauskienė Z., E.Zajančkauskas *Studentų požiūris į visuomenės senėjimo problemą bei sveiko senėjimo prevencines galimybes*. Šiauliai. 2012.

<https://www.google.lt/search?q=STUDENT%C5%B2+PO%C5%BDI%C5%AARIS+%C4%AE+VISUOMEN%C4%96S+SEN%C4%96JIMO+PROBLEM%C4%84+BEI+SVEIKO+SEN%C4%96JIMO+PREVENCINES+GALIMYBES&oq=STUDENT%C5%B2+PO%C5%BDI%C5%AA+RIS+%C4%AE+VISUOMEN%C4%96S+SEN%C4%96JIMO+PROBLEM%C4%84+BEI+SVEIKO+SEN%C4%96JIMO+PREVENCINES+GALIMYBES&aqs=chrome..69i57j69i60l3.5759j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8> [interactive] [accessed 2018-04-10]

45. Zimmerman FH. Cardiovascular disease and risk factors in law enforcement personnel: a comprehensive review. *Cardiol Rev* 2012;20:159-66.

STUDENTŲ POŽIŪRIO Į SAVARANKIŠKĄ FIZINĮ AKTYVUMĄ ASPEKTAI

Algirdas Muliarčikas*
Mykolo Romerio Universitetas

Santrauka

Straipsnyje analizuojami būsimųjų teisėsaugos pareigūnų, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentų anketinės apklausos rezultatai. Gauti apklausos rezultatai atspindi studentų požiūrį į savo sveikatą, žinias apie elementariausius žmogaus organizmo būklę charakterizuojančius fiziologinius rodiklius bei fizinės sveikatos tausojimo ir gerinimo būdus.

Straipsnio tikslas - išsiaiškinti studentų santykio su elementariaisiais Širdies kraujagyslių sistemos būklės kontrolės rodikliais bei fizinės sveikatos tausojimo ir gerinimo būdais ypatumus.

Straipsnyje analizuojami vyrų (n=76) ir moterų (n=80), įstojuusių 2014 metais į Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetą, anketinės apklausos rezultatai. Tyrime dalyvavusiųjų amžiaus vidurkis – 21 metai. Anketa apčiuota įgyvendinant Kauno miesto Sveikatos skyriaus programą „Fizinis aktyvumas“. Visi gauti duomenys buvo priskirti santykinėms grupėms ir analizuoti atsižvelgiant į lyties (vyrų ir moterų grupė) ir studentų fizinio aktyvumo (laisvalaikio sportavo ar nesportavo) aspektus. Tyrime naudoti analizės, apklausos, abstrakcijos, apibendrinimo, matematinės statistikos (duomenų skirtumo patikimumui nustatyti pagal χ^2 - chi kvadrato rodiklį) metodai.

Statistiškai patikimai didesnė respondentų (87,2%) dalis teigė, kad rūpinasi savo sveikata. Ja rūpinasi didesnė dalis sportuojančių (94,8%) studentų, lyginant su nesportuojančiais, (65,0%). Vienodas respondentų kiekis savo sveikatos būklę įvertina kategorijomis „gera“ (48,7%) ar „patenkinama“ (48,7%). Ženkliai mažesnė dalis – „nepatenkinama“ (1,3%) ir „bloga“ (1,3%). Didžiausia dalis visų apklaustų bei suskirstytų pagal respondentų grupes, dėl ligos pas gydytoją lankėsi 1-2 kartus per metus. Skirtingai nei vyrai, 17,5% apklausoje dalyvavusių moterų, pažymėjo, kad pas medikus lankėsi 3-5 kartus per metus. „Ar kontroliuojate (skaičiuojate) pulso dažnį?“ - 78,2% respondentų pažymėjo atsakymą „Ne“; 19,2% - „Taip“ ir 2,6% - „Nemoku“ skaičiuoti. Dauguma apklausoje dalyvavusių studentų neskaičiuoja ir nežino savo pulso pulso dažnio ramybės būklėje (68,0% ir 64,0). Kad matuoja kraujospūdį atsakė 32,1% visų respondentų, 28,9% vyrų, 32,5% moterų, 34,5% sportuojančių ir 20% nesportuojančių respondentų. Visose grupėse statistiškai patikimai didesnis skaičius atsakiusių, kad nematuoja kraujospūdžio. Statistiškai patikimai didesnė dalis nematuojančių kraujospūdžio respondentų, tokį sprendimą pagrindė pažymėdami atsakymą „Gerai jaučiuosi“ - 75,5%. Atsakydami į klausimą „Koks Jūsų kraujospūdis?“ - didesnė (57,7%) respondentų dalis pažymėjo atsakymą „Nežinau“. Studentų nuomone, atsikratant antsvorio, reikėtų teikti prioritetą fiziniam aktyvumui (92,3%) ir suderintai mitybai (79,5%). Iš visų anketavime dalyvavusių studentų 39,7% dieną būna darbingi kai ryte išgeria kavos, o 25,6% – atlikę fizinę mankštą. Lyginant vyrų ir moterų pasirinkimą, pastarosios statistiškai patikimai didesnę prioritetą suteikė kavai. Gausesnės dalies visų respondentų ($p<0,001$) vyrų, moterų, sportuojančių ir nesportuojančių studentų nuomone, siekiant pagerinti savo fizinę sveikatą pirmiausia reikėtų rinkis fizinę veiklą atliekant dozuoto krūvio fizinius pratimus, taikyti specialią dietą bei vartoti vitaminus.

Pagrindinės sąvokos: fizinė sveikata, širdies tvinksnų dažnis, kraujospūdis, būklės kontrolė, būsimieji pareigūnai.

Algirdas Muliarčikas* Doc. dr. Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: visuomenės fizinis lavinimas ir sveikatinimas, fizinės prievartos veiksmai ir jų panaudojimo aplinkybės, fizinio parengtumo ir asmens saugumo sąsaja.

Algirdas Muliarčikas* Assoc. prof. Dr. Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Protection. Research interests: Human physical education and healthiness, circumstances of physical violence actions and its resort, correlation of physical training and personal security.

PAGARBOS ŽMOGUI REALIZAVIMO RAIŠKA LIETUVOS TEISĖJŲ VEIKLOJE

Žaneta Navickienė¹

¹*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto
Policijos veiklos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (837) 303663
El. paštas: zaneta.navickiene@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje išryškinant vertybių integralumą, analizuojamas pagarbos žmogui, kaip vieno svarbiausių Lietuvos teisėjų profesinės etikos principų, turinys, ir šio principo realizavimo praktikoje vektoriai. Profesinės etikos nuostatų realizavimas praktikoje – neatsiejama bendros teisėjo veiklos dalis, teisėjo profesijos įvaizdžio stiprinimo grandis, leidžianti visuomenei įvertinti ne tik kiekybinius teismų veiklos rezultatus, bet ir kokybinius faktorius – asmens lūkesčius, ginant savo teises.

Straipsnio tikslas – analizuojant Teisėjų etikos ir drausmės komisijos sprendimus, išnagrinėti pagarbos žmogui principo turinį ir apibrėžti pagrindinius jo realizavimo vektorius praktikoje. Straipsnį sudaro dvi dalys. Pirmojoje dalyje analizuojama pagarbos žmogui principo esmė ir turinys. Antrojoje dalyje per Teisėjų etikos ir drausmės komisijos sprendimų prizmę, analizuojama, kaip šis principas realizuojamas praktikoje. Pagarbos žmogui principo turinio aiškinimas saistomas teisėjo santykiu su kitais asmenimis. Pagarba kitam žmogui integraliai pasireiškia per tokias vertybes kaip pavyzdingumas, dėmesingumas, taktiškumas, sąžiningumas, padorumas. Tyrimo rezultatai parodė, jog nustatinėjant, kaip laikomasi pagarbos žmogui principo įgyvendinimo, dažnai kompleksiskai vertinamos tiek vidinės teisėjo nuostatos, tiek išoriniai veiksmai. Pastebima, jog neretai teisėjo elgesys vertintinas per proceso dalyvių kaip stebėtojų prizmę. Todėl itin pabrėžtinai teisėjo asmenybės parametru vaidmuo – emocinio intelekto ir etikos reikalavimo teisėjo kalbai ir kultūrai svarba.

Pagrindinės sąvokos: etikos principai, pagarba žmogui, profesinė etika, teisėjas, Teisėjų etikos ir drausmės komisija

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Šiuolaikinėje personalo vadybos paradigmoje itin didelis dėmesys skiriamas profesionalumo ugdymui. Kaip pažymi E. Gudavičius, „profesionalumas – ne vien žinios ir sugebėjimai. Tai darbo lygis ir šį lygį atitinkančios elgesio normos“¹. Todėl darbuotojui būtinos asmeninės dalykinės savybės ir elgesys, profesinių etikos principų laikymasis yra ne tik kompozicinė darbuotojo profesionalumo dalis – tai neretai tampa ir svarbiu indikatoriumi, lemiančiu konkrečios profesijos vertinimą visuomenėje. Klasikinėje profesionalumo raiškoje asmeninės dalykinės savybės įvardijamos kaip sudėtinė kompetencijos dalis. Visgi, inovacinio požiūrio kryptyje šios savybės ryškėja kaip tikslinis, savarankiškas ir

¹ Gudavičius E. *Los Caprichos. Du tūkstantis devintieji*. Vilnius: Aidai, 2015. P. 364.

pagrįstas profesionalumo komponentas². Tai tikslingai leidžia pabrėžti elgesio principų ir asmeninių dalykinių savybių svarbą ir juos analizuoti bendrojoje profesionalumo raiškoje.

Pastaruoju metu stebimas atsakomybės etikos aktualizavimas konkrečiose veiklos srityse. Įžvelgiama, jog atsakomybės etikos nuostatų taikymas konkrečiose srityse įpareigoja asmenis labai atsakingai elgtis santykyje su aplinka ir kitais asmenimis ir pagrįsti tam tikras elgesio turinio taisykles³. Vertybių integralumo dilema, iškelta aksiologijoje, leidžia teigti, jog profesinės etikos nuostatų realizavimas neatsiejamas nuo bendro profesijos įvaizdžio, leidžia visuomenei įvertinti, kaip yra pasitikima konkrečios profesijos atstovais (ne tik veiklos rezultatais, bet ir profesinės etikos nuostatų laikymusi: veiksmis, elgesiu, turimomis savybėmis).

Visuomenės pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis vertinimo skalėje itin svarbią vietą užima visuomenės pasitikėjimo rodikliai teismų darbu. Tai leidžia preziumuoti, kad visuomenė yra aktyvi vertindama pamatinių principų – demokratijos, teisingumo, nešališkumo, rungtyniškumo, pagarbos žmogui – realizavimą praktikoje. Šių principų realizavimas atspindimas ne tik kiekybine išraiška – kiek bylų ir kaip greitai išnagrinėta teismuose, bet ir kokybišku teisėjų darbo vertinimu: ar teisminis procesas buvo sąžiningas ir nešališkas, ar jo metu pagarbiai elgtasi su proceso šalimis ir realizuotas rungtyšnikumo principas, ar priimtas teisingas sprendimas. Bangaloro teisėjų elgesio principų komentare pažymėta, jog „labai svarbu, kad teisėjai individualiai arba kolektyviai jaustų pagarbą teisėjo pareigoms ir vertintų jas kaip visuomenės pasitikėjimą teismų sistema bei stengtųsi jį padidinti ir išsaugoti“⁴. Taigi, diskutuojant, kokių savybių reikia teisėjui, vykdančiam teisingumą, pažymimi „du reikalavimai, kildinami iš Konstitucijos: aukšta kvalifikacija ir nepriekaištinga reputacija, o trečiasis, eksplicitiškai neišreikštas Konstitucijoje, yra žmogiškosios savybės, susiformuojančios dorovinio tautinio identiteto, gerųjų šeimos vertybių standartų pagrindu“⁵. Todėl dabartinė vertybių integralumo svarba teisėjo veikloje įrodo didelę praktinę aksiologijos reikšmę ir visoje teismų veikloje.

Teisėjų profesinės etikos klausimai neretai sulaukia mokslininkų dėmesio ir nagrinėti pakankamai išsamiai tiek Lietuvoje, tiek užsienio valstybėse. Lietuvoje teisėjų profesinės etikos

² Evans L. Professionalism and Professional Development: What These Research Fields Look Like Today – And What Tomorrow Should Bring. Hillary Place Papers, 2nd edition (Jan 2015), University of Leeds. P. 6.

³ Apie atsakomybės etiką žr. Halder A. Filosofijos žodynas. Alma Littera, 2002. P. 62.

⁴ Bangaloro teisėjų elgesio principai. Haga, 2002. [žiūrėta 2017-05-30]. Prieiga internetu: <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija/apie-komisija/182>

⁵ Gintaras Kryževičius: „Ne tik teisingas procesinis sprendimas pats savaime mus puošia“. Teismai.lt. Nr. 4. 2017 m. gruodis. [žiūrėta 2017-12-20]. Prieiga internetu: http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2017/12/d2_zurnalas_nr12_-210x2975mmweb.pdf.

klausimus analizavo R. Brazienė ir Ž. Budzienė⁶, T. Berkmanas ir E. Gruodytė⁷, Ž. Navickienė⁸, Pastaruoju metu Lietuvos teisėjų profesinės etikos nagrinėtinų klausimų ratui priskirtinos tokios mokslinės tematikos kaip nuosaikaus teisėjavimo etikos idėjos plėtojimas⁹, teisėjo profesionalumo raiškos pristatant trinarę profesionalumo struktūrą dimensijos¹⁰, garbės teismų praktikos ir etinio ugdymo reglamentavimo ypatumai¹¹, atskirų teisėjo etikos principų realizavimo vektoriai¹².

Užsienio šalių mokslininkai pabrėžė teisėjo asmeninių dalykinių savybių įtaką sprendimų priėmimui¹³. Teisėjo profesinės etikos klausimus nagrinėjo L. Bañada-Hirèche ir G. Garmilis¹⁴, A. R. Reeves¹⁵ ir kiti autoriai. Atskirus teisėjo etikos principus nagrinėjo Ch. Crabtree ir M. Nelson¹⁶, Ch. G. Geyh¹⁷, W. B. Wendley¹⁸, R. D. Rotunda¹⁹.

Tyrimo naujumas. Siekis išnagrinėti asmeninių dalykinių savybių, profesinės etikos principų kaip vieno iš trijų kompozicinių profesionalumo elementų raišką, pagrindžiant vertybių integralumo klausimą teisėjo veikloje ir taip išryškinant aksiologijos praktiškumą, lėmė ir šios naujos temos pasirinkimą ir gvildenimą. Pažymėtina, jog atskiri moksliniai teisėjo

⁶ Brazienė R., Budzienė Ž. Judge Profession Status in Lithuania: Theoretical Presumptions and Empirical Evidence. *Socialiniai tyrimai / Social Research*. 2011, 2 (23). P. 5–14.

⁷ Berkmanas T., Gruodytė E. Teisininkų etikos vertybių realumo ir modeliavimo problemos. *Problemos*. Nr. 85. 2014. P. 79-90.

⁸ Navickienė Ž. Lietuvos teisėjų etikos principų realizavimo vektoriai stiprinant profesionalumą. Visuomenės saugumas ir darni plėtra: visuomenės saugumo aktualijos ir probleminiai klausimai. Kolektyvinė monografija. Kaunas: Mykolo Romerio universitetas. 2017. P. 73-79.

⁹ Berkmanas T. Motives in Support of Judicial Activism: Critique and Ethics of Restrained Adjudication as an Alternative. *Baltic Journal of Law & Politics*, 2 (1). 2009. P. 112–134.

¹⁰ Navickienė Ž., Žiemelis D. Lietuvos teisėjų profesionalumo dimensijos: kvalifikacija, kompetencija ir asmeninės savybės. *Teisė*, 2015, t. 97. P. 183–199.

¹¹ Teisininkų etika: nuo status quo pavyzdinio modelio link: kolektyvinė monografija (autorių kolektyvas: Gruodytė E., Berkmanas T., Kiršienė J., Kirchner S., Gervienė S., Szymanski Ch. F., Žičienė S., Veršinskas T., Malinauskas V.). Vytauto Didžiojo universitetas, 2016.

¹² Navickienė Ž. Lietuvos teisėjų etikos principų realizavimo vektoriai stiprinant profesionalumą. Visuomenės saugumas ir darni plėtra: visuomenės saugumo aktualijos ir probleminiai klausimai. Kolektyvinė monografija. Kaunas: Mykolo Romerio universitetas. 2017. P. 73-79.

¹³ Wistrich A.J., Rachlinski J.J., Guthrie Ch. Heart Versus Head: Do Judges Follow the Law or Follow Their Feelings? *Texas Law Review*. 2015. Vol. 93. P. 855-922. Taip pat žr. Hartz H., L. How Do Judges Think? *Denver university law review*. 2014. P. 575-581.

¹⁴ Bañada-Hirèche L., Garmilis G. Accounting Professionals' Ethical Judgment and the Institutional Disciplinary Context: A French-US Comparison. *Journal of Business Ethics*, 2015, vol. 131, 1. P. 1–21.

¹⁵ Reeves A. R. Do Judges Have an Obligation to Enforce the Law?: Moral Responsibility and Judicial-Reasoning. *Law and Philosophy*, 2010, Vol. 29, No. 2. P. 159–187.

¹⁶ Crabtree Ch., Nelson M. The Corrosive Effect of Natural Resource Dependence on De Facto Judicial Independence. 2017. [žiūrėta 2017-07-17]. Prieiga internetu: <http://mjnelson.org/papers/CrabtreeNelsonNatRes.pdf>

¹⁷ Geyh Ch. G. The Dimensions of Judicial Impartiality. *Florida Law Review*. 2013. Volume 65. Issue 2. P. 493-551.

¹⁸ Wendley W. B. Impartiality in Judicial Ethics: A Jurisprudential Analysis. *Notre Dame J.L. Ethics & Pub.* 2008. Vol. 22. Issue 2. P. 305-323.

¹⁹ Rotunda R. D. Judicial Transparency, Judicial Ethics, and a Judicial Solution: An Inspector General for the Courts. *Loyola University Chicago Law Journal*. 2010. Volume 41. Issue 2. P. 301-325.

profesinės etikos klausimai nagrinėjami pakankamai, tačiau labai svarbu vystyti praktinę aksiologijos variaciją – mokliškai įvertinti konkrečių teisėjo etikos principų realizavimo vektorius praktinėje teisėjo veikloje. Taip galėtų būti stiprinamas teisėjo etikos vaidmuo praktikoje, o tuo pačiu ir vertybių integralumo reikšmė teisėsaugos institucijų veikloje. **Šio tyrimo objektas** orientuotas į pagarbos žmogui principo turinį teisėjo vertybių integralumo kontekste, o **tyrimo tikslas** – išnagrinėti pagarbos žmogui, kaip teisėjų etikos principo, turinį ir pagrindinius jo realizavimo vektorius praktikoje. Siekiant užsibrėžto tikslo, **keliama šie uždaviniai:**

1. Išanalizuoti pagarbos žmogui, kaip teisėjų etikos principo, turinį.

2. Analizuojant Teisėjų etikos ir drausmės komisijos, Teisėjų garbės teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo teismo sprendimus, nustatyti pagrindinius pagarbos žmogui principo realizavimo praktikoje vektorius.

Tyrimo metodai. Straipsnyje panaudoti šie teoriniai ir empiriniai tyrimo metodai: aprašomasis-lyginamasis, analitinis-kritinis, dokumentų turinio ir mokslinės literatūros analizės metodas. Taikant aprašomąjį-lyginamąjį, palyginimo, taip pat dokumentų turinio ir mokslinės literatūros analizės metodus, analizuojamas pagarbos žmogui, kaip teisėjo etikos principo, esmė ir turinys. Taip pat lyginama, kaip šis principas įtvirtintas ir kitų teisėsaugos institucijų subjektų – prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno – veikloje.

Analitinio-kritinio ir dokumentų turinio analizės metodais išanalizuoti 60 (2014-2018 metų), iš jų buvo atrinkti aktualūs 9 Teisėjų etikos ir drausmės komisijos priimti sprendimai. Tyrimo metu taip pat buvo išanalizuoti 14 Teisėjų garbės teismo²⁰ (2014-2018 metų) priimti sprendimai²¹ dėl Teisėjų etikos ir drausmės komisijos iškeltų drausmės bylų, iš jų atrinkti 2 tyrimui aktualūs sprendimai. Be to, buvo išnagrinėti 7 Lietuvos Aukščiausiojo teismo²² (2014-2018 metų) sprendimai dėl Teisėjų garbės teismo priimtų sprendimų. Šių sprendimų analizės pagrindu įvertinta, kaip konkrečiai realizuojamas pagarbos žmogui principas teisėjo veikloje.

²⁰ Vadovaujantis Teisėjų garbės nuostatais, Teisėjų garbės teismas nagrinėja teisėjų drausmės bylas, kurias iškelia Teisėjų etikos ir drausmės komisija. Žr. Teisėjų garbės nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2014 m. gegužės 30 d. nutarimu Nr. 13P-68-(7.1.2).

²¹ 2014-2018 metais Teisėjų garbės teismas išnagrinėjo 14 teisėjų drausmės bylų. Pavyzdžiui, pernai per ataskaitinį laikotarpį Teisėjų garbės teismas iš viso išnagrinėjo 4 Teisėjų etikos ir drausmės komisijos iškeltas drausmės bylas, iš jų – 3 drausmės bylos išnagrinėtos 2017 m., 1 drausmės byla – 2018 m. Plačiau žr. Teisėjų garbės teismo 2017 metų veiklos ataskaita. [žiūrėta 2018-06-05]. Prieiga internetu: <http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2018/04/tgt-ataskaita-2017-m.pdf>. Taip pat žr. Teisėjų garbės teismo 2016 metų veiklos ataskaita. [žiūrėta 2018-06-05]. Prieiga internetu: <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-garbes-teismas/apie-garbes-teisma/177>

²² Teisėjų garbės teismo sprendimas per dešimt dienų nuo jo priėmimo gali būti skundžiamas Aukščiausiajam Teismui. Tokius skundus Aukščiausiajame Teisme nagrinėja trijų teisėjų kolegija.

PAGARBOS ŽMOGUI KAIP TEISĖJO ETIKOS PRINCIPO ESMĖ IR TURINYS

Pagarba – pamatinė dorovės sąvoka, kuomet žmonių santykiai grindžiami nelygstamo kiekvieno asmens vertingumo pripažinimu²³. Pagarbos išraiškos būdų yra daugybė, ji pasireiškia santykiuose su kitais žmonėmis. Esminis pagarbumo bruožas – tai rodomas dėmesingumas kitam žmogui, gebėjimas jį suprasti, išklausti, korektiškas ir taktiškas elgesys santykyje su kitu žmogumi.

Pagarbos žmogui principo reikšmė akcentuojama Lietuvos Respublikos Prezidentės²⁴, teismų vadovų²⁵, taip pat ir visuomenės, vertinančios teismų veiklą ir išreiškiančios pasitikėjimą šia institucija. Valstybė, įgyvendindama Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas ir garantuodama žmogaus teisių apsaugą, privalo ne tik priimti žmogaus teises užtikrinančius teisės aktus, bet taip pat nustatyti žmogaus teisių apsaugą užtikrinančių institucijų sistemą²⁶. Pagarbos žmogui principas teismų veikloje kyla iš konstitucinės nuostatos, kuria saugomos žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta nuostata, teigianti, jog žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines²⁷, saugomos demokratinės valstybės. Pagarbos žmogui principo įgyvendinimas – visų teisėsaugos institucijų veiklos uždavinys. Štai prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas, atlikdami įstatymo numatytus veiksmus, privalo išreikšti pagarbą bet kuriam proceso dalyviui, dalyvaujančiam ikiteisminiame tyrime. Mandagus ir pagarbus, geranoriškas elgesys su piliečiais, suprantamas jo teisių ir pareigų išaiškinimas yra pagarbos žmogui principo esmė. Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekse numatyta, kad pareigūnas privalo „gerbti ir ginti kiekvieno žmogaus orumą bei pagrindines teises ir laisves“²⁸. Kaip konkrečiai pasireiškia tokia pagarba pareigūno veikloje, nėra išsamiai atskleista ir nėra detalizuojama (žr. 1 lentelę). Todėl siūlytinas išsamesnis šio principo aiškinimas: taip galėtų būti padedama ikiteisminio tyrimo pareigūnui konkrečiau suvokti šio principo taikymo ypatumus praktikoje.

²³ Žemaitis V. Etikos žodynas. Rosma. 2005. P. 238.

²⁴ Prezidentė: „Teismų sistemoje lūžis akivaizdus“. Teismai.lt. Nr. 4. 2017 m. gruodis. [žiūrėta 2017-12-20]. Prieiga internetu: <http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2017/12/d2_zurnalas_nr12_-210x2975mmweb.pdf>.

²⁵ Gintaras Kryževičius: „Ne tik teisingas procesinis sprendimas pats savaime mus puošia“. Teismai.lt. Nr. 4. 2017 m. gruodis. [žiūrėta 2017-12-20]. Prieiga internetu: <http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2017/12/d2_zurnalas_nr12_-210x2975mmweb.pdf>.

²⁶ Žiobienė E. Nacionalinės žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 9 (111). 2008. P. 86.

²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992. Nr. 31-953; Nr. 33-1014 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

²⁸ Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodeksas, patvirtintas Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. birželio 16 d. įsakymu Nr. V-347.

Pažymėtina, jog prokuroro veikloje pagarbos žmogui principas, nors neabejotinai yra svarbus ir pasižymi aiškiu taikymu bendrame vertybių integralumo kontekste, tačiau nėra įtvirtintas Lietuvos prokurorų etikos kodekse²⁹. Šis principas nėra analizuojamas ir Lietuvos Respublikos prokurorų etikos kodekso taikymo praktiniame vadove³⁰. Šiame vadove yra įtvirtintas pagarbos įstatymui principas, kuris įpareigoja prokurorą laikytis etikos nuostatų surašant procesinius dokumentus ir sakant viešas kalbas, vienodai rodyti pilietinę ir profesinę pagarbą teisės normoms, dalyvauti teisėkūros procese nusikalstamumo prevencijos ir teisinės valstybės principų įtvirtinimo veikloje garantuojant žmogaus teisių apsaugą ir orumo neliečiamumą³¹. Taigi, šiame teisės akte pagarbos žmogui principas nėra įtvirtintas ir nedetalizuojamas ir kitų etikos principų turinyje. Tačiau visgi, šis principas yra įtvirtintas Prokurorų elgesio kodekse, priimtame 2013 metais Tarptautinio teisingumo teismo³². Šio teisės akto 4 skyriaus 8 punkte pagarba žmogaus teisėms suvokiama kaip nediskriminavimas nei asmens, nei asmenų grupės³³. Todėl neabejotina, jog pagarbos žmogui principas yra reikšmingas prokuroro veikloje, todėl jam turėtų būti skirtas didesnis dėmesys tiek teisinio regliavimo, tiek teisės taikymo kontekste. Pirma, šis principas turėtų būti įtvirtintas prokuroro etikos kodekse. Antra, praktiniame vadove galėtų būti detalai išaiškinta, kaip suprantamas pagarbos žmogui turinys ir kokiais konkrečiais prokuroro veiksmais šis principas realizuojamas.

1 lentelė. Teisėjų, prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų (tyrėjų) pagrindinių etikos principų teisinis įtvirtinimas ir jų turinio aiškinimas (sudaryta autorės)

Subjektai/ Principai	Nepriklausomumas	Nešališkumas	Teisingumas	Pagarba žmogaus teisėms
Teisėjas	Įtvirtintas LR Konstitucijoje ir Teisėjų etikos kodekse, kuriame ir detalizuojamas	Įtvirtintas LR Konstitucijoje ir Teisėjų etikos kodekse, kuriame ir detalizuojamas (abu principai kartu)		Įtvirtintas ir detalizuojamas Teisėjų etikos kodekse

²⁹ Lietuvos prokurorų etikos kodeksas, patvirtintas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. I-15.

³⁰ Prokurorų etikos kodekso taikymo praktinis vadovas [žiūrėta 2017-09-27]. Prieiga internetu: <<http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2017/03/prokuroru-etikos-kodekso-taikymo-praktinis-vadovas-red.pdf>>

³¹ Ten pat.

³² Code of Conduct for the Office of the Prosecutor. International Criminal Court. Hague, 2013. [žiūrėta 2018-04-08]. Prieiga internetu: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otj/otp-coc-Eng.pdf>

³³ Ten pat.

Prokuroras	Įtvirtintas LR Konstitucijoje, tačiau nedetalizuojamas. Prokurorų etikos kodekse nėra įtvirtintas	Įtvirtintas ir detalizuojamas Prokurorų etikos kodekse	Įtvirtintas ir detalizuojamas Prokurorų etikos kodekse	Nėra įtvirtintas
Tyrėjas	Nėra įtvirtintas (principas galėtų būti išvestinis kaip savarankiškumo raiška pagal numatytus įgaliojimus)	Įtvirtintas Policijos etikos kodekse, tačiau nedetalizuojamas	Įtvirtintas Policijos etikos kodekse, tačiau nedetalizuojamas	Įtvirtintas Policijos etikos kodekse, tačiau nedetalizuojamas

Anot Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, teismai yra pagrindinė institucinė žmogaus teisių ir laisvių garantija³⁴. Pažymima, jog galioja konstitucinis teisminės gynybos prioriteto ir universalumo principas, kurio veiksmingumas tiesiogiai siejasi su konstituciniu principu „teismui visi asmenys lygūs“³⁵. Iš vienos pusės, asmuo, kurio teisės pažeidžiamos, gali kreiptis į teismą, iš kitos pusės – teismas, vykdydamas teisingumą, privalo gerbti kiekvieno žmogaus teises ir laisves. Taigi, visuomenė tampa tiesioginiu teismų veiklos vertintoju. Todėl pagrįstai teigiama, jog šiuolaikinėje valstybėje, intensyvėjant visuomeniniam gyvenimui, augant visuomenės sąmonei, didėja visuomenės dėmesys teisingumui, visuomenė kelia didesnius reikalavimus teisėjų kvalifikacijai ir teisėjų etikai³⁶. Pagarbos žmogui principas – viena iš fundamentalių teisėjo etikos nuostatų, kurios turinį sudaro teisėjo ir asmens tam tikras daugiakomponentis santykis. Pagarbos žmogui principas apima keletą momentų, kurių esmingiausius galima būtų traktuoti taip:³⁷

- *Elementarią pagarbą* žmogaus teisėms ir laisvėms, jo orumui, skatinant laikytis teisės aktų nuostatų (mandagus ir taktiškas komunikavimas, pagarbūs ir geranoriškas elgesys ir pan.);
- *Pagarbą procese dalyvaujantiems asmenims* (dėmesingas ir taktiškas reagavimas į asmenų prašymus ar pagrįstas jų atmetimas; supratingas ir pagrįstas paaiškinimas, suprantamas aplinkybių ar informacijos detalizavimas);
- *Laikymąsi bylų nagrinėjimo grafiko* (išankstinis informavimas apie grafike esančios informacijos pakeitimus).

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. (Byla Nr. 12/95).

³⁵ Ibid.

³⁶ Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2015 m. birželio 15 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui V. A. (Nr. 18 P-14).

³⁷ Lietuvos Respublikos teisėjų elgesio kodeksas, patvirtintas Visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimu Nr. 12 P-8.

Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodekse – praktiniame vadove pagarbos žmogui principo turinys aiškinamas per penkias pagrindines nuostatas, kurios įvardinamos kaip pagrindinės teisėjo šios veiklos taisyklės³⁸:

- gerbti žmogų, jo teises ir laisves;
- gerbti teisę ir visada veikti taip, kad nebūtų pažeidžiami teisingumo principai;
- pagarbiai išklausyti procese dalyvaujančius asmenis kaip to reikalauja įstatymas, dėmesingai reaguoti į jų prašymus ir siūlymus, o nepagrįstus prašymus atmesti taktiškai; tačiau teisėjas turi būti reiklus proceso tvarkos pažeidėjams;
- laikytis bylų nagrinėjimo grafiko, o jį pakeitus paaiškinti proceso dalyviams pasikeitimo priežastis;
- atliekant pareigas, gerbti proceso dalyvių teises ir orumą, jokia forma ar būdu neskatinti jų nesilaikyti įstatymų bei kitų teisės aktų, juos pažeisti.

Šio praktinio vadovo nuostatos visgi kelia klausimą, kaip konkrečiai, koku teisėjo elgesiu, kokiais veiksmais turi būti užtikrinamas, realizuojamas pagarbos žmogui principas. Taigi, teisėjų veiklos vertinime susiduriama su situacijomis, kuomet sprendžiama, kaip teisėjas savo veikloje laikosi šio principo ir jį realizuoja. Pagarbos žmogui principo realizavimas teisėjo veikloje pirmiausia pasireiškia per jo santykį su kitais asmenimis. Nors Teisėjų etikos kodekse šio principo turinys aiškiai išdėstytas, visgi sutiktina, jog vertinant teisėjų elgesį, dažnai šio principo laikymasis vertinamas vienoje raiškoje kartu su kitais etikos principais, tokiais kaip pavyzdingumas, padorumas, sąžiningumas ir atskirai nėra atribojimas. Manytina, kad tokia šių principų takoskyra iškreiptų visuminį pagarbos žmogui principo suvokimą – kertinis šio principo turinio aiškinimas saistomas teisėjo santykiu su kitais asmenimis, todėl pagarba kitam žmogui pasireiškia per tokias vertybes kaip pavyzdingumas, dėmesingumas, taktiškumas, sąžiningumas, padorumas.

PAGRINDINĖS PAGARBOS ŽMOGUI PRINCIPO REALIZAVIMO RAIŠKOS PRAKTIKOJE

Atlikta Teisėjų etikos ir drausmės komisijos priimtų sprendimų analizė rodo, jog Teisėjų etikos ir drausmės komisija, vertindama, kaip laikomasi pagarbos žmogui principo įgyvendinimo, dažnai vertina kompleksiskai tiek vidines teisėjo nuostatas, tiek išorinius veiksmus. Šiame kontekste vertinamas teisėjų vidinis valinis veiksmų pobūdis: ar veiksmai buvo padaryta tyčia ar aplaidžiai, kaip konkrečiai jie pasireiškė, taip pat susaistant su

³⁸ Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas – praktinis vadovas. Rengėjai A. Norkūnas, T. Valytė. Vilnius, 2014. (Remtasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 5 d. nutartimi).

pareigingumu, pavyzdžiui, ar buvo galimybė pranešti apie neįvyksiantį teismo posėdį³⁹. Kaip jau minėta, įgyvendinant pagarbos žmogui principą, drauge vertintinos teisėjo vidinės nuostatos ir teisėjo elgesys (išoriniai veiksmai). Pavyzdžiui, Teisėjų etikos kodekso 6 str. 4 p. nustatytas pagarbos žmogui principas įpareigoja teisėją laikytis bylų nagrinėjimo grafiko, o jį pakeitus paaiškinti proceso dalyviams pakeitimo priežastis. Teisėjas turi visada elgtis sąžiningai (13 str. 3 p.)⁴⁰, pavyzdinčiai, saugoti savo profesijos garbę ir prestižą, laikytis etikos reikalavimų.

Vertinant pagarbos žmogui aspektą, svarbus ir teisėjo tiesioginis kontaktas (elgesys) su proceso dalyviais, t. y. ar šis elgesys yra mandagus ir neutralus su proceso dalyviais. Bangaloro teisėjų elgesio principų, priimtų 2002 m. Hagoje vykusiame teismų pirmininkų posėdyje, 3 p. nustatyta, kad teisėjas turi užtikrinti, kad jo elgesys protingo stebėtojo požiūriu yra nepriekaištingas. Teisėjo veiksmai ir elgesys turi patvirtinti žmonių tikėjimą teismų sistemos garbingumu⁴¹. Vadinasi, pagarbos žmogui principas realizuojamas ir per stebėtojo prizmę – kaip jo požiūriu atrodo teisėjo veikla: ar jis yra gerbiamas teisėjo. Sprendimų analizė parodė, jog pareiškėjų teiginiuose galimas pagarbos žmogui principo pažeidimas pasireiškia tuo, jog teisėjas nebuvo neutralus, jo užduodamų klausimų formuluotės, priekaištingas balso tonas, verbalinė kalba (nuolat purtė galvą, dūsavo) aiškiai ir nedviprasmiškai leido suprasti, kad atsakovo prieštaravimai nepagrįsti⁴². Šiuo atveju labai svarbus konkrečių faktų, kuriais remiantis identifikuojami galimi pažeidimai dėl pagarbos žmogui, pateikimas (pavyzdžiui, posėdžio įrašų perklausas). Kaip pažymima sprendimuose, negalima konstatuoti pažeidimų, jeigu nėra duomenų, jog teisėjo bendravimas su proceso dalyviais, pavyzdžiui, advokatu, buvo nemandagus, pažeidžiantis etikos reikalavimus⁴³. Taigi, būtinas akivaizdus tokio elgesio faktas. Pagarbos žmogui principas nustato, kad teisėjas privalo pagarbiai išklausyti procese dalyvaujančius asmenis, dėmesingai reaguoti į jų prašymus ir siūlymus, be to, atlikdamas savo pareigas, privalo gerbti proceso dalyvių teises ir orumą⁴⁴. Tačiau visgi, net iškėlus drausmės bylą ir perdavus nagrinėti Teisėjų garbės teismui, jis, priimdamas sprendimą, vertina bylos aplinkybių visumą ir paties teisėjo požiūrį į konkrečią situaciją, todėl gali tik apsiriboti

³⁹ Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2016 m. balandžio 4 d. sprendimas iškelti drausmės bylą teisėjui V. K. (Nr. 18 P-2).

⁴⁰ Lietuvos Respublikos teisėjų elgesio kodeksas, patvirtintas Visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimu Nr. 12 P-8.

⁴¹ Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2015 m. gegužės 11 d. sprendimas iškelti drausmės bylą teisėjui E. Ž. (Nr. 18 P-13).

⁴² Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2016 m. balandžio 4 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui V. K. (Nr. 18 P-5).

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2014 m. gruodžio 8 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui A. G. (Nr. 18 P-11). Taip pat žr. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2017 m. kovo 13 d. sprendimas iškelti drausmės bylą teisėjui V. A. (Nr. 18P-2).

svarstymu, o ne skirti nuobaudą⁴⁵. Teisėjų garbės teismo sprendimų analizė rodo, kad esant sisteminiams, bepasikartojantiems faktams dėl pagarbos žmogui principo pažeidimo, taip pat atsižvelgiant į neigiamą teisėją charakterizuojančią medžiagą, kuomet teisėjas jau buvo baustas už panašaus pobūdžio etikos pažeidimus ir nerodo iniciatyvos pasitaisyti, nedaro išvadų dėl savo elgesio, Teisėjų garbės teismas gali pasiūlyti Lietuvos Respublikos Prezidentui teisėją atleisti iš pareigų⁴⁶. Lietuvos Aukščiausiojo teismo sprendimuose taip pat itin pabrėžtinai teisėjo etikos veiksnių sistemiskumas, elgesio pasekmės ir aplinkybių, kuriomis buvo pažeisti tam tikri etikos principai, pabūdis ir visuma⁴⁷.

Pagarba žmogui turėtų pasireikšti elementariu mandagumu, oficialumu, lakonišku bendravimu su proceso dalyviais. Kaip pažymima, teisėjas privalo pagarbiai išklausti procese dalyvaujančius asmenis kaip to reikalauja įstatymas, dėmesingai reaguoti į jų prašymus ir siūlymus⁴⁸, o nepagrįstus prašymus atmesti taktiškai (tačiau teisėjas turi būti reiklus proceso tvarkos pažeidėjams)⁴⁹. Pavyzdžiui, nustatyta, kad teismo posėdžiuose teisėjas dažnai elgėsi pernelyg familiariai, šalis vadino vardais, nesilaikė teisėjo pareigos teismo posėdžiuose būti oficialiu, elgtis ir kalbėti taip, kaip dera valstybės autoritetą reprezentuojančiam ir teisingumą jos vardu vykdančiam asmeniui. Be to, nustatyta atvejų, kai teisėjas leidosi su šalimis ir proceso dalyviais į diskusijas, juos pertraukdavo, komentavo, neleistinai replikavo, rodė susierzinimą, kartais net šaukdavo, menkino ir žemino kolegų darbą⁵⁰.

Pagarba žmogui teisėjo veikloje pasireiškia ir tuo, kad teisėjas turi prisitaikyti prie paaiškinimų besiklausančių asmenų gebėjimo juos suprasti (išsilavinimo, gyvenimiškos patirties ir kt.)⁵¹. Teismo proceso dalyvių moralizavimas nesiderina su teisėjo pavyzdingo elgesio reikalavimais. Taip pat pabrėžtina teisėjų etikos reikalavimo teisėjo kalbai ir kultūrai svarba. Teisėjas privalo taisyklingai kalbėti ir rašyti, mintis dėstyti aiškiai, nevartoti žodžių ar formuluočių, dėl kurių gali kilti nepamatuotų interpretacijų, dviprasmybių; teisėjui derėtų vengti žargonų, paniekiamų žodžių ir posakių, ypač tuo atveju, kai kalbama apie konkrečius asmenis, tad viešam kalbėjimui, įskaitant teismo sprendimo komentavimą, derėtų pasirengti iš

⁴⁵ Teisėjų garbės teismo 2017 m. liepos 3 d. sprendimas Nr. 21P-3.

⁴⁶ Teisėjų garbės teismo 2017 m. liepos 3 d. sprendimas Nr. 21P-2.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2016 m. birželio 16 d. nutartis (GT-1-5/2016).

⁴⁸ Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2015 m. vasario 5 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui J. S. (Nr. 18 P-1).

⁴⁹ Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2017 m. sausio 23 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjai I. Š. (Nr. 18 P-1).

⁵⁰ Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2015 m. vasario 5 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui J. S. (Nr. 18 P-1).

⁵¹ Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2015 m. birželio 15 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui V. A. (Nr. 18 P-14).

anksto⁵². Todėl sprendimuose patariama teisėjams vengti moralizavimo, replikų, pastabų proceso dalyviams, susilaikyti nuo kritikos ir savo nuomonės reiškimo klausimais, kurie nesusiję su bylos esme ir procesu, nevertoti žargono, o priimto sprendimo komentavimui reikėtų pasirengti iš anksto. Kita vertus, Teisėjų etikos ir drausmės komisija atkreipia dėmesį į tai, ar teismo posėdžio eigos trūkumai yra pavieniai ar ne. Pavyzdžiui, konstatavus faktą, jog teisėjas bendraujant su kaltinamuoju stokojo pavyzdingumo ir profesionalumo, atkreipia teisėjo dėmesį dėl nepakankamo dalykiškumo, korektiškumo, tačiau apibendrinus surinktą medžiagą, vertinta visuminės aplinkybės, ar tokiu elgesiu teisėjas parodė nepagarbą žmogui⁵³.

Taip pat Teisėjų etikos ir drausmės komisijos sprendimų analizė rodo, jog pagarbos žmogui principo pažeidimas konstatuojamas ir neveikimu: tuomet, kai teisėjas be svarbios priežasties, daug kartų neatliko BPK nustatytos konkrečios teisėjo pareigos, t. y. teisėjo veiksmai (neveikimas), kai per įstatyme nustatytą terminą nepaskelbiami teismo baigiamieji aktai (procesiniai dokumentai), nepakankamai susipažįstama su byloje esančiais įrodymais, pažeidžia Teisėjų etikos kodekso 15 straipsnyje įtvirtintų pareigingumo bei pagarbos žmogui principus⁵⁴.

Atlikta Teisėjų garbės teismo sprendimų analizė parodė, jog pagarbos žmogui principo realizavimas yra neatsiejama ir profesinės veiklos dalis bendraujant ne tik su proceso dalyviais, bet ir su kolegomis⁵⁵. Teisėjai drausmės byla buvo iškelta už tai, kad „teisėja darbinėje aplinkoje bendraudama su teismo personalu nesilaikė teisėjų etikos reikalavimų: buvo nemandagi, nekorektiška, negerbė kito asmens, jį įžeidinėjo ir žemino, menkino kito asmens darbą“⁵⁶.

Pagarbos žmogui principo turinio analizė rodo, jog teisėjo veikloje šalia profesinės kompetencijos pripažinimo aktualijų labai svarbus asmenybės parametras – emocinis intelektas (emocinė kompetencija), nes teisėjas (taip pat ir tyrėjas ar prokuroras) dirba emociškai apsunkintoje aplinkoje, kur svarbu įveikti stresą, išspręsti įtemptas ar konfliktines situacijas, išlaikyti emocinę savitvardą, nėra lengva rasti kompromisą. Šiuolaikiniuose diputuose vieningai sutariama, jog emocinė kompetencija yra vienas iš sėkmingos veiklos garantų. Todėl siekiant puoselėti pagarbą žmogui ir kitas vertybes, stiprinti šių vertybių integralumą teismų veikloje, svarbus pačių teisėjų iniciatyvumas, savimonė ir aktyvūs veiksmai konsultuojantis dėl

⁵² Ibid.

⁵³ Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2017 m. sausio 23 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjai I. Š. (Nr. 18 P-1).

⁵⁴ Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2017 m. lapkričio 6 d. sprendimas iškelti drausmės bylą teisėjai J. K. (Nr. 18 P-8).

⁵⁵ Teisėjų garbės teismo 2017 metų veiklos ataskaita. [žiūrėta 2018-06-05]. Prieiga internetu: <http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2018/04/tgt-ataskaita-2017-m.pdf>

⁵⁶ Ten pat.

elgesio ir gilinantis į konkrečių principų realizavimo raiškas praktikoje. Taip pat tikslingas ir sisteminių didaktinių įrankių taikymas nuolat organizuojant teisėjams mokymus profesinės etikos srityje. Pavyzdžiui, 2018 metais teisėjų mokyme daugiau dėmesio skirta bendravimo psichologijai ir efektyviai komunikacijai⁵⁷.

IŠVADOS

Pagarbos žmogui principo turinio aiškinimas saistomas teisėjo santykiu su kitais asmenimis. Pagarba kitam žmogui integraliai pasireiškia per tokias vertybes kaip pavyzdingumas, dėmesingumas, taktiškumas, sąžiningumas, padorumas.

Teisėjų etikos ir drausmės komisijos sprendimų analizė rodo, jog praktikoje padaroma pažeidimų dėl pagarbos žmogui principo taikymo. Pagarbos žmogui principo pažeidimas gali būti padaromas tiek teisėjo aktyviais veiksmais, tiek ir neveikimu. Taip pat nustatyta, jog Teisėjų etikos ir drausmės komisija, taip pat Teisėjų garbės teismas ir Lietuvos Aukščiausiasis teismas vertindami, kaip laikomasi pagarbos žmogui principo įgyvendinimo, ir pagal kompetenciją priimdami sprendimus, dažnai kompleksiskai vertina tiek vidines teisėjo nuostatas, tiek išorinius veiksmus.

Pagarbos žmogui realizavimo kontekste teisėjo elgesys vertintinas taip pat ir per subjektyvųjį kriterijų – proceso dalyvių kaip stebėtojų prizmę. Todėl itin pabrėžtinas teisėjo asmenybės parametrų vaidmuo – emocinio intelekto ir etikos reikalavimo teisėjo kalbai ir kultūrai svarba. Tai lavinama ir stiprinama ne tik per minėtos Komisijos sprendimų analizę ir jos sklaidą, bet ir per kitus didaktinius įrankius skiriant dėmesio praktiniams etikos klausimų sprendiniams mokymų metu, todėl būtų svarbus nuolatinis mokymų bendravimo psichologijos, efektyvios komunikacijos, emocinio intelekto ir kitomis tematikomis organizavimas.

LITERATŪRA

1. Bañada-Hirèche L., Garmilis G. Accounting Professionals' Ethical Judgment and the Institutional Disciplinary Context: A French–US Comparison. *Journal of Business Ethics*, 2015, vol. 131, 1. P. 1–21.
2. Bangaloro teisėjų elgesio principai. Haga, 2002. Prieiga internetu: <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija/apie-komisija/182>
3. Berkmanas T. Motives in Support of Judicial Activism: Critique and Ethics of Restrained Adjudication as an Alternative. *Baltic Journal of Law & Politics*, 2 (1). 2009. P. 112–134.
4. Berkmanas T., Gruodytė E. Teisininkų etikos vertybių realumo ir modeliavimo problemos. *Problemos*. Nr. 85. 2014. P. 79-90.
5. Brazienė R., Budzienė Ž. Judge Profession Status in Lithuania: Theoretical Presumptions and Empirical Evidence. *Socialiniai tyrimai / Social Research*. 2011, 2 (23). P. 5–14.

⁵⁷ Teisėjų tarybos 2017 m. spalio 27 d. nutarimas Nr. 13P-164-(7.1.2) „Dėl 2018 m. Teisėjų mokymo programų patvirtinimo“.

6. Code of Conduct for the Office of the Prosecutor. International Criminal Court. Hague, 2013. Prieiga internetu: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/oj/otp-coc-Eng.pdf>
7. Crabtree Ch., Nelson M. The Corrosive Effect of Natural Resource Dependence on De Facto Judicial Independence. 2017. Prieiga internetu: <http://mjnelson.org/papers/CrabtreeNelsonNatRes.pdf>
8. Evans L. Professionalism and Professional Development: What These Research Fields Look Like Today – And What Tomorrow Should Bring. Hillary Place Papers, 2nd edition (Jan 2015), University of Leeds.
9. Geyh Ch. G. The Dimensions of Judicial Impartiality. *Florida Law Review*. 2013. Volume 65. Issue 2. P. 493-551.
10. Gintaras Kryževičius: „Ne tik teisingas procesinis sprendimas pats savaime mus puošia“. *Teismai.lt*. Nr. 4. 2017 m. gruodis. Prieiga internetu: http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2017/12/d2_zurnalas_nr12_-210x2975mmweb.pdf.
11. Gudavičius E. *Los Caprichos. Du tūkstantis devintieji*. Vilnius: Aidai, 2015.
12. Halder A. Filosofijos žodynas. Alma Littera, 2002.
13. Hartz H., L. How Do Judges Think? *Denver university law review*. 2014. P. 575-581.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992. Nr. 31-953; Nr. 33-1014 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. (Byla Nr. 12/95).
16. Lietuvos Respublikos teisėjų elgesio kodeksas, patvirtintas Visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimu Nr. 12 P-8.
17. Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas – praktinis vadovas. Rengėjai A. Norkūnas, T. Valytė. Vilnius, 2014. (Remtasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 5 d. nutartimi).
18. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2016 m. birželio 16 d. nutartis (GT-1-5/2016).
19. Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodeksas, patvirtintas Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. birželio 16 d. įsakymu Nr. V-347.
20. Lietuvos prokurorų etikos kodeksas, patvirtintas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. I-15.
21. Navickienė Ž., Žiemelis D. Lietuvos teisėjų profesionalumo dimensijos: kvalifikacija, kompetencija ir asmeninės savybės. *Teisė*. 2015, 97. P. 183–199.
22. Navickienė Ž. Lietuvos teisėjų etikos principų realizavimo vektoriai stiprinant profesionalumą. Visuomenės saugumas ir darni plėtra: visuomenės saugumo aktualijos ir probleminiai klausimai. Kolektyvinė monografija. Kaunas: Mykolas Romeris universitetas. 2017. P. 73-79.
23. Prezidentė: „Teismų sistemoje lūžis akivaizdus“. *Teismai.lt*. Nr. 4. 2017 m. gruodis. Prieiga internetu: http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2017/12/d2_zurnalas_nr12_-210x2975mmweb.pdf
24. Prokurorų etikos kodekso taikymo praktinis vadovas. Prieiga internetu: <http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2017/03/prokuroru-etikos-kodekso-taikymo-praktinis-vadovas-red.pdf>
25. Reeves A. R. Do Judges Have an Obligation to Enforce the Law?: Moral Responsibility and Judicial-Reasoning. *Law and Philosophy*, 2010, Vol. 29, No. 2. P. 159–187.
26. Rotunda R. D. Judicial Transparency, Judicial Ethics, and a Judicial Solution: An Inspector General for the Courts. *Loyola University Chicago Law Journal*. 2010. Volume 41. Issue 2. P. 301-325.
27. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2014 m. gruodžio 8 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui A. G. (Nr. 18 P-11).
28. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2015 m. vasario 5 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui J. S. (Nr. 18 P-1).
29. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2015 m. gegužės 11 d. sprendimas iškelti drausmės bylą teisėjui E. Ž. (Nr. 18 P-13).

30. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2015 m. birželio 15 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui V. A. (Nr. 18 P-14).
31. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2016 m. balandžio 4 d. sprendimas iškelti drausmės bylą teisėjui V. K. (Nr. 18 P-2).
32. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2016 m. balandžio 4 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui V. K. (Nr. 18 P-5).
33. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2017 m. sausio 23 d. sprendimas atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjai I. Š. (Nr. 18 P-1).
34. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2017 m. kovo 13 d. sprendimas iškelti drausmės bylą teisėju V. A. (Nr. 18P-2).
35. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2017 m. lapkričio 6 d. sprendimas iškelti drausmės bylą teisėjai J. K. (Nr. 18 P-8).
36. Teisėjų garbės nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2014 m. gegužės 30 d. nutarimu Nr. 13P-68-(7.1.2).
37. Teisėjų garbės teismo 2017 m. liepos 3 d. sprendimas Nr. 21P-2.
38. Teisėjų garbės teismo 2017 m. liepos 3 d. sprendimas Nr. 21P-3.
39. Teisėjų garbės teismo 2017 metų veiklos ataskaita. Prieiga internetu:
<http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2018/04/tgt-ataskaita-2017-m.pdf>
40. Teisėjų garbės teismo 2016 metų veiklos ataskaita. Prieiga internetu:
<http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-garbes-teismas/apie-garbes-teisma/177>
41. Teisėjų tarybos 2017 m. spalio 27 d. nutarimas Nr. 13P-164-(7.1.2) „Dėl 2018 m. Teisėjų mokymo programų patvirtinimo“.
42. Teisininkų etika: nuo status quo pavyzdinio modelio link: kolektyvinė monografija (autorių kolektyvas: Gruodytė E., Berkmanas T., Kiršienė J., Kirchner S., Gervienė S., Szymanski Ch. F., Žižienė S., Veršinskis T., Malinauskas V.). Vytauto Didžiojo universitetas, 2016.
43. Wendley W. B. Impartiality in Judicial Ethics: A Jurisprudential Analysis. *Notre Dame J.L. Ethics & Pub.* 2008. Vol. 22. Issue 2. P. 305-323.
44. Wistrich A.J., Rachlinski J.J., Guthrie Ch. Heart Versus Head: Do Judges Follow the Law or Follow Their Feelings? *Texas Law Review.* 2015. Vol. 93. P. 855-922.
45. Žemaitis V. Etikos žodynas. Rosma. 2005.
46. Žiobienė E. Nacionalinės žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje. *Jurisprudencija.* 9 (111). 2008. P. 86-93.

EXPRESSION OF IMPLEMENTATION OF HUMAN RESPECT IN ACTIVITIES OF LITHUANIAN JUDGES

Žaneta Navickienė*
Mykolas Romeris University

Summary

The article highlights the integrity of values and analyzes the content of human respect as one of the most important principles of professional ethics of Lithuanian judges. The vectors of implementing this principle in practice are also analyzed. Practical implementation of professional ethics provisions is an integral part of the general judicial activity and a part of the strengthening of the image of the judiciary, which allows the public to assess not only the quantitative results of court activities, but also qualitative factors such as the person's expectations in defense of human rights, and, at the same time to assess the general level of public trust in courts.

The aim of the article is when analyzing the decisions of the Judicial Ethics and Discipline Commission, to examine the content of the principle of human respect and the main vectors of its implementation in practice. The article consists of two parts. The first part analyzes the essence and content of the principle of human respect. The second part, through the prism of the Judicial Ethics and Discipline Commission decisions, analyzes how this principle is implemented in practice.

The interpretation of the principle of human respect is bound by the judge's relationship with other persons. Respect for another person is integrally manifested through values such as exemplary conduct, attentiveness, tact, honesty, decency.

The analysis of the decisions of Judicial Ethics and Discipline Commission showed that there are violations in implementation of the principle of human respect in practice. Violation of the principle of human respect can be done both by the judge's active actions and inaction. It was also determined that the Judicial Ethics and Discipline Commission, when assessing compliance with the implementation of the principle of human respect often assesses in complex the internal attitudes of a judge as well as external actions.

In the context of implementing human respect, judge's behavior is most often assessed through the prism of the process participants as observers. Therefore, the role of the parameters of the judge's personality is especially emphasized – the importance of the need of emotional intellect and ethics for the language and culture of the judge. Therefore, it is necessary to constantly develop the parameters of the judge's personality. This could be developed and strengthened not only through the analysis and dissemination of the Commission's decisions, but also through various other didactic tools: Commission consultations, training with practical ethical issues analysis, etc.

Keywords: human respect, professional ethics, ethics principles, judge, Judicial Ethics and Discipline Commission

Žaneta Navickienė*, socialinių (teisė) mokslų daktarė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros docentė. Mokslinių tyrimų sritys: vidaus saugumas, ikiteisminio tyrimo subjektų kompetencija, ikiteisminio tyrimo organizavimas, profesinė etika.

Žaneta Navickienė*, PhD, Associate Professor of Police Activities Department, Public Security Faculty of Mykolas Romeris university. Research interests: internal security, competence of pre-trial subjects', organizing of pre-trial investigation, professional ethics.

ZUR PROBLEMATIK VON BERUFSETHIKUNTERRICHT IM POLIZEILICHEN KONTEXT

Giedrė Paurienė¹

¹*Mykolas Romeris Universitāt., Fakultāt für Öffentliche Sicherheit
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Tel. (8 37) 303664
E-mail: paurienee@mruni.eu*

Annotation. In diesem Artikel wird Problematik von Berufsethikunterricht im polizeilichen Kontext besprochen. Die Polizei hat in ihrem Alltag mit den unterschiedlichsten Menschen zu tun und trotz ihrer verschiedenen sozialen Positionen sollen die Polizeibeamten von ihnen als vertrauenswürdig, verlässlich und als gerecht und professionell wahrgenommen werden. Im Mittelpunkt dieser Arbeit stehen die problematischen Aspekte der Werteerziehung in polizeilichen berufsethischen Lehrveranstaltungen und die Erbringung von Leistungsnachweisen im polizeilichen Berufsethikunterricht. Man kommt zu Schlussfolgerungen, dass zukünftige Polizeibeamten eigenständig in der Lage sein sollten, ethische Sachverhalte zu analysieren und sich ein Urteil zu bilden. Ethik als Reflexion polizeilicher Entscheidungs- und Handlungsstandards hat zentrale Bedeutung für die Polizeiarbeit.

Schlüsselwörter: polizeiliche Berufsethik, berufsethische Kompetenz, Leistungsnachweisen, Ethik als Reflexion.

EINLEITUNG

Die Anforderungen, auf die sich die Polizei professionell einstellen muss, ergeben sich aus verschiedenen Situationen, in denen die Polizei handeln muss. Im Einzelnen sind zu nennen¹: der Kontakt von Beamten mit einzelnen Bürgern (Aktivitäten wie z.B. Kontrollieren, Ermitteln, Vernehmen, Verfolgen, Prävention usw.); das Verhältnis der Polizeibehörde zu Minderheitengruppen sowie zu den ethnischen und religiösen Community; das Erscheinungsbild der Polizei in der politischen Öffentlichkeit und bei den verschiedenen ethnischen und religiösen Communities. Smalskys (2008) analysierte Kompetenzen- und Qualifikationsentwicklungsfragen der litauischen Polizei. Er behauptete, dass die Ausbildung der Polizei als Konzept „Polizeitätigkeit als soziale Dienstleistung für Bürger“ ausgerichtet sein kann und sollte.²

Gesellschaftlich wird immer wieder kritisch auf die polizeiliche Berufsethik gesehen. In der medialen Öffentlichkeit wird von Tag zu Tag das Thema des polizeilichen Dienstes

¹ Paurienė G. Kompetenzentwicklung der zukünftigen Polizeibeamten für erfolgreiches Kommunizieren zwischen den Kulturen // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (15) mokslinių straipsnių rinkinys. Kaunas: Mykolo Romerio universitetas. 2015. S. 115.

² Smalskys V. Policijos personalo rengimo šiuolaikinės kryptys. Viešoji politika ir administravimas. Nr. 23. 2008. S. 88-89.

besprochen und nicht immer von der guten Seite. Palidaukaitė (2007) betont ein von der Professionalisationsproblemen, das als Entfremdung (Gleichgültigkeit) genannt wird³. Dies gilt für die Beurteilung der sozialen Beziehungen der einzelnen Berufe (Beziehungen zu anderen Mitgliedern der Gesellschaft) und ihrer beruflichen Tätigkeiten. Individuelle Berufe haben ihre eigene Kultur, ihr Denken, Verhalten. Ihre sozialen Kontakte sind oft auf denselben Beruf beschränkt. Abhängig von der Rolle des Berufs, gibt es eine gewisse Distanz zwischen ihnen und dem Rest der Gesellschaft, es entwickelt sich die Mentalität des "wir - sie". Anstatt mit der Gemeinschaft zu gehen, widersetzen sich oft die Mitglieder eines Berufes. Zum Beispiel, die Polizei wegen der Rolle, die ihnen zugewiesen wurde, um das Gesetz durchzusetzen und öffentliche Ordnung zu gewährleisten, fühlt sich mit der Gesellschaft konfrontiert. Mit der Zeit kann sich ihre zynische Haltung gegenüber der Umwelt entwickeln. Die öffentliche Meinung hat oft negative Stereotypen in Bezug auf den Beruf des Polizeibeamten. Solch ein künstliches Auftreten der Distanz zwischen der Gesellschaft und den Vertretern des bestimmten Berufes erschwert deren Wechselbeziehungen, behindert ihre Kooperation und das gegenseitige Verständnis. Das Gegenteil "wir - sie" sollte "wir und sie zusammen" ändern. Nur in der Zusammenarbeit der Bürger und polizeilichen Institutionen ist es möglich, Ordnung und Frieden in der Gemeinschaft zu gewährleisten. Um dieses Problem zu entgehen, wird zunehmend nach Moral⁴, d. h. nach der berufsethischen polizeilichen Ausbildung gerufen.

Nun hat die Polizei in Litauen schon seit ihrer Unabhängigkeitswiederaufklärung im Jahre 1992 ethische Lehrveranstaltungen in ihre Ausbildung integriert. Mit Einrichtung der Universitätsstudiengängen an der vormaligen Polizeiakademie (heute: Mykolas Romeris Universität) stand die polizeiliche Berufsethik vor der Anforderung, sich diesem Verwissenschaftlichungsprozess zu stellen und den spezifischen Beitrag der Ethik zur polizeilichen Ausbildung zu benennen.

Bis zu diesem Zeitpunkt fehlt es an wissenschaftlichen Publikationstätigkeit im Bereich der polizeilichen Berufsethik. Es kann angenommen werden, dass in der Lehre des Faches Berufsethik mehrheitlich nebenamtliche Lehrbeauftragte tätig waren, die kaum die zeitlichen Ressourcen hatten, auch die theoretische Weiterentwicklung des Faches voranzutreiben.

³ Palidaukaitė J. Viešojo administravimo etika. Kaunas. Technologija, 2007. S. 34.

⁴ Schiewek, W. Weiße Schafe - schwarze Schafe. Dichotomische Weltbilder im polizeilichen Alltag, in: Christe-Zeyse J. (Hg.). Die Polizei zwischen Stabilität und Veränderung. Ansichten einer Organisation im Wandel und Veränderung. Ansichten einer Organisation im Wandel. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2006. S. 105-133.

Es ist wichtig, Antworten auf die Frage zu finden, welche Zielen sollten sich ethische Lehrveranstaltungen im Rahmen des Studiums für den Polizeivollzugsdienst sinnvollerweise setzen und wie sollte man diese Ziele erreichen?

Ziel der vorliegenden Untersuchung ist es, die Problematik der Konzipierung polizeilicher Berufsethik zu besprechen.

Zum Ziel der Untersuchung führen **folgende Aufgaben**:

1. die problematischen Aspekte der Werteerziehung in polizeilichen berufsethischen Lehrveranstaltungen darzustellen;

2. die Erbringung von Leistungsnachweisen im polizeilichen Berufsethikunterricht zu besprechen.

Gegenstand der vorliegenden Untersuchung ist die Konzipierung des polizeilichen Berufsethikunterrichts. Im Mittelpunkt dieser Arbeit steht das Fach Berufsethik, das seit langem ein fester Bestandteil der Ausbildung der Polizei an der Mykolas Romeris Universität in Litauen ist, um dem Bedürfnis der Persönlichkeitsbildung in der Polizei durch Berufsethik gerecht zu werden.

Untersuchungsmethoden der vorliegenden Arbeit: theoretische Methoden – vergleichende und verallgemeinernde Methoden, die für die Analyse der wissenschaftlichen Literatur benutzt wurden.

WERTEERZIEHUNG IN POLIZEILICHEN BERUFSETHISCHEN LEHRVERANSTALTUNGEN: PROBLEMATISCHE ASPEKTE

Man sollte über Moralerziehung sprechen, die aber von Jugendlichen und Erwachsenen als Bedrohung ihrer Freiheit und Selbstbestimmung abgelehnt wird. Ethische Bildung ist auch mit der Werteerziehung verbunden. Für sich selbst lehnen Menschen Werteerziehung in aller Regel als manipulative Zumutung ab. Man kommt zu einem grundsätzlichen Dilemma: wie kann überhaupt zur Mündigkeit oder Selbstbestimmung gebildet werden. Im Fall der Polizeibediensteten nimmt dieses Dilemma eine spezifische Bedeutung an. Polizeilicher Ethikkodex⁵ Litauens formuliert eine objektive Werteordnung. Der Ethikkodex bezieht sich auf die folgenden ethischen Grundprinzipien: Respekt für den Menschen und den Staat, Gerechtigkeit, Ehrlichkeit, Selbstlosigkeit, Anstand, Vorurteilsfreiheit, Verantwortung, Öffentlichkeit, Beispielhaftigkeit. Dies sind die Grundprinzipien, denen ein Polizeibeamter bei seinen Aktivitäten folgen muss. Diese Prinzipien sind in den Quellen des polizeilichen

⁵ Lietuvos Respublikos Generalinio komisaro įsakymas dėl Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo. Valstybės žinios, Nr. V-347 (2004).

Ethikkodexes enthalten. Das Polizeigesetz⁶ Litauens ist ein der wichtigsten legislativen Rechtsakten, das die Funktionen und Aufgaben der Polizei, die Rechte, Pflichten und Verantwortlichkeiten der Polizeibeamten bestimmt. Die abschließenden Bestimmungen des polizeilichen Ethikkodex zeigen, dass die Einhaltung der Anforderungen und Grundsätze des Kodex die Pflicht und Ehre jedes Polizeibeamten ist und deren Verletzung verurteilt wird. Die Nichtbeachtung dieser Bestimmungen beeinträchtigt das Image der gesamten Polizei und der Polizeibeamte kann rechtlich verfolgt werden. Von Polizeibeamten wird erwartet, die Menschenwürde unbedingt zu achten und zu schützen. Wenn aber mit dem Argument der vorgegebenen objektiven Werteordnung in berufsethischen Lehrveranstaltungen moralische Indoktrination betrieben würde, so wäre dies eine Verletzung der Menschenwürde der Polizistinnen und Polizisten⁷. Es kommt zur Frage: wie muss polizeiliche Berufsethik konzipiert sein, um sich nicht in den Selbstwiderspruch zu verwickeln, die Menschenwürde zu verletzen, indem sie Menschenwürde indoktrinierend lehrt?

Das Problem der Werteerziehung bei Erwachsenen ist problematisch auch aus empirischen Gründen. Uhl (1996) behauptet, dass schulischer Ethikunterricht zwar die angestrebten Wissensziele erreicht, dass jedoch Einstellungs- oder sogar Verhaltensänderungen selten erreicht werden. Die Kenntnis von grundlegenden moralischen Normen ist bei Kindern im Schuljahr aufgrund moralischer Sozialisation in der Familie vorhanden⁸. Es ist zu behaupten, dass die Indoktrination in früher Kindheit wirkungsvoll ist, weil man in der Kindheit die Denkmuster lernt, die man später benutzt. Die Werteerziehung der Erwachsenen passiert durch informelles Lernens, d. h. die Erwachsenen entziehen sich die gewünschten Haltungen. Die Skepsis der berufserfahrenen Studierenden (Fernstudierenden) gegenüber berufsethischen Lehrveranstaltungen speist sich, wie Wagener (2009) behauptet, aus mehreren Quellen der Polizeikultur und besonders aus der Theorie-Praxis-Dichotomie: „wenn Studierende einen Widerspruch des an der Universität Vermittelten zu den Abläufen und Gepflogenheiten der Alltagspraxis feststellen, so wird die Spannung tendenziell zu Gunsten der „Praxis“, d. h. durch Ablehnung der „Theorie“ aufgelöst.“⁹ Das heißt, dass dem Dozent/der Dozentin die Autorität zugeschrieben wird, wenn er/sie weiß, ethisch etwas Relevantes zu sagen zu haben.

⁶ Lietuvos Respublikos Policijos įstatymas. TAR, 2015-07-03, Nr. 10818.

⁷ Wagener U. Ethische Bildung in der Polizei // Ethik und Gesellschaft. Ökumenische Zeitschrift für Sozialethik, Nr. 1, 2009.

⁸ Uhl S. Die Mittel der Moralerziehung und ihre Wirksamkeit. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 1996.

⁹ Wagener U. Ethische Bildung in der Polizei // Ethik und Gesellschaft. Ökumenische Zeitschrift für Sozialethik, Nr. 1, 2009. S. 5.

Die Forschung hat gezeigt, behauptet Lind (2003), dass Effekte des informellen Lernens viel stärker als der Einfluss des Unterrichts auf Einstellungen und Verhalten sind. Empirisch korreliert das moralische Verhalten nur schwach mit Wertüberzeugungen¹⁰. Man stellt die Frage, ob die Erwachsenenbildung der geeignete Ort für sogenannte Wertekurse sei.¹¹ Die Erwachsenenbildung ist der Ort, an dem kritische Partizipation erlernt werden kann, sie ist nicht der Ort, an dem hegemoniales Wertewissen und -verhalten diktiert werden soll. Der Dozent/die Dozentin durfte nicht bevormunden oder indoktrinieren¹²; sollte den Gefahren von Moralisierung und Über-Generalisierung entgegen, die sich aus narzisstischer Gekränktheit und eigenen Macht-Wünschen speisen können¹³.

Zusammenfassend kann gesagt werden, dass die problematischen Aspekte der Werteerziehung in polizeilichen berufsethischen Lehrveranstaltungen durch spezifische Art und Weise der Erwachsenenbildung im Bereich der Werteerziehung entstehen. Das Ziel von Berufsethikunterricht im polizeilichen Kontext ist, dass zukünftige Polizeibeamten eigenständig in der Lage sein sollten, ethische Sachverhalte zu analysieren und sich ein Urteil zu bilden.

ERBRINGUNG VON LEISTUNGSNACHWEISEN IM POLIZEILICHEN BERUFSETHIKUNTERRICHT

Wie es schon erwähnt wurde, ist an den Studienprogrammen *Polizeitätigkeit; Recht und Polizeitätigkeit* an Fakultät für Öffentliche Sicherheit in Mykolas Romeris Universität ein Kurs *Berufsethik* entwickelt worden, das den Bedürfnissen der zukünftigen Polizeibeamten entgegenkommt. In diesem Studienfach geht es nicht nur um die Vermittlung der theoretischen Grundlagen der ethischen Theorien, um die Sensibilisierung für praxisorientierten Überblick über zentrale Probleme, Argumentationen und Lösungen polizeilicher Berufsethik, sondern auch um das praktische Handeln, das die Beschreitung einen Weg moralischer Entscheidungsfindung und die Reflektion eigener moralischer Überzeugung umfasst. Dieses Fach soll zur Erstellung eines individuellen Kompetenzprofils beitragen, d. h. die persönliche berufsethische Kompetenz der einzelnen Studierenden gezielt zu entwickeln.

¹⁰ Lind G. Moral ist lehrbar. Handbuch zur Theorie und Praxis moralischer und demokratischer Bildung. München: Oldenburg, 2003. S. 16.

¹¹ Thomas F. Wertekurse im Kräftespiel von Nationalisierung und Globalisierung. Ein Plädoyer für eine bewusste politische Bildung im Migrationskontext // Magazin erwachsenenbildung.at. Das Fachmedium für Forschung, Praxis und Diskurs. Nr. 31, 2017. Wien.

¹² Wagener U. Ethische Bildung in der Polizei // Ethik und Gesellschaft. Ökumenische Zeitschrift für Sozialethik, Nr. 1, 2009. S.15.

¹³ Alberts H. W. Von der Schwierigkeit, ein Berufsethiker zu sein, in: Liebl K. (Hg.). Fehler und Lernkultur in der Polizei. Empirische Polizeiforschung V, Frankfurt: 2004.S. 35.

In Litauen werden die Leistungen im Ethikunterricht in den Mittelschulen, Gymnasien nicht bewertet, deshalb kommt man zur Frage, ob man Berufsethik bewerten kann. Im Hinblick auf die im sogenannten „Bologna-Prozess“ angestrebte europaweite Standardisierung der Ausbildung steht die Antwort fest. Natürlich kann man Leistungen im Fach Berufsethik beurteilen, behauptet Grützner (2009)¹⁴. Jede und jeder, der einen universitären Abschluss in Berufsethik gemacht hat, bekam dafür eine Note.

Die Pflicht zur Erbringung von Leistungsnachweisen betrifft ausschließlich Studierende. Sie besteht meist einmalig, nämlich nach dem Zeitpunkt der Prüfung, der sich aus der jeweils gültigen Studienordnung ergibt. In unserem Fall ist dies im Anschluss an das zweite Semester. Welche Leistungen zu erbringen sind, ist ebenfalls in der gültigen Studienordnung festgeschrieben. Ein Leistungsnachweis gilt in der Regel als erbracht, wenn er mindestens mit der Note fünf abgelegt wird. Die Leistungsnachweisen können in Form der europäischen ECTS-Points erbracht werden. Man kann weiter die Frage stellen, ob man die Leistungen im Fach Berufsethik bewerten sollte. Zur Verneinung dieser Frage könnte die Behauptung führen, dass die Polizei-Studenten und -Studentinnen ihre ethischen Orientierungen ehrlich anzusprechen scheuten und die Angst spürten, in der Bewertung nicht die Meinung des Lehrenden zu treffen¹⁵. Gerade deshalb muss gar deutlich gemacht werden, dass hier nicht die Gesinnung bewertet wird, sondern dass hier die Schlüssigkeit ethischer Reflexion, die zu einer Entscheidung führt, bewertet wird. Wagener behauptet (2009), dass Unterricht in polizeilicher Berufsethik muss: 1) einer Bildungstheorie, nicht einer bloßen Sozialisationstheorie der Moral folgen; 2) nicht primär auf Wertevermittlung, sondern auf die Weiterentwicklung moralischer Urteilsfähigkeit setzen; 3) Unterricht dialogisch konzipieren, für eine offene und freie Gesprächskultur einstehen; 4) auch außerhalb der Unterrichtsveranstaltungen partizipative Strukturen und ein gesprächsoffenes Klima der jeweiligen Bildungseinrichtung fördern¹⁶. Berufsethischer Unterricht hat sich in eigenständigen Argumentationsformen, in der sittlichen Urteilsfindung zu bewähren. Diese erblickt Höffe (1979) in den folgenden drei Schritten: 1) Problemanalyse oder Problemdiagnose, die in schwierigen Fällen auf wissenschaftliche Hilfe angewiesen ist und die Kategorien der Begriffsbildung und der Situationsanalyse benötigt; 2) Prinzipien- oder Kriterienbestimmung, um sich in einem Konfliktfall allgemeingültiger

¹⁴ Grützner K. Ethik im Polizeistudium. Kassel: 2009. S. 9 [žiūrėta 2018-05-11]. Prieiga internetu: http://www.ekkw.de/img_ekkw/aktuell/25-FHS-Ethik.pdf

¹⁵ Ibid. S. 9

¹⁶ Wagener U. Ethische Bildung in der Polizei // Ethik und Gesellschaft. Ökumenische Zeitschrift für Sozialethik, Nr. 1, 2009. S.13.

Normen, sittlicher Grundmuster bzw. problemspezifischer Kriterien zu vergewissern; 3) konstruktiver Entwurf als Überlegungs- und Entscheidungsprozess¹⁷.

Zusammenfassend lässt sich zu sagen, dass zur persönlichen berufsethischen Kompetenz der Polizei-Studenten und –Studentinnen gehören eigenes und fremdes Verhalten im Zusammenhang der aktuellen wissenschaftlichen Diskussion erfassen und bewerten und aufgrund dieses Diskussionsstandes unterschiedliche eigene situationsgerechte Handlungsoptionen darstellen und sich für eine begründet entscheiden. Die Erbringung von diesen Leistungsnachweisen im polizeilichen Berufsethikunterricht sollte bewertet werden.

SCHLUSSFOLGRUNGEN UND EMPFEHLUNGEN

Als Repräsentant der staatlichen Autorität tritt die Polizei dabei in unterschiedlichster Form mit den Bürgern und Bürgerinnen in Kontakt. Persönliche berufsethische Kompetenz sollte als zusammengesetzte Kompetenz betrachtet werden, die ein ganzes Spektrum einzelnen Fähigkeiten und Eigenschaften umfasst, die mit Bürgern und Kollegen im polizeilichen Dienst erfolgreich umgehen helfen. Die Polizei ist mit umfangreichen Handlungsvollmachten ausgestattet, die tief in die Grundrechte der Bürgerinnen und Bürger eingreifen. Da sie Werte und Normen auch mit Hilfe von unmittelbarem Zwang durchsetzt, kommt der moralischen Fundierung dieses Berufs eine hohe Bedeutung zu. Deswegen werden bis heute besonders hohe moralische Anforderungen an die Polizei als ganze und an deren einzelne Mitglieder gestellt. Die systematische Reflexion dieser berufsspezifischen moralischen Anforderungen sollten den Inhalt des Faches der polizeilichen Berufsethik bilden.

Der Beitrag des Studienfaches *Berufsethik* Erstellung eines Berufskompetenzprofils der zukünftigen Polizeibeamten ist offensichtlich.

Zurzeit wird die Berufsethik nur in einem Studienprogramm unterrichtet, d. h. dass es keine Dozentenstelle finanziert wird. Es wäre empfehlenswert, die Schritte hin zu einer stärkeren institutionellen Absicherung der Berufsethik im Rahmen des Studiums für den Polizeiberuf zu treten und ein Erkenntnis zu geben, dass Ethik als Reflexion polizeilicher Entscheidungs- und Handlungsstandards zentrale Bedeutung für die Polizeiarbeit hat.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Lietuvos Respublikos Policijos įstatymas. TAR, 2015-07-03, Nr. 10818.
2. Lietuvos Respublikos Generalinio komisaro įsakymas dėl Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo. Valstybės žinios, Nr. V-347 (2004).

¹⁷ Höffe O. Bemerkungen zu einer Theorie sittlicher Urteilsfindung. In: Ders (Hg.). Ethik und Politik. Grundmodelle und –probleme der praktischen Philosophie. Frankfurt a. M., 1979. S.453.

3. Alberts H. W. Von der Schwierigkeit, ein Berufsethiker zu sein, in: Liebl K. (Hg.). Fehler und Lernkultur in der Polizei. Empirische Polizeiforschung V, Frankfurt: 2004.
4. Grützner K. Ethik im Polizeistudium. Kassel: 2009. [žiūrėta 2018-05-11]. Prieiga internetu: http://www.ekkw.de/img_ekkw/aktuell/25-FHS-Ethik.pdf
5. Höffe O. Bemerkungen zu einer Theorie sittlicher Urteilsfindung. In: Ders (Hg.). Ethik und Politik. Grundmodelle und –probleme der praktischen Philosophie. Frankfurt a. M., 1979. S.453
6. Lind G. Moral ist lehrbar. Handbuch zur Theorie und Praxis moralischer und demokratischer Bildung. München: Oldenburg, 2003. S. 16.
7. Palidaukaitė J. Viešojo administravimo etika. Kaunas. Technologija, 2007. S. 34.
8. Paurienė G. Kompetencijų raida ateities policijos pareigūnams // Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (15) mokslinių straipsnių rinkinys. Kaunas: Mykolas Romeris universitetas. 2015. S. 115.
9. Schiewek, W. Weiße Schafe - schwarze Schafe. Dichotomische Weltbilder im polizeilichen Alltag, in: Christe-Zeyse J. (Hg.). Die Polizei zwischen Stabilität und Veränderung. Ansichten einer Organisation im Wandel und Veränderung. Ansichten einer Organisation im Wandel. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2006. S. 105-133.
10. Smalskys V. Policijos personalo rengimo šiuolaikinės kryptys. Viešoji politika ir administravimas. Nr. 23. 2008. S. 88-89.
11. Thomas F. Wertekurse im Kräftespiel von Nationalisierung und Globalisierung. Ein Plädoyer für eine bewusste politische Bildung im Migrationskontext // Magazin erwachsenenbildung.at. Das Fachmedium für Forschung, Praxis und Diskurs. Nr. 31, 2017. Wien.
12. Uhl S. Die Mittel der Moralerziehung und ihre Wirksamkeit. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 1996.
13. Wagener U. Ethische Bildung in der Polizei//Ethik und Gesellschaft. Ökumenische Zeitschrift für Sozialethik, Nr. 1, 2009.

PROFESINĖS ETIKOS KURSO PROBLEMINIAI ASPEKTAI POLICIJOS PAREIGŪNŲ RENGIME

Giedrė Paurienė
Mykolas Romeris universitetas

Santrauka

Šiame straipsnyje aptariami profesinės etikos kurso probleminiai aspektai rengiant policijos pareigūnus. Policija reprezentuoja valstybės autoritetą bendraudama su piliečiais. Savo kasdieninėje veikloje nuolat bendraujama su įvairiais žmonėmis ir, nepaisant šių žmonių skirtingų socialinių pozicijų, policijos pareigūnus jie turėtų laikyti patikimais, teisingais ir profesionaliais. Ar vyks sėkmingas bendravimas su piliečiu, priklauso ne tik nuo situacijos, bet ir nuo policijos pareigūno profesionalumo laipsnio. Vadinasi, pareigūno profesinės etikos kompetencijos plėtotė yra svarbus momentas policijos pareigūnų rengime. Šio darbo tikslas – aptarti policijos pareigūnų profesinės etikos užsiėmimo koncepciją. Tikslui pasiekti išskirti tyrimo uždaviniai: 1) atskleisti vertybinio ugdymo probleminius aspektus profesinės etikos užsiėmime; 2) aptarti studijų dalyko „Profesinė etika“ pasiekimų vertinimą. Tyrimo objektu pasirinkta policijos pareigūnų profesinės etikos užsiėmimo koncepcija. Naudojami teoriniai metodai – mokslinės literatūros lyginamoji analizė, apibendrinimas.

Pirmojoje darbo dalyje atskleidžiami vertybinio ugdymo probleminiai aspektai profesinės etikos užsiėmime. Akcentuojama, kad paprastai suaugusieji atmeta vertybinį ugdymą kaip manipuliavimą. Suaugusiųjų vertybinis ugdymas vyksta savaiminiu mokymusi, pastebėjus neatitikimą tarp teorijos ir praktikos visada bus teikiamas pirmumas praktinei patirčiai. Teigiama, kad vengtinas vertybinis ugdymas indoktrinacijos forma, kurios metu tiesiog reikalaujama elgtis pagal nusistovėjusias normas, nesitikint iš besimokančiojo klausimų ir kritiško vertinimo. Antrojoje darbo dalyje aptariamas studijų dalyko „Profesinė etika“ pasiekimų vertinimas. Prieinama išvados, kad etikos kursas, priešingai nei bendrojo lavinimo mokykloje, turi būti vertinamas, o policijos profesinės etikos kurso turinį turi sudaryti sisteminga profesinių moralinių reikalavimų refleksija.

Raktiniai žodžiai: policijos pareigūnų profesinė etika, profesinės etikos kompetencija, pasiekimų vertinimas, etinė refleksija.

PROBLEMATIC ASPECTS OF PROFESSIONAL ETHICS COURSE IN TRAINING POLICE OFFICERS

Giedrė Paurienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

This article discusses the problematic aspects of professional ethics course in the training of police officers. The police represent state authority when communicating with citizens. In their everyday activity police officers constantly communicate with different people and, despite different social positions of these people, the police should be regarded as a reliable, just, and professional institution. Not only the situation but also the degree of policeman's proficiency determines if communication with a citizen is successful. Hence, the development of the officer's professional ethics competence is an important moment in the training of police officers. The aim of this paper is to discuss the concept of professional development in ethics. To achieve the goal the following research objectives have been raised: 1) to reveal the problematic aspects of valuable education in professional ethics classes and 2) to discuss the assessment of the achievements of the study subject "Professional Ethics". The object of the study is the concept of the course on professional ethics for police officers. Comparative analysis and generalization of scientific literature were employed as theoretical methods of the paper.

The first part of the work reveals the problematic aspects of valuable education in professional ethics. It is emphasized that adults generally reject value education as manipulation. Adult education takes place through self-learning. In cases of discrepancy between theory and practice priority is always given to practical experience. It is argued that avoidable value education is a form of indoctrination, in which it is simply required to behave in accordance with established norms, without trusting from the learner's questions and critical evaluation. The second part of the paper discusses the achievements of the study subject "Professional Ethics". It is concluded that the university course of ethics contrary to general education school must be evaluated, and the content of the professional ethics course must form a systematic reflection of professional moral requirements.

Keywords: professional ethics of police officer, ethical competence, achievement assessment, ethical reflection.

Giedrė Paurienė*, Mykolas Romeris Universität., Fakultät für Öffentliche Sicherheit, Lehrstuhl für Geisteswissenschaften, Lektorin. Wissenschaftliche Interessen: Methodologie/Didaktik im Bereich des berufsbezogenen DaF-Unterrichts, Kompetenz und informelles Lernen, Erziehung der interkulturellen Kompetenz

Giedrė Paurienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės užsienio kalbos mokymo(si) problemos; kompetencija ir informalusis mokymasis, tarpkultūrinės kompetencijos, etinės kompetencijos plėtotė.

Giedrė Paurienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: problems of teaching/learning ESP, competence and informal learning, development of intercultural competence, ethical competence

DARNUMO VYSTYMAS ORGANIZACIJOSE: PROBLEMAS IR IŠŠŪKIAI

Nijolė Petkevičiūtė¹

¹*Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Vadybos katedra
S.Daukanto g. 28, LT-44246 Kaunas
Telefonas + 370 37327855
El. paštas: Nijole.Petkeviciute@vdu.lt*

Asta Balčiūnaitienė²

²*Vytauto Didžiojo universiteto Užsienio kalbų Institutas
K.Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas
Telefonas + 370 37327845
El. paštas: Asta.Balciunaitiene@vdu.lt*

Anotacija. Darnumo vystymo tyrimams pastaraisiais dešimtmečiais daug dėmesio skiria įvairių mokslo sričių (aplinkosaugos, ekonomikos, socialinių, vadybos ir kitų mokslų) teoretikai ir praktikai, išryškindami skirtingus požiūrius aiškindami darnumo vystymo esmę ir bruožus. Siekiant atskleisti darnumo vystymo filosofiją, esmę ir prielaidas visų pirma nagrinėjama darnumo vystymo koncepcijos raida. Darnumo vystymo teorinė apibrėžtis apima darnaus vystymosi sąvokos, apibrėžimų, koncepcijos retrospektyvą, darnumo vystymosi, vadovo kompetencijos ir jo bruožų svarbą organizacijose, visus šiuos parametrus nagrinėjant atskirai bei susiejant juos į vieningą visumą. Atliktas kokybinis tyrimas, apklausiant įvairių lygių vadovus Lietuvoje. Tyrimu siekta išsiaiškinti vadovų požiūrį į darnumo vystymo patirtis ir iššūkius organizacijose.

Pagrindinės sąvokos: darnumas; darnumo vystymas; organizacijos; vadovai.

ĮVADAS

Konceptualizuojant darnaus vystymosi idėjas šiame darbe remtasi humanistine teorija (Maslow, 1970¹ ir kt) žmogų laikančia pagrindine vertybe, ir holistine filosofija kurios pagrindiniams švietimo sistemos principams yra būdingas integruotas studijų turinys, savarankiškumą ir individualų mokymąsi skatinantys studijų metodai, atviras studijų procesas ir pozityvistinis požiūris į žmogaus gebėjimus bei potencialą. Humanistinės filosofijos atstovai sofistai-filosofinės antropologijos pradininkai Sokratas, Protagoras ir kt., kurie filosofijos objektu laikė žmogų, nemažai dėmesio skyrė jo pažinimo metodams. Tačiau humanistinio švietimo ištakos slypi ne tik filosofijoje, bet ir psichologijoje, kuri analizuoja asmenybę kaip holistinį fenomeną jos tapsmo procese. Remiantis Bitino idėjomis bendruosius ugdymo tikslus įtakoja visuomenė, kurioje ugdymas realizuojamas, o konkrečias tikslų formuluotes lemia visuomenėje dominuojanti žmogaus esmės filosofinė samprata. Ugdymo, kaip ir humanistinė filosofija visų pirma nagrinėja ugdymo tikslų problemą akcentuodama klausimą kodėl, t.y.

¹ Maslow, A.H. (1970). *Motivation and Personality*. NY: Harper & Row.

priežasčių nustatymą ir nagrinėjimą siejant praeities patirtį, mokėjimus ir gebėjimus su dabartimi. Kritinės filosofijos atstovai teigia, kad bet kurioje visuomenėje vyksta socializacija, įtinklinimas (angl. networking) ir kad bet koks vystymosi procesas reikalauja socialinės sąveikos ir interakcijos. Sėkmingam komunikavimui yra būtina gera gimtosios bei užsienio kalbos kompetencija, kuri yra ugdoma ir konstruojama kaupiant naujas žinias, profesinę ir asmeninę patirtį jau turimų žinių bei patirties pagrindu. Remiantis konstruktyvizmo teorija, kuri apibrėžia, kad darnaus vystymo mokymasis yra aktyvus ir tęstinis procesas, kurio metu besimokantieji, gaudami informacijos iš aplinkos, formuoja savo asmeninę patirtį, prasmes ir žinių konstruktus. Aplamai konstruktyvizmo teorija nagrinėja žmogiškojo mokymosi prigimtį ir sąlygas, kurios skatina mokymąsi. Konstruktyvizmo sąvoka yra kilusi iš Piaget'o, Brunerio kognityvinių koncepcijų ir siejama su mokymusi, konstruojamu per besimokančiojo aktyvumą. Kadangi realybė yra subjektyvi, todėl siekiama išmokyti individą susivokti jį supančiame pasaulyje ir kartu su kitais visuomenės nariais spręsti jiems iškilusias darnumo vystymo problemas. Konstruktyvizmui būdinga tai, kad supratimas yra įgyjamas papildant nauja informacija jau egzistuojančią žinių struktūrą, bei ugdant supratimą kurti prasmes. Todėl yra svarbu pažymėti, kad pastaraisiais dešimtmečiais konstruktyvizmas yra ugdymo darnumo krypties mokslininkų prioritetinga sritis.

Straipsnio tikslas– įvardyti darnumo vystymo problemas ir iššūkius organizacijose.

Tyrimo objektas – vadovų nuomonė apie darnumo vystymą

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizė ir sintezė, kokybinis (interviu) tyrimas.

MOKSLINIS STRATEGINIS POŽIŪRIS Į DARNUMO VYSTYMĄ

Darnumo vystymo idėja atspindi šiuolaikinio laikmečio poreikius, todėl darnaus vystymosi koncepcijos teorinę analizę pradėsime pristatydami XX a. pabaigos ir XXI a. pradžios Jungtinių Tautų Organizacijos, Europos Sąjungos dokumentų svarstymus, mokslininkų bei tyrėjų įžvalgas ir rekomendacijas darnumo vystymo klausimais. Darnumo vystymo terminas lietuvių kalboje sukelia tam tikrų diskusijų, kadangi sudėtinga šį terminą išversti. Mokslinėje literatūroje ir dokumentuose (Kliučininkas ir Čiegis, 2008).²Subalansuotos plėtros veiksmų programa „Darbotvarkė 21“, 1992) darnus vystymasis yra traktuojamas kaip darni plėtra, subalansuota plėtra, tvari plėtra, tvarus vystymasis ar harmoningas vystymasis. Daugelis vartotojų susiduria su keblumais ne tik dėl pirmojo šio termino dėmens „sustainable“, bet ir pagrindinio žodžio „development“ atitikmens valstybine kalba. Lietuvoje žodis

² Kliučininkas, L. Čiegis, R.; (2008). *Darnus Vystymasis: Aplinka, Ekonomika, Technologijos*. Kaunas: KTU.

„development“ yra verčiamas į žodį „plėtra“ ir terminas „sustainable development“ apibūdinamas kaip ilgalaikė nuolatinė visuomenės plėtra, siekiant tenkinti žmonijos poreikius dabar ir ateityje, racionaliai naudojant bei papildant gamtos išteklius, bei juos išsaugant ateities kartoms. Ši sąvoka apjungia ekonominius, socialinius, aplinkosaugos, institucinius ir etinius – moralinius aspektus į holistinį žmogaus bei aplinkos santykių modelį. Kadangi „sustainable development“ koncepcija daugiausia orientuota ne į kiekybinius, o kokybinius pokyčius, tai žodis „plėtra“ (plėtimasis, ekspansija) visiškai neatitinka šios koncepcijos esmės. Todėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2003 m. sausio mėnesio posėdyje „darnus vystymasis“ buvo patvirtintas kaip oficialus lietuviškas „sustainable development“ termino atitikmuo ir tuo buvo užbaigtas lingvistinis šio termino interpretavimas. Tačiau būtina pabrėžti, kad vystymosi sąvoka yra gerokai platesnė ir gilesnė nei vien plėtra ar ekonominis augimas. Plėtros terminas siejamas su kiekybiniais, o vystymasis su kokybiniais pokyčiais ir darnaus vystymosi pagrindinė esmė turi būti nukreipta į kokybinius aspektus. Todėl vystymąsi galima įvardyti kaip pažangą, modernizavimą, raidą, nuolatinį augimo procesą bei kokybinius pokyčius, vykstant žinių ir ekonomikos pažangai.

Darnaus vystymosi dimensijų tarpusavio ryšys mokslinėje literatūroje autorių (1 lentelė) nagrinėjamas dviem kryptimis: viena kryptis orientuojasi į lygiaverčių dimensijų išskyrimą tada kai susidaro „tetraedras“, o kita kryptis yra susijusi su „piramidės“ visas kitas tris dimensijas reguliuojančiu aspektu.

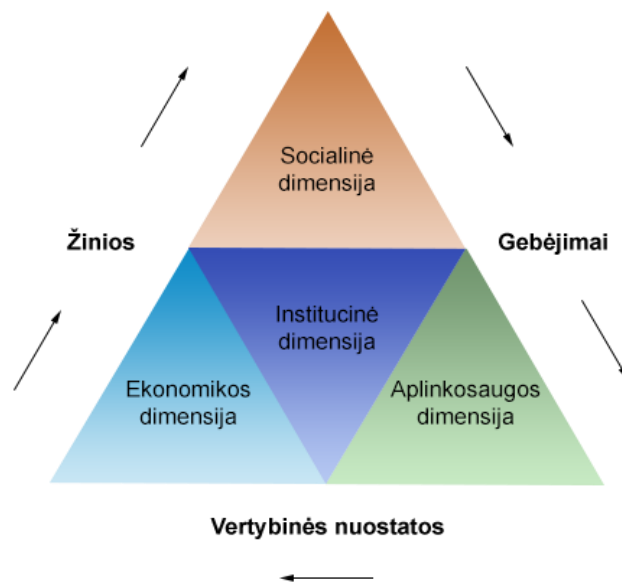
1 lentelė. Užsienio ir Lietuvos autoriai apibūdinantys tetraedro ir piramidės principus

Autoriai	Tetraedras	Piramidė
Užsienio autoriai	J. Spangenberg, O. Bonniot (1989); Brundland (1987) J. Spangenberg (2002); J.H. Kain (2002); J. Stenberg (2001); A. Valentin (1999); M. Keiner (2003); C. Van den Berg, F. Van Bree, S. Cottrel (2004); J.J. Vaske (2005); I. Omann (2004); S. Bell, S. Morse (2008); H. Bossel (1999); American, Canadian Sustainable Development Strategy (2004) J. Davidson (2011), Wiek (2014)	I. Guijt, A. Moiseev (2001); C. Busch – Luthy (1995); R. Gibson (2001); B. Giddings, B. Hopwood, G. O’Brien (2002); C. Alpopi, C. Manole, S. E. Colesca (2011); O. Blanchard, J. Wolfers (2001); R. Bond, J. Curran, C. Kirkpatrick, N. Lee (2001)
Lietuvos autoriai	A. Šileika, S. Žičkienė (2001); R. Čiegis, A. Gavenauskas (2003, 2005); S. Žičkienė (2004); A. Žvirblis (2007); J. Ramanauskienė, G. Starkienė (2009); I. Mačerinskienė, A. Buračas (2008); R. Čiegis, T. Tamošiūnas, K. Navickas, J. Ramanauskienė (2010), Kareivaitė (2012)	E. Bivainis, T. Tamošiūnas (2007); J. Čiburienė, J. Guščinskienė (2008); L. Šimanskienė (2012); A. Kutkaitis (2009)

„Piramidės“ principas paremtas tuo, kad institucinė dimensija apima tris darnaus vystymosi dimensijas, todėl susidaro piramidės forma (1 pav.). Kitas požiūris, kuris atskleidžia

piramidės principą, orientuotas į tai, kad institucinė dimensija, reguliuojanti kitas tris dimensijas, yra svarbesnė ir aktualesnė užtikrinant darnų vystymąsi. Kai tuo tarpu „tetraedro“ esmė remiasi į lygiakraštę piramidę, kurią sudaro lygiavertės - ekonominė, socialinė, aplinkosauginė ir institucinė dimensijos ir daugelis Lietuvos bei užsienio autorių labiau akcentuoja tetraedro, o ne piramidės principą, tuo pabrėždami harmoningą visų dimensijų sąveiką.

Remiantis šiuo tetraedro bei holistiniu darnaus vystymosi principu yra svarbu suderinti ekonominius, socialinius, aplinkosauginius tikslus taip, kad vystymas nevyktų kurios nors vienos dimensijos sąskaita. Kitas aspektas, leidžiantis pagrįsti „tetraedro“ principo svarbumą, yra tas, kad pastebimi glaudūs visų keturių dimensijų tarpusavio ryšiai. Dėl šios priežasties institucinei dimensijai prioritetai neturi būti skiriami, nes ji nepajėgi valdyti aplinkosauginės dimensijos, ypač įvairių klimato kaitos vykstančių kataklizmų, nebent tik esant tam tikrom situacijoms gali palengvinti gamtos stichijų ar visuomenės socialinių reiškinių padarytas pasekmes.

1 pav. Darnaus vystymosi dimensijų tarpusavio ryšiai pagal piramidės principą pagal Čiegi (2012)

Nagrinėdami darnaus vystymosi principus Lietuvos ir užsienio tyrėjai didesnę dėmesį skiria tetraedru, o ne piramidei. Šį teiginį galima pagrįsti tiek užsienio, tiek Lietuvos autorių nuomone, kuri atsispindi iš padarytos literatūros analizės. Sudaryta tetraedro ir piramidės lentelė demonstruoja, kad visų keturių dimensijų glaudūs tarpusavio ryšiai ir lygiavertiškumas yra darnaus vystymosi koncepcijos pagrindas ir nei viena aplinkosauginė, ekonominė, socialinė

ar institucinė dimensija neturėtų būti išskirtinesnė ar reikšmingesnė už kurią nors kitą. Remiantis šiuo lygiavertiškumo principu, galėtume teigti, kad darnus visų keturių dimensijų koreliavimas yra visuomenės stabilumo garantas.

Darnaus vystymosi samprata yra analizuojama mokslinėje literatūroje (Galkutė, 2005³; Čiegis, 2008; Wiek.; Withycombe, L.; Redman, Ch. 2014⁴ ir kt). 2 lentelėje yra pateikiamos įvairių autorių darnaus vystymosi sąvokų aiškinimo santraukos, tačiau yra pastebima, kad dažniausiai yra vartojamas Jungtinių Tautų Aplinkos apsaugos ir plėtros komisijos pateiktas darnaus vystymosi apibrėžimas. Ši komisija darnų vystymąsi apibūdina kaip vystymąsi, kuris tenkina dabartinio laikotarpio poreikius, nedarydamas pavojaus būsimoms kartoms juos taip pat tenkinti ir kai subalansuota ekonomikos plėtra atitinka aplinkosauginius reikalavimus ir nedaro neigiamo poveikio gamtai ir žmogui.

2 lentelė. Užsienio ir lietuvių autorių požiūriai į darnumo vystymo sąvoką

Autorius (-iai)	Metai	Sąvokos aiškinimas: Darnumo vystymas tai...
J.R. Engle, J.G. Engel	1990	- žmogaus veikla, kuri padeda vystyti bendruomenei Žemėje.
Hans van Weenen	2000	- viso ko pagrindai. Žmonija turi suformuluoti visiškai naujus principus iš esmės kitokioms gamybos ir vartojimo sistemoms, įskaitant ir sekančius dalykus: reikšmingai mažesnis imlumas energijai ir žaliavoms; daug mažesnis pralaidumas; didesnis saulės energijos ir atsinaujinančių išteklių panaudojimas darniuose procesuose, darniems produktams ir paslaugoms.
V. Goodland	2002	- siekimas pakelti žmonių gerovę, saugant žmonių reikmėms naudojamus žaliavų šaltinius ir užtikrinant, kad mažinant atliekas būtų išvengta žmonėms daromos žalos. (...) Atliekų mažinimas paveiks esamas emisijas, nesilpninant asimiliacinių aplinkos savybių. Kalbant apie žaliavas, atsinaujinančių šaltinių panaudojimo efektyvumas yra išlaikomas medžiagų atsinaujinimo ribose.
D. Rowe	2004	- daugialypė vystymosi vizija bei daugiamatis vystymosi modelis, kuris riboja ekonominį augimą ir kitas žmogiškąsias veiklas iki gamtinių pajėgumų, kad gamta galėtų pati atsinaujinti; kuris kaip pagrindinį tikslą kelia sąlygų žmonėms gerinimą (socialinį ir žmogiškąjį vystymąsi) ir kuris pagarbą aplinkos kokybei ir gamtos riboms laiko bet kokios ekonominės, politinės, edukacinės ar kultūrinės strategijos šerdimi.
L. Galkutė	2005	– pasaulio politikų, mokslininkų, visuomenės veikėjų išsamus ir visapusiškai apsvaistytas atsakas į dabarties iššūkius, užtikrinantis tinkamą asmens ir visuomenės gyvenimo kokybę dabar ir ateityje.

³ Galkutė, L. (2014). A Quality Assurance System Based on the Sustainable Development Paradigm: The Lithuanian Perspective. In *Sustainable Development and Quality Assurance in Higher Education*, p. 114 – 131. NY: Palgrave Macmillan.

⁴ Wiek, A.; Withycombe, L.; Redman, Ch. (2011). Key Competences in Sustainability: a Reference Framework for Academic Program Development. In *Integrated Research System for Sustainability Science*, 6, p. 203 - 218

P. Dasgupta	2007	– tam tikra ekonominė programa, kurioje dabartinės ir ateinančios kartos gerovė tampa vis svarbesnė ir aktualesnė.
R. Čiegis	2008	– nėra nekontingencinis ar galutinis kelionės tikslas, kuris turi būti pasiektas. Tai mobilus tikslas, besikeičiantis kartu su žiniomis, asmeninėmis ir visuomenės vertybėmis bei prioritetais, (...) kuris patenkina dabartinio laikmečio poreikius, nesudarydamas pavojaus būsimoms kartoms patenkinti savuosius. Darna vystymosi koncepcijoje numatytos ribos – ne absoliutūs limitai, bet apribojimai, uždedami esamos technologijų ir socialinio organizavimo būklės aplinkos ištekliams bei galimybės absorbuoti žmonių veiklos efektus.
R. Čiegis, J. Ramanauskienė, B. Martinkus	2009	- beveik visada galimo ekonominio augimo ir aplinkos vienas kito papildymo procesas.
G. Šivickas	2009	- koncepcija, kuri yra beprasmė, jei joje šalia ekonominių neįvertinamas gebėjimas įgyvendinti socialinius, švietimo ir aplinkosauginius tikslus, siejant šiuos tikslus su visos visuomenės gerove.
P. Galginaitis	2011	- kontekstas, kuriame yra svarbu kalbėti apie dermę, kuriai yra būtinas susikalbėjimas tarpusavyje ir skaidrumas kaip aiškiai išdėstyta, deklaruota norma.
R. Kareivaitė	2012	- yra kintantis procesas, todėl įstatyti darnų vystymąsi į tam tikrus normatyvus neįmanoma, taip pat kaip ir neįmanoma numatyti kas bus ateityje, nes bet kokie neigiami pokyčiai gali išbalansuoti visus skaičiavimus.
Ch. Hogg	2013	- mūsų vidinė aplinka – mūsų, mintys, jausmai, požiūriai, kurie turi ryšius su išorine aplinka. Darnumo principas veikia, kai asmuo rūpinasi savo vidiniu - dvasiniu pasauliu.
V. Varžinskas	2014	- neišvengiamas vystymosi scenarijus, kuriame mes deriname aplinkosauginį, socialinį ir ekonominį aspektus. Gyvenimo kokybė, kai turime palankią aplinką, komfortišką gyvenimą, esame socialiai aprūpinti ir kai mūsų gyvenimas yra ekonomiškai saugus bei perspektyvus ir kai galime teigti, kad pasiekėme gyvenimo kokybę.
D. Štreimikienė	2017	
A. Bastardas	2014	-naujas kolektyvinis sąmoningumas, tokia refleksijos ir socioekologinio proceso diskusija, kurios pagrindu individas įgyja darnumo etika grįstas moralines vertybes.

Darnus vystymasis padeda vystyti globaliai visuomenei. Kai kurie autoriai (Tilbury, 2011)⁵ pagrindinį tikslą kelia žmonių gyvenimo sąlygų gerinimui (socialinį ir žmogiškąjį vystymąsi), ir pagarbą aplinkos kokybei bei gamtai laiko bet kokios ekonominės, politinės, edukacinės ar kultūrinės strategijos šerdimi. Taip pat darnumo vystymą traktuoja kaip tam tikrą ekonominę programą, ir teigia, kad darnumo vystymo koncepcija yra neišbaigta, jei joje šalia ekonominių

⁵ Tilbury, D. Are We Learning to Change? Mapping Global Progress in Education for Sustainable Development in the Lead up to „Rio Plus 20“. In *Global Environmental Research. Education for Sustainable Development: Promises and Challenges*, 14 (2), 2011, pp. 101- 107.

prioritetų neįvertinamas gebėjimas įgyvendinti gamtosauginius ir socialinius tikslus. Realus pasaulis visada keičiasi, tad jei šis pasikeitimas yra teigiamas, tada darnumas gali būti natūralus gamtos procesų valdymas. Taigi darnumas gali būti suvokiamas kaip procesas, kuriuo yra prisitaikoma prie pokyčių, daug dėmesio skiriant valdymui bei normatyvų nustatymui. Tačiau darnumo vystymo „įstatyti“ į tam tikrus rėmus neįmanoma, taip pat kaip neįmanoma numatyti kas bus ateityje netgi po keleto metų, kadangi bet kokie neigiami pokyčiai tokie kaip karai bei gamtos kataklizmos gali stipriai išbalansuoti visas prognozes bei skaičiavimus. Todėl darnaus vystymosi proceso sunorminimas nepadėtų, nes situacija tiek šalyje, tiek visame pasaulyje nuolatos keičiasi. Pasak R. Čiegio (2008) darnus vystymas yra mobilus tikslas, besikeičiantis kartu su žiniomis, asmeninėmis ir visuomenės vertybėmis bei prioritetais, užtikrinantis ilgalaikį darnumo socialinį vystymą, orientuotą į visuomenės gerovę, gyvenimo kokybę, išsilavinimą bei racionalumą panaudojant aplinkos išteklius institucine sistema grįstoje demokratinėje visuomenėje. Todėl pagrindinis darnumo vystymo tikslas yra balansas tarp visų keturių dimensijų, tarp ekonomikos augimo bei išteklių išsaugojimo (Wiek, 2014). Subalansuoti reikia gamtos išteklius (Kliučininkas, Čiegis, 2008) (aplinkosauginė dimensija), jų efektyvų, bet saikingą panaudojimą vystant gamybos apimtį (ekonominė dimensija), gyvenimo kokybės gerinimą socialinė dimensija bei institucijų demokratiškumo bei aktyvaus bendruomenių įsitraukimo į visuomenės gyvenimą skatinimą. Visų keturių dimensijų - aplinkosauginės, ekonominės, socialinės ir institucinės lygiavertiškumas ir subalansuotas veikimas atitiktų holistiniams principams ir būtų pagrindu darnumo vystymo strateginių tikslų realizavimui.

DARNUS VYSTYMASIS STRATEGINIUOSE DOKUMENTUOSE

Darnaus vystymosi idėjos ir siekiai yra įvardinta svarbiausiuose pasauliniuose, europiniuose, regioniniuose bei nacionaliniuose (Jungtinių Tautų, Europos Sąjungos, Rytų Europos, Baltijos jūros regiono bei Lietuvos) strateginiuose dokumentuose, deklaracijoje bei biuleteniuose, kurių pagrindiniai aspektai yra pateikiami 3 lentelėje. Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos sprendimu dešimties metų laikotarpis nuo 2005 m. sausio 1 d. iki 2014 metų gruodžio 31 yra paskelbtas darnaus vystymosi švietimo dešimtmečiu. Už veiklos organizavimą pasaulio mastu yra atsakinga UNESCO, o Jungtinių Tautų Europos Ekonominės Komisijos (angl. UNECE - United Nations Economic Commission for Europe) iniciatyva parengta Darnaus vystymosi švietimo strategija (angl. [UNECE Strategy on Education for Sustainable Development](#)) yra dešimtmečio veiklos gairės vadinamajam „UNECE regionui“. Lietuvoje darnaus vystymosi nuostatos įgyvendinamos remiantis 2003 m. Vyriausybės priimta Nacionaline darnaus vystymosi strategija. 2007 m. patvirtinta [Darnaus vystymosi švietimo](#)

[nacionaline strategija](#) ir jos [įgyvendinimo priemonių planas](#), kuris yra vykdomas kartu su Vyriausybės patvirtinta 2013 – 2022 metų Valstybine švietimo strategija, kurios pagrindu aukštosiose mokyklose darnaus vystymosi nuostatos įtraukiamos į dėstomų dalykų programas. Tarptautinių bei nacionalinių dokumentų įvairovė sudaro sąlygas prielaidai, kad darnus vystymasis yra laikomas inovatyvia švietimo, politikos ir teisės aktų vystymosi paradigma, pasireiškianti kaip reikšminga jėga Europoje ir pasaulyje. Jungtinių Tautų konferencijoje, vykusioje 1992 metais Rio de Žaneire buvo patvirtinti darnaus vystymosi principai „Potvarkis 21“ (Agenda 21), kurie įpareigojo visas šalis atkreipti dėmesį į aplinkosauginį, ekonominį, socialinį (ypač skurdo, bado, neraštingumo bei epidemijų naikinimą) darnumą, o po 20 metų 2012 metais vykusioje Jungtinių Tautų “Rio + 20” konferencijoje daug dėmesio buvo skiriama žaliajai ekonomikai, darnaus vystymosi institucinės bazės stiprinimui bei darnaus vystymosi švietimui (angl. Education for Sustainable Development, ESD), kurios pagrindinis tikslas yra ugdyti ir burti aktyviai veikiančią globalią ir pilietišką visuomenę.

3 lentelė. Jungtinių Tautų ir Europos Sąjungos strateginiai dokumentai, kuriuose nagrinėjamos darnaus vystymosi problemos ir perspektyvos

Įvykis	Metai	Darnaus vystymosi pagrindiniai aspektai
Jungtinių Tautų konferencija	1972	Suformuluota nuostata, kad ekonominė plėtra turi vykti kuo efektyviau naudojant gamtos išteklius ir atsižvelgiant į daromą poveikį aplinkai. Taip pat pasiūlytas terminas jai apibūdinti – ekologinė plėtra.
Pasaulio apsaugos strategija	1980	Padėti darnaus vystymosi strategijos pamatai. Dokumentais deklaruota, kad apsauga ir vystymasis nėra priešingi dalykai, o racionalus gamtos išteklių naudojimas yra neatskiriama ne tik ekonominės plėtros, bet ir gamtos apsaugos dalis.
Brundtlando komisija	1987	Pasaulinės aplinkos plėtros dokumente „Mūsų bendra ateitis“ pirmą kartą oficialiai paminėta darnios aplinkos sąvoka. Akcentuojama, kad darnus vystymasis turi būti pagrįstas ne tik aplinkosauginių ir ekonominių interesų derinimu, bet ir garantuoti valstybių vidaus ir tarpvalstybinių santykių socialinį teisingumą. Skurdas išskiriamas kaip viena esminių kliūčių darnaus vystymosi nuostatomis įgyvendinti.
Amsterdamo sutartis	1997	Visoje Bendrijoje skatinti darnią, subalansuotą ekonominės veiklos plėtrą [...] aukšto lygio aplinkos apsaugą ir jos kokybės gerinimą, gyvenimo lygio ir gyvenimo kokybės gerėjimą bei valstybių narių ekonominę ir socialinę sanglaudą bei solidarumą (2 straipsnis)
Rio de Žaneiro konferencija	1992	Suformuluotos pagrindinės darnaus vystymosi kaip ilgalaikės nuolatinės visuomenės pažangos, siekiant tenkinti žmonijos poreikius dabar ir ateityje, racionaliai naudojant bei papildant gamtos išteklius bei juos išsaugant ateities kartoms nuostatos. Priimta darnumo vystymo įgyvendinimo veiksmų programa – „Darbotvarkė /Agenda 21“. Darnus vystymasis įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi ideologija.
Europos miestų tolydžios plėtros chartija	1994	Olborgo chartija-pasirašyta Konsensuso deklaracija: tolydi Europos miestų plėtra bei pradėta Europos miestų tolydžios plėtros kampanija. Dalyvavimas „Vietinės darbotvarkės 21“ procese. Tai politinis įsipareigojimas siekti darnaus vystymosi - pasirašiusios savivaldybės įsipareigoja parengti vietinius darnaus vystymosi planus, įsipareigojimas įdiegti pažangos stebėjimo ir informavimo sistemas bei nustatyti procedūras.

Lisabonos komunikatas „Darnus miestų vystymasis ES — veiksmų planas“	1996	Pagrindiniai aspektai: Savivaldos institucijų ruošimas „Vietos darbotvarkės 21“ procesui, Visuomenės įtraukimo į procesą strategijų formavimas, „Vietos darbotvarkės 21“ traktavimas ir planavimas, Tolydžios plėtros valdymas.
Regioninė konferencija – Turku (Suomija) biuletenis	1998	Baltijos „Vietos darbotvarkė 21“ — klestinčių ir darnių miestų konferencija - tai pirmoji regioninė konferencija Europos miestų darnaus vystymosi kampanijos rėmuose, atstovaujama Šiaurės Europos.
Sofijos biuletenis (Bulgarija)	1998	Konferencija „Vietinis darnus vystymasis Centrinėje ir Rytų Europoje“ - tai antroji regioninė konferencija Europos miestų darnaus vystymosi kampanijos rėmuose, atstovaujama Centrinės ir Rytų Europos.
Sevilijos deklaracija (Ispanija)	1999	Europos – Viduržemio Jūros baseino darnaus vystymosi miestų konferencija - tai trečioji regioninė konferencija Europos miestų darnaus vystymosi kampanijos rėmuose, atstovaujama Viduržemio jūros šalių.
Lisabonos susitikimas	2002	Valdžios institucijų bendradarbiavimas ir kooperavimasis, Sąmoningumo didinimas ir švietimas.
JTJohanesburgo pasaulinis aukščiausio lygio susitikimas darnaus vystymosi klausimais	2002	Pagrindiniai aspektai : Skurdo panaikinimas, Nesubalansuotų vartojimo ir gamybos modelių keitimas, Gamtos išteklių saugojimas ir valdymas, Darnumo vystymas globalizacijos paveiktame pasaulyje, Darnumo vystymas ir sveikata, Darnumo vystymas ir įgyvendinimo priemonės: Parengta darnumo vystymo institucinė bazė.
JT pasaulinė Darnaus Vystymosi Asamblėja	2005	Paskelbta Darnaus vystymosi švietimo dešimtmetis (2005 – 2014) bei Darnaus vystymosi švietimo vykdymo gairės (2015 – 2020)
Rio + 20 JT pasaulinė Darnaus Vystymosi konferencija, Rio de Žaneire (Brazilija)	2012	Pagrindiniai aspektai: Gyvenimo kokybės gerinimas ir ekologija, naikinant AIDS, maliariją ir kitas ligas, vaikų mirtingumo mažinimas Žmonių socialinės lygybės gerinimas, visuotino pradinio išsilavinimo užtikrinimas, Darnus aplinkosaugos vystymasis ir ekologija paremti gyvenimo būdo standartai, Žalioji ekonomika globalizacijos paveiktame pasaulyje, Darnumo vystymo institucinės bazės stiprinimas, Darnumo vystymo įgyvendinimo priemonės: naujos darnaus vystymosi indekso (angl. Human Development) gerovės matavimo priemonės sklaida ir pritaikomumas vietiniame lygyje.

Ypač reikšmingi Jungtinių Tautų (2012) pateikti darnumo principai, kurių pagrindu galima teigti, kad darnaus vystymosi idėja remiasi:

- fundamentaliosiomis vertybėmis (humaniškumas, pagarba, orumas, lojalumas, patikimumas, tolerancija kitoniškumui bei skirtumams);
- principais, apibūdinančiais visaapimančią asmens ir visuomenės darnumą (angl. integrity);
- lygiavertėmis darnaus vystymo (aplinkosaugine, ekonomikos, socialine – kultūrine bei institucine) dimensijomis;

- įvairiomis edukacinėmis technologijomis, kurios skatina mokymąsi dalyvaujant (angl. participatory learning) ir aukštesnio mąstymo lygio įgūdžius (angl. higher-order thinking skills);
- sąlygomis, supratimu ir poreikiu, kuris pripažįsta galimą globalų poveikį ir jo padarinius lokaliai aplinkai bei žmonėms;
- turiniu, apimančiu kontekstą, susijusį su globaliomis problemomis ir lokaliais prioritetais;
- principu skatinančiu tautiškumą bei nacionalinės kultūros puoselėjimą.

Akcentuojamos fundamentalios vertybinės nuostatos ir principai, kurių centre yra humaniškumas, tarpkultūrinė komunikacija, pagarba bei tolerancija skirtumams ir įvairovei. Tad visų šių nuostatų įgyvendinimas yra labai svarbus 21 a. iššūkis, kuris įpareigoja organizacijas ugdyti darbuotojus kaip „glokalius“ (globaliai mąstantis ir lokaliai veikiantis) piliečius, kurie geriau suvoktų pasaulio tvarką ir savo veiklos darną.

Vadovaudamasi Europos Tarybos susitikimo (Barselona, 2002) rekomendacijomis ir Pasaulio valstybių ir vyriausybių vadovų susitikimo Johanesburge (2002) įgyvendinimo plano 162 punktu, Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 metais rugsėjo 11 d. Nr. 1160 patvirtino Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją ir įpareigojo įvairių sričių ekspertų grupę, kuri reguliariai analizuotų vykstančius išorės ir vidaus pokyčius, bei vertintų 1 punkte nurodytos strategijos įgyvendinimo eigą ir rengtų rekomendacijas, kaip šalinti trūkumus. „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, patvirtinto Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimu Nr. XI-2015 nuostatas, pasaulines švietimo filosofijos, politikos ir praktikos tendencijas bei naujausius Lietuvos ir Europos Sąjungos švietimo būklės duomenis. Lietuvos Respublikos darnaus vystymosi principai ir jų apibūdinimas yra pateikiama 4 lentelėje. 2013 – 2022 metų.

4 lentelė. Darnaus vystymosi principai ir jų apibūdinimas pagal Lietuvos Respublikos darnaus vystymosi strategiją

Nr	Principas	Apibūdinimas
1.	Prevencinės elgsenos skatinimas	Prevencinė elgsena reikalauja išsamiai apgalvoti apie neigiamus žmogaus veiklos poveikius aplinkai.
2.	Vadovavimo (lyderystės) skatinimas	Stiprus valstybinis, regioninis ir savivaldybių lygmens vadovavimas ir aiškus tarpinstitucinis funkcijų pasidalijimas.
3.	Subsidiarumo skatinimas	Sprendimai priimami tuo lygmeniu, kuriame jie veiksmingiausi.
4.	Lygių galimybių skatinimas	Visiems gyventojams užtikrintos vienodos galimybės naudotis ekonominio ir socialinio vystymosi rezultatais bei gyventi sveikoje aplinkoje.

5.	Lygybė tarp kartų ir kartos viduje skatinimas	Užtikrinimas, kad kiekviena karta perduotų savo paveldėtą socialinį, ekonominį ir gamtinį kapitalą sekančiai kartai.
6.	Bendruomenės įtraukimo skatinimas	Visos bendruomenės įsitraukimas į darnaus vystymosi procesą. Visuomenės tikslų pasiekimas priklauso nuo to, kiek jie įsitvirtins bendruomenės elgsenoje. Bendruomenės dalyvavimui reikalingos struktūros, kurios tai skatintų, ir padariniai, kuriais būtų galima parodyti, kad jų įsitraukimas buvo sėkmingas.
7.	Darnus gamtinių išteklių panaudojimo gerinimas	Neatsinaujinančių išteklių saugojimas ir atsinaujinančių išteklių naudojimas pagal jų atsinaujinimo tempus.
8.	Biologinės įvairovės išlaikymo gerinimas	Biologinė įvairovė yra visų gyvybės formų įvairovė – augalų, gyvūnų ir mikroorganizmų; jų sudėtyje esančių genų ir ekosistemų išsaugojimas.
9.	Apdairumo skatinimas	Ūkinės veiklos planavimas apdairiai, kad kuo mažiau kenktų aplinkai ir žmonių sveikatai. Reikia nustatyti planuojamų ūkinės veiklos, ūkio šakų plėtros programų, teritorinių planų įgyvendinimo poveikį aplinkai, numatyti ekstremalių situacijų prevencijas, padarinių mažinimo ir likvidavimo priemones;
10.	Ekologinio efektyvumo (dematerializacijos) gerinimas	Gamybos ir paslaugų gerinimas (t.y. tam pačiam kiekiui gaminių pagaminti ir paslaugų suteikti turi būti sunaudojama vis mažiau energijos ir kitų gamtos išteklių. Gauti daugiau naudojant mažiau).
11.	Pakeitimo (transmaterializacijos) gerinimas	Pavojingų aplinkai ir žmonių sveikatai medžiagų keitimas nepavojingomis, o išsenkantieji ištekliai – atsinaujinančiais.
12.	Gyvybės palaikymo sistemos gerinimas	Ekologinių procesų, kurie palaiko visą gyvybę žemėje (išvalomas oras ir vanduo, reguliuojamas klimatas, perdirbamos antrinės žaliavos, atnaujinamas išekvotas dirvožemis) funkcionavimo palaikymas.
13.	Ekonominės ir socialinės gerovės gerinimas	Naujų technologijų, sumažinančių išteklių panaudojimą, kūrimas ir propagavimas.
14.	Integracijos gerinimas	Efektyvus aplinkosauginių, socialinių ir ekonominių inovacijų integravimas į sprendimų priėmimą. Asmenys integruojasi į visuomeninį gyvenimą, dalyvauja įvairių grupių bei organizacijų veikloje, bendrauja su kitais visuomenės nariais, siekdami integruotis į pasaulio ekonomiką ir joje konkuruoti su kitomis valstybėmis.
15.	Dalyvavimo, partnerystės) gerinimas skatinimas	Darnumo vystymo strategijų įgyvendinimas dalyvaujant ir bendradarbiaujant lygiaverčiams partneriams atstovaujantiems įvairioms visuomenės socialinėms grupėms, tarpvalstybinėms, valstybės, savivaldybės ir nevyriausybinėms institucijoms bei asmenims.
16.	Susietumo (integralumo) skatinimas	Darnumo vystymo tikslų ir uždavinių (aplinkosauginiai, ekonominiai, socialiniai, instituciniai) kiekvieno ūkio sektoriaus ar regiono plėtros strategijose, programose, planuose integralus pateikimas.
17.	Lankstumo skatinimas	Darnumo vystymo prioritetų, tikslų ir uždavinių ir jų įgyvendinimo priemonės derinimas ir tikslinimas, atsižvelgiant į sparčiai kintančias išorės ir vidaus sąlygas.
18.	Atsakomybės skatinimas	Atsakomybė už savo veiksmus (teršėjas ar kitoks pažeidėjas moka už daromą žalą).
19.	Atsipirkimo skatinimas	Mechanizmų, didinančių aplinkosaugos priemonių ekonominį efektyvumą ir užtikrinančių jų atsipirkimą, suformavimas.

20.	Prieinamumo skatinimas	Išlaidų, susijusių su aplinkos apsaugos ir tvarkymo priemonėmis (atliekų tvarkymas, nuotekų valymas ir pan), pagrįstomis moderniausiomis, ekonomiškai ir ekologiškai efektyviomis technologijomis, numatymas.
21.	Mokslo ir žinių, Technologinės pažangos skatinimas	Įvairių mokslo sektorių ir jų šakų vystymosi, pagrįsto šiuolaikiškais mokslo laimėjimais, žiniomis, naujausiomis aplinkai kuo mažesnę neigiamą poveikį darančiomis technologijomis, pritaikymas praktikoje.

Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ yra įtvirtinti vertybiniai principai:

1. humaniškumas, demokratiškumas ir lygios galimybės, pilietiškumas, laisvės realizavimas ir etika, tolerancija ir dialogiškumas;
2. nacionalinė tapatybė, istorijos pažinimu grįstas tradicijos tęstinumas ir atvirumas kultūrų įvairovei;
3. bendradarbiavimas, bendras darbas ir įvairių visuomenės grupių nuomonių nuolatinis keitimasis bei indėlis į bendrus tikslus;
4. kūrybiškumas, išradingumas, saviraiška, savo ir visuomenės sėkmės kūrimas generuojant idėjas bei jas įgyvendinant, atvirumas naujovėms ir geriausiai pasaulio praktikai;
5. atsakingumas už savo veiksmus, aktyvus rūpinimasis savimi, aplinka, bendruomene, šalimi bei efektyvus veikimas siekiant tikslų.

Kiekvienas organizacijų darbuotojas gebėtų prisidėti prie darnumo vystymo – asmeniškai, profesine veikla, dalyvaudamas visuomenės gyvenime – vietos ir pasaulio mastu. Veiksmų plano iki 2020 sudedamoji dalis įpareigojanti sutelkti bendras pastangas ir suteikti kiekvienam asmeniui savarankiško ir aktyvaus gyvenimo pagrindus, padėti tapti visaverčiu demokratinės visuomenės nariu, aktyviai dalyvaujančiu aplinkosauginiame, ekonominiame ir socialiniame - kultūriniame šalies gyvenime. Organizacijų ir visuomenės narių dinamiška sąveika yra esminis sėkmės veiksnys, kurios pagrindu Lietuvos tikslas tapti modernia, veržlia ir atvira pasauliui valstybe būtų sėkmingai įgyvendinamas. Šio tikslo įgyvendinimui taip pat yra labai svarbus organizacijų vaidmuo. Remiantis 2007 metų Lietuvos Respublikos darnaus vystymosi strategija bei 2013 – 2022 metų Valstybine švietimo strategija, svarbiausia funkcija yra ne tik skatinti diskusiją apie darnumo principų palaikymą, bet ir aktyvuoti pačios koncepcijos evoliucionavimą nuo vizijos prie praktinio jos taikymo organizacijose kultūriškai ir lokaliai tinkamomis lankstumo, prieinamumo, subsidiarumo, integralumo, dalyvavimo, vadovavimo ir kitomis darnumo principų formomis. Ypač svarbus aspektas, kad darnumo vystymo, kaip socialinio proceso kryptis, teiktų pridėtinę vertę organizacijų veiklos kokybės gerinimui ir įgyvendinimui, todėl skatinamas šios nuostatos integravimas visuose sektoriuose

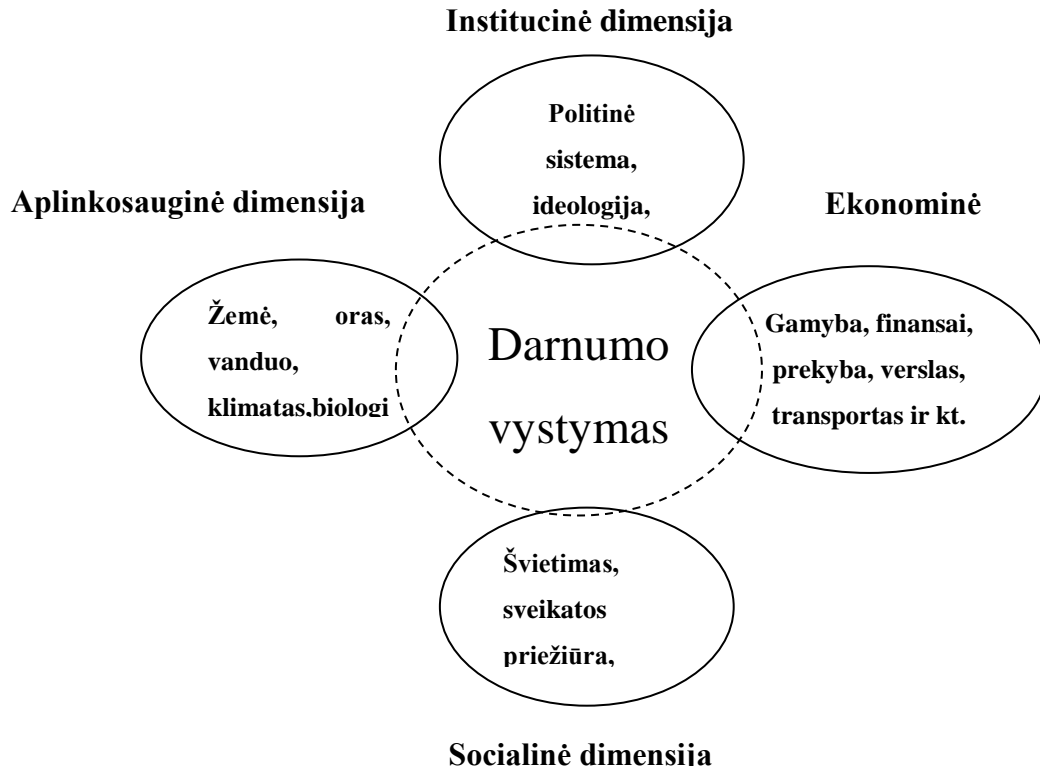
(verslo, žemės ūkio, turizmo, gamtos išteklių administravimo, savivaldos ir žiniasklaidos). Kitavertus, ypač yra išryškinama iniciatyva, kuri mokslo idėjas susieja su gamyba, verslu, naujų technologijų kūrimu, kai įgytos kompetencijos yra praktiškai pritaikomos darbo vietose, skatinant įgytų žinių pritaikymą. Vertybinės nuostatos - humaniškumas, demokratiškumas, lygios galimybės, pilietiškumas, laisvės realizavimas ir etika, tolerancija ir dialogiškumas yra nuolat akcentuojamos visose šalyse, tačiau pastebima daugiau problemų tranzitinėse ypač po sovietinėse šalyse, kuriose vertybės ir tradicijos yra nuolat besikeičiančiame procese (pavyzdžiui pilietiškumo, religingumo, seksualinės orientacijos ir kt), todėl yra labai svarbus etinis – vertybinis aspektas. Verta pažymėti, kad į darnumo vystymą orientuotos organizacijos yra didesnės apimties nei aplinkosauginis ar ekonominis ir aprėpia platų spektrą demokratijos ir gyvenimo kokybės problemų sprendimo būdų. Remiantis 2013 – 2022 metų Valstybine švietimo strategija, darnumo vystymo tikslas yra suteikti organizacijų darbuotojams žinių, padėti ugdyti gebėjimus bei vertybines nuostatas ir motyvaciją demokratiškai ir atsakingai veikti, asmeniškai prisidedant prie darnumo vystymo siekių įgyvendinimo organizacijoje. Darnumo vystymo kompetencijai ugdyti būtina atskleisti ir panaudoti žinių ir gebėjimų taikymo praktikoje galimybes (darnumo vystymas reiškia naujas galimybes), išsamiai nagrinėti problemų sprendimų alternatyvas, įvertinti laukiamus rezultatus ir ilgalaikes pasekmes, atsižvelgiant į įvairius požiūrius, galimus nuomonių panašumus bei skirtumus. Apibendrinant darnumo vystymo idėjos pristatymą, galima pažymėti, kad mokslinėje literatūroje (Štreimikienė, 2015;⁶ Wiek, 2014 ir kt.) bei politiniuose, strateginiuose norminiuose dokumentuose, 2006; Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, 2003; atnaujinta Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, 2007, Nacionalinė darnumo vystymo 2007–2015 metų programa, 2013 – 2022 metų Valstybinė švietimo strategija ir kt), Lietuvos ir užsienio autoriai pateikia iš esmės tuos pačius darnaus vystymosi apibrėžimus, akcentuoja ilgalaikę šalies ūkio plėtrą, siekiant racionaliai suderinti visuomenės ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius interesus, taip pat užtikrinant taiką, visuotinę gyvenimo kokybę, bei gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms. Galima būtų teigti, kad darnumas tolesniam bendram visuomenės ekonominiam ir socialiniam vystymuisi yra daugiau ideologinis ar etikos principas, diskutuojantis ne apie tai, kas tai yra, bet kas turėtų būti ir dėl tos priežasties pagrindinių varomųjų darnaus vystymosi jėgų sudedamosios dalys yra etinės - vertybinės bei strateginės – pragmatinės. Dėl šių priežasčių darnumo vystymo principų, strategijų ir vertybinių nuostatų

⁶ Štreimikienė, D. et al. *Darnus vystymasis: Teorija ir Praktika*. Kolektyvinė monografija. ISBN 978 – 609 – 459 – 455-7. Kaunas: VU, 2015

ugdymas yra pagrindinis darbuotojų ugdymo apie darnumo vystymą tikslas, kurio centre gali būti išryškintas akivaizdus darnumo vystymo kompetencijos ugdymo poreikis.

DARNUMO VYSTYMAS – KOMPLEKSINIS DARNIOS VISUOMENĖS FENOMENAS

Daugelio autorių nuomone darnumo vystymas apima tris dimensijas: ekonominę, socialinę bei aplinkosauginę, tačiau dar yra išskiriamos ir kitos dimensijos: institucinė, etinė – moralinė, dvasingumo, religinė ir pan. Šių dimensijų modelis ir jų sąsajos su konkrečia veikla yra pateikiama 2 paveiksle. Toks dimensijų gausumas parodo ir padeda atskleisti, kad darnus vystymasis apima daug gyvenimo sričių, bei vidinio pasaulio aspektų. Dažnai mokslinėje literatūroje (Čiegis 2008; Štreimikienė, 2015; Wiek, 2014) analizuojama viena ar dvi darnaus vystymosi sritys, dažniausiai ekonominė ir aplinkosauginė, tačiau mažiau socialinė bei institucinė (švietimo). Taip pat labai svarbi taip pat yra institucinė aplinka, kadangi su jos instrumentais galima reguliuoti visas - ekonomines, aplinkosaugines, socialines bei kultūrinės, etines - moralines ir kt. dimensijas. Todėl remiantis šiuo požiūriu galima teigti, kad institucinė dimensija yra viena iš lygiaverčių ir lygiai tiek pat svarbių darnaus vystymosi dimensijų, kadangi yra atsakinga vyriausybinio bei valstybinio lygmeniu spręsti strateginius klausimus bei planuoti šalies ekonominį, socialinį, švietimo ir kultūros darnų vystymąsi. Ekonominės dimensijos tikslas yra ilgalaikio ekonominio stabilumo palaikymas, socialinėje dimensijoje svarbus socialinės gerovės užtikrinimo aspektas, aplinkosauginėje dimensijoje vyrauja dėmesys nukreiptas į gamtos išteklių racionalų panaudojimą ir išsaugojimą, o institucinė dimensija yra susijusi su strategijos ir planų įgyvendinimu organizacijose, siekiant įgyvendinti užsibrėžtus darnaus vystymosi tikslus.

2 pav. Darnumo vystymo dimensijos ir jų sąsajos

Įvairūs Lietuvos ir užsienio mokslininkai (Filho, L.W. ; Caeiro, S.; Jabbour, Ch.; Azeiteiro, U., M, 2013;⁷ Štreimikienė, 2015) teigia, kad darnumo vystymas yra nuolatinis atsinaujinimas ir pokytis. Tai yra ir ekonomikos augimas, verslumo skatinimas, gamybos efektyvinimas ir naujovių įdiegimas visose institucijose, nedarant žalos nei aplinkai nei žmonėms. Remiantis konstruktyvizmo nuostatomis (Crawford - Brown, D. 2011⁸) akcentuojamas bendradarbiavimas kai yra kuriamos naujos žinios, gebėjimai bei įgūdžiai. Darbuotojai patys ugdo savo kognityvines struktūras ir gebėjimus komunikuodami, diskutuodami, aiškindamiesi, todėl galima teigti, kad darnumo vystymo kompetencija yra svarbi kuriant kolegiškus darbdavio, vadovo ir darbuotojų tarpusavio santykius ir tokiu būdu konstruktyvizmo koncepcijos pagrindu atsiranda sąlygos vystyti holistinę ugdymo sistemą.

Išanalizavus darnumo vystymo idėjos retrospektyvą bei darnumo vystymo sampratos apibūdinimą, darbe taikoma sisteminė mokslinė literatūros analizė, taip pat bendroji ir loginė analizė, lyginimo ir apibendrinimo metodai. Deja, nors pati darnumo vystymo koncepcijos esmė yra pakankamai aiški, bet tikslus darnumo vystymo sampratos apibrėžimas yra

⁷ Filho, L.W. ; Caeiro, S.; Jabbour, Ch.; Azeiteiro, U., M. *Sustainability Assessment Tools in Higher Education Institutions*. Springer International Publishing, 2013.

⁸ Crawford - Brown, D. *Sustainable Development. Handbook of Sustainability Management*. London: Imperial College Press, 2011.

problemiškas ir sukelia daug mokslinių diskusijų. Apibrėžimo problemos iš dalies susijusios su darnumo vystymo koncepcijos sudėtine (dviguba) prigimtimi, apimančia tiek vystymąsi, tiek darnumą. Ekonominėje ir aplinkosauginėje literatūroje pateikiama keli šimtai darnaus vystymosi apibrėžimų, daugiausia orientuotų į atskirus sektorius, pvz., gamtinį, ekonominį ir visos civilizacijos, arba akcentuojančių vadybinius, techninius ar filosofinius aspektus. Todėl galima teigti, kad darnumo vystymo sąvoka gali turėti skirtingą reikšmę priklausomai nuo nagrinėjamos literatūros arba konteksto, kuriame ji vartojama, todėl yra pateikti įvairūs darnumo vystymo apibrėžimai, apimantys daugelį šios koncepcijos aspektų. Dabartinis požiūris į darnumo vystymą remiasi keleto dešimtmečių plėtros pastangų patirtimi. Istoriskai taip susiklostė, kad pasaulyje plėtra pirmiausiai buvo nukreipta į gamybą ir besivystančių šalių pasirinktas ekonominės plėtros modelis rėmėsi ekonominio efektyvumo koncepcija. Tačiau vėlesniu laiku, kai besivystančios šalys ypač skaudžiai išgyveno skurdo problemą, didelis dėmesys skirtas pajamų perskirstymui. Šiuolaikinės darnumo vystymo koncepcijos ištakos siekia 1980 m., kai Tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos, Jungtinių Tautų aplinkos programos (JT Programa 21⁹, 2012) ir Laukinės gamtos fondo vardu buvo paskelbtas reikšmingas Pasaulio apsaugos strategijos dokumentas.

Darnumo nagrinėjamas kaip darinys, turintis keturias dimensijas – ekonominę, socialinę, ekologinę ir institucinę, yra labai sudėtinga sistema. Faktiškai neįmanoma sulygtinti visų keturių kapitalo rūšių (žmogiškojo, sukurto, gamtinio ir socialinio) atsargų. Darnumo kriterijus numato, kad apibrėžiant visų keturių matmenų darnumą turėtų būti taikomi tie patys rodikliai. Bet žinome, kad nėra vieno bendro rodiklio, kuris tiktų socialiniam bendrumui, žmogiškajam pasitenkinimui ir ekosistemų integralumui. Šie kriterijai, tiek pat svarbūs kaip ir piniginė vertė, turi būti stebimi ir matuojami savais dydžiais, o ekonomikos teorija, besiremianti stipriu palyginamumu, nepakankamai padeda suprasti ekonomiškai svarbius ekologinius ir socialinius procesus. Todėl darant apibendrintą išvadą dėl sąvokų, galima teigti, kad darnaus vystymosi sąvoka apima tiek kiekybinius pokyčius – augimą, tiek kokybinius pokyčius – tobulėjimą, o darnaus vystymosi požiūriu priimtini ekonominio augimo tempai ir santykis tarp kiekybinio augimo bei kokybinio tobulėjimo priklauso nuo šalių ir regionų išsivystymo bei žmonių išsilavinimo lygio. Remiantis šia analize, darnaus vystymosi apibrėžimo problematika akivaizdžiai rodo, kad darnus vystymasis yra kompleksinė ir daugialypė koncepcija, o mokslinėje literatūroje pateikiamas darnaus vystymosi interpretacijas galima priskirti keletui sričių: politinei – ideologinei, konceptualiai, kontekstualiai bei intelektualiai visuomenei. Kaip

⁹ Jungtinės Tautos. *Programa 21*. Prieiga: <http://www.un.org/esa/dsd/agenda21> [Žiūrėta: 2018.11.03], 2012.

bendra sąvoka, darnus vystymasis susieja keturias esmines dimensijas: institucinį, ekonominį, aplinkos ir socialinį vystymąsi, kaip tarpusavyje susijusias ir viena kitą papildančias sistemas. Darnumo vystymo koncepcija apima keturias lygiavertes komponentes: institucinį, aplinkosauginį, ekonominį ir socialinį vystymąsi, bei jų tarpusavio kompleksines sąveikas, tačiau analizuojant darnų vystymąsi turi būti remiamasi prielaida, kad darnus vystymasis grindžiamas ne ekonominiu, socialiniu, aplinkosauginiu ar instituciniu metmeniu, bet jų sistema, kuri suprantama kaip integruota visuma. Vykdant darnumo vystymo strategijos įgyvendinimą, reikia įvertinti ir aukštojo mokslo institucijos darnumo metmenį. Todėl galima teigti, kad darnumo vystymo politikos įgyvendinimas priklauso nuo institucinio aspekto, institucijų teikiamiems prioritetams ugdant darnumo vystymo kompetenciją. Norint pakreipti valstybės raidą darnesnio vystymosi link ir pasiekti, kad ekonomikos augimas nedidintų neigiamo poveikio gamtai ir žmonių sveikatai, universitetams svarbu paruošti ne tik gerus specialistus, tačiau svarbu, kad su darnaus vystymosi strategine nuostata „ekonominis augimas spartintų socialinę pažangą ir gerintų aplinkos būklę, kad socialinė politika stimuliuotų ekonominį augimą, o aplinkos politika būtų ekonomiškai veiksminga“. Tokia pagrindinių darnumo vystymo sektorių sinergija sudarytų sąlygas konstruktyviam ir naudingam dialogui bei spartesnei pažangai visose srityse (Goodland, ¹⁰, 2012).

Apibendrinant galima teigti, kad atlikus darnumo vystymo sampratos analizę buvo suformuluota darnumo vystymo koncepcijos keturių dimensijų: ekonominės, socialinės, aplinkosauginės bei institucinės apibrėžtis ir apibūdinta visų šių keturių dimensijų samprata bei kokiomis sąlygomis veikia ir yra valdomas darnumo vystymo procesas organizacijose.

DARNUMO KONCEPCIJOS TAIKYMAS ORGANIZACIJOSE

Organizacijų orientavimas į darnumo vystymą – tai bendrųjų visuomenės raidos dėsningumų projekcija darbo rinkos sistemoje. Darnumo vystymo paradigma teikia konkretų kontekstą ir į visumą susieja įvairius uždavinius, žymi naują kokybės tobulinimo etapą. Dėl to darbdaviai gilinaisi į viešojo sektoriaus veiklą, struktūrą, formalias taisykles ir neformalius ritualus, simbolius, organizacijų santykius viena su kita ir pan. Nors yra daug diskusijų dėl organizacijų darnumo vystymo pobūdžio, plačiai prieita bendro sutarimo dėl trijų pagrindinių principų:

- didesnis rūpinimasis visuomenės ateitimi bei lygybės ir teisingumo principais;
- darbuotojų įgalinimas ir tikėjimas, kad galima daryti pokyčius visuomenėje;

¹⁰ Goodland, R. *Sustainability: Human, Social, Economic and Environmental, Encyclopedia of Global Environmental Change*. London: John Willy & Sons, 2012.

- didesnis kiekvieno asmeninis įsipareigojimas dalyvauti visuomeninių ir aplinkosauginių problemų sprendime (Tilbury,2011).

Siekiant paskatinti darnumo vystymą organizacijose, remiantis Leal Filho (2013) reiktų vadovautis šiomis nuorodomis:

- darnus vystymasis neturėtų būti suprantamas kaip atskira disciplina;
- darnumo įtraukimas į mokymo programas reiškia naujų įgūdžių ir darnaus vystymosi kompetencijos ugdymą, kurie yra nukreipti į trinario A: asmuo – aplinka – aktyvumas santykio suvokimą;
- pagal savo filosofiją darnumas yra holistinis, pagal veiklos principus darnumo vystymo yra tarpdisciplininis;
- universitetinio mokymo programos turi būti nuolat atnaujinamos darnumo vystymo turiniu;
- pagrindinis pedagoginis iššūkis yra darnumo vystymo kompetencijos, vedančios į darnaus vystymosi kompetentingumą ugdymas.

Organizacijų sėkmė priklauso nuo subalansuotos skirtingų strategijų kombinacijos ir sugebėjimo įdiegti darnumą:

- vystant profesinį ir kvalifikacijos tobulinimą;
- ugdant darnumo vystymo kompetenciją;
- pateikiant daugiau darnumo per tarpdiscipliniškumo plėtotę;
- pripažįstant kitų organizacijos veiklos sričių svarbą;
- įtraukiant darnumo vystymą į strateginę organizacijos vystymosi planą bei misiją;
- ieškant sinergijos galimybių visose srityse;
- būti nuolatinium stimulatorium siekiant tolimesnio aplinkosaugos projektų vystymosi.

Tačiau nepaisant visų pastangų vis dar egzistuoja skirtingas supratimas apie darnumo vystymo dimensijas ir jos principų pritaikymą praktikoje. Dėl tos priežasties darbdaviams, bei darbuotojams yra sunku suprasti ir suderinti vienas kito poreikius ir dėl tos priežasties jie privalo imtis veiksmų tam, kad skatintų darnumo vystymo pažangą kai yra išryškinta ir pristatyta organizacijų:

- misija, tikslai ir uždaviniai darnumo vystymo klausimais;
- darbo disciplina;
- darbo saugumo reikalavimai;
- aplinkosauginiai, ekonominiai ir socialiniai kontekstai;
- personalo bei karjeros valdymo sistema;

- vietiniu ir globaliu mastu veikiantis bendradarbiavimas ir partnerystės su kitomis organizacijomis, darbdaviais, verslo partneriais ir pan.

Tačiau yra pastebima, kad organizacijose darnumo koncepcija dar nėra pilnai įsisąmoninta ir įgyvendinama. Tilbury (2011) tvirtina, kad daugumai vadovų ir darbuotojų ši koncepcija yra pernelyg abstrakti, todėl yra daroma prielaida, kad reikia konkrečių iniciatyvų ir aiškaus veiksmų plano, kaip įgyvendinti darnumo vystymo idėjas ir kompetencijos ugdymo/si iniciatyvas organizacijose. Siekiant darnumo pagal Wiek, A.; Iwaniec, D.M.; Childers, 2014¹¹ pagrindinių dėmesį galima skirti atsakomybės ir bendradarbiavimo principams, kurie yra susiję su išteklių išsaugojimu, optimizacija, renovacijomis, efektyviu išteklių panaudojimu bei kitais instituciniais, socialiniais, ekonominiais ir aplinkosauginiais sprendimais. Norint įvertinti darnumą organizacijose, pirmiausiai turi būti sukurti kriterijai, pagal kuriuos būtų atliekamas organizacijų tarpusavio įvertinimas. Remiantis Dasgupta (2017)¹² organizacijoms tenka spręsti daug esminių problemų aplinkosaugos, energijos, žaliavų, atliekų, statybų, regioninės politikos, materialinių gėrybių suvartojimo bei darbuotojų darbo sąlygų gerinimo, jų sveikatinimo, organizacijų veiklos kokybės bei konkurencingumo su kitomis organizacijomis užtikrinimo klausimų. Pagal Žaliąją Tarybą (angl. State Green Council) yra siūloma penki kriterijai, parodyti 3 paveiksle, kuriais remiantis būtų galima reitinguoti organizacijų darnumą.

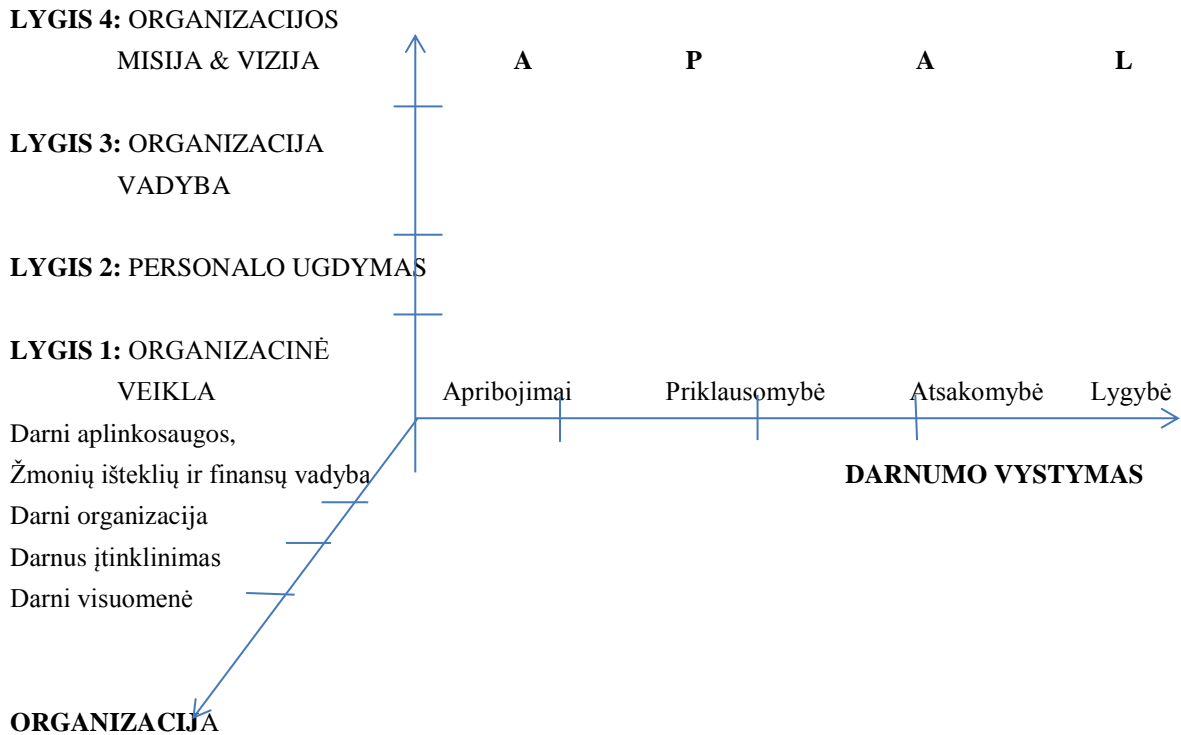
3 pav. Organizacijų darnumo vystymo kriterijai

¹¹ Wiek, A.; Iwaniec, D.M.; Childers, D., L. et al. Studying, teaching and applying sustainability visions using systems modelling. *Sustainability*. ISSN 2071 – 1050, No. 6, 4452-44695 doi:10.3390/su6074452, 2014.

¹² Dasgupta, P. Nature and the Ecology. In *Journal of Applied Ecology*,. 44 (3), 2017, pp. 475 – 487.

Organizacijų vadovybė bei administracija sprendžia esminius klausimus, nuo kurių priklauso visos bendruomenės išlaikymas ekonominiu, ekologiniu, socialiniu ir instituciniu lygmenimis. Organizacijų įsitraukimas į darnumo vystymo problemų sprendimą yra parodytas 4 paveiksle.

ĮSITRAUKIMAS

4 pav. Darnios organizacijos modelis/pagal Hans van Weenen/.

Kaip teigia Hans van Weenen (2010)¹³, kad išanalizuotų savo įsitraukimą į darnumo vystymo idėjų plėtotę, kiekviena organizacija iškelia sau svarbius darnios visuomenės, darnaus organizacijos, darnaus žmoniškųjų išteklių ir parengia darnumo vystymo problemas sprendžiančius planus (misija ir vizija), numato organizacijų veiklos strategijas bei vadybą, išanalizuoja galimus apribojimus, priklausomybes, lygybę (teisingumą) ir atsakomybę. Pastaruoju metu didžiausias organizacijoms keliamas iššūkis yra atsakomybė užtikrinti darbuotojų darbo kokybę. Organizacijų veiklos kryptis nukreipta į taupų materialinių produktų panaudojimą, alternatyvas, pagerinant sunaudojimo rodiklius, perdurbant ir pakartotinai panaudojant tam tikrus produktus siejamos su vykdoma „žaliąja politika“ (Dasgupta, P. 2007.)¹⁴ Siekiant žaliosios politikos tikslų, kad darbuotojai turėtų tinkamas darbo sąlygas,

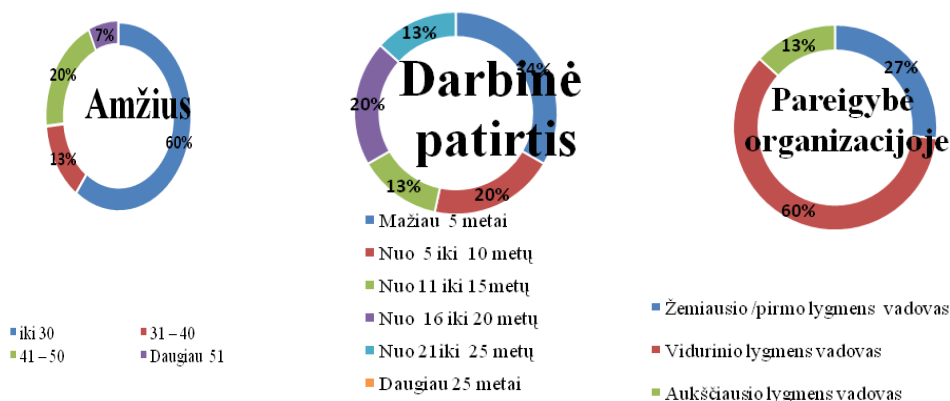
¹³ Weenen, H. *Guide to Sustainable Development and Environmental Policy*. Durham & London: Duke University Press, 2010.

¹⁴ Dasgupta, P. Nature and Ecology. In *Journal of Applied Ecology*,. 44 (3), 2007, pp. 475 – 487.

organizacijų infrastruktūra turėtų būti nuolat tobulinama, kad žmonės dirbtų saugioje aplinkoje ir atliktų savo pareigas kokybiškai.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

Tyrimo metodika ir respondentai. Atliktas kokybinis tyrimas, apklausiant įvairių lygių vadovus Lietuvoje. Tyrimui atlikti sudarytas interviu klausimynas, apimantis 10 klausimų, parengtas pagal projektą PoSsibLe, Nr. 2016-1-MK01-KA203-021670- 2016-2018, dalyvaujant: Makedonijos, Slovėnijos, Austrijos ir Lietuvos tyrėjams. Klausimai parengti pagal tris klausimų blokus: demografiniai duomenys; darnumo suvokimas ir darnumo vystymo samprata; organizacinė patirtis ir iššūkiai. Tyrimu siekta išsiaiškinti vadovų požiūrį į darnumo vystymo patirtis ir iššūkius organizacijose. Tyrimu dalyvavo 15 skirtingo lygio vadovų: 53 % moterų ir 47 % vyrų. Dauguma respondentų jauni (iki 30 metų amžiaus) (60 %); vidurinio lygmens (60%) ir turintys aukštąjį išsilavinimą (5 pav.).

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes; išsilavinimą; darbinę patirtį ir pareigybes.

Visi tyrimu dalyvavę respondentai atsakė į visus 10 interviu klausimus. Žemiau pateikiama ištranskribuota interviu atsakymų medžiaga.

Pirmasis interviu klausimas buvo apie žodžio „darnumas“ prasmę asmeniniame gyvenime ir profesinėje veikloje.

Apibūdindami darnumo reikšmę asmeniniame gyvenime didžioji dalis apklaustųjų paminėjo gerų santykių palaikymą su šeimos nariais ar kitais žmonėmis, harmoniją kasdieninėje veikloje. Taip pat, kai kurie asmenys išskyrė šeimos gerovės užtikrinimą ateityje bei aplinkos saugojimą. Darnumas profesinėje veikloje, taip pat, apibūdinamas gerais santykiais su bendradarbiais ar komunikacija su išorinėmis suinteresuotomis šalimis. Keletas apklaustųjų

išskyrė bendro tikslo siekimą ar ateities planavimą, darbuotojų gerovės užtikrinimą, bei vienas vadovas paminėjo, kad darnumas profesinėje veikloje susijęs su išteklių išsaugojimu, kaip pažymėjo vienas iš respondentų „*jeigu naikinsi gamtą, sunaikinsi save*“.

Antrasis interviu klausimas buvo *apie darnumo vystymo svarbą organizacijai*.

Pagal didžiosios dalies apklaustųjų atsakymus, darnumas yra įvardinamas, kaip svarbus arba net labai svarbus jų organizacijai, nes jis viską apjungia, daugybę vidinių ar išorinių veiklos sričių. Keli respondentai darnumo vystymą įvardino svarbiu dėl to, jog jis skatina tobulėjimą, suteikiamą kokybę, taupo išlaidas arba gerina organizacijos įvaizdį. Pora interviu dalyvių darnumo vystymui neskiria didelio dėmesio, o vienas respondentas net pareiškė, kad jam darnumo vystymas yra visiškai nesvarbus. Respondentai pažymėjo, „*kad kiekvienas organizacijos darbuotojas turi būti atsakingas už darnumą ir savo asmeniniame gyvenime ir profesinėje veikloje*“.

Į trečią interviu klausimą apie *dalyvavimą diskusijose darnumo vystymo organizacijoje klausimais ir darnumo strategijos kūrimo procesuose* didžioji dalis 73% (11) apklaustųjų atsakė, kad nedalyvavo diskusijose ir tik 27% (4), dalyvavo tokio pobūdžio diskusijose. Taip pat respondentai pažymėjo, kad savose organizacijose neturi atskiro padalinio darnumo vystymo klausimams bei net 87% (13) neturi atitinkamo skyriaus, o 13% (2) vadovų teigia, kad turi.

Ketvirtu interviu klausimu siekta išsiaiškinti *kokie įgūdžiai ir žinios yra būtini darnumo įgyvendinimui organizacijoje?* Apklausti asmenys išskyrė tokius įgūdžius ir žinias:

Patirtis atitinkamoje darbo srityje;

Komunikabilumas : gebėjimas išklaudyti; bendravimo psichologijos pagrindai;

Derybų įgūdžiai;

Finansiniai įgūdžiai;

Darnumo vystymo adekvatus suvokimas;

Lyderystės įgūdžiai;

Inovatoriškumas;

Ilgalaikio planavimo įgūdžiai;

Empatija.

Penktu interviu klausimu norėta sužinoti *kokių papildomų mokymų/informacijos reikėtų jų organizacijose*. Daugumos apklaustųjų teigimu, darbuotojams yra reikalingas nuolatinis tobulėjimas, mokymai įvairiose su darbu susijusiose srityse. Įvardinama ir tai, kad organizacijų žinios apie darnumo atskaitomybę yra ganėtinai siauros, reikėtų jas praplėsti. Taip pat, paminimi ir anksčiau minėti psichologinių, bendravimo bei finansinio raštingumo įgūdžių

stoka. Tik vienas respondentas teigia, kad mokymai nereikalingi, nes įdarbinant žmones į atitinkamą darbo vietą, buvo atsižvelgiama tik į jų turimus įgūdžius.

Šeštu interviu klausimu *siekta išsiaiškinti nurodytų aspektų* (Strateginė darnumo vadyba; vidinė darnumo komunikacija; vertės grandinės valdymas; tarša ir rūšiavimas/perdirbimas) svarbą.

Strateginė darnumo vadyba – apimanti korporacijų socialinę atsakomybę (KSA), strateginę vadybą, akcininkų vadybą. Net 46% (7) respondentų pareiškė, kad jiems tai yra svarbu.

Vidinė darnumo komunikacija (skirtingi vadybos lygiai darbuotojams)

Daugumai 53% (8) vienas svarbiausių elementų yra darnumo komunikacija.

Vertės grandinės valdymas, darni tiekimo grandinė, aplinkosauginis tiekimo grandinės įvertinimas. 46% (7) teigimu, tai yra svarbu ir po 27% (4) respondentų tai yra nesvarbu bei neturi nuomonės.

Tarša ir rūšiavimas/perdirbimas. Tai vienas svarbiausių aspektų. Net 80% (12) teigia, kad tai yra svarbu ir tik 20% (3) tai yra neaktualu.

Kaip matome iš respondentų atsakymų svarbiausiu darnumo elementu laikoma tarša ir rūšiavimas, tai pažymėjo 80% respondentų. Daugumos vadovų nuomone, darnaus verslo praktiką paspartintų didesnis finansų paskyrimas šiai sričiai, taip pat, geresnės vidinės bei išorinės komunikacijos vystymas bei asmeninis noras tobulėti. Individualiai kai kurie vadovai išskyrė ir tokius aspektus:

Atitinkamos ekspertų komandos samdymas

Plano parengimas darnaus verslo vystymui

Grupiniai susirinkimai

Standartų diegimas

Atliekų rūšiavimas.

Apklaustiems vadovams, neteko susidurti su darnaus verslo teikiamais privalumais, tačiau jie išskyrė tokius aspektus:

Bendruomeniškumas

Tolerancija vieni kitiems (neįgaliesiems)

Sklandi komunikacija

Aplinkos saugojimas

Finansinė nauda

Geresnė ateinančių kartų ateitis

Organizacijos įvaizdžio gerinimas

Naujų rinkų atsivėrimas

Novatoriškumas

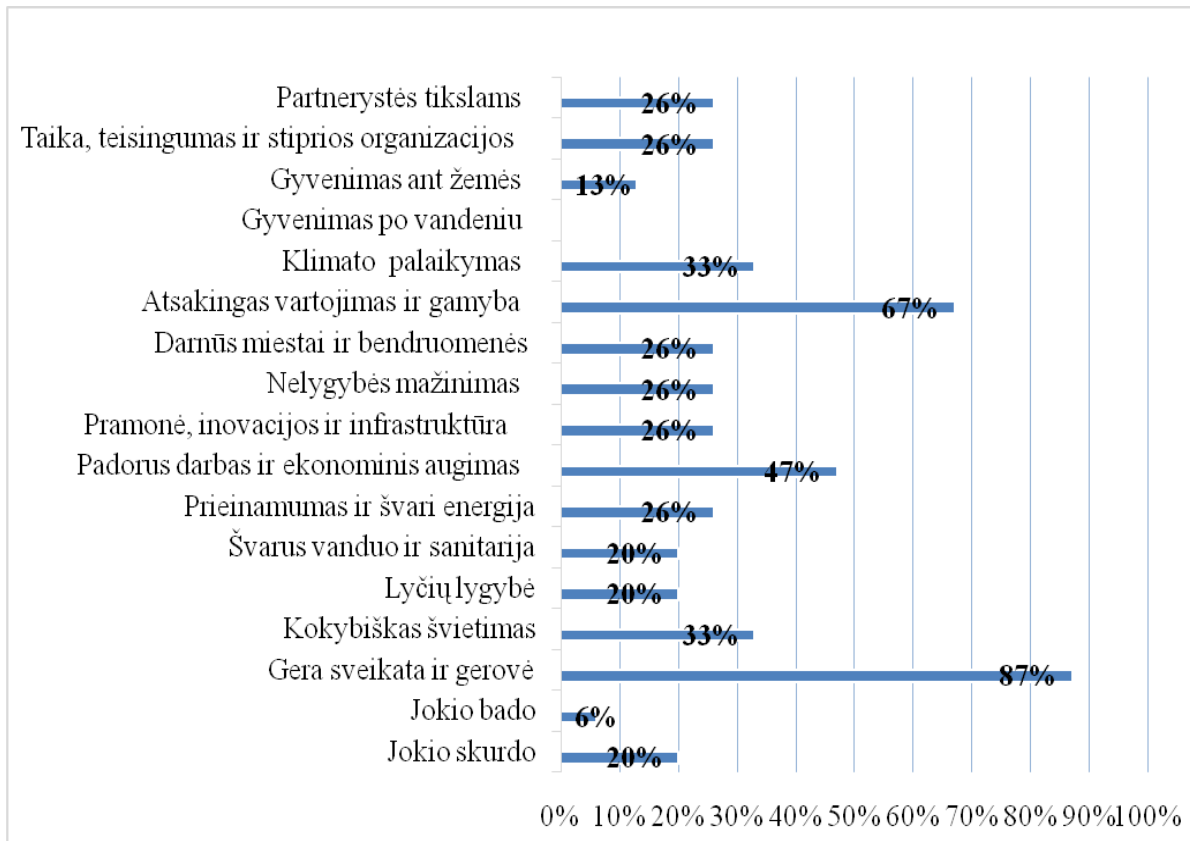
Septintu interviu klausimu respondentai atsakė *apie pagrindines problemas diegiant darnumo vystymą organizacijose*. Pagrindiniai trukdžiai vadovų nuomone yra finansai, laikas bei informacijos trūkumas. Taip pat respondentų išskirta: darbuotojų trūkumas, prasta komunikacija, egoistiškas nusiteikimas ir rinkos nestabilumas.

Į aštuntą interviu klausimą: *“Jeigu jūs būtumėte paskirti atsakingu už darnumo vadybą jūsų organizacijoje, kokie būtų pirmi 5 darbai. Pažymėkite juos nuo 5 iki 1, kur 5 yra pats svarbiausias :*

- Paskirti tinkamą ekspertų komandą;
- Nusamdyti konsultacinę agentūrą ir ekspertus;
- Padidinti finansinius resursus darnumo palaikymui;
- Organizuoti tyrimą nustatyti esamą padėtį organizacijoje;
- Paruošti darnumo vystymo strategiją ir veiklos planą;
- Lankyti profesionalius mokymus;
- Aprūpinti komandą profesionaliomis naujausiomis žiniomis.

Pačia svarbiausia priemone vadovų nuomone yra organizuoti tyrimą, kad būtų galima nustatyti esamą padėtį organizacijoje. Mažiau pasirinkta strategijos ir veiklos plano ruošimas, finansinių resursų padidinimas, komandos aprūpinimas naujomis žiniomis ir profesinių mokymų lankymas. Mažiausiai balais įvertinta konsultacinės agentūros ir ekspertų samdymas.

Šiuo interviu klausimu siekta išsiaiškinti *penkis darnumo vystymo tikslus, kurie gali nurodyti jūsų organizacijos galimybes ir įtaką ateityje*. Respondentų nuomone pagrindiniu tikslu įvardinama *gera sveikata ir gerovė*, net 87% (13). Taip pat, svarbus *atsakingas vartojimas ir gamyba* - 67% (10), *padorus darbas ir ekonominis augimas* – 47% (7) bei *klimato palaikymas* – 33% (6 pav).

6 pav. Respondentų nuomonės apie svarbiausius darnumo vystymo organizacijoje tikslus pasiskirstymas

Patirtys ir iššūkiai organizacijose

Dėmesys aplinkosaugos praktikai. Į klausimą „Ar jūsų organizacija turi rašytinį susitarimą ar viziją, kad ji veiks darnios aplinkosaugos pagrindu“, net 87% (13) vadovų, savo organizacijose neturi jokie rašytinio susitarimo ir tik 13% (2) toki rašytinį susitarimą turi. Visų apklaustųjų vadovų teigimu, jų organizacijose nėra viešos prieigos, patvirtinančios, kad organizacija veikia darnios aplinkosaugos pagrindu, tačiau net 73% (11) vadovų netaiko jokių aplinkosaugos kriterijų priimdami sprendimus ir tik 27% (4) naudojami aplinkosaugos kriterijais sprendami problemas.

Respondentai 100% (15) nurodė, kad organizacijos aplinką saugo tokiais būdais:

Atliekų išvežimu ir perdirbimu;

Atliekų rūšiavimu;

Seminarų rengimu;

Skatinimu naudotis viešuoju transportu;

Popieriaus taupymu.

Dėmesys socialinei praktikai. Net 67% (10) apklaustųjų vadovų užtikrina darbo saugumą darbe, o 33% (5) neturi jokios darbuotojų sveikatos ir saugos programos. Taip pat respondentai

pažymėjo, kad tik 20% (3) organizacijų aprūpina darbu neįgalius asmenis, kiti 80% (12) tuo neužsiima. Keliose organizacijose pasitaikė atveju, kad įsidarbino neįgalūs asmenys, vadovų teigimu tai nesudarė jokių sunkumų. Vieno vadovo teigimu, jų organizacija yra tolerantiška visų žmonių atžvilgiu.

Respondentų teigimu organizacija dalyvauja ar prisideda prie bendruomenės vystymo programų, socialinių ar labdaros akcijų. 57% (8) respondentų teigia, kad prisideda prie bendruomenės vystymo, o 43% (6) tokioje veikloje nedalyvauja.

Teigiamai atsakę vadovai paminėjo tokius aspektus:

- Kraujo donorystė;
- Organizacijų rėmimas;
- Dalyvavimas labdaros akcijose;
- Vaikų globos namų lankymas.

Respondentai pažymėjo, kad jų organizacija veikia socialiai atsakingai ir stengiasi sustiprinti ir teigiamai įtakoti bendruomenę. Tyrimas parodė, kad net 80% (12) organizacijų veikia socialiai atsakingai, o 20% (3) nesiekia teigiamai paveikti bendruomenės.

Apibendrinant kokybinio tyrimo rezultatus, galima įvardinti pagrindines vadovų paminėtas darnumo vystymo problemas organizacijose:

- Iniciatyvos nebuvimas.
- Žinių apie darnumą ir vystymą stoka.
- Lėšų trūkumas.
- Daugumoje organizacijų nėra atskirų darnumo vystymo skyrių ar atsakingo asmens.

Reikia paminėti, kad visi respondentai paminėjo užsiimantys atliekų rūšiavimu organizacijose ir taip padedantys tausoti gamtinius resursus. Dauguma apklaustų vadovų pažymėjo, kad jų organizacijos palaiko ryšius su vietine bendruomene.

Tyrimas parodė, kad organizacijos susiduria su iššūkiais darnumo vystymo procese. Todėl organizacijose tikslinga akcentuoti fundamentalias vertybines nuostatas ir principus, kurių centre būtų humaniškumas, tarpkultūrinė komunikacija, pagarba bei tolerancija skirtumams ir įvairovei. Šių nuostatų įgyvendinimas yra labai svarbus ne tik organizacijų, bet ir 21 a. iššūkis, kuris įpareigoja organizacijas ugdyti darbuotojus kaip „globalius“ (globaliai mąstantis ir lokaliai veikiantis) piliečius, kurie geriau suvoktų pasaulio tvarką ir savo veiklos darną.

Siekiant darnumo pagrindinį dėmesį organizacijose reikėtų skirti atsakomybės ir bendradarbiavimo principams, kurie yra susiję su išteklių išsaugojimu, optimizacija,

renovacijomis, efektyviu išteklių panaudojimu bei kitais instituciniais, socialiniais, ekonominiais ir aplinkosauginiais sprendimais. Norint įvertinti darnumą organizacijose, pirmiausiai turi būti sukurti kriterijai, pagal kuriuos būtų atliekamas organizacijų tarpusavio įvertinimas.

IŠVADOS

Jungtinių Tautų Aplinkos apsaugos ir plėtros komisijos pateiktas darnumo vystymo apibrėžimas. Ši komisija darnumo vystymą apibūdina kaip vystymą kuris tenkina dabartinio laikotarpio poreikius, nedarydamas pavojaus būsimoms kartoms juos taip pat tenkinti ir kai subalansuota ekonomikos plėtra atitinka aplinkosauginius reikalavimus ir nedaro neigiamo poveikio gamtai ir žmogui.

Darnumo vystymas yra mobilus tikslas, besikeičiantis kartu su žiniomis, asmeninėmis ir visuomenės vertybėmis bei prioritetais, užtikrinantis ilgalaikį darnumo socialinį vystymą, orientuotą į visuomenės gerovę, gyvenimo kokybę, išsilavinimą bei racionalumą panaudojant aplinkos išteklius institucine sistema grįstoje demokratinėje visuomenėje. (Kliučininkas, Čiegis, 2008). Todėl pagrindinis darnumo vystymo tikslas yra balansas tarp visų keturių dimensijų, tarp ekonomikos augimo bei išteklių išsaugojimo.

Darnumo vystymas padeda plėtotis globaliai visuomenei. Dauguma autorių (Tilbury, 2011; Wiek, A.; Iwaniec, D.M.; Childers D., L. et al., 2014) kaip pagrindinį tikslą kelia žmonių gyvenimo sąlygų gerinimui (socialinį ir žmogiškąjį vystymąsi), ir pagarbą aplinkos kokybei bei gamtai laiko bet kokios ekonominės, politinės, edukacinės ar kultūrinės strategijos šerdimi. Taip pat darnumo vystymą traktuoja kaip tam tikrą ekonominę programą, ir teigia, kad darnumo vystymo koncepcija yra neišbaigta, jei joje šalia ekonominių prioritetų neįvertinamas gebėjimas įgyvendinti gamtosauginius ir socialinius tikslus jei joje šalia ekonominių prioritetų neįvertinamas gebėjimas įgyvendinti gamtosauginius ir socialinius tikslus.

Atliktas kokybinis tyrimas, apklausiant įvairių lygių vadovus Lietuvoje. Tyrimu siekta išsiaiškinti vadovų požiūrį į darnumo vystymo patirtis ir iššūkius organizacijose. Tyrime dalyvavo 15 skirtingo lygio vadovų. Apibendrinant kokybinio tyrimo rezultatus, galima įvardinti pagrindines vadovų paminėtas darnumo vystymo problemas organizacijose:

- Iniciatyvos nebuvimas.
- Žinių apie darnumą ir vystymą stoka.
- Lėšų trūkumas.
- Daugumoje organizacijų nėra atskirų darnumo vystymo skyrių ar atsakingo asmens.

Organizacijose tikslinga akcentuoti fundamentalias vertybines nuostatas ir principus, kurių centre būtų humaniškumas, tarpkultūrinė komunikacija, pagarba bei tolerancija skirtumams ir įvairovei. Šių nuostatų įgyvendinimas yra labai svarbus ne tik organizacijų, bet ir 21 a. iššūkis, kuris įpareigoja organizacijas ugdyti darbuotojus kaip „globalius“ (globaliai mąstantis ir lokaliai veikiantis) piliečius, kurie geriau suvoktų pasaulio tvarką ir savo veiklos darną.

LITERATŪRA

1. Crawford - Brown, D. Sustainable Development. Handbook of Sustainability Management. London: Imperial College Press, 2011.
2. Dasgupta, P. Nature and the Ecology. In *Journal of Applied Ecology*,. 44 (3), 2007, pp. 475 – 487.
3. Filho, L.W. ; Caeiro, S.; Jabbour, Ch.; Azeiteiro, U., M. Sustainability Assessment Tools in Higher Education Institutions. Springer International Publishing, 2013.
4. Galkutė, L. A. Quality Assurance System Based on the Sustainable Development Paradigm: The Lithuanian Perspective. In *Sustainable Development and Quality Assurance in Higher Education*, NY: Palgrave Macmillan, 2014, pp. 114 – 131.
5. Goodland, R. Sustainability: Human, Social, Economic and Environmental, *Encyclopedia of Global Environmental Change*. London: John Willy & Sons, 2012.
6. Kliučininkas, L. Čiegis, R. Darnus Vystymasis: Aplinka, Ekonomika, Technologijos. Kaunas: KTU, 2008.
7. Maslow, A.H. *Motivation and Personality*. NY: Harper & Row, 1970.
8. Sterling, S. An Analysis of the Development of Sustainability Education Internationally: Evolution, Interpretatio and Transformative Potential, In Blewit, J., 2004.
9. Štreimikienė, D. et al. Darnus vystymasis: Teorija ir Praktika. Kolektyvinė monografija. ISBN 978 – 609 – 459 – 455-7. Kaunas: VU, 2015
10. Tilbury, D. Are We Learning to Change? Mapping Global Progress in Education for Sustainable Development in the Lead up to „Rio Plus 20“. In *Global Environmental Research. Education for Sustainable Development: Promises and Challenges*, 14 (2), 2011, pp. 101- 107.
11. United Nations. Agenda 21. Prieiga: <http://www.un.org/esa/dsd/agenda21> [Žiūrėta: 2018.11.03], 2012.
12. Weenen, H. *Guide to Sustainable Development and Environmental Policy*. Durham & London: Duke University Press, 2001.
13. Wiek, A.; Withycombe, L.; Redman, Ch. (2011). Key Competences in Sustainability: a Reference Framework for Academic Program Development. In *Integrated Research System for Sustainability Science*, 6, 2011, pp.203 –218.
14. Wiek, A.; Iwaniec, D.M.; Childers D., L. et al. Studying, teaching and applying sustainability visions using systems modelling. *Sustainability*. ISSN 2071 – 1050, No. 6, 4452-44695 doi:10.3390/su6074452, 2014.

SUSTAINABILITY DEVELOPMENT IN ORGANIZATIONS: PROBLEMS AND CHALLENGES

Nijolė Petkevičiūtė*

Vytautas Magnus University, Faculty of Economics and Management, Department of Management

Asta Balčiūnaitienė**

Vytautas Magnus University, Institute of Foreign Languages

Summary

For the time being a lot of attention is paid to the research into sustainability development with the focus on the fields of environment protection, economics, management, institutional, social and educational issues. Researchers and practitioners identify different approaches to sustainability development, sustainability leadership and sustainability communication. Trying to reveal the basic grounds of sustainability development, the article analysis sustainability development theories, dimensions and characteristics. The theoretical part of the article encompasses the concept of sustainability development and its philosophical framework. The paradigm of sustainable development in organizations is based on the retrospection and definitions of sustainability development, leadership competence, characteristics of sustainability development analysing those elements separately and unifying them into a coherent system. The qualitative research (interview) was performed interviewing different level of managers in organizations in Lithuania. The study aimed to find out managers' attitudes to the experiences and challenges of sustainability development in organizations.

Keywords: sustainability; sustainability development; organisations; managers.

Nijolė Petkevičiūtė*, Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Vadybos katedra, profesorė.

Mokslinių tyrimų kryptys: darnumo lyderystė; karjeros valdymas; komunikacijos

Nijolė Petkevičiūtė*, Vytautas Magnus University, Faculty of Economics and Management, Department of Management, PhD, professor. Research interests: sustainability leadership; career management; communication

Asta Balčiūnaitienė**, Vytauto Didžiojo universiteto Užsienio kalbų Institutas, lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: darnumo vystymas, darnumo komunikacija, inovatyvūs mokymo metodai

Asta Balčiūnaitienė**, Vytautas Magnus University, Institute of Foreign languages, PhD. Research interests: sustainability development, sustainability communication; innovative methods of language teaching

KATEGORINIS IMPERATYVAS KAIP AKADEMINĖS ETIKOS PRINCIPAS IR KONSUMERISTINĖ VISUOMENĖ

Audronė Petrauskaitė¹

¹*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos
Humanitarinių mokslų katedra
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 210 3566
El. paštas: audrone.petrauskaite@mil.lt*

Rolanda Kazlauskaitė Markelienė²

²*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos
Humanitarinių mokslų katedra
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 210 3566
El. paštas: rolanda.kazlauskaite@mil.lt*

Anotacija. Šiuolaikinės visuomenės dorovinis principas yra konstruojamas dviejų etikos teorijų – utilitarizmo ir humanistinės etikos – pagrindu. Utilitarizmas buvo ir bandymas ieškoti racionalaus dorovės ir jos vaidmens visuomenės gyvenime aiškinimo, ir atsakas į to meto gyvenimo realijas. Nauda ir jos siekimas tapo ne tik ekonomikos pagrindu, bet ir esminiu gyvenimo principu, todėl neatsitiktinai to meto filosofai ieškojo sąsajų tarp gėrio ir naudos, siekdami formuoti žmogaus ir visuomenės dorovinius orientyrus. I. Kanto kategorinis imperatyvas, kaip dorovinis žmogaus prigimties principas, tapo utilitaristinės etikos alternatyva ir humanistinės etikos pagrindu. Konsumerizmas, kaip šiuolaikinės visuomenės ekonominis principas, traktuodamas naudos sampratą kaip ekonominio naudingumo rodiklį, supaprastino esminę utilitarizmo idėją ir dorovės, kaip žmogaus laimės rodiklio, prasmę buvo pamiršta. Supaprastinta naudos samprata tapo tik pagrindiniu dorovės indeksu, o žmogus – labai sąlyginis ekonominės, politinės ir kitos veiklos naudingumo matas. Vartotojiško požiūrio į dorovę įsigalėjimas paskatino intelektualiąją visuomenę sugrįžti prie humanistės dorovės esmės ir todėl kategorinis imperatyvas neatsitiktinai tapo XX a. esminiu etiniu principu, kuriuo ėmė vadovautis pažangioji visuomenė ir kartu akademinė bendruomenė. Tačiau XXI a. pradžioje tapo akivaizdu, kad ir akademinėje bendruomenėje pamažu įsigali konsumerizmas. Ekonominė nauda ir pelno siekimas tapo pagrindiniais aukštojo mokslo ir universitetinės veiklos rodikliais, nustumdami į antrą planą akademizmo principus ir idealus. Esminė šiuolaikinės akademinės etikos dilema – pasirinkimas tarp kategorinio imperatyvo, kaip esminio akademinės dorovės principo, ir ekonominės naudos. Tai ne tik akademinės bendruomenės, bet ir visos šiuolaikinės visuomenės problema, esminis pasirinkimas, nuo kurio priklauso tolesnė universitetinio mokslo ir visuomenės raida.

Reikšminiai žodžiai: utilitarizmas, kategorinis imperatyvas, šiuolaikinė visuomenė, akademinė bendruomenė, etikos principas.

ĮVADAS

Šiuolaikinės visuomenės raidos dinamika ir transformacijos reikalauja greitų ir racionalių sprendimų, konkrečių ir naudingų veiklos rezultatų. Vartojimas ir jo skatinimas tampa pagrindiniu veiksmu, darančiu įtaką visuomenės pažangai. Nelieka laiko ilgims apmąstymams ir abejonėms. Pagrindiniu žmogaus veiklos naudingumo rodikliu tampa jo sukurta produktas, kurio vertės išraiška visuomet yra skaitmeninė – produkto kiekis ir pinigai. Aukštųjų mokyklų

dėstytojai, kaip akademinės bendruomenės nariai, yra intelektualai, t.y. žmonės, naudojantys savo intelektinį ir kūrybinį potencialą žinių perteikimui, mąstymui ir naujų idėjų formulavimui. Akivaizdu, kad intelektualus darbas yra sunkiai išmatuojamas dalykas, todėl ir jo rezultatus – t. y. naudą – dažnai labai sunku įvertinti skaitmenine išraiška. Dėstytojų darbą galima įvertinti sėkmingai studijas baigusių ir įsidarbinusių aukštosios mokyklos absolventų skaičiumi, studentų pažangumo vidurkiu, dėstytojų publikuotų straipsnių ir monografijų kiekiu ir pan. Tačiau šie skaičiai negali tiesiogiai atspindėti tos tikrosios naudos, kuri yra sukuriama intelektualaus darbo, kadangi šio darbo rezultatai ne visuomet yra akivaizdūs čia ir dabar. Ypatingai sudėtinga įvertinti mokslinių tyrimų rezultatų naudą humanitarinių ir socialinių mokslų (filosofijos, istorijos, literatūros, psichologijos ir t.t.) srityje, kadangi šių mokslų rezultatai yra skirti dvasinio visuomenės potencialo plėtrai. Taip pat labai sunku išmatuoti, kokią pridėtinę vertę sukuria pedagoginis dėstytojų darbas, kadangi ir šio darbo tikrieji rezultatai gali būti įvertinti tik ateityje - t.y. pagal absolventų pasiekimus, jų indėlį į visuomenės socialinę ir ekonominę pažangą. Intelektualaus darbo rezultatas – intelektualus produktas – savyje talpina ateities perspektyvą, kartais net labai tolimą, o visuomenė reikalauja konkretaus produkto – čia ir dabar. Akademinei bendruomenei lieka prisitaikyti ir susitaikyti su tuo, kad, būdama visuomenės kūrybingiausioji ir intelektualiausioji dalis, konsumeristinėje visuomenėje ji tampa paprasčiausia paslaugų tiekėja, o aukštasis mokslas tampa tik paslauga, už kurią mokami pinigai ir kurios nauda yra vertinama čia ir dabar – pagal specialybės populiarumą tarp stojančiųjų, mokymui reikalingos įrangos vertę, būsimųjų specialistų tikėtiną darbo užmokestį ir pan.

Doroviniu požiūriu tokia situacija tampa grėsminga. Aukštojo mokslo institucijos (universitetai ir kolegijos), pakludamos konsumerizmo principams ir tapdamos tiesiog paslaugų tiekimo įmonėmis, pradeda vaikytis greito rezultato, paprasčiausio pelno, prarasdamos savo, kaip visuomenės idėjinio ir dorovinio potencialo kūrėjos, autoritetą. Susidaro įspūdis, kad doroviniai akademinės bendruomenės idealai yra nustumti į šoną arba tiesiog pamiršti, o akademinės bendruomenės etikos kodeksai – tai tiesiog formaliai priimti dokumentai – ne pagal poreikį, o pagal reikalavimus ar tiesiog iš įpročio. Todėl kyla klausimas, ar konsumerizmas, kaip esminis šiuolaikinės visuomenės principas, skatinantis jos socialinę-ekonominę raidą, kartu yra ir šiuolaikinio akademinio gyvenimo principas?

Straipsnio tikslas – išanalizuoti ar konsumeristinėje visuomenėje išlieka aktualus I. Kanto kategorinis imperatyvas, kaip esminis akademinės veiklos principas. Utilitaristinės etikos ir I. Kanto etikos teorijų lyginamosios analizės pagrindu siekiama iširti, koku etikos principu vadovaujasi mūsų akademinė bendruomenė, t. y. kas jai yra reikšmingiau –

naudingumas, kaip elgesio vertinimo kriterijus, ar kategorinis imperatyvas, kaip visuotinis moralinis principas. Straipsnyje siekiama sumodeliuoti šių principų įtaką Lietuvos akademinėi bendruomenei ir jos tolesnei raidai.

1. ŠIUOLAIKINĖS VISUOMENĖS ETIKOS PRINCIPAS

Dviejų skirtingų požiūrių – reliatyvistinio ir racionalistinio – dialogas vyksta Europos filosofinėje tradicijoje nuo Antikos laikų, nagrinėjant esminius etikos klausimus – moralės esmės, kilmės, jos vaidmens žmogaus ir visuomenės gyvenime, gėrio ir laimės problemas bei kt. Šiuolaikinės visuomenės moralės teoriniai pagrindai yra konstruojami dviejų etikos teorijų pagrindu, t. y. utilitaristine ir humanistine etika. Šių dviejų teorijų ištakos glūdi XVIII a. anglų filosofo Džeremio Bentamo ir vokiečių filosofo Imanuelio Kanto idėjose.

Ženklaus pokyčiai XVII–XVIII a. Vakarų Europos visuomenės gyvenime privertė mokslininkus permąstyti žmogaus ir visuomenės egzistencijos esmę ir prasmę. Tradicinę Viduramžių gyvenimo sanklodą, pasaulėžiūrą, o tuo pačiu ir tradicinius dorovinius postulatus sugriovė mokslo ir technikos pažanga bei jos sąlygotas perversmas gamyboje. Pasikeitęs gyvenimo būdas griovė tradicinę pasaulėžiūrą, vertybių sistemą, laužė nusistovėjusias elgesio normas, formavo naujus idealus, modeliavo naujus žmonių tarpusavio santykius ir naujas elgesio taisykles. Kančia, kaip gyvenimo norma, ir sielos išganymas po mirties, kaip gyvenimo tikslas, tapo neaktualūs tiek žmogui, tiek ir visai visuomenei naujomis, kapitalistinio gyvenimo sąlygomis. Visuomenės idealu ir pagrindiniu gyvenimo principu tapo nauda ir pelno siekimas. Vartojimas tapo esminiu Vakarų Europos visuomenės gyvenimo stūmokliu ir jos ekonominės pažangos varikliu. Palaipsniui vartojimas, kaip pirkimo ir pardavimo aktas, apimdamas visas visuomenės gyvenimo sritis: ekonomiką, kultūrą ir socialinius santykius, transformavosi į kultūrinę dimensiją įgaudamas konsumerizmo formą¹. Konsumerizmas tapo nauju gyvenimo būdu, nauja ideologija ir pasaulėžiūra, pagrįsta vartojimu ir jo skatinimu.

Nauji gyvenimo principai griovė tradicišką aristoteliškąją etiką ir krikščioniškosios moralės principus, keldami sumaištį žmonių pasaulėžiūroje bei dvasiniame gyvenime. Kadangi žmogus ir visuomenė negali egzistuoti be dorovės principų ir idealų, kaip dvasinio gyvenimo pagrindo, buvo būtina permąstyti visuomenės gyvenimo ir žmonių tarpusavio santykių patirtį, bandant suprasti moralės, kaip visuomenės reiškinių prasmę ir jos reikšmę, ir surasti naujus dvasinius idealus ir dorovinius orientyrus.

¹ Miles, S. *Consumerism: as a Way of Life* [interaktyvus]. London, SAGE publikations, 2006, p. 3-4. [žiūrėta 2016-09-04].
<http://books.google.lt/books?id=Fp8WVG1S_QAC&pg=PA3&dq=consumerism+definition&hl=lt&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=consumerism%20definition&f=false>.

Utilitaristinės etikos pradininkas, Džeremis Benthamas buvo vienas iš pirmųjų mąstytojų, pabandęs konstruoti visuomenės gyvenimo dorovinį pagrindą, ieškodamas sąsajų tarp naudos ir gėrio. Filosofas teigė, kad visi žmogaus poelgiai dorovės požiūriu yra neutralūs ir negali būti vertinami etikos požiūriu. Žmogaus poelgiai yra vertinami tik pagal tų poelgių pasekmes – geras arba blogas. Dorovinio vertinimo arba gėrio kriterijumi Dž. Benthamas laiko naudą – t. y. poelgis yra tuo geresnis, kuo naudingesnis žmonėms. Filosofo nuomone, nauda yra visa tai, kas sukelia žmonėms malonumą ir galų gale daro juos laimingus, ir todėl žmogaus elgesio formulė turėtų būti „kuo didesnio žmonių skaičiaus kuo didesnė laimė“². Filosofas buvo įsitikinęs, kad egoistinė žmogaus prigimtis verčia kiekvieną individą tenkinti asmeninius interesus ir siekti asmeninės laimės. Tačiau siekdamas asmeninės laimės individas generalizuoja bendrąją laimę, taip tenkindamas ir visuomeninį interesą³.

Nežiūrint to, kad utilitaristinis požiūris, vieninteliu žmonių elgesio vertinimo kriterijumi nurodė laimės, kaip gėrio raiškos, maksimalizavimą, vis dėlto sulaukė nemažai kritikos. Oponuojančių filosofų nuomone, tokia samprata sąlygojo gėrio, kaip pagrindinės etikos kategorijos, sampratos subjektyvumą ir moralės reliatyvumą, tuo pačiu paneigdamą moralės principų, kaip visuomenės elgesio regulatoriaus, visuotinį privalomumą.

Immanuelio Kanto nuomone, malonumas ir laimė yra labai asmeniškai ir individualūs dalykai, labiau sietini su individo emocijomis nei protu ir todėl neturintys nieko bendro su morale⁴. Filosofo požiūriu, moralė yra objektyvus reiškinys, tiesiogiai susijęs su protu, o moralės principai, kaip kategorinis žmogaus elgesio imperatyvas, galioja visada, visur ir visiems⁵. Kiekvienas žmogus elgiasi pagal savo individualias elgesio taisyklės, tačiau protas suderintas su gera žmogaus valia reikalauja, kad šios taisyklės įgautų kategorinio imperatyvo, kai visuotinio moralės dėsnio formą. I. Kantas teigia, kad kiekvienas žmogus yra laisvas, o moralė ir yra žmogaus laisvės sritis, kur žmogus savarankiškai, savo valia renkasi, kaip jam elgtis – pagal susiklosčiusias aplinkybes ar pagal moralės dėsnį. Filosofo nuomone, tik sąžinė gali parodyti žmogui, ar jo individualaus elgesio taisyklė atitinka kategorinį imperatyvą, ar ne. I. Kanto etikos teorija stengėsi pagrįsti gėrio, kaip pagrindinio žmogaus elgesio vertinimo

² Bentham, J. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. USA, NY: Dover Publications, 2007, p. 1-5. [žiūrėta 2016-09-03] [https://books.google.lt/books?id=GcnssaU-lwGC&printsec=frontcover&dq=Jeremy+Bentham's+\(1789\)+Introduction+to+morals+and+legislation'&hl=lt&sa=X&redir_esc=y#v=snippet&q=greatest%20happiness%20for%20the%20greatest%20number'&f=false](https://books.google.lt/books?id=GcnssaU-lwGC&printsec=frontcover&dq=Jeremy+Bentham's+(1789)+Introduction+to+morals+and+legislation'&hl=lt&sa=X&redir_esc=y#v=snippet&q=greatest%20happiness%20for%20the%20greatest%20number'&f=false)

³ Bentham, J. *Critical Assessments* [interaktyvus]. vol. 1/ edited by Bhikhu C. Parekh. London: Taylor & Francis, 1993, p. 256. [žiūrėta 2016-09-04] <https://books.google.lt/books?id=hPyTlgecn-EC&pg=PR3&dq=jeremy+bentham&hl=lt&source=gs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q=jeremy%20bentham&f=false>.

⁴ Kantas I. *Praktinio proto kritika*.. Vilnius, Mintis, 1987, p. 48.

⁵ *Ibid*, p.75

kriterijaus, objektyvumą ir moralės, kaip visuomenės reiškinių, universalumą, ieškodama racionalaus etikos pagrindo⁶.

Ir utilitarizmo teoretikų, ir I. Kanto idėjos tebėra aktualios ir šiuolaikiniame pasaulyje. Nors visuomenė per kelis šimtmečius patyrė daug transformacijų visose gyvenimo srityse – ekonomikoje, socialiniame ir politiniame gyvenime, tačiau šios dvi etikos teorijos tapo vienomis iš pagrindinių dorovinio vertinimo koncepcijų, kuriomis vadovaujasi šiuolaikinė vakarų visuomenė. Tiesa, pažymėtina, kad šių teorijų konceptualus prieštaravimas išryškėja tiek teoriniuose mokslininkų darbuose, tiek ir praktinėse gyvenimo srityse. Skirtingu etiniu pagrindu grindžiamos politinės, ekonomės ir visuomenės raidos koncepcijos atsispindi ir valstybių politinėje, ir teisinėje sistemoje, ir įvairiose kitose gyvenimo srityse, tuo pačiu sąlygodamas visuomenės požiūrių, nuomonių ir vertinimų prieštaravimą. Pavyzdžiui, proporcingumo principas, kaip esminis dorovinis ir teisinis principas, reglamentuojantis ginkluotos jėgos panaudojimą karinio konflikto metu, yra įvairiai interpretuojamas įvairuose teisiniuose ir kariniuose dokumentuose tarptautiniame ir nacionaliniame lygmenyje, atsižvelgiant į etinę-filosofinę koncepciją, kuria dokumentai yra grindžiami. Tarptautinė humanitarinė teisė, reglamentuodama karinių pajėgų veiksmus pagal tarptautinių konvencijų normas, draudžia bet kokios jėgos panaudojimą prieš civilius gyventojus: yra draudžiama atakuoti tuomet, kai siekiant įgauti karinio pranašumo gali būti atsitiktinai sukelti civilių žmonių gyvybių praradimai, padaryta žala civiliams gyventojams, žala civiliniams objektams, ir ta žala arba jų derinys būtų per didelė, atsižvelgiant į tuos tuos pasiekimus, kurių buvo tikėtasi⁷. Šios teisės etinis pagrindas - kategorinis imperatyvas, reikalaujantis gerbti žmogaus gyvybę ir vengti bet kokio smurto prieš nekaltus žmones. JAV karinėje doktrinoje yra deklaruotas proporcingos jėgos panaudojimo principas, kuris leidžia panaudoti jėgą jeigu to reikalauja aplinkybės, bet tik ne didesnę negu reikia pagal susiklosčiusias aplinkybes, tačiau karo veiksmų taisyklėse, reglamentuojančiose karinių pajėgų veiksmus kovoje prieš teroristus (*counterinsurgency* - *COIN*) yra teigiama, kad: skirtingai nuo įprastinių konvencinių karinių operacijų, COIN operacijų rezultatyvumas yra geriausiai apskaičiuojamas ne pagal tai, kiek teroristų žuvo arba buvo sulaikyta, o kokie priešai yra nužudyti arba sulaikyti⁸. Ši nuostata yra grindžiama utilitaristiniu principu, t.y. poelgio pasekmių skaičiavimu, kas, savo ruožtu, doroviniu požiūriu pateisina ir jėgos naudojimą prieš civilius, kai tai yra neišvengiama, kaip

⁶ Kantas I. *Praktinio proto kritika..* Vilnius, Mintis, 1987, p. 56-59.

⁷ *Customary IHL Database. Rule 14* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 09 12] https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_cha_chapter4_rule14

⁸ *Counterinsurgency. FM 3-24* [interaktyvus]. DC, Headquarters Department of the Army, 15 12 2006, 7-32. [žiūrėta 2016-09-12] <https://louisville.edu/armyrotc/files/FM%203-24%20Counterinsurgency.pdf/view>

pvz., teroristų užgrobtos keleivinio lėktuvo sunaikinimą, civilių gyventojų žūtį per įvairius susibūrimus, kuriuose dalyvauja teroristinių grupuočių lyderiai ar pan. Šis pavyzdys demonstruoja skirtingas filosofines-teorines prieigas (racionalistinę versus reliatyvistinę) karinėje etikoje bei teisėje, sąlygojančias neišvengiamus prieštaravimus moraliniuose, politiniuose ir teisiniuose karinių įvykių ar karių veiksmų vertinimuose.

Aišku, reliatyvaus ir racionalaus požiūrio sankirta etikoje nėra tik šiuolaikinės visuomenės dorovės problema. Šie skirtumai ir egzistavo, ir, ko gero, egzistuos ateityje, kaip neišvengiama žmonijos dilema sprendžianti pagrindinių žmonijos dorovinių vertybių – gėrio, tiesos, išminties ir teisingumo problemas. Tačiau mūsų visuomenėje, pliuralistinėje, sinkretiškoje, smarkiai fragmentuotoje ir labai dinamiškoje, šių požiūrių skirtumai tarsi niveliuojasi, užleisdami vietą paviršutiniškai etikos teorijų interpretacijai arba savarankiškiems moraliniams vertinimams, nesigilinant į filosofinius etikos pagrindus. Todėl dorovinis imperatyvas didelei daliai mūsų visuomenės lieka tik deklaratyvus reikalavimas - “Tiesiog taip reikia”, nesigilinant nei į reikalavimo turinį, nei į priežastis, kodėl reikia taip, o ne kitaip. Todėl moraliniai principai kaip žmogiškosios veiklos pagrindas, arba užleidžia vietą paviršutiniškiems pareiškimams apie etiką kaip organizacijos/institucijos veiklos principą (pvz., doktrininiai strateginiai ir politinių partijų, įvairių visuomeninių organizacijų dokumentai ir pan.), arba tiesiog bandoma reglamentuoti dorovines žmogaus elgesio normas, atsižvelgiant į praktinius organizacijos poreikius ir interesus (pvz., profesinės veiklos kodeksai, tame tarpe ir Akademinės etikos kodeksai, mokinių elgesio taisyklės, Studento sąžiningumo deklaracija ir pan.). Ir vienu, ir kitu atveju dažniausiai nesigilinama į teorinį dorovės aspektą, t. y. dorovė yra laikoma savaime suprantamu – vieniems būtinu, kitiems neegzistuojančiu – dalyku.

Ir vis dėlto pažymėtina, kad kiekvienas dorovinis vertinimas yra grindžiamas teoriniu pagrindu, t. y. reliatyviu arba racionalių požiūrių į dorovę, ir todėl kiekvienas iš mūsų, sąmoningai ar ne, daugiau ar mažiau laikomės vieno ir šių dviejų požiūrių. Ir būtent todėl labai svarbu suprasti, kurio požiūrio iš šių dviejų mes laikomės vertindami žmonių elgesį, tarpusavio santykius doroviniu aspektu ir kodėl? Kita vertus, yra svarbu nustatyti, kuri iš teorinių prieigų utilitaristinis principas ar kategorinis imperatyvas yra dominuojantis mūsų visuomenės etikos principas?

2. ŠIUOLAIKINĖ AKADEMINĖ ETIKA LIETUVOJE

Kadangi mūsų visuomenėje nėra vienos, dominuojančios etikos teorijos, kaip pasaulėžiūros principo, todėl norėtusi išsiaiškinti, koku filosofiniu pagrindu yra konstruojama šiuolaikinės akademinės bendruomenės veiklos etika?

Analizuojant situaciją mūsų akademiniam pasaulyje ir šiuolaikinės visuomenės poreikius atrodytų, kad reliatyvus požiūris į dorovę turėtų būti dominuojantis, kadangi to reikalauja ir liberalios ekonomikos dėsniai (konkurencija, verčianti siekti kokybinių rodiklių, ekonominė nauda, pelnas, t. t.), ir visuomenės požiūris į mokslą - daug, greitai ir kokybiškai. Kaip teigiama naujoje Lietuvos Mokslo ir studijų įstatymo redakcijoje, “darni mokslo ir studijų sistema grindžia žinių visuomenės plėtotę, žiniomis grįstos ekonomikos stiprėjimą ir darnų šalies vystymąsi, dinamišką ir konkurencingą šalies ūkio gyvenimą, socialinę ir ekonominę gerovę; ugdo kūrybingą, išsilavinusią, orią, etiškai atsakingą, pilietišką, savarankišką ir verslią asmenybę, puoselėja civilizacinę Lietuvos tapatybę, palaiko, plėtoja ir kuria šalies ir pasaulio kultūros tradicijas⁹. Taigi, įstatymu numatyta, kad nauda, kaip žmogaus/organizacijos veiklos pasekmių vertinimo principas yra pagrindinis mūsų šalies akademinės veiklos rodiklis. Atsižvelgiant į tai, kad Mokslo ir studijų įstatymas orientuoja studijų ir mokslo procesą ne tik į ekonominę, bet ir socialinę naudą, akademinės veiklos rezultatai turėtų būti vertinami ir doroviniu utilitarizmo principu. Kyla klausimas, kaip galima būtų išmatuoti dėstytojo ar universiteto teikiama naudą žmonėms? Ir ar galima išmatuoti akademinės veiklos naudą pagal utilitaristinės etikos principą? Paprasčiausias akademinės veiklos efektyvumo (t.y. naudos visuomenei) matavimo principas yra suteikiamų žinių kokybė ir mokslinių tyrimų rezultatų pritaikomumas/panaudojimas - t.y. jų praktinė nauda. Aukštųjų mokyklų vykdomų studijų kokybės vertinimas “<...> apima visas jų statuteuose (įstatuose, nuostatuose) nurodytas veiklos sritis ir remiasi veiklos atitikties statuteuose (įstatuose, nuostatuose) nurodytai misijai, mokslo ir studijų tarptautiniam lygiui, studijų rezultatų vertinimo atitikties nustatytiems reikalavimams, akademinės etikos ir procedūrų reikalavimų vykdymo ir valstybės lėšų naudojimo veiksmingumo kriterijais”¹⁰. Taigi, atrodytų, akademinės bendruomenės veiklos rezultatai yra vertinami pagal visuomenės lūkesčius t.y. į tai, kad universiteto dėstytojų suteikiamų žinių kokybė atitiktų tarptautinį lygmenį, kad universiteto absolventamas būtų suteikiama aukšta profesinė kvalifikacija, suteikianti jam didesnes įsidarbinimo galimybes, o visuomenei - tinkamai parengtą specialistą ir t.t. ir pan.

Atrodytų, kad Lietuvos aukštųjų mokyklų suteikiamų žinių ar vykdomų mokslo tyrimų rezultatus yra lengva išmatuoti pagal naudingumo kriterijų. Vertinant studijų kokybę

⁹ Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo Nr. XI-242 pakeitimo įstatymas. 2016 m. birželio 29 d. Nr. XII-2534 [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-12]<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1a9058e049b311e6b5d09300a16a686c>

¹⁰ Administracinės paslaugos „Aukštųjų mokyklų akreditavimas“ teikimo aprašymas. Studijų kokybės vertinimo centras. 2011-12-08 Nr.1-06-172[interaktyvus]. http://www.skvc.lt/uploads/documents/files/Paslaugos/IV_vertinimas.pdf. [žiūrėta 2016-09-12].

aukštosiose mokyklose yra atsižveigiama į: studijų programų ir modulių aprašų parengimo kokybę, programos sudarymo logiką, dėstytojų pedagoginius ir mokslinius laipsnius, dėstytojų praktinio darbo patirtį, jų dalyvavimą taikomuosiuose moksliniuose tyrimuose, projektuose, mokslo veikloje, tiesiogiai susijusioje su vertinamąja programa, priimtųjų į studijas konkursinių balų vidurkius, į studijas priimtų ir programą sėkmingai baigusių studentų skaičiaus santykį, įsidarbinusių absolventų skaičių, per kokį laiką absolventai įsitvirtina darbo rinkoje ir pan.¹¹ Mokslinio darbo rezultatai vertinami pagal publikacijų skaičių tarptautinėse duomenų bazėse, dalyvavimą moksliniuose projektuose ir t. t. Tačiau ar tai iš tikrųjų tai yra visos akademinės bendruomenės ir kiekvieno dėstytojų darbo rezultatai, kurių pasekmės neša naudą visuomenei ir pagal kurias turėtume vertinti ar jis yra geras dėstytojas ar ne? Ar tai iš tikrųjų yra nauda žmonėms ar tai yra nauda universitetui?

Atsakyti vienareikšmiškai į šiuos klausimus yra nepaprastai sunku, kadangi studijų ir mokslo naudą Lietuvos visuomenei ar visai žmonijai, kartais sunku išmatuoti, ypatingai jeigu reikia įvertinti suteikiamų žinių ir vykdomų mokslinių tyrimų, vykdomų fundamentaliųjų mokslų srityse - humanitariniuose, tiksliuosiuose, socialiniuose moksluose, rezultatus. Todėl kriterijai, kuriais vadovaujamesi vertinant akademinės bendruomenės veiklos rezultatyvumą tik iš dalies gali atspindėti tikrąją naudą, kadangi tikruosius akademinės veiklos rezultatus galima bus įvertinti tik po kelių dešimtmečių, o kartais ir dar daug vėliau. Dar sunkiau yra įvertinti akademinės bendruomenės veiklos naudą doroviniu aspektu. Šiuo požiūriu akademinės bendruomenės veiklos naudingumo vertinimo kriterijumi turėtų būti laimė, t.y. kokią universitetas ar kolegija naudą žmonėms duoda laimės požiūriu, t.y. kiek žmonių jis padaro laimingais?

Jeigu akademinės bendruomenės teikiamą naudą žmonijai ar jos daliai (pvz., Lietuvos visuomenei) yra sudėtinga, tai akademinės bendruomenės teikiamą naudą pačiam universitetui, atrodytų, galima būtų pamatuoti kur kas lengviau. Tokios naudos įvertinimas taip pat yra labai svarbus, kadangi universitetas yra visų pirma žmonių bendruomenė – mokslininkų ir pedagogų, studentų ir administracijos darbuotojų visuma. Paprasčiausia yra išmatuoti ekonominę naudą, kurią duoda akademinės bendruomenės nariai savo universitetui - tai stojančiųjų skaičius ir to skaičiaus piniginis ekvivalentas. Tačiau ar tai atspindi naudą teikiamą universitete dirbantiems žmonėms? Ar žmonės, dirbantys ir studijuojantys universitetuose yra laimingi?

¹¹ Studijų kokybės vertinimo centro direktoriaus įsakymas "Dėl vykdomų studijų programų vertinimo metodikos patvirtinimo", 2010 m. gruodžio 20 d. Nr. 1-01-162 (aktuali redakcija 2016 09 01). [interaktyvus].<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.390053/BNfbNKURDL>[žiūrėta 2016-09-04].

Aišku, laimė labai sunkiai pamatuojama dorovės kategorija. Tačiau vienas iš darbuotojų laimės rodiklių galėtų būti pasitenkinimas darbu arba malonumo jausmas. Kaip rodo Anos Jovarauskaitės ir Gitanos Tolutienės atlikto tyrimo Klaipėdos universitete duomenys¹², psichologinis klimatas, darbo santykiai ir santykiai su kolegomis yra vieni iš pagrindinių motyvų, skatinančių universiteto dėstytojų pasitenkinimą darbu. Pasirodo, dėstytojams nėra tiek svarbus materialinis atlyginimas, kiek svarbus yra palaikymas, supratimas, pagarba, pripažinimas ir jų darbo įvertinimas. Taigi, dėstytojų laimei, o tuo pačiu ir jų darbo efektyvumui labai didelę įtaką daro bendravimas, geranoriška ir pagarbi aplinka, skatinanti pedagoginį kūrybiškumą ir mokslinę laisvę. Tik tokioje atmosferoje galime tikėtis sukurti produktą – išugdyti dorą šalies pilietį ir kompetentingą specialistą, t. y. tokį produktą, kuris atneš naudą visiems žmonėms arba bent jau mūsų šalies visuomenei.

Vienos Lietuvos aukštosios mokyklos socialinių ir humanitarinių mokslų ir menų fakulteto trimetėje strategijoje¹³ 2014–2016 m. yra teigiama, kad „Fakulteto laimės indeksas – laimingi ir sėkmingi fakulteto darbuotojai ir studentai“. Minėtoje strategijoje šis indeksas detalizuojamas, kaip aukšto tarptautinio lygio publikacijų skaičius; tarptautinio lygio publikacijų skaičius vienam mokslininkui per metus; mokslo rezultatų pristatymų tarptautinėse mokslo konferencijose ir parodose skaičius, užsienio studentų skaičius; visų studijų pakopų jungtinių programų su užsienio universitetais skaičius; mokslo laipsnį turinčių dėstytojų santykinė dalis (proc.), mokslininkų ir studentų kartu su socialiniais partneriais sukurtų produktų ir projektų skaičius ir t. t., ir pan. Taigi, laimės indeksas aukštojo mokslo institucijoje skaičiuojamas konkrečiais darbo rezultatais, o ne dorovės kategorijomis. Vadinasi, kyla klausimas, kaip gi būtų galima paskaičiuoti ir įvertinti laimę, pasitikėjimą, draugystę, bendradarbiavimą, savitarpio pagalbą ir paramą bei kitus „nesuskaičiuojamus“ dalykus, priklausančius dorovės sričiai.

Be to, reiktų atkreipti dėmesį ir į tai, kad studentų skaičiaus didėjimas ir didėjantys reikalavimai moksliniam darbui didina pedagoginių ir mokslinių darbuotojų darbo krūvį ir psichologinę įtampą darbe, kas vargu ar didina jų pasitenkinimą darbu, o taip pat ir darbuotojų laimės indeksą. Irenos Bakanauskienės, Ritos Bendaravičienės, Ričardo Krikštolaičio atlikto Vytauto Didžiojo universiteto darbuotojų pasitenkinimo darbu tyrimas rodo, kad didžiausią nepasitenkinimą darbu sukelia asmeninio tobulėjimo/karjeros galimybių stoka,

¹² Jovarauskaitė, A.; Tolutienė, G. Dėstytojų pasitenkinimui darbu įtakos turintys veiksniai. *Socialiniai mokslai. Ekonomika ir vadyba. Jaunųjų mokslininkų darbai* [interaktyvus]. Nr. 1 (26). 2010. p. 95-102. [žiūrėta 2016-09-15].

¹³ KTU Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas. Trimetė strategija(2014–2016) ir veiklos planas 2015 [žiūrėta 2016-09-04].< http://ktu.edu/sites/default/files/shmmf_strategija_2014_12_16_0.pdf

darbas grupėse, konfliktų valdymas, darbo sąlygos ir darbo krūvis¹⁴. Kita vertus, universiteto darbuotojus labiausiai motyvuoja jų atliekamas darbas, viešoji nuomonė, santykiai su tiesioginiu vadovu ir kolegomis¹⁵. Kadangi mokslininkų atliktų tyrimų duomenys rodytų, kad pernelyg didelis darbo krūvis, susijęs su studentų skaičiaus augimu ir didėjančiais reikalavimais moksliniam darbui, konkurencijos didėjimas ir ir kiti panašūs veiksniai didina dėstytojų stresą darbe, jų nesaugumo jausmą ir tuo pačiu mažina pasitenkinimą darbu, kyla abejonė, ar aukštųjų mokyklų dėstytojų laimės indekso susiejimas su kiekybiniais jų darbo rodikliais yra tikrai pagrįstas ir ar kiekybiniai dėstytojų darbo rezultatai tikrai yra vieninteliai naudos universitetui rodikliai.

Akivaizdu, kad konsumerizmas užimdamas, dominuojančią poziciją ekonomikoje, tampa visos visuomenės pasaulėžiūros ir jos vertybinių orientacijų pagrindu. Konsumerizmas, pasitelkdamas primityviai traktuojamą utilitarizmo etikos teoriją, kaip savo ideologijos filosofinį pagrindą, stengiasi pagrįsti vartotojiškumą kaip laimės rodiklį, jį tiesiogiai siedamas su materialine nauda, kuria būtų matuojama ir kiekvieno žmogaus, ir visos visuomenės laimė. Taip yra suvulgarinama žmogiškosios laimės samprata ir iškreipiamas pats utilitarizmo teorijos dorovinis principas.

Šiuolaikinėje visuomenėje konsumerizmas, kaip poreikis daug gaminti, vartoti, pirkti, parduoti, naikina žmoniškumo dimensiją, paversdamas žmogų viena iš ekonomikos struktūrinių dalių. Išnykus žmogiškajai dimensijai, kartu išnyksta etikos normos bei principai ir ištrinama siaura riba tarp gėrio ir blogio. Šioje situacijoje lieka vienintelė išeitis – pasikliauti ir apeliuoti tik į kategorinį imperatyvą. Kategorinis imperatyvas, visų pirma, reikalauja gerbti žmogiškąjį orumą bei protą ir savyje, ir kituose. Būtent ši elgesio taisyklė turi tapti visuotiniu dėsniu tiek visuomenei, tiek ir akademinėi bendruomenei, kuri yra tos visuomenės varomoji jėga, jos intelektualinis ir kūrybinis potencialas.

Akademinės etikos kodeksas turėtų būti kategorinio imperatyvo praktine išraiška akademinės bendruomenės gyvenime. Kodeksas negali būti ir neturi būti sutapatinamas su teisės normomis ar įstatymais, jau vien todėl, kad jis reguliuoja žmonių elgesį ir tarpusavio santykius, kurie nėra ir gal būt negali būti sureguliuoti įstatymais ar kitais teisės aktais. Moralė yra ta žmogaus ir visuomenės gyvenimo sritis, kurią normatyvinti yra ypatingai sunku ir kuri sukelia begales ginčų bei dilemų. Akademinės etikos kodekso tikslas - formuluoti moralinius

¹⁴ Bakanauskienė I., Bendaravičienė R., Krikštolaitis R. Pasitenkinimo darbu tyrimas universiteto darbuotojų grupių atvejui. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. 2010. Nr. 22 (3). Research papers.

¹⁵ Ibid.

orientyrus, kurie suteiktų laisvės pojūtį akademinėi bendruomenei ir tuo pačiu visai visuomenei, padėtų išlaikyti žmogiškąjį orumą ir protą, sprendžiant sudėtingas moralines problemas.

Kategorinis imperatyvas reikalauja žmoguje matyti tikslą, o ne priemonę. Todėl ir akademinės etikos kodeksas privalo būti orientuotas į žmogaus orumą, jo laisvės ir saviraiškos gynimą. I. Kanto teigimu, kategorinis imperatyvas yra vienintelis dorovės principas, turintis praktinę reikšmę žmogaus ir visuomenės egzistencijai¹⁶. Kategorinis imperatyvas yra priemonė, kurios tikslas veikti aukščiausios vertybės vardan. Aukščiausioji vertybė, “kuri niekada negali būti priemonė kitiems tiklams, yra žmogus kaip protinga būtybė”¹⁷. Vadinasi etikos kodeksas tampa orientuojančia, auklėjamąja, bet ne prievartos priemone. Tai greičiau objektyvus laisvės principas, numatantis, „kas turi įvykti, nors gal būt niekada neįvyksta“¹⁸. Be to, nereiktų pamiršti, kad kategorinis imperatyvas reikalauja derinti asmens laisvę su daugumos valia. Kadangi akademinės etikos kodeksai yra priimami visuotiniu bendruomenės susitarimu, jie tampa tam tikru kompromisu tarp individo laisvės, jo asmeninių interesų ir bendruomenės tikslų bei poreikių. Ir būtent todėl etikos kodeksas tampa kategorinio imperatyvo praktine išraiška.

Kategorinis imperatyvas, apeliuodamas į žmogaus sąžinę, formuodamas asmenybės moralės pagrindus ir tuo pačiu jo atsparumą konsumerizmo ideologijai, naikinančiai žmogaus savigarbą ir pagarbą kitiems, tampa asmenybės humanitarinio suvereniteto garantu. Šiuolaikinėje visuomenėje humanitarinis suverenitetas, kaip asmenybės gebėjimas kritiškai mąstyti, savarankiškai vertinti gyvenimo reiškinius ir kūrybiškai spręsti problemas, tampa ne tik apsauga nuo konsumerizmo, naikinančio žmogaus individualumą, bet ir asmenybės intelektualinių galių plėtotės sąlyga bei dorovinė prielaida, kas ypatingai aktualu akademinėi bendruomenei.

IŠVADOS

Šiuolaikinė Vakarų visuomenė vadovaujasi utilitarizmo etikos teorija ir I. Kanto kategoriniu imperatyvu, kaip pagrindinėmis dorovinio vertinimo koncepcijomis, sąlygojančiomis skirtingas teorines dorovinio vertinimo prielaidas.

¹⁶ Kantas I. *Praktinio proto kritika*.. Vilnius, Mintis, 1987, p. 58.

¹⁷ Kuzmickas B. Kategorinis imperatyvas I. Kanto etikoje/ *Problemos*, 1974, Nr. 14.

¹⁸ Kantas I. *Grynojo proto kritika*. Vilnius, Mintis, 1996, p. 550.

Konsumerizmas, kaip esminis šiuolaikinės visuomenės pasaulėžiūros principas, sąlygoja akademinės veiklos postūmį į paslaugų sferą ir tapo pagrindiniu šiuolaikinės akademinės bendruomenės veiklos vertinimo kriterijumi.

Konsumerizmas, naikindamas žmogų, kaip asmenybę, naikina jo intelektualinę ir kūrybinę laisvę, o tuo pačiu ir akademinę bendruomenę, sprausdamas akademizmo principus, pagrįstus universaliosiomis žmogiškosiomis vertybėmis, į siaurus poreikio ir paklausos rėmus.

Konsumerizmas, gėrį sutapatindamas su materialinėmis gėrybėmis, o laimę - su gerove, transformavo utilitaristinę naudos sampratą, pačiu iškreipdamas tiek gėrio, tiek laimės, kaip etikos kategorijų, sampratas.

Akademinės veiklos vertinimas, pagrįstas supaprastinta utilitarizmo teorijos traktuote, tampa pagrindiniu ir dėstytojų darbo, ir aukštųjų mokyklų vertinimo kriterijumi. Toks etinis principas neatspindi akademinės bendruomenės idealų ir jos vertybių sistemos.

Kategorinis imperatyvas yra dorovės principas, orientuotas į žmogaus, kaip vertybės, sampratą, tampa, ko gero, vieninteliu ir akademinės bendruomenės, ir visos šiuolaikinės visuomenės idealu.

Akademinės etikos kodeksas, kaip kategorinio imperatyvo išraiška, turėtų tapti ir akademinės bendruomenės pasaulėžiūros raiška, ir aukštojo mokslo institucijų praktinės veiklos orientyru.

LITERATŪRA

1. Administracinės paslaugos „Aukštųjų mokyklų akreditavimas“ teikimo aprašymas. Studijų kokybės vertinimo centras. 2011-12-08 Nr.1-06-172[interaktyvus]. http://www.skvc.lt/uploads/documents/files/Paslaugos/IV_vertinimas.pdf. [žiūrėta 2016-09-12].
2. Bakanauskienė I., Bendaravičienė R., Krikštolaitis R. Pasitenkinimo darbu tyrimas universiteto darbuotojų grupių atvejui. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. 2010. Nr. 22 (3). Research papers.
3. Bentham, J. *Critical Assessments* [interaktyvus]. vol. 1/ edited by Bhikhu C. Parekh. London: Taylor & Francis, 1993, p. 256. [žiūrėta 2016-09-04]. <https://books.google.lt/books?id=hPyTlgecn-EC&pg=PR3&dq=jeremy+bentham&hl=lt&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q=jeremy%20bentham&f=false>.
4. *Counterinsurgency. FM 3-24* [interaktyvus]. DC, Headquarters Department of the Army, 15 12 2006, 7-32. <https://louisville.edu/armyrotc/files/FM%203-24%20Counterinsurgency.pdf/view> [žiūrėta 2016-09-12].
5. *Customary IHL Database. Rule 14* [interaktyvus]. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_cha_chapter4_rule14 [žiūrėta 2016 09 12].
6. Jovarauskaitė, A.; Tolutienė, G. Dėstytojų pasitenkinimui darbu įtakos turintys veiksniai. *Socialiniai mokslai. Ekonomika ir vadyba. Jaunųjų mokslininkų darbai* [interaktyvus]. Nr.1 (26). 2010. p. 95-102. [žiūrėta 2016-09-23].

7. KTU Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas. Trimetė strategija(2014–2016) ir veiklos planas 2015http://ktu.edu/sites/default/files/shmmf_strategija_2014_12_16_0.pdf [žiūrėta 2016-09-23]. <http://ktu.edu/sites/default/files/shmmf_strategija_2014_12_16_0.pdf>.
8. Kantas I. *Grynojo proto kritika*. Vilnius, Mintis, 1996.
9. Kantas I. *Praktinio proto kritika*. Vilnius, Mintis, 1987, p. 58.
10. Kuzmickas B. Kategorinis imperatyvas I. Kanto etikoje/ *Problemos*, 1974, Nr. 14.
11. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo Nr. XI-242 pakeitimo įstatymas. 2016 m. birželio 29 d. Nr. XII-2534 [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-12] <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1a9058e049b311e6b5d09300a16a686c>.
12. Miles, S. *Consumerism: as a Way of Life* [interaktyvus]. London, SAGE publikations, 2006, p. 3-4. [žiūrėta 2016-09-20]. <http://books.google.lt/books?id=Fp8WVG1S_QAC&pg=PA3&dq=consumerism+definition&hl=lt&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=consumerism%20definition&f=false>.
13. Studijų kokybės vertinimo centro direktoriaus įsakymas “Dėl vykdomų studijų programų vertinimo metodikos patvirtinimo”, 2010 m. gruodžio 20 d. Nr. 1-01-162 .(aktuali redakcija 2016 09 01). [interaktyvus]. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.390053/BNfbNKURDL> [žiūrėta 2016-09-04].

CATEGORICAL IMPERATIVE AS THE PRINCIPLE OF ACADEMIC ETHICS AND CONSUMER SOCIETY

Rolanda Kazlauskaitė Markelienė*

General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania

Audronė Petrauskaitė**

General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania

Summary

The main ethical principle of contemporary society is based on the theories of utilitarianism and humanism. Utilitarianism includes the attempt to react to the phenomenon of the fast economic development of the society based on the technological progress. Utility became not only the main criterion of human activity but also the well-being of the society, that is why the philosophers researched the interface between this indicator and goodness as the basic category of ethics. Utilitarianism states that the best action of human being is the one which maximizes utility. The definition of “utility” was understood as the sum of pleasure of human action. I. Kant’s categorical imperative as an inborn ethical principal became the basics of the alternative utilitarianism and humanism. Consumerism, as an economic principal of contemporary society, approaches utility as an indicator of economic benefit, and this approach simplified the essential idea of utilitarianism, therefore the essence of ethics, as an indicator of human happiness, was forgotten. Simplified utility became the basic index of morality, as well as a human being – a very provisory standard of economic, political and other activities. The establishment of consumer approach made intellectual society come back to the essence of humanistic ethics, that is why categorical imperative not accidentally became the basic ethical principle of the 20th century adopted by both, modern society and academic community. Therefore, in the beginning of the 21st century it became obvious that the consumerism was entrenching the academic community. The economic benefit became the main indicator of the higher education, and this demoted the academic principles and ideals. The essential dilemma of contemporary academic ethics is the choice between the categorical imperative and economic benefit, and it is becoming the problem of both, academic community and contemporary society, as well as, the basic choice on which the further development of higher education and society depends. Categorical Imperative is a moral principle, oriented to the human as a value concept, and, perhaps, the only ideal for the academic community in contemporary society.

Keywords: utilitarianism, categorical imperative, contemporary society, academic community, ethical principal.

Rolanda Kazlauskaitė Markelienė* Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Humanitarinių mokslų katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: andragogika, pilietinis ugdymas, karinio ugdymo problemos.

Rolanda Kazlauskaitė Markelienė* General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania, Department of Humanities, Associate Professor. Research interests: andragogy, civic education, military training and education in Lithuanian Armed Forces.

Audronė Petrauskaitė** Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Humanitarinių mokslų katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: pilietinis ugdymas, karinė etika, karinio ugdymo problemos.

Audronė Petrauskaitė** General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania, Department of Humanities, Associate Professor. Research interests: civic education, military ethics in Lithuanian Armed Forces as well as historical experience and present challenges in Lithuanian military education

SOCIALINIO GYVENIMO PARADIGMOS KAITA KAIP IŠŠŪKIS VIEŠOJO SAUGUMO POLITIKAI

Vytautas Šlapkauskas¹

¹*Mykolo Romerio Universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT 44211 Kaunas
Tel.: +370 656 76033,
el. paštas: slapkauskas@mruni.eu*

Anotacija. Viešojo saugumo politikos sėkmę lemia ne tik atitinkamų sričių pareigūnų kompetencija, bet ir pagrįstai parengtas strateginis viešojo saugumo priemonių planas ir jo įgyvendinimas. Toks planas turi būti rengiamas nuolatos nagrinėjant viešojo saugumo priemonių taikymo kontekstą - socialinio gyvenimo būklę bei jos raidos tendencijas. Todėl straipsnyje nagrinėjama socialinio gyvenimo būklės ir raidos tendencijų tyrimo metodologijos gairės. Socialinio gyvenimo paradigma - tai visuma teorinių ir metodologinių prielaidų, kuriomis remiantis galima atskleisti visuomenės socialumo bruožus, jos vertybinę būklę ir besiklostančias raidos tendencijas.

Pagrindinis dėmesys skiriamas atskleisti pagrindines socialinio gyvenimo idėjas, kurių sąveika atlieka metodologinį vaidmenį nagrinėjant konkrečios visuomenės socialinio gyvenimo būklę. Jų pagrindu išskiriamos trys socialinio gyvenimo paradigmos - uždaroji, atviroji ir kiauroji visuomenė. Taikant šią metodologiją atskleidžiami Lietuvos visuomenės socialinio gyvenimo būklės raidos bruožai. Perėjimo iš sovietizuotos uždarnosios visuomenės būklės į klasikinę atvirąją visuomenę procese susiformavo koliažinė visuomenė, kuriai būdingi savita uždarnosios ir atvirosios visuomenės bruožių pynė. Tyrimas atskleidė, kad šiuo metu ryškėja naujos socialinio gyvenimo paradigmos - kiaurosios visuomenės formavimosi tendencija.

Pagrindinės sąvokos: socialinio gyvenimo paradigma, socialinė struktūra, socialinės institucijos, socialinė tvarka, uždaroji visuomenė, atviroji visuomenė, kiauroji visuomenė.

IVADAS

Šiuolaikinių visuomenių socialinis gyvenimas vyksta nenutrūkstamų socialinių pokyčių kontekste. Tai neišvengiamai daro daugiadimensinį poveikį socialinės tvarkos stabilumui ir viešojo saugumo politikos rengimui bei jos įgyvendinimui. Todėl viešojo saugumo politika turi būti grindžiama atitinkamais holistinių tyrimų rezultatais.

Holistinė visuomenės socialinės struktūros analizė yra sudėtinga, nes, dažniausiai, tik retrospektyviai galima konstatuoti jau įvykusius socialinės elgsenos institucijų pokyčius. Todėl ieškoma kokio nors akivaizdžiai vyraujančio veiksnio, kurio pokyčių pagrindu galima būtų pagrįsti socialinio gyvenimo paradigmą. Neatsitiktinai visuomenės socialinės struktūros konstravimas aiškinamas remiantis viena iš dviejų pagrindinių tradicijų: vokiečių ir anglų – prancūzų (šiai priskiriami ir kai kurie JAV sociologų darbai). Suomų sociologai R. Blomas ir M. Kivinenas pažymi, kad vokiečių tradicija kildinama iš K. Marxo „Kapitalo“ ir jos tolesnės rekonstrukcijos. Anglų – prancūzų tradicija akcentuoja kultūrinį požiūrį, pabrėžiama, kad modernios, tuo labiau postmodernios visuomenės negalima paaiškinti remiantis vien gamybos

būdo pokyčiais. Akcentuojamas paties žmogaus aktyvumas, jo veiklos motyvacija, gyvenimo stilius ir pan.¹ Taigi, pirma tradicija suabsoliutina gamybos būdo pokyčius, antroji - žmogaus autonomiškumą, lyg jis veiktų socialiniame vakuume.

Visuomenės raidos būklei kuo realistiškiau apibūdinti reikalingos tokios sąvokos, kurios atitiktų visuomenės socialinę (bendruomeninę) prigimtį ir padėtų atskleisti jos būklę bei raidos tendencijas. Vienos iš tokių sąvokų yra visuomenės bei jos grupių uždarumas ir atvirumas. Socialinės psichologijos požiūriu šios sąvokos tiesiogiai susijusios su tarpusavio ir tarpgrupinio pasitikėjimo puoselėjimu.

Atvirumo/uždarumo paradigmą pirmieji suformulavo ir istoriografijoje įtvirtino Henri Bergson (1932) ir Karl Raimund Popper (1945). Dabar vis dažniau pripažįstama, kad atvirumo ir uždarumo sąvokų jau nepakanka, norint adekvačiai įvertinti Europos visuomenių kaitos suvokimo strategijas. Todėl Povilas Aleksandravičius įvedė "kiaurosios" (hollow) arba ontologiškai tuščios socialinės tapatybės sąvoką (2017).

Šio tyrimo tikslas - atskleisti socialinio gyvenimo paradigmos turinį ir jos pagrindu - Lietuvos visuomenės socialinio gyvenimo bruožų kaitą bei raidos tendencijas.

SOCIALINIO GYVENIMO PARADIGMOS KAITOS PRIELAIDŲ APIBRĖŽTIES PROBLEMA

Socialinio gyvenimo paradigma - tai visuma teorinių ir metodologinių prielaidų, kuriomis remiantis galima atskleisti visuomenės socialumo bruožus, jos vertybinę būklę ir besiklostančias raidos tendencijas. Todėl siekiant pagrįsti vienas ar kitas prielaidas ir jų visumą, kurių pagrindu formuluojama paradigma, labai svarbu kuo tiksliau atskleisti socialinių sąveikų turinį, socialinių pokyčių varomąsias jėgas.

Visuomenė suprantama kaip istoriškai susiformavusi ir nuolatos besivystanti žmonių, jų ryšių ir santykių visuma, turinti sistemos bruožų. Taigi jos pagrindiniai elementai yra žmonės ir ryšiai: individus visuomenėje arba socialinėje grupėje sieja įvairiausi socialiniai ryšiai ir socialiniai santykiai. Tai lemia dvilypę individo prigimtį: viena vertus, jis yra autonomiškas individas, bet, kita vertus, individas negali tapti asmenybe be ryšių su kitais žmonėmis. Individai bendrauja ir bendradarbiauja ne atsitiktiniu būdu, o laikydamiesi atitinkamų socialinių vertybių ir bendrųjų elgesio normų. Sociologijos požiūriu jas išreiškia socialinių statusų ir juos atitinkančių pareigų sistemos. Dėka socialinių statusų ir juos atitinkančių vaidmenų (arba vertybių ir normų) paisymo žmonių ryšiai ir santykiai yra sureguliuoti ir dėl to nuspėjami.

¹ Lietuvos socialinė struktūra. Monografija. Vilnius: Firidas, 2005, p. 8.

Išskiriami du ryšių ir santykių lygmenys - asmeninis ir socialinis (bendruomeninis). Socialiniai santykiai - tai socialinių ryšių kokybė, t.y. ilgalaikiai ir sunorminti socialiniai ryšiai. Istoriniu požiūriu asmeniniai santykiai klostėsi ir dabar dar iš dalies klostosi socialinių santykių lygmeniu, individams vis labiau įsisąmoninant savo individualumo reikšmę. Pastarajame procese vis labiau ryškėja savirealizacijos atskirties nuo socialumo tendencija.

Kita vertus, socialinės tikrovės konstravimo analizė atskleidė, kad socialumas klostosi ir stiprėja bendrų įpročių institucionalizacijos procese, puoselėjant savo narių tarpusavio pasitikėjimą ir saugumą². Tarpusavio pasitikėjimo ir saugumo puoselėjimo pamatas yra moralinių pareigų atlikimas. Garsusis Prancūzijos filosofas H. Bergson įtikinamai atskleidė, kad "visuomenės primetamos pareigos, leidžiančios jam [individui] būti [visuomenėje], įvidina jame tokį sutvarkymą [per socializacijos procesą], kuris paprastai sutampa su gyvenimo tvarka"³. Todėl neatsitiktinai socialines vertybes ir normas puoselėjančiose visuomenėse asmeniniai santykiai yra pavaldūs socialiniams santykiams.

Socialines vertybes ir normas puoselėjančioje visuomenėje individai bendrauja, bendradarbiauja, rungtyniauja ir net konfliktuoja laikydamiesi atitinkamų vertybių ir socialinių normų, kurias išreiškia visuomenės ir jos socialinių grupių kultūra. Tai socialinė sąveika - procesas, kuriuo žmonės veikia ir kuria tikrovę, kurioje mes gyvename. Socialinė sąveika yra kryptingas procesas, nes jį nuolatos kreipia socialinė struktūra⁴. Kitaip tariant, socialinė struktūra nuolatos vienokiais ar kitokiais būdais "kontroliuoja" tikrovės kūrimą taip, kad būtų užtikrintas socialinis saugumas ir socialinės egzistencijos tęstinumas.

Socialinė struktūra - tai visuomenės sandara, kurios elementai - socialinės institucijos, socialinės grupės, socialinės organizacijos ir socialinio veikimo formos - susieti tarpusavio ryšiais. Socialinių institucijų funkcionavimo ir socialinių grupių vidinio sutelktumo pobūdis, socialinės organizacijos ir socialinio veikimo formų išsivystymo laipsnis suponuoja konkrečios visuomenės savitumą, jos požiūrį į žmogų. Nors konkrečios visuomenės yra savitos, bet joms būdingos tos pačios prigimties socialinės institucijos, kurios ne tik struktūrizuoja visuomenę (bendruomenę), bet ir tarpusavyje susieja kitus socialinės struktūros elementus. Žmogaus egzistencijos ir veikimo formų požiūriu dažniausiai išskiriamos penkios socialinio gyvenimo organizacinės institucijos - šeima, mokykla, bažnyčia, įmonė (darbovietė), valstybė. Šias pagrindines socialines institucijas tarpusavyje susieja individų, jų grupių ir organizacijų elgesį ir veikimą reguliuojančios socialinės elgsenos institucijos - moralė, religija ir teisė. Todėl labai

² Berger, P., Luckmann, Th. *Socialinės tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai, 1999, p. 80.

³ Bergson, A. *Dva istočnika morali i religii* [Two sources of morality and religion]. Moskva: Kanon, 1994, p. 7.

⁴ Masionis, Dž. *Sociologija*. 9-e izdanie [Sociology]. Sankt-Peterburg: Piter, 2004, p. 197.

svarbu pabrėžti, kad visi socialinių institucijų tipai yra susieti: žmonių socialinio gyvenimo organizacinės institucijos funkcionuoja socialinės elgsenos institucijų pagrindu. Jei paisome socialinės elgsenos institucijų reikalavimų, tuo geriau funkcionuoja socialinio gyvenimo organizacinės institucijos. Ir atvirkščiai.

Visi individai veikia vienokiame ar kitokiame socialiniame kontekste, kurį suponuoja socialinių institucijų sąveika. Pagrindinė socialinės struktūros funkcija – nuolatos „kontroliuoti“ tikrovės kūrimą taip, kad būtų užtikrintas individų ir jų grupių socialinio elgesio numatomumas ir reguliarumas, visuomenės socialinio saugumo ir socialinės egzistencijos tęstinumo garantavimas. Ji įgyvendinama socialinių institucijų - moralės, religijos ir teisės socialinio puoselėjimo pagrindu. Pavyzdžiui, "religijos pirmasis siekimas buvo visuomenės reikalavimų palaikymas ir stiprinimas. Religija užpildo ryšio tarp kasdienos įpročių, visuomenės reikalavimų ir gamtos dėsnių tarpus"⁵. Šio svarbaus socialinio vaidmens neįmanoma kuo nors pakeisti ar atsisakyti dėl religijos metafizinės auros, kuri papildomai ir labai giliai motyvuoja individualią elgseną. Taigi moralė, religija ir teisė yra socialinės kontrolės ir individualios savikontrolės įrankiai.

Socialinės kontrolės individai nejaučia, nes ji yra jų tarpusavio socialinės sąveikos natūralios kultūrinės sąlygos, darančios socializacinį poveikį individams. Tačiau jie jaučia socialinės kontrolės susilpnėjimą, kai didelio masto ir ypač griežtų socialinių permainų nulemtame socialinės struktūros persitvarkymo procese susilpnėja socialinio elgesio numatomumas ir jo socializacinis poveikis individams. Socialinės kontrolės susilpnėjimas atveria kelią socialinei dezorganizacijai – kultūros vertybių ir socialinio elgesio normų ryšio silpnėjimui ir nutrūkimui. Socialinė dezorganizacija yra neišvengiamas neigiamas socialinės struktūros persitvarkymo šešėlinis reiškinys, kuris nyksta stiprėjant socialinės kontrolės funkcijai. Kitaip tariant, dažniausiai socialinė dezorganizacija suprantama kaip laikinas reiškinys, kuris natūraliai išnyksta persitvarkius ir vėl normaliai veikiant socialinei struktūrai.⁶

Tačiau socialinė dezorganizacija gali tapti ilgalaikiu socialinės struktūros nestabilumo šaltiniu, nes iš jos sklindanti galia dėl silpnos nacionalinės bendruomenės bendrosios kultūros raiškos ir nepakankamai kryptingo visuomenės sutelkto socialinio aktyvumo bei vienybės gali virsti stichiška socialinės struktūros elementų dar didesnę susiskaidymą skatinančia jėga. Bet gali būti ir priešingai, kai nacionalinė bendruomenė su jos elito pastangomis sėkmingai modernizuoja visuomenę ir augina jos bendrąją kultūrą. Šiuo atveju reikia pabrėžti, kad

⁵ Bergson, A., *supra* note 3, p. 10.

⁶ Šlapkauskas, V. Teisės vaidmens silpnėjimas komercializuotoje visuomenėje/ *Jurisprudencija. Mokslo darbai*. 2009. Nr. 4(118): 269.

kalbame apie socialinio lygmens aktyvumą, kuris nėra vien individų aktyvumų suma, o yra jų kūrybinės energijos socialinė koncentracija, nukreipta siekti ilgalaikių socialinių tikslų.

Bet kai valstybės politika, kuri turėtų būti nukreipta į individų kūrybinės energijos socialinę koncentraciją, „užmiršta“ pagrindinį savo nacionalinės politikos uždavinį – puoselėti visuomenės bendrąją kultūrą, tai naujų socialinių pokyčių srautas, pavyzdžiui, globalizacijos poveikis gali virsti nauju visuomenės trapią socialinę struktūrą ardančia jėga. Visuomenės socialinės struktūros „efektyvumas darosi vis mažesnis, kai <...> socialinės struktūros elementai disocijuojasi. Kraštutiniu atveju (socialinio elgesio) numatomumas yra minimalus ir įsigali tai, kas gali būti pavadinta anomija arba kultūriniu chaosu“⁷. Anomija – tai socialinių santykių, visuomenės socialinės integracijos sutrikimas dėl dorovinių, teisinių normų nesilaikymo didelių socialinių, politinių, ekonominių krizių laikotarpiais (E. Diurkheimas).

Anomija stiprėja ir tokiomis sąlygomis, kai visuomenė mažai rūpinasi individų moraliniu veidu⁸, t. y. kai laisvės ribų plėtimo neremia aukščiausių idėjų, socialinių vertybių puoselėjimu. Tai reiškia, kad tik atitinkamas bendrosios kultūros (socialinio elgesio modelių) stiprumas gali padėti sėkmingai užkardinti socialinės dezorganizacijos kilimo grėsmes ir absorbuoti naujus, pavyzdžiui, globalizacijos galimus neigiamus poveikius.

Todėl visuomenės socialinės raidos būklei kuo realistiškiau apibūdinti reikalingos tokios sąvokos, kurios atitiktų visuomenės socialinę (bendruomeninę) prigimtį ir padėtų atskleisti jos būklę bei raidos tendencijas. Vienos iš tokių sąvokų yra visuomenės bei jos grupių uždarumas ir atvirumas. Socialinės psichologijos požiūriu šios sąvokos tiesiogiai susijusios su tarpusavio ir tarpgrupinio pasitikėjimo puoselėjimu. Šiomis sąvokomis pagrįsime dabar vykstančių Lietuvos visuomenės socialinio gyvenimo bruožų kaitą.

PAGRINDINĖS SOCIALINIO GYVENIMO IDĖJOS

Uždarumo/atvirumo paradigma grindžiama socialinės elgsenos taisyklių funkcionalumu. H. Bergson tyrimai atskleidė, kad "uždarą - atvirą" visuomenę atitinka jos "uždara - atvira" moralė ir "statinė - dinaminė" religija⁹. Kitaip tariant, šios dichotomijos yra ne tik susijusios, bet ir atitinka skirtingas elgsenos taisyklių funkcionalumo būkles, kurių prasmę išreiškia trys Vakarų civilizacijos idėjos:

1. Bendrų arba socialinio (dabar - viešojo) elgsenos taisyklių laikymosi idėja.

⁷ Mertonas, R. Socialinė struktūra ir anomija // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 1997(1): 83–84.

⁸ Masionis, Dž., *supra* note 4, p. 163.

⁹ Plačiau žiūrėti: Bergson, A. *Dva istočnika morali i religii*[Two sources of morality and religion]. Moskva: Kanon, 1994.

2. Suvereno legitimios galios kurti bendras (socialinio arba viešojo) elgesio taisykles ir organizuoti bei kontroliuoti jų įgyvendinimą idėja. Ji evoliucionavo iki teisinės valstybės idėjos.

3. Prigimtinių teisių ir laisvių idėja. Ji evoliucionavo iki teisinio statuso ir pavadinta žmogaus teisėmis ir laisvėmis.

Pirmoji idėja išreiškia visuomenės arba socialinės tvarkos susiklostymo esmę: kol didžioji dauguma žmonių nesilaiko bendrų elgesio taisyklių, tol nėra ir jų visuomenės (bendruomenės). Yra tiek visuomenės, kiek jos nariai laikosi socialinio (viešojo) elgesio taisyklių¹⁰. Šios idėjos įgyvendinimas reikalauja atskleisti socialinius mechanizmus, kuries sąlygoja socialinio elgesio taisyklių laikymąsi ir jų puoselėjimą.

Antroji idėja išreiškia vienokios ar kitokios prigimties valdžios paskirtį kurti socialinio gyvenimo taisykles ir organizuoti bei kontroliuoti jų įgyvendinimą. Deja valdžia ne tik linkusi selektyviai laikytis bendrųjų elgesio taisyklių, bet ir vartoti represinę galią prieš individus, ypač siekiant suvaldyti neišvengiamas socialines permainas. Todėl reikalinga trečioji idėja - prigimtinių teisių ir laisvių idėjos bei jos įteisinimo.

Kiekviena nauja prigimtinių teisių ir laisvių doktrinos plėtojimo versija įtakojo ne tik suvereno galių ribojimo raidą, bet ir atviros visuomenės raidą. Jos esmę atskleidžia garsioji Periklio kalba, pasakyta per pirmaisiais Peleponeso karo metais žuvusių karių laidotuves: "naudodamiesi laisve, mes nepažeidinėjame įstatymų. Mes mokame gerbti valdžią ir įstatymus ir niekada neužmirštame, kad turime ginti skriaudžiamą žmogų. Be to, mes mokame laikytis tų nerašytų įstatymų, kurių pažeidimą jaučiame esant gėdingą <...>".¹¹ Taigi visuomenės atvirumas grindžiamas pasitikėjimą keliančios socialinės tvarkos kūrimu ir jos įgyvendinimu. Ypač Europos miestų raidai neišvengiamai reikėjo ir vis dar reikia didelio socialinio atvirumo. Neatsitiktinai socialinio atvirumo plėtros raidoje buvo artikuliuota ir įtvirtinta teisinės valstybės idėja¹².

Šių idėjų sąveikos būklė išreiškia konkrečios visuomenės socialinės tvarkos turinį, jos funkcionalumą. Socialinės tvarkos atsiradimas ir raida yra laisvų žmonių tapimo visuomene procesas, kuris susijęs su individų pagrindinių poreikių įgyvendinimu. A. Maslow pabrėžė, kad "šie poreikiai, arba vertybės, susiję hierarchiškai ir evoliuciškai – pagal stiprumą ir pirmumą. Pavyzdžiui, saugumas yra galingesnis ir stipresnis, skubesnis, anksčiau atsirandantis, gyvybiškesnis poreikis nei meilė, o maisto poreikis paprastai yra stipresnis už kiekvieną kitą.

¹⁰ Hayek, Friedrich A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. I: Taisyklės ir tvarka*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 146-147.

¹¹ Popper, K. R. *Atviroji visuomenė ir jos priešai*. Vilnius: Pradai, 1998, p. 191.

¹² Berman, H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999, p. 225-267.

Be to, visus šiuos poreikius galima laikyti žingsniais laiko taku prie bendro savęs aktualizavimo, kuris apima visus bazinius poreikius¹³. Taigi A. Maslow pabrėžia esminį dalyką - visiems individams savęs realizavimas įmanoma, jei nuolatos garantuojami visų bazinių poreikių patenkinimas. Bet jeigu šiame procese, pavyzdžiui, mažėja socialinio saugumo tvarumas, tai toks pokytis neišvengiamai apriboja individų savirealizacijos galimybes.

Taigi tenkinant pagrindinius poreikius, neišvengiamai klostėsi ir dabar klostosi tokios socialinio elgesio taisyklės, kurios ne tik padėjo ir padeda išgyventi kuo didesniame jas praktikuojančių žmonių grupių skaičiui, bet ir siekti aukštesnių gyvenimo tikslų. Kitaip tariant, siekiant vengti pavojų ir didinti tarpusavio pasitikėjimą arba tenkinant pagrindinius poreikius, kūrėsi ir dabar kuriasi socialinių vertinimų ir normų sistemos: to, kas vyksta, kas yra gėris, kas – blogis, ko reikia siekti, o ko reikia vengti, kaip reikia elgtis vienoje ar kitoje situacijoje ir t.t. Jų pagrindu sprendžiama, ką reiškia vienas arba kitas įvykis, reiškinys (reikšmių sistema), koks įvykių, reiškinių, daiktų (santykių sistema) santykis.

Šis procesas nėra baigtinis, nes žmogus yra socialinė būtybė. Individas gali tapti žmogumi tik socialinės sąveikos procese, kuriame taip pat generuojamos grėsmės. Pagrindiniai pavojai individui kyla kaip tik dėl to, kad gyvena visuomenėje, kuri daro neišvengiamą socialinį spaudimą asmeniui. Socialinės grėsmės asmeniui reiškiasi ekonominiu, politiniu, socialiniu (siaurąja prasme), ekologiniu (fiziniu), psichologiniu ir apskritai kultūriniu spaudimu. Socialinis spaudimas siaurąja prasme – tai grėsmės užimtumui, naujų darbo vietų kūrimui, švietimui, išsilavinimui, savišvietai, sveikatai, gyvenimo kokybei, bendravimui socialinėse grupėse ir tarp jų, grėsmės teritorinės bendruomenės socialiniam sutelktumui. Dažniausiai skiriami keturi pagrindiniai grėsmių tipai: fizinės grėsmės (skausmas, sužeidimas, mirtis); ekonominės (nuosavybės atėmimas arba sunaikinimas, įsidarbinimo arba naudojimosi ištekliais galimybių atėmimas); grėsmės teisėms (įkalinimas, normalių pilietinių teisių paneigimas) ir grėsmės socialiniam statusui (viešas pažeminimas)¹⁴. Konkrečių socialinių grėsmių identifikacija ir prevencija suponuoja visuomenės saugumo politiką ir jos priemonių turinį.

Socialinių grėsmių žmogaus egzistencijai buvimas sąlygoja jų pirminės prevencijos - tokios socialinės tvarkos susiformavimą, kuri didintų grupės narių tarpusavio pasitikėjimą. Pasitikėjimas – tai saugumo ir komforto žmonių santykiuose jausmas, būtinas kuriant žmonių gerovę ir saugumą. Be pasitikėjimo geri ir artimi santykiai neįmanomi. Pasitikėjimu pabrėžiame subjektyvų saugumą, kuris nebūtinai siejamas su tikru saugumu, bet, kita vertus, subjektyvus

¹³Maslow, A. Psichologijos duomenys ir vertybių teorija // *Gėrio kontūrai*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 343.

¹⁴Buzan, B. *Žmonės, valstybės ir baimė. Tarptautinio saugumo studijos po šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas, 1991, p. 71.

saugumas implikuoja ir susiklosčiusią žmogaus padėtį visuomenėje bei jam kylančias grėsmes, todėl pasitikėjimas nagrinėjamas tiriant saugumą didinančius ir mažinančius veiksnius.

Tačiau socialinėje tikrovėje nuolatos stebime individų laisvės ir jų elgesio kultūros skirtį. Dažniausiai jos priežastys būna kompleksinės, sąlygotos konkrečios visuomenės (bendruomenės) istorinės patirties ir gyvenimo būdo, valdžios (politinio ir verslo elito) ir kitų visuomenės grupių ryšio pobūdžio, pagrindinių socialinės elgsenos institucijų - moralės, religijos ir teisės bei žmonių organizacijos institucijų - šeimos, mokyklos, bažnyčios, įmonių poveikio stiprumo. Kai visuomenėje socialinės elgsenos ir žmonių organizacijos institucijų ryšiai yra stiprūs, tai viešojo saugumo politika reikalauja mažiau investicijų ir prevencijos būna siauresnės apimties. Ir priešingai - esant silpnam individų laisvės ir jų atsakomybės ryšiui teisėsaugos institucijų veiklai reikia daug investicijų ir išmaniosios politikos. Vienok, visada siekiant tarpusavio ir socialinio pasitikėjimo labai svarbu valstybės institucijų lygmeniu kurti ir įgyvendinti tokią socialinę tvarką, kuri ribotų kylančias grėsmes ir švelnintų jų poveikį bei užtikrintų žmogaus teisių ir laisvių apsaugą.

LIETUVOS VISUOMENĖS PERĖJIMO IŠ SOVIETIZUOTOS UŽDAROSIOS Į ATVIRĄJĄ VISUOMENĘ IŠŠŪKIAI

Lietuvos valstybingumo atkūrimo proceso iššūkiai užtemdo kitą - dar gilesnį procesą - perėjimo iš uždarnosios į atvirąją visuomenę procesą⁺. Pereinant į atvirąją visuomenę, anot K. R. Popper, vyksta viena didžiausių žmonijos patirtų revoliucijų¹⁵. Labai panašu, kad mes dar nesame nei šios revoliucijos, nei jos skirtingų etapų įsisąmoniję.

Klasikinė atviroji visuomenė – tai visuomenė, kurioje piliečiai sąmoningai ne tik laikosi bendrųjų elgesio taisyklių, bet ir aktyviai dalyvauja kuriant bendrą valstybės socialinę tvarką, išreiškiančią įvairių socialinių grupių interesus, suderintus socialiniu kompromisu. Jos esminiai bruožai yra šie:

1. Atviroji visuomenė gali susiformuoti ir funkcionuoti tik liberaliosios demokratijos sąlygomis. Ji formuojasi piliečių tarpusavio ir socialinio pasitikėjimo puoselėjimo pagrindu, t.y. laikantis bendrųjų elgesio taisyklių ir tarpusavio pagarbos.

2. Pagrindinis atviros visuomenės organizavimo principas yra bendradarbiavimas ir visuomenės narių įtraukimas į veiklą. Visuomenė siekia įtraukti į viešąją veiklą, bet kokios tapatybės žmones. Socialinis kompromisas yra vyraujantis socialinio bendravimo tipas,

¹⁵ Popper, K. R., *supra* note 11, p. 181.

grindžiamas empatija. Visuomenės nariai sugeba į savo asmeninę, tautinę, kultūrinę, religinę tapatybę integruoti naujus dalykus, savęs nesunaikinant, bet labiau subrandinant.

3. Savivaldos gebėjimas - dauguma visuomenės narių savanoriškai, be išorinės prievartos, pripažįsta kito žmogaus teises, jomis apriboja savo teises.

Teoriniu požiūriu maksimalias galimybes formuoti atvirą visuomenę sukuria liberalioji demokratija. Jos realus sukūrimas ir funkcionavimas grindžiamas ne tik laisve, kuri yra žmogaus būties prigimtinis atributas, bet ir žmogaus kaip visuomenės (bendruomenės) nario sąmoningumu bei atitinkamu socialinio (viešojo) elgesio kultūros lygiu. Kai šios sąlygos realizuojasi galime kalbėti apie atvirosios visuomenės susiformavimą ir jos funkcionalumą. Tai reiškia, kad kuo plačiau liberaliosios demokratijos sąlygomis vyraujanti socialinė tvarka atitinka daugumos visuomenės narių lūkesčius ir interesus, tuo didesnė socialinio pasitikėjimo ir jo plėtimosi tikimybė. Šiuo pagrindu skleidžiasi visuomenės socialinio - politinio, ekonominio, kultūrinio ir pasaulėžiūrinio atvirumo apimtis bei formuojasi atvirumą atitinkantis mąstymas, kuris savo ruožtu padeda įsitvirtinti visuomenės atvirumui. Ir priešingai - nedemokratinis politinis režimas sąlygoja uždaros visuomenės savikūrą, nes uždarumu visuomenės nariai siekia apsaugoti nuo socialinių grėsmių.

Remiantis Vakarų civilizacijos pagrindinių socialinės elgsenos idėjų ir jų sąveikos funkcionalumu išskirsime du Lietuvos visuomenės perėjimo iš sovietizuotos uždarnosios visuomenės į atvirą etapą: 1) perėjimas iš sovietizuotos uždarnosios visuomenės būklės į klasikinę atvirą arba pilietinę visuomenę ir 2) tariamai atvirosios arba kiaurosios visuomenės bruožų įsitvirtinimas globalizacijos poveikyje.

Prieš atkuriant Lietuvos valstybingumą vyravo visuomenės socialinis uždarumas. Tai akivaizdžiai iliustruoja vyravęs etnocentrizmas, kuriuo mes pagrįstai didžiuojamės. Sovietizacijos sąlygomis būtent etnocentrizmas padėjo Tautai išgyventi okupaciją. Tačiau nereikia užmiršti bendrųjų elgesio taisyklių laikymosi idėjos: įsigalėjusio baudžiamojo teisinio reguliavimo kontekste buvo įsikerojęs nepotizmas, klientizmas ir kyšininkavimas. Niekas teisės negerbė - negerbė ir žmogaus. Egzistavo socialinės grupės, kurios buvo aukščiau įstatymų. Teisėtvara funkcionavo tik galimų fizinių, socialinių ir psichinių represijų baimės pagrindu.

Pirmąjį perėjimo etapą sąlygojo Lietuvos valstybingumo atkūrimas ir demokratiniiais pagrindais sutvarkytos nepriklausomos valstybės kūrimo kryptis, kuriai pritarė visuomenė referendumo būdu. Demokratinę valstybę gali įkūnyti tik atviroji pilietinė visuomenė. Tačiau jos savikūros procesas bent pradiniam etape yra susijęs su valstybinių institucijų elgsena, kuri teikia pilietinės visuomenės susiklostymui palankų arba nevisiškai palankų kontekstą. Paprasčiau tariant, jei demokratinės valstybės institucijos ir pareigūnai pabrėžtinai laikosi

socialinio elgesio taisyklių ir netoliaruoja jų nesilaikančių individų elgesio, tai atviroji visuomenės formuosis sėkmingai. Ir priešingai.

Pilietinės visuomenės tapsmui būtina, bet nepakankama sąlyga yra valstybės institucijų siekis atsiriboti nuo totalitarinės valstybės vertybių ir elgesio modelių: žmogaus teisių ir laisvių ignoravimo, kišimosi į asmenybės teisėtą saviraišką ir visuomenės kontroliavimo, valdančiosios partijos savavališko nusistatymo sau naudingų įstatymų, visų piliečių lygybės prieš įstatymą nesilaikymo ir t.t. Reikia atsiminti ir tai, kad Lietuvos Respublika tapo teisine valstybe tik jos teisinio veikimo konstitucingumo patikros procese.

Demokratinio režimo valstybė įkūnija visa tai, kam priešinasi totalitarinė valstybė. Valstybė vis labiau turi tapti priemone veikti ne prievartos, ne slopinimo būdais, o siekti socialinių grupių interesų tvaraus suderinimo žmogaus teisių apsaugos kontekste. Šiam tikslui siekti ji turi plačiai naudoti tokias demokratines idėjas bei institucijas, kaip teisės viršenybė, konstitucinė įstatymų kontrolė, valdžių padalijimas, partijų ir nuomonių įvairovė, viešumas, teismo vaidmens išplėtimas ir t.t. Tai reiškia, kad tarp demokratinės valstybės vidaus politikos turinio ir jo formos yra glaudus ryšys: politinis turinys turi įgauti teisinius pavidalus. Kitaip tariant, šiuolaikinės demokratinės valstybės teisinė sistema turi būti neabejotinai grindžiama žmogaus teisių ir laisvių apsauga ir socialinės teisinės valstybės modeliu, kuriame teisės ir valstybės santykis sprendžiamas teisės naudai ¹⁶.

Vis dėlto perėjimas iš sovietizuotos uždarnosios visuomenės būklės į klasikinę atvirąją arba pilietinę visuomenę Lietuvoje buvo skausmingas procesas. Ilgą laikotarpį totalitarizmo sąlygomis gyavusi visuomenė turėjo įsisąmoninti fundamentalių vertybių – laisvės, socialumo ir atsakomybės - ryšį. Tai negalėjo įvykti staiga, nes sovietinių socialinių normų (elgsenos ir organizacinių) atmetimas susijęs ir su naujų elgesio modelių ir organizacinių institucijų kūrimo būtinybe, ir su visuomenės pastangomis įveikti sociokultūrinę krizę. Tarp jų egzistuoja akivaizdus ryšys: sėkminga krizės įveika skatina formavimąsi tokių elgesio modelių, kurie atitinka demokratinį politinį režimą ir jį įtvirtina, bei atvirkščiai. Bet gali būti ir, deja, būna kitaip.

Sociokultūrinės krizės įveika susidūrė su fundamentalia visuomenės problema – neišvystyta jos socialine (bendruomeniška) sąmone. Tai laidavo suabsoliutintos asmens laisvės sampratos formavimąsi ir jos įgyvendinimą agresyviomis formomis, kuriomis buvo kuriams prieš visuomenės bendruomeniškumą (pilietinę visuomenę) nukreiptas sociokultūrinės (tame tarpe ir politinės) raidos kontekstas. Šis kontekstas sudarė palankias sąlygas neteisinės

¹⁶ Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000. P. 123.

prigimties veiksenai įsitvirtinti visuomenėje kaip įstatymiškai teisėtai. Sociokultūrinė krizė neišvengiamai aktualizavo teisėtvarkos institucijų veiklą, bet jos neskatino atitinkama valstybės politika.

Mes gyvenome labai retoje socialinėje situacijoje, kai reikėjo patiems kurti pilietinės (bendruomeniškos) visuomenės institucinę sandarą - valstybės institucijų sistemą ir naujus elgesio modelius bei jais vadovautis. Vis dėlto reikia atsiminti, kad kiekvienam socialiniam vyksmui būdingi du sandai: pažangos ir regreso. Tik jų tarpusavio santykis apibūdina socialinės situacijos vertybinį būvį. Naujų socialinių normų kūrimo procesas skelbia ne tik revoliucijos galimybę, bet ir atveria laiką ir erdvę įvairių rūšių ir lygių deviacijoms, tarp jų – ir institucijų bei socialinės sistemos deviacijai¹⁷.

Demokratinio politinio režimo kūrimo realybę paženklino nukrypimai nuo žmogaus teisių apsaugos įgyvendinimo, nuo socialinių vertybių ir interesų apsaugos. Kol nėra susiformavusios pilietinės visuomenės visada yra pavojus, kad savanaudiškų interesų įgyvendinimas gali būti paverčiamas teise ir taip supriešinamos dvi fundamentalios vertybės – laisvė ir socialumas, kurių tvarus suderinimumas turėjo būti Lietuvos valstybingumo teisinio įtvirtinimo politikos turinys. Bet šio pavojaus nebuvo išvengta, todėl tarp pilietinės visuomenės kaip idealo ir jos kaip realybės susisklostė didelis atotrūkis, kurį užpildė individų ir jų grupių skirtingos laisvės, socialumo ir atsakomybės sampratos bei elgsena, netinkanti kurti socialinę teisinę valstybę. Tai ir išreiškė įsivyravęs teisinis nihilizmas.

Tagi pilietinė visuomenė savaime nevirsta realybe. Pilietinės visuomenės kaip idealo virsmas realybe yra sudėtingas procesas, kuriame turi susiformuoti pilietinei visuomenei būdinga individų socialinė mąstysena ir veikseną. Kol kas neturime pilietinės visuomenės, nes dar nesusiformavo atitinkama mąstysena ir veikseną. Nepakanka sukurti demokratinės valstybės sampratą atinkančią konstituciją, sugriauti totalitarinio režimo institucijas ir pan., nes totalitarinio režimo sąlygomis žmonių interiorizuotiems sovietizuoto mąstymo ir elgesio modeliams pakeisti reikia pakankamai ilgo laikotarpio. Tai reiškia, kad pereinant iš sovietinio totalitarinio valstybės būvio link socialinės teisinės valstybės, teko pereiti ne tik ekonominio nuopuolio slėnį (R. Dahrendorf), bet ir įveikti socialinę dezorganizaciją: ryšių tarp kultūros vertybių ir socialinių elgesio normų silpnėjimą, išnykimą ir net jų tarpusavio prieštaravimą.

Susiklosčiusi visuomenės socialinė dezorganizacija rodo, kad sovietinės socialinių normų sistemos griovimas ir pilietinės visuomenės dviasią atitinkančių elgesio modelių kūrimas nėra

¹⁷ Žiūrėti plačiau: Šlapkauskas V. Institucinė deviacija: situacijos apibrėžtis ir interpretacijos problema // *Lietuvos mokslas*. 1997. V tomas. 15 knyga; Šlapkauskas V. Socialinės sistemos deviacijos apibrėžties problema: dalies visuomenės narių atstūmimas // *Socialiniai mokslai. Sociologija*. Kaunas, Technologija, 1998. Nr. 4(17).

vientiso proceso organišką pusę. Todėl pagrįstai buvo galima kelti prielaidą, kad griovimo ir kūrimo sąveika formuoja tokius "naujo elgesio modelius", kurie skiriasi nuo buvusių, bet neatitinka pilietinės visuomenės būties dvasios. Tokių "naujų elgesio modelių" formavimuisi tiesioginės įtakos turėjo socialinės kontrolės liberalizavimas ir sovietizuota visuomenės sąmonė. Tai reiškia, viena vertus, kad perėjimas iš totalitarizmo į demokratiją susijęs su būtinybe liberalizuoti socialinę kontrolę kaip esminę sąlygą naujų elgesio modelių kūrimui. Bet, antra vertus, socialinės kontrolės liberalizavimas sovietizuotos visuomeninės sąmonės kontekste suponuoja galimybes atsirasti posttotalitarinės epochos "veikėjui": agresyviai savanaudiškų paskatų individui, kuris ima realizuoti savo "sumanymus" teisine prasme nereglamentuotos laisvės sąlygomis. Tokio "veikėjo" veikimo modeliai nesiremia į kultūros vertybes. Priešingai, vis labiau įsitvirtina tie veikimo modeliai, kurie garantuoja savanaudiškų interesų greitą ir sėkmingą įgyvendinimą.

Galima pagrįstai teigti, jog sovietizuotoje visuomenės sąmonėje yra menkai išplėta dorovinė ir teisinė sąmonė. Tai paaiškina, kodėl dalis visuomenės narių lengvai pamynė dorovės ir teisės normas siekdami greitai praturtėti. Lengvai įsitvirtinę greito praturtėjimo motyvai užtėmė galimybes išvelgti tokių "veikimo modelių" (pvz., privatizavimo proceso neskaidrumas, pinigų patikėjimas "sekundžių" bankams, nuosavybės įsigijimo sąlygų pagerinimas lobistiniu būdu, ciniškas teisės normų turinio atskyrimas nuo moralės, privilegijų įteisėjimas ir pan.) konfliktą su pagrindinėmis Vakarų civilizacijos idėjomis - socialinės elgsenos taisyklių laikymosi, teisinės valstybės, žmogaus teisių apsaugos idėjomis. Visiškai neaišku, ar tokiomis sąlygomis apskritai yra visuomenės, nes aktyviausi visuomenės nariai pereina laiko tarpui ima interiorizuoti pilietinei visuomenei nepriimtinius elgesio ir veiklos modelius, kuriuos, deja, palaiko arba bent toleruoja valstybinės valdžios institucijos. Tokiu būdu visuomenė atitolsta nuo savo pačios tapimo pilietine visuomene. O teisėsaugos institucijos negali sukurti tinkamos viešojo saugumo apsaugos politikos.

Remiantis pagrindinėmis socialinio gyvenimo idėjomis, uždarosios ir atvirosios visuomenės bruožais kaip metodologiniu šio tyrimo pagrindu, galima apibendrintai teigti, kad perėjimo iš sovietizuotos uždarosios visuomenės būklės į klasikinę atvirąją (pilietinę visuomenę) procese susiformavo koliažinė visuomenė. Kaip socialinis darinys ji funkcionuoja konstituciškai įteisintos liberaliosios demokratijos sąlygomis, formaliai veikia visi demokratijos ir laisvosios rinkos institutai, bet skirtingų socialinių grupių sąveika labiau atitinka uždarosios nei atvirosios visuomenės bruožus.

KIAUROSIOS SOCIALINIO GYVENIMO PARADIGMOS FORMAVIMOSI TENDENCIJA

Šiuolaikiniame pasaulyje Vakarų valstybių pastangomis paplito ir įgavo pripažinimą šios vertybės: žmogaus teisės turi fundamentalią reikšmę, demokratija yra stipresnė už tironiją, rinka yra veiksmingesnė už komandinę ekonomiką, atvirumas geriau už saviizoliaciją. Viena vertus, dauguma Vakarų visuomenių narių neįsivaizduoja savo gyvenimo be šių vertybių įgyvendinimo sukurto socialinio konteksto ir tai tik patvirtina jų funkcionalumą. Tačiau, antra vertus, globalizacijos ir informacinės revoliucijos poveikyje formuojasi naujas empirinis socialumo būvis - sudėtingi susisaistymai, kurie gali tapti rimtais iššūkiais žmogaus teisių apsaugai, demokratijos, rinkos ir atvirumo funkcionalumui.

Dėl informacinės revoliucijos poveikio vyksta socialinio ryšio erdvės ir laiko organizacijos formų giluminė transformacija, nes elektroniniai ryšiai leidžia lengvai ir greitai užmegzti komunikacinius ryšius tarp subjektų, esančių bet kuriame Žemės taške. Komunikacinių ryšių globalumas ir jų pagrindu besikuriančios naujos bendrijos keičia įprastą erdvės ir laiko bei socialinės tvarkos suvokimą. Tai metaerdvė, kuri vienu metu yra ir naujai besiformuojančių bendrijų intensyvios sąveikos ypatinga (internetinė) aplinka, ir universalus kontekstas, apimantis įprastas geografines erdves. Šiame socialiniame pasaulyje laiko tėkmė greitėja. Tai, ką anksčiau galima buvo padaryti per keletą mėnesių ar metų, dabar galima padaryti per keletą dienų ar mėnesių. Socialinės sąveikos procesai darosi tokie intensyvūs, kad įgauna anksčiau nežinotą plėtrą. Kitaip tariant, šiuolaikinė žmogiškoji būtis įgavo naują matmenį – globalumą¹⁸, kurio esminis elementas yra intensyvus individualus judėjimas.

Bet globalizacija pagreitino, „išlaisvino“ daug neigiamų socialinių reiškinių, kuriems suvaldyti nepakanka vienos valstybės galių, pavyzdžiui, demografinių ir ekologinės degradacijos pokyčių, atsilikimo ir skurdo, narkomanijos ir terorizmo, šešėlinės ekonomikos ir tarptautinio nusikalstamumo, ir t. t. Svarbiausia yra tai, kad įprastos nacionalinio lygio socialinės kontrolės, koordinavimo ir valdymo priemonės globalizacijos apimtame pasaulyje netenka anksčiau turėto veiksmingumo.

Žmogiškosios būties globalumas ir su šiuo žmogaus egzistencijos matmeniu susiję nauji iššūkiai jo egzistencijai skatina naujai aiškintis socialinio saugumo ir individualios laisvės santykį, kuris yra Vakarų visuomenėse aštrėjančios kultūrinės polemikos šerdis. Ši polemika apima ne tik viena kitai "svetimų" kultūrų sąveiką, bet ir skirtingų kultūrinių nuostatų

¹⁸Grani Globalizacii. *Trudnyje voprosy sovremennogo razvitiya* [Difficult Questions of Contemporary Development]. Moskva: Alpina Pablišer, 2003, p. 31–46.

sugyvenimą tos pačios visuomenės viduje problemą. Giluminiu požiūriu, tai yra ypač rimtas iššūkis žmogaus teisių apsaugos lygiui ir demokratijos veiksmingumui. Neatsitiktinai Z. Baumanas atskleidė, kad globalizacija (judėjimas ir atsivėrimas) ir lokalizacija (neryžtingumas, pasyvumas ir užsidarymas) yra vienu metu tą pačią visuomenę veikiančios sąlygos, kurias mūsų atitinkamas veikimas ar neveikimas gali paversti mūsų susivienijimo arba išsiskaidymo sąlygomis¹⁹.

Taigi būtina konstatuoti, kad klasikinė atviroji visuomenė vis labiau įgauna "abstrakčios arba nuasmenintos visuomenės" bruožų, apie kuriuos dar XX a. viduryje užsiminė K. R. Popper. Nors jis abejojo, kad atviroji visuomenė "gali labai nutolti nuo konkrečios arba realios žmonių grupės ar kitų realių grupių sistemos; <...> [ir kaip hiperbolę aiškino, kad] įsivaizduokime tokią visuomenę, kurioje žmonės beveik nesusitinka akis į akį, kurioje visus reikalus tvarko izoliuoti individai, bendraujantys laiškais arba telegramomis ir važinėjantys uždaruose automobiliuose. Tokią pramanytą visuomenę galima būtų pavadinti "visiškai abstrakčia arba nuasmeninta visuomene".²⁰

K. R. Popper neatmetė nuasmenintos visuomenės susiklostymo galimybės, nes "mūsų modernioji visuomenė daugeliu aspektų panaši į tokią visiškai abstrakčią visuomenę, <...> [kurioje] tarsi būtume visai izoliuoti - <...> tarp mūsų pačių ir kitų [individue] neatsiranda jokio asmeninio ryšio".²¹ Nors teiginį "neatsiranda jokio asmeninio ryšio" K. R. Popper pavartojo užaštrintai, bet globalizacijos paveiktos socialinės tikrovės padarinių analizė atskleidžia, kad socialinės bendrystės - aktyvaus ir savanoriško, be egoistinių išskaičiavimų, individų dalyvavimo keliant ir įgyvendinant socialinius tikslus - nykimas yra jau pastebimas socialinis reiškinys.

Kodėl formuojasi "visiškai abstrakti arba nuasmeninta visuomenė"? Liberalizmas kaip ideologija labai stipriai sureiškmino žmogaus protą ir valią. Protas ima tarnauti vis labiau neribotai laisvei ir atleidžia žmoniškųjų geismų vadeles. Moderniųjų laikų protas padaro tokią išvadą: prigimtis yra gryna laisvė; ji formuojasi istorijoje ir istorija ją formuoja arba ji formuojasi pagal kiekvieno individualias pastangas. Žmogus yra savęs kūrėjas. Tai reiškia, kad valia nustelbia prigimtį. Protas imasi veikti; jis jau nebėra vitališkas, bet instrumentinis, valdo priemones, siekdamas žmogaus galios, kurią reikia panaudoti, kad gyvenimas būtų ilgesnis, patogesnis, teikiantis daugiau galimybių arba galios, siekdamas dėl jos pačios²²

¹⁹ Plačiau žiūrėti: Bauman Z. *Globalizacijos pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa, 2002.

²⁰ Popper K. R., *supra* note 11, p. 180.

²¹ *Ibid.*

²² Beneton P. *Politikos mokslo įvadas*. Vilnius: Mintis, 2009, p. 63-64.

Vis labiau pastebima, kad liberalizmo ideologijos ir globalizacijos sąveikos poveikyje sumenko pagrindinių socialinės elgsenos institucijų - moralės, religijos ir teisės bei žmonių organizacijos institucijų - šeimos, mokyklos, bažnyčios, įmonių poveikio stiprumas. Į tai turėtų tinkamai reaguoti liberaliosios demokratijos visuomenės išrinkta valdžia, nes minėtų socialinių institucijų stiprumas yra pačios visuomenės funkcionalumo pagrindas. Valdžios institucijos turėtų investuoti į visuomenės narių laisvės ir elgesio kultūros skirties mažinimą tokia apimtimi, kad pasireiškianti skirtis nesilpnintų paties politinio režimo. Tačiau, dažniausiai, valdžia šią skirtį ignoruoja.

Kita vertus, su neišvengiamu mūsų visuomenės atsivėrimu globalizacijos poveikiams pasikeitė klasikinė atvirosios visuomenės samprata, kuri grindžiama piliečio laisvės ir atsakomybės ryšiu. Todėl visiškai neatsitiktinai mūsų visuomenėje ir kitose Europos Sąjungos šalyse stebime vis didėjančią įtampą tarp naujai formuojamo socialinio uždaru ir atvirosios visuomenės sampratos, kuri tolsta nuo savo pilietinių šaknų. Jei kurios nors neigiamos socialinės priežastys aktualizuojasi ir dėl to minėta skirtis ne tik nemažėja, bet didėja, tuomet prireikia įvairių politinės valdžios institucijų galių spręsti visuomenėje egzistuojančias problemas.

Kai visuomenės egzistencines problemas politinė valdžia nesprenžia arba vangiai sprenžia, tai neišvengiamai ima svyruoti rinkimų politinė švytuoklė. Kai jos švytavimas irgi ima pavargti, tuomet, anot Povilo Aleksandravičiaus, formuojasi "kiauroji visuomenė", kurios egzistencinis požymis yra jos narių judėjimas ten, kur gal geriau, nes globalizacijos sąlygomis valstybinių sienų kontrolė susilpnėjo. Tai vis labiau į savo asmeninį gyvenimą susitelkiančių, abejingumo kaukę užsidedančiųjų ar net išsivaikščiojančiųjų visuomenė. Bet ji jau nėra visuomenė tą klasikine Vakarų civilizacijos pagrindinių idėjų prasme. Todėl jau nepakanka visuomenės pobūdį aiškinti remiantis jos uždaru ir atvirumu. Reikia kiaurumo sąvokos, kuri išreiškia tikrojo atvirumo ir tariamojo atvirumo skirtį.

Visiškai pagrįstai galima teigti, kad formuojasi nauja - kiauroji socialinio gyvenimo paradigma, kuriai būdinga: 1) etinis reliatyvizmas; 2) didėjantis socialinio judėjimo greitis ir įsipareigojimų vengimas; 3) atvirumas technologinėms naujovėms; 4) žmogaus teisės ir laisvės paverčiamos instrumentu, kuris suvokiamas kaip nepriklausantis nuo "metafizinės tiesos"; 5) įsitvirtina nuostata, kad asmeninis gyvenimas turi būti kaip pramoga, kaip šou; 6) rizikų ir grėsmių asmeniniam ir viešajam saugumui paviršutiniškas suvokimas.

Ypač didelį poveikį naujos socialinio gyvenimo paradigmos formavimuisi ir viešojo saugumo politikai daro IT. Tai pasireiškia ne tik kibernetinėmis atakomis, bet ir nusikalstamo elgesio asmenų ir jų grupių pastangomis užvaldyti finansines operacijas, organizuoti

nusikaltamą verslą, grobti privačių ir juridinių asmenų duomenis ir jų tapatybes siekiant įvairių nelegalių tikslų. Negalima užmiršti ir tai, kad artimoje ateityje daugės dirbtinio intelekto ir dirbančių robotų. Jų veikla bus valdoma išmaniosios technologijomis. Kadangi IT apsauga nėra ir dar greitai nebus tobula, tai tikėtina didės nusikaltamų veikų prieš privataus ir juridinių asmenų materialinio turto išmaniąją apsaugą. Visa tai reikalauja ugdyti policijos pareigūnų gebėjimus išmanyti IT apsaugą.

Auga rizikos ir grėsmės viešajam saugumui informacinėje erdvėje. Elektroninėje, internetinėje ir telekomunikacijų erdvėje jau dabar plečiasis manipuliacijos informacija ir jų šaltiniai. Dalis informacijos ir informacinių manipuliacijų susiję su tam tikromis ideologijomis, radikalėjimu ir neofašizmu. Šiuo metu ir sprendimų priėmėjai, ir visuomenė turi daug galimybių gauti informacijos iš įvairių šaltinių. Daugėja melagingų pranešimų - „fake news“. Todėl didžiausia problema yra atskirti tikslią ir netikslią informaciją. Kiekvienas iš mūsų stovime prieš pasirinkimą, kuo tikėti - vienu ar kitu politiku, „Wikileaks“ ar CNN. Žmonių protai yra smarkiai sujaukti, ir viešojo saugumo pareigūnams veikti tokioje aplinkoje yra sudėtinga. Būsimieji pareigūnai turi būti parengti atpažinti rizikas ir grėsmes viešajam saugumui informacinėje erdvėje, sugebėti analizuoti socialinius tinklus. Taip pat jie turi mokėti rasti balansą, kad visuomenės informavimas apie grėsmes būtų adekvatus, pavojai nebūtų pervertinami ir neskatintų socialinės isterijos.

IŠVADOS

Remiantis pagrindinėmis socialinio gyvenimo idėjomis, uždarnosios ir atvirosios visuomenės bruožais kaip metodologiniu šio tyrimo pagrindu, galima apibendrintai teigti, kad perėjimo iš sovietizuotos uždarnosios visuomenės būklės į klasikinę atvirąją (pilietinę visuomenę) procese susiformavo koliažinė visuomenė. Kaip socialinis darinys ji funkcionuoja konstituciškai įteisintos liberaliosios demokratijos sąlygomis, formaliai veikia visi demokratijos ir laisvosios rinkos institutai, bet skirtingų socialinių grupių sąveika labiau atitinka uždarnosios nei atvirosios visuomenės bruožus.

Liberalizmo ideologijos ir globalizacijos sąveikos poveikyje sumenko pagrindinių socialinės elgsenos institucijų - moralės, religijos ir teisės bei žmonių organizacijos institucijų - šeimos, mokyklos, bažnyčios, įmonių poveikio stiprumas. Į tai turėtų tinkamai reaguoti liberaliosios demokratijos visuomenės išrinkta valdžia, nes minėtų socialinių institucijų stiprumas yra pačios visuomenės funkcionalumo pagrindas. Todėl būtina konstatuoti, kad klasikinė atviroji visuomenė vis labiau įgauna "abstrakčios arba nuasmenintos visuomenės" bruožų, apie kuriuos dar XX a. viduryje užsiminė K. R. Popper.

Tyrimas atskleidė, kad formuojasi nauja - kuroji socialinio gyvenimo paradigma, kuriai būdinga: 1) etinis reliatyvizmas; 2) didėjantis socialinio judėjimo greitis ir įsipareigojimų vengimas; 3) atvirumas technologinėms naujovėms; 4) žmogaus teisės ir laisvės paverčiamos instrumentu, kuris suvokiamas kaip nepriklausiantis nuo "metafizinės tiesos"; 5) įsitvirtina nuostata, kad asmeninis gyvenimas turi būti kaip pramoga, kaip šou; 6) rizikų ir grėsmių asmeniniam ir viešajam saugumui paviršutiniškas suvokimas.

LITERATŪRA

1. Bauman Z. Globalizacijos pasekmės žmogui. Vilnius: Strofa, 2002.
2. Berger P., Luckmann Th. Socialinės tikrovės konstravimas. Vilnius.: Pradai, 1999.
3. Bergson A. Dva istočnika morali i religii. Moskva: Kanon, 1994.
4. Berman H. J. Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis. Vilnius, Pradai, 1999.
5. Beneton P. Politikos mokslo įvadas. Vilnius: Mintis, 2009.
6. Buzan B. Žmonės, valstybės ir baimė. Tarptautinio saugumo studijos po šaltojo karo. Vilnius: Eugrimas, 1991.
7. Grani Globalizacii. Trudnyje voprosy sovremennogo razvitija. Mockva: Alpina Pablišer, 2003.
8. Hayek Friedrich A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. I : Taisyklės ir tvarka. Vilnius: Eugrimas, 1998.
9. Lietuvos socialinė struktūra. Monografija. Vilnius: Firidas, 2005.
10. Masionis Dž. Sociologija. 9-e izdanie. Sankt-Peterburg: Piter, 2004.
11. Maslow A. Psichologijos duomenys ir vertybių teorija // Gėrio kontūrai. Vilnius: Mintis, 1989.
12. Mertonas R. Socialinė struktūra ir anomija // Sociologija. Mintis ir veiksmas. 1997(1).
13. Popper K. R. Atviroji visuomenė ir jos priešai. Vilnius: Pradai, 1998.
14. Šlapkauskas V. Institucinė deviacija: situacijos apibrėžtis ir interpretacijos problema // Lietuvos mokslas. 1997. V tomas. 15 knyga.
15. Šlapkauskas V. Socialinės sistemos deviacijos apibrėžties problema: dalies visuomenės narių atstūmimas // Socialiniai mokslai. Sociologija. Kaunas, Technologija, 1998. Nr. 4(17).
16. Šlapkauskas V. Teisės vaidmens silpnėjimas komercializuotoje visuomenėje/ Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2009. Nr. 4(118).
17. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.

THE CHANGE IN THE PARADIGM OF SOCIAL LIFE AS A CHALLENGE TO PUBLIC SECURITY POLICY

Vytautas Šlapkauskas*
Mykolas Romeris University
Faculty of Public Security, Department of Law.

Summary

The success of public security policy is determined not only by the competence of the relevant field officials, but also by reasonably prepared strategic plan for public security measures and its implementation. Such a plan must be prepared on a regular basis in the context of the application of public safety measures - the state of social life and trends in its development. Therefore, the article analyzes the guidelines for the study of the state of social life and trends in trends. The paradigm of

social life is a set of theoretical and methodological assumptions that can be used to reveal the features of social sociality, its value status and the evolving tendencies of development.

The main attention is paid to revealing the basic ideas of social life, whose interaction plays a methodological role in examining the state of social life of a particular society. They are based on three paradigms of social life - closed, open and hollow society. This methodology reveals the features of the development of the social life status of Lithuanian society. In the process of transition from the state of the sovietised closed society to a classical open society, a collage society, characterized by a distinctive cluster of closed and open society, arose. The study revealed that the emergence of a new paradigm of social life, the tendency for the formation of a hollow society, is emerging.

Keywords: paradigm of social life, social structure, social institutions, social order, closed society, open society, hollow society.

Vytautas Šlapkauskas* Mykolas Romeris Universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros profesorius. Moksliniai interesai: teisės socialinė teorija, teisės filosofijos, teisės sociologijos ir politikos ryšiai. Visuomenės integralumas ir saugumas. Teisės sociologinių tyrimų metodologija.

Vytautas Šlapkauskas* Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, professor. Research interests: Social Theory of Law. The Relations of Legal Philosophy, Law Sociology and Politics. Public integrity and security. Methodology of sociological research in law.

PAGRINDINĖS DUOMENŲ SUBJEKTO TEISĖS IR JŲ UŽTIKRINIMAS PAGAL ES BENDRAJĄ DUOMENŲ APSAUGOS REGLAMENTĄ

Eglė Štareikė¹

¹Mykolo Romerio Universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT 44211 Kaunas
Tel.: +370 656 76033,
el. paštas: egle.stareike@gmail.com

Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė²

²Mykolo Romerio Universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT 44211 Kaunas
Tel.: +370 686 35012,
el. paštas: sigitat@mrni.eu

Anotacija. Straipsnyje analizuojama teoriniu ir praktiniu požiūriu aktualus ES Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas, kuris iš esmės reformuoja ES duomenų apsaugos teisinį reguliavimą ir įtvirtina visoje ES vienodai aukštą privatumo apsaugos standartą – bet kurios valdžio įstaigos, institucijos ar įmonės veiklos poveikis duomenų apsaugai turės tapti nuolatiniu ir vienu iš centrinių bet kokios veiklos planavimo ir įgyvendinimo elementu. ES Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas ne tik nustato naujas duomenų tvarkymo taisykles, bet ir detalai sureguliuoja atskiras duomenų subjektų teises, išplečia šių teisių turinį bei įtvirtina duomenų apsaugos pareigūno institutą. Šiame straipsnyje autorės pristato pagrindines naujoves, susijusias su asmens duomenų subjektų teisių įtvirtinimu ir duomenų tvarkymo principais. Darbe taip pat analizuojami asmens duomenų apsaugos pareigūno paskyrimo pagrindai bei veiklos principai. Tik atsakingas ir Reglamente įtvirtintais principais pagrįstas asmens duomenų tvarkymas apsaugo asmens teisę į privatumą, o duomenų valdytoją ir duomenų tvarkytoją – nuo duomenų apsaugos pažeidimo.

Pagrindinės sąvokos: duomenų subjektas, duomenų valdytojas¹, duomenų tvarkytojas², bendrasis duomenų apsaugos reglamentas, teisėtas duomenų tvarkymas.

ĮVADAS

Įvertinus teisės doktrinoje pateikiamus apibrėžimus, duomenų apsaugos teisė suprantama kaip teisės sritis, kuri skirta apsaugoti fizinius asmenis nuo žalos, kuri gali kilti dėl tam tikros informacijos apie juos tvarkymas.

¹ Duomenų valdytojas – fizinis arba juridinis asmuo, valdžios institucija, agentūra ar kita įstaiga, kuris vienas ar drauge su kitais nustato duomenų tvarkymo tikslus ir priemones; kai tokio duomenų tvarkymo tikslai ir priemonės nustatyti Sąjungos arba valstybės narės teisės, duomenų valdytojas arba konkretūs jo skyrimo kriterijai gali būti nustatyti Sąjungos arba valstybės narės teise. 2016 m. balandžio 27 d. Europos Sąjungos Reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-30] < <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2016:119:FULL&from=EN>, 4 str. 1 d. 7 p.

² Duomenų tvarkytojas – fizinis arba juridinis asmuo, valdžios institucija, agentūra ar kita įstaiga, kuri duomenų valdytojo vardu tvarko asmens duomenis. *Ibid.*, 4 str. 1 d. 8 p.

Viešajam sektoriui ir privačiam verslui persikeliant ir plečiant veiklą elektroninėje erdvėje bei daugėjant būdų ir priemonių, kada asmens duomenys gali būti naudojami ne tik paslaugų suteikimo, sutarties sudarymo bei vykdymo užtikrinimo, bet ir rinkodaros, elgesio modelio analizės ir kitais tikslais, asmens duomenys įgyja vis didesnę vertę. Suprantama, kad tai kelia grėsmę asmens duomenų apsaugai, kurios pažeidimai gali tapti plataus masto.

2016 m. balandžio 27 d. Europos Sąjungos Reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (toliau - Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas arba BDAR arba Reglamentas; angl. *General Data Protection Regulation – GDPR*) Lietuvoje, kaip ir kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse, pradedamas taikyti 2018 m. gegužės 25 d. BDAR panaikina 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (toliau – Duomenų apsaugos direktyva), kuria buvo grindžiamas asmens duomenų tvarkymas ES valstybėse narėse. Lietuvoje asmens duomenų apsaugą reguliuoja ir Duomenų apsaugos direktyvos reikalavimus įgyvendina Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas (toliau dar ir - ADTAI), kuris turėtų būti pakoreguotas atsižvelgiant į BDAR nuostatas.

Siekis užtikrinti realią asmens duomenų apsaugą, apsaugoti asmenų teises skaitmeninėje erdvėje ir sustiprinti kovą su nusikalstamumu įvardijami kaip paskata turėti visose Europos Sąjungos valstybėse narėse vienodą ir atnaujintą asmens duomenų apsaugą reguliuojantį teisės aktą. Pagrindiniai asmens duomenų apsaugos reformos tikslai yra sustiprinti duomenų subjektų teises, nustatyti duomenų tvarkytojų ir duomenų subtvarkytojų atsakomybę bei užtikrinti skaidrų ir patikimą asmens duomenų reguliavimą bei tvarkymą.

Šio mokslinio straipsnio aktualumas siejamas su Bendrojo duomenų apsaugos reglamento naujumu ir aktualumu bei šio dokumento reikšme duomenų apsaugos teisei.

Šio mokslinio straipsnio **tikslas** yra išanalizuoti pagrindinių duomenų subjekto teisių turinį, identifikuojant duomenų subjektų teisių užtikrinimo priemones bei ištiriant duomenų apsaugos pareigūno veiklos pagrindus ir principus.

Mokslinio straipsnio **objektas** - Bendrojo duomenų apsaugos reglamentu įtvirtintos duomenų subjektų teisės ir asmens duomenų tvarkymo principai.

Moksliniame straipsnyje naudoti šie teoriniai ir empiriniai **metodai**: palyginamosios analizės metodas, loginis – analitinis ir sisteminės analizės. Palyginamosios analizės metodas taikytas siekiant palyginti galiojusį duomenų apsaugos teisinį reguliavimą su Bendrojo duomenų apsaugos reglamentu duomenų subjekto teisių įtvirtinimo aspektu. Loginis – analitinis ir sisteminės analizės metodai naudoti teisės aktų ir teisės doktrinos, skirtingų teisės

normų santykiui atskleisti, mokslinio straipsnio apibendrinimui, pagrindinei problematikai atskleisti ir išvadoms suformuluoti.

1. TEISINIO REGULIAVIMO NAUJOVĖS VERTINANT DUOMENŲ SUBJEKTO TEISIŲ ĮTVIRTINIMĄ PAGAL ĮSIGALIOJUSĮ BENDRĄJĮ DUOMENŲ APSAUGOS REGLAMENTĄ

1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1995/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo buvo sukurta siekiant įgyvendinti du pagrindinius tikslus: pirmuoju siekta valstybės narses įpareigoti apsaugoti fizinių asmenų pagrindines teises ir laisves, ypač jų privatumo teisę tvarkant asmens duomenis, o antruoju – užtikrinti, kad valstybės narės nevaržytų laisvo asmens duomenų judėjimo tarp valstybių narių dėl priešasčių, susijusių su asmens duomenų apsauga³.

Duomenų apsaugos direktyvos 4 str. 1 ir 2 d. duomenų apsaugos teisinis reguliavimas taikomas pagal duomenų valdytojo (jo padalinio) įsteigimo valstybės narės teritorijoje kriterijų, t. y. jei duomenų valdytojas įsikūręs ne valstybės narės teritorijoje, bet kitoje vietoje, kur galioja tos valstybės nacionaliniai įstatymai, remiamasi tarptautine viešąja teise. Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas taikomas asmens duomenų tvarkymui, kai šiuos veiksmus Europos Sąjungoje atlieka valstybės narės teritorijoje įsikūrusi duomenų valdytojo arba duomenų tvarkytojo buveinė, nepriklausomai nuo to, ar duomenys yra tvarkomi Sąjungoje, ar ne. Reglamentas, taip pat taikomas Sąjungoje neįsisteigusiam duomenų valdytojui arba duomenų tvarkytojui, kuris tvarko Sąjungoje esančių duomenų subjektų asmens duomenis, kuomet jo veikla yra susijusi prekių arba paslaugų siūlymu tokiems duomenų subjektams Sąjungoje arba elgesio, kai jie veikia Europos Sąjungoje, stebėseną. Taip pat ir tais atvejais, kai asmens duomenis tvarko duomenų valdytojas, įsisteigęs ne Sąjungoje, o vietoje, kurioje pagal viešąją tarptautinę teisę taikoma valstybės narės teisė⁴.

Bendruoju duomenų apsaugos reglamentu valstybių nacionalinėje teisėje įdiegiama daug naujovių, ne tik smarkiai praplečiama ES duomenų apsaugos teisės teritorinė taikymo sritis, reguliavimo skaidrumas ir patikimumas, bet stiprinamos duomenų subjektų teisės bei sugriežtinami duomenų subjektų sutikimo reikalavimai, įtvirtinamas duomenų tvarkytojų ir

³ 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, Specialusis leidimas, OL L 281, p. 31; 2004 m., 13 skyrius, 15 tomas, p. 355–374.

⁴ 2016 m. balandžio 27 d. Europos Sąjungos Reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, *Ibid.*, 1, 3 str.

subtvarkytojų atsakomybės nustatymas, o aktualu tai, kad Reglamento nuostatos yra taikomos tiesiogiai.

Taigi, 2018 m. gegužės 25 d. įsigaliojus Bendrajam duomenų apsaugos reglamentui duomenų tvarkymas tiek Lietuvoje, tiek ir kitose valstybėse narėse, turi neprieštarauti bei atitikti Reglamente nustatytą teisinį reguliavimą. Tuo tarpu kiekvieno duomenų valdytojo atsakomybė yra pasirūpinti, kad visi reikiami vidiniai asmens duomenų tvarkymo dokumentai būtų atnaujinti arba parengti taip, kad neprieštarautų Reglamente įtvirtintiems reikalavimams⁵.

Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas sugriežtino reikalavimus duomenų tvarkymo teisėtumui. Įtvirtino duomenų tvarkymo teisėtumo, sąžiningumo ir skaidrumo principą (5 str.). Kartu įpareigojo, kad duomenų valdytojas gali tvarkyti duomenis tik gavus duomenų subjekto sutikimą arba tik esant kitiems Reglamente nurodytiems pagrindams ir tik konkrečiais tikslais (6 str.). Duomenų valdytojo prašymas duoti sutikimą, turi būti pateikiamas aiškiai, suprantama ir lengvai prieinama forma, aiškia ir paprasta kalba. Duomenų valdytojui kyla pareiga įrodyti, kad duomenų subjektas davė sutikimą tam, kad būtų tvarkomi jo asmens duomenys. Įtvirtina ir duomenų subjekto teisę atšaukti sutikimą, jį atšaukti turi būti lygiai taip pat paprasta ir lengva, kaip ir duoti (7 str.).

Pirmą kartą Europos Sąjungos teisėje reglamentuotas vaiko asmens duomenų tvarkymas, t. y. jis yra teisėtas tik tuo atveju, jei vaikas yra nejaunesnis nei 16 metų amžiaus. Reglamentuota, kad jei vaikas yra jaunesnis nei 16 metų, duomenų tvarkymas yra teisėtas tik tuo atveju, jeigu sutikimą davė arba tvarkyti duomenis leido vaiko įstatyminiai atstovai, tačiau tik tokia apimtimi, kokia duotas sutikimas tvarkyti nepilnamečio vaiko duomenis. Vaikui tapus pilnamečiu, jis turi teisę pasirinkti ar leisti tvarkyti duomenis, ar reikalauti, kad toks sutikimas būtų atšauktas, o duomenys sunaikinti⁶.

Duomenų apsaugos direktyvoje buvo reglamentuota, kad atsakomybė už asmens duomenų tvarkymą tenka duomenų valdytojui. Bendruoju duomenų apsaugos reglamentu išplečiamas atsakomybės už asmens duomenų tvarkymą taikymas, jo ribos. Siekiama, kad duomenų apsaugos reikalavimai būtų užtikrinti kasdienėje veikloje, nepažeidžiant duomenų subjekto teisėtų interesų. Naujuoju reguliavimu sugriežtinama atsakomybė, skatinanti ne tik duomenų valdytoją, bet ir duomenų tvarkytoją pasirinkti tinkamas priemones duomenų apsaugai užtikrinti, o atsakomybė yra taikoma tiek duomenų valdytojui, tiek ir duomenų tvarkytojui. Tiek duomenų valdytojui, tiek ir duomenų tvarkytojui prisiimant daugiau

⁵ Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-05-02]
<<https://www.ada.lt/go.php/lit/Laukiantys-pokyciai>>.

⁶ *Ibid.*

įsipareigojimų privatumo užtikrinimo kontekste, kartu skatinamas duomenų subjektų pasitikėjimas⁷.

Vadovaujantis Bendrojo duomenų apsaugos reglamento 31 str. tiek duomenų valdytojas, tiek duomenų tvarkytojas, taip pat jų atstovai, gavę prašymą bendradarbiauja su priežiūros institucija, vykdančia savo užduotis. Pasak Valstybinės duomenų inspekcijos, tais atvejais, kuomet bus vykdomas tarpvalstybinis duomenų tvarkymas, suprantamas, kaip asmens duomenų tvarkymas apimantis kelių Sąjungos valstybių narių gyventojus, kylančius klausimus dėl asmens duomenų tvarkymo neprieštaravimo reglamentui bus įgaliotos spręsti skirtingų valstybių narių priežiūros institucijos. Siekiant praktikos suvienodinimo valstybėse narėse, vadovaujanti priežiūros institucija bendradarbiaus su atitinkamų valstybių narių priežiūros institucijomis, drauge atliekant tyrimus, priimant bendrą sprendimą bei duomenų valdytojui (ir/ar tvarkytojui) taikant sankcijas. Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas įtvirtina pareigą vadovaujančiai priežiūros institucijai pateikti sprendimo projektą kitoms valstybių narių priežiūros institucijoms, kurios išanalizavusios projektą privalės pateikti atsakymą išreikšdamos savo nuomonę. Šioms valstybių narių priežiūros institucijoms nustatytas keturių savaitių terminas pareikšti argumentuotą sutikimą ar pagrįstus prieštaravimus dėl sprendimo. Tais atvejais, kai į prieštaravimus neatsižvelgiama, klausimas toliau perduodamas spręsti Europos duomenų apsaugos valdybai. Reglamentas įpareigoja vadovaujančią priežiūros instituciją vykdyti Europos duomenų apsaugos valdybos sprendimą. Tačiau, nepriklausomai ar buvo kreiptasi į Europos duomenų apsaugos valdybą ar ne, priimtas vadovaujančios priežiūros institucijos sprendimas, susijusioms valstybių narių priežiūros institucijoms yra įpareigojantis ir turi būti privalomai vykdomas. Susijusios valstybių narių priežiūros institucijos, nesutikdamos su priimtu sprendimu, gali skųsti jį teismui⁸.

Tvarkomi ar ketinami tvarkyti asmens duomenys gali būti perduoti į trečiąją valstybę arba tarptautinei organizacijai, jeigu duomenų valdytojas arba duomenų tvarkytojas yra nustatęs tinkamas apsaugos priemones, tik esant sąlygai, kad Bendrojo asmens duomenų reglamento nuostatos bus taikomos ne tik asmens duomenų perdavimui, bet ir ateityje vykdomam duomenų tvarkymui.

Naujasis asmens duomenų reguliavimas įtvirtina vienodas sąlygas ne tik visoms Europos Sąjungos rinkoje veikiančioms bendrovėms, bet ir toms bendrovėms, kurios yra įsisteigusios

⁷ ES 29 str. darbo grupė. 2010 m. liepos 13 d. Nuomonė 3/2010 dėl atskaitomybės principo, Nr. WP173, p. 18 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-05-02]

<http://ec.europa.eu/newsroom/article29/news.cfm?item_type=1358&tpa_id=6936>.

⁸ Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-05-02]

<<https://www.ada.lt/go.php/lit/Laukiantys-pokyciai>>.

už ES ribų, o jų veikla yra susijusi su asmens duomenimis (teikia paslaugas, parduoda prekes, stebi asmenų elgesį). Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas numato, kad minėtoms bendrovėms yra taikomas toks pats teisinis reguliavimas, koks yra taikomas ES įsisteigusioms bendrovėms⁹. Duomenų valdytojo (bendrovių) apsaugos priemonių tinkamumas vertinamas atsižvelgus į tokius aspektus, kaip: teisinės valstybės principą, pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, trečiosios valstybės ar tarptautinės organizacijos teisinį reguliavimą, susijusį su visuomenės saugumu, gynyba, nacionaliniu saugumu, baudžiamąja teise ir valdžios institucijų prieiga prie asmens duomenų, ar veiksmingai veikia viena ar kelios nepriklausomos priežiūros institucijos trečiojoje šalyje, trečiosios valstybės ar tarptautinės organizacijos priimtus tarptautinius įsipareigojimus, atsirandančius dėl teisiškai privalomų konvencijų ar priemonių, susijusių su asmens duomenų apsauga (44-45 str.).

Bendrajame duomenų apsaugos reglamente atsiranda nauja pareiga daliai duomenų valdytojų ir duomenų tvarkytojų paskirti duomenų apsaugos pareigūną (BDAR 37 str. 2 d.). Duomenų apsaugos pareigūno įtvirtinimas mažina institucijų, atsakingų už duomenų apsaugą bei priežiūrą, veiklos apimtį. Kaip minėta, tuo pačiu yra stiprinama duomenų valdytojo ir/ar duomenų tvarkytojo atsakomybė, skatinama duomenų valdytojų autonomija, bei duomenų subjektų pasitikėjimas jais¹⁰.

Dar viena naujovė, lyginant su Duomenų apsaugos direktyva, Bendrajame duomenų apsaugos reglamente įtvirtintas baudų dydis už neteisėtą ar netinkamą asmens duomenų tvarkymą, pažeidžiant numatytus duomenų apsaugai keliamus reikalavimus. Tiek duomenų valdytojui, tiek ir duomenų tvarkytojui pažeidusiems reikalavimus gali būti skirta administracinė nuobauda, t.y. bauda, kurios dydis gali siekti nuo 2 iki 4 proc. ankstesnių finansinių metų bendros metinės pasaulinės apyvartos, arba nuo 10 000 000 iki 20 000 000 eurų¹¹. Iki Bendrojo duomenų apsaugos reglamento įsigaliojimo už Lietuvos Respublikos Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo pažeidimus asmenims buvo numatyta bauda nuo 100 iki 580 eurų, o juridinių asmenų vadovams ar kitiems atsakingiems asmenims – nuo 300 iki 1150 eurų. Pakartotinai padarytas administracinis nusižengimas užtraukė baudą asmenims nuo 500 iki 1200 eurų ir juridinių asmenų vadovams ar kitiems atsakingiems asmenims – nuo

⁹ Europos komisija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-05-02] <https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/what-personal-data_lt>.

¹⁰ Zaleckis, J. ES Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas: reikšmė duomenų apsaugos teisei. TEISĖ, 2017, 103. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-22] <<http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/viewFile/10779/8959>>.

¹¹ Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-05-02] <<https://www.ada.lt/go.php/lit/Laukiantys-pokyciai>>.

1100 iki 3000 eurų.¹² Tai reiškia, kad šiuo metu baudų dydis už asmens duomenų apsaugos netinkamą tvarkymą bei pažeidimus, lyginant su Direktyva, padidėja 6,6 tūkstančius kartų. Toks baudų dydis paaiškinamas Reglamente nustatytais teisinio reguliavimo tikslais (BDAR 83 str.), kad kiekvienu atveju skiriamos administracinės baudos būtų veiksmingos, proporcingos ir atgrasomos.

2. PAGRINDINĖS DUOMENŲ SUBJEKTŲ TEISĖS IR JŲ TURINYS

2007 m. ratifikuota Lisabonos sutartis¹³, galiojanti visoje Europos Sąjungoje, taip pat ir Lietuvoje, skelbia, kad kiekvienas asmuo turi teisę į savo duomenų apsaugą. Teisė į duomenų apsaugą yra neatsiejama nuo asmens teisės į privatų bei šeimos gyvenimą. Taigi, asmens teisė į duomenų apsaugą yra demokratinės teisinės valstybės - žmogaus teisė, įtvirtinta ir saugoma ne tik atskirų įstatymų, bet ir pamatiniame valstybės dokumente - Konstitucijoje.

Naujasis Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas nustatė septynias pagrindines duomenų subjektų teises duomenų apsaugos srityje. Keturios, iš jų buvo žinomos ir reglamentuotos prieš įsigaliojant Reglamentui (dabar tiesiog perkeltos į Reglamentą), tai: *teisė žinoti, teisė susipažinti, teisė reikalauti ištaisyti duomenis* ir *teisė nesutikti*. Lyginant Bendrąjį duomenų apsaugos reglamentą su Direktyva įtvirtinamos trys visiškai naujos duomenų subjekto teisės: *teisė reikalauti ištrinti duomenis* („*teisė būti pamirštam*“), *teisė apriboti duomenų tvarkymą* ir *teisė į duomenų perkeliamumą*.

Minėtų teisių įtvirtinimas padeda užtikrinti, kad informacija būtų teisinga, naudojama tik teisėtais tikslais ir tų duomenų valdytojų, kurie turi teisę konkrečius duomenis tvarkyti. Šių teisių laikytis bei jų nepažeisti privalo duomenų apsaugos valdytojas, t. y. tiek valstybės ir savivaldybės institucijos, viešosios įstaigos, ligoninės, policija ir t.t., tiek ir privatus sektorius (draudimo bendrovės, farmacinės kompanijos, advokatai, notarai ir kt.). „*Asmens duomenys gali būti tiek objektyvi, tiek ir subjektyvi informacija, net nebūtinai teisinga, bet kokios formos (raidės, skaičiai, garsas, nuotraukos ar pan.), tiesiogiai ir netiesiogiai susijusi ne tik su asmens privačiu, šeimos gyvenimu, bet ir su asmens veikla*“¹⁴. Pabrėžtina, kad informacija (asmens duomenys) nebūtinai gali būti apie patį duomenų subjektą ar atskleisti konkrečius duomenis apie jį, bet turi būti vertinamas informacijos sąsajumas su duomenų subjektu. Duomenų

¹² Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodeksas. *Teisės aktų registras*. 2015, Nr. 2015-11216, 82 str.

¹³ Lisabonos sutartis, iš dalies keičianti Europos Sąjungos sutartį ir Europos bendrijos steigimo sutartį pasirašyta Lisabonoje, 2007 m. gruodžio 13 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-22] <https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/lt_lisbon_treaty.pdf>.

¹⁴ Vartotojai.lt. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-22] <<http://www.vartotojai.lt/lt/tapatybe/tapatybes-vagyste/asmens-duomenys>>.

subjekto teisių pažeidimas neteisėtai ar priešingai numatytam teisiniam reguliavimui tvarkant duomenis, bus tada, kai informacija apims duomenis, susijusius su duomenų subjektu tam tikrais ryšiais, sąveika ar santykiais su pačiu duomenų subjektu (duomenų subjekto adresas, automobilio valstybinis numeris, telefono numeris, sutuoktinio vardas ir kt.)¹⁵¹⁶.

Pirmoji teisė, perkelta iš Direktyvos į Bendrąją apsaugos duomenų reglamentą (13 ir 14 str.) - *teisė žinoti, būti informuotam* apie savo asmens duomenų tvarkymą. Duomenų valdytojas, nesvarbu ar duomenis gavo iš paties duomenų subjekto ar iš kito šaltinio, duomenų subjektui privalo suteikti, kurio duomenis tvarko ar ketina tvarkyti, informaciją susijusią su duomenų valdytojo tapatybe (pvz.: juridinio asmens pavadinimą), kontaktiniais duomenimis. Taip pat, jei taikoma – duomenų apsaugos pareigūno kontaktinius duomenis. Pagal naująjį duomenų apsaugos reguliavimą duomenų valdytojas privalo pateikti duomenų tvarkymo tikslus, taip pat duomenų tvarkymo teisinį pagrindą. Kai asmens duomenys yra gauti ne iš duomenų subjekto, duomenų valdytojas privalo duomenų subjektui pateikti atitinkamų asmens duomenų kategorijas. Pagal LR Asmens duomenų apsaugos įstatymo 2 str. 1 d., 8 d. kategorijas galima suskirstyti į: asmens duomenis (asmens vardą, pavardę, lytį, kontaktinius duomenis, buvimo vietos duomenis ir interneto identifikatorių ir kt.) ir ypatingus asmens duomenis (duomenys susiję su fizinio asmens fizinės, fiziologinės, genetinės, psichinės, ekonominės, kultūrinės ar socialinės tapatybės požymiais).

Antroji duomenų subjektų teisė duomenų apsaugos srityje – *teisė susipažinti su savo asmens duomenimis* (BDAR 15 str.). Duomenų subjektas turi teisę iš duomenų valdytojo ar tvarkytojo gauti informaciją kokie jo asmens duomenys ir iš kokių šaltinių yra surinkti bei kokiais tikslais jie yra tvarkomi, taip pat kokiems duomenų gavėjams yra teikiami (ypač kokiems duomenų gavėjams trečiosiose valstybėse arba tarptautinės organizacijose). Duomenų valdytojas, gavęs duomenų subjekto paklausimą, visą informaciją apie prašomus duomenis turi pateikti per 30 kalendorinių dienų nuo kreipimosi dienos. Šie duomenys, duomenų valdytojo neatlygintinai duomenų subjektui yra teikiami 1 kartą per kalendorinius metus.

Trečioji duomenų subjektų teisė duomenų apsaugos srityje – *teisė reikalauti ištaisyti duomenis* (BDAR 16 str.). Duomenų subjektas turi teisę reikalauti, kad duomenų valdytojas ištaisytų netikslus jo asmens duomenis. Taip pat, duomenų subjektas pateikdamas papildomą

¹⁵ Civilka, M., Šlapimaitė, L. Asmens duomenų samprat elektroninėje erdvėje [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-08] <<http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/8761/7647>>. Teisė, 2015, 96.

¹⁶ Europos komisija [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-05-02] <https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/what-personal-data_lt>.

pareiškimą ir atsižvelgiant į tikslus, kurių pagrindu yra tvarkomi duomenys, turi teisę reikalauti, kad neišsamūs duomenys būtų papildyti.

Ketvirtoji duomenų subjektų *teisė - nesutikti, kad su juo susiję asmens duomenys būtų tvarkomi* (BDAR 21 str.). Duomenų subjektas turi teisę dėl su jo konkrečiu atveju susijusių priešasčių bet kuriuo metu nesutikti, kad su juo susiję asmens duomenys būtų tvarkomi. Duomenų valdytojas nustoja tvarkyti duomenis, išskyrus atvejus, kai įrodo, kad duomenų tvarkymas yra viršesnis už duomenų subjekto interesus, teises ir laisves, arba siekiant pareikšti, vykdyti ar apginti teisinius reikalavimus. Tais atvejais, kai asmens duomenys tvarkomi tiesioginės rinkodaros tikslais, duomenų subjektas turi teisę bet kuriuo metu nesutikti ir reikalauti, kad duomenys nebūtų tvarkomi tokios rinkodaros tikslais. Pabrėžtina, kad tyła arba neveikimas nėra laikomi galiojančiu sutikimu, nes reikalaujama, kad sutikimas būtų išreikštas vienareikšmiais veiksmais.¹⁷

Penktoji duomenų subjektų *teisė - reikalauti, kad duomenų valdytojas ištrintų su duomenų subjektu susijusius asmens duomenis* (BDAR 17 str.). Kitaip, dar ši teisinio reguliavimo naujovė yra įvardinama, kaip „*teisė būti pamirštam*“. Duomenų valdytojas yra įpareigotas ištrinti asmens duomenis, jei egzistuoja nors viena iš šių priešasčių: asmens duomenys neberekalingi tikslams, kuriems jie buvo renkami arba kitaip tvarkomi; jei duomenų subjektas atšaukia duotą sutikimą ir nebėra jokio kito teisinio pagrindo tvarkyti duomenis; duomenų subjektas nesutinka su duomenų tvarkymu; duomenys buvo tvarkomi neteisėtai; jei yra nustatyta teisinė prievolė, kurios laikantis pagal Europos Sąjungos ar valstybės narės teisę asmens duomenys turi būti ištrinti.

Šešta, duomenų subjektas turi *teisę reikalauti, kad duomenų valdytojas apribotų duomenų tvarkymą* kai: asmens duomenų subjektas užginčija duomenų tikslumą; asmens duomenų tvarkymas - neteisėtas, o duomenų subjektas nesutinka, dėl duomenų ištrynimo ir prašo apriboti jų naudojimą; duomenų valdytojui subjekto asmens duomenys neberekalingi tvarkymo tikslais, tačiau jie reikalingi duomenų subjektui siekiant pareikšti teisinius reikalavimus (BDAR18 str.). Duomenų valdytojas kiekvienam duomenų gavėjui, kuriam buvo atskleisti asmens duomenys, privalo pranešti apie asmens duomenų ištaisymą, ištrynimą arba tvarkymo apribojimą. Duomenų valdytojas, Duomenų subjektui paprašius, privalo suteikti informaciją apie duomenų gavėjus, kuriems buvo atskleisti asmens duomenys (BDAR 19 str.).

¹⁷ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. Didesnė apsauga, naujos galimybės. Komisijos gairės dėl tiesioginio Bendrojo duomenų apsaugos reglamento taikymo nuo 2018 m. gegužės 25 d. Europos komisija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-15] <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52018DC0043&qid=1517578296944&from=EN>>.

Septintoji Duomenų apsaugos reglamente įtvirtinta *teisė - į duomenų perkeliamumą* (BDAR 20 str.). Šios teisės turinys apima duomenų subjekto teisę gauti susijusius su juo asmens duomenis, kuriuos jis pateikė duomenų valdytojui susistemintu, įprastai naudojamu ir kompiuterio skaitomu formatu, ir persiųsti tuos duomenis kitam duomenų valdytojui, o duomenų valdytojas, kuriam duomenys buvo persiųsti privalo nekliudyti¹⁸. Kitaip tariant, duomenų subjektai gali prašyti atitinkamos bendrovės ar organizacijos jiems sugrąžinti suteiktus asmens duomenis, taip pat asmens duomenis tiesiogiai persiųsti kitai bendrovei ar organizacijai. Tokiu būdu yra skatinama duomenų valdytojų konkurencija, o duomenų subjektams sudaroma galimybė lengviau keisti paslaugų teikėjus bei skatinamas naujų paslaugų plėtojimas¹⁹.

3. ASMENS DUOMENŲ TVARKYMO PRINCIPAI

Reglamentu (ES) 2016/679 siekiama užtikrinti vienodo ir aukšto lygio fizinių duomenų apsaugą bei nuoseklų ir vienodą taisyklių, kuriomis reglamentuojama fizinių asmenų pagrindinių teisių ir laisvių apsauga tvarkant asmens duomenis, taikymą (Reglamento (ES) 2016/679 preambulės 10 punktas). Šiam tikslui pasiekti Bendrasis duomenų apsaugos reglamento 5 straipsnis įtvirtina šešis principus, kuriais savo veikloje yra įpareigoti vadovautis visi duomenų tvarkytojai ir duomenų valdytojai tam, kad bet koks asmens duomenų tvarkymas atitiktų šio reglamento reikalavimus ir būtų užtikrinta duomenų subjekto teisių apsauga. Su asmens duomenų tvarkymu susiję principai teisine prasme nėra absoliuti naujovė. Vertinant teisinio reglamentavimo kontekstą šie principai ir jų turinys atitinka Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 3 str. nustatytus asmens duomenų tvarkymo reikalavimus. Tačiau Reglamentas ne tik įtvirtina naujus atskaitomybės, vientisumo bei konfidencialumo principus, bet ir papildomai sureguliuoja iki šiol galiojančius, praplėsdamas jų turinį.

Taigi asmens duomenys turi būti duomenų subjekto atžvilgiu tvarkomi teisėtu, sąžiningu ir skaidriu būdu (5 str. 1 d. a).

Reglamentas labai aiškiai nurodo, kad tam, kad duomenų tvarkymas būtų teisėtas, asmens duomenys turi būti tvarkomi gavus atitinkamo duomenų subjekto sutikimą. Sutikimas turėtų būti duodamas aiškiu aktu patvirtinant, kad yra suteiktas laisva valia, konkretus, informacija pagrįstas ir vienareikšmis nurodymas, kad duomenų subjektas sutinka, kad būtų tvarkomi su

¹⁸ Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-05-02] <<https://www.ada.lt/go.php/lit/Laukiantys-pokyciai>>.

¹⁹ Europos komisija [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-05-02] <https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/what-personal-data_lt>.

juo susiję asmens duomenys, pavyzdžiui raštiškas, įskaitant elektroninėmis priemonėmis, arba žodinis pareiškimas.²⁰ Pareiga įrodyti, kad sutikimas atitinka Reglamente nustatytus turinio reikalavimus ir tą faktinę aplinkybę, kad duomenų subjektas sutiko su duomenų tvarkymo operacija, tenka duomenų valdytojui.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ne pagal Reglamentą, bet ir iki Reglamento įsigaliojimo buvusį teisinį reglamentavimą, sutikimas yra tik vienas iš keleto alternatyvių asmens duomenų tvarkymo pagrindų. Duomenų tvarkymas nesant duomenų subjekto sutikimo laikytinas teisėtu, kai tvarkyti duomenis būtina esant šioms aplinkybėms:²¹

- siekiant įvykdyti sutartį, kurios šalis yra duomenų subjektas, arba siekiant imtis veiksmų duomenų subjekto prašymu prieš sudarant sutartį;
- siekiant įvykdyti duomenų valdytojui taikomą teisinę prievolę (nustatytą ES ar nacionalinės teisės aktuose);
- siekiant apsaugoti gyvybinius duomenų subjekto ar kito fizinio asmens interesus;
- siekiant atlikti užduotį, vykdomą viešojo intereso labui arba vykdant duomenų valdytojui pavestas viešosios valdžios funkcijas;
- siekiant teisėtų duomenų valdytojo arba trečiosios šalies interesų (įskaitant komercinę naudą), išskyrus atvejus, kai tokie duomenų subjekto interesai arba pagrindinės teisės ir laisvės, dėl kurių būtina užtikrinti asmens duomenų apsaugą, yra už juos viršesni.

Reglamento kūrėjai netiesiogiai įtvirtina sąlygą, kad sutikimas atlikti konkrečią duomenų tvarkymo operaciją reikalingas tuomet, kai dėl planuojamo duomenų tvarkymo specifikos ar teisės aktuose numatytų reikalavimų negali būti taikomas joks kitas teisėto duomenų tvarkymo pagrindas.

Realu kad tais atvejais, kai nėra galimybės iš duomenų subjekto gauti Reglamente nustatytus reikalavimus atitinkančio sutikimo arba tvarkymas neatitinka kitų teisėto tvarkymo pagrindų, duomenų tvarkymas siekiant teisėtų interesų, ir toliau turėtų išlikti itin reikšmingu asmens duomenų tvarkymo pagrindu.

Taikant sąžiningo ir skaidraus duomenų tvarkymo principus, fiziniams asmenims turi būti aišku, kaip su jais susiję asmens duomenys yra renkami, naudojami, su jais susipažįstama arba jie yra kitaip tvarkomi, taip pat kokiu mastu tie asmens duomenys yra ar bus tvarkomi ir kokiais tikslais atsižvelgiant į konkrečias asmens duomenų tvarkymo aplinkybes ir kontekstą. Reglamentas nustato pareigą informuoti duomenų subjektą ir apie tai apie tai, kad vykdomas

²⁰ 2016 m. balandžio 27 d. Europos Sąjungos Reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, *supra* note, 1 preambulė 32 d.

²¹ *Ibid.*, 6 str. 1 d.

profilavimas, ir apie tokio profilavimo pasekmes.²² Fiziniai asmenys turėtų būti informuoti apie su asmens duomenų tvarkymu susijusius pavojus, taisykles, apsaugos priemonės bei teises ir apie tai, kaip naudotis savo teisėmis tokio asmens duomenų tvarkymo srityje.²³ Sąžiningo ir skaidraus duomenų tvarkymo principas reikalauja, kad asmenims informacija apie jų duomenų tvarkymą būtų pateikta „skaidria, suprantama ir lengvai prieinama forma, aiškia ir paprasta kalba, ypač jei informacija yra konkrečiai skirta vaikui“²⁴. Informacija turėtų būti pateikiama raštu arba kitomis priemonėmis, įskaitant, prireikus, elektronine forma tuo metu, kai iš asmenų renkami jų duomenys. Pažymėtina, kad Reglamento kūrėjai, įvertinę privalomos pateikti informacijos apimtį, suteikia galimybę privalomą informaciją pateikti kartu su standartizuotomis piktogramomis.

Reglamentas įtvirtina, kad asmens duomenys turi būti renkami nustatytais, aiškiai apibrėžtais bei teisėtais tikslais ir toliau netvarkomi su tais tikslais nesuderinamu būdu; tolesnis duomenų tvarkymas archyvavimo tikslais viešojo intereso labui, mokslinių ar istorinių tyrimų tikslais arba statistiniais tikslais pagal 89 straipsnio 1 dalį nėra laikomas nesuderinamu su pirminiais tikslais²⁵. Tokiu būdu įtvirtintas tikslo apibrėžimo principas įpareigoja kiekvieną įmonę ar organizaciją užtikrinti, kad asmens duomenis būtų renkami ir tvarkomi tik konkrečiais tikslais, kurie turi būti aiškūs, teisėti ir nustatyti duomenų rinkimo metu. Todėl asmens duomenų tvarkymo tikslas turi būti ne tik žinomas, bet ir asmenys, kurių duomenys tvarkomi, turi būti informuoti apie šį tikslą.

Įvertinus Reglamente įtvirtintą šio principo apibrėžimą darytina išvada, kad asmens duomenys gali būti naudojami kitu tikslu, bet tik patikrinus, ar naujasis tikslas yra suderinamas su pradinio tikslu. Tikrinant tikslų suderinamumą Europos komisija rekomenduoja įvertinti šiuos aspektus:²⁶

- visas sąsajas tarp pradinio tikslo ir naujo ar numatomo tikslo;
- aplinkybes, kuriomis duomenys buvo surinkti (t.y. įvertinti koks yra jūsų įmonės/ėstaigos ar organizacijos ir fizinio asmens tarpusavio santykis);
- surinktų duomenų rūšį ir pobūdį ;

²² 2016 m. balandžio 27 d. Europos Sąjungos Reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, *supra* note, 1, preambulė 60 dalis

²³ *Ibid.*, preambulė 9 dalis

²⁴ *Ibid.*, 12 str. 1 d.

²⁵ *Ibid.*, 5 str. 1 d. b) p.

²⁶ ES duomenų apsaugos taisyklių reforma [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-08] <https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform_lt > <https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/rules-business-and-organisations/principles-gdpr/purpose-data-processing/can-we-use-data-another-purpose_lt >.

- numatomo tolesnio duomenų tvarkymo galimas pasekmes (įvertinti su duomenų tvarkymu susijusias grėsmes ir jų poveikį duomenų subjektui);

- tinkamų apsaugos priemonių (kaip antai šifravimo ar pseudonimų suteikimo) buvimą.

Tikslo apribojimo principas tiesiogiai suponuoja duomenų kiekio mažinimo principą (5 str. 1 d. c), kuris laikomas besąlygiška asmens duomenų apsaugos dalimi ir visuotinai pripažįstamas kaip vienas iš geros praktikos aspektų. Šio principo esmė yra tokia, kad duomenų valdytojas ne tik neturėtų rinkti asmens duomenų be jokių aiškių ir apibrėžtų tikslų, bet ir tai, kad turi būti renkami tik tokie duomenys, kurie yra adekvatūs bei susiję su tais tikslais, kuriais jie tvarkomi ir ribojami pagal tai, kiek jų yra būtina turėti atsižvelgiant į tikslus, kuriais jie tvarkomi.

Duomenų mažinimo principas tiesiogiai siejamas ir su asmens duomenų saugojimo laikotarpiu. Pagal ADTAĮ 4 straipsnį, asmens duomenys saugomi ne ilgiau, negu to reikalauja duomenų tvarkymo tikslai. Kai asmens duomenys nebereikalingi jų tvarkymo tikslams, jie turi būti sunaikinami, išskyrus tuos, kurie įstatymų nustatytais atvejais turi būti perduoti valstybės archyvams. Reglamentas išlieka nuoseklus ir duomenų valdytojus įpareigoja užtikrinti, kad duomenų saugojimo laikotarpis būtų minimalus²⁷ ir pagrįstas bei nustatomas įvertinus poreikį juos tvarkyti atsižvelgiant į duomenų tvarkymo tikslus. Pažymėtina, kad Reglamentas nenustato nei minimalaus nei maksimalaus duomenų saugojimo laikotarpio, todėl kiekviena įstaiga ar bendrovė, turi individualiai nusistatyti terminus, per kiek laiko saugomi duomenys, turi būti ištrinti. Bet išimtiniais atvejais asmens duomenis galima saugoti ilgiau archyvavimo tikslais viešojo intereso labai arba mokslinių ar istorinių tyrimų tikslais, tačiau turi būti imamasi techninių ir organizacinių priemonių (kaip antai anoniminimo, šifravimo ir pan.).²⁸

Reglamento 5 str. 1 dalies d) punkte įvirtintas duomenų tikslumo principas įpareigoja duomenų valdytoją imtis visų pagrįstų priemonių užtikrinti, kad asmens duomenys, kurie nėra tikslūs, atsižvelgiant į jų tvarkymo tikslus, būtų nedelsiant ištrinami arba ištaisomi. Taigi duomenų valdytojai turi užtikrinti, kad asmens duomenys būtų tikslūs ir, jeigu tai reikalinga asmens duomenims tvarkyti, nuolat atnaujinami atsižvelgiant į jų tvarkymo tikslus ir ištaisomi, jeigu taip nėra. Siekiant nepažeisti šio asmens duomenų tvarkymo principo, duomenų

²⁷ 2016 m. balandžio 27 d. Europos Sąjungos Reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, *supra* note, 1, preambulė 39 d.

²⁸ ES duomenų apsaugos taisyklių reforma [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-08] <https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform_it > <https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/rules-business-and-organisations/principles-gdpr/how-long-can-data-be-kept-and-it-necessary-update-it_it >.

valdytojas turėtų nustatyti ne tik periodinės duomenų peržiūros, bet ir duomenų ištrynimo terminus.

Konfidencialumo nuostata nėra naujiena asmens duomenų apsaugos teisėje, bet Reglamento 5 str. 1 dalies f) p. konfidencialumo principas įtvirtintas kartu su vientisumo principu. Taigi bet kuri įstaiga ar bendrovė tvarkanti ar valdanti asmens duomenis, turi įdiegti tokias technines ir organizacines apsaugos priemones, kurios visapusiškai užtikrintų duomenų saugumą. Kaip vieną iš tokio pobūdžio pavyzdinių priemonių Reglamentas nurodo pseudonimų suteikimą, t. y. procesas, kuomet asmens duomenys tvarkomi taip, jog jų nebūtų galima susieti su konkrečiu asmeniu, nepasinaudojus papildoma informacija, o ta papildoma informacija yra saugoma atskirai nuo asmens duomenų²⁹. Šio principo turinys papildomai apima ir pareigą imtis tokių priemonių, kurios užtikrintų apsaugą nuo neteisėto duomenų tvarkymo bei nuo netyčinio duomenų praradimo, sunaikinimo ar sugadinimo. Taigi asmens duomenys gali būti tvarkomi tik tą daryti įgaliotų asmenų, o įdiegtos apsaugos priemonės turi funkcionuoti taip, kad asmens duomenys būtų apsaugoti nuo atsitiktinio arba neteisėto informacijos pakeitimo ir/ar sunaikinimo.

Reglamentas įpareigoja duomenų valdytojus prisiimti kuo daugiau atsakomybės už asmens duomenų tvarkymą, tokiu būdu netiesiogiai išreiškiant pasitikėjimą valdytojų atliekamais veiksmais, bet kartu ir sugriežtinant valdytojų pareigas duomenų apsaugos srityje. Šiame kontekste itin svarbus ir reikšmingas yra Reglamento 5 str. 2 dalyje įtvirtintas atskaitomybės principas, pagal kurį duomenų valdytojas ir duomenų tvarkytojas yra ne tik atsakingi už duomenų apsaugos reikalavimų laikymąsi, bet ir turi sugebėti bei ir įrodyti, kad duomenys tvarkomi laikanti Reglamento reikalavimų. Tokiu būdu duomenų valdytojai ir tvarkytojai skatinami taip tvarkyti asmens duomenis, kad pasirinktos priemonės atitiktų Reglamente įtvirtintus duomenų apsaugos principus ir reikalavimus.

Vienas iš būdų bei priemonių įrodyti, kad laikomasi Reglamente įtvirtintų principų bei reikalavimų, yra duomenų tvarkymo veiklos įrašų tvarkymas bei saugojimas. Ši pareiga skirtinga apimtimi yra nustatyta ir duomenų tvarkytojui, ir duomenų valdytojui, o pastarieji privalo bendradarbiauti su priežiūros funkcijas vykdančia institucija ir jos prašymu pateikti tuo įrašus, kad pagal juos būtų galima stebėti tas duomenų tvarkymo operacijas.

²⁹ 2016 m. balandžio 27 d. Europos Sąjungos Reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, *supra* note, 1, 4 str. 5 d.

4. DUOMENŲ APSAUGOS PAREIGŪNO VEIKLOS PAGRINDAI IR PRINCIPAI

ADTAI 32 str. įtvirtina galimybę, bet ne pareigą, duomenų valdytojams paskirti už duomenų apsaugą atsakingą asmenį ar skyrių, kuris prižiūri, kad įmonėje asmens duomenys būtų tvarkomi laikantis duomenų apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatų.

Kitaip nei iki Reglamento priimtuose Lietuvos, Europos Sąjungos ir daugumos ES valstybių narių duomenų apsaugos įstatymuose, Bendrojo duomenų apsaugos reglamento 37 str. 1 dalyje įtvirtinta ne teisė, o pareiga tam tikrai daliai duomenų valdytojų ir tvarkytojų paskirti duomenų apsaugos pareigūną.

Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 95/46/EB 29 straipsnio darbo grupės teigimu, duomenų apsaugos pareigūnas (angl. Data Protection Officer (toliau dar ir– DPO)) pripažįstamas vienu pagrindinių dalyvių naujojoje duomenų valdymo sistemoje³⁰, o Reglamentu yra nustatomos jo paskyrimo sąlygos, statusas bei užduotys. Aukščiau paminėta 29 straipsnio darbo grupė duomenų apsaugos pareigūną laiko atskaitomybės pagrindu ir nurodo, kad duomenų apsaugos pareigūnai ne tik padeda laikytis reikalavimų įgyvendindami atskaitomybės priemones (pvz., padeda atlikti poveikio duomenų apsaugai vertinimus ir atlieka arba padeda atlikti auditus), bet ir veikia kaip tarpininkai tarp įvairių suinteresuotųjų subjektų (pvz., priežiūros institucijų, duomenų subjektų ir organizacijos verslo padalinių).³¹

Reglamento 37 str. 1 d. numato, kad duomenų apsaugos pareigūną privalo būti paskirtas:

- kai duomenis tvarko valdžios institucijos arba įstaigos, išskyrus teismus, kai jie vykdo teismo funkcijas;
- kai pagrindinė duomenų valdytojo arba duomenų tvarkytojo, veikla yra duomenų tvarkymo operacijos, dėl kurių pobūdžio, aprėpties ir(arba) tikslų duomenų subjektai yra reguliariai bei sistemingai stebimi dideliu mastu;
- kai pagrindinė duomenų valdytojo arba duomenų tvarkytojo veikla yra specialių kategorijų duomenų tvarkymas dideliu mastu arba asmens duomenų apie apkaltinamuosius nuosprendžius ir nusikalstamas veikas tvarkymas dideliu mastu.

Duomenų apsaugos pareigūnu skyrimo kriterijai (išskyrus pirmąjį) yra gana abstraktaus pobūdžio, todėl 29 straipsnio darbo grupė kaip gerą patirtį rekomenduoja duomenų apsaugos pareigūną ir tiems duomenų valdytojams, kurie neprivalo to daryti pagal Reglamento nuostatas. Duomenų apsaugos pareigūnu skyrimo kriterijai (išskyrus pirmąjį) yra gana abstraktaus

³⁰ Duomenų apsaugos pareigūnų gairės. 29 Straipsnio duomenų apsaugos darbo grupė. Priimta su paskutiniaisiais pakeitimais 2017 m. balandžio 5 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-08] < <https://www.ada.lt/go.php/Metodine-pagalba966> >, psl. 6.

³¹ *Ibid.*, psl. 5.

pobūdžio, todėl ta pati darbo grupė yra parengusi ir skiriant DPO siūlo vadovautis *Duomenų apsaugos pareigūnų gairėmis*. Šiose gairėse yra įtvirtinta rekomendacija duomenų valdytojams ir duomenų tvarkytojams ne tik atlikti išsamią analizę siekiant įvertinti ar jų veikla atitinka Reglamento 37 str. 1 d. įtvirtintus kriterijus ir būtinybę skirti duomenų apsaugos pareigūną, bet ir šios analizės rezultatus įtvirtinti raštu bei saugotų su kitais duomenų valdytojo ar duomenų tvarkytojo dokumentais. Tokių veiksmų tikslas - užtikrinant atskaitomybės principo įgyvendinimą, priežiūros institucijai parodyti atliktos analizės eigą ir padarytas išvadas.

Duomenų apsaugos pareigūnu gali būti ne tik duomenų valdytojo ar duomenų tvarkytojo vidaus darbuotojas bet ir pagal paslaugų teikimo sutartį samdomas fizinis ar juridinis asmuo. Jis skiriamas remiantis profesinėmis savybėmis, visų pirma duomenų apsaugos teisės ir praktikos ekspertinėmis žiniomis, taip pat gebėjimu atlikti nustatytas teisinio reguliavimo užduotis.³² Ekspertinių žinių reikalavimas turėtų būti siejamas su giliu nacionalinių bei tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių duomenų apsaugą, išmanymu bei gebėjimu atlikti Reglamento jam paskirtas užduotis. Deja jokie konkretni reikalavimai DPO kompetencijai Reglamente nėra nustatyti, neįtvirtintas ir DPO kompetencijos įvertinimo/patvirtinimo tvarka. Realiai duomenų valdytojas ar duomenų tvarkytojas, įvertinęs tvarkomų asmens duomenų sudėtingumą, bendrovės dydį bei struktūrą, patys savarankiškai sprendžia apie asmens tinkamumą bei gebėjimą būti duomenų apsaugos pareigūnu.

Reglamente įtvirtintas DPO nepriklausomumo principas, kuris reiškia, kad duomenų apsaugos pareigūnas neturi gauti jokių jokių nurodymų dėl savo užduočių vykdymo ir jam nebūtų daroma įtaka, siekiant išvengti duomenų tvarkymą nustatančių reikalavimų. Kadangi duomenų apsaugos pareigūnas gali vykdyti ir kitas užduotis ar eiti kitas pareigas, Reglamento 38 str. 6 d. įtvirtina interesų konflikto vengimo principą, kuris glaudžiai susijęs su DPO nepriklausomumu. Duomenų valdytojas ir duomenų tvarkytojas yra įpareigoti užtikinti, kad dėl bet kokių tokio pobūdžio užduočių atlikimo nekiltų interesų konfliktas. Reglamentas taip pat išskiria prieinamumo principą³³, kuris nulemia, kad duomenų apsaugos pareigūnas turi būti pasiekiamas visiems suinteresuotiems asmenims: duomenų valdytojams ir tvarkytojams, jų vadovams ir darbuotojams, duomenų subjektams, priežiūros institucijoms. Duomenų

³² 2016 m. balandžio 27 d. Europos Sąjungos Reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, *supra* note, 1, 37 str. 5 p.

³³ Zaleskis, J. Duomenų apsaugos pareigūno veiklos pagrindai pagal ES Bendrąjį duomenų apsaugos reglamentą. *Teisė 2017 104. P. 159-170.* [interaktyvus] [žiūrėta 2018-04-08] <
www.zurnalai.vu.lt/teise/article/download/10851/8986 >. 167.

valdytojas arba duomenų tvarkytojas paskelbia duomenų apsaugos pareigūno kontaktinius duomenis ir praneša juos priežiūros institucijai³⁴ bei paskelbia juos viešai.

Pažymėtina ir tai, kad asmens duomenų pareigūnui netaikoma asmeninė atsakomybė ir numatytos sankcijos už Reglamento pažeidimą, jeigu duomenų valdytojai ar tvarkytojai pažeis Reglamento reikalavimus. Ne tik pačiame Reglamente, bet ir jo preambulėje aiškiai nurodyta, kad Reglamentu įtvirtintų duomenų apsaugos reikalavimų laikymasis yra duomenų valdytojų ir duomenų tvarkytojų pareiga, kurios įgyvendinimą privalo užtikrinti būtent jie, o ne duomenų apsaugos pareigūnas.

Būtent sankcijų dydis už duomenų apsaugos pažeidimus laikytinas dar viena paskata įvertinti asmens duomenų svarbą ir saugą bei laikytis Reglamente įtvirtintų asmens duomenų tvarkymo principų bei taisyklių. Reglamento 83 str. įtvirtina kriterijus, pagal kuriuos priežiūros institucija atlieka vertinamuosius veiksmus ir priima sprendimą dėl baudos skyrimo/neskyrimo ir jos dydžio. Atsižvelgiant į pažeidimo pobūdį bei kitus Reglamente išvardintus kriterijus, baudos dydis yra diferencijuojamas ir gali siekti iki 10 mln. EUR arba iki 20 ml. EUR arba 2 % ar 4 % praėjusių finansinių metų bendros metinės pasaulinės apyvartos, atsižvelgiant į tai, kuri suma yra didesnė.³⁵ Pažymėtina ir tai, kad baudos sumokėjimas niekaip neapsaugo duomenų tvarkytojo ar duomenų valdytojo nuo pareigos atlyginti asmeniui patirtą turtinę ir neturtinę žalą.³⁶ Asmens teisė kreipti dėl žalos atlyginimo tiesiogiai įtvirtinta Reglamento 82 straipsnyje. Žinoma asmuo privalės įrodyti bei pagrįsti patirtus finansinius nuostolius ar neturtinę žalą, tačiau tokios nuostatos įtvirtinimas netiesiogiai suponuoja išvadą, kad žala atlyginama esant bet kokio pobūdžio asmens duomenų apsaugos principų ar taisyklių pažeidimui.

IŠVADOS

Apibendrinant tai, kas aukščiau išdėstyta, darytina išvada, kad nuo 2018 m. gegužės 25 d. pradėtas taikyti Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas, kaip tiesioginis taikymo teisės aktas, į valstybių nacionalinę teisinę sistemą įneša daug naujovių ir aktualių pakeitimų duomenų apsaugos reguliavime.

Reglamentas smarkiai praplečia ES duomenų apsaugos teisės teritorinę taikymo sritį, sugriežtina reikalavimus asmens duomenų tvarkymo teisėtumui, išplečiama atsakomybės už asmens duomenų tvarkymą taikymo ribas, įtvirtina naują pareigą daliai duomenų valdytojų ir

³⁴ 2016 m. balandžio 27 d. Europos Sąjungos Reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, *supra* note, 1, 37 str. 7 p.

³⁵ *Ibid.*, 83 str. 5 d.

³⁶ *Ibid.*, 82 str. 1 d.

duomenų tvarkytojų, paskirti duomenų apsaugos pareigūną, reglamentuoja vaikų asmens duomenų tvarkymą, stiprina duomenų subjektų teises, sugriežtina duomenų subjektų sutikimui keliamus reikalavimus, taip pat padidina baudų dydį už netinkamą ar neteisėtą asmens duomenų tvarkymą siekiant, kad kiekvienu atveju skiriamos administracinės baudos būtų veiksmingos, proporcingos ir atgrasomos.

Duomenų subjektų teisių įtvirtinimu Bendrajame asmens duomenų reglamente siekiama užtikrinti, kad informacija būtų teisinga, naudojama tik teisėtais tikslais ir tų duomenų valdytojų, kurie turi teisę konkrečius duomenis tvarkyti. Duomenų subjekto teisės, kurios saugo duomenų subjektų asmens duomenis ir kuriomis duomenų subjektai turi teisę naudotis, yra perkeltos iš Direktyvos 95/46/EB, praplėstos ir papildytos naujomis: teise reikalauti ištrinti duomenis („teise būti pamirštam“), teise apriboti duomenų tvarkymą ir teise į duomenų perkeliamumą.

Reglamente įtvirtinti principai laikytini aiškiais teisiniais reikalavimais, kuriais duomenų valdytojas ir tvarkytojas privalo vadovautis valdant ir/ar tvarkant asmens duomenis. Reglamentas duomenų valdytojui nustato privalomas gaires kaip valdyti duomenis laikantis nustatytų principų, o kiekvienas valdytojas yra įpareigotas tai apsibrėžti veiklos įrašuose. Tokiu būdu susitiprinama duomenų valdytojų atsakomybė už duomenų subjektų teises ir mažinamas duomenų apsaugos priežiūros institucijos dalyvavimas kasdienėje duomenų tvarkymo veikloje.

Reglamentas duomenų apsaugos pareigūnui priskiria gana svarbų vaidmenį visoje duomenų valdymo sistemoje. Duomenų apsaugos pareigūnas pagal jam suteiktus įgaliojimus bei priskirtas funkcijas laikytinas asmeniu, kuris ne tik turės padėti duomenų valdytojams ir duomenų tvarkytojams tinkamai įgyvendinti duomenų apsaugos reikalavimus, bet ir veiks kaip tarpininkas tarp duomenų subjektų, duomenų valdytojo ar tvarkytojo ir duomenų apsaugos priežiūros institucijos.

LITERATŪRA

1. Administracinių baudų taikymo ir nustatymo pagal Reglamentą 2016/679 gairės. 29 Straipsnio duomenų apsaugos darbo grupė. Priimta su paskutiniais pakeitimais 2017 m. spalio 3 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-30] < <file:///C:/Users/sigita.tunkeviciene/Downloads/AdministraciniubaudutaikymoimustatymopagalB/DARgaires20171003wp253LT.pdf> >.
2. Civilka, M., Šlapimaitė, L. Asmens duomenų samprat elektroninėje erdvėje [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-08] < <http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/8761/7647> >. Teisė, 2015, 96.
3. ES duomenų apsaugos taisyklių reforma [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-08] < https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform_it >.
4. ES 29 str. darbo grupė. 2010 m. liepos 13 d. Nuomonė 3/2010 dėl atskaitomybės principo, Nr. WP173, p. 18 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-05-02] < http://ec.europa.eu/newsroom/article29/news.cfm?item_type=1358&tpa_id=6936 >.

5. Europos komisija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-05-02] <https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/what-personal-data_lt>.
6. Dėl pareigos paskirti duomenų apsaugos pareigūną. Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-03-12] < <https://www.ada.lt/go.php/lit/1-del-pareigos-paskirti-duomenu-apsaugos-pareiguna-2017-m> >.
7. Duomenų apsaugos pareigūnų gairės. 29 Straipsnio duomenų apsaugos darbo grupė. Priimta su paskutiniaisiais pakeitimais 2017 m. balandžio 5 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-08] < <https://www.ada.lt/go.php/Methodine-pagalba966> >.
8. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. Didesnė apsauga, naujos galimybės. Komisijos gairės dėl tiesioginio Bendrojo duomenų apsaugos reglamento taikymo nuo 2018 m. gegužės 25 d. Europos komisija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-15] <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52018DC0043&qid=1517578296944&from=EN>>.
9. Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodeksas. *Teisės aktų registras*. 2015, Nr. 2015-11216.
10. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 22-804.
11. Lisabonos sutartis, iš dalies keičianti Europos Sąjungos sutartį ir Europos bendrijos steigimo sutartį pasirašyta Lisabonoje, 2007 m. gruodžio 13 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-22] <https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/lt_lisbon_treaty.pdf>.
12. 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmens duomenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, Specialusis leidimas, OL L 281, p. 31; 2004 m., 13 skyrius, 15 tomas, p. 355–374.
13. 2016 m. balandžio 27 d. Europos Sąjungos Reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmens duomenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-01-30] < <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2016:119:FULL&from=EN> >.
14. Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-05-02] <<https://www.ada.lt/go.php/lit/Laukiantys-pokyciai>>.
15. Vartotojai.lt. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-22] < <http://www.vartotojai.lt/lt/tapatybe/tapatybes-vagyste/asmens-duomenys>>.
16. Zaleskis, J. Duomenų apsaugos pareigūno veiklos pagrindai pagal ES Bendrąjį duomenų apsaugos reglamentą. *Teisė 2017 104. P. 159-170*. [interaktyvus] [žiūrėta 2018-04-08] < www.zurnalai.vu.lt/teise/article/download/10851/8986 >.
17. Zaleskis, J. ES Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas: reikšmė duomenų apsaugos teisei. *Teisė 2017 103. P. 45-54*. [interaktyvus] [žiūrėta 2018-04-08] < <http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/viewFile/10779/8959> >.

THE MAIN RIGHTS OF THE DATA SUBJECT AND THEIR ENFORCEMENT IN ACCORDANCE WITH THE EU GENERAL DATA PROTECTION REGULATION

Dr. Eglė Štareikė*

Mykolas Romeris University, Lithuania

Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė**

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

EU General Data Protection Regulation, by the theoretical and practical view, reforms EU data protection legal regulation and establishes a uniformly high standard of privacy data protection - the impact of any government institution or company on data protection will have to become permanent and one of the central element of planning and implementing any activity. The EU General Data Protection

Regulation not only sets new rules for data processing, but also in detail regulates the rights of data subjects, extends the content of these rights and establishes the Data Protection Officer Institute. In this article, authors presents the main innovations related to data subjects' rights protection and data processing principles. The paper also analyzes the bases for the appointment of the Personal Data Protection Officer and the principles of his operation. Only the responsible processing and processing of personal data based on the principles enshrined in the Regulation protects data subject individual's right to privacy, also the data controller and data processor - against personal data protection breach.

The relevance of this scientific article relates to the novelty and relevance of the General Data Protection Regulation and the importance of this document to data protection law.

The **purpose** of this scientific article is to analyze the content of the main rights of data subject, identifying the means of ensuring data rights of the data subjects and examining the bases and principles of the activities of the data protection officer.

Object of scientific article - General Data Protection Regulation contains the principles of data subjects' rights and the processing of personal data.

To sum up it has to be drawn that the application of the General Data Protection Regulation has become a direct legal act and brings many innovations into countries national legal systems.

The Regulation dramatically broadens the territorial scope of EU data protection law, strengthens the requirements for the lawfulness of the processing of personal data, extends the scope of liability for the processing of personal data, establishes a new obligation for a part of data controllers and data processors, appointment of a data protection officer, regulates the processing of personal data of children, strengthens the rights of subjects, tightens the requirements for the consent of the data subjects, and also increases the amount of fines for improper or unlawful processing of personal data.

The establishment of the rights of data subjects in the General Personal Data Regulation aims to ensure that information is correct, used only for legitimate purposes and by those controllers who have the right to process specific data.

The principles enshrined in the Regulation are considered to be clear legal requirements, which controller and processor must follow when controlling and / or processing personal data. Regulation sets for data controllers binding guidelines for managing data in accordance with established principles, and each controller is required to define it in activity records. In this way, the responsibility of data controllers for the rights of data subjects is reinforced and the involvement of the data protection supervisory authority in the daily routine of data processing is reduced.

The Regulation attaches a significant role to the Data protection officer throughout the entire data management system. The Data protection officer, in accordance with his mandate and assigned functions, shall be considered as a person who will not only be required to help data controllers and processors properly enforce data protection requirements but also act as an intermediary between data subjects, data controllers or processors and the data protection supervisory institution.

Keywords: data subject, data controller, data processor, General Data Protection Regulation (GDPR), lawful processing of data.

Dr. Eglė Štareikė* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis: sutarčių teisė, prievolių teisė, civilinė atsakomybė.

Dr. Eglė Štareikė* Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: contract law, law of obligations, civil liability.

Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė** Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis: socialinių teisių įgyvendinimo problemų tyrimas.

Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė** Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: research of problems in realization of social rights.

FINANSINIO SAUGUMO KONCEPCIJOS VERTYBINIS ASPEKTAS

Robertas Vaitkus¹

¹*Mykolo Romerio Universiteto Finansų institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4651
El. paštas: inforobvai@gmail.com*

Asta Vasiliauskaitė²

²*Mykolo Romerio Universiteto Finansų institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4651
El. paštas: avasil@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjami pagrindiniai finansinio saugumo koncepcijos raiškos vertybiniai aspektai ir atskleidžiama, kaip finansinio saugumo principai reiškiasi asmens elgsenoje finansų valdymo kontekste. Nagrinėjant asmens finansinio saugumo palaikymo galimybes, atliekama integruota finansinės elgsenos modelių bei motyvų analizė, atskleidžiami teisiniai ir psichologiniai problemos nagrinėjimo aspektai. Taip pat analizuojama, kaip susiformuoja finansinio saugumo užsitikrinimo poreikis ir kokios pagrindinės asmens vertybinės nuostatos ar stereotipai priveda prie skubotų ir nepamatuotų finansiškai nesaugių sprendimų priėmimo ir sunkių pasekmių.

Pagrindinės sąvokos: finansinis saugumas, finansų elgsena, namų ūkio finansai, vertybinė išraiška.

ĮVADAS

Pasaulyje vis labiau įsigali vartotojiška aplinka, vartotojiškiems poreikiams patenkinti nukreipiama gamyba, o visa tai yra apipinta tarpusavio finansinio atsiskaitymo saitais. Finansiniam atsiskaitymui užtikrinti sukuriama vis daugiau finansinių paslaugų (vartojimo kreditai, paskolos, akcijos, obligacijos, kiti finansiniai produktai), kurios įgalina kiekvieną iš mūsų patenkinti vartotojišką poreikį dar net neuždirbus reikiamos pinigų sumos. Tačiau kartais nutinka taip, kad peržengiama finansinio saugumo riba ir taip atrodantis neišsemiamas finansinių išteklių krepšys ištuštėja, o jo užpildymui nebeužtenka asmens pastangų. Tokiais atvejais asmuo tampa nemokiu ir bankrutuoja prarasdamas ne tik savo santaupas, bet ir vartotojiško poreikio tenkinimo metu sukauptas gėrybes – būstą, automobilį ar pan. Nemokumo problemos gali kilti netgi valstybėms, kurios bet kokia kaina siekdamos sukurti „idealią“ gerovės valstybę, rizikuoja peržengti finansinio saugumo ribą.

Finansinis saugumas nagrinėjamas jau ne vienerius metus, tačiau dažniausiai analizuojamas tik tam tikras finansinio saugumo aspektas. Pavyzdžiui, M. DeLiema ir M.

Deevy analizavo sukčiavimo finansų sektoriuje įtaką JAV finansiniam saugumui¹. Tyrimas parodė, kad dažniausiai pasitaikantys sukčiavimo atvejai buvo susiję su investavimu ir vartojimo prekėmis. Gauti duomenys atskleidžia sukčiavimo paplitimo tendencijas ir leidžia nukreipti į tas sritis prevencines priemones, kad būtų apsaugoti labiausiai pažeidžiami asmenys. S. Mudrazija ir B. A. Butrica analizavo skirtingų šalių vyresnio amžiaus namų ūkių nuosavybės tendencijas prieš ir po finansinės krizės². Tyrimas atskleidė, kad skirtingose šalyse nuosavo būsto turėjimo ir finansinio saugumo santykis skiriasi, t. y. vyresnio amžiaus žmonės Pietų Europoje, lyginant su amerikiečiais, yra daug mažiau linkę įsigyti nuosavą būstą, kad išlaikytų norimą gyvenimo lygį pensijoje. D. Bowman, M. Banks, G. Fela, R. Russell ir A. Silva tyrė socialinių ir ekonominių veiksnių įtaką finansinei gerovei ir atkreipė dėmesį į didėjančią socialinę nelygybę ir finansų atskirtį³. Šis tyrimas parodė, kad ekonominiams saugumui turi įtakos tokie veiksniai kaip – tinkamas socialinis draudimas, finansinė įtrauktis, tinkamas reguliavimas ir apsauga. S. Y. Ahmad, M. F. Sabri, H. F. Rahim ir S. Osman tyrinėjo finansinio saugumo priklausomybę nuo pragyvenimo lygio skirtumų, finansinio raštingumo, vykdomos finansinės veiklos⁴. Tyrimo metu buvo aiškintasi, kokie veiksniai įtakoja geresnę namų ūkių finansinio saugumo būklę.

Finansinį saugumą nagrinėja ne tik atskiri mokslininkai, bet ir institucijos ar įstaigos, pavyzdžiui, Finansinio raštingumo koalicija „Jum\$tor“ savo tyrime finansinį raštingumą įvardina kaip priemonę veiksmingai valdyti savo finansinius išteklius ir taip užsitikrinti savo asmeninį finansinį saugumą⁵. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija atliekamuose finansinio raštingumo tyrimuose, be kita ko, akcentuoja būtinumą kuo anksčiau pradėti ugdyti asmens finansinį raštingumą, kas galėtų teigiamai įtakoti finansinę elgseną bei skatintų aktyvią taupymo elgseną ir ilgalaikį planavimą⁶.

¹ DeLiema, M., Deevy, M. Estimating the impact of fraud in the United States. *Journal Innovation in Aging* [interaktyvus]. 2017 [žiūrėta 2017-08-15]. <<https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1093/geroni/igx004.389>>.

² Mudrazija, S., Butrica, B. A. Homeownership, social insurance, and, old-age security in the united states and Europe. *Journal Innovation in Aging* [interaktyvus]. 2017 [žiūrėta 2017-08-10]. <<https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1093/geroni/igx004.703>>.

³ Bowman, D., Banks, M., Fela, G., Russell, R., de Silva A. Understanding financial wellbeing in times of insecurity, Working paper, *Brotherhood of St Laurence, Fitzroy* [interaktyvus]. 2017 [žiūrėta 2017-12-10]. <http://library.bsl.org.au/jspui/bitstream/1/9423/1/Bowman_etal_Understanding_financial_wellbeing_2017.pdf>

⁴ Ahmad S. Y., Sabri M. F., Rahim H. A., Osman S. (2017). Factors Predicting Financial Security of Female Headed Households. *Journal of Emerging Economies and Islamic Research*. No. 1.

http://www.jeeir.com/v2/images/2017V5N1/JEEIR2017_V5N1_2yuliandi.pdf.

⁵ Hastings, J. S., Madrian, B. C., Skimmyhorn, W. L. Financial literacy, financial education and economic outcomes. *Annual Review of Economics* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2018-02-10].

<<https://doi.org/10.1146/annurev-economics-082312-125807>>.

⁶ <https://wfiyc.org/oecd-infe-international-survey-of-adult-financial-literacy-competences/>

Finansinio saugumo vertybinio aspekto, t. y., kaip asmuo suvokia finansinį saugumą, kas įtakoja asmens elgseną priimant finansinio saugumo sprendimus, mokslininkų nėra nagrinėjama. Todėl šiame tyrime siekiama išsiaiškinti, kokia yra finansinio saugumo vertybinė išraiška, ir kas įtakoja vis augantį vartotojiškumą ir tokiu būdu prisideda prie finansinio saugumo vertybinės ribos peržengimo. Problema ta, kad yra nemažai asmenų, kurie nesuvokia ar galbūt ne taip interpretuoja faktines aplinkybes ir negeba suprasti, kad peržengus tam tikrą vertybinę ribą, gresia finansinis nesaugumas, būseną, kuri gali neduoti asmeniui toliau tobulėti, siekti asmeninių tikslų, priverčia jaustis bejėgiu, o galiausiai gali sužlugdyti asmenybę. Nesuvokiant finansinio saugumo kaip vertybės, gali kilti problemų ne tik konkrečiam asmeniui, bet tai gali turėti neigiamos įtakos ir kitiems asmenims. Daug mokslininkų ar politikų finansinį saugumą vertina dažniausiai tik iš ekonominių duomenų skaičiavimo, teisinių apibrėžimų bei ribojimų ar draudimų perspektyvos. Tačiau finansinio saugumo vertybinė suvokimo problematika neretai persipina ir su psichologijos, sociologijos, vadybos, finansų teorijos sritimis, todėl būtina finansinį saugumą panagrinėti platesniame kontekste.

Straipsnio tikslas – išsiaiškinti pagrindinius finansinio saugumo koncepcijos raiškos vertybinius aspektus ir nustatyti, kaip finansinis saugumas reiškiasi asmens elgsenoje priimant finansinius sprendimus.

Tyrimo objektas – asmens finansinio saugumo ir asmens vertybiniai elgsenos modeliai.

Tyrimo metodai. Taikant mokslinės literatūros analizės, sisteminimo, lyginamosios analizės, dokumentų turinio lyginimo metodus siekiama įvertinti, kokie asmens vertybiniai elgsenos modeliai įtakoja asmens sprendimus, užtikrinančius finansinį saugumą.

FINANSINIO SAUGUMO SUVOKIMAS

Galima rasti ne vieną mokslininkų suformuluotą asmens finansinio saugumo sąvoką, tačiau skiriama mažai dėmesio asmens finansinio saugumo ir asmens elgsenos modelių galimų ryšių tyrimams. Todėl siekiant pilnai suprasti finansinį saugumą svarbu išsiaiškinti ne tik ekonomines, vadybines ar teisesines asmens ar atskirų namų ūkio formavimo prielaidas, bet ir asmens vertybinį finansinio saugumo suvokimą. Žmogus priimdamas finansinio saugumo sprendimus yra įtakojamas daugybės vidinių ir išorinių veiksnių, kas vienaip arba kitaip įtakoja asmens elgseną priimant finansinio saugumo sprendimus. Labai didelę įtaką žmogaus sprendimų priėmimui daro asmeninių vertybių egzistavimas. V. Aramavičiūtės teigimu, vertybės padeda žmogui ne tik susivokti sudėtingame pasaulyje, bet ir pasirinkti tai, kas jame

yra iš tiesų prasminga⁷. Vertybės – tai „individualiai gyvenimui ir socialiniam bendrabūviui būtinos taisyklės, orientavimosi modeliai, elgesio normos, kurių, kaip objektyviai galiojančių, žmonės privalo laikytis subjektyviai vertindami atitinkamus reiškinius, mąstydami ir kontroliuodami savo veiksmus“⁸.

Kita vertus, gali kilti klausimas, ar vertybinės nuostatos suderinamos su ekonomine veikla. B. Kuzmickas analizuodamas vertybinių požiūrių problematiką teigia, kad dalis autorių ekonomikos atskyrimą nuo vertybių srities motyvuoja tuo, kad tai iš esmės pragmatinės veiklos sritis, kurioje vyrauja naudos, materialinių vertybių gausinimo, finansinės galios didinimo nuostatos⁹.

Šiame kontekste svarbu išsiaiškinti, kaip žmogus patiria finansinio saugumo būseną ir kaip tai pasireiškia žmogaus elgsenoje, kaip tai atsispindi konkrečiuose asmens išgyvenimuose ir patirtyje. Manytina, kad tik suradus tam tikrus dėsningumus, kurie atsispindi asmens elgsenoje, finansinio saugumą galima suprasti kaip reiškinį vykstantį dėl tam tikrų priežasčių ir nukreiptą tam tikroms pasaulio vertybėms formuoti. Asmens vertybinės nuostatos gali būti vienas iš finansinio saugumo palaikymo veiksnių.

Finansinis saugumas dažniausiai siejamas su tam tikrais moksliniais, teisiniais ar politiniais stereotipais ar apibrėžimais, dėl šios priežasties sunku finansinį saugumą analizuoti ir perteikti iš vertybinės perspektyvos. Taip pat aiškinantis finansinio saugumo sąvoką gali kilti sunkumų atmetant su asmens socialiniu statusu, išsilavinimu ar amžiumi susijusias aplinkybes, kurios finansinį saugumą gali pateikti vis iš kitokios perspektyvos.

Kokia finansinio saugumo prasmė? Ar galima finansinį saugumą laikyti gėriu, kuris užtikrina pagrindinį asmens komforto jausmą – saugumą, kuris yra vienas iš pagrindinių Maslow asmens poreikių piramidėje¹⁰. Kas šiuo atveju yra gėris, ar tai brangūs daiktai, didelė sąskaita banke ar kitos įsigyjamos žemiškos gėrybės? Kas leidžia asmeniui atsitikus tam tikrai situacijai neprarasti savo orumo, savigarbos ir neperžengti tam tikrų bendražmogiškų vertybių ribos.

O. F. Bollnow analizuodamas žmonių tarpusavio santykių ryšį ir iš to kylančius potyrius, saugumą supranta kaip jausmą, kad esi saugus ir apsaugotas¹¹. Ne išimtis ir finansinis saugumas, kuris taip pat yra susijęs su asmens vidinio saugumo jausmu, kuris suteikia asmeniui

⁷ Aramavičiūtė, V. Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas. *Acta Paedagogica Vilnensia* [interaktyvus]. 2005, 14: 18-27 [žiūrėta 2018-03-29]. <<http://www.zurnalai.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/view/9749>>.

⁸ Halder, A. *Filosofijos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2002.

⁹ Kuzmickas, B. *Vertybės kultūrų kontekstuose*. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2013.

¹⁰ Stoner, A. F. J., Freeman, R. E., Gilbert, D. R. *Vadyba*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 1999.

¹¹ Bollnow, O. F. *Human space* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2018-02-01]. <https://hyphenpress.co.uk/samples/26/HS_sample.pdf>.

pasitikėjimą supančia aplinka. Iš esmės finansinio saugumo jausmas kyla iš žmogaus būties santykio su saugumu ir supančio išorinio pasaulio suvokimo, kad susiklosčius tam tikroms, dažniausiai neigiamoms, aplinkybėms, asmeniui bus galimybė pasinaudoti egzistuojančia finansinio saugumo garantija ir išvengti nesusipratimų ir pavojų.

Apibendrinant galima teigti, kad finansinis saugumas – tai asmens vertybinis santykis su supančiu išoriniu pasauliu ir to išorinio pasaulio būseną, kuri esant tam tikromis aplinkybėmis, leidžia pasinaudoti finansinį saugumą užtikrinančiomis priemonėmis (sutaupytais lėšomis, likvidžiomis atsargomis ar draudimu) ir tokiu būdu sudaro galimybę apsisaugoti save ir savo šeimą nuo finansinių sukrėtimų. Ši būseną leidžia asmeniui jaustis finansiškai saugiu, o tai suteikia pasitikėjimą savimi, supančia aplinka ir suteikia papildomos energijos.

Pažymėtina, kad asmuo neretai gali bandyti atsiriboti nuo finansinio saugumo ir nelaikyti tai priimtina vertybe arba jį ignoruoti laikydami, kad tai išorinio pasaulio grėsmė, kuri jiems negresia. Nepaisant to, kad asmuo bando atsiriboti arba vengia pripažinti galinčias kilti finansinio saugumo grėsmes, tačiau vis tiek suvokia, kad nesilaikant finansinio saugumo principų, bus peržengta riba ir gali kilti neigiamos finansinės pasekmės. Siekimas išvengti vidinės finansinio nesaugumo būsenos žmogų priverčia priimti labiau apgalvotus finansinius sprendimus ir susilaikyti nuo rizikingų ar neapgalvotų sprendimų. Taip pat asmuo gali tikėtis, kad jį kas nors apsaugos.

Terminą „apsaugotas“ galima sieti su valstybės funkcijų įgyvendinimu. Valstybė teisės normų pagalba reguliuoja svarbiausius žmonių santykius¹². Nustatomi tam tikri reikalavimai ir kriterijai, kurie padeda užtikrinti finansinį saugumą. Pavyzdžiui Europos socialinės chartijoje tarp kitų vertybinių principų 16 str. yra įtvirtinta šeimos, kaip pagrindinės visuomenės ląstelės teisė į ekonominę apsaugą, o 30 str. numatyta tai, kad žmogus turi teisę į apsaugą nuo skurdo. Valstybė nustatydamą tam tikrus kriterijus ir normas leidžia arba draudžia asmeniui arba verslui veikti, o tai reiškia, kad valstybė neleidama pernelyg rizikuoti asmeniui arba verslui prisiima dalį atsakomybės finansinio saugumo užtikrinimo kontekste.

Valstybės funkcijoms vykdyti reikalingi ištekliai, todėl kaip traktuoja N. Barr valstybė tarsi kolektyvinė „kiaulė taupyklė“¹³ kaupia lėšas. Pasinaudojant šiuo finansinio saugumo užtikrinimo instrumentu bei siekdama ekonominių ir neekonominių tikslų valstybė vykdo tam tikrą pajamų perskirstomąją politiką. Perskirstant pajamas valstybė socialiai pažeidžiamam visuomenės sluoksniui suteikia finansinę pagalbą, įgalina išvengti socialinių sukrėtimų

¹² Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.

¹³ Barr, N. *The Welfare state as piggy bank information, risk, uncertainty, and the role of the state*. Oxford: Oxford University Press, 2001.

tikimybę ir tokiu būdu užtikrina socialinį-ekonominį saugumą. Perskirstant lėšas sumažinami skirtumai tarp aukštas ir žemas pajamas gaunančių¹⁴, perkeliamos sveikų darbuotojų lėšos sergantiems ir pan¹⁵. Tokia socialiai orientuota politika suformavo gerovės valstybės kūrimo prielaidas. Kuo valstybė skiria didesnę dėmesį gerovės valstybės kūrimui, tuo švelnesni neigiami rinkos ekonomikos ir globalizacijos padariniai. Tai liudija šiaurės šalių pavyzdžiai ir kitų išsivysčiusių, modernių gerovės valstybių patirtis (Austrijos, Nyderlandų, Belgijos), kur „aukštos socialinės garantijos ir dosnios išmokos kiekvienam garantuoja orų pragyvenimo lygį, o skurdas ir socialinė nelygybė – vieni žemiausių pasaulyje“¹⁶. Tik tinkamai sukurti finansiniai apsaugos mechanizmai ir sukauptas finansinis rezervas gali leisti užtikrinti išsaugoti orų pragyvenimo lygį finansinių krizių atvejais.

Žinoma gali kilti rizika, kad dėl per daug socialiai orientuotos politikos bus peržengta riba ir veiks per didelę socialiai vartotojiška elgsena, o politikai dėl siekio išlikti politikoje gali siekti priimti vis labiau socialiai orientuotus sprendimus¹⁷. Pasak G. Esping-Andersen tikroji gerovės valstybė sumažina paskatas taupyti¹⁸. Tokia socialinė asimetrija gali sumažinti norą investuoti ar kaupti turtą, kas ilgalaikėje perspektyvoje, valstybei nebegalint visais pasirūpinti, gali neigiamai įtakoti finansinį saugumą ir tapti gerovės valstybės socialiniais spąstais su apribota ir neaktyvia socialinės politikos sistema.

Tik turinti tam tikrą tvarką ir organizuota visuomenė, kuri yra sudėtingas socialinis junginys, gali sėkmingai egzistuoti, daryti pažangą ar apsisaugoti nuo finansinių sukrėtimų. „Socialinio gyvenimo reguliavimas – tai žmonių ar jų bendrijų elgesio nustatymas, pastangos tikslingai orientuoti jų veiksmus ir visuomenės vystymąsi tam tikra linkme“¹⁹. Finansinio nesaugumo būseną dažnai susiklosto dėl tam tikrų asmenų ar jų grupių veiksmų arba neveikimo prieštaraujančio tam tikroms vertybėms ar idealams (pvz. siekio nepagrįstai praturtėti, patenkinti nebūtinus troškimus). Todėl siekiant užtikrinti finansinį saugumą būtini tikslingi teisiniai reguliaciniai mechanizmai, kurie nustatytų tam tikras veikimo ribas arba apsaugines

¹⁴ Roger, D. C., Bose, F. The rise of the modern welfare state, ideology, institutions and income security: analysis and evidence. *Public Choice* [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 218-02-16]. <<https://link.springer.com/article/10.1007/s11127-010-9673-y>>.

¹⁵ Ivaškaitė-Tamošiūnė, V. (2012). Perskirstymas gerovės valstybės kilmės teorijoje *Vilnius, VU leidykla* [interaktyvus]. 2012. 6: 64-73. [žiūrėta 2017-12-12]. <<http://www.fsf.vu.lt/dokumentai/straipnis.pdf>>.

¹⁶ Aidukaitė, J., Bogdanova, N., Guogis, A. *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?* Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2012.

¹⁷ Guogis A. straipsnyje „Kai kurie socialiniai-politiniai gerovės valstybių kūrimo Europoje ir Lietuvoje aspektai“ analizuoja Lietuvos politikų veiksmus kuriant gerovės valstybę ir akcentuoja gerovės valstybių poslinkius iš „pasyvių“, tik į socialines išmokas orientuotų gerovės valstybių į įgalinančias, „aktyvią“ socialinę politiką propaguojančias gerovės valstybes.

¹⁸ Esping-Andersen, G. After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global [interaktyvus]. 1996 [žiūrėta 2018-02-10]. <<http://sk.sagepub.com/books/welfare-states-in-transition/n1.xml>>.

¹⁹ Birmontienė, T., et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

normas, kurios reguliuotų visuomeninius santykius arba juos saugotų ir tokiu būdu išlaikytų balansą ir socialinę teisingumą susidūrus skirtingų tikslų ir interesų turinčių asmenų ar jų grupių. Dėl to yra teigiama, kad „teisinė valstybė – tai vadinamoji socialinė valstybė, t. y. tokia valstybė, kurioje sudaromos ekonominės, socialinės ir kultūrinės sąlygos visapusiškai asmenybės vystymuisi, užtikrinama socialinė gerovė“²⁰.

Tačiau ne visais atvejais griežtas teisinis reguliavimas gali atnešti vien tik naudą. Štai A. Vaišvila įžvelgia ir socialinės teisinės valstybės viešpatavimo grėsmes, t. y. „socialinė teisinė valstybė, padėdama ekonomiškai neišgalintiems įgyvendinti savo teises, eina taip toli, kad ima nebeskatinti piliečių kultūrinio aktyvumo, palaiko daugelio piliečių nuostatą nekurti kultūros, bet dalyvauti ją vartojant“²¹. Šiuo atveju gali kilti ir neigiami finansinio saugumo veiksniai. Pavyzdžiui nustatytas „dingęs“ teisinis reguliavimas, susijęs turto investavimu arba kaupimu, gali nepakankami arba per daug varžyti asmenų veiksmus. Tai reiškia, kad dėl nustatyto nepakankamo arba perdėto investavimo rizikų mažinimo, gali būti suvaržomi ir apribojami asmenų veiksmai, susiję individualiu investavimu ir siekiu gauti papildomų pajamų. Tai gali neigiamai įtakoti ne tik patį finansinį saugumą, bet ir stabdyti ekonominius procesus.

FINANSINIO SAUGUMO VERTYBINĖS PRIELAIDOS

Kiekvienam asmeniui reikalingas tam tikras išorinio pasaulio šaltinis, kuris suteikia finansinio saugumo jausmą. Kas tas šaltinis? Kokie elgesio stereotipai ar išorinio pasaulio daiktiniai atspindžiai sukelia finansinio saugumo impulsus? Finansinio saugumo būsenos atsiradimą gali įtakoti veiksniai, kurie turi daiktinę (fizinę) ir psichinę išraišką. Daiktinė finansinio saugumo išraiška gali būti siejama su asmens išgyvenimą užtikrinančiais fiziniiais pasaulio objektais. Tai gali būti stabilios pajamos, tam tikros visiems priimtinos elgesio taisyklės, kurios neleidžia kitam asmeniui kėsintis į susikurtą gėrį, ar kiti fiziniai pasaulio objektai, susiję su asmens išgyvenimu, t. y. finansinėmis atsargomis. Psichinę išraišką turinčiais veiksniais galime laikyti asmens suvokimą, jausmą, patirtį arba žinias apie tai, kad jei elgsimės neįvertinę savo galimybių peržengsime ribą, arba, kaip teigia O. F. Bollnow supratimas, kad egzistuoja baimė prarasti viską²². Psichiniai veiksniai gali būti susiję su godumo, atsargumo jausmais ar gali būti ir kiti iracionalūs asmens veiksmai, kurių negali paaiškinti net realiai egzistuojančios aplinkybės.

²⁰ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. (2002). Lietuvos konstitucinė teisė.

²¹ Vaišvila, A. Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės. *Jurisprudencija*. 2001. Nr. 19(11): 48-54.

²² [Bollnow, O. F. Human space \[interaktyvus\]. 2011 \[žiūrėta 2018-02-01\]. <https://hyphenpress.co.uk/samples/26/HS_sample.pdf>.](https://hyphenpress.co.uk/samples/26/HS_sample.pdf)

Pirmiausia finansinį saugumą galima sieti su pamatiniu žmogaus išlikimo siekiu ir kova už būvį. Ankstyvuojų žmonijos periodu tik kaupiant atsargas buvo galima išgyventi sunkumų laikotarpį (šaltą žiemą, stichinę nelaimę, sausrą ar pan.). Šiuo laikmečiu kaupti maisto atsargų nėra prasmės, nes globaliame pasaulyje maisto galima įsigyti ir jis gali atkelti iš bet kurio pasaulio krašto, todėl ši žmogaus išlikimo patirtis pasireiškia kita išraiška, t. y. finansinį saugumą užtikrinančių finansinių santaupų kaupimu. Kitaip tariant, finansinio saugumo arba finansinių išteklių kaupimo siekinys yra įprasminamas poreikiu užsitikrinti egzistencinį būtį esant nepalankioms sąlygoms. Taip pat finansinių atsargų kaupimas yra susijęs ir su gyvenimo ciklo teorija, kur santaupos kaupiamos senatvės laikotarpiui, kuomet dėl amžiaus žmogus tampa nedarbingas ir sukauptas finansines atsargas sunaudoja savo gyvenimo poreikiams patenkinti.

Įvykusios finansinės krizės ir su tuo susiję dideli sunkumai formuoja kitą potyrį, tai yra poreikis su savo asmeniniais finansais elgtis apdairiai bei taupiai. Tačiau net ir buvę bei sukėlę sunkias neigiamas pasekmes potyriai, neapsaugo nuo to, kad žmogus yra linkęs pervertinti savo žinias ir sugebėjimus, todėl net ir buvę neigiami potyriai greitai užmirštami²³.

Vienas iš asmens potyrių, vedantis finansinio nesaugumo link, tai spekuliacinis arba kitaip tariant, godumo aspektas, neretai nulemtas „minios efekto“. Neretai asmuo matydamas, kad kažkas užsidirbo investavęs į nekilnojamąjį turtą, akcijas arba kalbant iš dabartinės „pamišusio investuotojo“ perspektyvos į bitkoinus, siekia gauti naudą ne mažesnę nei matytas pavyzdys. Neretai asmuo pagautas godumo ir troškimo turėti dar daugiau, pameta galvą arba sveiką nuovoką ir nežiūrėdamas į jokiais rizikas ir vedinas vien tik siekio užsidirbti niekuo nepagrįstas dideles pajamas, todėl leidžia ne tik savo santaupas, bet ir skolinasi lėšas. Už šias lėšas įsigyja „burbulinį“ turtą. O iš to burbulo išsileidus bendro pamišimo efektui, paaiškėja, ne tik tai, kad asmeniui nepavyko užsidirbti, bet dar ir tai, kad jis įklimpo į skolas.

Turto kaupimo prasmingumas ir jo panaudojimo problematika buvo aktuali visais laikais. Pavyzdžiui, finansinio saugumo atsargų – turto ir kapitalo kaupimą, remiantis M. Weberio asketiško protestantizmo idėjomis, galima sieti su dangiškojo pomirtinio gyvenimo užtikrinimu. Tačiau pasak M. Weberio sukauptas turtas negali būti skirtas nuodėmingai mėgautis gyvenimu. M. Weberis teigia, kad „mes turime raginti visus krikščionis pasipelnyti tiek, kiek gali, ir taupyti viską, ką gali, - vadinasi, stengtis praturtėti“²⁴. Toks traktavimas reiškia, kad turto kaupimas yra dorybė, kuri suteiks išganymą. Šis vertybinis aspektas svarbus

²³ Kishore, R. Theory of Behavioural Finance and its Application to Property Market: A Change in Paradigm. Paper presented at the Twelfth Annual Pacific Rim Real Estate Society Conference, January 22-25, Auckland, New Zealand [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2018-02-30].

<http://www.prrs.net/papers/kishore_behavioural_finance_application_property_market.pdf>.

²⁴ Weber, M. *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*. Vilnius: prada, 1997.

išaiškinant finansinį saugumą kaip vertybę, kuri gali suteikti ne tik daiktiškąjį bet ir dvasinį pasitenkinimą.

Dar vienas veiksnys, susijęs su perdėtu žmogaus įtikėjimu teigiamų dalykų tikimybe ir dangiškų vertybių egzistavimu yra tai, kad asmuo yra linkęs pernelyg teigiamai interpretuoti tam tikras realiai egzistuojančias ar turinčias įvykti aplinkybes ir dažnai „pervertina įvykius, apie kuriuos randa daugiau informacijos spaudoje, ir tuos, kuriuos lengviau suvokia“²⁵. Tai galima pasakyti ir apie marketingines priemones, kurios nepaisant asmens vidinio balso, sakančio, kad neverta rizikuoti, įtiki įteigtomis teigiamomis perspektyvomis ir atlieka veiksmus, kurių net neplanavo atlikti. Perdėtai interpretuojant ateities perspektyvą, atmetami vidiniai savisaugos instinktai ir jausmai ar ankstesni neigiami patyrimai, dėl ko gali būti neigiamai įtakojama ateities finansinė perspektyva.

Asmenų veiksmai, kuriais siekiama finansinio saugumo tikslų, visada susiję su jų priimamų sprendimų metu pasireiškiančia finansine elgsena. A. Chandra teigia, jog finansinė elgsena yra neatskiriama sprendimų priėmimo proceso dalis, nes tai tiesiogiai veikia investuotojų sprendimus ir jų rezultatus²⁶. Finansų elgsenos aspektas svarbus tuo, kad jis iš esmės paneigia racionalaus ekonominio žmogaus (Homo economicus) egzistavimą, ir teigia, kad asmenys tam tikrais atvejais nesivadovauja sveiku protu, o finansinių sprendimų priėmime linkę pasikliauti tam tikromis nuojautomis – emocijomis, moraliniais įsitikinimais, asmenine patirtimi ir pan. Tai reiškia, kad asmenys, darydami ateities finansinio saugumo sprendimus, ypač susijusius su santaupų investavimu, susiduria su iracionalius sprendimus įtakojančiais pojūčiais, kas lemia tam tikras rizikas.

Vadovaujantis idealaus ekonominio žmogaus teorija, kur jis priima racionalius ir pamatuotus finansinius sprendimus²⁷, daroma prielaida, kad toks žmogus nedaro klaidų ir gali sėkmingai užsitikrinti savo finansinį saugumą be papildomų pastangų bei išorės ar vidaus veiksnių įtakos. Atmetant racionalaus ekonominio žmogaus teoriją, svarbu panagrinėti, kokie finansinės elgsenos veiksniai ir / ar emocinės klaidos labiausiai neigiamai įtakoja finansinį saugumą. Tik aiškiai suprantant, kad tam tikri elgesio motyvai ar egzistuojantys stereotipai yra

²⁵ Jurevičienė, D., Gausienė, E. Finansinės gyventojų elgsenos ypatumai. *Verslas: teorija ir praktika*, 2010. Nr. 11(3): 222–237.

²⁶ Chandra, A. Decision Making in the Stock Market Incorporating Psychology with Finance [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2018-02-15]. <https://mpa.ub.uni-uenchen.de/21288/1/Decision_Making_in_the_Stock_Market.pdf>.

²⁷ Sadi, R., Asl, H. G., Rostami, M. R., Gholipour, A., Gholipour, F. Behavioral Finance: The Explanation of Investors' Personality and Perceptual Biases Effects on Financial Decisions [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2018-02-16]. <<http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijef/article/viewFile/12337/8645>>.

neigiami, juos galima kontroliuoti ar riboti, o tai gali padėti efektyviau užtikrinti finansinį saugumą.

Daugybė vidinių veiksnių įtakoja žmogaus poelgius priimant finansinius sprendimus. Kaip teigia A. Smitas jausmai lemia psichinę ir emocinę žmogaus sąveiką ir komunikacijos pagrindus²⁸. Finansiniams sprendimams įtakos gali turėti tokie elgesio elementai, kaip požiūris į supančią aplinką, etika, moralė, pažiūros, auklėjimas, charakteris, baimė, egoizmas, godumas, nesaugumas, egoizmas ir kt.

Neabejotinai didžiausią įtaką finansinio saugumo sprendimų priėmimui turi vidiniai veiksniai susiję su per dideliu pasitikėjimu savimi^{29,30,31,32,33}, kuomet nevertinamos ar nepakankamai įvertinamos rizikos ir pervertinami turimi gebėjimai³⁴ ar žinios. Žmonės šių emocinių potyrių įtakoje būna linkę pernelyg optimistiškai vertinti sėkmės galimybę ir nepakankamai įvertinti nesėkmės ar blogų rezultatų atsitikimo tikimybę³⁵. Pavyzdžiui, gali manyti, kad ateityje jis uždirbs daugiau ir nelinkęs taupyti ateities finansiniam saugumui užsitikrinti arba polinkis manyti, kad būtent jis geriausiai žino, kas labiausiai prisidės prie finansinio saugumo arba, manydamas, kad kontroliuoja situaciją ir niekas negresia ir pan.

Turbūt daugiausiai žalos sukeltantys finansinio saugumo sprendimai būna paremti „minios efekto“^{36,37}, kur klaidingai ir neatsižvelgiant į realiai egzistuojančius faktus įvertinamos supančio pasaulio aplinkybės. Manytina, kad „minios efekto“ įtakoje gali kilti ir kyla finansiniai burbulai arba per jautriai sureaguojama į blogas naujienas, skubama atsiimti indėlius iš bankų ir pan. Šių sprendimų pasekoje gali kilti sunkios pasekmės ne tik visai finansinei sistemai bet

²⁸ Bikas, E., Jurevičienė, D., Dubinskas, P., Novickytė, L. *Behavioural Finance: The Emergence and Development Trends* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2018-01-30].

<<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042813014304>>.

²⁹ Macijauskas, L. Lietuvos investuotojų elgsena: iracionalumo apraiškos. *Pinigų studijos*, 2012. Nr. 2: 40-52.

³⁰ Sadi R., Asl H. G., Rostami M. R., Gholipour A., Gholipour F. (2011). Behavioral Finance: The Explanation of Investors' Personality and Perceptual Biases Effects on Financial Decisions. Žiūrėta 2018-02-16. Prieiga per internetą: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijef/article/viewFile/12337/8645>

³¹ Bikas, E., Kavaliauskas, A. Lietuvos investuotojų elgsena finansų krizės metu. *Verslas: teorija ir praktika*, 2010. Nr. 11(4): 370-380.

³² Daniel, K., Hirshleifer, D., Subrahmanyam, A. Investor psychology and security market under - and overreactions. *Journal of Finance* [interaktyvus]. 1998, 53: 1839-1886 [žiūrėta 2017-12-15]. <<http://www.kentdaniel.net/papers/published/jf98.pdf>>.

³³ Shiller, R. J. Human behavior and the efficiency of the financial system, in: J. B. Taylor & M. Woodford (ed.), *Handbook of Macroeconomics* [interaktyvus]. 1999 [žiūrėta 2018-02-11]. <<http://www.e-m-h.org/Shill98.pdf>>.

³⁴ Kartašova, J., Levišauskaitė, K. *Evaluation of irrational individual investors' behavior driving factors in Lithuania. Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 2011. Nr. 5/2: 119-130.

³⁵ Kartašova, J., Levišauskaitė, K., *supra note 34*.

³⁶ Macijauskas, L. Lietuvos investuotojų elgsena: iracionalumo apraiškos. *Pinigų studijos*, 2012. Nr. 2: 40-52.

³⁷ Kishore, R. Theory of Behavioural Finance and its Application to Property Market: A Change in Paradigm. *Paper presented at the Twelfth Annual Pacific Rim Real Estate Society Conference, January 22-25, Auckland, New Zealand* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2018-02-30].

<http://www.prrs.net/papers/kishore_behavioural_finance_application_property_market.pdf>.

ir ekonomikai. Prie „minios efekto“ potyrių galima būtų pridėti ir vaikymasis mados, ar polinkį klausytis sėkmės istorijų ir nenoras girdėti blogų naujienų.

Noras greitai užsitikrinti finansinį saugumą neretai išryškina godumo, baimės ar azarto emocinių būsenų pasireiškimą. Tai veda į nepamatuotų finansinių sprendimų priėmimą ar verčia pernelyg intensyviai vykdyti investavimo sprendimus³⁸ (pvz. dažnas akcijų ar kitų vertybinių prekiavimas), kurie negali užtikrinti norimo finansinio saugumo rezultato.

Aptartos įvairios finansinio saugumo vertybinės prielaidos padeda geriau suprasti, kokie asmens elgesio stereotipai, motyvai ar išorinio pasaulio veiksniai padeda susivokti supančioje aplinkoje. Finansų rinkų reguliuotojų ir finansų konsultantų taikomas kompleksinis požiūris, apimantis finansinius, socialinius, psichologinius ir vertybinius aspektus, gali padėti modeliuojant finansinio saugumo palaikymo priemones, kurios įgalintų apsaugoti asmenis priimant finansinius sprendimus.

IŠVADOS

Finansinio saugumo būsenos poreikis įgalina asmenį suvokti galinčias kilti rizikas ir priimti labiau pamatuotus sprendimus, kurie susiklosčius tam tikroms neigiamoms finansinėms aplinkybėms suteikia finansinio saugumo garantiją ir galimybę išvengti nesusipratimų ir pavojų.

Valstybė finansinio saugumo užtikrinimo kontekste prisiima dalį atsakomybės nustatydama tam tikrus kriterijus ir normas leidžiančias arba draudžiančias asmeniui arba verslui veikti, bei vykdydama finansinių išteklių perskirstomąją politiką, kas leidžia išlaikyti tam tikras vertybes ir išvengti socialinių sukrėtimų.

Finansinio saugumo užsitikrinimo poreikis susiformuoja tiek iš ankstesnės patirties tiek iš suvokimo, kad jei elgsimės neįvertinę savo galimybių, peržengsime finansinio nesaugumo ribą ir tai sukels ne tik fizinės, bet ir emocines neigiamas pasekmes.

Finansinio nesaugumo link veda tokie asmens finansiniai sprendimai, kurie paremti pernelyg dideliu pasitikėjimu, savo žinių ir sugebėjimų pervaldinimu. Dėl asmens spekuliacinio arba godumo aspekto, neretai nulemto „minios efekto“ lieka neįvertintos ar nepakankamai įvertintos realiai egzistuojančios rizikos. Tai priveda prie skubotų ir nepamatuotų finansiškai nesaugių sprendimų priėmimo ir sunkių pasekmių ne tik visai finansinei sistemai bet ir ekonomikai.

³⁸ Statman, M. Behavioral finance: Finance with normal people [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2018-02-16]. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214845014000143>>.

LITERATŪRA

1. Aidukaitė, J., Bogdanova, N., Guogis, A. *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?* Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2012.
2. Aramavičiūtė, V. Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas. *Acta Paedagogica Vilnensia* [interaktyvus]. 2005, 14: 18-27 [žiūrėta 2018-03-29]. <<http://www.zurnalai.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/view/9749>>.
3. Barr, N. *The Welfare state as piggy bank information, risk, uncertainty, and the role of the state.* Oxford: Oxford University Press, 2001.
4. Bikas, E., Kavaliauskas, A. Lietuvos investuotojų elgsena finansų krizės metu. *Verslas: teorija ir praktika*, 2010. Nr. 11(4): 370-380.
5. Bikas, E., Jurevičienė, D., Dubinskas, P., Novickytė, L. Behavioural Finance: The Emergence and Development Trends [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2018-01-30]. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042813014304>>.
6. Birmontienė, T., et al. *Lietuvos konstitucinė teisė.* Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
7. Bollnow, O. F. Human space [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2018-02-01]. <https://hyphenpress.co.uk/samples/26/HS_sample.pdf>.
8. Bowman, D., Banks, M., Fela, G., Russell, R., de Silva A. Understanding financial wellbeing in times of insecurity, Working paper, *Brotherhood of St Laurence, Fitzroy* [interaktyvus]. 2017 [žiūrėta 2017-12-10]. <http://library.bsl.org.au/jspui/bitstream/1/9423/1/Bowman_etal_Understanding_financial_wellbeing_2017.pdf>.
9. Chandra, A. Decision Making in the Stock Market Incorporating Psychology with Finance [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2018-02-15]. <https://mpa.ub.uni-uenchen.de/21288/1/Decision_Making_in_the_Stock_Market.pdf>.
10. Daniel, K., Hirshleifer, D., Subrahmanyam, A. Investor psychology and security market under - and overreactions. *Journal of Finance* [interaktyvus]. 1998, 53: 1839-1886 [žiūrėta 2017-12-15]. <<http://www.kentdaniel.net/papers/published/jf98.pdf>>.
11. DeLiema, M., Deevy, M. Estimating the impact of fraud in the United States. *Journal Innovation in Aging* [interaktyvus]. 2017 [žiūrėta 2017-08-15]. <<https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1093/geroni/igx004.389>>.
12. Esping-Andersen, G. After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global [interaktyvus]. 1996 [žiūrėta 2018-02-10]. <<http://sk.sagepub.com/books/welfare-states-in-transition/n1.xml>>.
13. Guogis, A. Kai kurie socialiniai-politiniai gerovės valstybių kūrimo Europoje ir Lietuvoje aspektai. *Filosofija. Sociologija*, 2014. Nr. 2: 71-79.
14. Hastings, J. S., Madrian, B. C., Skimmyhorn, W. L. Financial literacy, financial education and economic outcomes. *Annual Review of Economics* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2018-02-10]. <<https://doi.org/10.1146/annurev-economics-082312-125807>>.
15. Halder, A. *Filosofijos žodynas.* Vilnius: Alma littera, 2002.
16. Ivaškaitė-Tamošiūnė, V. (2012). Persikirstymas gerovės valstybės kilmės teorijoje *Vilnius, VU leidykla* [interaktyvus]. 2012, 6: 64-73. [žiūrėta 2017-12-12]. <<http://www.fsf.vu.lt/dokumentai/straipnis.pdf>>.
17. Jurevičienė, D., Gausienė, E. Finansinės gyventojų elgsenos ypatumai. *Verslas: teorija ir praktika*, 2010. Nr. 11(3): 222-237.
18. Kartašova, J., Levišauskaitė, K. (2011), Evaluation of irrational individual investors' behavior driving factors in Lithuania. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 2011. Nr. 5/2: 119-130.
19. Kishore, R. Theory of Behavioural Finance and its Application to Property Market: A Change in Paradigm. *Paper presented at the Twelfth Annual Pacific Rim Real Estate Society Conference, January 22-25, Auckland, New Zealand* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2018-02-30]. <http://www.prres.net/papers/kishore_behavioural_finance_application_property_market.pdf>.
20. Kuzmickas, B. *Vertybės kultūrų kontekstuose.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

21. Macijauskas, L. Lietuvos investuotojų elgsena: iracionalumo apraiškos. *Pinigų studijos*, 2012. Nr. 2: 40-52.
22. Mudrazija, S., Butrica, B. A. Homeownership, social insurance, and, old-age security in the united states and Europe. *Journal Innovation in Aging* [interaktyvus]. 2017 [žiūrėta 2017-08-10]. <<https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1093/geroni/igx004.703>>.
23. Roger, D. C., Bose, F. The rise of the modern welfare state, ideology, institutions and income security: analysis and evidence. *Public Choice* [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 218-02-16]. <<https://link.springer.com/article/10.1007/s11127-010-9673-y>>.
24. Statman, M. Behavioral finance: Finance with normal people [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2018-02-16]. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214845014000143>>.
25. Stoner, A. F. J., Freeman, R. E., Gilbert, D. R. *Vadyba*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 1999.
26. Vaišvila, A. Tesinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės. *Jurisprudencija*. 2001. Nr. 19(11): 48-54.
27. Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
28. Weber, M. *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*. Vilnius: prada, 1997.
29. Sadi, R., Asl, H. G., Rostami, M. R., Gholipour, A., Gholipour, F. Behavioral Finance: The Explanation of Investors' Personality and Perceptual Biases Effects on Financial Decisions [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2018-02-16]. <<http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijef/article/viewFile/12337/8645>>.
30. Shiller, R. J. Human behavior and the efficiency of the financial system, in: J. B. Taylor & M. Woodford (ed.), *Handbook of Macroeconomics* [interaktyvus]. 1999 [žiūrėta 2018-02-11]. <<http://www.e-m-h.org/Shill98.pdf>>.

A VALUABLE ASPECT OF THE CONCEPT OF FINANCIAL SECURITY

Robertas Vaitkus*

Mykolas Romeris University

Asta Vasiliauskaitė**

Mykolas Romeris University

Summary

The article deals with the key value aspects of the expression of the financial security concept and reveals how the principles of financial security reflect a person's behavior in the context of financial management. Analyzing the possibilities of maintaining the financial security of a person an integrated analysis of models and motives of financial behavior is carried out, legal and psychological aspects of the problem analysis are disclosed. It is also analyzed how is formed the need for ensuring financial security and what key personal values or stereotypes lead to rushing and unreasonable financially unsafe decisions and serious consequences.

Keywords: financial security, financial behavior, household finances, value terms.

Robertas Vaitkus*, Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Business, Institutes of Finance, Doctoral Student. Research interests: economy, economic policy, financial security, risk management in the investment projects, household finances.

Robertas Vaitkus*, Doctoral Student of Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Business, Institutes of Finance. Research interests: economy, economic policy, financial security, risk management in the investment projects, household finances.

Asta Vasiliauskaitė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Business, Institutes of Finance, professor. Research interests: economy, economic systems, economic policy, financial science, cyclical economy, management of enterprises, international economic relations.

Asta Vasiliauskaitė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Business, Institutes of Finance, professor. Research interests: economy, economic systems, economic policy, financial science, cyclical economy, management of enterprises, international economic relations.

CRISIS COMMUNICATION WITH MEDIA

Waldemar Zubrzycki¹

¹*Police Academy in Szczytno*
Marszałka Józefa Piłsudskiego 111, 12-100 Szczytno, Poland
Telephone (+48) 89 621 59 00
e-mail: boa.01@wp.pl

Abstract: Appropriate information addressed to the public is one of the basic conditions for both prevention and resolution of crisis situations. Its main relay is mass media, with the help of which it is easiest to reach the recipient. There are rules that condition proper communication in crisis situations, media representatives are also expected to have specific foundations. Proper cooperation with the media may be a factor supporting the activities of the state in crisis situations. The article presents both general content as well as specific solutions applied in the field of communication with the media in crisis situations in the Republic of Poland.

Keywords: crisis situation, crisis, media, communication, Poland.

INTRODUCTION

One of the basic civil rights and freedoms is the right to information, sanctioned by a series of international acts¹, and in the Polish legal order introduced by a clear provision of Article 61 of the Constitution of the Republic of Poland from 1997², concerning the right of access to public information. The scope of this right, entities authorized to use it, as well as the authorities obliged to grant it were indicated. In the era of unlimited access to information, its acquisition and transmission is one of the key areas of life.

The development of information technology has enabled the implementation of universal access to information, at the same time encouraging the emergence of so-called information society that uses information intensively and has developed means of its processing and communication. Access to knowledge resources, open to all, is connected with the functioning of broad-based social communication means, known as mass media³. These are "devices, institutions by means of which certain content is directed to a more numerous and balanced audience."⁴ These include press, radio, television, the Internet, also books, films, posters and others.

By the term "mass media" should be understood everything that allows mass information, in turn mass media information emphasizes the mass nature of the information being conveyed.

¹ For example, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Declaration of Fundamental Rights and Freedoms, the International Covenant on Civil and Political Rights.

² Text adopted on April 2, 1997 by the National Assembly.

³ Mass media, publications.

⁴ *PWN Media Lexicon*, PWN School Publishing 2000, p. 125

Mass media of social influence, except for mass, emphasize unilateral exerting influence on the recipient. Mass communication means suggest mass communication and therefore assume a partial feedback between the sender and the recipient⁵. The media are the first sources of information about events in the world, and their strength manifests itself in the fact that they are one of the most important opinion-forming circles with a huge reach.

The aim of this study is to answer the question: *what is the role of the media in case of a crisis situation?* To answer them, literature, legal acts, Internet and other sources were analyzed. Based on the conducted research, conclusions were developed using theoretical methods: synthesis, comparison, generalization, deduction and inference.

The issue of media participation in crisis management is particularly important, in particular when creating preparatory procedures, educating the public, shaping the public perception of a given phenomenon, early warning about threats and formulating assessments of state entities responsible for actions taken during a crisis response⁶. The media perfectly fit into the various phases of crisis management, ie prevention, planning, reacting and rebuilding, playing an important role in the areas of integration, cooperation, control, adaptation, activation, crisis management and education⁷.

1. THE FUNCTION OF THE MEDIA

The media perform certain functions in society, there are no means of social communication that would not fulfill any task, because it is inscribed in their existence. In connection with the above, the following media functions can be indicated:

1. entertaining (recreational) - the media plays the role of a medium that provides viewers with entertainment, fun, mainly by posting interviews with the stars, various types of serial productions, quiz shows, music radio shows, gossip articles;
2. informational - this media function is considered the most important. The media fill it primarily with the use of information blocks (which provide viewers with the most important reports from the world of politics, culture and economy), programs and broadcasts about the nature of debates, discussions or comments;
3. opinion-forming - it is partly related to the information function, because more and more often the information is coupled with their commenting, and thus influencing public opinion. By using various types of programs and broadcasts, articles containing comments or

⁵ M. Filipiak, *Homo Communicans*, Publisher of the Maria Curie-Skłodowska University, Lublin 2004, p. 20.

⁶ K. Kulasza, P. Gromek, *Media in crisis management - opportunities and threats*, [in:] *Media in education. Globe spaces - local areas*, UPH Publishing House, Siedlce 2012, p. 201.

⁷ *Ibidem*, p. 220.

opinions - especially if they contain the opinion of persons who are authorities for recipients (eg public figures, experts in a given field, actors, well-known publicists, artists), the media influence the way of interpreting specific social events and phenomena;

4. educational and culture-generating - in the case of this function we are dealing with the desire to provide recipients with specific knowledge, educate viewers and create a certain media culture or propagate events from cultural life. The media most often do this through educational productions related to culture, such as the Television Theater, descriptions, advertisements and broadcasts of important cultural events, such as concerts or performances, broadcasts on broadly understood art, educational programs for children, publishing reviews;

5. controlling - the media, having a large influence on public opinion, reveal facts related to the reprehensible behaviors and actions of public employees, point out issues disregarded in the discourse of government officials, reveal various kinds of scandals, assess decisions of the government or other state officials. It can be said that the media in this case guard and control the social order, they are someone in the style of an investigative journalist⁸.

The functions of the media, as participants in public life, may be expressed by engaging in communication processes by acting as intermediaries and initiators of communication between institutions and citizens, provoking interest in current, political and social issues, thereby strengthening or destroying the democratization process and creating or participation in creating public opinion about important social problems⁹.

From the point of view of the deliberations under consideration, information and education should be indicated as the main source of media, while establishing appropriate relations between the entities competent in the field of crisis management and society should be preceded by establishing and maintaining good relations with journalists who convey messages and shape the attitudes of recipients.

2. CRISIS SITUATION AND CRISIS

The Act of 26 April 2007 on crisis management¹⁰ determines the authorities competent in matters of crisis management in Poland, as well as their tasks, principles of operation and financing¹¹. It also defines a crisis situation as a situation that negatively affects the level of security of people, property in considerable sizes or the environment, causing significant restrictions in the operation of competent public administration bodies due to the inadequacy

⁸ <http://eszkola.pl/wos/funkcje-mediow-4497.html?strona=2>, December 8, 2017.

⁹ Ibidem, p. 390.

¹⁰ Journal of Laws 2013, item 1166.

¹¹ Art. 1.

of the forces and resources they possess¹². Crisis management, according to the act, is the activity of public administration bodies, which is an element of national security management, which consists in preventing crisis situations, preparing to take control over them through planned actions, reacting in case of crisis situations, removing their consequences and restoring resources and critical infrastructure¹³.

Crisis, on the other hand, is referred to as a breakthrough, a turning and decisive point, usually manifested by a strong deterioration of the situation in a given field. It is the culmination of conflicts in various areas of social life. Conflicts are ubiquitous and inevitable, because they are in the structure of society. Crisis means the development of internal or external events that directly threaten the vital interests of society (state) and the following so quickly that they force the political authorities to immediately take extraordinary actions¹⁴.

There are many criteria for dividing crises. However, the most practical and widespread one is the division because of the reasons for their emergence. Due to such a division, following crises are distinguished:

- caused by internal economic problems (bad pricing policy, bad debts, lack of financial liquidity);
 - resulting from bad external economic situation (stock market crash, inflation);
 - unfortunate events (accidents, catastrophes, fires, robberies) and crises as consequences of force majeure (flood, snowstorm);
 - ecological (water pollution, radioactive leakage, contamination, noise, exhaust emissions);
 - conflict with the law (proven violation of the law, pending court cases, accusations, suspicions, announcements of bringing a case to court);
 - employee (resulting, for example, from reorganization, problems in internal communication, inadequate wage policy, etc.);
 - information (rumors, distortions of information, unfavorable press releases, dissemination of information taken out of context);
 - resulting from the actions of hostile people and groups of people (terrorism, sabotage, intentional poisoning of products);
 - scandals (resulting from inadequate behavior of a lie, revealing dark secrets);

¹² Art. 3.1).

¹³ Art. 2.

¹⁴ J. Ziarko, J. Walas-Trębacz, *Fundamentals of crisis management*, Kraków 2010, p. 74.

- other crises, such as an advertising campaign that violates the limits of good taste (someone may get offended, but this is not always a sufficient reason to refer a case to the court, for example)¹⁵.

The effectiveness of crisis management, according to B. Rozwadowska, depends to a large extent on the proper diagnosis of the problem. The starting point is the determination of the essence of the crisis (what it is about), a thorough analysis of the reasons for its creation and the assessment of its nature (what extent it has, how long it lasts, how it runs).

Although it is true to say that each crisis is different and two similar situations may have completely different effects, it is possible to find certain elements common to certain events¹⁶. All crises, although they have different causes, run according to a fixed pattern. The beginning of the crisis always heralds specific warning signals. Detecting them is one of the conditions for quickly taking the appropriate action for the circumstances. Crises may appear suddenly (eg catastrophes), but sometimes their arrival is heralded by small, seemingly insignificant signals. The next element is preparation and preventive actions. Recognizing the signals does not yet guarantee quick resolution of the crisis - it is necessary to take appropriate actions. It is worth remembering that not every event requires immediate reaction. There are situations in which it is enough to only increase vigilance and wait for the further development of events, because too violent response would only lead to unnecessary publicity of a problem that nobody would notice under normal circumstances. At this stage of the crisis, it is therefore necessary to make the first in-depth analyzes and carry out regular inspections of those areas in which a threat has been identified (eg maintenance of equipment). The next step is to stop the effects of the crisis. The basic action in this area is to secure those areas that have not yet been covered by the crisis.

This is one of the most important stages of the crisis, because it is a turning point for further development of the situation. If the adverse tendency can be stopped in time, there is a good chance that the damage caused by the crisis will not be great. Normalization is a stage based on the so-called implementing of a comprehensive recovery program. The aim of these activities is to return to normal state as quickly as possible. The most important task should be to compensate for losses and to provide protection for the most deprived persons. Mastering the crisis should not be treated as the ultimate goal of action. It is very important that this event becomes the basis for constructive conclusions and learning for the future. To this end, it is necessary to conduct a comprehensive analysis of the crisis and to generalize the acquired

¹⁵ I. Mitroff, C. Pearson, *Crisis management*, Bussines Press, Warsaw 1998, p. 171.

¹⁶ B. Rozwadowska, *Public relations. Theory, Practice, Perspective*. Studio Emka Publishing House, Warsaw 2006, p.

knowledge. An evaluation of what was good and identification of the mistakes made is needed. Properly drawn conclusions from the previous crisis protect against similar events in the future¹⁷.

3. CRISIS MANAGEMENT AND MEDIA

As noted earlier, the modern world lives by media and information. The media are also one of the most important tools that modern countries have at their disposal to provide their citizens with individual protection against threats.

Taking into account the role of the media in crisis management, various functions can be distinguished. The first of these is an informational function, consisting in the transmission of information about threats, their sources, causes and consequences, as well as methods of protection and measures taken to fight the threat. The media also interprets the reality that surrounds us, thus shaping the common awareness of the existing threat. The function of shaping social approval for combating threats is used by the media for persuasive communication, the purpose of which is to create new, and to change or consolidate existing social attitudes. One can also point to the role of the media in shaping trust in the authorities and their actions to fight the threat. This function manifests itself in informing about the tasks and powers of individual services and other entities in the field of counteracting and combating threats, controlling state or local authorities (in a well-defined social interest) informing the public about the degree of fulfilling the obligation to ensure security for citizens¹⁸.

According to *the National Crisis Management Plan* in Poland, three main areas of public information are assumed: contact with the media, direct contact with the public and indirect contact with the public¹⁹.

Resolving a crisis requires a quick response, media pressure can make decision making difficult. Therefore, it is important to take appropriate action before the crisis situation. Pre-emptive actions may reduce the scale of the crisis. They must be taken by all authorities in the scope of their competences and considered in following aspects:

- preparing for contacts with the media - preparing communication strategies and algorithms for specific situations, selecting a group of people to cooperate with the media,

¹⁷ I. Mitroff, C. Pearson, *Crisis management*, op. cit., Bussines Press, Warsaw 1998, p.28-30.

¹⁸ W. Macierzyński, *The role of media in crisis communication*, [in:] M. Jabłonowski, L. Smolak, (ed.), *Crisis management in Poland*, Academy of Humanities in Pułtusk, Pułtusk 2007, p. 388-389.

¹⁹ P. Gromek, K. Kulasza, *Selected elements of cooperation with the media in crisis situations - introduction to the project approach*, [in:] G. Sobolewski, D. Majchrzak, *Crisis management*, National Defense Academy, Warsaw 2013, p. 189.

establishing the tools and frequency of contacts, establishing alternative communication channels between the spokespersons of the bodies involved, preparing a database of internal and external experts, organizing training and communication exercises, updating the database of contact details of the media and cooperating bodies;

- activities addressed to the public - educational and informational undertakings, educational programs, information on how to deal with emergency situations, organization of training and exercises, and information campaigns;
- direct communication with the public - selecting people who are prepared and able to talk to the families of the aggrieved parties, preparing for information activities, verifying and updating contact lists of emergency services and information points²⁰.

In the case of cooperation with the media, based on mutual respect and understanding of real needs, public administration and formations and institutions of public security and order gain a powerful ally, thanks to which they can both establish cooperation with the society and educate it in areas related to the crisis. Thanks to the media, one can convey knowledge about the symptoms of the threat, the ways of the desired behavior in the event of its occurrence, or evacuation procedures and the activities of emergency and police services.

In addition to creating the right communication channels, it is also necessary to train people who will be responsible for communication with the media. These people should not only understand the specifics and goals of the organization for which they work, but also the specificity and way of functioning of the media. When dealing with the media, one should remember about the skills that instills the so-called *media training*. They concern the control of behavior in direct contact with journalists. For people involved in the conversation with the media (especially in an interview), it is recommended to conduct a conversation quickly to reduce periods of silence and looking nervously from side to side. This will limit the perception of the interviewee as unreliable, unprepared or trying to hide something. It happens that a journalist asks several questions simultaneously. In this case, it is best to answer the question that the interviewee is best prepared for. The utterance can be started with the statement *You asked a number of very important questions, let me start from ...* If the question is uncomfortable for the responder, he may try to reformulate it in his favor. All questions beginning with *Apparently .., It is said ... Will you agree that, I heard that ...* can be asked in order to draw the interlocutor into the sphere of conjectures and guesses that are particularly dangerous in interviews in crisis situations. One must always remain calm during the

²⁰ *National crisis management plan*, Governmental Safety Center 2013, p. 398.

conversation. Do not hang around in a chair (especially on TV). A well-mannered and calm person inspires confidence, and thus the information provided by him is reliable, all kinds of noises that may be taken under certain conditions as confirmation or disapproval of the opinion expressed should be limited²¹. At the same time, when communicating directly with the media, one should avoid such behaviors as mystery, or lack of seriousness, peace, patience. It is a serious mistake to provide contradictory information, as well as looking for a scapegoat or promoting panic²². At the same time, it should be remembered that once expressed, a negative opinion begins to live its own life²³.

A frequent phenomenon accompanying crisis situations is the information deficit. That is why cooperation with the media is crucial in a crisis situation. Sharing information should be carried out systematically, but with observance of the rules set by persons selected for contacts with journalists. When preparing the messages, it should be remembered that the families of the victims receive the information first. To ensure efficient communication with the public through the media one should:

- implement a previously prepared communication strategy;
- establish an internal crisis communication team;
- issue regular messages containing the latest information;
- designate a place for media representatives on the scene of the event;
- select people to contact with the media;
- invite representatives of involved bodies and experts to take part in press conferences;
- in the event of a prolonged crisis, appoint replacement persons;
- provide 24/7 telephone contact with the spokesperson (or the deputy)²⁴.

One can also generate a number of rules that guarantee successful communication with the media during the crisis:

- bad news should be conveyed as the first, one should not allow other sources to overtake us in providing disturbing facts;
- the wellbeing of people should always be placed before material considerations;
- one must be absolutely sure of the facts and statements conveyed to the public – one should not provide unverified information;

²¹ K. Wójcik, *Public relations from A to Z. T.2. Analysis of the initial situation, planned activity*. AW Placet, Warsaw 2001, p. 101-103.

²² K. Wójcik, *Public Relations, Reliable dialogue with the environment*, AW Placet, Warsaw 2005, pp. 632-633.

²³ J. Olędzki, D. Tworzydło (ed.), *Public relations. Social significance and directions of development*, PWN, Warsaw 2006, p. 290-291.

²⁴ *National crisis management plan, op. cit., p. 399.*

- one should express oneself in a simple, clear, logical and consistent way;
- it is advisable to publish all information if it is not secret or does not concern security.

If information can not be disclosed, explain why. In turn, when information is not available at a given moment, a date and manner of providing information should be set;

- time limits should be set for further information;
- promises should be kept
- data should be updated regularly;
- one should not minimize the effects of the crisis or downplay the matter;
- both speculation and hypothesis as well as ambiguities should be avoided and no gossip should be provoked;
- one should respond quickly to emerging rumours;
- no media should be favored;
- one should not let oneself get upset;
- one should keep distance, showing the events from the perspective of a quick end of the crisis - it must be seen that the situation is controlled and that there is a way of solving it, one should not focus on what happened, but on what is planned to be done and in what way;
- one should remember about the basic and final transmission for the recipient in the preparation of every information;
- one should not say anything "privately" or provide information that could violate the private life of people affected by the crisis;
- the victims of the crisis should not be disclosed until their families learn about it²⁵.

Journalists are characterized by natural skepticism, bad news is more interesting to them²⁶. Negative information evokes a more positive response and is more effective. It seems that the genesis of this phenomenon is very deep. Negative information is even more important for human functioning, it signals a threat, a danger that must be avoided. At the biological level, it is much more important to avoid negative factors in the environment than to achieve positive ones²⁷.

Taking into account the technique of argumentation, which is supposed to cause an intended effect from the recipients, by *public relations* experts, it is called shaping the structure of expression, the majority of universally recognized rules of conduct work in the crisis. When

²⁵ P. Gromek, K. Kulasza, *Selected elements...*, op. cit., p. 190.

²⁶ Ibidem.

²⁷ J. Mikułowski-Pomorski, Z. Nęcki, *Effective Communication*, Kraków 1983, p. 201.

dealing with a well-informed and intelligent audience, bilateral argumentation, ie giving two sides of the issue, is more effective; with the less intellectually sophisticated audience, less oriented in the problem - one-sided; assuming that a certain part of the organization's environment, with which it communicates in the crisis, is better informed, it is prudent to use bilateral argumentation. According to the next principle, emotional argumentation, or one containing emotional components, outweighs the effectiveness of only substantive, rational, and rational arguments. In addition, the opinion about the communicating person has a huge impact on the acceptance or rejection of the presented content, so it is important not only what is said, but equally - who does it. Intentional communication tactics may be limited to answering questions, but also asking questions to the other side and its supporters, including media representatives in accordance with the principle: the best defense is the attack, and who asks - leads²⁸.

It should be remembered that the organization involved in the crisis is in a unique situation when it comes to the need of repelling the charges. Manipulating information, saying untruth is the least effective way of dealing with the allegations, because the detection of dishonesty causes the media to take up the issue of the crisis in the organization again and to transfer a very critical opinion about the organization to other aspects of its functioning. In defending the allegations, one can use the fact that each charge consists of three permanent elements. First of all, the person making the allegation considers that the person concerned acts in a certain way, i.e. he accepts the truth that he caused what he is being accused of (truth, as the basis of the accusation). Secondly, the person making the accusation indicates a norm with which this action can not be reconciled (exceeding some norm as the basis of the plea). Thirdly, the person making the allegation assumes that the person concerned did not have to take this action (responsibility for acting as the basis of the allegation)²⁹. Familiarity with such a scheme allows for proper preparation for the rejection of potential allegations by a person designated for communication. On behalf of the criticized subject, one may reject the claim that he acted as criticized (denial of criticized action), reject the norm that was to be violated by criticism (though acting as criticized, but no standards binding me have been violated; quoted norms do not apply to me), can finally abolish or limit the degree of responsibility for criticized actions, or - by stating that it was otherwise impossible to act - maintain that even if ones action caused a disputed effect, other proceedings would be contrary to its elementary interests. One may also argue that - acting in accordance with its interests, one could not suppose that it would have a

²⁸ J. Wójcik, Public relations. Reliable ... op. cit. p. 634.

²⁹ Ibidem.

negative effect. Another reaction is also possible – agreeing with the criticism in all three aspects, apologising and redressing³⁰.

4. MEDIA AND THE CRISIS

Living in the era of mass communication and constituting a society organized around the media, the recipients focus on short, shallow information that does not require thinking and intellectual reflection. For sociological and psychological reasons, the most popular is the shocking and dramatic information that depicts someone's misfortune or tragedy. Therefore, it should not come as a surprise that in the media, death, wounded, catastrophe is presented in the first place, we just want to see it, we want to hear about it and read about it, it is the same commodity as any other³¹.

Contemporary media are very diverse, both in technical terms (satellite and digital TV, Internet) and in terms of level. "The level of the media accurately reflects the situation in culture with its division into high and mass culture. There are serious writings, radio stations, TV programs and in them old fashioned journalism has been preserved. But this is obviously a minority. Because most media are today part of a dynamically developing planetary world of services."³²

Information has its value. This value has a double meaning. The first is the quality of information, its usefulness and credibility. The second is the understanding of the value – its cost and price. Increasingly, information is the object of trade and financial transactions³³. Therefore, the media fiercely compete in gaining viewers and readers, are under constant pressure to be the first to convey a given message and to provide attractive information. Targeted on profit, they are looking for topics attracting the recipient, looking for sensational threads, often without verifying the information received and simplifying complicated events³⁴. As a result, they offer the most 'accessible' information to recipients, often manipulated, speculating with data or combining them in order to influence more people. We also deal with multiplication of information³⁵, hence its replication in various communication channels, repetition, supplementing its contents with new data or sources. There is a tendency to use

³⁰ Ibidem, p. 635-636.

³¹ T. Aleksandrowicz, *International Terrorism*, Warsaw 2008, p. 28.

³² R. Kapuściński, *Occupation: journalist, Requiem for a journalist*, Tygodnik Powszechny's Cultural Magazine No. 5/6 (54/55), June 3, 2001.

³³ <http://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/informacja-jako-dobro/>, December 8, 2017.

³⁴ J. Ołędzki, D. Tworzydło (ed.), *Public relations...*, op. cit., p. 292.

³⁵ Multiplying something, PWN School Publishing SA, <http://sjp.pwn.pl/slownik/2568587/multiplication>, 25 March 2014.

extremes in the elaboration of information and its display (a kind of extremism of opinion, messages and form of transmission, cruelty, crime, violence, horror), the use of large numbers, borderline hypotheses as well as the use of very emotionally marked terms. More and more often one can observe the crossing of the existing boundaries, determined by functioning social norms and customs. Therefore, especially in the face of the crisis, journalists, publishers, producers and broadcasters - respecting the inalienable right of man to truth - should be guided by the principle of the common good, with awareness of the role of the media in human life and civil society. A step in this direction was the adoption of the Ethical Media Charter³⁶, in Poland on March 29, 1995, according to which these environments declare that in their work they will be guided by the following principles:

- truth - which means that journalists, publishers, producers and broadcasters will make every effort to ensure that the information they provide is truthful, conscientious and will report facts without distortion in their proper context, and if misinformation is disseminated, it will be immediately corrected;
- objectivity - the author will present reality regardless of his views, reliably reporting different points of view;
- separating information from a comment - the statement is to enable the recipient to distinguish facts from opinions and views;
- honesty - acting in accordance with your conscience and the good of the recipient, not succumbing to influence, incorruptibility, refusal to act in compliance with beliefs;
- respect and tolerance - that is, respect for human dignity, privilege of personal rights, especially privacy and good name;
- the priority of the good of the recipient - which means that the basic rights of readers, viewers, listeners are superior to the interests of the editorial offices, journalists, publishers, producers and broadcasters;
- freedom and responsibility - freedom of the media imposes on the journalists, publishers, producers and broadcasters the responsibility for the content and form of the message and the resulting consequences.

In addition, the Code of Journalist Ethics of the Association of Polish Journalists³⁷, adopting the principles of Ethics Charter of Media and declarations of the International Federation of Journalists, recognizes that journalists' task is to provide reliable and impartial

³⁶ http://www.dziennikarzerp.pl/wp-content/uploads/2010/06/karta_dziennikarzy.pdf, December 8, 2017.

³⁷ <http://www.sdp.pl/s/kodeks-etyki-dziennikarskiej-sdp>, December 8, 2017.

information and diverse opinions, as well as to enable public debate. According to its provisions, freedom of speech and expression must be accompanied by responsibility for publications in the press, radio, television or the Internet, while the well-being of readers, listeners and viewers, and the public good should take precedence over the interests of the author, editor, publisher or sender. The Code also refers to crisis situations, appealing to them to preserve far-reaching consideration and to avoid descriptions that allow them to imitate antisocial activities. In relations with wars, riots and demonstrations, journalists should preserve the attitude of the uninvolved observers in order to not become subject to manipulation. It is also unacceptable to show scenes of death in the closest plan, and the bloody effects of wars and catastrophes, manifestations of cruelty and violence can only be described and shown if a balance is maintained between the closeness of relationships and the sensitivity of recipients, especially the families of victims and their relatives³⁸.

CONCLUSION

Cooperation with the media, in the face of a crisis situation, is a difficult and complex undertaking. It is supported by the multitude of factors that condition them. The necessity to work under time pressure and the dynamism of development of threats make it essential to plan such cooperation definitely before the occurrence of a crisis situation³⁹. *The national crisis management plan* assumes the preparation of algorithms for individual institutions in the context of the most frequent crisis situations and the logistic part regarding the communication policy in the event of a crisis. The information and education of the public deserve special attention. These are one of the main tasks of the media. Such activities can not take place without the participation of appropriate institutions that can inspire journalists and produce information and media materials for their needs. Journalists, during the issuing of materials regarding preparations for the crisis, may activate social acceptance to fight threats.

The media, not without reason, is referred to as the fourth power, by means of a specific selection of the presented material they can also influence the activities of the executive power and contribute to the exacerbation or extinguishing of a crisis situation. Information obtained, analyzed, processed and made available in a timely manner can be an effective tool in solving crisis situations, depending on their nature. It may be a factor supporting the actions of the state, but it must be remembered that inappropriate information management, neglecting the

³⁸ Chapter IV of the Code of Ethics of Journalism - Crimes and exceptional situations.

³⁹I. Mitroff, C. Pearson, *Crisis management*, op. cit., p. 30

mechanisms of its collection and dissemination, can become a serious loophole in the security system of the modern state.

REFERENCES

1. Aleksandrowicz T., *International Terrorism*, Warsaw 2008.
2. Filipiak M., *Homo Communicans*, Publisher of the Maria Curie-Skłodowska University, Lublin 2004.
3. Jabłonowski M., Smolak L. (ed.), *Crisis management in Poland*, Academy of Humanities in Pułtusk, Pułtusk 2007.
4. *PWN Media Lexicon*, PWN School Publishing 2000.
5. *Media in education. Globe spaces - local areas*, UPH Publishing House, Siedlce 2012.
6. Mikułowski-Pomorski J., Nęcki Z., *Effective Communication*, Kraków 1983.
7. Mitroff I., Pearson C., *Crisis management*, Bussines Press, Warsaw 1998.
8. Ołędzki J., Tworzydło D. (ed.), *Public relations. Social significance and development directions*, PWN, Warsaw 2006.
9. Rozwadowska B., *Public relations. Theory, Practice, Perspective*. Studio Emka Publishing House, Warsaw 2006.
10. Sobolewski G., Majchrzak D., *Crisis management*, National Defense University, Warsaw 2013.
11. Wójcik K., *Public relations from A to Z. T.2. Analysis of the initial situation, planned activity*. AW Placet, Warsaw 2001.
12. Wójcik K., *Public relations, Reliable dialogue with the environment*, AW Placet, Warsaw 2005.
13. Ziarko J., Walas-Trębacz J., *Fundamentals of crisis management*, Krakow 2010.
14. Constitution of the Republic of Poland, Journal of Laws 1997/78, item 483.
15. The Act of April 26, 2007 on Crisis Management, Journal of Laws 2013, item 1166.
16. <http://www.dziennikarzerp.pl>
17. <http://eszkola.pl>
18. <http://sjp.pwn.pl>
19. <http://www.sdp.pl>
20. *Ethical Media Card*.
21. *Code of Journalist Ethics*, the Association of Polish Journalists.
22. *National crisis management plan*, Governmental Safety Center 2013.

KOMUNIKACIJA SU ŽINIASKLAIDA KRIZINĖSE SITUACIJOSE

Waldemar Zubrzycki*
Ščyto policijos akademija

Santrauka

Atitinkamai parengta visuomenei skirta informacija yra viena iš pagrindinių sąlygų krizinių situacijų prevencijai ir sprendimui. Informacijos perdavimo pagrindinė priemonė – žiniasklaida, kuri padeda greičiausiai pasiekti informacijos gavėją. Yra taisyklių, kurios sąlygoja tinkamą bendravimą krizinėse situacijose, o žiniasklaidos atstovai taip pat turi specifinių būdų tai informacijai skleisti. Tinkamas bendradarbiavimas su žiniasklaida gali būti veiksnys, sustiprinantis valstybės veiklą krizinėse situacijose. Straipsnyje pateikiamas tiek bendras turinys, tiek specifiniai sprendimai, taikomi komunikuojant su žiniasklaida krizinių situacijų metu Lenkijos Respublikoje.

Pagrindiniai žodžiai: krizinės situacijos, krizės, žiniasklaida, komunikacija, Lenkijos Respublika.

Waldemar Zubrzycki*, Ščytno policijos akademijos Tėvynės saugumo fakulteto Organizuoto nusikalstamumo ir terorizmo studijų katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: terorizmas, kova su terorizmo grėsmėmis, fizinė kova su terorizmu.

Waldemar Zubrzycki*, Police Academy in Szczytno (Poland), Faculty of Homeland Security, Department of Studies on Organized Crime and Terrorism, assoc. prof. Research interests: terrorism, counteracting terrorist threats, physical counter-terrorism.

RECENZENTAI/ REVIEWERS:

1. Prof. dr. Rūta Adamonienė (Mykolas Romeris University, Lithuania);
2. Prof. dr. Vaiva Zuzevičiūtė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
3. Assoc. prof. dr. Nijolė Aukštuolytė (Mykolas Romeris University, Lithuania);
4. Daiva Bereikienė (doctoral candidate) (Mykolas Romeris University, Lithuania);
5. Assoc. prof. dr. Martina Blašková (University of Žilina, Slovakia);
6. Dr. Rasa Dobržinskienė (Mykolas Romeris University, Lithuania);
7. PhD Irena Figurska (Pomeranian University in Slupsk, Poland)
8. Prof. dr. Genutė Gedvilienė (Vytautas Magnus University, Lithuania)
9. Prof. Hab. dr. Albinas Grūnovas (Lithuanian Sports University);
10. Ramunė Jakštienė (doctoral candidate) (Mykolas Romeris University, Lithuania);
11. PhD Petr Jedinák (The Police Academy of the Czech Republic in Prague);
12. Assoc. prof. dr. Jekaterina Kartašova (Middlesex University, London, Great Britain);
13. Assoc. prof. dr. Ján Košťal (Comenius University Bratislava, Slovakia);
14. Assoc. prof. dr. Aurelija Kustienė (Aleksandras Stulginskis university, Lithuania);
15. Assoc. prof. dr. Anton Lednický (Comenius University Bratislava, Slovakia);
16. Prof. dr. Anna Liduma (Latvia University, Latvia);
17. Assoc. prof. dr. Dalia Mickevičienė (Lithuanian Sports University);
18. Assoc. prof. dr. Jonas Jonušas (Kaunas University of Technology, Lithuania);
19. Assoc. prof. dr. Algirdas Muliarčikas (Mykolas Romeris University, Lithuania);
20. Dr. Giedrė Paurienė (Mykolas Romeris University, Lithuania);
21. Assoc. prof. dr. Rūta Petrauskienė (Kaunas University of Technology, Lithuania);
22. Prof. dr. Saulė Petronienė (Kaunas University of Technology, Lithuania);
23. Assoc. prof. dr. Aurelija Pūraitė (Mykolas Romeris University, Lithuania);
24. Assoc. prof. dr. Dainius Raižys (Mykolas Romeris University, Lithuania);
25. Prof. dr. Kristina Rudžionienė (Vilnius University, Lithuania);
26. Assoc. prof. dr. Laima Ruibytė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
27. Prof. Hab. dr. Žaneta Simanavičienė (Mykolas Romeris University, Lithuania);
28. Assoc. prof. dr. Andrej Sotlar (University of Maribor, Slovenia)
29. Marijus Šalčius (Vytautas Magnus University, Lithuania)
30. Jurgita Valentukonienė (University of Applied Sciences, Lithuania)
31. Assoc. prof. dr. Violeta Vasiliauskienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)

INFORMACIJA AUTORIAMŠ

Straipsnio įforminimo reikalavimai

Periodiniame, recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ spausdinami dar nepublikuoti straipsniai, kurių turinys, tyrimo objektai siejasi su įvairiais Visuomenės saugumo aspektais. Originalūs, aktualūs, reikalavimus atitinkantys, anglų kalba parašyti straipsniai, redakcinės kolegijos siūlymu gali būti teikiami patalpinti į CEPOL duomenų bazę.

Mokslų straipsnyje turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, nurodyti tyrimų objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, išvados, nurodyta literatūra. Straipsnį recenzuoja du redakcinės kolegijos nariai arba kiti parinkti recenzentai.

Straipsnio dalys išdėstomos tokia tvarka:

1. Straipsnio pavadinimas
2. Metrikoje nurodomas autorius (-iai), institucija (-os), kuriai jis (jie) atstovauja, adresas, elektroninis paštas.
3. Pateikiama anotacija (abstract, annotation, rėsumė, аннотация - ne trumpesnė kaip 600 spaudos ženklų) ta kalba, kokia parašytas straipsnis (glaustai perteikiamas straipsnio turinys, analizuojami klausimai, pateikiami raktažodžiai – temą charakterizuojančios 4-5 pagrindinės sąvokos).
4. **Įvade** pagrindžiamas temos aktualumas, prasmingumas, pateikiamas tikslas, uždaviniai, tyrimo organizavimas, objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis.
5. **Tyrimo rezultatai** pateikiami pagrindinėje straipsnio teksto dalyje. Ji gali būti suskirstyta į skyrius arba skirsnius (pvz.: 1.2.1., 2.2.1. ir t. t.).
6. **Gautų rezultatų aptarimo** skyriuje – įvairiais aspektais, lyginant su kitų autorių darbais aptariami straipsnyje pateikti rezultatai. Pabaigoje – mokslinius svarstymus arba sprendimus apibendrinančios išvados bei metodinės rekomendacijos.
7. Cituojamų šaltinių sąrašas. Visi straipsnyje minimi šaltiniai turi būti nurodyti literatūros sąrašė. Į šį sąrašą įrašomi tik tekste minėti teisės aktai, kiti šaltiniai ir jų autoriai. Literatūros sąrašas sudaromas tokia tvarka: iš pradžių nurodomi teisės aktai pagal hierarchiją (pvz.: Konstitucija, įstatymai, poįstatyminiai aktai ir kt.), vėliau – teismų praktika, po to abėcėlės tvarka nurodoma specialioji literatūra ir kiti šaltiniai

http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/citavimo_tvarka_pataisyta.doc).

8. Straipsnio pabaigoje – santrauka ir pagrindinės sąvokos lietuvių kalba, jei straipsnis parašytas (suderinus su redakcinės kolegijos atstovais) anglų (summary) ar kita kalba. Papildomai antra santrauka rašoma angliškai, jei straipsnis parašytas vokiečių, rusų ar kita kalba. Jei straipsnis parašytas lietuviškai, santrauka - tik anglų kalba. Santraukoje turi būti apie 2400 spaudos ženklų (vienas puslapis).

Nuorodos straipsnio tekste yra sudaromos vartojant viršutinius indeksus (Footnotes) arabiškais skaičiais, kiekvieno puslapio apačioje nurodant cituojamą literatūrą. Rankraštis turi būti išspausdintas 1,5 intervalu vienoje A4 formato lapo pusėje, iš visų kraštų paliekant 25 mm paraštes. Straipsnio apimtis neturėtų viršyti 18 puslapių.

Paveikslus, schemas, diagramas, esančius straipsnyje, reikėtų papildomai pateikti atskiroje el. laikmenoje. Paveikslų, schemų, diagramų, lentelių plotis – ne daugiau kaip 175 mm (per visą puslapį). Tinkamiausi grafinių rinkmenų formatai – Tagged Image Format File(TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Teksto redaktorius – Microsoft Word. Straipsnį turi vertinti ne mažiau kaip 2 recenzentai – mokslininkai, straipsnyje nagrinėjamos mokslo srities specialistai, bent vienas jų – ne Mykolo Romerio universiteto darbuotojas, pageidautina ir fakulteto arba katedros nuomonė apie straipsnio mokslinę vertę, jo aktualumą, būtinybę jį spausdinti.

Atsakingajam redaktoriui straipsniai turi būti pateikti iki balandžio 1d. (pirmajam metų leidiniui) arba iki spalio 1 d. (antrajam metų leidiniui).

Requirements for the Preparation of an Electronic Form of an Article

Unedited articles are being published in a periodical reviewed publication “Public Security and Order”. The content of such articles associates with various aspects of public security. Original, topical and corresponding the requirements articles can be placed in CEPOL data basis according to the recommendations of editorial board.

The article should identify the purpose of the scholarly analysis, its object and methods and prior coverage of the issue. It should include research results, conclusions and the list of sources. The article should be reviewed by two members of an editorial board or other two selected reviewers.

The article should comply with the following structure:

1. Title.
2. Author, an institution the author is representing, its address, email.

3. A detailed summary (at least 600 symbols) in the language the article is written in. The summary should briefly present the content of the article, identify the issues analyzed, and should include the basic 4-5 keywords).

4. Introduction. It should address the topicality of the topic of the article, identify the purpose of the scholarly analysis, its object and method and prior coverage of the issue.

5. The main text should include the analysis proper. It is recommended to divide the text into parts and subparts (e.g.1.2.1.,2.2.1., etc.).

6. The article should be finalized with substantiated conclusions and recommendations.

7. The list of sources should include all sources referred to in the article. It should comply with the following structure: firstly, the primary legal sources in a hierarchical order (i.e. Constitution, laws, by-laws, etc.), followed by case law. This should be followed by scholarly writings listed in an alphabetical order, and other sources (http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/rules_on_citation_and_bibliography.doc).

8. If an article is published in Lithuanian, it should be followed with a detailed summary and keywords in English. If an article is written in a language other than Lithuanian, the summary should be in Lithuanian and should contain the same information as identified above. The summaries should be at least one page long, i.e. approximately 2400 symbols.

References should be made in footnotes, numbered consecutively in Arabic numbers. The manuscript should be 1.5 spaced on one side of an A4 list paper, margins 25 mm. The article should be no longer than 18 pages.

Pictures, schemes, diagrams and tables should be presented in a separate CD. The width of the pictures, schemes, diagrams, tables should be 84 mm or 175 mm. They may be presented in the following formats: Tagged Image Format File (TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Text editor – Microsoft Word.

An article should be reviewed by at least two scholars, specializing in the area relating to the topic of an article. At least one of them should be from a different institution than Mykolas Romeris University. A faculty or department opinion concerning the scholarly value of an article and the need to publish it, its topicality should be attached.

Articles have to be presented to the managing editor: by April 1 (for the first edition of the year) by October 1 (for the second edition of the year).

Autorių kolektyvas

Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (20): mokslinių straipsnių rinkinys. – Kaunas: Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas, 2018. – 344 p.

ISSN 2029–1701 (print)

ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinyje publikuojami darbai apie teisinius, socialinius, filosofinius visuomenės saugumo užtikrinimo aspektus.

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (20)
Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (20)
Scientific articles

Redaktorių kolegijos pirmininkė – prof. dr. Rūta Adamonienė

Atsakingas sekretorius – doc. dr. Algirdas Muliarčikas

Maketavo – Pavèl Lesko, Nėlė Visminienė

2018-06-15

14 autorinių lankų

Išleido Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas

V. Putvinskio g. 70, LT- 44211, El. paštas vsf@mruni.eu

Kaunas 2018 m.

Tinklapis internete www.mruni.eu